VIITOR ŞkLOMSkI

LebL9TOI

ÎN ROMÂNEŞTE
DE
ALEXANDRA NICOLESCU

K

Colecţia Clepsidra

€DITURfl €mm€SCU
1986

B. inKJIOBCKHH

JIEB TOJICTOÎÎ
IISJţATEJIBCTBO IţK BJIKCM
„MOJIO^AH rBAPflllfl“
MOCKBA 1963

Ţinînd seama de profilul colecţie!, în versiunea românească s-au eliminat unele pasaje cu asentimentul autorului.

DESPRE DIVANUL CEL VERDE, CARE A FOST APOI TAPITAT CU MUŞAMA NEAGRA

Unul din jocurile preferate -ale lui Lev Nikolaevici Tolstoî, era ,,de-a întrebările şi răspunsurile“, dar îi plăcea tot atît de mult să redacteze un fel de gazete de familie.

Fiica lui, Tatiana, ţinea un registru de anchete în care figurau răspunsuri cu privire la numeroasa lor familie. La pri'ma întrebare : „Unde v-aţi născut ?“, Lev Nikolaevici răspunsese : „La Iasnaia Poliana, pe divanul de piele“.

Acest divan se află şi astăzi intr-un colţ al camerei ce a fost ultimul birou al lui Lev Nikolaevici.

în luna august 1328, dar într-o altă casă, din care nu ni s-a păstrat nici măcar fundaţia, pe acest divan a văzut lumina zilei cel de-al patrulea fiu al lui Nikolai llici Tolstoi şi al Măriei Nikolaevna Tolstaia, născută prinţesă' Vol- konskaia.

Pe vremea apeea divanul era tapiţat cu safian verde şi bătut în cuişoare cu floarea aurită ; avea opt picioruşe, trei sertare, trei perne în loc de spătar şi braţe curbate ; în părţile laterale se trăgeau nişte planşete ca să poţi pune o carte.

Era o mobilă- comodă, făcută din stejar, probabil de tîmplarii casei. Pe vremuri

divanul fusese tapiţat cu piele, dar în mai 19G7 aceasta fusese înlocuită cu muşama neagră.

Acest divan de piele era, se pare, una din mobilele preferate ale lui Lev NikoLaevici. în sertarele lui îşi păstra manuscrisele ce 'le dorea ferite de oamenii cei mai apropiaţi lui, care erau adesea prea indiscreţi. Pe acest divan se născuseră fraţii lui Tolstoi şi aproape toţi copiii lui.

Ce mai putem spune despre această cameră din care a plecat pentru totdeauna Tolstoi, cu peste cincizeci de ani în urmă ?

Masa e potrivită ca mărime. I-am deschis sertarele şi am găsit unelte de tîmplărie, atestînd predilecţia pentru munca fizică a stăpînului lor.

Pe pereţi, cîteva fotografii şi o gravură înfăţişînd Madona Sixtină ; chiar peste gravură, acoperind-o în parte, rafturi sărăcăcioase pe care stau înşirate volume din dicţionarul enciclopedic al lui Brokhaus şi Efron. Volumele sînt în bună stare. Lev Nikolaevici avea obiceiul să facă însemnări pe cărţi cu un creion foarte bine ascuţit ; nu-i plăcea să strice cărţile.

Alături, două măsuţe, o lampă sărăcăcioasă de petrol, trei fotolii din lemn d.e stejar. în căptuşeala unuia dintre ele stăteau ascunse scrisorilp lui Lev Nikolaevici către Sofia Andreevna. Pe plic eră scris : „Dacă nu va exista o hotărîre specială a mea în privinţa acestor scrisori, ele să fie predate după moartea mea Sofiei Andreevna’[1]. Probabil că tot aici Tolstoi ascunsese şi manuscrisul nuvelei *Diavolul,* ferindu-se de soţia sa.

Cînd Sofia Andreevna s-a apucat în 1907 să tapiţeze

mobila cu o muşama de culoare-închisă, Lev Nikolaevici a scos pachetul cu scrisori şi l-a încredinţat spre păstrare lui Obolenski, soţul fiicei sale Maria. După moartea scriitorului, pachetul a fost înmînat Sofiei Andreevna. In el se aflau două scrisori. Una a fost distrusă de contesa Tolstaia, cealaltă s-a păstrat. în ea scriitorul îşi mărturiseşte intenţia de a părăsi 'Iasnaia Poliana.

Camera e sărăcăcioasă, nu prea confortabilă şi are o nişă secretă. •
E ultima încăpere locuită de Tolstoi, legată de viaţa lui, camera din care a plecat... Un scriitor, care a vizitat casa lui Tolstoi cu mulţi ani în urmă, a spus că lucrurile din această cameră îi amintesc de un cîine credincios, pe care stăpînul nu-1 mai iubeşte, şi care vrea să moară tocmai pentru că nimeni nu mai are nevoie de el.

DESPRE ACEA ARIPA A CASEI PE CARE SOFIA ANDREEVNA A TOT CONSTRUIT-O TIMP DE CINCIZECI DE ANI

Nu-mi propun să scriu un ghid. Nu fac decît să evoc încăperile în care a locuit Tolstoi. Sînt camere triste. Alături de birou o cameră încăpătoare, cu parchet, cu fereastră mare, care dă spre un balcon mic. Mobilă de tot felul, oglinzi vechi, două piane, cîteva tablouri mediocre, decolorate de ani şi alături portretul lui Lev Nikolaevici executat de Kramskoi.

In camerele locuite de Sofia Andreevna paturi cu biluţe de aramă, multe fotografii, desene, fel de fel de cutiuţe, — aceasta era ambianţa în care se trăia acum şaptezeci de ani. Aici a trăit şi a muncit Sofia Andreevna Tolstaia, din această încăpere a condus ea o gospodărie complicată, gătind, cosind, comandînd dejunuri ; viaţa i-a fost presărată de multe supărări; a fost geloasă, a visat că atît ea cît şi copiii ei se vor dedica literaturii, a sperat că va reveni tinereţea şi dragostea lui Lev Nikolaevici. Singura vină **a**

acestei femei era că se născuse la 1844 în casa medicului de curte Andrei, Evstafievici Bers şi a soţiei sale Liubov Aleksandrovna, din familia Islavin, că se căsătorise cu Tolstoi în 1862, că făcuse mulţi copii cu el, că visase şi se străduise să-i facă fericiţi, că năzuise şi pe Lev Nikolaevici să-l facă fericit în felul în care erau fericiţi, alţi oameni, că nu putuse fi. fericită alături de el.

în această casă ea fusese ambasadorul realităţii cotidiene, ea amintea mereu de bani, spunea că şi copiii lor trebuie să trăiască aşa cum trăieşte toată lumea, că fetele trebuie ,să se mărite, iar băieţii trebuie să termine liceul şi universitatea, că nu e bine să te cerţi cu statul pentru că poţi fi surghiunit, că trebuie să-ţi păstrezi renumele de mare scriitor şi pentru aceasta să mai scrii încă o carte ca *Anna Karenina.* îşi zicea că ea trebuie să editeze singură cărţile soţului ei, aşa cum făcea soţia lui Dostoievski. în afară de aceasta spunea că trebuie să trăieşti în „lumea bună“ şi nu printre nişte oameni ciudaţi şi, după părerea ei, înapoiaţi. Era reprezentanta bunului simţ şi sintetiza toate prejudecăţile vremii. în acelaşi timp era şi creaţia lui Tolstoi, mai în virată decît ea cu şaisprezece ani. îl iubea şi în această iubire era chin, gelozie şi vanitate. Tolstoi cultivase în soţia sa multe din propriile sale defecte, trecîndu-i-le, aşa cum predai o ştafetă.

Sofia Andreevna nutrea visuri măreţe. Voia să scrie şi e.a cărţi, să primească oaspeţi, să cînte la pian. Dar şi la plan Lev Nikolaevici cînta mai bine decît ea.

Viaţa îi era plină de tot felul de griji şi preocupări. Conacul ce purta numele de Iasnaia Poliana era într-un fel creaţia ei, cu care se mîndrea. Viaţa Sofiei Andreevna a fost lungă şi plină de frămîntări. Lev Nikolaevici, unul din oamenii cei mai de seamă pe care î-a dat istoria omenirii, s-a schimbat de multe ori în timpul îndelungatei sale exis-tenţe.

Nu o dată, s-a depărtat de soţia lui pentru a se îndrăgosti din nou de ea.

O descria cu entuziasm, cum stă pe divanul vechi de piele, într-o rochie liliachie, aceeaşi pe care o purtase în primele zile ale căsătoriei lor. I se părea că reuşise să cunoască fericirea. Pentru ca altă dată să fie chinuit de suferinţa că nici nu-şi poate schimba viaţa din temelii, nici nu-şi poate transforma soţia.

Suferea că nu poate pleca.

Conacul era mîndria Sofiei Andreevna. Unul din primii biografi ai lui Tolstoi scria la sfîrşitul veacului trecut : „Iazurile artificiale şi parcul împrejmuiesfc conacul modest de astăzi, care fusese pe vremuri doar o parte a unei moşii grandioase. In preajma lui 1840 un incendiu a distrus vechea casă boierească, au mai rămas doar două aripi ale ei, fiecare cu parter şi etaj. Intr-una stau nenumăraţii musafiri ai contelui Lev Nikolaevici Tolstoi, cealaltă e locuinţa modestă a familiei sale. Această din urmă aripă a fost de mai multe ori refăcută şi adăugită în ultimele decenii.,."

Cuibul familial era una din preocupările principale ale Sofiei Andreevna. Aici şi-a trăit ea toate visele. Satul în sine nu-i plăcea, pentru că nu avea felinare. Casa, aranjată de mîinile ei, îi era dragă vara. Şi iama, dar văzută de la Moscova.

Lev Nikolaevici iubea mult parcul, poienile, copacii pe care-i plantase el sau' soţia lui.

Numai livada de meri din jurul conacului avea şaizeci şi două de deseatine. Era una din cele mai mari din Europa, iar parcul întins pe o sută de deseatine reprezenta, de fapt, resturi din pădurile şi dumbrăvile pe care Tolstoi nu apucase să le irosească în tinereţe.

Deşi încă po cind trăia scriitorul copiii lui au tăiat mulţi copaci din parc, acesta pare şi astăzi uriaş.

Uriaş şi bătrîn.

DESPRE PARC, RĂMĂŞIŢĂ A PĂDURII

·; ■>

Lingă casa în care a trăit Lev Nikolaevici se înălţa un ulm uriaş ; un clopot atîmat în copac chema, pe toţi ai casei la masă.

De-a lungul secolelor, Iasnaia' Poliana şi pădurile din preajma ei

şi-au schimbat mult înfăţişarea. Se zice că denumirea „Iasnaia“ vine de la frasinii* care creşteau pe aici; şi-ntr-adevăr nu departe se afla satul Iasenki.

Pădurile, care înconjoară „Poiana“ (Poliana), formau odinioară o adevărată cetate forestieră. Era o îngrămădire de păduri, ceea ce se cheamă o abatiză.

Stepa cu pămînt de cernoziom pătrundea numai pe' alocuri în gubernia Tuia, formînd un fel de firide.

Din zona aceasta porneau pădurile, întinse, nemărginite, dese, adevărate ziduri de apărare împotriva tătarilor.

Lev Nikolaevici s-a născut la un hotar măreţ al istoriei ruse. Nu ştia ce va fi mîine, dar îşi dădea seama că ziua de azi nu seamănă eu cea de ieri, el însuşi reprezenta un trecut fără viitor, dar purtând un imens dor de acest viitor.

In ultimii ani ai secolului trecut, Lev Nikolaevici renunţase la drepturile sale de autor pentru toate operele scrise după 1881. Rusia ţărănească era la acea dată din nou bîntuită de foamete, o foamete care demonstra că nu se mai poate trăi şi gospodări ca înainte. Foametea venea ca un bilanţ şi totodată ca o gravă condamnare a vechii Rusii.

Tolstoi era convins că operele de binefacere nu pot duce la nici un rezultat.

Lîngă ulmul cel bătrîn, denumit „copacul săracilor“, se strîngeau săracii, cerşetorii, oameni pe care Tolstoi vroia, dar nu avea puterea să-i ajute, căci binefacerile sale nu puteau salva de la moarte pe cei înfometaţi.

* în limba rusă iaseni = frasin

• Lev Nikolaevici cerea Sofiei Andreevna bani pentru a organiza cantine populare, iar aceasta nota în jurnalul său : „...numai ce a dus la poştă scrisoarea prin care renunţă La drepturile de autor la volumul al XII-lea şi al XIII-lea, nu vrea să primească bani ; mai înţelege-1 dacă poţi !“

Soţii se certau. Deşi era dispusă să se împace, Sofia Andreevna nota totuşi : „Cînd Liovocika nu-şi anunţase încă în-public hotărîrea de a renunţa la drepturile asupra volumelor al XII-lea şi al XIII-lea, am vrut să dau 2 000 de ruble celor înfometaţi... Acum nu mai ştiu ce-o să fac“.

Pînă la urmă Sofia Andreevna a plecat la Moscova unde a lansat un apel pentru ajutorarea înfometaţilor : era o femeie stăruitoare şi atentă.

La marginea lăstărişului Sofia Andreevna a aşezat o bancă din lemn de mesteacăn.

Mult îi mai plăcea lui Lev Nikolaevici, în ultimul an al vieţii, să stea pe această bancă şi să privească la muşuroaiele de furnici.

Era locul lui preferat.

Aici se simţea scriitorul acasă. Şi totuşi avea să părăsească aceste locuri.

Deasupra lui Lev Nikolaevici se înălţau, foşnind, copacii.

In depărtare, dincolo de zare, la marginea cîmpiei se ridicau alţi copaci ; verdele se îngemăna cu albastrul cerului.

Toate potecile din pădure erau binecunoscute, străbătute nu o dată,

mai ales călare.

Lev Nikolaevici a făcut o dată socoteala că în decursul vieţii sale a stat în şa în total vreo şapte ani, şi cel mai mult aici, la Iasnaia Poliana.

Nu poţi începe însă o biografie povestind despre bătrî- neţe, fie ea şi plină de măreţie, după cum nu poţi începe eu o nenorocire, fie aceasta şi inevitabilă.
' Marile personalităţi sînt plămădite de contradicţiile vremii în oare au- trăit. Ele părăsesc lumea veche fie tumultuos, aşa cum coboară Terektfl din Munţii Caucaz,- fie liniştit, ca Volga. '

PRIMELE AMINTIRI

Deşi Lev Nikolaevici părea să-şi iubească în aceeaşi măsură părinţii, păstra despre fiecare din ei amintiri-cu totul diferite. Chipul mamei, de care nu-şi aducea de fapt aminte, era înconjurat de o aureolă poetică.

Lev Nikolaevici scria : „De altfel, nu numai mama ci şi toţi cei ce au stat în preajma mea în anii copilăriei, înce- pînd cu tata şi terminînd cu surugiii, mi se par a fi fost nişte oameni foarte buni. Probabil că simţirea mea curată de[r] copil mă făcea să văd în oameni numai calităţile lor (şi acestea există întotdeauna), şi e cu mult mai aproape de adevăr să-i prezint pe aceşti oameni ca deosebit de buni, deeît să vorbesc numai despre defectele lor“.

Aşa scria în 1903 Lev Nikolaevici în amintirile sale. Le-a început de cîteva ori şi pînă la urmă le-a lăsat neterminate.

Tolstoi era înzestrat cu o memorie necruţătoare, o memorie ce putea reconstitui totul ; ţinea minte lucruri pe care nimeni altul nu şi le-ar fi putut aminti.

El îşi începe astfel memoriile :

„Iată primele mele amintiri pe care nu le pot evoca intr-o ordine cronologică, deoarece nu mai ţin minte care fapte s-au petrecut înainte şi care în urmă. Nu ştiu măcar dacă unele din ele s-au depănat în vis ori s-au petrecut aievea. Iată-le. Sînt legat, aş vrea să-mi slobozesc manile şi nu pot. Plîng, ţip, nici mie nu-mi plac ţipetele mele, dar nu mă pot opri. Zăresc, aplecare deasupra mea, figuri pe care nu le recunosc. Deşi totul se petrece în penumbră, îmi dau seama că sînt două fiinţe ; ţipătul meu nu le lasă rece, le nelinişteşte, dar tot nu mă dezleagă, iar eu ţip şi mai tare ca să le fac să înţeleagă ce vreau ; ele cred că aşa trebuie (să mă ţină legat) pe cînd eu ştiu că nu e nevoie. Ca să le conving, mă pornesc pe un zbierat care-mi sparge şi mie urechile, dar nu-1 pot conteni. Simt nedreptatea şi cruzimea, nu a oamenilor — se pare că lor le e milă de mine — simt însă cruzimea destinului şi mi se face milă de mine.' Nu ştiu şi nici nu voi putea şti vreodată ce se întîmplase : m-or fi înfăşat poate, pe cind eram sugaci şi eu îmi feream mîinile, sau poate că mă mai ţineau în scutece după ce împlinisem lin an, ca să nu-nii scarpin spuzeala ? Nu ştiu dacă în amintirea aceasta am strîrrs, ca în vis, mai multe impresii laolaltă, dar nu încape îndoială că aceasta a fost întâia şi cea mai puternică senzaţie de viaţă. Şi mi s-au întipărit în mintfe nu ţipătul, nu suferinţele mele, ci înlănţuirea complicată şi contradictorie a impresiilor. Doresc o libertate care n-ar "stingheri pe nimeni, şi totuşi lumea mă chinuieşte ! Le este milă de mine, dar mă leagă ! Pentru ce oare toate astea, cînd eu sînt slab, iar ei puternici ?“

Astăzi, nu mai ştim cum arăta pe vremuri un prunc, înfăşat : o adevărată mumie înfăşurată în pînză smolită. Copilul de astăzi, nou-născut, mişcîndu-şi picioruşele libere are cu totul altă soartă.

Prima amintire a lui Tolstoi este senzaţia lipsei absurde de libertate,

*

Iată şi o altă amintire, mai veselă : „Sînt în copaie şi mă pătrunde

un miros ciudat, nou, dar nu neplăcut, mirosul acru al unei substanţe cu care îmi fricţionează tru- puşorul despuiat. Cred că trebuie să fi fost tărîţe. Cred că mă îmbăiau zilnic, dar senzaţia nouă stîrnită de tărîţe m-a trezit : am început să-mi"iubesc trupuşorul, cu coastele care se întrezăreau sub pielea pieptului, copaia netedă şi întunecată, mâinile doicii cu mînecile suflecate, aburul cald, apa înfricoşătoare, clipocitul ei şi mai ales marginile lunecoase şi umede ale coDăii, peste care îmi treceam mînu- ţele“.

Tolstoi notează că în primii ani „trăia, şi trăia fericit“, la data aceea nu ştia încă să distingă, să individualizeze, ceea ce se petrecea în jurul lui şi din această cauză nici nu avea amintiri. Iată o altă însemnare : „Spaţiul, timpul şi cauzalitatea sînt forme generate de gîndire, pe cînd esenţa vieţii este în afara acestor forme ; totuşi întreaga viaţă se subordonează din ce în ce mai strîns acestor forme, după care urmează din nou eliberarea“.

Nu există amintiri în. afara formelor. Capătă formă ceea ce poate fi pipăit : „Tot ce ţin minte s-a petrecut în pătuţ ; în odăiţă nu existau pentru mine atunci nici iarbă, nici frunze, nici cer şi nici soare“.

„Probabil, trebuie să părăseşti natura ca s-o vezi, iar eu mă confundam cu natura“ spune Tolstoi.

Important este nu numai ceea ce-1 înconjoară pe om, important eşte ce anume scoate el în evidenţă din cele înconjurătoare.

Se întîmplă adesea ca tocmai ceea ce nu observă omul să-i definească de fapt conştiinţa.

Important pentru noi, cînd ne apropiem de. creaţia unui scriitor, este felul în care acesta scoate în relief anume părţi ale întregului ;

mergînd pe urmele lui vom putea percepe la rîndul nostru acest întreg.

De-a lungul vieţii sale Tolstoi a selectat din totalitatea celor văzute elementele ce făceau parte din sistemul lui de înţelegere a lumii ; cînd schimba metodele de selectare, interveneam mutaţii şi în ceea ce priveşte obiectele alese.

Să examinăm principiile după care proceda la selectare. Băiatul este mutat jos, la Feodor Ivanoviei, ca să stea împreună cu fraţii săi.

Copilul părăseşte ceea ce Tolstoi numeşte „obişnuinţă de o veşnicie". Viaţa abia începe şi cum altceva încă nu cunoaşte, ceea ce a fost trăit devine pentru el veşnic.

Băiatul se desparte de prima veşnicie palpabilă, „nu atît de oameni, de soră, de doică, de mătuşă, cit mai ales de pătuţ, de perdeluţele de la pat, de perniţă..."

Mătuşa e citată, dar deocamdată ea trăieşte într-un univers neindividualizat.

„Atunci pentru prima oară am identificat personajul cel mai important cu care locuisem sus şi de care nu-mi aminteam înainte. Era mătuşica Tatiana Aleksandrovna." Mătuşa capătă nume, după care este descrisă ca o femeie nu prea înaltă, solidă, cu păr negru.

Viaţa încetează de a mai fi joacă, devine un lucru serios. ^

Primele amintiri au fost începute la 5 mai 1878, apoi părăsite. în 1903, vrînd .să vină în ajutorul lui Biriukov, care scria o biografie a lui Tolstoi pentru o ediţie de opere complete ce urma să apară în limba franceză, scriitorul reia amintirile din Copilărie. De astă dată începe cu **o** discuţie despre păcat şi căinţă pentru a trece apoi la prezentarea

strămoşilor şi a fraţilor.

întor-cîndu-şi privirile spre copilărie, Lev Nikolaevici se opreşte nu numai la momentul apariţiei conştiinţei, dar discută şi dificultăţile .pe care le ridică genul acesta de naraţiune. >

„Cu eît înaintez în. evocarea amintirilor,- cu atît sînt mai nehotărît, nu ştiu cum să scriu. Nu pot să descriu curgător evenimentele şi stările mele sufleteşti, pentru că nu-mi aduc aminte de ele într-o înşiruire ordonată.“

Lucrul cel mai important pentru Tolstoi este legătura dintre evenimente, logica sufletească a orînduirii lor, dar torentul imens a.1 vieţii îl dezarmează, drept care, hotărăşte : „Voi continua să scriu cum s-o nimeri“, şi imediat după aceea, promite : „Cînd am să termin această descriere, am să trec la o narare cronologică, fie şi fragmentară...“

RĂDĂCINILE IN TRECUT

Prinţul Volkonski/general-en-chef, era un om singuratic şi plin de ghinioane. S-a'retras devreme la moşie, supărat pe noua stăpînire, măcinat de mîndrie şi invidie.

S-a ferecat după portiţe aşezate între două turnuri albe. Arareori deschidea aceste porţi pentru a primi pe cîte cineva.

Aici, în mijlocul parcului imens, se afla casa — un corp central cu aripi laterale ; cum se obişnuia pe atunci, partea de jos era de piatră, cea de sus de lemn, tencuită. Deşi generalul-en-chef era om cu dare de mină, casa a rămas cu un s'ingur cat. După moartea lui, totul a trecut în stăpînirea fiicei sale, Marin Nikolaevna.

în diverse perioade, Tolstoi şi-a descris bunicul în mod diferit. La început, în ciornele romanului *Război şi pace,* ni se spunea că bătrînul proprietar aL domeniului Lîsîie Gorî a trimis la orfelinat copilul avut cu o slujnică. Dar această ştire nu a intrat în textul definitiv.

Scriitorul a vrut să scoată în evidenţă figura lui Vol- konski pe fundalul vremii sale ca o personalitate excep-

ţională. Ni-1 arată ca un om cu minte ageră, trufaş, dar atunci cînd îi descrie yisul ni-1 înfăţişează plin de invidie faţă de Potemkin. Prinţul este mind.ru şi inteligent ; după spusele lui Tolstoi, este respectat de ţărani.

Bunicul lui. Tolstoi a avut o soartă grea : pe vremea ţarului Pavel I a fost trecut în rezervă, fiind concediat fără drept de a purta uniformă şi fără pensie ; apoi a fost trimis guvernator la Arhanghelsk şi a obţinut gradul de general de infanterie ; n-a stat prea mult în slujbă fiind din nou concediat, dar de astă dată cu pensie şi drept de a purta uniforma. La patruzeci şi şase-de ani prinţul a fost trecut în rezervă definitiv şi nu s-a mai întors niciodată în cadrele armatei.

Se pare că bătrinul prinţ Volkonski era un om posac.

Vechile conace din Rusia erau frumoase, dar rezistau prea puţin timp, ba adeseori chiar stăpînii nu duceau construcţiile pînă la capăt. Vă amintiţi de descrierea casei lui Manilov din *Suflete moarte ?*

Mobila avea tapiţeria neterminată, unele fotolii erau acoperite cu rogojină, pe masă, alături de un sfeşnic extrem de elegant, o pocitanie coclită, toate obiectele erau soioase. Manilov îşi tot zice că le va duce pe toate lă bun sfîrşit, dar e limpede că nu-şi va termina conacul niciodată.

Conacele vechi, dinaintea domniei Ekaterinei **a Il-a,** erau simple.
> .

Cele elegante au început a fi construite de-abia în **a** doua jumătate a secolului al XVIII-lea, cînd nobilii eliberaţi de serviciul obligatoriu la împărat s-au stabilit la moşiile lor.

Casa cu pretenţii de palat nu a fost terminată de bătrî- nul

Volkonski; a apucat totuşi să aşeze porţile de la intrare,--să croiască aleile, să sape albiile iazurilor, să construiască sere, să sădească livada. •

O orchestră de iobagi cînta dimineaţa în parc, .în timp ce'generalul se plimba cu fiica sa.

După moartea bătrânului prinţ, muzicanţii s-au împrăştiat care încotro reluîndu-şi vechile îndeletniciri : de grădinar, de chelner. A tăcut şi muzică.

Casa veche mai era în picioare pe vremea primilor moştenitori ai prinţului.

Apoi a fost vândută.

Vânzarea vechii case-psftat a avut loc, s-ar zice, întîm- plător, în urma unor partide de cărţi pierdute. în jurnalul său, la data de 28 ianuarie 1855, Lev Nikolaevici notează : „Două zile şi două nopţi am jucat stoss. Rezultatul este de la sine înţeles, am pierdut toată casa de la Iasnaia Poliana“.

întreţinerea casei depăşea posibilităţile financiare ale nepoţilor bătrânului prinţ Tolstoi. Lev Nikolaevici nu voia să vîndă casa ; ca s-o păstreze, cînd avea de plătit datorii, vindea satele mai mărunte — moştenite — sau cereale, cai, pădure...

Strîns cu uşa de datorii, scria fratelui său Serghei Nikolaevici la 28 martie 1852 : „Nici în ruptul capului n-am să vînd casa de la Iasnaia Poliana, nu pentru că aş preţui-o în mod deosebit, ci pentru că mi-e' scumpă ca amintire, e ultimul lucru de care mă voi hotărî să mă despart“.

Trei ani a mai rezistat Tolstoi, pentru ca apoi să citim această- scrisoare adresată mătuşii :, „...transmiteţi-i din partea mea lui Valerian Tolstoi că-i mulţumesc pentru vânzarea casei (pierdusem orice

speranţă de a o vinde atît de bine) ca şi pentru banii trimişi, destinaţi cumpărării de cai şi cheltuiţi în consecinţă“.

Să ne întoarcem însă la vremurile de altădată.

Ne aflăm în anul 1832 ; construcţia casei nu era încă " terminată.

i

Tatăl lui Lev Nikolaeviei, un om fără avere, era Ioco- tenent-colonel în rezervă ; din zestrea soţiei sale, el a terminat construcţia, casei, dar nu a apucat s-o mobileze.

Despre tatăl lui Lev Nikolaeviei ştim destul de multe. Pe mama sa, Tolstoi n-o ţinea minte. Imaginea ei şi-a făurit-o din sentimentele cele mai alese, de aci chipul ei gingaş, visător şi iubitor.

Maria Nikolaevna Volkonskaia era intr-adevăr ^sentimentală, visătoare, dar şi hotărîtă ; în relaţiile cu prietenele ei, două englezoaice surori, ea nu s-a mărginit la discuţii tandre despre prietenie, ci s-a ocupat să le şi mărite, dîndu-le ca zestre o sumă imensă, pentru vremea aceea : uneia cincizeci de mii de ruble, celeilalte şaptezeci şi cinci.

în casă nu erau bani prea mulţi, de aceea au început să se facă de timpuriu împrumuturi, pentru ca Nikolai Ilică să poată răscumpăra moşiile vindute şi irosite de un tată uşuratic. Viaţa lui familială se desfăşura între certuri, procese, afaceri încurcate, totodată însă' şi în munca asiduă şi calmă a unui stăpîn care făcea planuri simple, dar în-dreptate spre un viitor îndepărtat.

Casa nu era terminată şi nici mobilată toată.

Părea imensă şi aveai impresia că n-ai s-o scoţi niciodată la capăt: eu numărul încăperilor.

Vom povesti despre o zi obişnuită petrecută în această casă, despre masa de prînz a familiei în sala cea mare şi, în acelaşi timp, ne vom opri şi la soarta oamenilor.

Au fost ei fericiţi ? Au fost ei nepăsători faţă de viaţă ?

Masa de prînz o aşteptau strînşi cu toţii în salon. în această încăpere se aflau un divan, o masă rotundă şi cîteva fotolii, din care unul din lemn de stejar; celelalte din mahon. Pe perete erau atîrnate două oglinzi mari. Odaia

lipsită de mobile bogate, reflectîndu-se în- oglindă, părea încrustată în două rame sculptate şi aurite-

Nikolai Iiici se odihnea în biroul său, pe divanul tapi- ţat cu safian verde. El apărea la ora cuvenită, se apropia cu paşi repezi de bătrîna sa mamă, privind-o cu ochi blajini, frumoşi şi trişti. Doamna-guvernator îi zâmbea, fiul îi săruta mina, iar aceasta îl săruta pe frunte.

Familia Tolstoi se mîndrea cu neamul bunicii.

Pelagheia Nikolaevna ei’a fiica celui mai mare dintre prinţii Gorciakov.

Neamul lui Tolstoi era mai puţin însemnat.

Se ştia că primul conte Tolstoi, Piotf Andreevici, a fost inteligent şi viclean, viteaz, dar necredincios faţă de prieteni ; a murit în crunta închisoare de la mînăstirea 'Solo- veţk, unde deţinuţii erau supuşi bătăilor şi înfometării.

Iată ce scria Lev Nikolaevici despre bunicul său Ilia Andreevici, analizîndu-i viaţa pe puncte.

„Averea' ruinată, avere mare, —- neglijenţă, tot felul de proiecte, inconstanţă, lux prostesc.

In plan *social.* Vanitate, bunătate, respect pentru cei importanţi.“

Nu-1 vom urma pas cu pas pe Tolstoi. în continuare se spune :

„în plan *intelectual.* Prost, incult“.

Ilia Andreevici Tolstoi nu era chiar incult ; terminase şcoala militară de marină, servise în flotă, apoi în regimentul Preobrajenski, ajungând la gradul de brigadier, punctul limită la care putea ajunge un

nobil cu aptitudini mediocre.

Ilia Andreevici era un soţ credincios, un om bun la suflet, căruia îi plăceau luxul şi ospitalitatea plină de pompă.

în Moscova cea primitoare el era renumit prin iscusinţa sa de a face rost pentru mese de nişte nisetri neobişnuiţi,

care aveau pentru el o valoare estetică. S-a ruinat pe nesimţite, mai ales în urma incendierii Moscovei.

Ilia Andreevici a cerut despăgubiri pentru averea pierdută în acest' fel, dar socoteala pe care a înaintat-o era umflată, drept care nu a fost achitată în întregime.

In timpul evacuării, Moscovei nu a săvîrşit fapte'eroice, dar nici nu a fost prins cu vreun păcat.

Situaţia materială precară l-a făcut să ceară un post : în 1815, Ilia Andreevici a fost numit guvernator la Ka- zan. Jocul de cărţi, ospitalitatea exagerată, neglijenţa, conflictul cu- reprezentantul nobilimii din gubernie î-au pus curând pe Ilia Andreevici într-o situaţie dificilă ; se spune că mită nu lua decît de la arendaşii de stat : să nu iei mită de la aceştia ar fi însemnat pur şi simplu o atitudine non-conformistă.

Pelagheia Nikolaevna lua mită la uşa din dos, dar o făcea fără pricepere.

Abuzurile lui Ilia Andreevici nu erau prea mari : fusese acuzat doar de „neglijenţă suspectă“, de asemenea de „evidentă slăbiciune şi incapacitate“.

Guvernatorul a murit subit în 1820, în timpul anchetei.

în monografia sa, N.N.Gusev respinge ipoteza sinuciderii, aducînd o serie de probe în acest sens.

Fiul guvernatorului s-a trezit peste noapte năpăstuit de soartă : trebuia să aibă grijă de o mamă răsfăţată, iar moştenirea primită nici măcar nu-i putea acoperi datoriile. A, intrat în armată ca să scape cel puţin de ameninţarea de a face închisoare ca datornic.

Feciorul anunţă că masa va fi servită de îndată.

Se deschide uşa de un roşu-închis : nu e vopsită, ci doar chituită şi dată cu un strat subţire de vopsea. în cadrul înalt al uşii apare majordomul, Foka Demidovici, îmbrăcat într-un surtuc bleumarin încreţit sus pe umeri.

Foka e de mult slugă în această casă, iar pe vremea prinţului Nikolai Sergheevici Volkonski cin ta în orchestră la vioară.

Acum Foka Demidovici, ridicîndu-şi sprîncenele cu importanţă, ca

şi cum în faţa lui o orchestră uriaşă s-ar fi pregătit să atace o simfonie, rosteşte scurt, rnîndru, nu prea tare, dar solemn :

— Masa este servită -!

Toţi se scoală şi se îndreaptă spre sala cea mare : în frunte, frumoasa bătrînă cu bărbie prelungă şi o fundă violetă în păr.

Alături de ea e un om vesel, cu ochi trişti, Nikolai Ilici. E bine făcut, se mişcă cu eleganţă. La începutul carierei cunoscuse succese militare, legase prietenie cu oameni inteligenţi. Apoi toate s-au spulberat. Gloria a trecut pe lîngă el, prietenii i-au murit în război, dar şi furtuna l-a ocolit. După aceea s-a căsătorit cu o femeie inteligentă, are copii buni/

De mina albă a tatălui îşi alintă obrazul Liova-plîngă- ciosul, un băieţel de cinci ani. Băiatul are păr blond, nişte ochi strălucitori de un albastru-cenuşiu, o gură încăpăţînată, obraji trandafirii cu pomeţii proeminenţi.

Liova e încă mic. Fetele se mai joacă cu el de-a păpuşile, uneori păpuşă este el însuşi. Dar acum băiatul are de gînd să înveţe să călărească. Nu mai face lecţiile cu mătuşa, are un preceptor neamţ, iar degetele îi sînt pline de cerneală.

D.upă cei mai vîrstnici din familie, în spatele lui Nikolai Ilici urmează contesa Aleksandra Ilinicina Osten-Saken, o femeie graţioasă de treizeci şi cinci de ani, cu ochi albaştri
şi păr blond, într-o rochie scumpă, dar neîngrijită şi neglijentă. E un suflet bun, religios, destul de bogată, dar fără o familie a ei.

Soţul ei, Osten-Saken, un conte bogat din ţările baltice, suferise de mania persecuţiei. In timpul unei călătorii a încercat să-şi împuşte soţia : s-a împăcat apoi cu ea, recurgînd la ajutorul pastorului. Iar cînd s-au .întâlnit a sărit să-i taie limba cu briciu. Şi-a speriat şi şi-a chinuit soţia în timpul sarcinii, astfel incit a născut un copil mort.

Tatiana Aleksandrovna Ergolskaia o ţine de mînă pe Aleksandra Ilinicina, îi ascultă flecăreala binecunoscută, dar nu aude nimic. Toată viaţa şi-a trăit-o alături de omul iubit, de Nikolai Ilici Tolstoi, şi niciodată ochii ei negri, ca nişte agate, nu a putut privi deschis în ochii lui albaştri, trişti.

Timp de opt ani-Tatiana Aleksandrovna a trăit In bună pace cu'

Mar ia Nikolaevna Volkonskaia-Tolstaia. Măria Nikolaevna a murit. Au mai trecut şase ani Nikolai Ilici a rugat-o pe Tatiana Aleksandrovna să se mărite cu el, să fie o mamă pentru copiii lui şi să nu-l părăsească niciodată. La acea dată amîndoi erau de patruzeci şi patru de ani. Iată însemnarea Tatianei Ergolskaia : „Prima propunere am refuzat-o, cea de a doua am făgăduit s-o îndeplinesc cît voi fi în viaţă“.

Însemnarea a păstrat-o într-un portofel de mărgele în biroul său.

După Tatiana Ergolskaia şi contesa Osken-Saken vin cei trei băieţi mai mari însoţiţi de Feodor Ivanovici Roessel, un neamţ din Saxonia, om blajin şi pribeag, chel, fiul nelegitim al unui burger, cizmar neisprăvit, exilat din patrie. Va muri aici şi va fi înmormîntat la Iasnaia Poliana, dincolo de gardul cimitirului, ca unul de-al lor şi ca un străin în acelaşi timp, despărţit prin mii de verste de patrie şi printr-un gard de cei în mijlocul cărora şi-a petrecut toată viaţa.

Băieţii discută. Nikolai e o fire ingenioasă, Serghei blîndă, Dmitri, purtat mereu de visuri, de planuri. Alături

de ei e Măria Nikolaevna, copilul cel mai mic al lui Nikolai lirei : la naşterea ei mama a murit. Acum e o fetiţă mică, drăgălaşă, dezgheţată. De tînară se va mărita cu vărul ei, Valerian Petrovici Tolstoi, va avea cu el patru copii, dar căsătoria va fi nefericită : se va despărţi de soţ, şe va îndrăgosti de Turgheniev, va fi dezamăgită în această dragoste. Apoi va îndrăgi. un străin, pe vicontele Hector Victor de Kleen, va pleca în străinătate, va mai naşte o fetiţă. în cele din urmă se va duce la mănăstire.

Cine e fericit în această casă ? Cine e liniştit în această zi însorită de vară ? .

Poate bătrîna Pekgheia Tolstaia, eînd îşi face seara pasienţele alături de fiul ei iubit, atît de atent, cu ea.

Sînt fericiţi copiii.

în amintirile lui Lev Tolstoi vremea copilăriei se confundă cu fericirea. Totuşi cînd, deschlzînd ochii, a privit în jur, i s-a părut că fei'icirea a fost şi abia a plecat.

„în toate familiile există perioade cînd bolile şi moartea nu şi-au făcut încă apariţia, cînd duc o viaţă liniştită... O perioadă ca aceasta a cunoscut mama în familia soţului ei pînă la moarte... Nimeni nu murise, nimeni nu era serios bolnav, afacerile încurcate ale tatălui începeau să se aranjeze. Toţi erau sănătoşi, veseli, prietenoşi. Tata îi distra pe toţi cu poveştile şi-glurnele sale. Eu n-am mai: prins vremea aceea. Cînd am început să-mi dau seama de viaţă, moartea mamei apucase să-şi pună amprenta pe traiul familiei noastre.“

Masa de prînz era o sărbătoare şi marca apogeul zilei.

Prin ferestrele mari, solemne, dincolo de obloanele larg deschise, se vedea parcul şi grădina cu flori : tufişurile de măceş doldora de flori, trandafirii aduşi din străinătate cu inima roşie, iar marginile pale. De ia fereastră, se zărea în depărtare lunca ; jumătatea cosită era de culoare deschisă, parcă argintie, cea necosită, de un brun roşcat.

în depărtare se zăreau mestecenii'albi, iar pămîntul părea albastru. Locurile le erau cunoscute tuturor, fiecare vedea de la fereastră nu numai ceea ce cuprindea cu privirea, dar şi ceea ce colindase, străbătuse pe jos sau călare.

Domnea o atmosferă de pace şl împăcare. Pe masa bătrînei doamne guvernator zăcea a—tabacneră de aur cu portretul soţului ei preaiubit, care murise la Kazan în timpul procesului, deci nu fuseâe condamnat, nu suferise ruşinea.

Dacă au-fost unele greşeli, au fost din cele obişnuite, omeneşti, şi au fost date uitării. A murit Maria Nikolaevna, Nu i se mai aud paşii grei, nu o mai vezi intrînd, îmbrăţi- şîndu-i pe toţi cu privirea ei strălucitoare, apoi îndrep- tîndu-se spre soţul ei cu mersul apăsat şi ..umerii săltaţi.

A murit, şi a fost plînsă, înmormîntată, înlocuită, s-a transformat în amintire. Deşi fiul ei mezin Liova, „Mi- laşka“, cum i se spunea, aproape că nu a cunoscut-o, el îşi va aduce cel mai mult aminte de ea.

După ce se termină prînzul, Liova se furişează în odăiţa Praskoviei Isaevna.

FUMUL DE LA OCIAKOV

Casa cea veche, construită de tatăl lui Tolstoi, a fost de mult demolată, fundaţia s-a lăsat în pămînt, pe locul ei au crescut copaci uriaşi, ale căror coroane se înalţă mai presus de acoperişul sub care altădată se afla salonul cel mare.

Lui Tolstoi îi plăcea să asculte amintirile ce se depănau despre această casă boierească. Amintirile[1] aveau un ton

de imputare; scriitorul insera tablourile idilice ale vechii şi trecătoarei splendori în povestirile despre suferinţele de altădată ale ţăranilor.

Praskovia Isaevna fusese chelăreasă în casa cea veche. Ea avea totdeauna pregătite pentru copii dulciuri şi poveşti. Cînd copiii veneau s-o vadă, Praskovia Isaevna îi alinta şi le vorbea despre vremurile de odinioară, despre generalul cel viteaz, bunicul lor, care s-a luptat cu turcii lingă Ociakov.

Cu mulţi ani în urmă, Praskovia Jsaevna îl îndrăgise pe Foka Demidîci, care pe vremea aceea' era vioara a doua în impunătoarea orchestră a bunicului ; purta ciorapi lungi, avea pantofi cu cataramă, iar în cap o perucă pudrată, întocmai ca şi stăpînul său. Paşa abia venise de la ţară, era o fată voinică şi veselă. Apoi a început să umble şi ea încălţată, cînd a fost făcută dădacă pe lîngă Maria Niko- laevna. Întîlnindu-se mereu cu Foka, s-a îndrăgostit de el şi a venit timid la generalul cel cu sprîncene groase să-i ceară voie să se mărite cu Foka.

Generalul a clătinat din cap, d-a spus Paşei că e nerecunoscătoare, şi a surghinuit-o drept pedeapsă într-un sat îndepărtat, ca îngrijitoare de vite. Peste şase luni a fost adusă înapoi ; umbla iar desculţă, straiele îi erau ponosite. A căzut Paşa la picioarele generalului, a cerut iertare pentru nerozia ei, şi boierul s-a milostivit şi a primit-o. După aceaşţa a stat în slujbă douăzeci de ani. A devenit Praskovia Isaevna, a început să poarte bonetă, iar domnişoara, cînd s-a măritat, a vrut s-o elibereze din iobăgie şi i-a promis o pensie anuală de trei sute de ruble. Dar Praskovia a refuzat pensia şi libertatea. A rămas în casa în care continua să fie în slujbă Foka, care între timp încărunţise şi-şi scosese peruca. A rămas chelăreasă. Despre dragostea de altădată pomenea ca despre un lucru necugetat, părea că o închisese undeva în suflet, iar cheia o aruncase să n-o mai găsească.

— Praskovia Isaevna, dar bunicul cum ă luptat ?

Călare ? — întreabă Liova.

— El a luptat în toate felurile, şi călare şi pe jos. De aia a şi fost general-en-chef.

Liova cercetează lucruşoarele de care e plină camera Praskoviei Isaevna, şi trăncăneşte întruna :

— Eu am să fiu general, am să mă însor cu fata cea mai frumoasă, am să-mi cumpăr un cal roib, am să conătruiesc o casă de sticlă şi am să aduc rudele lui Feodor Ivanovici din Saxonia.

Iar Praskovia Isaevna, clătinînd din cap, răspunde :

- — Da, domnişorul meu, da...

Apoi deschide lădiţa albastră, scoate o smochină şi o caramea să le dea copilului. Ia şi o hîrtie aromată, o aprinde de la candelă şi face vînt cu ea.

— Asta, domnişorule, e mireasma de la Ociakov, adusă de răposatul bunicul, fie-i ţărîna uşoară, din războiul cu turcii. Uite, e ultima bucăţică ce a mai rămas... oftează bătrîna.

Miroase a smoală, a flori ciudate, în semiîntunericul odăii dîra transparentă de fum se încolăceşte, urcă, împle- tindu-se într-o literă necunoscută. Micul Liova cunoaşte literele, şi pe cele ruseşti şi pe cele franţuzeşti. Dar astea de care sînt, turceşti ? Sau arabe, din poveşti ?

MUNTELE LUI FANFARON

— Pe fete le luăm mai tîrziu, şuşotesc băieţii, e cale lungă pînă acolo.

De aici muntele acela nu se vede.

Acolo pe muntele acela, oamenii trăiesc fără să se culce, grăiesc totdeauna cu voce tare, nu încuie uşile, şi stau de vorbă între ei aşezaţi pe divane verzi.

Izbele ţăranilor au toate coşuri, iar cîinii îi înhaţă totdeauna pe lupi.

Aşa le-a povestit într-o seară fratele mai mare Niko- lenka, eare-1 lasă mereu pe Liova cu gura căscată. Niko- lenka are 12 ani. El le-a spus fraţilor săi că deţine o taină, care, odată descoperită, îi va face pe toţi oamenii fericiţi, nimeni nu va mai avea nici un fel de neplăceri, vor dispare eerturile, toţi se vor iubi între ei, toţi vor fi fraţi ca furnicile. Probabil că Nikolenka a auzit, sau a citit în biblioteca tatălui său despre fraţii-„moravi/“, care duceau o viaţă fără prihană, trăind într-un fel de comună, şi în repovesti- "v rea lui. fraţii-moravi s-au transformat în „fraţii-furnici“ *. Cuvîntul „furnici“' le plăcea copiilor, ei cunoşteau bine potecile lungi croite de furnici prin iarbă.

Inventaseră chiar şi un joc de-a „fraţii-furnici“ : „se aşezau sub scaune, le înconjurau cu lăzi, făceau un fel de paravan din baticuri şi strîns lipiţi unul de altul rămî- neau aşa pe întuneric“.

Nikolenka le-a povestit şi care sînt condiţiile pentru ca cineva să fie primit în rîndul „fraţilor-furnici“. Trebuia să stai în colţ şi să nu te gîndeşti la ursul alb.

Liova stătuse deja prin diferite colţuri, în diferite camere, totuşi, cu toate strădaniile, nu reuşise să nu se gîn- dească la ursul cel alb.

Cea de-a doua condiţie era : să calci pe crăpătura dintre scindările podelei fără a face vreun pas greşit, iar cea de-a treia : timp de un an să nu vezi iepure, nici viu, nici mort, nici fript pe masă. Mai trebuia să juri să nu divulgi nimănui taina frăţiei furnicilor.

Cînd se vor strînge fraţii-furnici, cînd vor uita de ursul alb şi de tot răul din lume şi vor deveni buni, Nikolenka va lua beţişorul verde, pe care e scrisă taina. Acest beţişor îl vor duce cu toţii la marginea rîpei dinspre Starîi zăkaz şi **acolo** îl **vor îngropa la marginea drumului, iar ei vor urca**

* în limba rusă muravii = fui-nici (n. trad.) .

pe muntele Fanfaron şi vor trăi în pace şi dreptate, — acolo nu vor fi nici oameni mari, nici copii, toţi îşi vor vorbi deschis, nu vor şuşoti şi nu vor plînge niciodată.

Atunci orice dorinţă spusă dinainte va fi îndeplinită. Serioja a spus că vrea să facă din ceară cai şi găini, Mitenka a zis că ar dori să deseneze totul în dimensiuni mari, iar mezinul Liova' neştiind ce să ceară şi-a dorit să deseneze totul în dimensiuni mici.

Lucrul cel mai important era să ajungi pe muntele Fanfaron, căci acolo aveai tot 'timpul să te gîndeşti ce să ceri.

Copiii nu ştiau însă unde se afla muntele. Probabil dincolo de cîmpia de orz nesfîrşită, galbenă şi strălucitoare, dincolo de pădurea albastră—

Ce legătură avea însă ursul cel alb cu toată istoria ?

Pe vremea Măriei Nikolaevna, în casa Tolstoi se citea mult. în cartea lui Sternaş tatăl lui Tristram Shendi citea despre un urs alb. Acest Sterne va deveni scriitorul preferat al tînărului Tolstoi. Iar gluma lui Sterne se identificase în familia lui Tolstoi cu visul unei vieţi noi.

Din scrisorile Măriei Nikolaevna aflăm că citise şi pe Rousseau şi pe Sterne. Maria Nikolaevna se deosebea însă de învăţătorii săi îndepărtaţi, pentru că la ea bunătatea dădea naştere unor fapte ce puteau părea altora stranii. Nu întîmplător a fost mama lui Lev Nikolaevici.

Copiilor le plăcea mult să stea de vorbă între ei ; fraţii mai mari trăgeau cu urechea la discuţiile dintre ţăranul iobag Nikolai, fost muzicant, şi preceptorul neamţ Feodor Ivanovici.

Nikolai Ivanovici şi Feodor Ivanovici sînt vechi prieteni şi le place să tăifăsuiască noaptea.

Ziua întreagă aleargă Nikolai cu tot felul de misiuni. E om bun şi se lasă călărit ; dar seara îi place să povestească şi să se laude. îl priveşte cu plăcere pe Feodor Iva-

novici care meştereşte din carton de Bristol cutiuţe şi le împodobeşte cu hîrtie aurită. Ii place să povestească despre bunicul lui Lev Nikolaevici, despre generalul-en-chef şi despre viaţa acestuia la moşie ; cam a croit el parcul din faţa casei în jurul ulmului bătrîn, rămas de pe timpul pădurilor străvechi. Ulmul nu putea fi cuprins decît de trei oameni. în-jurul lui erau aşezate bănci şi măsuţe, din dreptul lui porneau, ca nişte raze, aleile de tei.

Prinţul Nikolai Sergheevici ieşea în grădină, totdeauna dimineaţa, aranjat, proaspăt ras, urmat de fiica sa ; lenjeria de batist, manşetele şi plastronul erau de o curăţenie nemaiîntîlnită azi ; avea buzele strînse, ochii negri', sprîn- cenele late, nasul coroiat.

— Opt oameni eram în orchestră, toţi îmbrăcaţi în vestă, cu ciorapi şi pantofi, purtam peruci, şedeam cu partiturile în faţă ; mă uitam şi eu la partitură, căci eram flautist. Iată că iese şi prinţul ; începeam să cîntăm din Haydn., Cînd terminam, fiecare se ducea la treaba lui : unii împleteau ciorapi, alţii lucrau în grădină. Pentru că veni vorba, sarcina mea era să dau de mîncare la porci, îmi aveam şi eu treaba ; dar acum nu e ordine, nici stăpînii nu mai sînt ca altădată. Generalului nostru nu-i plăcea vînătoarea, îi plăceau florile şi plantele de seră. Şi, ca să vorbim drept, parcă porcii de astăzi seamănă a porci ? Trebuie să spun că şi ţăranii au cam sărăcit.«

La rîndul său Fepdor Ivanovici povesteşte despre treburile vecinilor ; uite că în familia Isleniev lucrurile nu merg bine. Aleksandr Ivanovici joacă toată ziua cărţi, şi nu se ştie cum o să o scoată la capăt cu banii.

în şoaptă cei doi comentează faptul că pe copiii Isle- nievilor îi cheamă Islavin ; contele Kozlovski nu vrea să-i dea divorţul Sofiei Petrovna, născută contesă Zavadovskaia, iar ca să-i recunoască pe copiii Islenievilor şi să-i treacă pe numele său cere pentru fiecare cîte

o sută de mii. Dar

atîta nu siringi nici dacă vinzi moşia toată. Cît despre Aleksandr Mihailovici, el a cîştigat trei sute de mii la cărţi
şi i-a şi pierdut imediat.

Nici în familia Temiaşev nu e totul în ordine. El e bogat, şi de neam nobil, rudă cu Gorciakov, dar fetele lui sînt nelegitime : va muri Temiaşev şi moştenitorii le vor alunga pe fetiţe în stradă.

în casa Tolstoi treburile nu merg rău : datoriile contractate după întîmplarea din Kazan au fost plătite în urma’ căsătoriei cu o mireasă bogată. Acum le-au venit şi nişte moşteniri : în 1883 a murit Ekaterina Vasilievna Gorcia- kova, nepoata mamei lui Nikolai Ilici, care fusese măritată cu Lev Alekseevici Perovski ; ea a lăsat două moşii în gubernia Kursk : Neruci, de trei sute de deseatine, şi Şcerbaciovka, de o mie de deseatine.

Aici, în casa lor, e foarte bine.

Dar undeva e şi mai bine.

Unde ?

DORMITORUL BUNICII

în casă se vorbea puţin despre bunicul, brigadir şi guvernator la Kazan.

Servitorii fuseseră aduşi ca zestre de Maria Nikolaevna, născută prinţesa Volkonskaia. <

De bătrînul conte îşi aducea aminte doar fiul cînd discuta cu maică-sa. Pentru a-i cinsti bătrîneţea, nu-şi acuza tatăl şi discuţiile aveau un ton gingaş, duios.

Bynicul jucase cărţi, fără a şti s-o facă, se băgase în afaceri şi se încurcase atît de tare în datorii, încît economiile nu mai contau, drept care îşi trimitea rufăria la spălat în Olanda şi-şi ospăta musafirii cu nişte nisetri de mărime neobişnuită.

Bunica îşi dădea multă importanţă, mîndrindu-se cu neamul său : tatăl ei fusese cel mai mare dintre prinţii Gorciakov.

Bunicii îi plăcea viaţa liniştită, îndestulată, după cum îi plăcea să se simtă admirată de cei din jur. Avea obiceiul să se spele pe mîini cu un săpun neobişnuit ; copiii se minunau văzînd baloanele pe care le făcea clăbucul. în fiecare seară în camera bunicii era de serviciu un nepot în faţa 'căruia ea îşi spăla mîinile albe. Apoi bătrîna se culca în patul străjuit de icoane grele, îmbrăcate în aur şi argint. Candelele ardeau, iar pe perete se profila umbra impozantă a bunicii şi boneta ei cu voiănaşe.

Bunica adormea ascultînd povestirile lui Lev Stepâ- novici, adus în casă special pentru aceasta încă de bătrînul conte, soţul ei. Povestitorul locuia pe undeva prin casă, iar seara venea sus în camera bunicii. Aici Lev Stepanovici se aşeza pe pervazul scund şi i se aducea cină de la masa stăpînilor.

Meseria de povestitor era foarte răspîndită în acea vreme. Mai ales orbii dădeau anunţuri la ziar că ştiu să povestească basme arabe. Pentru oameni de origine mai modestă erau bune şi basmele ruseşti. Basmele arabe intraseră atunci în modă ; cu puţin timp înainte se traduseseră în limba franceză O *mie şi una de nopţi...*

Lev Nikolaevici îşi va aminti în 1891 că pînă la vîrsta de patrusprezece ani cărţile lui preferate fuseseră *Istoria lui Iosif,* basmele din O *mie şi una de nopţi : Patruzeci de hoţi*, *Prinţul Kamaralzaman...*

VERSURILE

Lev Nikolaevici îşi iubise tatăl şi-i luase apărarea în amintirile, sale, deşi îl aşezase mai prejos de mama sa.

Se fac adesea apropieri între Nikolai Rostov, eroul din *Război şi pace* şi Nikolai Ilici Tolstoi, tatăl sci'iitorului.

Am putea'spune că Nikolai .Ilici Tolstoi, aşa cum îl ştim din amintirile scriitorului, era un om mai complex decît Nikolai Rostov.

, -

Nikolai Rostov ne este înfăţişat ca un om credincios şi devotat regimului ţarist. La sfîrşitul romanului *Război şi pace,* în visul lui Nikolenka Bolkonski, Nikolai Rostov este acela care din porunca lui Arakceev împuşcă pe decembriştii răsculaţi.

Nikolai Ilici era un gospodar destul de priceput, ştia să-şi organizeze procesele, să le cîştige ; dar cel mai mult îi plăcea să nu facă nimic, căci socotea că prin inactivitate îşi păstrează independenţa.

Tolstoi a subliniat mai tîrziu această trăsătură de mîn- drie din firea tatălui său : „Nu numai că el personal nu a fost în slujbă pe timpul lui Nikolai, dar şi toţi prietenii lui erau oameni liberi, fără slujbă, menţinînd un fel de atitudine de frondă faţă de guvern. In tot timpul copilăriei şi chiar al tinereţii mele familia noastră nu a avut contacte apropiate cu nici un funcţionar. Bineînţeles, în copilărie nu înţelegeam nimic din toate astea, îmi dădeam seama însă că tata nu se înjosea'niciodată în faţa nimănui, nu-şi schimba tonul vioi, vesel şi adesea ironic. Şi acest sentiment al propriei demnităţi, pe care-1 vedeam la el, mă făcea să-l iubesc şi să-l admir şi mai mult“.

Odată, cînd a venit în vizită Iazîkov, tatăl l-a pus pe Lev să recite poeziile lui Puşkin, *Către mare* şi. *Napoleon,* pe care copilul le ştia pe de rost.

Şi-n copilărie Lev Nikolaeviei se distingea printr-o memorie neobişnuită. Una din poezii are o sută douăzeci de versuri, cealaltă şaizeci. Deci, copilul a ţinut minte şi a

recitat pe de rost, cu mult patos, o sută optzeci de versuri dintr-un text poetic complicat.

Tolstoi îşi aminteşte că tatăl său a fost uimit de înflăcărarea cu care el a recitat aceste versuri. După ce a ascultat poeziile, Nikolai Ilici a schimbat o privire cu tîlc cu vechiul său prieten Iazîkov.

Aceste poezii le trezeau amîndurora amintiri din -universul trecutului lor.

Una din poeziile recitate de Lev era legată de Napoleon ; cealaltă, *Către mare,* de Byron. Epoca lui Napoleon, războaiele lui, erau parte, integrantă a biografiei lui Nikolai Ilici.

Tatăl lui Tolstoi şi-a început serviciul militar la şaptesprezece'ani. In vremea aceea Nikolai Ivanovici Gorciakov, rudă apropiată a mamei lui Nikolai Ilici, era ministru de război, iar fratele lui, Andrei Ivanovici, general de armată. Nikolai Ilici £ fost numit aghiotantul acestuia, a făcut campania din 1813—1814, în 1814 a căzut prizonier la francezi, a trăit la Paris şi a fost eliberat de armata noastră în 1815.

Tema napoleoniană era intrinsec legată de tinereţea acestor oameni, iar tema bvroniană trezea o .stare de decepţie, de pe urma unor mari speranţe neîmplinite şi sădea în inimi melancolie.

Nikolai Ilici avusese oarecare legături şi cu decembriştii.

Prietenii săi cei mai apropiaţi — Isleniev şi Koloşin —■ au-fost chiar decembrişti. Contele Nikolai Ilici s-a mulţumit să fie doar un fiu devotat şi un bun gospodar.

Nikolai Ilici era un om cumsecade, dar nu arăta interes pentru literatură : cultura în această familie o reprezenta Maria Nikolaevna, după cum mîndria casei era bunica Gorciakova.

Avea vreo vină pe suflet Nikolai Ilici ?

Nu s-a dus să slujească în armata lui Nikolai şi-i dispreţuia pe cei ce-i chinuiau în Siberia pe decembrişti. Dispreţul său nu-1 împiedica însă să trăiască.

Vina lui consta în faptul că fiind om bun şi cinstit, nu simţea totuşi cătuşele pe care le purta.

J

CUM A FOST CUMPĂR ATA MOŞIA PIROGOVO

In casa Tolstoi nu prea veneau mulţi musafiri, doar vecinii şi în genere oameni în vîrstă. Aşa era Aleksandr Mihailovici Isleniev, aghiotantul generalului-maior Orlov, ce avusese legături cu decembriştii, moşier bogat, dar cu o viaţă personală nefericită. Isleniev a fost bunicul Sofiei Andreevna Bers, devenită soţia lui Tolstoi, şi al Tatianei . Kuzminskaia.

Mai veneau la Iasnaia Poliana şi alţi oameni în vîrstă : N. V. Kireevski, S. I. Iazîkov, naşul lui Lev Nikolaevici, Ogarev, a cărui soţie, spuneau gurile relev era amanta lui Nikolai Ilici, Temiaşev, un burlac bogat, care nutrea o dragoste plină de admiraţie pentru simpaticul său vecin, contele Tolstoi, ceea ce l-a făcut să-i aducă odată în dar nişte purceluşi minunaţi.

Apoi în casa Tolstoi a apărut un personaj nou — o fetiţă pistruiată, cu faţa lată. O chema Dunecika.

Dunecika a venit cu propria-i dădacă, o bătrînă înaltă, toată ridată. - ,

Apariţia lor era legată de afacerea pe care o încheiaseră Temiaşev şi Tolstoi.

Această privea destinul fiicelor lui Temiaşev ; mama lor era o

ţărancă, femeie în casă, cu care boierul nu se cununase. După lege, Temiaşev nu putea să lase copiilor săi averea. Urmau să-l moştenească surorile lui. Atunci, prin

testament, el le-a lăsat lor toate moşiile, doar Pirogovo, unde locuia el însuşi, a fost vîndut, fictiv, lui Nikolai Ilici'.

Afacerea era complicată. în contul lui Nikolai Ilici se, treceau o sută şaisprezece mii, datoria pentru moşie şi către sfatul tutelar.

în afară de aceasta se considera că Nikolai îi plătise lui Temiaşev o sută optzeci de mii bani gheaţă. în temeiul actelor încheiate Tolstoi se obliga să plătească o sumă mamei fetelor lui Temiaşev.

în *Copilăria* Tolstoi nu l-a înfăţişat pe tatăl său, ci pe oamenii din anturajul acestuia. Aşa, tatăl lui Nikolenka este Isleniev, vecinul de moşie, om sentimental, care iubea mult muzica, şi în acelaşi timp un jucător pasionat de cărţi, pentru care noţiunile de permis şi nepermis nu-i erau prea clare.

Prevederile legilor erau învechite şi ofereau portiţe de scăpare. Şi poate că formalităţile în afacerea cu moştenirea moşiei. Pirogovo nu au fost chiar bine întocmite.

Oricum', Isleniev, unul dintre cei care deţinea poliţele în temeiul cărora urma să se achite moşia Pirogovo, a plătit banii, şi de asemenea şi Glebov, cel de-al doilea beneficiar al contractului,

în schimb, după cum îşi aducea aminte Lev Nikolaevici, Iazîkov, cel de al treilea beneficiar şi-a însuşit banii.

Oricum, afacerea era avantajoasă : Pirogovo făcea mult. mai mult decît suma la care fusese evaluat, nu întîmplător i se spunea „mină de aur“ .

2

[1]LA MOSCOVA

La Iasnaiă Poliana viaţa îşi urma liniştită cursul. Copiii creşteau.

Afacerile lui Nikolai Ilici păreau să prospere. După

moştenirea primită şi după cumpărarea moşiei Pirogovo, el s-a gîndit să se mute la Moscova cu toţi copiii săi.

Familia Tolstoi a plecat din lasnaia Poliana spre Moscova în ziua de 10 ianuarie 1837.

Caravana cuprindea şapte căruţe trase de caii boiei'ului şi ai ţăranilor. Bunica îşi avea o căruţă a ei separată, li era mereu teamă că se va răsturna, de aceea săniei i se adăugaseră nişte tălpici late.

Au rămas să înnopteze la Serpuhovo. Curtea hanului avea poartă cu boltă. Sania impozantă a bunicii n-a încăput pe poartă, drept care au trebuit s-o poarte pe bătrînă pe braţe pînă în casă.

A doua zi pu ajuns 1? Moscova cea cu cupole aurite, acoperită de zăpadă, albă, curată, fremătînd de lume. Oamenii purtau straie variate, casele erau de înălţime diferită, multe aveau coloane şi lei la poartă. în depărtare, deasupra caselor se înălţa Kremlinul. Toate acestea le-au făcut copiilor o impresie deosebită.

Era o zi frumoasă. Lev Nikolaevici n-a uitat niciodată entuziasmul pe care l-a simţit văzînd bisericile şi casele din Moscova.

Familia a închiriat un apartament — ceea ce era de asemenea o noutate — în casa lui Şcerbaciov, pe strada Pliuşciha, vizavi de biserica Maicii Domnului din Smolensk. Casa era aşezată într-o curte mare, iar faţada ei făcea unghi ascuţit cu strada, aşa că dădea impresia că strada şi casa nu aveau nimic comun.

Un an şi jumătate au trăit în casa aceea. Copiii se plimbau prin Moscova cu Feodor Ivanoviei, făceau cunoştinţă cu cei de vîrsta lor.

Aici, Lev Nikolaevici a întîlnit pentru prima dată **oameni**
care nu ştiau cine este Nikolai Ilici Tolstoi şi cine sînt copiii lui.

La ţară, toate istoriile şi durerile celor ce locuiau la conac erau ştiute, după cum erau cunoscuţi şi toţi oamenii care trăiau în sat, toate casele...

Aici nimeni nu-i saluta pe stradă. Oamenii care locuiau alături erau nişte necunoscuţi pentru copiii Tolstoi.

Pe străzi se înălţau case de piatră, dar mai multe erau cele de lemn. Se aflau destule case boiereşti cu grădină. Pe vremea aceea la Moscova se puteau citi anunţuri de. închiriere a unor case cu grădini, cu fineţe, cu iazuri, cu loturi de pămînt, dar fără drept la vînătoare.

Bunica pretindea ca în. casă rînduielile să fie la înălţimea titlului de conte, drept care propusese să fie concediat Feodor Ivanovici şi în locul lui angajat un perceptor francez, cum se obişnuia în alte familii.

In *Copilăria,* Lev Nikolaevici povesteşte că atunci cînd a fost concediat, Karl Ivanovici a prezentat o socoteală în care erau trecute restanţele de leafă şi banii cheltuiţi pentru cadourile pe care le făcuse copiilor — păstrase toate chitanţele. Dar cadourile erau cutiuţe de carton şi hîrtie albă pe care le lipise el însuşi. Cerea de asemenea să i se plătească preţul ceasului de aur,' făgăduit de mult, dar care nu-i mai fusese făcut cadou.

Dar cînd s-a înfăţişat stăpînului său, Nikolai Ilici, după cîteva clipe, neamţul a început să plîngă şi-a spus că e gata să slujească şi fără leafă, pentru că îi iubeşte tare mult pe copii. Şi a rămas.

Istoria e descrisă pe larg în cartea lui Tolstoi *Copilăria*, Feodor Ivanovici Roessel fiind numit Karl Ivanovici.

La oraş, viaţa li s-a părut copiilor mai grea. Aici trebuia să păstrezi „buna-cuviinţă“, să înveţi noile maniere, să ştii să saluţi, să vorbeşti aşa-cum vorbeau nobilii...

Ziua erau totdeauna multe treburi. Băieţii învăţau,să

călărească, să se ţină în şa, elegant, ca la oraş, nu ca la ţară. Şi Lev Nikolaevici lua lecţii de călărie. O dată a căzut de

pe cal, dar profesorul l-a consolat că a căzut pe moale şi lecţiile au continuat. Această întîmpiare a povestit-o mai tîrziu cu plăcere în *Abecedar.*

Curînd copiii s-au deprins cu oraşul. Pe neaşteptate a sosit însă vestea că Temiaşev a căzut- paralizat la pat,, iar sora. lui, Natalia Alekseevna Koriakina,' a depus o plîngere împotriva lui Nikolai Ilici.

Surorile cărora le revenea moştenirea susţineau că vîn- zarea-moşiei Pirogovo era fictivă, fără bani, deşi actele de vînzare-cumpărare şi de împrumut erau întocmite în regulă. In 1837, sora lui Temiaşev, Natalia Alekseevna Koriakina, a adresat o plîngere, cum că afacerea a fost încheiată de N. I. Tolstoi cînd A. A. Temiaşev era deja paralizat.

Curgeau petiţii după petiţii. Reclamanta cerea să se Iacă o percheziţie în casa contelui Tolstoi, pentru a găsi printre hîrtiile sale lucruri de valoare şi documente furate din caseta lui Temiaşev. Era o acuzaţie nu numai gravă, dar şi ruşinoasă.

In ultima vreme, după sosirea -Ia Moscova, sănătatea lui Nikolai Ilici se şubrezise, avusese cîteva hemoragii, din gît. Era greu să faci o călătorie la Pirogovo, noua moşie a Tolstoilor. Dar veştile proaste nu mai conteneau : administratorul moşiei, V. S. Bobrov, unchiul copiilor lui Temiaşev, îl anunţa pe noul său stăpîn că Aleksandr Alekseevici Temiaşev şi-â pierdut graiul, că este complet paralizat şi nu mai sînt speranţe de îndreptare, că sora lui trimisese un om al ei să urmărească ca nu cumva să fie înstrăinat ceva, ameninţînd că, dacă va dispare ceva, cei vinovaţi vor fi pedepsiţi.

în mai a fost primită o scrisoare din partea lui M. P.

Glebov, prietenul lui Temiaşev şi al contelui Tolstoi. Acesta spunea că totul e o calomnie şi îndemna, pe Nikolai Ilici să se. ţină. tare : „Noi doi am fost prietenii cei mai apropiaţi

ai lui Aieksandr Alekseevici, în noi şi-a pus el speranţa împlinirii datoriei sale sacrosancte. De noi depinde bunăstarea şi viitorul orfanelor lui, deci, oricum ar sta lucrurile, noi trebuie să folosim toate mijloacele ca să atingem acest ţel şi să rezistăm curajos în faţa furtunii care ne ameninţă, mai ales că firea dumneavoastră virtuoasă şi reputaţia binecunoscută, nepătată, de care'vă bucuraţi vă fac imun la bîrfele ce se răspîndesc“.

Nikolai Ilici a strîns toţi banii pe care-i avea în casă şi a pornit spre Tuia pentru a avea o explicaţie cu Temiaşev. Poate că şi-a adus aminte că a întîrziat vreo plată : cert este că Nikolai Ilici a luat mulţi bani cu el.

în seara zilei de 19 iunie 1837, Nikolai Ilici Tolstoi a plecat din Moscova, însoţit de Matiuşa, valetul lui care cumula şi funcţia de gonaci, şi de Nikolai Mihailov. Au mers tot timpul în grabă, nici n-au înnoptat pe drum. Distanţa de o sută şaizeci şi una de verste a fost străbătută în mai puţin de o zi şi noapte.

în dimineaţa zilei de 21 iunie, contele Tolstoi a colindat pe la diferite instituţii de stat din Tuia, iar seara au venit ia el în vizită cîteva cunoştinţe bune : inspectorul direcţiei sanitare din Tuia, T, V. Miller, doctorul I. A. Voitov şi funcţionarii Vasiliev şi Voznesenski. Probabil că se cereau dovezi precum că actele fuseseră făcute de Temiaşev în deplinătatea facultăţilor sale mintale şi, poate, trebuia obţinută în faţa martorilor confirmarea bolnavului că afacerea este legală.

Putem presupune că urma să aibă loc o întrevedere cu Temiaşev în prezenţa medicilor şi a funcţionarilor. Funcţionarul Vasiliev s-a dus la Temiaşev şi stînd la fereastră l-a văzut pe Nikolai Ilici îndreptîndu-se spre casa vechiului său prieten. Şi slugile lui Temiaşev l-au zărit pe conte apro- piindu-se, dar cu vreo zece paşi înainte de a ajunge la destinaţie a căzut ; apoi a fost ridicat şi dus în casa de alături,

la registratorul Orlov. S-au strins medicii cu care tocmai se sfătuise contele în- privinţa afacerii Temiaşev.

Nikolai Ilici a murit în aceeaşi zi. S-a făcut inventarierea hîrtiilor ce le purta cu el. Banii nu s-au găsit însă.

S-a considerat că autopsia ar fi de prisos. ,

Aşa a murit tatăl lui Lev Nikolaevici, om încă tînăr, din cauza grijilor pentru averea prietenului 'său şi pentru a sa proprie.

Moartea lui a fost socotită dubioasă. Tolstoi îşi aminteşte că Petruşa şi Matiuşa „au fost suspectaţi că l-ar fi otrăvit. Cauza suspiciunii rezidă în faptul că'tata a fost jefuit de toţi banii şi de toate hîrtiile pe care le avea cu el. Hîrtiile au fost aduse apoi, e drept, în casa de la. Moscova de o cerşetoare. Nu cred să fi. fost acesta adevărul, dar lucrul nu este imposibil !“

Şi Tatiana Ergolskaia i-a suspectat pe valeţi de crimă. Probabil sub influenţa ei afirmă acelaşi lucru şi 'sora lui Lev Nikolaevici, Maria Nikolaevna. O spunea şi nepotul lui Nikolai Ilici, Serghei Lvovici.

_

N. N. Gusev, în cartea sa *Lev Nikolaevici Tolstoi, Materiale pentru biografie* neagă' însă presupunerea, în. baza documentelor aflate la judecătoria din Tuia.

Actele adunate de N. N. Gusev arată că Nikolai. Ilici n-a murit singur, ci înconjurat de oameni, iar diagnosticul a sunat „congestie cerebrală, cauzată probabil de călătoria prea grabnică' de la Moscova la Tuia, de drumurile pe jos prin tot oraşul de dimineaţă şi în timpul zilei, şi, în sfîrşit, de plimbarea făcută seara pe deal, care au dus la dereglarea circulaţiei sîngelui’b

în ziua morţii, alături de Nikolai Ilici nu erau Petruşa şi Matiuşa, ci numai un servitor, Matvei, Nici unul dintre doctorii care l-au. examinat n-au pomenit de otrăvire.

Lev Nikolaevici considera însă posibilă otrăvirea tatălui său şi explica în acest fel fapta valeţilor: „au fost nu o

dată cazuri cînd iobagii, mai ales cei care deveneau preferaţii stăpînilor lor, căpătînd putere mare, îşi pierdeau capul şi ajungeau să-şi omoare binefăcătorii... Nu mai ştiu cum şi din ce cauză, dar ştiu că au fos't cazuri ca acestea. In ce-i priveşte pe Petruşa şi Matiuşa, cred că ei erau asemenea oameni ce-şî pierduseră cumpătul“.

ORFANII

Neliniştea şi durerea s-au înscăunat în casa de pe strada Pliuşciha. Bătrîna contesă care-şi iubise cu pasiune fiul, ce o înconjurase de atîta grijă, refuza să creadă că a murit.

Striga cuvinte cumplite, blestema pe Dumnezeu, ameninţa, umbla în sus şi în jos prin cameră, cădea, se prăbuşea.

Treburile financiare ale familiei erau încurcate. S-a instituit o tutelă : contesa Osten-Saken, sora lui Nikolai Ilici, şi prietenul lui Nikolai Ilici, S. I. Iazîkov, om vesel, blînd, dar de rea-credinţă. Lev Nikolaevici îi va spune „iezuitul“.

Deşi avea patruzeci de ani, contesa Osten-Saken se pricepea prea puţin la afaceri. Ea a rămas uimită de numărul imens de procese şi de datorii ce rămăseseră de pe urma lui Nikolai Ilici. Iar doamna Koriakina îşi continua demersurile, afirma că în casa decedatului conte se afla o casetă, în care se păstrau documentele lui Temiaşev, privind afacerile acestuia, şi că se înstrăinaseră bani, lucruri

Reclamaţiile, denunţurile curgeau gîrlă. Koriakina cerea chiar să se facă percheziţie. înaintase o petiţie către
ţar, reelammd punerea sub sechestru a moşiei Piroguvo.

Neliniştea domnea în casa de pe Pliuşciha. Tutela ho- tărîse să fie invitat un nou preceptor, Saint-Thomas, un francez. Acesta era născut

\

pentru meseria de preceptor : cult, pretenţios, ipohondru, îi plăcea să invente reguli, să facă orare, să scrie elevilor scrisori elegante, făcîndu-le complimente, dar şi să-i ameninţe cu nuiaua.

Feodor Ivanovici îi pedepsea pe copii punîndu-i la colţ, atingîndu-i cu linia în palmă ; erau însă pedepse obişnuite. Să stai la colţ era plictisitor ; cînd te lovea cu linia durea. Feodor Ivanovici te atingea, dar nu te ofensa. Era un om de-al casei.

Saint-Thomas era un om străin ; te pedepsea să stai în genunchi ; îl punea pe cel vinovat să-i ceară iertare, în timp ce el stătea în picioare, umflîndu-se în pene.

Lev Nikolaevici nu putea să-l sufere pe Saint-Thomas : nici surtucul, mirosul parfumului, felul lui pretenţios de a vorbi, punînd accentul pe ultima silabă.

Odată Lev a fost pedepsit aspru, închis în odaie, pentru că nu ceruse iertare preceptorului.

Dincolo de uşile închise, viaţa îşi urma cursul, ca şi cum nu s-ar fi întîmplat nimic. Doar un servitor bătrîn caută să-l consoleze pe băiat spunîndu-i : „Totul trece pe lumea asta şi pînă la urmă se aranjează totul“.

După şaizeci de ani, la 31 iulie 1896, Tolstoi nota în jurnalul său : „Toţi se simt bine. Iar eu mă simt cuprins de o tristeţe infinită, pe care nu o pot birui. Mi-aduc aminte de ceea ce simţisem cînd m-a închis St.-Thomas în odaie şi auzeam prin uşă cum rîd şi se veselesc cu toţii“.

MOARTEA BATKINS! GORCTAKOVA

Contesa Pelagheia Nikolaevna Tolstaia, născută prinţesă Gorciakova, fiica lui Nikolai Ivanovici Gorciakoy, era 0 femeie

mărginită, prea puţin cultă, care vorbea bine franţuzeşte şi ceva mai prost ruseşte. în schimb, foarte răsfăţată, mai întîi de tată, apoi de soţ.

Portretul tatălui ei, pictat pe vremea cînd acesta orbise, se poate vedea şi astăzi în salonul din casa familiei Tolstoi de la Iasnaia Poliana. In tablou, prinţul Nikolai Ivanovici, îmbrăcat în halat, şade în faţa unei lăzi. După unele amintiri, acestui bogătaş îi plăcea să stea să-şi numere monezile de aur, dar slugile au schimbat puţin cîte puţin monezile de aur cu altele de bronz (deşi aurul e de două ori mai greu decît bronzul şi chiar şi un orb putea observa diferenţa de greutate).

Amintindu-şi de rudele sale, Tolstoi socoteşte că cele mai de vază erau cele din familia Gorciakov. El subliniază faptul că Pelagheia Nikolaevna era vizitată de toţi-Gorcia- kovii : de Nikolai Ivanovici, fostul ministru de război, de Andrei Ivanovici şi de fiii lui Dmitri Petrovici, cunoscut ca un liber cugetător, — Piotr, Serghei şi Mihail. Ultimului i se spunea Mihail „de la Sevastopol".

Bunica, Pelagheia Nikolaevna era înconjurată în casă de mult respect. I se acorda atîta importanţă, încît nu mai avea cui face imputări. Totuşi trebuia să se supere pe cineva.

Pentru pasienţele care nu-i ieşeau, pentru vremea rea, ba chiar fără nici un moti,v, bunica o certa pe slujnica sa, Gaşa, iar aceasta, la rîndul ei, fiind o femeie impulsivă, se răstea la fetiţa care o ajuta în muncă sau îşi trăgea de urechi pisica, după care, apucînd-o de coadă, o arunca pe uşă afară.

Bunica îmbătrînea tot mai mult. îi plăcea să i se citească cu voce tare romanele lui Radcliff, în care era vorba de mănăstiri, de catacombe înspăimîntătoare, de crime şi de tot felul de fantome ţinute în lanţuri. Romanele se terminau întotdeauna cu bine. Grozăviile descrise în romanele gotice şi gravurile îngrozitoare pe care le privea, păreau să

mai îndulcească durerea bătrînei contese.

De obicei şedea intr-un fotoliu adine, priza tutun din- tr-o tabacheră de aur, iar la picioarele ei stătea o tîrgo- veaţă din Tuia, care se aciuise prin casă. Misiunea ei era de a asculta cuvintele franţuzeşti pe care nu le înţelegea şi de a povesti bunicii unul şi acelaşi lucru — cit de frumos fusese Nikolai Ilici.

Moartea fiului a fost o grea încercare pentru Pelagheia Nikolaevna. Fusese un fiu respectuos, cu suflet nobil, care şi-a sacrificat viaţa pentru a păstra în jurul mamei sale atmosfera cu care aceasta era deprinsă ; fusese un bărbat frumos, iar pentru ea o comoară nepreţuită.

Bătrîna suferea şi cînd îşi amintea de Iasrîaia Poliana : acolo fusese fericită.

îşi amintea cum neamţul Feodor Ivanovici, puternic, cărunt, apleca crengile nucilor înalţi. Pelagheia Nikolaevna culegea cu mîinile ei albe nucile de pe crengile cu frunze aspre, nepoţii luau nucile cu mîinile lor micuţe, după care neamţul dădea drumul la cracă, şi aceasta zvîcnea spre cer. Craca era verde pe fondul albastru şi se vedea că în cppac mai rămăseseră multe nuci. Ai fi zis c,ă şi viaţa va trece tot aşa : se plecase în faţa ta această viaţă, ai ţinut-o parcă şi în mină, dar pînă la urmă ea a trecut, te¯-a părăsit.

Alt motiv de grijă : pentru bătrînă nepoţii erau cam ciudaţi. Nepotul Liova a sărit de la etajul întîi cînd a fost pedepsit. Noroc că parterul era, de fapt, demisol.

Nepoţii sînt toţi nişte firi complicate. Pe Tatiana Ergol- skaia, Toinette, cum i se spunea, nu se putea pune bază. Iar pe Aleksandra Ilinicina cu atît mai puţin —: ea nu ştia decît să se închine toată ziua.

Cînd nepoţii veneau s-o vadă pe bunică, se uitau speriaţi la femeia umflată, cu faţa lucioasă şi pielea întinsă, vorbind cu o voce molcomă, pe care nu o mai recunoşteau.

Cu Gaşa, slujnica ei, bunica se purta arogant şi capricios, totuşi numai cu ea mai stătea de vorbă, pentru că bă-

-
A

trîna rostea neclar cuvintele, iar Gaşa, chiar dacă nu le înţelegea, nu o mai întreba.

Deşi Gaşa era mereu lingă ea, bunica îşi făcuse un obicei să sune din clopoţel, şi să-i facă reproşuri.

— Ce-i cu dumneata, draga mea, de ce nu vii ?

Bunica era din ce în ce mai slăbită : din spatele uşii

se auzea zăngănind tot mai des, deşi'tot mai încet, cldpo- ţelul pretenţios al bătrînei şi glasul morocănos al Gaşei.

într-o zi clopoţelul tăcu.

La 25 mai 1838, Pelagheia Nikolaevna, contesă Tolstaia, născută prinţesă Gorciakova, s-a stins molcom din viaţă în vîrstă de şaptezeci şi şase de ani. •

Preceptorul Saint-Thomas, blond, micuţ, a intrat cu paşi repezi în odaia unde se aflau copiii şi le-a spus brusc :

— Bunica voastră a murit.

în casă s-a aşternut liniştea. Au apărut cioclii, călcînd cu pas uşor, mergînd de-a lungul pereţilor ; au adus un sicriu cu capac lucios ; au aşezat-.o pe bunică în sicriu, punîndu-i sub cap perne înalte şi tari.

Bunica avea nas Goroiat, chip sever, o bonetă albă peste părul cărunt, la gît un batic alb foarte scrobit. *
Copiilor li s-au cusut în grabă haine noi de doliu, din postav negru, tivite^pu bentiţe albe.

BISERICA MINTUITORCLUI

La 10 septembrie 1839, în prezenţa ţarului, la Moscova s-a pus temelia bisericii Mîntuitorului. Fraţii Tolstoi au privit ceremonia de la fereastra casei lui Miliutin. Lev Nikolaevici a datat acest eveniment cu o eroare de doi ani. El a asociat aşezarea temeliei, care a avut loc în 1839, cu foametea din 1841 şi făcînd un fel de rectificare interioară **a** notat o dată de mijloc : „Iarna anului 1840'“.

Iată ce povesteşte scriitorul în *Amintirile* sale : „întoarcerea la ţară în timpul verii, căluţii, foametea care ameninţa. Caii sînt Ijrăniţi cu ovăz-ţărănesc. Iarna anului 1840. Sfinţirea bisericii. Sosirea gărzii la Moscova. S-a pierdut Suzetka. Privim din casa Miliutinilor la punerea bisericii. în acelaşi an vizităm manejul şi admirăm paradele. Vara la ţară, moartea Aleksandrei Ilinicina şi piciorul rupt al căţeluşei“.

în acest fragment de cîteva rînduri se asociază continuu foametea, parăzile,. moartea, cîinii.

în scurta însemnare lanţul cronologic este înlocuit prin contraste puternice, justificate.

După proiectul arhitectului Vitberg, biserica Mîntuito- rului urma să fie aşezată pe colinele Vorobiov, azi colinele Lenin, cam pe locul unde se înalţă astăzi una din cele mai mari universităţi din lume. Planul era grandios ; s-au adus blocuri de marmură şi de granit şi s-au aşezat pe ogoare, dar curînd proiectul a fost părăsit, iar arhitectul exilat la Viatka, unde mai tîrziu s-a împrietenit cu Herze'n. Blocurile de piatră nu au mai fost ridicate, s-a spus că prezenţa lor acolo reprezintă un semn de cinstire a stăpînilor acelor ogoare.

S-a născut un plan nou : Thon, un neamţ, ager la minte, studiind bisericile bizantine, a realizat un proiect sinteză după care urmau a fi construite în serie bisericile ortodoxe în Rusia. Acest tip de biserică era

proiectat să aibă cinci cupole şi toate de aur. Era o biserică ce nu semăna cu cele bizantine, nici cu cele vechi ruseşti, nici cu cele europene, în schimb era întru totul asemănătoare cu Rusia lui Niko- lai I, impozantă, severă, monotonă.

Pe malul rîului Moscova s-a curăţat un teren imens, s-au adus munţi de piatră şi munţi de nisip... în **1839 a** început construcţia uriaşei biserici din piatră albă.

Din casa Miliutinilor se vedea pînă dincolo de rîul Moscova. Se desluşea limpede peninsula formată de cotul rîului Moscova, pentru că pe vremea aceea casele din Za- moskvorecie, de pe malul celălalt, nu erau prea înalte. Se zăreau acoperişurile roşii, grădinile galbene, iar între case, străzi prăfuite ce se îndreptau spre mănăstirea Donskoi cu cupolele ei de aur şi zidurile de cărămidă roşie. Oglinda rîului Moscova era albastră, malurile galbene şi verzi.

Se înălţau zidurile Kremlinului, iar din vîrful turlelor, vulturii, cu aripile lor de fier întinse, se uitau perechi-pe- rechi unul la celălalt ; cupolele aurii luceau în soare şi-n mijlocul Kremlinului se înălţa Ivan cel Mare, înalt şi zvelt, turn ridicat de'Boris Godunov, în timpul unei foamete, eînd ţăranii trebuind cumva hrăniţi, li s-a dat de lucru ; monument al ţarilor şi al foametei, purtînd o căpăţînă turnată din-aur.

Construcţia bisericii Mîntuitorului, închinată victoriei ashpra lui Napoleon, a durat decenii de-a rîndul. S-au schimbat unii după alţii pictorii şi cu ei şi curentele ai căror reprezentanţi erau. Cupolele au fost pictate pe dinăuntru de pictorii „peredvijnici“, de Pasternak, pictorul care venea adesea în vizită la vestitul scriitor Lev Nikolae- vici Ţolstoi.

Biserica uriaşă, construită solid, pictată cu grijă, străjuia cu cupolele ei de aur Moscova, înfruntînd lăcaşele de altădată, în schimb trăind parcă în armonie cu magazinele tîrgoveţilor, cu casele din cărămidă roşie.

Primăvara, liliacul înflorea ca un fum albăstrui în jurul bisericii.

In zilele de sărbătoare, pe treptele bisericii, se încingeau discuţii înflăcărate între raskolnici şi ortodocşi. Lev Niko- laevici a notat cîteva din aceste discuţii. Peste cîtva tmip, Hngă biserică a fost aşezat un uriaş de bronz, cu barbă, aducînd a cal de povară, ţarul Aleksandr III, care se va arăta atît de nemulţumit de scrierile lui Tolstoi *Puterea întunericului* şi *Sonata Kreutzer*.

Au trecut anii. Biserica Mîntuitorului a fost aruncată în aer, la un veac de la aşezarea ei... Acum în locul ei este un bazin de înot. Iarna, deasupra apei calde, albastre, se ridică aburii, — ai zice eă şi astăzi încă fumegă temeliile dărîmate de dinamită. -

Adevăratul monument închinat marelui război din 1812, care va dăinui peste milenii, rămîne *Război* şi *pace,* .cartea scrisă de Lev Tolstoi, copilul care privise cum se înălţa biserica de piatră, cum se turna o fundaţie solidă.

TUTORII CEI NOI

După moartea Pelagheiei Nikolaevna s-a luat hoţărîrea să se trăiască mai economicos, cheltuielile fiind foarte mari. A fost schimbată locuinţa, dar familia se obişnuise să trăiască pe picior mare. Peste opt mii de ruble erau numai lefurile preceptorilor.

In februarie 1841, tribunalul judeţean din Krapivo l-a declarat pe răposatul Nikolai Ilici nevinovat de acuzaţiile aduse de N. A. Koriakina.

Treburile cele mai importante au fost rezolvate şi Aleksandra Ilinicina Osten-Saken, împreună cu servitoarea Gaşa, care trecuse în

slujba ei după moartea bunicii, au plecat la mănăstire, la Optina Pustîn. După moartea bunicii, copiii mai mici, Dmitri, Lev şi Maria, împreună cu mătuşa lor Tatiana Aleksandrovna s-au instalat la ţară, iar Nikolai şi Serghei au rămas la Moscova.

1841 a fost un an de foamete. Ca să nu se ducă de rîpă moşia, să se păstreze cît de cît forţa de muncă a ţăranilor, au vîndut satul Neruci şi cu banii primiţi i-au ajutat pe ţărani să iasă la liman.

Cu excepţia conacului boieresc, toţi strîngeau baierele pungii şi chiar şi caii primeau o porţie redusă de ovăz. Lev Nikolaevici îşi aminteşte cum se duceau copiii pe cîmp, curăţau spicele de ovâz, îşi umpleau poalele hainelor cu boabe pentru a hrăni caii, de care le era milă.

în anul acela ovăzul a fost hrana oamenilor nu a cailor.

Vara trăiau cu toţii la Iasnaia Poliana, iarna se mutau la Moscova.

în toamna anului 1841, a murit, la schitul din Optina Pustîn, mătuşa cu ochii albaştri, Aleksandra Ilinicina. în mintea lui Tolstoi îritîmplarea se asociază cu alte .amintiri: Aleksandra Ilinicina fusese bolnavă, Tatiana Ergolskaia plecase s-o vadă, copiii rămăseseră acasă cu profesorul Feo- dor Ivanovici... Se jucau după pofta inimii. Aveau un cîine negru, iin mops, pe care-1 aşezau pe un scaun .înalt, spu- nînd că e tron.

Cîinelui nu-i plăcea jilţul împărătesc şi sărea mereu jos. Copiii se amuzau.

La un moment dat însă, mopsul, sărind, a început să scheaune şi s-a retras sub scaun : îşi rupsese piciorul. Copiii au început să plîngă în hohote.

în memoria lui Lev Nikolaevici, laba ruptă a cîinelui s-a asociat cu ştirea despre moartea mătuşii iubite, Aleksandra Ilinicina.

Aleksandra Ilinicina este înmormîntată la schitul din Optina Pustîn ; pe mormîntul ei este aşezată o piatră funerară pe care sînt săpate versuri scrise de nepotul ei Lev Nikolaevici. Se poate spune că este prima operă publicată de Tolstoi.

Iată aceste versuri :

Părăsind viaţa păffîîătăâllă

Ai păşit pe o cale necunoscută.
Pe tărîmul vieţii cereşti
Liniştea îţi este dulce, de invidiat, în speranţa unei întîlniri
dulci Şi cu credinţa în viaţa de apoi,
Nepoţii în chip de amintire
Au înălţat monumentul spre cinstirea celei defuncte.

In anul cînd a murit mătuşa, numai Nikolai Nikolae- vici era major, dar el nu putea, student fiind, să preia tutela, şi, de altfel, acest lucru nu intra în obiceiurile vremii de atunci : tutorele trebuia să fie un om în vîrstă. Rămînea o singură mătuşă, Pelagheia' Ilinicina, care se măritase la Kazan cu Iuşkov, încă pe vremea cînd bătrînul conte fusese guvernator acolo.

Iuşkov era un om amabil, dăr pe care nu te puteai bizui ; îi plăcea să facă glume răutăcioase, avea toane, căuta cu orice preţ să se facă remarcat în societate.

Pelagheia Ilinicina era o femeie bună, cuvioasă, plină de ea, sentimentală şi leneşă. Cîndva, Iuşkov îi făcuse curte Tatianei Ergolskaia, de aceea, Pelagheia Ilinicina o duşmănea.

Ce fel de om era Tatiana Aleksandrovna Ergolskaia ?

Lev Nikolaevici vorbeşte întotdeauna de nemărginita ei bunătate ; ea căuta să nu supere pe nimeni, niciodată ; toţi în sat o iubeau. Mai avea şi alte însuşiri pe care Lev Nikolaevici, de asemenea, le-a consemnat în însemnările sale.

Cunoaştem cu toţii istoria soţiilor de decembrişti, aceste doamne din lumea nobilă care şi-au părăsit moşiile şi au plecat în căruţe pe urmele soţilor lor deportaţi în Siberia, petrecîndu-şi anii tinereţii pe la uşile închisorilor.

Tatiana Ergolskaia, cea oacheşă, ar fi putut fi în rîn- dul lor, dacă pe Nikolai Ilici soarta, firea lui liniştită şi demisia din armată nu l-ar fi ferit de participarea la mişcarea decembristă.

Tolstoi ne povesteşte despre Tatiana Aleksandrovna : „Următoarea întîmplare din copilărie îi pune în lumină caracterul ; ne-a povestit-o chiar ea, arătîndu-ne totodată mai jos.de cot urma unei arsuri aproape cît o palmă. Cînd erau copii citiseră cu toţii despre Mucius Scaevola şi, dis- cutînd între ei, recunoscură că nici unul nu s-ar hotărî la o asemenea faptă. «Ba eu aş face-o !» îi înfruntă ea. «Ia să te văd», răspunse Iazîkov, naşul meu şi, cu încăpăţînarea care-1 caracteriza, ţinu o riglă la flacăra luminării pînă cînd se încinse bine. «Poftim, lipeşte-o de braţ», îi spuse el. Ea îşi întinse .mina albă — pe atunci- fetiţele purtau braţul gol — şi Iazîkov îi apăsă pe braţ rigla care fumega. Ea se încruntă, dar pu-şi trase mîna ; gemu numai, cînd rigla fu smulsă cu piele cu tot. Cînd cei mari i-au văzut rana şi au întrebat ce se întîmplase, ea le-a spus că o făcuse înadins, vrînd să simtă şi ea ce simţise Mucius Scaevola“.

Dragostea ce o purta copiilor, grija pe care le-o arătase atîţia ani, dădeau Tatianei Ergolskaia dreptul de a rămîne în continuare educatoarea lor ; ea era însă rudă îndepărtată, şi, în afară de aceasta, Nikolai Nikolaevici era probabil împotriva ei. Dl a trimis la 12

septembrie 1841 o scrisoare lui Vladimir Ivanovici Iuşkov, adresîndu-i următoarea rugăminte în numele său, al fraţilor şi al surorii sale : „Noi toţi, eu, fraţii şi sora mea, o rugăm pe mătuşa noastră să nu ne părăsească în nenorocirea care ne-a lovit şi să preia asupra ei tutela. Nici nu vă puteţi închipui, unchiule, cît de îngrozitoare este situaţia noastră. Pentru Dumnezeu, nu ne refuzaţi, vă rugăm în numele lui Dumnezeu şi al răposatei“.

Pelagheia Ilinicina Iuşkova s-a învoit să primească tutela, dar a pus condiţia să-i ia pe copii la Kazan, unde, spunea ea, le va fi mai uşor'să-şi facă studiile.

N. N. Gusev citează un fragment clin însemnările zilnice ale Tatianei Aleksandrovna, care se păstrează la secţia de manuscrise a Muzeului de Stat Tolstoi. Amintin- du-şi de conflictele sale cu Iuşkova, Tatiana Aleksandrovna scrie la 24 martie 1850 : „In fiecare zi mă conving tot mai mult că această ură este legată de căsătoria ei ; nu-mi va putea ierta niciodată că soţul ei a fost îndrăgostit de mine“.

La fel credea şi Sofia Andreevna Tolstaia ; ea spunea că, în tinereţe, Vladimir Ivanovici îi ceruse mîna Tatianei Aleksandrovna, dar aceasta îl refuzase.

Tatiana Aleksandrovna ii scria lui Vladimir Ivanovici Iuşkov : „ ...este o barbarie să vrei să mă desparţi de copiii pe care i-am îngrijit cu cea mai mare dragoste timp de doisprezece ani, neprecupeţind nici un efort şi care mi-au fost încredinţaţi de "tatăl lor la moartea soţiei sale...“

Rămînînd singură pentru mult timp, Tatiana Aleksandrovna a plecat la sora ei.

DIN NOU DESPRE KAZAN ŞI DESPRE.

UNIVERSITATEA DIN KAZAN

Oraşul Kazan este aşezat la vărsarea rîului Kama în Volga. Volga face aici un cot, aproape în unghi drept, şi-şi îndreaptă apele îmbelşugate spre sud, spre Marea Caspică, spre vechile drumuri ce duc la miazăzi şi răsărit.

A. I. Herzen nota în schiţa sa *Scrisoare din provincie* (1836) :

„Dacă Rusia are misiunea, cum spunea Petru cel Mare, să mute Occidentul în Asia şi să facă Europei cunoscut Orientul, atunci, fără îndoială, oraşul Kazan este punctul de trecere cel mai important al ideilor europene spre Asia şi a deprinderilor asiatice spre Europa. Universitatea din

Kazan a înţeles-o. Dacă ea şi-ar fi limitat misiunea la ras- pîndirea şi ¿miei europene, importanţa ei ar fi fost de mina a doua ; cu greu ar fi putut ajunge ea din urmă nu numai universităţile germane, dar şi pe ale noastre, de exemplu, pe cea din Moscova, sau Drept ; acum însă, stă. în acelaşi rînd cu ele, şi totodată ocupă un loc aparte, datorat aşezării sale geografice. Aici se predau pe larg literaturile orientale şi profesorii sînt adesea asiatici ; în muzeele oraşului afli mai multe straie, manuscrise, antichităţi, monezi *chinezeşti, manciuriene, tibetcme,* decît *europene"*. .

Oraşul Kazan intrase de mult în ştăpînire rusească ; de aici urmau a porni expediţiile mai departe, spre Răsărit, aici se recrutau interpreţi din populaţia locală, pentru a pleca în Asia Centrală, aici se studiau limbi ce puteau fi necesare eîndva în viitor.

Nijni Novgorod şi Kazan erau punctele limitrofe de legătură între Rusia şi Orient. ^

Oka, Kama şi Volga, prin- Marea Caspică sau pe drumuri de uscat, prin Don şi Marea Neagră, făceau legătura cu Răsăritul.

In acelaşi timp ele erau contingente şi cu viaţa urmaşilor fostului guvernator al Kazanului,

Pe blazonul familial al cenţilor Tolstoi, complicat şi în- cîleit, detaliul heraldic cel mai veridic era imaginea închisorii cu şapte turnuri de la Constantinopol,

De două ori a fost acolo întemniţat un boier rus, devenit mai tîrziu contele Piotr Andreevici Tolstoi, om viclean, dar încăpăţînat, curajos în a duce pînă la capăt misiunile ce-i fuseseră încredinţate,

Şi nu ni se pare întîmplător drumul pe care l-a urmat

băiatul plecat să studieze la Kazan, să .lecuiască la ciudatul unchi luşkov, colonel în rezervă, cel cu mustăţi negre şi favoriţi bogaţi, deşi acest drum a fost determinat de un

şir de morţi intervenite în familie. Nu a fost întâmplătoare, mai tîrziu, nici cunoştinţa pe care tînărul a făcut-o cu Caucazul.

Cu ani în urmă, în drum spre Arzrum, Puşkin a întâlnit carul funebru ce ducea cadavrul lui Griboedov, ucis la Teheran.

Călătoria la Arzrum este dominată de amintirea scrii-" torilor ruşi dornici de libertate şi de imaginea munţilor Caucaz.

Poetul a recunoscut la orizont norii ce-i văzuse cu zece ani în urmă : „Erau aceiaşi şi în aceiaşi loc. Erau vîrfurile înzăpezite ale lanţului caucazian".

Şi Tolstoi va vedea curînd aceiaşi munţi, pe care mai întîi îi va lua drept nori, apoi se va .gîndi la depărtările pămîntului şi în cele din urmă va afla în aceşti munţi mîn- gîiere sufletească.

Drumul spre miazăzi şi răsărit era de obicei pentru nobilii ruşi drum al războaielor sau drum al exilului. Munţii Caucaz au fost un fel de temniţă pentru Bestujev-Mar- linski, Odoevski, Lermontov şi pentru mulţi alţii.

La Universitatea din Kazan erau celebre două facultăţi : cea de matematică şi cea de limbi orientale.

La Kazan, familia Tolsţoi avea multe cunoştinţe rămase de pe timpul fostului guvernator, în oraş mai dăinuia ceva din gloria de altădată a conţilor Tolstoi.

Lev Nikolaevici călătorea spre Kazan însoţit de propriul său fecior, Vaniuşka, pe care-1 dăruise băiatului de treisprezece ani mătuşa sa, Pelagheia Ilinicina.

în timpul popasurilor, feciorul discuta prieteneşte cu domnişorul în limba franceză. Pe jumătate prieten, pe jumătate servitor, Vaniuşka l-a însoţit în Caucaz, la Sevastopol, apoi la Iasnaia Poliana ; toată viaţa i-a adus lui Lev Nikolaevici apă şi i-a ţinut, prosopul, uneori chiar i-a transcris manuscrisele cu scrisul său mare, ca de copil.

Dacă se poate sot-oti întîmplător faptul că Nikolai Ni- kolaevici, fratele cel mai mare al lui Lev, eşuînd la examene, s-a mutat de la Universitatea din Moscova la cea din Kazan, în schimb nu este o întîmplare că la Kazan Lev Tolstoi, în vîrstă de paisprezece ani, a fost pus să înveţe turca, tătara şi araba, angajîndu-i-se în acest scop profesori.

Intr-un interesant articol, *Din anii de studenţie ai lui L. N. Tolstoi*, B. M. Eihenbaum scrie : ,,La începutul anilor '40 a căpătat din nou popularitate şi actualitate aşa numită «problemă orientală».

La un moment dat, «problema orientală» a devenit deosebit de acută pe plan internaţional ; Nikolai I a pregătit chiar un proiect de împăî-ţire a Turciei «muribunde» între Anglia şi Rusia. Lucrurile au luat *o* întorsătură atît de serioasă, încît în primăvara anului 1844 Nikolai I a întreprins o călătorie la Londra pentru a purta convorbiri cu regina Victoria şi cu ministrul afacerilor externe, contele Aber- deen. Atunci s-a înnodat acel nod complicat ce a atras mai tîrziu Rusia în războiul Crimeii, la care a luat parte şi Tolstoi".

Funcţionarii cu studiile neterminate plecau în Caucaz, sperînd să obţină acolo titlul de asesor de colegiu.

în Caucaz erau trimişi în exil polonezii, demnitarii cu prea mare influenţă şi poeţii fără de noroc.

Boris Mihailovici Eihenbaum menţionează că în vremea aceea şi Cernîşevski studia cu multă asiduitate limba tătară.

Universitatea din Kazan era binecunoscută în Rusia. La Petersburg, apăruse, în limba franceză, o carte scrisă de E. Turnerelli, profesor de limba engleză la Universitate, **şi** intitulată *Kazan şi locuitorii lui.* în carte stătea scris ; „în afară de o mulţime de profesori... majoritatea bine cunoscuţi în Europa, ale căror cursuri te familiarizează cu baza teoretică a limbilor orientale, studenţii au aici la dispoziţie ceea ce nu pot afla în universităţile europene : un cîmp larg pentru folosire practică a acestor limbi. Kazan este unicul oraş universitar din lume unde vin în număr mare perşi, mongoli, tătari, turci, armeni şi alţii“.

Doi ani şi jumătate s-a pregătit Lev Nikolaevici pentru examenul de admitere la Universitatea din Kazan ; profesorul Kazembek, care îi preda limbile turcă şi tătară, se minuna de talentul neobişnuit al elevului în însuşirea limbilor străine. în afară de latină, Tolstoi a trecut cu bine toate examenele de limbă.

La literatură rusă ş; la compunere a luat „patru“, dar a căzut la geografie.

Lev Nikolaevici însuşi mărturisea că la examenul de geografie ştiuse puţin şi nu putuse să răspundă epitropu- lui şcoalelor Musin-Puşkin, care, prieten al casei, voise să-l ajute şi îi pusese întrebarea : „Care sînt oraşele din Franţa situate pe litoral ?“. Lev Nikolaevici nu-şi putuse aminti nici unul.

Acordîndu-i-se o reexaminare, probabil la stăruinţele familiei, Lev Nikolaevici a intrat ia universitate.

La Facultatea de limbi orientale, Tolstoi s-a dovedit a fi un student slab.

Nu se simţea atras de arabă şi turcă, deşi avea aptitudini deosebite pentru limbi. Facultatea de filologie, care vâ da mai tîrziu vestita şcoală

de la Kazan cu Bulici, For- tunatov şi Baudouin de Courtenay, la data aceea nu era încă bine organizată. Limbile orientale se predau Întocmai ca în îndepărtatele „medrese“ din Buhara : nu se ţinea seama de spiritul limbii, cei ce o învăţau aveau impresia că au nimerit într-o mlaştină din care se puteau smulge cu mare greutate.

Paralel, la Facultatea de drept un profesor tînăr ţinea cursuri care l-au atras pe studentul Tolstoi.

El a început să se gîndească la,transferarea sa la Facultatea de drept. în acest scop trebuia să se adreseze rectorului universităţii, care era, la data aceea, marele matematician Lobacevski.

„îl ţin minte foarte bine — spunea mai tîrziu Lev Ni- kolaevici. A fost întotdeauna tipul de «savant» adevărat, serios. Ce făcea el acolo, în geometrie, eu pe vremea aceea nu înţelegeam, dar am avut prilejul să vorbesc cu el în calitate de rector. A fost foarte binevoitor cu mine, deşi eram un student slab.“

înainte de a se transfera la Facultatea de drept, Tolstoi a plecat să-şi petreacă vara la Iasnâia Poliana.

■Aici viaţa părea mai liniştită, mai potolită. Mujicii spuneau pe ocolite că tutorii sînt mai răi decît stăpînii, că viaţa e mai grea, că nu mai poţi intra în pădurea statului, nu mai poţi lua de acolo lemne şi vreascuri, ca să nu mai vorbim de pădurea boierului.

Casa binecunoscută era pustie.'Tatiana Aleksandrovna locuia la demisol, in camera altădată ocupată de bunica. Camera era aproape goală : în colţul din stingă o comodă cu nenumărate lucruşoare, preţioase doar pentru Tatiana Aleksandrovna, în cel din dreapta icoane dintre care cea mai mare, în argint, cu chipul Mîntuitorului ; în mijloc un divan pe care dormea mătuşica, în faţa divanului o masă ; între ferestre o oglindă, o masă de scris, lyigă fereastră două fotolii, un al treilea, deosebit de confortabil, avea nişte suporturi pe care îţi puteai sprijini capul să te odihneşti.

Plăcut, dar pustiu.

Mătuşa a îmbătrînit, întreabă fără nici un chef despre rudele de la Kazan ; despre diferitele neplăceri ale lui Liovuşka pare să nu ştie nimic.

Pe măsuţă se află un roman, al lui Redcliff, dar nu în engleză, ci în franceză;; romanul are multe volume, cărţile

sînt mititele, comode pentru- citit şi .au gravuri. Mătuşii îi place să povestească istorii de groază şi pe nepot îl Intreabă - tot despre asemenea istorii.

li place să povestească cancanuri despre soţi şi soţii infidele din societatea înaltă, despre oameni care distrug căsnicia altora, dar o face fără să-i "Condamne. îl sfătuieşte pe nepot să aibă o legătură amoroasă cu o femeie măritată din lumea" bună, căci aceasta îi va da un aer bărbătesc şi distincţie.

Slujnica mătuşii este Glafira, cea pe care altădată o chema Gaşa ; servitorii îi spun acum cu respect Agaiia Mihailovna ; cînd trece pe uliţă lumea o salută.

La 25 august 1845, Tolstoi îi scrie cu teamă Tatianei Ergolskaia de la Kazan, pentru a-i comunica hotărîrea sa, pe care nu avusese curajul să i-o mărturisească direct. Tolstoi, care avea atunci numai şaptesprezece ani spunea : „Vă scriu cu oarecare întârziere'; aş putea debita multe minciuni ca să mă justific, dar n-ani s-o fac ; am să mărturisesc că sînt un om de nimic, care nu merită dragostea ce mi-o purtaţi. Şi deşi acest om îşi dă seama de acest lucru şi vă iubeşte şi el din toată inima, el are însă atît de multe defecte, printre altele e atît de leneş, încît nu ştie cum să-şi arate iubirea. în numele acestei iubiri, iertaţi-1. Iată au trecut două zile de cînd sîntem la Kazan. Nu ştiu , dacă mă veţi aproba sau nu, dar m-am transferat la Facultatea de drept. Cred că această ştiinţă poate fi mai uşor folosită şi cu mai bune rezultate în viaţa noastră particulară decît celelalte ; de aceea sînt mulţumit de schimbarea făcută. Să vă comunic acum planurile mele şi cum am de gînd să trăiesc de acum înainte. Renunţ cu totul la viaţa mondenă. Mă voi ocupa în mod égal de muzica, desen, limbi şi de cursurile de la universitate. Dea Domnul să am puterea de a duce aceste intenţii la bun sfîrşit“.

La Facultatea de drept, Tolstoi nimereşte în seminarul profesorului Meier.

Profesorul l-a remarcat pe noul său student şi i-a dat să cerceteze o temă individuală.

în 1904, parcurgînd biografia scrisă de P. I. Biriukov, Tolstoi a făcut o serie de adăugiri şi de îndreptări. în capitolul referitor Ia viaţa de la Kazan a adăugat cîteva cuvinte privind lucrarea pe care i-o dăduse Meier („această lucrare m-a interesat foarte mult“), iar în discuţia purtată cu A. B. Goldenveizer (28 iunie 1904) a precizat: „ ...în primul an de universitate, la Kazan, n-am făcut în- ti^adevăr nimic. în cel de-al doilea an m-am apucat să învăţ. Era pe atunci acolo profesorul Meier, care s-a arătat interesat de mine şi mi-a dat o lucrare : să fac comparaţia între *Nakaz-ul* Ekaterinei a Il-a şi *L'Esprit des lois* a lui Montesquieu. Mi-aduc aminte că lucrarea m-a pasionat ţ am plecat la ţară, m-am apucat să-l citesc pe Montesquieu, care mi-a deschis orizonturi largi ; am trecut apoi la Rous- seau şi m-am lăsat de universitate tocmai pentru că voiam să studiez“.

Pentru prima dată Tolstoi este influenţat de un om cu personalitate, care pe lîngă'toate îl şi înţelege. Meier avusese legături cu cercul lui Belinski, îl cunoscuse în tinereţe pe Cernîşevski. Mai tîrziu, în 1857, Cernîşevski a scris, după moartea lui Meier, despre el, comparîndu-1 cu Washington, omul cu vederi democratice care a fost unul dintre făuritorii Statelor Unite ale Americii.

Profesorul Meier organizase la Kazan o „clinică“ juridică, unde, în prezenţa studenţilor, discuta procese reale, dădea consultaţii juridice clienţilor. Era o ştiinţă juridică nouă, vie, cunoscătoare a trecutului şi a prezentului, luptînd împotriva acestuia din urmă.

V. N. Nazariev, care studiase la Universitatea din Kazan în acelaşi

timp cu Tolstoi, scria despre Meier : „El

trăia in aşteptarea unei înnoiri apropiate a vieţii noastre sociale, 'cînd milioanele de oameni ai Rusiei vor căpăta drepturi depline şi prevedea că munca liberă, ca urmare a desfiinţării iobăgiei, va aduce nemăsurate binefaceri“.

La Facultatea de drept tinărul Tolstoi continua să înveţe prost, dar profesorul, om inteligent, l-a remarcat totuşi şi l-a caracterizat în cîteva cuvinte, pe care ni le-au transmis amintirile lui P. Pekarski,- publicate la Kazan, în 1859: La data aceea, numele lui Tolstoi nu era prea cu--noscut-şi el figurează în amintiri cu iniţiala „T“,

Iată cuvintele profesorului : „Astăzi l-am ascultat la examen şi am observat că n-are nici un chef să înveţe. Păcat ! are ochi atît de inteligenţi şi trăsături atît de expresive, încît sînt convins că ar putea deveni un om excepţional, dacă ar avea bunăvoinţă şi independenţă de spirit“.

ANI DE ANALIZA ŞI STABILIRE DE REGULI

Tolstoi a căpătat pe neaşteptate independenţa de spirit la care se referea Meier. Profesorul îi ceruse să facă un referat despre *Nakaz-u* Ekaterinei a Il-a. Referatul era, în mică măsură, o lucrare personală, urmărind compararea „A[T]afcaz“-ului Ekaterinei cu izvorul său francez. Judecind însă după felul în care Tolstoi ştia să conspecteze bibliografia cînd se afla în Caueaz, ne dăm seama că profesorii de la Kazan l-au învăţat multe.

Viaţa/le student şchiopăta. Tolstoi ba nimerea la carceră, ba nu se prezenta la examen. începutul jurnalelor, pe care le va ţine apoi de-a lungul întregii vieţi, a coincis întâmplător cu internarea tînărului student în spital.

Aici, Lev Nikolaevici a rămas pentru prima oară singur, fără nici o

slugă.

Cauze identice produc efecte cu totul diferite,. în funcţie de oameni. In existenţa lui Lev Nikolaevici se ciocneau forţe diferite, păreau a se lupta cîmpuri magnetice opuse, lucrul cel mai important rămînea însă' el însuşi, faptul că filtra totul prin prisma lui proprie.

Iată cum îşi începe jurnalul Tolstoi :

„17 mar/tie/. Au trecut şase zile de cînd sînt internat în clinică, au trecut şase zile de cînd sînt aproape mulţumit de mine...

Aici sînt complet singur, nu mă deranjează nimeni, nu am servitori, nu mă ajută nimeni, prin urmare nimic străin nu-mi influenţează gîndirea şi memoria şi în mod necesar trebuie să mi se dezvolte activitatea personală. Lucrul cel mai folositor e faptul că mi-am dat seama limpede că viaţa dezordonată, pe care cea mai mare parte a oamenilor din înalta societate o iau drept efectul tinereţii, nu este altceva decît urmarea destrăbălării timpurii a sufletului".

Peste o săptămînă tonul se schimbă. Tolstoi scrie la 24 martie : „M-am schimbat mult ; dar nu am atins încă acel grad de perfecţiune (la învăţătură) pe care aş fi vrut să-l ating".

In continuare, Tolstoi îşi fixează, deocamdată, şase reguli de conduită :

„ţ. Cdea ce trebuie făcut, fă, orice s-ar întîmpia. 2. Ceea ce faci, fă bine. 3. Niciodată nu te uita în carte dacă ai uitat ceva, încearcă să-ţi aduci aminte. 4. Fă ca mintea ta sa lucreze tot timpul din plin. 5. Citeşte şi gîndeşte totdeauna cu voce tare. 6. Nu te ruşina să le spui oamenilor care te deranjează că te deranjează ; întîi fă-i să o înţeleagă şi dacă nu înţeleg, scuză-te şi spune-le-o",

Acest tînăr crescut de femei, amator de jocuri de cărţi, vanitos, senzual, şi în acelaşi timp neobişnuit de talentat, se autoîndruma cu severitatea unui dascăl; bizuindu-se

numai pe voinţa sa neobişnuită, el se automodelează şi în ciuda greutăţilor nespus de mari, devine un alt om.

Încep anii de analiză a propriei sale fiinţe şi de stabilire a regulilor.

Tînăr înzestrat cu o voinţă puternică, Tolstoi se poartă cu el însuşi cum s-ar purta cineva cu un elev, îşi fixează sarcini, se controlează tot timpul, îşi pune chiar note şi aşa ani de-a rîndul.

Îşi fixează reguli şi în ce priveşte jocul de cărţi şi în ce priveşte comportarea faţă de femei, atitudinea în societate, lecturile etc.

Lev Nikoiaevici era un om care-şi complica în mod neobişnuit propria-i viaţă. Ceea ce pentru alţii nu era decrt vis sau cugetări literare pe marginea defectelor lor, pălăvrăgeală, pentru Tolstoi era muncă.

El nu trebuie judecat după greşelile pe care le săvîrşea, ci după felul în care şi le îndrepta, sau le înţelegea.

în această perioadă, Tolstoi se apucă serios de citit : îl citeşte în întregime pe Rousseau, douăzeci de volume, inclusiv dicţionarul muzical. Rousseau fusese dascălul generaţiei care făcuse revoluţia burgheză din Franţa. De la el deprinseseră aceşti oameni autoanaliza, interesul pentru viaţa individului, presimţirea apropiatei căderi a orînduirii sociale, ceea ce pentru ei însemna şi falimentul vgchilor reguli de morală, ce nu puteau rezista în faţa noilor exigenţe etice ridicate în faţa omului.

Lev Nikoiaevici îl mai citise şi altă dată pe Rousseau ; acum însă el poartă la gît un medalion cu portretbl scriitorului.-El vrea să îndrepte lumea pornind de la propria-i desăvîrşire.

în acest pro,-,s de autoanaliză încordată se maturizează talentul

viitorului scriitor.

Cel mai greu lucru este să înţelegi cum se naşte un scriitor genial.
/

în *Primele amintiri*, Lev Nikolaevici scria : „De la copilul de cinci ani pînă la mine nu este decît un pas. Dar de la un nou născut pînă la un copil de cinci ani este o depărtare ameţitoare. De la embrion pînă la noul născut este o prăpastie“.

De la băieţelul care a scris un epitaf banal pe mormântul mătuşii sale, pînă la Lev Nikolaevici Tolstoi autorul *Copilăriei* este o distanţă imensă.

Să analizăm acel fascicol de linii volitive care trece prin viaţa lui .Tolstoi, determinîndu-i cursul. Pentru a ne da seama de tot complexul de împrejurări să-lcomparăm pe Lev Nikolaevici cu fratele său.

Mitenka, mai mare decît Lev cu un an, un băieţandru cu ochi mari, puternic, o fire cam ciudată, neluînd în seamă părerile altora despre el, a sosit la Kazan la vîrsta de paisprezece ani. Mitenka învăţa bine. Era înalt, puţin adus din spate, cu mîini lungi şi, cum mai spuneam, puţin ciudat. Ceea ce pentru alţii de o seamă cu el însemna o clipă de veselie sau o curiozitate, pentru Mitenka devenea o încercare serioasă şk profundă.

La douăzeci de ani, Mitenka a terminat universitatea. Cînd fraţii şi-au împărţE moşiile, lui Lev Nikolaevici, ca mezin, i-a revenit, cum se obişnuia, moşia pe care trăiau, Iasnaia Poliana. Serghei iubea caii şi de aceea a luat Pi- rogovo, unde era o herghelie. Mitenka şi Nikolenka au primit moşiile rămase : Nikolenka, cea de la Nikolsko-Via- zemskoe, iar Mitenka cea din gurbenia Kursk, moştenită de la Perovskaia.

împărţirea a decurs în bună înţelegere ; fraţii Tolstoi se iubeau, nu erau lacomi ; deşi sora, după lege, trebuia să primească a şaptesprezecea parte, fraţii i-au dat o cotă egală. Maria Nikolaevna a primit la Pirogovo nouăzeci şi patru de deseatini şi şi-a construit acolo o casă. Dat fiind

că lasnaia Peiiana era 'considerată o moşie nerentabilă, lui Lev fraţii i-au mai dat în plus bani.

Pe vremea aceea fraţii Tolstoi nu aveau impresia că stăpînirea iobagilor ar însemna ceva imoral. Iată ce scria în această privinţă Lev Nikolaevici : „ ...In lumea noastră în anii «patruzeci» nimeni nu socotea că e o nedreptate, că ţăranii ar trebui eliberaţi. Stăpînirea ţăranilor care se puteau căpăta ca parte din moştenire ni se părea un lucru necesar, şi tot ce puteam face era să nu fim stăpîni prea răi, să ne îngrijim nu numai de starea lor materială, dar şi de cea morală".

Mitenka nu avea decît douăzeci de ani, totuşi socotea, în modul cel .mai serios, că-şi poate asuma grija pentru educaţia a sute de familii de ţărani.

Naiv cum era, Mitenka s-a dus direct la stăpînire să ceară o slujba care să-i îngăduie să fie de folos poporului său. A rămas nemulţumit de slujbă.

Dmitri Nikolaevici semăna cu Lev Nikolaevici. Lev Nikolaevici căuta şi el un ideal, şi-şi schimba mereu părerile, încercînd să-şi găsească adevăratul loc în viaţă. Ba i se părea că trebuie să fie la fel cu toţi ceilalţi, şi cum toţi ceilalţi erau nobili, trebuia să se îngrijească de accentul său în franceză, să aibă unghiile curate', să poarte mănuşi pe stradă. In aceasta consta idealul „eomme il faut". Curînd însă Lev Nikolaevici a fost atras de Rousseau şi, poate, nu numai de Rpusseau. Şi-a imaginat că el este omul care trebuie^să le schimbe pe toate. Atunci _s-a născut şi ideea că nobilii sînt nişte oameni aleşi, care au misiunea să conducă alte -pături sociale. Deci un nobil trebuie să se ocupe şi de negoţ, trebuie să ia parte la toate acţiunile, dar s-o facă în chip ales.

într-o atare stare de spirit, Lev Nikolaevici a scris o scrisoare mătuşii sale, care s-a păstrat într-o redactare modificată în nuvela *Dimineaţa unui moşier.*

Ca şi Nehliudov, Tolstoi se consideră obligat, îndreptăţit şi destul de puternic pentru a se îngriji de fericirea ţăranilor săi.

„N-aş păcătui oare, lăsîndu-i la bunul plac al vătafilor şi administratorilor neomenoşi, pentru a mă dedica satisfacerii plăcerilor şi ambiţiilor mele personale ? Şi de ce să caut în altă parte prilej să fiu folositor şi să fac binele, >cînd mi.se înfăţişează o datorie atît de nobilă, de măreaţă şi de firească ? Mă simt în stare să fiu stăpîn bun, şi pentru a fi .stăpîn bun, aşa cum înţeleg eu, nu-i nevoie nici de diplomă universitară, nici de titlurile pe care doreşti d-ta atît de mult să le am.“

Despre cauzele retragerii sale de la Universitatea din Kazan, Tolstoi scria următoarele :

„Mă interesau prea puţin cursurile profesorilor... La început am studiat timp de un an limbile orientale, dar am progresat foarte puţin. învăţătura ca atare mă atrăgea foarte mult, citeam un număr imens de cărţi, toate însă pe aceeaşi temă. Cînd mă pasiona o anumită problemă nu o părăseam, nu mă abăteam nici la dreapta, nici la stînga. Mă străduiam să iau cunoştinţă de tot ceea. ce explica această unică problemă, aruncînd asupra ei o rază de lumină cît de slabă. Aşa s-a petrecut şi la Kazan. M-am retras de la universitate din două motive : 1. fratele meu terminase facultatea şi pleca din oraş ; 2. orieît s-ar părea de ciudat, lucrînd la referatul despre *Nakaz* şi *L'Esprit des lois* am aflat un nou domeniu de muncă intelectuală independentă, iar universitatea cu cerinţele ei nu numai că nu-mi era de ajutor în asemenea muncă, dar mă şi împiedica s-o fac“. •

Şi Lev.Nikolaevici a plecat acasă, la Iasnaia Poliana, însufleţit de planuri măreţe. S-a apucat să înveţe limba engleză şi latina, să studieze gramatica, în afară de asta şi-a alcătuit un program de lucru pe doi ani : „1. trebuie să

studiez tot cursul de ştiinţe juridice, necesar pentru examenul final la universitate ; 2. să studiez medicina practică şi în parte şi cea teoretică ; 3. să învăţ limbile franceză, rusă, germană, engleză, italiană şi latină ;'4. să studiez agricultura atît în teorie, cît „şi în practică ; 5. să învăţ istoria, geografia şi *statistica ;* 6. să studiez matematica la nivel de curs liceal ; 7. să scriu teza de doctorat ; 8. să ating un nivel mediu de perfecţiune în muzică şi pictură ; 9. , să-mi redactez reguli de conduită în viaţă ; 10. să capăt cîteva cunoştinţe din domeniul ştiinţelor naturii ; 11. să fac notiţe la toate obiectele pe care am să le studiez".

Multe puncte din acest program au fost aduse la îndeplinire. S-a apucat serios de limba engleză, de muzică, s-a ocupat de problemele privind agricultura, lucrul cel mai dificil.

Tolstoi se gîndea să scrie un roman fără intrigă sentimentală. în prefaţa la *Romanul unui moşier rus* scria :

„Prefaţa aceasta nu este destinată cititorilor, ci autorului. Sentimentul cel mai de seamă care mă va călăuzi de-a lungul acestui roman va fi dragostea pentru viaţa de la ţară, viaţa de moşier. Toate scenele ce se petrec în capitala,■■ în gubernii, în Caucaz, toate trebuie să fie pătrunse de dorul de această viaţă".

Romanul urma să aibă un subiect moral. Fericirea este o virtute, tinereţea dă naştere la greşeli şi izbăvirea de aceste păcate duce la fericire. Sentimentele sînt împărţite în bune şi rele. Gele bune sînt prietenia, dragostea faţă de artă ; cele rele : vanitatea, lăcomia, pasitmile. Pasiunile ss subîmpărţeau astfel : femeile, .cărţile.de joc şi vinul.

în nuvela *Dimineaţa unui moşier,* eroul moşier este confruntat cu un ţăran. Antiteza nu se bazează pe lup fa **răului** cu binele, ci pe faptul că un om tînăr şl bun la suflet nu poate face bine şi nici-nu ştie ce anume înseamnă acesta.

Confruntarea ¿intre stăpînul cel bun şi ţărani porneşte de ia faptul că moşierul vrea-să transforme sistemul de gospodărire ţărănească, vede în aceasta obligaţia sa, consideră că numai el trebuie şi poate să facă acest lucru, că nimeni altul nu o poate face.

Se dovedeşte însă că nu poate să facă nimic, căci pînă şi oamenii cei mai apropiaţi lui, servitorii pe care i-a moştenit de la tatăl său, chiar şi dădaca, toţi sînt împotriva lui.

Nehliudov, căruia Tolstoi îi transferă, pentru un timp, ca să se elibereze el însuşi, o parte din interesele şi îndoielile sale, trăieşte la ţară ; el iese pe uliţa satului cu un carnet de însemnări şi bani în mînă. Nu cere prea mult ţăranilor ; vrea să ridice nivelul de trai al celor săraci, să-i ajute pe mijlocaşi, iar el să'se sprijine pe ţăranul bogat, să intre cu acesta în înţelegere, să pună la un loc bani şi să cumpere pămînt. Scopul lui este ca mujicii să renunţe la cărăuşie, să trăiască acasă din munca pămîntului.

Izbele ţărăneşti sînt în stare de paragină : Nehliudov poate să le dea lemne. în afară de aceasta i-a venit o idee : să ridice case noi, din piatră.

Ivan Ciurisenok, — e numele unui ţăran adevărat care a trăit la Iasnaia Poliana, vecin cu Tolstoi — nu-i cere însă stăpînului decît pari ca să-şi proptească acoperişul, gata să cadă. Conversaţia are loc în tinda colibei lui Ciurisenok ; lemnul e putred, izba, s-a lăsat pe o rînă.

Ivan Ciurisenok nu e bătrîn, are un chip frumos şi expresiv, ochi albaştri, cu privire inteligentă şi binevoitoare, optimistă, dar picioarele îi sînt strîmbe, pielea de pe faţă, de pe gît şi de pe mîini aspră, umblă adus din umeri. Poartă pantaloni albi de cînepă cu petece albastre la genunchi, cămaşa e murdară, tocită pe spate şi la mînecî. Ţăranul nu cere decît cinci pari, deşi ştie că e destul să atingi casa ca ea să se prăbuşească.

Dar stăpînul îi propune să se mute în alt loc, să locuiască într-o casă cu pereţi dubli de cărămidă, cu pămînt între ei, ca să fie cald.

Stăpînul zîmbeşte, e mîndru el însuşi în acest roi de binefăcător, un zîmbet modest, dar triumfător îi apare pe faţa copilărească.

Femeile se pun pe bocit. Ciurisenok îşi dă seama că a încurcat-o.

El n-are nici cea mai mică intenţie să se mute : „La noi aici creşte cînepâ de cînd lumea, pe cînd acolo ce e ? Ce-i acolo ? Pustiu. Nici tu gard de nuiele, nici tu uscă- torii de snopi, nici tu şopron, nimic“.

Ciurisenok se ţine. cu. dinţii de gospodăria lui săracă, „din moşi stră’moşi“. Aici ai şi hambar, şi grădină de zarzavat, şi sălcii.

Ivan o duce greu. Claca creşte : „S-au mărit dările de om... iar pămînt e tot mai puţin şi griul nu mai rodeşte“.

Deşi e om muncitor Ciurisenok e ameninţat să moară de foame.

Tot aşa sînt ameninţaţi şi Iuhvanka Mudrenîi şi Da- vîdka Belii, un bărbat cuminte, liniştit, care nu are putere să muncească.

O duce bine doar ţăranul bogat, Dutlov, care face cărăuşie cu cinci troici ; casa lui e curată, are stupi.

Nehliudov îi propune lui Dutlov : „Cumpără cu mine, juma-juma, o bucată din pădurea statului, şi pămînt...

Surîsul blînd a dispărut dintr-o dată de pe faţa bă- * trînului“.

Caută să-l convingă pe boier că nu are cu ce cumpăra, că astea-s vorbele oamenilor răi **că ar âVfîâ bani, Că în afară** de cincisprezece bani de argint nu are nimic.

Nehliudov pleacă aşa cum a venit.

Bătrînul afe dreptate în felul lui : de înfruntat îl poate înfrunta pe stăpîn, dar de luat ceva înapoi de la el nu va putea.

Stăpînul, dacă aşă vrea, o să-i dea înapoi banii, dacă nu, nu-i va da. Iar dacă stăpînul o să vîndă pământul, nici că mai respectă contractul.

Bineînţeles că Nehliudov nu trebuie identificat cu Tol- ştoi : totuşi, Tolstoi- se află pe undeva pe alături. Şi în toţi aceşti ani Tolstoi scrie mereu fraţilor săi despre vîn- zări şi cumpărări : în martie 1849 îl roagă pe fratele său Serghei să vîndă caii şi să grăbească împărţirea locului viran de la Gonciurovka. Probabil are de gînd să-l vîndă şi pe acesta. Tot atunci îi scrie administratorului să vîndă pădurea, iar într-o scrisoare din aprilie către Serghei revine problema vînzării.

în mai îşi roagă fratele să vîndă Mâlaia Borotînka, o moşie cu douăzeci şi două de suflete, şi tot în' mai insistă iarăşi să se vîndă mâi repede pămîntul şi griul. în decem- ,brie anul următor încearcă o reipótecare şi tot în decembrie îi scrie mătuşii Ergolskaia, vorbind din nou despre bani.

Este mereu preocupat de ’vînzări şi se grăbeşte,' se încurcă. Cum să te faci asociat, tovarăş de afaceri cu un asemenea boier ? Dutlov îşi poate pierde banii.

Tolstoi e tînăr, e puternic, e nobil, curînd va obţine un act oficial cu titlul de conte şi, deşi e ruinat pe jumătate, are totuşi casă şi pămînt. Se pricepe la muzică, vorbeşte mai multe limbi, totuşi ar vrea să fugă de aici, să plece la capătul pămîntului, să zboare tot mai

departe şi mai departe, ca eroul lui Gogol, să nu vadă nimic, nimic...

La Iasnaia Poliana Lev Nikolaevici se ocupa intens de gospodărie ; i se părea că sărăcia ţăranilor, dificultăţile fi- . nanciare ‘ ale moşiei, erau determinate de faptul că nu se muncea cum trebuie, nu se ara cum trebuie, nu se treiera cum trebuie, nu se semăna ce trebuie şi nu se creşteau animalele care trebuiau.

A construit el însuşi o treierătoare despre care povesteşte în *Dimineaţa unui moşier.* Treierătoarea a fost încercată în faţa ţăranilor.

' Maşina făcea zgomot şi fluiera, dar nu treiera şi ţăranii rîdeau.

Un moşier vecin, Gâgarin, vindea nişte- viţei de Tirol. Lev. Nikolaevici s-a dus să vadă noua rasă.

■ Viţeii erau superbi, cîrni, cafenii, cu botişorul trandafiriu. Lev Nikolaevici a rămas peste noapte în casa administratorului şi a cerut sau a luat la întîmplare o carte ca să adoarmă mai repede. A nimerit peste nişte versuri. A început şi le-a citit pînă la sfîrşit ; pe urmă a luat-o iar de la început şi n-a mai adormit pînă dimineaţa. Era *Evgheni Oneghin.*

Lev Nikolaevici avea pe atunci optsprezece ani.

Cartea a apărut la timp în viaţa unui om care avea obiceiul să mediteze, să citească. Probabil că lâ data aceea Lev Nikolaevici îl cunoştea deja pe Sterne, pe care îl citează şi nu întîmplător.

Rousseau şi Sterne l-au învăţat pe Tolstoi să preţuiască sentimentele omului, să le înţeleagă, dar în acelaşi timp să treacă uşor peste acţiune.

La Puşkin vedem nu numai sentimentele lui Evgheni Oneghin, ale Tatianei, ale lui Lenski, dar şi relaţii umane.

în noaptea pe care Tolstoi şi-a petrecut-o citind *Evgheni Oneghin,* s-a născut în el o nouă atitudine faţă de

literatură, care nu era cea a unui cititor, ci a unui scriitor.

, De timpuriu Tolstoi a pus în faţa literaturii sarcini educative. A cunoaşte sufletul însemna pentru el a-1 transforma. La început, Tolstoi avea o idee simplistă despre sarcinile ce-i stăteau în faţă.

Tolstoi a compus cîndva un eseu pe care însă nu l-a terminat, *Pentru ce scriu oamenii.* Din el reiese că oamenii scriu pentru ca alţii să citească, oamenii citesc pentru a fi fericiţi, şi ca să fii fericit, trebuie să fii virtuos, să faci fapte raţionale, să lupţi împotriva pasiunilor, care îl trag pe om spre iraţional. Virtutea înseamnă supunerea pasiunilor de către raţiune.

Aceste rînduri scrise la tinereţe \ par a descinde din secolul al XVII Mea.

Orice scriitor de talent răstoarnă straturile aşezate, ale culturii şi consideră ogorul arat pămînt virgin.

Adolescent, Lev Nikolaevici citise o carte mediocră a lui Dmitri Nikolaevici Beghicev, guvernator ia Voronej. Această carte, stilizată mult de Nikolai Polevoi, ziarist inteligent şi om cu idei, a apărut în 1832 şi s-a bucurat de un mare succes. Acţiunea complexă şi multiplană ne descrie viaţa nobililor din acea vreme. Romanul se intitulează *Familia Holmski. Cîteva trăsături ale moravurilor şi ale vieţii nobililor ruşi.*

Familiile Tolstoi şi Beghicev, se cunoşteau. Lev Niko-- laevici îl vizita pe Nikita Stepanovici Beghicev, cu care avea relaţii de afaceri, iar acesta era nepotul lui Dmitri Nikolaevici. Tatăl lui, Ştefan Nikitici Beghicev, fusese prieten cu Griboedov.

Beghicev a servit drept prototip pentru unul din eroii comediei *Prea multă minte strică,* Platon Gorîci.

Romanul aducea elemente neaşteptate ; oamenii descrişi de el erau în multe privinţe asemănători cu cei ce-1 înconjurau pe Tolstoi.

Unii dintre ei purtau numele personajelor lui Gribeedov. Aşa în'roman apărea Ciaţki ; deşi încă tînăr, avea gradul de general de cavalerie şi se făcuse cunoscut în războiul din 1812.

Şi în acelaşi timp în romanul lui Beghicev, Ciaţki se temea de curent şi se sfădea cu un om care îşi acuza generaţia de a fi pierdut entuziasmul şi idealurile din tinereţe.

Familia Holmski se înscrie ca un moment intermediar între romanul postdecembrist şi romanul de tip nou, tolstoian.

Lui Tolstoi i-a plăcut povestirea lui Grigorovici care astăzi ni se pare naivă, *Anton Goremîka,* descriind viaţa unui ţăran ruinat. în 1893, cu ocazia împlinirii a cincizeci de ani de la apariţia nuvelei lui Grigorovici, Tolstoi scria bătrînului scriitor, la data aceea pe jumătate uitat :

„îmi-sînteţi drag... mai ales datorită acelor impresii de neuitat pe care mi le-au lăsat primele dumneavoastră povestiri, înscriindu-se în sufletul meu alături de *Însemnările unui vîn'ător.* Ţin minte înduioşarea şi încîntarea de care am fost cuprins, la vîrsta de şaisprezece ani, citind *Anton Goremîka,* care mi-a dat fericita posibilitate să descopăr că ţăranul rus, cel care ne hrăneşte^ şi — aş vrea să spun — cel care ne este şi dascăl, că acest ţăran poate şi trebuie descris nu pentru a fi ironizat şi nu pentru a în- sufleţi peisajul, că el poate şi trebuie zugrăvit în toată bogăţia personalităţii sale, cu dragoste, şi chiar cu respect şi emoţie“.

în aceeaşi vreme, Tolstoi mai citise *Un erou al timpului nostru* de Lermontov ; probabil că de la Lermontov a învăţat să introducă în opera literară, cu îndrăzneală, descrieri geografice exacte, nu peisaje romantice şi să con-
trapună eroului romantic pe omul simplu.

Literatura rusă a fost un adevărat dascăl pentru Tolstoi, de la care

el a avut multe de învăţat.

LA CONAC

In februarie 1849, Lev Nikolâevici pleacă ia Petersburg.

Sania trasă de caii de la Iasnaia Poliana alunecă uş6r pe străzile Petersburgului acoperit de zăpadă. Albe "sint geamurile îngheţate ale caselor. Albe aconerisurile. Albă Neva.

Lev Nikolâevici locuieşte într-o casă la intersecţia dintre strada Malaia Morskaia şi Prospektul Voznesenski. Reia vechile relaţii de prietenie, leagă altele noi. La Petersburg l-a găsit pe Voind ea Miliutin, prietenul de altădată, din anii de liceu, care le-a adus fraţilor Tolstoi ultima noutate : „Dumnezeu nu există“. Acum, după zece ani, a devenit scriitor. V. Belinski l-a lăudat. Miliutin scria : „...perfecţiunea, atît pentru un singur om, cît şi pentru întreaga omenire, constă în dezvoltarea armonioasă şi multilaterală a aptitudinilor, a puterilor sale, în satisfacerea deplină a tuturor necesităţilor sale legice sădite de natură şi dezvoltate prin studiu şi cultură. Cu alte cuvinte, adevărata chemare a omenirii se concretizează în aspiraţia continuă spre fericire, spre beatitudine, spre dezvoltarea bunăstării din punct de. vedere material, spiritual şi moral“.

Credinţa aceasta a înlocuit pe cea religioasă.

Cuvintele, în aparenţă modeste, ascund de fapt idealul transformărilor- sociale, care prinsese să se contureze în sufletul lui Miliutin.

Pe atunci, în Rusia începuse să se răspîndească o nouă idee. Apăruse cuvîntul „socialism“, dar nu se ştia încă exact ce anume înseamnă el.

în jurnalul său Tolstoi scrie : „Oamenii au căutat piatra filozofală şi au găsit multe combinaţii chimice ; cei ce caută virtuţi din

punctul de vedere al socialismului, adică

absenţa viciilor, vor afla multe adevăruri morale folositoare“.

Esjţe vorba de socialismul utopic, ca despre un sistem care afirmă ceea ce nu s-a găsit încă.

Şi F.M. Dostoievski scria în depoziţia sa de la procesul lui Petraşevski despre căutarea pietrei filozofale, în- cercînd să-i convingă pe judecători de inofensivitatea acestor planuri utopice şi de realizarea lor doar într-un viitor foarte îndepărtat.

Tolstoi a rămas un alchimist pentru că-1 interesa piatra filozofală — -virtutea, care urma să transforme totul în aurul fericirii, fără a se atinge de bazele societăţii.

Se bucură de prietenia cu V.A. Miliutin ; în acelaşi an 1849 îi scrie fratelui său că „are intenţia să rămînă pentru totdeauna“ la Petersburg ; îşi enumeră. noile cunoştinţe făcute ; le socoteşte cu mult mai presus de cele de la Moscova ; se gîndeşte să-şi ia o slujbă şi bineînţeles îl imploră să vîndă pădurea, să mai împrumute de pe undeva nişte bani, să vîndă -griul.

Tolstoi se plimbă prin Petersburg, face chefuri cu Ros- tenka — K.A. Islavin — fiul nelegitim al lui Isleniev.

Kostenka avea un talent muzical remarcabil, dar era un diletant. Tolstoi vroia să-l imite în toate pe Rostea. La 29 noiembrie 1851 el nota la Tiflis : „Dragostea ce f-o purtam lui Islavin mi-a stricat opt luni din viaţa de la Petersburg. Deşi inconştient, eram preocupat de un singur lucru : să-i fac lui pe plac“.

Rostea era un om fără căpătîi, care nu ocupa în socie- ' tate locul ce i se cuvenea şi nu avea nici un venit în afară de banii pe care îi dădea tatăl său p? ascuns.

Era un ora din aceeaşi lume cu Tolstoi, dar care nu avea nici un fel de rădăcini. Ronstantin Islavin era unchiul .Sofiei Andreevna, care a devenit apoi soţia lui Lev Nikolae-

viei. Mai tîrziu, la lasnaia Poliana i se va spune .„unchiul Kostea“.

La Petersburg, Tolstoi a dat cîteva examene la universitate, pe care le-a.trecut cu succes. A dat două examene de drept penal şi brusc a plecat cu neamţul Rudolf la Ias- naia Poliana. '

Şederea lui Tolstoi la Petersburg ,a coincis cu activitatea cercuM lui Petraşevski. Aceştia au fost arestaţi în noaptea de 22 spre 23 aprilie 1349. Tolstoi trece cu succes examenele la sfîrşitul lui aprilie. In mai începe să se agite, îşi. retrage actele de la universitate, caută bani, vrea să -plece ca junker în campania din Ungaria, pentru a lăsa totul baltă într-o zi şi a se retrage la lasnaia Poliana.

Sîntem îndreptăţiţi să presupunem că represaliile împotriva adepţilor lui Petraşevski l-au speriat pe Tolstoi, că ar fi avut oa’recari legături cu ei, fie chiar şi îndepărtate. Eihenbaum citează-numele lui Miliutin, Beklemişev.

Întors la lasnaia Poliana, Lev Nikolaevici duce o viaţă de petreceri cu cîntece ţigăneşti, ascultă compoziţiile lui Rudolf şi, în acelaşi timp, studiază muzica.

îşi face planuri, cum să scrie literatură şi alcătuieşte reguli, cum să joace cărţi, fără a pierde. Se duce din eînd în cînd la Moscova, visează să intre într-un cerc de jucători de cărţi şi să câştige, să pătrundă în societatea bună şi "în anumite condiţii să se însoare, să-şi găsească o slujbă avantajoasă, şi, în- sfîrşit, cel de-al patrulea vis, să împrumute bani. Vrea deci să acţioneze.

Deocamdată, el se autoanalizează, e nemulţumit, îşi face singur mustrări, şi notează, pedepsele pe care şi le dă.

Trebuie spus că Lev Nikolaevici scria despre sine însuşi numai cînd era nemulţumit. In jurnalul său aflăm mereu notate insuccesele, greşelile, situaţiile jenante. Despre -munca sa scrie des, dar pe scurt. De aceea semnalarea succeselor miră întotdeauna.

Nu numai moşierii din vecinătate, dar şi fraţii îl con* sideră pe Lev Nikolaevici un om fără scaun la cap.

Tînărul conte a strîns slugile de la conac, a găsit viori, flaute şi i-a pus să cînte, ceva de neînţeles, fără cuvinte, *mai rău decît muzica ţigănească.

în casă e gălăgie : mai vine şi fratele Serghei, aduce ţigani, cîntă, fac chefuri. Serghei a răscumpărat cu bani grei pe ţiganca Maşa Şişkina, cu care va trăi ani de-a rîndul şi apoi se va însura. Era cît pe-aci să-l însoare şi pe Lev cu o ţigancă, deocamdată doar l-a învăţat să vorbească ţigăneşte.

în vremea aceea multă lume se pasiona de muzica ţigănească. Apollon Grigoriev cîntă şi el romanţe ţigăneşti, acompaniindu-se la chitară.

La Iasnaia Poliana ţiganii erau iubiţi. Marele salon al casei se umplea de oalneni cu părul creţ, cu ochi strălucitori, cu feţe cărămizii.

Vorbeau, făceau zgomot, îi dirija Serghei Nikolaevici. Apoi un ţigan cu păr lung se aşeza, lua tonul, împingînd cu piciorul chitara şi cîntă monoton :

Aşa, cum ziceau...

Corul acompania monoton şi armonios.

La început cîntecul era liniştit, apoi tot mai vioi, mai vioi, o lua înainte cu o energie nemaipomenită şi o artă inimitabilă. Pe neaşteptate corul tăcea. Din nou răsuna primul acord şi acelaşi motiv se repeta cu un glas duios, dulce şi sonor ; glasul cu înflorituri şi intonaţii originale creştea şi motivul era preluat de cor, care-şi făcea intrarea pe nesimţite.

.

Lui Tolstoi îi plăceau cîntecele ţigăneşti şi le-a descris

de multe ori. îi plăcea să-i audă pe ţigani cîntînd şi vechile cîntece ruseşti. în această privinţă avea aceleaşi gusturi cu fraţii şi prietenii săi, dar s-a străduit de la început să înţeleagă ce este muzica, cum trăieşte ea în conştiinţa muzicianului şi a ascultătorului.

Prima creaţie literară la care se gîndeşte Tolstoi trebuie să fie *Poveste din viaţa ţigănească.* Iar după cincizeci de ani în piesa *Cadavrul viu* va vorbi în cuvinte pline de inspiraţie despre muzica ţigănească.

Tolstoi juca mult cărţi : şi la Iasnaia Poliana şi în Cau- caz şi la Seyastopol şi la Petersburg şi în străinătate.

Şi mătuşii Ergolskaia îi plăcea să facă pasienţe, era o modalitate de a se linişti, de a-şi uita soarta fără de noroc, viaţa neîmplinită.
Lui Tolstoi îi era greu să uite, el trăia la ţară şi era nefericit pentru că ştia prea bine viaţa satului.

TOLSTOI SE GÎNDEŞTE SĂ SE APUCE DE SCRIS ŞI ÎNCEPE SĂ SCRIE

Zilele treceau fără rost, zgomotoase, adesea ca un caleidoscop. Tolstoi era tînăr, plin de viaţă, talentat, dar nu-şi putea afla locul în viaţă ; în zbuciumul său, călătorea de. la Iasnaia Poliana la Tuia, Moscova şi Petersburg, oscilînd între clocotul pasiunilor şi virtutea cea mai austeră.

Se autoeducă cu o severitate neobişnuită şi după multe insuccese ajunge cel puţin să se cunoască la perfecţie pe sine însuşi.

Nu trebuie să-l judecăm după jurnalele sale, deşi ele sînt sincere şi cu atî-t mai puţin trebuie să dăm crezare notelor la conduită pe care şi le pune sau căinţei sale.

Nu trebuie -să dăm crezare totală însemnărilor lui Tol
stoi pentru că în anii tinereţii el notează numai momentele

întunecate ale vieţii sale, lăsînd doar să se ghicească succesele.

Voinţa lui Tolstoi, neobişnuita lui muncă de scriitor, zi de zi, care începe la Moscova, continuă în staniţa caucaziană, sub gloanţe, la bastionul din SeVastopol, în Alpi, în' timpul excursiilor pe jos, se face simţită şi în jurnale, de obicei îmbracă însă forma căinţei de a fi făcut prea puţin.

Nu poţi să nu te minunezi cîte eşecuri cunoaşte, ori de cîte ori vrea să fie.rezonabil.

In septembrie 1850, ocupă un post la Direcţia guberniei Tuia ca funcţionar al Adunării deputaţilor, fiind încadrat în categoria întîi.

începe‘deci slujba administrativă.

Rămîne însă nelămurită problema ce e de făcut în corr- tinuare. Slujbă la Tuia nu e o treabă serioasă pentru tînă- rul conte, ci doar o sinecură proastă.

Deocamdată părea că nu-i rămîne decît să se ocupe împreună cu Rudolf de teoria muzicii, să alcătuiască o orchestră din muzicanţii răposatului său bunic, să-şi asume rolul de protector al oamenilor de artă, rămaşi 'de izbelişte, să se ducă din cînd în cînd la Moscova, pe la cunoscuţii mai de vază şi pe la rudele bunicii, iar seara să şi-o încheie în şatrele ţigăneşti de la Sokolniki, irosind bani, cînd îi avea.

Din această perioadă datează prima creaţie literară a lui Tolstoi, intitulată *Povestea zilei de ieri.* Deşi nu lipsită de virtuţi literare, a văzut lumina tiparului abia după şaptezeci şi patru de ani, în primul volum al ediţiei jubiliare, prezentată în comentarii ca o descriere a evenimentelor petrecute în ziua de 24 martie 1854.

Un alt proiect literar al lui Tolstoi dătînd dinaintea acestei nuvele a fost de a scrie istoria copilăriei sale.

în vremea aceea Lev Nikolaevici. era uşuratic şi Impulsiv, deşi altminteri om punctual. Iată un fragment din

jurnalul său datat 17 ianuarie 1851 :

„Comportarea mea în ziua de 14 a fost nesatisfăcătoare. La bal, la Stolîpini, nu m-am dus ; am împrumutat bani cuiva şi de aceea stau fără o leţcaie ; de vină e lipsa mea de voinţă. *Regulă. Să nu joc cu miză mai mică de 25 de copeici de argint.* — Nu am bani deloc ; la' multe din poliţe termenul de plată e depăşit ; încep să observ, de asemenea, că şederea mea la Moscova nu-mi aduce foloase din nici un punct de vedere, iar de trăit trăiesc cu mult deasupra posibilităţilor venitului meu. *Regulă. Să spun lucrurilor pe nume. Oamenilor care vorbesc superficial despre afacerile băneşti să nu le arăt situaţia mea, dar să le îndrept atenţia asupra acestei probleme.* — Am scăpat aproape toate cele trei posibilităţi întrezărite "pentru îndreptarea afacerilor mele, adică : 1 .Să *pătrund într-un cerc de ju- 'cători şi, avînd bani, să joc.* 2. *Să pătrund în societatea înaltă şi, în anumite condiţii, să mă însof.* 3. *Să găsesc o slujbă bună.* Acum mi-apare şi o a patra posibilitate, şi anume, să împrumut bani de la Kireevski. Nici una din cele patru posibilităţi nu vine în contradicţie cu celelalte, deci trebuie *acţionat.* Să scriu la ţară să mi se trimită cit mai repede 150 de ruble de argint, să mă duc la Ozerov şi să-i propun un cal, spre cumpărare, să repet anunţul dat în ziar. Să mă duc la contesă, să aştept să aflu despre invi taţia la balul pe care-1 dă Zakrevski, să-mi comand un frac .nou. *înainte de bal*

să mă gîndesc şi să scriu mult. Să mă duc la prinţul Serghei Dmitrievici să-i pun problema slujbei, şi la prinţul Andrei Ivanovici să-l rog şi pe el de un post. *Să-mi amanetez ceasul.*

Să aflu de la Evreinov unde stă Kireevski şi să mă duc la acesta. La 1 % la Evreinov şi de acolo, oricare ar fi răspunsul, să mă duc la Nikolai Vasilievici".

Planurile nu dădeau rezultate. Probabil că a reuşit doar să-şi amaneteze ceasul ; nu reiese însă că ar fi aflat

măcar adresa aceluia de la care avea intenţia să împrumute bani.

Pe 18 ianuarie, Tolstoi schiţează următorul program de activitate : „...mă duc la manej, la Certovaia, Ia Gorciakovi, la prinţul Nikolai Mihailovici. Spre seară joc de cărţi. Scriu istoria zilei care a trecut“.

Dar de scris nu scrie.

Tolstoi se îndrăgosteşte. Apoi cumpără un cal de care nu are nevoie, şi ca urmare notează această regulă : *„Să nu propui nici un preţ pentru unlucru de care nu ai nevoie“,*

A urmat apoi o perioadă de muncă inspirată la nuvela *Povestea zilei de ieri.* Această povestire doar începută este interesantă nu numai prin soarta ei, dar mai ales prin tensiunea ei neobişnuită, simptomatică pentru literatura de mai tîrziu.

La data aceea Tolstoi era împotriva literaturii contemporane lui. El nota : „Toţi descriu slăbiciunile omeneşti şi latura-comică a oamenilor, trecîndu-le asupra unor eroi imaginari ; aceasta se poate face cu succes dacă scriitorul e talentat ; de cele mai multe ori totul pare artiîical“. Tolstoi socotea că poţi fi cu adevărat fericit dacă scapi de groaznica povară a spaimei de a fi ridicol, a groazei stupide de acest lucru.

Nuvela *Povestea zilei de ieri* începe prin descrierea vizitei lui Lev Nikolaevici Tolstoi în casa lui A, Volkonski şi a soţiei sale, şi este direct legată de jurnalul scriitorului. In jurnal aflăm despre acest lucru într-o primă însemnare: „La Volkonski m-am comportat nefiresc, am fost distrat şi am stat pînă la unu...“ Dar acest fragment trebuie citit în'întregime.

„La Volkonski m-am comportat nefiresc, am fost distrat şi am stat pînă la unu (a fi distrat înseamnă dorinţa de S te face remarcat, dar şi o dovadă de slăbiciune de caracter). *Sarcini pentru ziua de 25.* De la 10 la 11 însemnări în jur-

\

nai despre ziua precedentă şi lecturi. De la; 11 la 12 gimnastică. De la 12 la 1 limba engleză. *Becklemişev şi Beer* de la 1 la *2:* De la 2 la 4 călărie. De la 4 la 6 masa de prînz. De la 6 la 8 lectură. De la 8 la 10 scris. De tradus ceva din- tr-o limbă străină în rusă ca exerciţiu de memorie şi'stil. De descris ziua de azi cu toate impresiile şi gîndurile pe care le va genera".

Ziua de 25 nu i-a reuşit. Tolstoi îşi pune în faţă o nouă sarcină: „Sculat la 5, pînă la 10 de notat evenimentele zilei de azi".

. Pe 26 Tolstoi „s-a sculat cu o oră mai tîrziu decît îşi propusese, a scris bine, a făcut şi scrimă, s-a ocupat de engleză *în grabă* şi *minţindu-se pe sine".*

In' ziua următoare â. scris pînă la 11, dar în grabă.

La sfîrşitul însemnărilor, programul de â doua zi : „De la 8 la 9 scris. De la 9 la 11 treburi. De la 11 la 1 citit. De la 1 la 3 călărie şi plimbare pe jos. De la 3 la 5 prînzul. De la 5 la 8 citit şi baie. De la 8 Ia 10 limba engleză. De dimineaţă de terminat descrierea serii şi de trecut pe curat ziua de mîine".

Ce.se ascunde în spatele acestor rînduri grăbite, parcă pătrunse de un sentiment de vinovăţie, şi a acestor înşiruiri de eşecuri ?

Tolstoi începe să scrie o nuvelă pe care el însuşi o apreciază ca deschizînd calea spre un gen literar nou. Iată începutul :

"„Scriu povestea zilei de ieri, nu, pentru că ea ar fi fost remarcabilă prin ceva anume, sau s-ar fi putut numi minunată, ci pur şi simplu pentru că simt de mult dorinţa să povestesc viaţa unei singure zile în planul ei intim. Numai Dumnezeu ştie cîte impresii, diferite şi

atrăgătoare, şi cîte gînduri, trezite de aceste impresii, deşi întunecate, neclare, dar înţelese de sufletul nostru, se nasc într-o singură zi.

Dacă ele ar putea fi povestite astfel, încît autorului însuşi să-i fie uşor să se. citească pe el însuşi şi alţii- să-i poată citi, aşa cum o face el însuşi, ar ieşi o carte din cele mai instructive şi mai atrăgătoare, o carte pentru care nu ar ajunge cerneala de pe Iunie pentru a fi scrisă şi nici tipografii s-o tipărească“.

Naraţiunea curge ca un torent, care nu poate fi dezmembrat nici măcar gramatical.

S-ar putea spune că în primăvara anului 1851 Lev Ni- kolaevici experimenta procedeul literar pe care'astăzi îi legăm de numele lui Proust, Joyce.

Tolstoi crea o operă literară care folosea microscopul nu numai pentru a mări evenimentele neînsemnate, dar şi pentru a arăta legătura lor cu restul universului.

Un tînăr stă de vorbă cu o femeie. în afară de schimbul lor de replici are loc un dialog interior între bărbat şi femeie, iar trupul tînărului îşi urmează linia lui proprie de comportare, care răstoarnă ambele dialoguri ce se desfăşoară între ei.

Timpul capătă extindere : purtînd discuţia, omul are. timpul să aprecieze formele de gîndire ale partenerului, încearcă să ghicească, să întrezărească prin ele anume în- tîmplări din sufletul femeii cu care stă de vorbă.

Femeia vorbeşte distrat, trage linii pe masa de lamber, desenează „o figură nedeterminată,' nici geometrică, nici picturală, îşi priveşte soţul, apoi se uită undeva în spaţiul dintre mine şi el «Haideţi să mai jucăm trei roberi !-> zice ea. Eram atît de cufundat în studierea acestor mişcări, şi a tot ceea ce se numeşte *charme* şi nu poate fi descris prin

cuvinte, imaginaţia mea era atît de departe încît nu am avut timp să dau cuvintelor expresia adecvată ; am spus doar «nu, nu pot^. Nici n-am apucat să rostesc cuvintele, că am şi început să mă căiesc, [1]—adică nu eu în întregime, ci o părticică din mine. Nu există nici un act de comportament care să nu fie condamnat de o părticică din suflet ; dar se Va găsi şi una care să aprobe : ce are a face că ai să'te culci după ora 12, căci nu poţi şti dacă vei,mai avea vreodată o seară atît de norocoasă ? Această părticică trebuie să fi vorbit foarte elocvent şi convingător (deşi eu nu mă pricep să redau acest lucru) pentru că m-am speriat şi am început să caut argumente. In primul rînd nu-ţi face prea mare plăcere, mi-am zis eu : pentru că femeia nu-ţi place deloc, şi te şi afli într-o situaţie jenantă ; ai apucat să spui că nu poţi, şi ai pierdut în opinia...

— Comme il est aimable ce jeune hemme !

Această frază care a urmat după a mea mi-a întrerupt gîndurile. Am început să-mi cer scuze, că nu pot, şi cum aceasta nu-mi cerea un efort de gîndire, am continuat să ■ discut cu mine însumi : Cît-îmi place că mi se adresează la persoana a III-a. în germană e o mitocănie, dar mi-ar place şi în germană. .De ce nu-mi găseşte un nume potrivit. Se observă cît îi e de peste mînă să mi se adreseze pe nume, pe numele de familie sau cu titlul. Nu e cumva din cauză că eu... -—.«Rămîi la cină«- mi-a spus soţul. Pentru că eram preocupat de gîndurile legate de formulele la persoana a III-a, nu am observat cum trupul meu, cerîndu-şi foarte cuviincios scuze, că nu poate să rămîhă, şi-a scos iar pălăria şi s-a aşezat foarte liniştit în fotoliu“.

Analizînd legile subconştientului, Tolstoi ajunge la problema visului. Nu-1 interesează visul povestit, după ce omul se trezeşte. El nu urmăreşte transpunerea visului în limbajul gîndirii lucide, el analizează visul însuşi. Desci- frînd lipsa de logică a visului, şi prin aceasta întorcîndu-se la viaţa de fiecare zi, el respinge tălmăcirea lui obişnuită.

Existenţa la Tolstoi este multiplană.

Tolstoi va arăta în *Război şi-pace* că generalizările nu sînt un apanaj al visului, că ele pot privi şi alte fenomene ale conştiinţei.

Adevărata conştiinţă a omului, care depinde de felul lui de viaţă, nu este numai ceea ce omul îşi mărturiseşte lui însuşi despre el însuşi. Tolstoi arată mai departe că este mai precisă conştiinţa despre om pe care şi-a format-o societatea.

Omenirea ştie despre oameni mai mult şi mai exact decît omul despre el însuşi.

Acum, mai ales după apariţia ediţiei complete jubiliare în 90 de volume a operelor lui Tolstoi, ştim cum a luat naştere forţa lui artistică verificată de trecerea anilor şi biruitoare peste aceşti ani.

Tema visului şi a delirului, ca mijloace de înţelegere, de pătrundere a realităţii a continuat sa-1 preocupe pe scriitor. Ne-a povestit visul lui Pierre, delirul lui Andrei Bolkonski, visul lui fetea Rostov, legat de muzică, visul lui Nikolenka Bolkonski, în care vedem şi tabloul răscoalei decembriste şi intuirea unor viitoare ciocniri.

Ne-a povestit visul Annei Karenina, care parcă-şi presimţea soarta tragică legată de calea'ferată, dar nu se putea desprinde de drumul pe care îi.pornise viaţa.

Visele lui Tolstoi sînt un mijloc de analiză, ele se includ în realitate.

Există trei căi în artă.

Păţi să te retragi în tine însuţi, să creezi în tine. Dar omul trăieşte în continuare în univers, ochii lui, pielea lui nu sînt ziduri între el şi lumea înconjurătoare, ci mijloace de legătură. Universul ni se adresează mereu prin diferite semnale, el devine parte din existenţa noastră, iar noi devenim continuarea lui.

Oamenii pe care-i întîlnim, rîurile care străbat oraşele îndreptîndu-se spre oceane, zborul rachetelor deasupra- oceăneîor, toate contribuie la extinderea vieţii noastre.

Există o a doua cale, îngustă.

Există opere literare care povestesc întîmplări minunate, aventuri şi conflicte.

Aceste aventuri se repetă de la o operă la alta şi ele ne îndepărtează de perceperea profundă, nouă, a lumii, reducînd studierea ei la analiza scriitorilor ca stilişti şi caligrafi. ' ^

Există o a treia cale : lărgirea propriei sale conştiinţe.

Preluînd o frază a lui Steme, Tolstoi vorbea despre pînza de păianjen a dragostei, pe care trebuie s-o întinzi în jurul tău, pentru a prinde în ea pe toţi oamenii.

La fel ca şi Sterne, el socotea că adevărata legătură dintre oameni se naşte din dragostea unuia faţă de celălalt.

La 14 aprilie 1852, la Kizliar, Lev Nikolaevici transcrie următorul citat din Sterne :

„Dacă natura şi-a ţesut astfel pînza de păianjen a binelui, incit unele fire ale dragostei şi unele fire ale senzualităţii se. află împletite în aceeaşi ţesătură, trebuie oare distrusă toată ţesătura pentru a smulge aceste fire ?“

Iată şi comentariul lui Tolstoi : „L-am citit pe Sterne. Admirabil“-

Fraza a fost modificată în însemnarea din jurnal, datată 12 mai 1858.

„Da, calea cea mai bună pentru a atinge adevărata fericire .în viaţă este Să ţeşi, fără a ţine seama de vreo legş, în jurul tău, o pînză. deasă de dragoste şi să prinzi în ea pe toţi : şi bătrînica, şi copiii, şi femei, chiar şi pe poliţaiul de cartier.“

Imaginea păienjenişului revine în gîndurile lui Olenin, eroul din *Cazacii.* Olenin nu a putut prinde în pînza sa de păianjen pe oamenii pe care-i iubea, căci în. lume sînt felurite relaţii, care nu se bazează numai pe dragoste, care ţin seama de munca în comun, de-o morală comună, sau de ura comună.

Toată viaţa lui, Tolstoi s-a străduit să înţeleagă legile după care percepem lumea şi legile după care putem transforma această lume. Era conştient de faptul că lumea trebuie mai întâi cunoscută şi apoi schimbată.

Aşa- cum, altădată, micul Lev îşi părăsise mătuşa pentru a trece în grija preceptorului, tot aşa acum Tolstoi părăsea Iasnaia Poliana pentru a pleca printre oameni. L-a luat fratele iubit, Nikolai Nikolaevici, fără să întîmpine nici o rezistenţă.

Nikolai Nikolaevici era ofiţer în brigada 20 de artilerie, care se găsea atunci pe Terek lingă Kizliar, făcînd parte din Corpul de armată caucazian. Hotărârea a fost luată la 1 ianuarie 1851 la moşia Pokrovskoe a Măriei Nikolaevna, unde se afla în permisie Nikolai Nikolaevici.

DRUMUL SPRE CAUCAZ

în Caucaz se pregătea 6 ofensivă de mare amploare.

După o perioadă de defensivă, trupele ruseşti -urmau să străpungă poziţiile inamicului, imamul Şamil, sub stăpânirea căruia se afla Daghestanul şi Cecenia.

Fraţii Tolstoi au plecat din Iasnaia Poliana într-o căruţă cu coviltir. -

Pe atunci, drumurile erau pline de gropi, resorturile de oţel nu rezistau ; moşierii plecau adesea, în călătoriile lungi, în căruţe cu coviltir. Roţile din faţă şi din spate ale căruţei erau depărtate unele de altele, pe axul roţilor se asezau-stinghii lungi şi elastice, pe stinghii se punea un coş ; coşul împletit se legăna uşor pe barele suple ; nu era nici o nenorocire dacă se rupea căruţa, se putea repara cu toporul, iar lemn sG găsea în orice pădure.

Nikolai Nikolaevici şi-a luat lacheul, pe Alioşa Orehov, iar Lev Nikolaevici pe Vaniuşa Suvorov.. Mai apoi amîn-
doi au rămas în serviciul lui Lev Nikolaevici, întrucît Ni- kolai Nikolaevici avea ordonanţă la dispoziţie.

La drum, au luat vişinată, care le plăcea mult ambilor fraţi, şi saci eu făină sau- diferite crupe.

Au lăsat în urmă rîul Voronka, au străbătut Tuia, au trecut peste Oka, au intrat în .Moscova. La Moscova au rămas două zile.

Aici, Lev Nikolaevici şi fratele lui au făcut o poză la dagherotip. Dagherotipul fusese inventat de curând de un om, cu numele de Daguere.

Dagherotipul a fost trimis mătuşii Tatiana Ergolskaia şi s-a păstrat.

Pe tăbliţa argintată vedem sprijinindu-se'în baston un txnăr îmbrăcat într-o haină croită fără talie. E. tînăr de tot, mustăţile nu i-au acoperit încă gura'puternică, deasupra ochilor adînci cresc sprâncene stufoase, bărbia masivă este rasă, părul des e tuns neglijent, ba chiar ciufulit. Alături, într-o tunică strânsă pe corp un -ofiţer surâde. Seamănă cu ■ Lev Nikolaevici, e însă puţin ironic, viaţa şi-a pus deja amprenta pe Chipul lui.

De la Kazan, Lev Nikolaevici i-a trimis mătuşii o scrisoare în care îi povestea despre zilele petrecute la Moscova. „Am fost la plimbare în pădurea Sokolhiki pe o vreme îngrozitoare, de aceea n-am întâlnit nici una din doamnele din societate, pe care aş fi vrut să le văd. Şi, întrucît, cum spuneţi dumneavoastră, sînt un om care face tot felul de experienţe pe propria-i piele, m-am contopit apoi cu plebea, adică m-am dus la ţigani.“

La Moscova a trecut pe la librăria lui Vladimir Ivano- vici Gotie, care vindea şi împrumuta cărţi. Fiind o cunoştinţă veche, Lev Nikolaevici s-a abonat la o serie de
cărţi pe care, împachetate, probabil, în cutii din scoarţă de copac, le-a pus în căruţa cu coviltir.

Au pornit mai departe. In afară de bagajul obişnuit şi de cărţi, în geamantane mai erau costume elegante de vizită pentru care Lev Nikolaevici nu-i plătise croitorului, un francez. Dat fiind că în *Cazacii,* atît în ciorne, cît şi în povestirea tipărită, Lev Nikolaevici îşi aduce mereu aminte de M. Kapelet (Chapelet), căruia i-a rămas dator şase sute • şaptezeci şi opt de ruble, putem presupune că suma este notată exact.

Costumul de gală a fost îmbrăcat de-abia după mult timp, la Tiflis, iar de plătit a fost plătit abia peste patru ani.

Căruţa cu coviltir şi-a început călătoria, care se măsura în mii d:e kilometri şi urma să ţină mai bine de o lună.

Pînă la Kazan călătoria a durat două săptămîni. Cei doi fraţi au rămas destul de multă vreme în acest oraş.

Lev Nikolaevici fusese chiar pe punctul să ceară în căsătorie pe Zinaida Molostvova, într-o seară cînd stătuse cu ea în grădină. Pe buzele amîndurora stăteau cuvinte de dragoste, dar nici unul nu le-a rostit.

Vaporul, şi erau puţine vapoare la ora aceea, trebuia să plece din Kazan la 10 mai. Au aşteptat sosirea vaporului, dar acesta n-a oprit la Kazan. Următorul nu putea să vină prea curînd.

Tolstoi avea douăzeci şi trei.de ani, fratele său douăzeci şi şapte. Nici unul nu-şi mai aducea aminte de beţişorul cel ■ verde şi nu avea intenţia să se ducă pe muntele lui Fanfaron ; pe amîndoi îi aştepta în schimb Caucazul.

Soldaţii ziceau că în Caucaz e „prăpăd“. începuse *x*> nouă ofensivă : ostaşii despădureau munţii, distrugeau în- tăriturile cecene,

urmăreau ocuparea Ceceniei.

Războiul, care durase mult, intrase în faza lui finală.

Nikolai Nikolaevici era ofiţer, el trebuia să se gîndească să ajungă la vreme în Caucaz.

Au încărcat deci lucrurile în căruţă şi au pornit. Era la mijlocul lui mai, pe stil vechi.

După cinci zile de drum căruţa a ajuns la Saratov. Cei doi fraţi erau sătui de.noroiul cu care avuseseră de furcă pe drum. S-au duş să privească Volga. Şi Lev Nikolaevici a notat la repezeală în jurnalul de călătorie :

- „M-am gîndit să mergem din Saratov pînă la Astrahan pe Volga. în primul rînd, mi-am zis, chiar dacă timpul n-o să fie prielnic, e mai bine să mergi pe apă, decît să te scuture căruţa încă 700 de verste ; apoi mai sînt rhalurile încîntătoare ale Volgăi, meditaţiile, pericolul, toate sînt plăcute şi folositoare ; îmi închipuiam că ■ sînt poet, îmi aduceam aminte de oamenii şi de eroii care-mi plăcuseră şi mă puneam în- locul lor, într-un cuvînt, mă cuprinsese fantezia aşa cum mi se întîmplă totdeauna cînd pun ceva nou la cale, cînd îmi zic : de-abia acum începe viaţa, tot ce a fost pînă acum e doar o introducere căreia nu merită să-i acorzi atenţie“.

Hotărîrea a fost luată.

Au mers pe Volga cu barca douăzeci de zile, deci au tras la mal de cel puţin douăzeci de ori. între timp a fost şi o furtună. Au văzut neamuri diferite.

Satele, bisericile erau tot mai rare, malul tot mai jos/Au înnoptat

la Ţarîţino, oraş. întins pe malul Volgăi, cale de cîteva ore.

Barca pluteşte. Nikolai Nikolaevici, un om liniştit, plăcut, iubit de toţi, ştie că fratele său mezin duce cu el un flaut şi un dicţionar englez : vrea să înveţe limba. Lev e un om de nimic, n-o să cînte nici la flaut, nici n-o să vorbească engleza, dar e deştept ; are să-l ia la vînătoare lîngă Kizliar, numai că Lev nu se prea pricepe să vîneze cu puşca.

Tolstoi este tînăr şi bine ras : în fiecare zi îl bărbiereşte Vaniuşka. Lev Nikolaevici frunzăreşte revistele, îl reciteşte pe Turgheniev, îi citeşte din revista *Sovremsnnik*

fratelui său cu voce tare, versurile lui Nekrasov, sau nişte articole despre Franţa scrise cam abscons, totuşi înţelese.

Vaniuşka Suvorov se bucură să vadă meleagurile noi, e curios să ştie' ce o sa fie mai departe, dar nu se hotărăşte să întrebe cît vor mai-merge cu barca.

Ajunşi în Caucaz toţi vor bea : Lev Nikolaevici cu mustrări de cuget, Nikolâi Nikolaevici fără să-şi facă probleme, Vaniuşka pe ascuns ; şi vor bea toţi acelaşi lucru : vin ieftin caucazian.

Vaniuşka e ca şi prieten cu Tolstoi. Totuşi la 8 octombrie 1852, Lev Nikolaevici notează în jurnal : „Ieri l-am expediat pe Vaniuşka la cazarmă pentru că a fost mojic“.

,,A expedia“, „a trimite“ înseamnă că Vaniuşka a fost biciuit.

9

La Astrahan; au înnoptat, au ascultat orăcăitul broaş-. telor, au scris scrisori surorii lor Masa, în satul Pokrovskoe.

La .Astrahan lumea e amestecată ; ruşi, tătari, calmuci, sînt.şi indieni ; piaţa e cu totul alta.

Au trecut pe malul celălalt al .Volgăi să vadă păpurişul, care se înălţase ca o adevărată pădure, acoperind cerul.

Apoi, luînd jarăşi o căruţă cu coviltir şi cai de poştă, au pornit spre Kizliar, Drumul bătătorit, dar plin de gropi, se afunda în stepă. Copacii dispăruseră fără urmă.

La început stepa era cenuşie, apoi căruntă parcă, şi în c'ele din urmă roşie.

Turmele de oi sînt ruginii din cauza prafului, pămîntul nemărginit e şi el ruginiu. - -

Noaptea stelele coboară în iarbă, ai zice că cerul se strecoară sub pămînt sau că gerul ţine ca-n palmă întreaga stepă. -

Lev Nikolaevici e’plin de grijă, ţine minte totul, unde a pus banii, şi cîţi sînt. Şi-a făcut socoteala ce datorii are

şi se încruntă, amintindu-şi cum se scuza în faţa croitorului că nu-1 poate plăti şi ce figură smerită făcuse acesta.

A socotit cît trebuie să economisească, ca să-şi plătească datoriile, cît trebuie să pună deoparte pentru cheltuielile curente, a mai pus zece ruble în plus peste sumă şi a rămas încîntat că totul e în ordine.

Au plecat mai departe. Alt vizitiu, un nagai, alţi cai, mai mărunţei, mai rotunjori, parcă ciufuliţi, de o singură culoare.

MUNŢII

Călătoria lui Tolstoi în Caucaz, în 1851, a durat patruzeci de zile. în Caucaz a stat doi ani şi şapte luni.

Iar nuvela *Cazacii* a scris-o timp de zece ani, din 1852 pînă în 1862.

Ceea ce înseamnă că poţi scrie numai după ce ai înţeles multe, după ce te-ai schimbat în multe privinţe. De fapt, pînă la urmă, eroul nuvelei nu este Lev Nikolaevici, ci un om care seamănă cu el, Olenin.

Aş cita aici cîteva rînduri din *Cazacii :* „Cu cît Olenin se depărta de centrul Rusiei, cu atît şi amintirile se depărtau parcă de el. Pe măsură ce şe apropia de Caucaz, îşi simţea sufletul mai uşurat“.

Tolstoi pleca din lumea sa, se simţea eliberat de trecut, dar trecutul îl urma, împachetat în bagajele din căruţă.

Se schimbau caii la căruţa cu coviltir, care era şi ea amintire şi moştenire a trecutului.

Cîmpia era acoperită de nisipuri, stepa îşi schimba mereu culoarea, cînd galbenă, cînd roşie ; în locul ierbii su apărut scaieţii, hrana cămilelor,- puştile au trebuit încărcate, le puteau apărea în cale oameni înarmaţi.

„Intr-o zi, spre amurg, surugiul nogai îi arătă cu vîrful biciului un lanţ de munţi care se întrezăreau în dosul norilor. Olenin privi cu nesaţ în direcţia arătată, dar era vreme urîtă şi norii acopereau crestele pe jumătate.-Zări ceva cenuşiu-albicioS, lînos şi, oricît se strădui, nu putu găsi nimic frumos în aspectul munţilor despre care citise şi auzise atîtea.“

„Dar a doua zi se deşteptă în zori — îl trezise răcoarea dimineţii — şi aruncă spre dreapta o privire indiferentă. Cerul era limpede ca cleştarul. Deodată, la vreo douăzeci de paşi — cum i se păru în prima clipă — zări contururile lin ondulate ale unor mase enorme de o albeaţă strălucitoare şi linia capricioasă a crestelor, profilîndu-se net pe cerul senin.“

Munţii se apropiau ; dimineaţa se distingeau, fiecare în parte, aşezaţi la distanţă. Stepa însă era mereu aceeaşi, doar că devenise, poate, mai ruginie şi mai nisipoasă.

Iată şi Terekul, rîu repede de munte, care se aşternea larg în stepă. Drumul e străjuit în apropiere de Kizliar de plopi înalţi, pe părţi susură canalele cu apă adusă din Terek, cetatea de lut e înconjurată de valuri de pămînt nu prea înalte în formă de pentagon, de şanţuri năpădite de stufăriş. -

Popasul la Kizliar a fost scurt, totuşi călătorii au apucat să se minuneze văzind cîrdurile de cîini hoinari şi mulţimea de vii.

Populaţia oraşului e amestecată, fiecare neam îşi are cartierul său, înconjurat şi el'de un val de pămînt^.care îi desparte pe ruşi de gruzini, pe aceştia de cumîci, de nogai, cerchezi, tătari, cazaci şi perşi.

La Kizliar au schimbat caii.

Rîul larg curge tulbure ; în stînga nisipuri şi negară galbenă şi cărunţie, în dreapta grădini, sate ruseşti întinse, cu şanţuri săpate de jur împrejur. înconjurate* de valuri de pămînt.

La intrarea în staniţă porţi, bariere, gherete vopsite cu dungi albe şi negre, în diagonală. Deasupra porţilor se înalţă căciulile miţoase ale cazacilor. Sentinelele

privesc spre satele, „aulele“ de dincolo de Terek. Acolo e Cecenia, paşnică, dar care îţi poate oferi oricînd o surpriză, în care nu te poţi încrede.

E drumul pe care va merge Olenin. Iată ce scrie Tolstoi după o meditaţie îndelungată, căutînd să facă abstracţie de propria lui persoană şi totuşi aţintind privirea spre sufletul său :

„Care dintre noi rtu a fost tînăr, cine nu şi-a iubit prietenii, cine nu s-a iubit pe -sine şi n-a aşteptat de la el însuşi ceea ce nu a venit ? Cine în timpul tinereţii nu lăsa deodată viaţa fără succese, nu ştergea vechile greşeli, nu le deplîngea cu lacrimile căinţei şi dragostei şi proaspăt, puternic şi curat ca un porumbel, se arunca într-o nouă viaţă, aşteptînd dintr-o clipă în alta să potolească întregul clocot din sufletul lui“. • -

Visul decembriştilor de libertate, eroismul, mîndria victoriei, triumful puterii, toate acestea au fost înlocuite pentru generaţia lui Tolstoi cu gînduri noi...

Tolstoi scria într-o ciornă : „în timpul ultimei domnii, tineretul rus avea o atitudine ciudată în faţa vieţii. Toată dezlănţuirea de forţe, care nu-şi putea afla aplicarea în activitatea exterioară, se transferase în domeniul activităţii interioare, unde căpătase dezvoltare liberă şi puternică. Toate firile nobile ale tineretului rus din anii «patruzeci» poartă amprenta acestei neconcordanţe dintre dezvoltarea interioară şi capacitatea de a acţiona, amprenta speculaţiilor letieşe, â libertăţii totale de gîndire, a cosmopolitismului şi a dragostei trîndave, dar arzătoare, lipsite de ţel şi de obiect“.

\

Căruţa înainta, pe drumul moale, plin de praf.- Tolstoi nu ştia încotro merge, nici care-î era ţelul.

Mai tîrziu scriitorul a spus despre eroul său : „Situaţia lui Olenin în societate, edutaţia ciudată pe care a primit-o în timpul domniei lui Nikolai,' l-au făcut să fie un om căruia îi era greu să nege, imposibil să cadă de acord, dar care totuşi vroia să trăiască“.

■ STANIŢA STAROGLADKOVSKAIA. DEZILUZII, UTOPII, VÎNATOAUE

In nuvela *Cazacii,* ea figurează sub numele de Novo-mlinskaia, reunind aspectul a patru staniţe diferite.

Bateria a patra din brigada 20 de artilerie în care era ofiţer Nikola'i Nikolaevici se afla încartiruită în staniţa Starogladkovskaia. Au ajuns.aici la 30 mai. Câseie curate ale vechii staniţe se înălţau pe stîlpi groşi, înconjurate de- plopi şi sălcii, ce umbreau plăcut uliţele, dovlecii îşi împleteau cîrceii, geamurile spălate ale ferestrelor străluceau. Streşinile prispelor erau susţinute de coloane subţiri împodobite cu modele dantelate, — proaspăt vopsite, spălate, ai fi zis că e ajun de sărbătoare. Acoperişurile înalte, noi, erau "acoperite cu stuf.

■ Totul e rusesc şi totul, totul te priveşte cu duşmănie.

In primele zile Tolstoi nu se prea simţea în largul său.

„Scriu pe 1 iunie de la staniţa Starogladkovskaia. Cum am nimerit aici ? Nu ştiu. De ce ? Nici asta nu ştiu.“

Il cuprinde dorul de casă.

încă de Ia Astrahan îi scria Tatianei Aleksandrovna Ergolskaia :

„Nu încetez să mă gîndese la dumneavoastră şi la toţi cei de-aeolo, uneori chiar îmi fac imputări că am părăsit

viata care mi-era scumpă datorită dragostei ce mi-o purtaţi ; dar e vorba doar de o întrerupere după care cu atît mai mare îmi va fi bucuria de a vă revedea şi de a mă întoarce“.

Tolstoi spera ca despărţirea să fie scurtă.

Din staniţa Starogladkovskaia trimite nişte versuri glumeţe prietenului său de ia Kazan, Aleksandr Stepahovici Ogolin, care era logodit cu sora Zinaidei Molostova. Spera pe această cale să primească veşti despre Molostova. *Domnul meu Ogolin Scrie Degrabă Despre voi toţi în Caucaz Este sănătoasă Molostova ?*
Fă un bine Lui Lev Tolstoi.

Din jurnal reiese că Tolstoi o iubeşte pe Molostova : îi e dor de ea, visează la ea, dar nu-i poate scrie pentru că nu-i ştie numele după tată. Sau poate că se lăsa într-adins în voia soartei pentru că numele după tată îl putea afla uşor, chiar de la Ogolin.

Staniţa e bogată, oamenii vorbesc ruseşte, o limbă veche, frumoasă. Mîncarea e neobişnuită pentru Tolstoi. De sărbători mănînceă porc şi nisetru, plăcinte cu struguri şi carne de porc ; beau vin cu găleţile. în zilele obişnuite mă- nîncă lapte acru fiert şi un fel de pline coaptă din mei. în zilele de sărbătoare se îmbracă în mătăsuri şi haine cu

galoane, joacă hore şi bat în tobele din piele de crap. în zilele obişnuite’ se îmbracă simplu, dar şi atunci poartă arme bogate.

Toţi s-înt sătui, liniştiţi şi mîndri.

Deasupra Terekului e ceaţă. Munţii nu se văd, totul pare calm. Totuşi nu se poate spune că e linişte. Staroglad- kovskaia e despărţită de munţi doar prin Terek. Un vechi proverb căzăcese spune : „Terekul fierbe — cazacul doarme ; Terekul tace — cazacul nu doarme“.

Tolstoi nu doarme. îşi aminteşte cu dor de Kazan, de Zinaida Molostova, o dragoste scăpată din mină ce ar fi putut afla împlinire, de ţiganca Katia,

La început Lev Nikolaevici a locuit în casa lui Aleksandr Ivanovici Sehin, cazac bogat, care vorbea ca orăşenii, dar era cîrcotaş, cîştigase printr-un proces o livadă de la fratele său.

Mai apoi Lev Nikolaevici s-a mutat la fratele lui Sehin. Pe bătrîn îl chema Epifan, dar în staniţă, pe stradă, lumea îl striga Eapişka, iar în nuvela *Cazacii* figurează^sub numele de Eroşka.

Vara, cînd se topeau gheţurile din munţi, - apele Terekului se umflau," apoi scădeau şi atunci abrecii făceau incursiuni pe malul căzăcesc pe -care-1 socoteau ca al lor. Deci, malul stîng' prezenta un pericol permanent. Cînd ieşeau la arat cazacii se împărţeau în grupuri de cîte zece : zece pluguri erau înconjurate de cîteva căruţe în care stăteau de strajă copiii.

Arau femeile. Le .însoţeau la cîmp cazacii înarmaţi, iar în livezi,; printre pomii înalţi, stăteau sentinele de pază.

în staniţă era un clopot de alarmă ; între staniţe, puncte de observaţie la înălţime, unde se aşezau butoaie cu smoală prin a căror aprindere erau anunţaţi vecinii despre primejdie, noaptea prin flăcări, ziua prin fum.'

Noaptea se închideau porţile şi stătea un om de pază. Trăiau în belşug, pămîntul rodea din plin struguri, porumb, pepeni, mei. Aveau şi multe vite. [1]

1

2

Iată cum descrie Tolstoi în *Cazacii* viaţa pe această fîşie îngustă de pămînt roditor stăpînit de cazaci.

K — Lev Tolstoi

„...Pe fîşia roditoare, împădurită şi cu vegetaţie bogată, trăieşte din timpuri imemoriale o populaţie războinică, frumoasă Şi bogată, formată din ruşi staroveri : cazacii de pe Greben.

Demult, foarte demult, strămoşii lor, schismaticii, au fugit din Rusia şi s-au stabilit dincolo de Terek, printre ceceni, pe Greben, primul lanţ de munţi păduroşi ai Cece- niei Mari. Trăind printre ceceni, cazacii s-au încuscrit cu ei şi şi-au însuşit obiceiurile, felul de viaţă şi moravurile acestor munteni ; dar au păstrat şi acolo, în toată puritatea ei de pînă atunci, limba rusă şi credinţa veche. O tradiţie, încă vie pînă în ziua de azi printre cazaci, glăsuieşte că ţarul Ivan cel Groaznic a venit odată la Terek, a cerut bătrînilor de pe Greben să se înfăţişeze în faţa lui, le-a dăruit pămîntul de dincoace de fluviu, i-a îndemnat să trăiască în pace şi bună înţelegere şi le-a făgăduit, în schimb, să nu-i silească nici la supunere, nici la schimbarea credinţei. Pînă în ziua de azi neamul căzăcesc se socoteşte rudă cu cecenii. Iubirea de libertate, de trîndăvie, de pradă şi de război constituie trăsăturile principale ale caracterului lor. Influenţa Rusiei se face simţită numai prin părţile ei rele : o anumită stînjenire jn alegeri, interzicerea de a avea clopote la bisericile schismatice şi obligaţia de 'a primi trupe în cantonament şi în trecere. Din născare cazacul îl urăşte mai puţin pe munteanul djighit care i-a ucis fratele decît pe soldatul cantonat la dînsul pentru a-i apăra staniţa, dar care i-a afumat casa cu tutun. Pe munteanul vrăjmaş îl stimează, dar pentru soldatul care-i este străin şî-1 asupreşte are numai dispreţ. La drept vorbind, pentru cazac, mujicul rus este o fiinţă străină, sălbatică, dispreţuită, care în mintea lui se confundă cu negustorii ambulanţi sau cu emigranţii maloruşi, pe care îi poreclesc în derîdere «şepcari».. Eleganţa cazacului constă în a imita portul cerkez. Cea mai bună armă şi-o procură de la munteni, cei mai buni cai îi cumpără sau îi fură tot de la ei. îşi face 'un titlu de glorie din cunoaşterea limbii tătare şi la chefuri vorbeşte tătăreşte chiar cu ai lui. Şi, cu toate acestea, acest mărunt popor creştin, aruncat într-un colţ al pămîntului, înconjurat de neamuri mahomedane pe jumătate sălbatice şi de soldaţi, se consideră pe o

treaptă înaltă de dezvoltare şi nu-i socoteşte oameni decît pe cazaci. La tot restul omenirii se uită de sus. Cea mai mare parte a timpului, cazacul şi-o petrece la cordon sau în expediţii militare, la vînătoare sau la pescuit. Acasă, nu lucrează aproape niciodată... Pentru cazac, femeia este un fel de unealtă a bunei sale stări ; numai fetei rfemăritate îi dă voie să petreacă. «Muierea» însă trebuie să muncească pentru el din tinereţe şi pînă la adînci bătrîneţi. îi .cere muncă şi supunere, potrivit felului oriental de a privi femeia. Ca o urmare a acestui mod de a fi, femeia se dezvoltă foarte mult atît trupeşte cit şi moralmente şi, deşi resemnată în aparenţă, capătă în viaţa casnică — ca pretutindeni în Orient — o influenţă şi o autoritate incomparabil mai mare ca în Apus. La aceasta contribuie nu atît faptul că e înlăturată din activitatea socială, cît deprinderea ei de a munci din greu, bărbăteşte. Cazacul care socoteşte că, de faţă cu oameni străini, ar fi necuviincios să stea de vorbă cu «muierea» lui, necum să fie drăguţ cu ea, cînd rămîne cu dînsa între patru ochi,, îi simte, fără să vrea, superioritatea. Casa, averea, gospodăria, ea le-a agonisit şi numai prin,grija şi mUnca ei se păstrează. Deşi e ferm convins că pentru cazac munca e o ruşine şi că numai lucrătorul nogai şi femeia .se cuvine să muncească, simte în mod nelămurit că tot ce zice că-i al lui şi de care se bucură este rodul acestei munci şi că stă în puterea femeii — fie mamă, fie nevastă- —- pe care el o socoteşte sluga lui, să-l lipsească de toate aceste bunuri de. care se bucură. ...Femeia

este de cele mai multe ori mai voinică, mai inteligentă şi mai frumoasă decît bărbatul“.

Tolstoi vede în căzăcime un model de viaţă pentru întreaga Rusie : un popor format din ţărănime, fără nobili.

Ideea îl urmărea şi în perioada cînd termina nuvela *Cazacii* şi în timpul cînd lucra la şcoala din Iasnaia Poliana.

Şcoala de la Iasnaia Poliana cu frecventarea.ei liberă, Mră o programă anumită, înfiinţată pentru a depista şi forma copii talentaţi din rîndul ţăranilor, e ca o continuare, cu aplicare la pedagogie, a ideilor pe care se întemeia viaţa cazacilor. • •

Oamenii din stăniţă trăiau fără teamă ; nu le era frică nici de munţi, nici de Terek, deşi, cînd se umfla Terekul. acoperişurile unor. staniţe se cufundau în apele lui repezi şi tulburi. Apele năvăleau chiar în staniţe şi atunci oamenii plecau mai departe de rîu, părăsind vechile vii şi grădini.

Cazacii nu prea erau deranjaţi de guvernul ţarist. Vechile tradiţii căzăceşti erau legate de felul de viaţă al muntenilor, de obiceiurile ruseşti de altădată, ce căpătaseră aici un caracter nou.

La marginea pămîntului rusesc, dincolo de Volga, dincolo de nisipuri trăia o obşte ţărănească fără[1] moşieri şi popi. Nu erau aici nici oameni săraci, nici femei chinuite, nu erau vechili ; aici riu puteai să biciui pe nimeni, dar era greu şi să mîngîi pe cineva.

Se spune că Pugaciov, după ce a fost înfrînt, ar fi vrut să plece la marginea pămîntului rusesc, la cazacii de pe Terek.

Acum, însă, şi aici se schimbase totul.

Apăruseră ostaşii, funcţionarii, banii, argaţii. Deveniseră o raritate cazacii care mai trăiau după legiuirile de demult Epifan Sehin avea aproape optzeci de ani, şi spunea că atunci cînd soldaţii aveau ţarină el nu mai era un băieţandru : deci, la sfîrşitul secolului al XVIII-lea, Epişka avea peste douăzeci de ani.

Iată cum l-a descris Tolstoi :

„Peste cîteva clipe în uşa izbei apăru chipul unchiului Eroşka. Deabia acum îşi dădu seama Olenin ce statură de uriaş are acest om şi cît e de vînjos, cu toate că barba lată îi era cu desăvîrşire albă şi cu ţoate că vîrsta şi munca săpaseră zbîrcituri adînci în obrazul lui oacheş-roşcat. Muşchii picioarelor, ai braţelor şi ai umerilor erau plini şi noduroşi ca ai unui tînăr. Pe cap avea cicatrice adînci, vizibile sub părul lui scurt. Gîtul'gros, vînos, era acoperit de cute, ca la vite. Mîinile aspre îi erau pline de zgârieturi. Uşor şi sprinten-,' Eroşka trecu pragul, se descotorosi de puşcă, pe care o aşeză într-un colţ, aruncă o privire repede, de cunoscător, peste catrafusele din odaie şi înaintă binişor pînă în mijlocul camerei, cu labele picioarelor întoarse în afară, călcînd fără zgomot în încălţămintea moale. Odată cu el, pătrunse un miros puternic, dar destul de plăcut, de cihir, de votcă, de praf de puşcă şi de sînge închegat“.

Altădată om puternic, cunoscut în întreaga armată căzăcească, Eroşka îi spune acum Lukaşkăi :

— „Păi s-au schimbat şi vremurile şi oamenii. Voi, cazacii de azi, sîntfeţi oameni de nimic. Şi pe urmă, uite cîţi ruşi ni s-au trimis aici ! Ăştia te bagă la închisoare...“

Cazacii nu cunoşteau iobăgia şi Tolstoi cu servitorii săi era o apariţie nouă şi neplăcută pentru ei.- La început se vorbea urît despre

el.

Şi ţăranii ruşi care lo Cu iau mai departe, spre Kizliar, trăiau liberi, fără moşieri.

De vreo zece ori a revenit Lev Nikolaevici în staniţa Starogladkovskaia. La început a stat aici împreună cu fratele său Nikolai Nikolaevici pe care-1 iubea toată lumea : copiii,, prietenii, subalternii. Era un om norocos, de cum

a început să scrie a reuşit să facă lucruri remarcabile. Dar omul acesta nu voia nimic, nu urmărea nici un scop'şi, mai ales, nu voia să ocupe nici un loc în societate. Avea numai două pasiuni : vinul şi vînătoarea.

Vînătoarea şi vinul l-au împrietenit pe Nikolai Nikdlae- vici cu Epişka, pe eare-1 aprecia, pentru că.bătrînul cazac cunoştea la perfecţie pădurea, găsea urma fiarelor şi ştia să povestească despre animale.

Datorită lui Epifan Sehin, Nikolai Nikolaevici a‘ intrat şi el în literatură. Lui i-a închinat fratele'lui Tolstoi un eseu *Vînătoarea în Caucaz,* remarcabil din punct de vedere literar.

' Ivan, Turgheniev spusese cîndva că lui Nikolai Nikolae- vici Tolstoi îi lipsesc doar defectele pentru a deveni un mare scriitor. Eseul-schiţă *Vînătoarea în Caucaz* în care Nilcolai Nikolaevici vorbeşte pe larg şi cu talent despre Epişka a fost publicată în 1857 în *Sovremennik.* După cum vedem Nekrasov i-a lansat pe amîndoi fraţii, şi pe cel mai mare şi pe mezin. -

Vînătoarea este splendid descrisă. Epişka apare ca o fire poetică, iar vînătoarea devine o luptă eroică.

Pe Terek se vîna cu puşti. Epişka mergea la vînătpare cu o puşcă lungă şi veche, din care trăgea după metoda cecenilor, aşezînd-o pe nişte rezemătoare speciale.,

Vînătoarea cu cîini, pe care o îndrăgise Lev Nikolaevici, nu era cunoscută aici ; de altfel nici nu erau ogari.

Cîinii din’ staniţa căzăcească trăiau într-un fel de semi- sălbăticie : umblau singuri prin pădure, după vînat, se aciuiau pe lîngă mulţimea pestriţă a vînătorilor, erau neobosiţi, îndrăzneţi şi sălbatici.

La început, Tolstoi spunea că odată obişnuit cu tutunul turcesc nu poţi fuma tutun obişnuit, iar după vînătoarea cu cîini, cea cu puşti nu este interesantă.

Totuşi s-a lăsat ademenit de mrejele acestei vînători, care îţi dădea posibilitatea să rămîi singur în pădure, să te gîndeşti, să nu stai de vorbă cu nimeni.

Lev Nikolaevici se simţea izolat în staniţă : fratele lui pleca des, ceilalţi ofiţeri îl ocoleau, sccotindu-1 îngâmfat, doar uriaşul Epişka ce-i mai povestea despre vremurile vechi şi în felul lui îl învăţa să trăiască, să vinele fiare, şi să descopere urma cerbilor.

Necesitatea îţi apare cîteodată travestită în haina întîm- plării : aşa spunea Hegel, filozoful ce pusese stăpînire în anii aceia pe minţile oamenilor.

Tolstoi s-a dus în Caucaz din întîmplare şi tot din în- tîmplare a rămas acolo vreme mai îndelungată ; întîmplă- tor a făcut mult timp armata ca simplu soldat. întâmplător s-a împrietenit cu cazacul Epifan. dar toate laolaltă au însemnat o necesitate în viaţa lui : şi el nu li s-a împotrivit.

Tolstoi se gîndea mai de mult cum să-şi aşeze viaţa pe noi temelii, cum să-şi orînduiască relaţiile cu ţăranii. întâmplarea, pe care uneori o numim soartă, l-a adus, aici, în mijlocul cazacilor. Interesul pe care i l-a st-îrnit viaţa din Starogladkovskaia, l-a făcut să revină decîteva .ori în staniţă.

Elaborarea nuvelei *Cazacii* a durat mult. în cei zece ani s-au născut nu numai noi variante, dar s-a schimbat întreaga concepţie despre viaţă a lui Tolstoi. Obiceiurile cazacilor liberi au devenit pentru el o posibilitate nouă de a organiza viaţa întregii omeniri. Căutând să afle maniera potrivită pentru a zugrăvi traiul cazacilor, Tolstoi citea *Biblia, Iliada.* Dar esenţialul nu l-a aflat din cărţi. Cazacii l-au învăţat că viaţa celor ce muncesc este complicată şi în acelaşi timp ea

reprezintă lucrul cel mai important. Tolstoi „s-a străduit să dea expresie tocmai acestei vieţi.

La început se plictisise în staniţă, pentru, că trăise ca un călător pentru care un loc nou este plin de amintirile propriului său trecut şi de visurile sale de viitor.

îi scria Molostovei, de care îl despărţeau deserturi şi rîuri, fără să aibă intenţia de a-i trimite scrisorile : de fapt nu erau scrisori, ci mai curînd însemnări de-jurnal.

îşi amintea cît de fericit fusese la Kazan : „N-aş spune pentru că m-am îndrăgostit. O, n-o ştiam. Şi mi se pare că tocmai această neştiinţă este principala caracteristică ' a iubirii şi,îi conferă un farmec aparte...“ „Relaţiile mele cu Zinaida au rămas la faza de năzuinţă curată a două suflete unul către celălalt.“

Alături de Zinaida, apare în amintiri o ţigancă : „Cîn- tecele, ochii, zîm'oetele, sînii şi cuvintele duioase, ale Ka- tiei sînt încă proaspete în amintirea mea. De ce să le notez ? Vreau doar să povestesc despre altceva. Observ că am obiceiul prost de-a face digresiuni... Deşi Sterne, scriitorul meu preferat, are un talent uriaş de povestitor şi pălăvrăgeala lui e plină de spirit, digresiunile sînt şi la el greu de suportat“.

Digresiunile continuă totuşi. Tolstoi îşi aduce aminte de cîntecul Katiei : „...cîntecul pe care mi-1 spunea Katia, ştînd pe genunchii mei, în seara în care mi-a povestit că mă iubeşte şi că acordă altora atenţie numai pentru că aşa îi cere corul, dar că nu permite nimănui, în afară de mine, libertăţi care se cer camuflate de pudoare. în seara aceea credeam din tot sufletul în pălăvrăgeala ei vicleană, ţigănească, eram bine dispus, nici un musafir nu m-a supărat şi de aceea iubesc şi seara aceea şi cîntecul ei“.

Visînd astfel, Tolstoi îngîna un cîntec ţigănesc. Un cazac care trecea pe uliţă a crezut că melodia e cahnîcă şi a rîs de Tolstoi. Lev Nikolaevici crezuse, la început, că trecătorul s-a oprit ca s-o asculte.

în jurnal citim 7 „...bineînţeles, după aceasta nu mai puteam continua, nici să visez, nici să cînt“.

Descrierea lui Tolstoi se desfăşoară în mai multe planuri : aflä loc aici şi amintirile despre Kazan şi despre ţiganca Katia şi consideraţii generale despre digresiunile în literatură, despre cîntecele ţigăneşti şi toate acestea se întrepătrund cu realităţile staniţei.

De multe ori va mai căuta Tolstoi înţelegerea ascultătorilor, de multe ori se va mai îndrăgosti şi nu va şti să spună pe cine anume iubeşte, de multe ori va deschide usa şi nu va găsi în cameră pe cea pe care o căuta. Şi la un moment dat va nota că o fată cazacă de care se îndrăgostise voluntarul Olenin, venit de la- Tuia, îl va repezi : ,,Pleacă de aici, scîrbosule“.

STAEÎI IURT. MiSERBIEV. PRINŢUL BARIATÎNSKI

Tolstoi a ajuns apoi în fortăreaţa Stării Iurt, din regiunea Terek, unde fratele său fusese trimis cu artileria să apere ostaşii rămaşi în convalescenţă. Se aflau aici două regimente de infanterie şi cîteva tunuri.

Tolstoi simţea cum îl apasă urîtul şi nu-i putea înţelege cauza.

„Credeam înainte că urîtul se datoreşte lipsei mele de ©cupaţie, trîndăviei. Nu, nu trîndăvia e de vină. Şi în acelaşi timp din cauza acestei situaţii nu pot să fac nimic. Cel mai important e faptul că nu găsesc nicăieri ceva asemănător cu tristeţea care m-a cuprins : nici în descrierile altora, nici chiar în închipuirea mea. îmi imaginez că poţi fi trist cînd ai pierdut pe cineva, sau după o despărţire sau cînd încerci o

dezamăgire. înţeleg că poţi avea o deziluzie : ajungi să te plictisească totul ; dacă vei fi fost adesea amăgit în aşteptările tale nu mai aştepţi nimic...

Toate acestea le înţeleg şi în fiecare tristeţe cfe acest fel există şi o parte pozitivă.

Tristeţea pe care mi-o „simt n-o pot înţelege şi nici nu o pot explica. Nu am ce regreta, nici ce dori nu prea am, nu am de ce să fiu supărat pe soartă. îmi dau seama ce bine s-ar putea trăi numai din închipuire — dar nu, nu pot, imaginaţia mea nu-mi făgăduieşte nimic, năzuinţe nu am. Să-i dispreţuieşti pe oameni — e şi asta o plăcere sumbră —, dar nici asta nu pot, căci, pur şi simplu, nu mă gîndesc la ei ; ba mi şe pare ; iată un om cu suflet bun şi simplu, ba mi se pare : nu, mai bine să nu caut, de ce să greşesc ! Nu am decepţii, totul mă amuză ; nenorocirea este că m-am apucat prea devreme de lucruri serioase în viaţă, m-am apucat de ele cînd nu eram copt pentru ele şi o simţeam şi o înţelegeam : aşadar, nu cred ferm nici în prietenie, nici în dragoste sau frumuseţe, sînt decepţionat de lucruri importante în viaţă : iar în mărunţişuri mai sînt încă naiv ca un copil.“

Stării Iurt se afla la graniţa cu Cecenia.

Neobişnuita putere de muncă a lui Tolstoi ne uimeşte şi aici. Lev Nikolaevici studiază limba localnicilor, face însemnări folclorice foarte exacte, care sînt primele lucruri scrise în limba darghină ; ele nu sînt atît exerciţii ale unui tînăr ofiţer, care încearcă o pasiune romantică pentru munţi, cit mai ales o etapă pregătitoare pentru viitoarele povestiri despre Caucaz. Ecourile folclorice vor reveni peste multe decenii, ajutîndu-1 pe Tolstoi să scrie nuvela *Hagi-Murad.*

Tolstoi face cunoştinţă cu un tînăr cecen. Sado Miser- biev : tatăl-acestuia fusese om bogat, dar îşi îngropase banii în pămînt, nu se ştia unde şi acum fiul trăia din expediente.

Despre Sado Tolstoi scria : „îşi riscă uneori viaţa de douăzeci de ori,- pentru a fura un lucru care nu preţuieşte

nici 10 ruble ; şi nu o face din interes, ci pentru a-şi dovedi curajul“.

Tolstoi a fost la Miserbiev în vizită, a primit de la el în dar o sabie scumpă. La rîn.dul lui i-a făcut cadou ceasul de argint al fratelui său. L-a învăţat pe cecen să-şi noteze cîştigurile şi pierderile : căci toţi îl trăgeau pe sfoară pe Sado.

Şi Tolstoi sd lăsa tras pe sfoară. Tînărul voluntar îşi propusese să nu cheltuiască mai mult de 10 ruble pe lună şi, într-adevăr, cu banii aceştia se putea trăi în staniţa Starogladkovskaia, dar Tolstoi pierdea la cărţi sute de ruble, jurînd mereu să se lase de cărţi şi luînd-o mereu de la cap. Jocul de cărţi, lucru obişnuit pe atunci, nu-1 făcea să uite de natură, de Caucaz, de cazaci, de tovarăşii săi de vînătoare. Prin prisma traiului patriarhal al căză- cimii el începea să vadă într-un chip nou viaţa ţăranilor în genere.

Printre ofiţeri se afla un oarecare Knorring. El a trezit interesul lui Lev Nikolaevici ca obiect de descriere, de practică literară. Iată portretul, nuanţat de dispreţ, al acestui om care a fost la un pas de a-1 nenoroci pe .Tolstoi.

„O faţă lată, cu pomeţi proeminenţi, cu o moliciune care la cai se numeşte «cap cărnos». Ochi căprui, mari, care nu cunoşteau decît două variante : sau rîdeau sau aveau o privire ce nu spunea nimic. Cînd rîdeau rămîneau nemişcaţi, cu un aer timp. Restul semnalmentelor ca în paşaport.“

La Starîi Iurt Tolstoi se plictisea. Se gîndea că va fi ucis fără prea mare emoţie. Gîndurile la moarte erau sincere şi în acelaşi timp desperarea era o parte a experienţei literare. Se afla de două săptămîni în Caucaz şi vroia să se schimbe. Deocamdată e mulţumit de un lucru şi notează la 13 iunie : „...De cîte ori ofiţerii au vorbit în faţa mea despre jocul de cărţi, am vrut să le arăt că şi mie îmi

place. Dar rnă abţin. Sper că voi refuza, chiar dacă mă vor

invita..,“

E preocupat de jurnalul său. Tonalitatea acestuia se ■schimbă, devine mai matură, însemnările au un caracter mai concret : „E o noapte senină, un vînt răcoros adie în cort gata să stingă luminarea... Stau lîngă cortul în care doarme Knorring (ce om nesuferit !)... E linişte. Se aude orice adiere de vînt, zborul vreunei gîze care se roteşte în jurul focului sau suspinul, oftatul cîte unui soldat...“ '

Aici, în acest cort, Tolstoi a pierdut la cărţi o sumă importantă, jucînd cu Knorring.

în nuvela *Haqi-Murad* ni se descrie scena în care Butler, ofiţer în corpul de armată al generalului Bariatînski, pierde la cărţi.

După aceasta Tolstoi se închide în sine, -începe să lucreze şi mai mult, se hotărăşte să vîndă Iasnaia Poliana, ca să-şi plătească datoriile.

Deocamdată îi rămîne speranţa să ia viaţa de la capăt în Caucaz.

Pentru aceasta are însă nevoie de slujbă ; cea mai bună ar fi una în armată.

Lucrul cerea protecţie şi relaţii.

Tolstoi avea nevoig-dc protecţia prinţului Bariatînski.

Nu cunoaştem amănunte despre felul' cum' l-a primit prinţul Bariatînski pe Tolstoi. Ştim doar că la 17 august Tolstoi îi scrie din Starogladkovskaia Ergolskăi „Acum două săptămâni m-am despărţit de Nikplenka ; el se află cu armata la izvoarele termale, iar eu mă aflu la cartierul general. Se va întoarce în septembrie. Sînt sfătuit de mulţi să

intru aici în serviciul militar, mai ales de prinţul Bariatînski, a cărui protecţie este atotputernică“.

Această observaţie optimistă se bizuia pe cele scrise de Nikolai Nikolaevici după participarea lui Tolstoi-la un atac : „Prinţul Bariatînski a spus cuvinte foarte frumoase

1GS

la adresa ta, se pare că i-ai plăcut şi ar vrea să te ia pe lingă el“.

După ce pierduse la jocul de cărţi Tolstoi se simţea dezorientat. Scrisorile adresate mătuşii sînt contradictorii ; nu-i mărturiseşte păcatul, dar îl simţim cum dă din colţ In colţ, nu are bani nici să se întoarcă la Tuia şi nici'să rămînă în Caucaz...

Salvarea trebuia căutată aici, în Caucaz. Să se întoarcă la Tuia fără grad de ofiţer, fără vreo decoraţie, însemna să piardă definitiv stima celorlalţi. Din Caucaz nu putea reveni decît acoperit de glorie ; .situaţia lui Tolstoi era grea pentru că nimeni nu-1 trimisese în Caucaz, se dusese singur şi o făcuse punîndu-şi speranţa într-o protecţie.

Lev Nikolaevici era convins că de vreme ce vorbeşte franţuzeşte, este conte şi umblă cu mănuşi pe stradă, Bariatînski, cu care avea cunoştinţe comune, trebuie să-l ia sub protecţia lui.

Mai tîrziu, Bariatînski a fost descris în schiţa *Incursiunea* cu ironie şi invidie.

Întîlnirea întîmplătoare cu Bariatînski l-a reţinut pe Tolstoi în Caucaz şi a transformat călătoria într-un lung serviciu militar, făcut în cele mai grele condiţii şi care pe deasupra nici nu a fost considerat multă vreme drept serviciu cu adevărat, căci Lev Nikolaevici se înscrisese voluntar.

La 3 iulie 1851 Tolstoi mărturiseşte în jurnal cît de mult înseamnă pentru el Bariatînski : „Am luat parte la atac. Şi de astă dată am

acţionat prost : inconştient mi-a fost frică de Bariatînski. De altfel sînt atît de slab, atît de stricat, am făcut atît de puţine lucruri ca lumea, încît nu pot să nu cad sub influenţa unuia ca Bariatînski“.

Deşi se autodispreţuieşte din cauza lui Bariatînski, acesta rămîne pentru Tolstoi o culme de neatins în acele timpuri.

La 28 august Lev Nikolaevici împlineşte 23 de ani. Se consideră un ghinionist, un jucător de cărţi, un laş : „Am avut femei, m-am dovedit slab în multe împrejurări, în relaţiile obişnuite cu oamenii, în faţa unui pericol, la jocul de cărţi, şi, ca şi înainte, mă simt terorizat de o jenă falsă. Am minţit mult. Dumnezeu ştie de ce am plecat la Groz- naia ; iar acolo n-am avut curajul să mă apropii de Barîatînski“.

Tolstoi îl dispreţuieşte pe Barîatînski. Continuă să fie supărat şi la Tiflis, cînd Îşi aduce aminte de prinţ ; speră încă în bunăvoinţa lui, deşi îşi dă seama de pe acum de distanţa care îi desparte.

DRUMUL SPRE TIFLIS ŞI PRIMELE IMPRESII

Luna septembrie a anului 1851 Lev Nikolaevici a petrecut-o în staniţa Starogladkovskaia. Mergea la vînă- toare, umbla după fetele cazace, bea, scria, traducea, se ducea pînă la fortăreaţa Groznaia şi în Starîi Iurt.

Se punea problema să intre în serviciul militar. Nikolai Nikolaevici se pregătea să plece la Tiflis. Lev Nikolaevici simţea că-1 apucă urîtul cînd se gîndea să rămînă singur.

Fraţii au plecat împreună. Drumul era lung. în munţi stăpînea Şamil. Au pornit-o mai întîi spre nord-vest pînă la staniţa Ekaterinogradskaia, apoi spre sud, prin Vladikavkaz, prin defileul Dabial, prin trecătoarea Krestovîi. Au călătorit şapte zile. Primele o sută de verste au fost neinteresante, — podiş, valurile monotone ale Terekului, staniţe cunoscute.

Vladikavkazul i-a întîmpinat pe călători cu pădurile sale de fag şi stejar, care coborau de pe versanţii munţilor pînă spre suburbiile oraşului. Terekul curgea tumultuos,

săltînd peste bolovanii cenuşii şi netezi, căraţi din munţi. Străzile erau pavate cu aceiaşi bolovani.

Drumul înainta prin cîmpia ce se îngusta treptat. Tere- kul era din ce în ce mai zgomotos, munţii se apropiau, strîngînd în braţele lor rîul repede. Drumul urca săpat în munte.

Jos — se auzea rîul repede, urlînd zgomotos, sus — era cerul.

Tolstoi călătorea pe urmele lui Puşkin şi Lermontov.

Defileurile urmau unul după altul, turnuri rotunde străduiau trecerile, ferecîndu-le. Locurile erau strimte şi întunecate.

Tufişurile păreau agăţate de stînci, deasupra lor străluceau gheţarii ca nişte şuviţe albe. Drumul "trecea de pe un mal al Terekului pe celălalt, peste poduri ce abia se ţineau. Pe neaşteptate, munţii s-au dat în lături.

Satul "Kazbek este aşezat la o mie şapte sute cinci metri deasupra nivelului mării. De jur împrejur munţi, iar în mijlocul lor se vede de departe, imens, împodobit de gheţuri, Kazbekul. Pe o stîncă neagră, ieşind în afara, se înalţă o bisericuţă cu turlă ascuţită ; norii strîmtoraţi de defileu se strecoară în spaţiul dintre Kazbek şi biserică.

Tolstoi a urcat pînă la biserică. Biserica era mică, lăsată în părăsire.

Au pornit mai departe : drumul se îngusta iarăşi, zăpezile coborau pînă aproape de drum. Cotind, drumul urca pe versantul nordic spre "crucea ce se zărea în defileul Krestovîi.

Crucea se vedea tot mai desluşit : era mare, de piatră.

Se făcea tot mai frig, şi era tot mai multă linişte. Terekul rămăsese undeva departe, apele tăcuseră, gheţarii amuţiseră ; aerul părea cristalin.

Apoi începu cbborîşul.

Apărură livezile şi crîngurile.

Gruzia i-a întîmpinat ospitalieră. Au vizitat Duşeta şi orăşelul de piatră Mţhet, parcă uscat de vremuri, cu o bisericuţă din secolul al Xl-lea.

Două rîuri : Kara cea tulbure şi Aragva cea alb-albas- tră se întîlneau lingă podul construit de romani; iar sus se înălţa vechea biserică descrisă de Lermontov în poemul ***Mţîri.***

Oraşul e plin de trăsuri' cai, cămile, pe străzi o mulţime pestriţă, balcoanele caselor par să atîrn'e deasupra uliţelor, care se întîlnesc în pieţe triunghiulare.

Pe străzile înguste şi abrupte urcă fără grabă măgăruşi, purtînd în spinare coşuri.

La marginea oraşului, vezi case scunde, ca la Kizliar, cu acoperişuri drepte. în partea de nord sînt construcţii europene cu ferestre mari. Palatul guvernatorului se află în faţa teatrului.

La piaţă vînzarea se face pe tejghele, sub cerul liber.

Meseriaşii lucrează cu uşile larg deschise, stînd jos pe podea.

E o viaţă nouă, bogată, interesantă, ca un caleidoscop.

Nimeni nu-i bagă în seamă pe cei doi călători.

Nikolai Nikolaevici priveşte obosit, el a mai văzut toate astea. Tolstoi şi Vaniuşka mijesc ochii din cauza soarelui puternic, a frunzelor de un galben strălucitor şi a rochiilor ţipătoare.

Era în noiembrie : luna fructelor, a mustului, a recoltei strînse în hambare.

DEMERSURI PENTRU A OBȚINE O SLUJBA

Părea să fie un lucru destul de simplu ca acest conte tînăr care terminase liceul, nu făcea parte din vreo societate secretă, şi, în afară de aceasta, mai avea şi un frate ofiţer pe acelaşi front, să găsească o slujbă în armată.-

A doua zi'după sosirea sa la Tiflis, Tolstoi s-a înfăţişat generalului Brimmer Eduard Vladimirovici, comandantul artileriei în corpul de armată din Caucaz.

. Lev Nikolaevici purta haine cusute la cel mai bun croitor din Petersburg, Charmeur ; pe lîngă aceasta îşi cumpărase la Tiflis o pălărie pliabilă de zece ruble. Trebuia să fi fost un tînăr chipeş, deşi cam timid.

Generalul Brimmer a examinat cu pedanterie tipic germană documentele prezentate de Tolstoi, apoi i-a răspuns că nu-1 poate primi în serviciul *militar pentru că lipsea demisia din slujba civilă şi certificatul de la Haroldie privind rangul nobiliar. Generalul l-a sfătuit, binevoitor şi politicos, să aştepte să sosească actele de la Petersburg.

Lev Nikolaevici a aşteptat două săptămîni. Nu credea să. întîmpine greutăţi, mai ales că avusese noroc să îiitîl- nească o veche cunoştinţă de la Petersburg, pe prinţul Gheorghi Konstantinovici Bagration-Muhranski.

Acesta avea multe relaţii la Tiflis, deşi nu ocupa un post însemnat — era doar consilier de colegiu..

Prin Bagration Tolstoi a făcut cunoştinţă cu familia prinţului Ciavciavadze, unde a cunoscut-o pe Manana Orbe- liani, vestită pentru frumuseţea ei în toată Gruzia, pe care apoi a descris-o în *Hagi-Murad.*

Lev Nikolaevici rămăsese fără bani şi se afla într-o situaţie foarte încurcată : locuia pe malul drept al rîului Kura în colonia germană, unde

închiriase două camere destul de curate cu cinci ruble de argint pe lună, pentru că vorbise nemţeşte cu proprietarul. Aştepta să-i vină actele. Nu se putea întoarce la Starogladkovskaia pentru că avea de plătit acolo o datorie, nu putea să revină la Tuia pentru că era de aproape uri an în Caucaz şi nu primise nici slujbă, nici decoraţii.

Dacă plecase în Caucaz trebuia să se întoarcă încununat cît de cît de glorie militară.

Muncii literare îi acorda prea puţină importanţă. Scria mătuşii sale : „Ţineţi minte, scumpă mătuşă, că m-aţi sfătuit odată să scriu romane ; iată că v-am ascultat sfatul ; preocupările de care vă vorbesc sînt literare. Nu ştiu dacă se va publica vreodată ceea ce scriu, dar mă distrează această muncă, şi pe urmă sînt de atîta timp şi cu atîta sîrg'uinţă preocupat de ea, încît nu-mi vine să mă las de ea“.

La data aceea Tolstoi lucra la a doua versiune a nuvelei *Copilăria.*

între timp s-a îmbolnăvit. I-a scris fratelui său la Sta- rogladkovskaia că nu are bani nici pentru medicamente, nici pentru doctor, şi nici nu poate pleca, rugîndu-l să-i trimită o sută patruzeci de ruble.

Dar cum se apucase să joace biliard pierdea şi puţinii bani ce-i mai rămăseseră.

Prieteni nu avea. Fraţii nu răspundeau la scrisori sau scriau de complezenţă. Numai mătuşa Ergolskaia răspundea cu dragoste şi fără pic de ironie scrisorilor lui lungi, pline de speranţe neîmplinite şi de îndoieli.

Tolstoi avea conştiinţa poziţiei sale sociale ; se simţea nobil şi încă un nobil de viţă veche, rudă cu familia Gor- ciakov, deci era un om care avea putere. Aici, însă, la Tiflis, s-a trezit în postura unui cerşetor, a unui om căruia, •spre ruşinea lui, nu-i ajung'banii să trăiască.

La 23 decembrie 1851, de la Tiflis, Lev Tolstoi îi scrie fratelui său, Serghei Nikolaevici, o. scrisoare lungă şi glumeaţă în care vorbeşte între altele de Bagration şi de prinţul Bctriatînski,

„L-am cunoscut în timpul atacului la care am participat sub comanda lui şi apoi am petrecut cu el o zi într-o

fortăreaţă. Era cu noi şi Ilia Tolstoi, pe care l-am întîlnit tot aici.“

După care urmează decepţiile : „Această cunoştinţă, fără îndoială, nu m-a distrat prea mult pentru că-ţi dai seama cum poate privi un general pe un junker“.

Situaţia lui Tolstoi, care era simplu soldat, semăna cu cea a unui exilat, a unui surghiunit ; aşa se şi vorbea despre el la Piatigorsk, cînd a ajuns acolo.

Posibilitatea de a discuta cu Bariatînski, de a-i aduce aminte ca din întîmplare despre cunoştinţele comune, însemna pentru Tolstoi reîntoarcerea în societatea din care făcea parte.'De fapt Tolstoi nu se simţea în largul său printre cei de condiţia lui. Acest lucru îl va înţelege însă mai tîrziu.

în iulie 1853 se va întîlni la Piatigorsk cu Maşa, sora lui mult.iubită, şi cu soţul acesteia, şi în acelaşi timp vărul »lui, Valerian Tolstoi. Cu uimire va nota în jurnal că şi aceştia îl primesc cu răceală, că nu se simte bine cu ei, drept care se va întreba : „Sau poate eu nu sînt făcut pentru această lume ?“

Fratele Nikolenka a trimis actele, dar printre ele nu se afla demisia. Nikolenka nu avea nici o vină că Tolstoi pur şi simplu nu-şi înaintase demisia la Tuia, crezînd că va reveni curînd.

-Generalul Brimmer, în care Tolstoi îşi punea toate spe-, ranţele, s-a declarat bolnav şi nu l-a mai primit. Prinţul Bagration a pus o vorbă bună pentru Tolstoi pe lingă generalul Volf, şeful statului major. Acesta a făgăduit să se ocupe de problemă, dar cancelaria lui a luat vacanţă de sărbători. Prinţul Bariatînski, pe care se bizuia Tolstoi, a plecat.

Banii se terminaseră definitiv, cînd pe 3 ianuarie s-a primit o hîrtie, neclar formulată, prin care se anunţa că

Tolstoi, subofiţer de artilerie de clasa a IV-a, fost registrator de colegiu, trebuia să se prezinte la bateria sa.

Lev Nikolaeviei este în culmea fericirii. Ii scrie fratelui Serghei. o epistolă lungă sfătuindu-1 şi pe el şi pe fratele Mitea, care nu-şi făcuse încă nici un rost, să vină în Caucaz. Despre propriile sale treburi povesteşte astfel : „...pot spune că am acţionat eroic — mi-am luat prin luptă decizia de numire, — acum stau toată ziua acasă, citesc, scriu şi aştept banii“.

Tolstoi nu ştia încă ce festă i se pregătea.

De fapt, generalul Brimmer nu-1 angajase pe Tolstoi în serviciul milita'r, el trimisese toate hîrtiile mai departe Ministerului Armatei, scăpînd cu o abilitate nemţească de tînărul pisălog şi de cererea acestuia.

- Tolstoi a luat parte, apoi, la bătălii grele : împreună cu fratele său a atacat-un aul cecin într-o zi ceţoasă şi detaşamentul lui a capturat de la duşmani atelajele. Dar nu a putut primi nici decoraţie, nici nu a putut fi înaintat in grad pentru că nu făcea parte efectiv din armată, ci „era oarecum în serviciul militar“ „pînă la examinarea situaţiei“ pînă cînd actele lui umblau pe la diferite instanţe, iar el căuta să-şi găsească o protecţie.

Peste cîteva luni Ergolskaia îl întreba uimită de ce continuă să se agite

cu angajarea în armată cînd, după propriile lui cuvinte, fusese deja angajat.

Răspunsul lui Tolstoi nu era prea explicit.

El îşi începea misiva către Ergolskaia, spunîndu-i că plînsese cu lacrimi dulci la citirea scrisorilor ei. Apoi îi spunea că Sado Miserbiev cîştigase la cărţi poliţele pe care el le dăduse lui Knorring, că le rupsese şi că în seara dinainte de a afla despre poliţe'el se rugase mult, dec! socotea că ceea ce se petrecuse era o adevărată minune.

în vremea aceea, sentimentul religios al lui Tolstoi, uneori entuziast, alteori uşor sceptic, nu depăşeşte atitudinea obişnuită a oamenilor din societatea lui.

Intre timp lucra la *Copilăria*, scria pagină după pagină, capitol după capitol, scria, refăcea, iar ceea ce povestea rudelor sale era colateral adevăratei sale vieţi.

Munca era neîntreruptă, zilnică, se desfăşura pe multe făgaşuri, urmărind extragerea aurului din nisipul aurifer, nuvela devenea din ce în ce mai clară, mai simplă, pregătind. terenul şi pentru alte opere ce nu-i ■ vor semăna însă.

La începutul lui 1852 Tolstoi era aproape fericit. Pleca, de la Tiflis ducînd o misivă Secretă în care, credea el, se afla şi decizia cu numirea, lui ; pleca la staniţa Staroglad- kovskaia care devenise un cămin pentru el.

>

DURERILE ŞI BUCURIILE DE LA ST AROG L ADK OVSKAIA

La 14 ianuarie 1.852 Tolstoi ajunge din nou. la Staro- gladkovskaia.

în timpul călătoriei scrisese misive lungi mătuşii Ergol- skaia şi fratelui său Serghei Nikolaevici, în care vorbea despre Xasnaia Poliana şi visa să-şf reia Viaţa dinainte, în conacul vechi, ignorînd timpul care

trecuse.. Pe mătuşă o vedea luînd locul bunicii, pe Agafia, pe cel al' Praskoviei Isaevna, mătuşa îl va certă pe Liova că mănîncă cu mîinile, pe Nikolai că nu s-a spălat pe mîini.

Pe Nikolenka nu l-a găsit la Starogladkovskaia : plecase pe- front ; ştirea a aflat-o de la doi servitori veniţi de la Iasnaia Poliana, Dmitri şi Aleksei. Tot ei i-au transmis că mătuşa e bine, şănăţoasă, că boierii ceilalţi merg la vînătoare ; servitorii au adus provizii, probabil nu prea multe, şi patru cîini : doi gonaşi, Katai şi Pozor, un dina

ou botul negru, Bulka, probabil de rasă buldog, şi Pomcişka.

Cei doi servitori au rămas la dispoziţia lui Lev Nikolaevici.

Lev Nikolaevici era un om plin de contradicţii, născut şi format de epoca sa, educat într-o 'casă de nobili, unde ţăranii nu erau\nici bătuţi, nici chinuiţi, dar unde relaţiile cu slugile aveau uri caracter aparte. Lev Nikolaevici considera, de exemplu, că trebuiau înrolaţi ca soldaţi nu mu-jicii, ci slugile.

După multe îndoieli l-a luat la Sevastopol pe Dmltri, care, se pare, era un servitor cu experienţă, deşi cu unele păcate pe care le aveau însă şi Nikolai şi Lev Tolstoi. La S tarogladkovskaia vinul era ieftin, toţi beau.

Dmitri l-a însoţit pe Tolstoi în expediţia care ne este descrisă în povestirea *Tăierea pădurii.* Apoi Dmitri a fost cu Tolstoi şi la Sevastopol. La 31 martie 1852, Tolstoi nota în jurnalul său : „Dmitri bea, dacă şi mîine va face la fel, va fi biciuit“.

Lev Nikolaevici citea cu emoţie nuvela *Anton Gore- -rnîka,* plîngea în scrisorile către, mătuşa sa, dar, ca şi fraţii lui, se socotea mai înţelept decît ţăranii şi, deci, obligat să-i îndrume prin toate mijloacele de care

dispunea.

Dostoievski în .cuvîntarea sa la jubileul iui Puşkin spusese că Evgheni Oneghin nu-şi bătea ţărarîii, pe cînd Aleko ■o făcea cu siguranţă.

La Starogladkovskaiă, în acel fund de ţară, Tolstoi se comporta ca Aleko, iar Epişka precum Bătrînul ţigan ; Tolstoi începea să înveţe cum să se. comporte intr-un fel nou cu oamenii. Aici, în staniţa Starogladkovskaiă şi apoi la Sevastopol, a înţeles că soldaţii şi ţăranii'nu trebuie bătuţi, că imperiul care se sprijină pe bătaie are o temelie şubredă; se face de ruşine şi suferă înfrîngere după în- frîngere.

Erau vremuri vechi, tulburi, dinainte de reformă, cînd Rusia nu ajunsese încă la acea situaţie revoluţionară care distrusese, cel puţin în cuvinte, iobăgia, lăsînd însă intact imperiul.

Tolstoi se împrieteneşte cu cecenii, cu Sado şi Balta, notează cîntecele lor cu exactiţate. J3înt primele însemnări ale cîntecelor muntene. Serviciul merge aşa şi aşa ; Tolstoi este în artileria de munte ; pe vremea aceea tunurile grele nu puteau fi transportate prin’Gaucaz, armata înainta uneori prin locuri neumblate. Tunurile de munte erau purtate pe braţe ; explozibilul nu avea putere mai mare decît y grenadele de mină de astăzi.

Triburile muntenilor erau înzestrate cu artilerie trimisă de Anglia. Iar puştile lor aveau raza de tragere mai mare decît cele ale ruşilor construite pe vremea lui Petru.

Bătăliile nu luaseră încă amploare. La Londra, la Paris se vorbea despre ofensiva Rusiei în Orient, se dădea lupta pentru „trecători" *, pentru Balcani, pentru Orientul Apropiat ; Şamil ţinea pe loc în

* Este vorba de trecătorile Dardanele care .fac legătura dintre Marea Neagră şi Marea de Marmara.

Caucaz o armată rusească numeroasă ; înviorarea luptelor din Caucaz prevestea începutul războiului în Orient, atacul Angliei, al Franţei asupra Rusiei.

La Starogladkovskaia părea sâT fie vorba de atacuri disparate, totuşi armata rusească devenea tot mai numeroasă şi acţiona tot mai energic.

In februarie, Tolstoi a participat la o operaţie militară destul de importantă : detaşamente mari porniseră unul în întîmpinarea celuilalt, tăind drumuri prin pădure, cu gîn- dul să dezbine Cecenia nesupusă. Avuseseră loc bătălii grele, tunurile fuseseră trecute peste rîuri îngheţate, pierderile în oameni fuseseră mari.

Deşi Tolstoi se comporta în bătălii ca un om curajos, era nemulţumit de sine însuşi, socotea că nu dovedise destulă vitejie.

Schimbul de focuri de artilerie avusesedoc în ceaţă, tunurile cu bătaie lungă ale muntenilor făcuseră multe victime printre artilerişti ; un tun din bateria lui Nikolai Nikolaevici fusese lovit, un cal ucis. Nikolai Nikolaevici nu vroise să renunţe la harnaşament şi reuşise să-l scoată de sub ploaia de gloanţe. Arătase o perfectă stăpînire de sine, pe cînd Lev Nikolaevici fusese tulburat. Scria în jurnal : „Starea mea sufletească în timpul pericolelor mi-a deschis ochii. îmi plăcea să-mi închipui că sînt absolut calm şi cu mult sînge rece-în pericol. Dar nu m-am comportat ca atare în timpul luptelor din 17 şi 18“.

Era o mare deziluzie.

Problema avansării se tot lungea, se încurca : Tolstoi nu mai putea părăsi serviciul militar, dar nici de rămas nu-i conv'enea să rămînă ; au fost cazuri cînd ar fi putut primi Crucea Sf. Gheorghe, o dată însă Tolstoi a cedat-o unui soldat, altă dată, jucînd o partidă de şah, a scăpat parada şi în loc să primească decoraţia s-a ales cu zile da carceră. *

. Totul era încurcat, că urmele prin pădure.

Tolstoi se socotea nefericit, credea însă că adevărata fericire este să faci bine altora.

Viaţa îi aducea totuşi bucurii, mari bucurii. Odată, s-a dus la vînătoare cu gonaşii şi cu Bulka : era în ziua de 29 octombrie 1852. Mistreţul, cînd e încolţit de cîini, se refugiază în desiş, spumegînd de furie. Este unul din animalele cele mai fioroase la vînătoarea cu puşca.

Tolstoi a întîlnit mistreţul în desiş ; acesta a pus pe fugă Clinii, Bulka cea vitează s-a ales cu burta sfîşiată. Tolstoi a tras de la o distanţă atît de mică, încît i-a pîrlit mistreţului părul. Era mulţumit că fusese curajos. Iată ce-i

scria mătuşii sale : „în cele 18 luni petrecute în Caucaz, m-am făcut mai bun, am să mă străduiesc să trăiesc cu folos şi ceilalţi doi ani... Cu sănătatea stau bine, ocupaţiile îmi sînt aceleaşi, vînătoarea îmi face plăcere ca şi înainte. Săptămîna trecută am omorît un mistreţ ; n-am simţit niciodată o bucurie mai mare“.

ÎN AJUNUL SUCCESULUI

• în dimineaţa zilei de 29 martie 1852 Tolstoi a făcut scrimă, folosind floreta şi masca trimise de la Iasnaia Po- Mana, a luat masa, a scris şi apoi a început să se căiască. M chinuia meschinăria vieţii sale, pp care o dispreţuia, se acuza că nu’are o.fire armonioasă, şi în acelaşi timp spera să fie'cu adevărat mai presus de oamenii obişnuiţi. Scria : „Sînţ bătrîn (avea douăzeci şi patru de ani — V. Ş.) epoca de formare a personalităţii mele sau a trecut sau este pe trecute : iar pe mine mă tot chinuie setea... nu de glorie, glorie nu vreau şi o dispreţuiesc, ci setea de a în- rîuri fericirea şi folosul oamenilor. — Oare voi muri cu această dorinţă neîmplinită ? — Sînt' gînduri, pe care nu mi le mărturisesc mie însumi, dar pe care le preţuiesc în-, tr-atît, încît fără ele viaţa mea nu ar mai avea nici un rost“.

Simţea totdeauna dorinţa să acţioneze direct asupra vieţii, s-o schimbe, nu ştia însă cum s-o facă ; îşi ascundea gîndurile, pentru că încă nu le descifrase întru totul nici în propriul său suflet. Eşecurile mici, dar şi dureroase, îl supărau şi îl îmbătrîneau, la douăzeci şi patru de ani.

I se pare că nu scrie destul de bine : „Am scris o nuvelă despre vînătoare ; dar acum îmi dispreţuiesc munca, pe mine însumi, şi pe cei ce o vor citi ; nu mă las de treaba asta numai pentru că sper să-mi alung în felul acesta plic-

tiseala, să capăt obişnuinţa de a munci şi să fac plăcere Tatianei Aleksandrovna“.

Seara după ce termină de scris la *Copilăria,* Tolstoi stă . de vorbă cu Epişka. Se gîndeşte să serie şi o mică povestire despre viata cazacilor, dar se abţine —, nu trebuie să sari de la un lucru la altul ; citeşte cu pasiune pe Buffon, vechiul naturalist, care scria despre animalele domestice cu o mare simplitate şi în amănunt, fără să se grăbească, convins de interesul cititorului.

Tînărul Tolstoi trecuse deja printr-o şcoală a literaturii, dar nu umblase pe drumurile ei largi, ci pe cărări ; îl ştie pe Sterne, pe Buffon, citeşte reviste vechi. îi citeşte desigur pe clasicii ruşi, se compară cu scriitorii ruşi contemporani, Turgheniev, Goncearov, poate Panaev, şi-şi zice că talentul lui nu se aseamănă cu al lor. ,

îl atrage cînd „generalizarea”, adică subordonarea amănuntelor unei idei conducătoare, cînd „mărunţişurile*“, * adică amănuntele. Trebuie găsită calea de. mijloc ; toate frunzele din pădure sînt frunze, dar nu există două frunze identice. ' '

Omul trebuie descris ca o frunză. Faptul că avem în faţă o frunză de stejar este generalul, lucrul principal, dar cînd scrii despre om, trebuie să scrii despre un anumit om, unic, prezentîndu-1 atît generalizat bit şi individualizat. Pe Tolstoi îl preocupau diferenţele' dintre oameni, căuta să afle arta de a uni diferite trăsături de caracter într-o singură imagine.

Planurile erau ispititoare. Tolstoi se gîndeşte tot mai mult să scrie un roman despre viaţa moşierilor ruşi. La 3 august 1852, după ce-1 citise pe Aristotel notează : „în romanul meu voi arăta tot răul pe care-1 reprezintă guvernarea în Rusia şi dacă voi fi satisfăcut de

munca mea, voi consacra tot restul vieţii mele **întocmirii Uimi** plan **de** conducere aristocratică, electivă, care să meargă mină în mină

\

cu monarhia, pe baza alege'rilor existente. Iată un scop demn de o viaţă virtuoasă“.

Să nu ne mirăm. Cu puţin înainte de a fi arestat, Pe- traşevski înaintase Consiliului Nobilimii un proiect de rentabilizare a moşiilor prin sistemul falansterelor.

în sfîrşiţ prima operă literară a lui Tolstoi a fost terminată şi expediată. Tolstoi o anunţă pe Ergolskaia, scriin- du-i din Piatigorsk, în mai 1852 : „...treburile mele literare înaintează încetişor, deşi nu mă gîndesc încă să dău ceva •a tipar. E o lucrare pe care am început-o demult, am refăcut-o de trei ori şi am intenţia s-o mai refac o dată ca să fiu mulţumit de ea ; parcă aş fi Penelopa, dar asta nu mă deranjează, nu scriu din ambiţie, ci din plăcere ; găsesc plăcere şi foloase -în această muncă, de aceea şi muncesc“.

Scriind apoi din nou şi interesîndu-se de -vînzarea satelor sale, Tolstoi adăuga : „De mult nu am mai avut atîtea treburi pe cap ea astăzi : am de trimis opt scrisori, astăzi expediez romanul meu *la Petersburg, cererea şi procura* şi, pe deasupra, tot astăzi plec la cura de ape minerale“.

Timpul trecea încet. La 4 iulie -Tolstoi trimisese manuscrisul lui Nekrasov la *Sovremennik,* cea mai bună revistă la acea dată, anexînd o scrisoare scurtă, rece şi foarte precisă.

„Rugămintea mea Vă va deranja atît de puţin, încît sînt convins că nu mă veţi refuza. Aruncaţi-vă ochii peste acest manuscris şi dacă nu e vrednic de a vedea lumina Tiparului, înapoiaţi-mi-1.“

Mai departe urmează rugămintea de a nu fragmenta arbitrar manuscrisul, scrisoarea încheindu-se cu laude la adresa redactorului : „Sînt convins că un redactor cu experienţă şi de bună credinţă, mai ales în Rusia, prin situaţia sa, de mijlocitor permanent între scriitor şi cititor, poate să-şi dea seama totdeauna dinainte de succesul unei opere şi de părerea publicului despre ea“.

Omul care scrie această scrisoare îşi cunoaşte valoarea, deşi are şi dubii, drept care anexează bani pentru re turnarea manuscrisului.

Scrisoarea odată expediată, Tolstoi pleacă mai întîi la Piatigorsk, apoi revine la Starogladkovskaia ; viitorul îi părea nebulos.

La 28 august notează : „Am împlinit 24 de ani, şi' pînă acum n-am făcut nimic ; simt că de 8 ani nu mă lupt degeaba cu îndoielile şi pasiunile. Dar care mi-e destinul ? O va arăta viitorul. Astăzi am omorît trei sitari“.

A doua zi Lev Nikolaevici a primit de la Nekrasov o scrisoare destul de scurtă, dar favorabilă.

„Manuscrisul este atît de, interesant — spune Nekrasov — încît am să-l public. întrueît nu cunosc continuarea, nu pot da un răspuns definitiv, mi se pare totuşi că autorul are talent.“

Urmează aprecieri mai concrete : „în orice caz, orientarea autorului, simplitatea şi autenticitatea conţinutului, constituie o.calitate incontestabilă a acestei opere“.

Nekrasov nu ştia numele autorului ; îl sfătuia totuşi să renunţe la iniţiale şi să semneze cu numele întreg.

Tolstoi notează în această zi : „Am fost cu Nikolenka la vînătoare ; am omorît un fazan şi un iepure“.

Continuă cu o notă scurtă că a primit o scrisoare dezgustătoare de la Kostenka Islavin : „...şi una-de la redactor, care m-a bucurat pînă la prostie. Nici un cuvînt despre bani însă ! Mîine, epistole : lui Nekrasov, Buemski şi apoi scriu“.

Pe 30 august Tolstoi nu a scris scrisorile. Pe 5 septembrie citim în jurnal : „Am scris lui Nekrasov“, dar scrisoarea a fost trimisă abia pe 15 septembrie.

între timp, Nekrasov, fără să aştepte răspunsul lui Tolstoi, trimite pe 5 septembrie a doua misivă. Scrisoarea e foarte serioasă. Nuvela a fost culeasă şi urmează să apară

în nr. **9** al *Sovremennik-ulm.* Şi în continuare, aprecierea ei:

„...citind atent corectura... mi-am dat seama că nuvela este cu mult mai bună decît mi s-a părut la prima lectură. Pot să afirm că autorul are talent. Cred că această convingere în momentul de faţă este cea mai importantă pentru dumneavoastră ca începător“.

In continuare se spune că numărul revistei cu povestirea va apare a doua zi. ' -

Tolstoi i-a comunicat lui Nekrasov numele său deoarece pînă atunci semnase cu iniţialele L.N.T. Nu-şi dă încă seama ce s-a întîmplat. îi pare însă rău că redactorul trece sub tăcere problema banilor, de care are nevoie urgent, chiar a doua zi, căci a rămas fără o Jeţcaie.

Situaţia lui Tolstoi în armată era de nesuportat ; fără îndoială făcuse şi el o serie de paşi greşiţi; ba îşi dăduse demisia, ba şi-o retrăsese, sperînd într-o avansare. L-au scos din încurcătură Iasnaia Poliana şi vechile legături cu familia Gorciakov.

începutul glorios şi strălucit al carierei literare a lui Tolstoi a schimbat atitudinea multora faţă de el. Altul a devenit tonul scrisorilor lui Serghei Nikolaevici, care începe prin a-i cere scuze. Ergolskaia, interesîndu-se de literatura rusă, îl citeşte pe Panaev şi este convinsă că Liova al ei scrie mult mai bine.

Serghei Nikolaevici îi povesteşte cît de mult îi este apreciată nuvela, mărturiseşte că şi el a citit-o de două ori : la început credea că-i place pentru că-i sînt cunoscute toate *(* „personajele ce se găsesc înfăţişate“, dar şi cei din jur o laudă.

Se oferă să vină în Caucaz, îl sfătuieşte pe Lev Nikolaevici, care

între timp a primit gradul de ofiţer, să vină să stea împreună la Moscova, la Petersburg, la Odessa, sau, dacă le vor da drumul, să plece în străinătate. Spune că toate s-au schimbat; îl întreabă un singur lucru : dacă mai continuă să joace cărţi ?

îmbărbătat de succesul său literar, de aprecierea lui Nekrasov, Tolstoi scrie prinţului Bariatînski în luna iulie 1853 o scrisoare atît de tăioasă, încît începutul ei aduce a provocare la duel... Putem presupune însă că scrisoarea n-a fost trimisă. „Poate părea ciudat sau chiar necuviincios faptul- că mă adresez direct Dvs., care sînteţi general. Dar cu toate acestea în ochii mei, şi sper că şi în ochii Dvs., am tot atîta dreptul să vă cer dreptate cît şi Dvs. mie, am dreptul să fiu ascultat de Dvs., drept bazat nu pe bunăvoinţa Dvs., de care m-am folosit cîndva, ci pe răul pe care, poate fără voie, mi l-aţi făcut.[1]“

■Mai departe Tolstoi spune : „ ...trebuie să intru în nişte amănunte“. Prezintă pe scurt istoria serviciului său militar, începînd cu un reproş. „în 1851,' Dvs. m-aţi sfătuit să-mi caut o slujbă în armată.“

Tolstoi menţionează că un om nu poate să-i reproşeze altuia sfatul pe care acesta i l-a dat, dar Bariatînski l-a sfătuit să intre în armată cu scopul de a sluji sub comanda lui.

Tolstoi arată că a fost în serviciu şaisprezece luni, a participat la cîteva atacuri, bateria de sub _ conducerea lui a distrus un tun al duşmanului. A fost confirmat în serviciu, dar nu a primit nici decoraţii, nici nu a fost înaintat în grad, deşi propus de două ori. Este nevoit să le explice rudelor sale de ce este simplu soldat, rudele îl întreabă dacă nu cumva a fost degradat : „Poate că Dvs. toate acestea vi se vor părea caraghioase, dar, credeţi-mă, trec adesea prin clipe grele“.

Tolstoi vrea să-şi dea demisia.

în Caucazul îndepărtat, cutreierând pădurile cu Epişka, Tolstoi nu-

şi dădea încă seama de personalitatea sa. A trecut un deceniu pînă ajuat cunoştinţă de sine, pînă a reuşit să se distanţeze de Olenin, ridicîndu-se parcă deasupra lui însuşi, a trebuit să treacă Sevastopolul, să vadă înfrângerea armatei lui Nikolai I, să cunoască scriitorii din cercul de la *Sovremennik,* pe Nekrasov, Cernîşevski, să lege o scurtă prietenie cu Turgheniev.

Pentru a înţelege Cau cazul, a trebuit să se întoarcă ia Iasnaia Poliana, să regîndească totul, să se îndrăgostească de o ţărancă, să-i înveţe carte pe copii, să viseze să-şi schimbe viaţa.

La douăzeci şi patru de ani Tolstoi abia îşi începe drumul : totul mai e încă zăvorit în el, doar copilăria a reuşii să şi-o înfăţişeze într-o operă literară.

Sîntem în anul 1853. Tolstoi aştepta să fie prezentat spre avansare, dar pentru aceasta trebuia să meargă la Petersburg, să treacă nişte examene. Tolstoi voia să obţină avansarea pe loc. îi scria fratelui său, Serghei Nikolae- vici : „Pentru aceasta trebuie doar rugat cineva important la Petersburg din comandament... acolo trebuie să fie hîr-' tiile mele. Nu poţi găsi o relaţie la domnii aceştia prin Gor- ciakovi, A. I. sau S. D. sau prin Tolstoi din partea Prasko- viei Vasilieyna ?...“

Andrei Ivanovici Gorciakov, văr de-al treilea cu bunica lui Tolstoi, era general de infanterie. El îl avusese într-o vreme drept aghiotant pe tatăl lui Tolstoi. S. D. Gorciakov era unchi de-al treilea al lui Tolstoi (apare în *Copilăria* sub numele de prinţul Kornakov). Fratele lui Lev Nikolaevici s-a adresat lui Andrei Ivanovici Gorciakov, care s-a mirat că nepotul lui nu fusese avansat de atîta timp şi a făgăduit să Scrie cui trebuie ; între timp însă, Lev Nikolaevici îşi înaintase demisia.

Cererea ă întîrziat să fie aprobată din cauza războiului

cu Turcia, care începuse.

Ţarul Nikolai I socotea că poate dicta Europei, doar el „a salvat“ Austria de răscoala maghiară, el era lider în

Sfînta Alianţă, care apăra vechiul regim în Europa, avea legături personale cu Anglia, susţinuse Turcia, cînd aceasta luase atitudine în faţa puterii crescînde a Egiptului. Socotind că între Franţa şi Anglia trebuie să fie o duşmănie veşnică, întrucît Anglia îl ţinuse' pe Napoleon pînă la moarte pe insula Sfînta Elena, iar împăratul francezilor, Napoleon al III-lea, era nepotul lui Napoleon I, conside- rînd că Prusia şi Austria depind de el, Nikolai declarase război Turciei... Războiul începuse cu bine : în lupta navală de la Sinope, flota turcă fusese distrusă.

Ştiind că în fruntea ărmatei care urma să ocupe principatele dunărene se afla unchiul său de-al treilea, Mihail Dmitrievici Gorciakov, care participase în 1812 la lupta de la Borodino, Tolstoi i-a înaintat un raport în care îi amintea că în serviciul civil a avut funcţia de registrator de-colegiu, după care, pentru a se afla alături de fratele său, a intrat în serviciul militar ca subofiţer de artilerie de clasa a patra.

Menţiona apoi că fratele lui îşi dăduse demisia şi deci nu mai avea rude decît în armata operativă. Se citau verii de-al treilea Dmitri şi Alexandr Gorciakov.

Gorciakov i-a răspuns, iar râportul a fost trimis la statul major. Transferul a avut loc în scurt timp.

Pe 15 noiembrie 1853 Tolstoi nota în jurnal : „Am primit o scrisoare binevoitoare de la prinţul Dmitri Gorciakov şi’ o hîrtie arătînd că actele mele sînt reţinute la He- roldie“.

Scrisoarea prinţului S. D. Gorciakov are în acelaşi timp un ton părintesc şi unul oficial : „Scumpe conte Lev Niko- laevici, am primit astăzi scrisoarea D-tale de la Kizliar şi raportul anexat, prin care ceri transferarea în armata operativă“.

în continuare arată că hîrtiile au fost trimise fratelui Mihail şi-şi exprimă nedumerirea : „Nu înţeleg un lucru,

de ce nu eşti junker, ci subofiţer de artilerie şi încă de clasa a patra“.

Aici tonul devine pe de-a-ntregul familiar : nu se adresează cu D-ta, ci cu tu.

La 26 noiembrie Tolstoi îl roagă pe fratele său să grăbească hîrtiile la Ministerul de război şi la departamentul Heroldiei.

Nu ştim care a fost răspunsul Heroldiei ; s-ar părea că lucrurile s-au aranjat fără aceste acte şi, datorită protecţiei sus-puse, Tolstoi a fost transferat în armata dunăreană şi totodată avansat sublocotenent.

Pariea a II a

COPILĂRIA

Din jurnalele lui Tolstoi nu reiese planul nuvelei *Copilăria* aşa cum fusese ea concepută în perioada dinainte de Caucaz. în staniţa Starogladkovskaia scriitorul a introdus primele schimbări. Variantele dintîi nu semănau cu forma pe care o ştim.

Iniţial nuvela a fost concepută ca o scrisoare către un prieten apropiat. Autorul este nefericit şi se justifică. E începutul unui roman epistolar. Primul fragment este semnat cu iniţialele G.L.N. Literele pot fi descifrate ca o semnătură făcută în grabă : Contele * Lev Nikolaevici. Numele de familie nu este indicat pentru că autorul scrie pentru el, deci îşi ştia titlul nobiliar, prenumele, numele patronimic şi subînţelegea pe cel de familie.

„Mi se pare'că v-aţi supărat cu adevărat pe mine pentru că nu v-am trimis de îndată însemnările promise, îmi scrieţi : «Oare nu merit atîta încredere ?», «Oare curiozitatea mea vă jigneşte ?». în acelaşi timp faceţi o digresiune despre curiozitate, spunînd că ea poate avea două

motivări contrare : invidia născută din dorinţa de a afla slăbiciunile cuiva şi iubirea stimulată de dorinţa de a-iafîa calităţile ; şi multe alte idei subtile vă mai trec prin minte pe această temă. Din nefericire* mie mi-e absolut egal care sint motivele care determină curiozitatea dvs. şi a tuturor celor cărora le-aţi putea arăta aceste însemnări.

* graf în limba rusă (n. trad.)

Căci situaţia mea în acest caz e cea a unui condamnat la moarte care nu cere achitarea : el cere doar să L se asculte justificarea.'*

Lev Nikolaevici concepuse un plan vast, îmbrăţişînd decenii. El nu voia să descrie- numai copilăria, ei patru epoci ale dezvoltării omului.

în multe romane obişnuite despre copilărie erou! îşi părăseşte casa, familia, din cauza unei nenorociri, mai rar pentru a căuta aventuri, mai des pentru că este bastard şi nu-şi află Ionii alături de oamenii din cercul său.

Candide, Tom Jones şi Oliver Twist sînt bastarzi. Şi eroii din prima variantă a *Copilăriei* sînt tot bastarzi : este vorba de vecinii lui Tolstoi, Islavinii. sau. respectiv Islenie- vii, două familii care trăiesc în aceeaşi casă : mama şi-a părăsit soţul legal, şi locuieşte cu tatăl copiilor. Bunicii îi e milă de fiica- ei ; situaţia, socială a familiei e dubioasă ; un neam de viţă veche şi totuşi cu pată.

Treptat, Lev Nikolaevici a renunţat la această soluţie tradiţională. Bastard a rămas numai preceptorul neamţ Karl Ivanovid. Familia este din cele obişnuite. *Copilăria* descrie eîteva- zile din viaţa unei familii ca oricare alta; şi nenorocirile ei sînt obişnuite, din cele de- neînlăturat.

Lev Nikolaevici a vrut, -— poate mai curînd a fost nevoit — să lămurească de ce familia Tolstoi, patru fraţi şi o soră* toţi oameni buni lă suflet, e nefericită.

De fapt, el analizează soarta unei generaţii.

Pentru a înţelege această soartă, trebuia să se cufunde în propriul său suflet, să încerce o experienţă neobişnuită.

Anii petrecuţi de Tolstoi în Caucaz au fost rodnici, dar tulburi.

De Caucaz îl lega serviciul militar, de care, formal, nu ţinea, căci gradul de fruntaş pînă la urmă nu l-a primit. Era soldat, cu o situaţie privilegiată, avea prieteni ofiţeri, şi,

în comparaţie cu ei, poziţia lui socială era superioară.

Această situaţie ciudată şi prelungită i-a oferit lui Tolstoi oarecare libertate. Participa rareori la instrucţie, putea călători, fusese de multe ori la Starogiadkovskaia, de două ori la Piatigorsk, stătuse mult timp la Tiflis, pe- trecîndu-şi-1 în alergătură fără rost.

Anii de îndoieli, autoanaliză, însemnări zilnice, neîncredere în viitor, totul s-a dovedit a fi de folos lui Tolstoi, cînd s-a apucat să scrie.

Munca depusă în toţi aceşti ani este uriaşă. în 1852, în numărul pe septembrie al revistei *Sovremennik* se afirmă un scriitor care nu numai că stăpîneşte forma, dar reuşeşte să dea şi o nouă expresie epocii sale.

Literatura reflectă lumea, realitatea, lucrul acesta este evident. în univers nu există nimic altceva în afara universului însuşi, şi literatura poate să reflecte sau să exprime altceva numai creînd o lume pentru sine, în care ar stă- pîni alte legi fizice şi biologice.

In biografia lui Lev Nikolaevici prezintă importanţă opera scriitorului, actul creator în-sine : vrem să ştim cum lucra, cum a reuşit să aibă succes, ce putem învăţa din viaţa lui.

Nu poţi învăţa cum să fii genial ; în schimb poţi deprinde dragostea de muncă, metodele de lucru, **căutarea** înverşunată a dreptăţii, lupta cu tine însuţi pentru a fi mai bun.

Cînd un om scrie despre el însuşi, scrie şi despre noi şi despre alţii, despre lumea care l-a modelat şi despre lumea pe care el o modelează prin opera sa.

Lumea artei repeta într-un chip complex lumea realităţii. Legile artei, cu toată libertatea formelor ei, sînt determinate de istorie, pe care o exprima şi pe care ne ajută s-o descifrăm. Ne ajută să descifrăm istoria sufletului omenesc. De aceea opera de artă supravieţuieşte omului care a făurit-o, iar uneori unor epoci sociale întregi, civilizaţiilor ce dispar, popoarelor Atlantidei ce a pierit.

Nu trebuie să dispreţuim caracterul actual al operelor. Arta adevărată este adesea actuală. Sofocle a fost condamnat la plata unei amenzi pentru că tragediile sale, arătînd situaţia ţării, au făcut ca mii de spectatori să verse lacrimi şi să fie disperaţi.

Horaţiu este şi el actual.

Actuală ca un ziar, dacă acesta ar fi existat pe atunci este şi *Divina Comedie* a lui Dante.

Actual este Puşkin şi a plătit-o cu ani de pribegie.

Actuali sînt Lermontov, Gogol şi aceasta i-a dus la moarte.

în *Anna Karenina* putem data cu exactitate lunile cînd se petrece acţiunea, după modă, după discuţii, după conversaţiile din saloane, după felul eşecurilor pe care le cu-, noaşte Levin.

Acelaşi lucru se poate spune şi despre *învierea.*

în schimb, *Copilăria, Cazacii* creează iluzia că ar fi în mod ostentativ lipsite de actualitate.

Copilăria a fost scrisă de un autor care la douăzeci şi patru de ani ^e plîngea de bătrîneţe, dar distanţa dintre el şi evenimentele descrise în nuvelă e de numai zece ani.

Nuvela *Cazacii* a fost terminată la lasnaia Polipna, la zece ani după plecarea din Starogladkovskaia.

Cum rămîne în aceste cazuri cu actualitatea ?

Şi totuşi ea există şi în aceste nuvele.

Să ne mai oprim o dată la problema măiestriei literare, a modului cum poate- fi ea

însuşită, prelucrată.

învăţămintele artei trec de lă o generaţie la alta. Cuceririle-ei, inevitabil modificate, sînt preluate de urmaşi de la străbuni.

A vorbi despre absoluta originalitatea unui scriitor este tot atît de imposibil pe cit este de imposibil să demonstrezi că un copil a creat singur limbajul şi a învăţat să citească singur.

Lev Nicolaevici a citit mult, multe lucruri le-a auzit fără să pară că şi le-a însuşit'. Mai tîrziu a făcut o listă cu cărţile care l-au format : aflăm printre ele *Biblia,* basme arabe, balade ruseşti, numele unor scriitori pe jumătate uitaţi.

Tolstoi cunoştea bine literatura secolului al XVIII-lea, citea reviste astăzi uitate. Cu Puşkin făcuse cunoştinţă datorită caietelor tatălui său, care avea obiceiul să copieze versurile preferate. în copilărie îl citise pe Rousseau.

Meritul lui Rousseau şi Steme este de a fi dezvăluit sufletul omenesc ; deşi numai prin aceasta n-au putut să facă fericită omenirea.

în staniţa Starogladkovskaia, Tolstoi l-a tradus pe Steme, capitol după capitol, învăţîhd în acest fel engleza.

Aceşti scriitori au descoperit sentimentele omeneşti pe care le-au contrapus statului, scolasticii vechi, medievale, rămăşiţelor feudale.

Sterne îi învăţa pe contemporanii săi să-şi supravegheze mişcările, să-şi dea seama de caracterul contradictoriu al gîndurilor lor. El a dinamitat vechiul roman englez, l-a făcut să se sfărime în ţăndări.

Traducîndu-1 **pe Sterne,** toamna şi iarna, în casa ţărănească din staniţa Starogladkovskaia, Tolstoi işi desluşea propriul său drum.

I*e.v Nikolaevici era încă puternic legat de tradiţie. în prefaţa la cartea pe care o scria, el se adresa, ca în vechime,

•cititorilor săi.

„Ca să faceţi parte dintre cititorii mei aleşi, se cer puţine condiţii : să aveţi inima simţitoare, cu alte cuvinte,»din adîncul inimii să vă fie uneori milă, şi chiar să vărsaţi cî- teva lacrimi pentru personajul imaginat pe care l-uţi îndrăgit şi să vă bucuraţi din suflet pentru-el fără să vă fie ruşine de aceasta, să vă fie dragi amintirile, să fiţi umom cuvios, să căutaţi în cartea mea pasaje care să vă emoţioneze, şi nu cele care să vă facă să rîdeţi, să nu dispreţuiţi din invidie societatea înaltă chiar dacă nu faceţi parte din ea, ci s-o priviţi liniştit şi fără patimă“.

Sînt rinduri scrise de un aristocrat, care cheamă îngăduitor,. în numele virtuţii, oamenii simpli, cu-vioşi, cu inima simţitoare, să admire împreună cu el rînduielile lumii.

în primele variante ale prefeţei era spovedania unui om care pierduse totul în viaţă şi se apăra în faţa prietenului său celui mai apropiat, explicîndu-i firea sa : „Sînt nefericit şi dacă nu sînt cu desăvârşire nevinovat, nu sînt mai vinovat de nenorocirea mea decît alţi nefericiţi“.

Eliminînd tînguirile, Tolstoi a păstrat tonul general.de- cepţionist al povestirii, fără a face însă imputări euiva. Tonul *Adolescenţei*'este şrmai amar. *Tinereţea* pare neter- minatâ pentru că Tolstoi nu s-a lămurit pînă la urmă pentru ce anume îşi condamnă eroii, care sînt motivele nemulţumirii sale.

Sl.se retrage din prezent în. amintirile trecutului fericit, în *Copilăria* există un fragment povestit de Tolstoi cu mîn- •dcie, dar scris.parcă de un om străin, capitolul-al XWII-lea — *Prinţul Ivan Ivanîci.*

Prinţul Ivan I.vanovici Kornakov-Gorciakov, rudă cu Tolstoi din partea bunicii, este descris cu un .respect neobişnuit, fără umbră de critică :

„Era un om de vreo şaptezeci de ani, cu expresia feţei liniştită şi deschisă, înalt de statură, îmbrăcat în tunică militară, cu epoleţi groşi, iar de sub guler îi ieşea o cruce mare, albă. Felul nesilit şi simplu în care se mişca mă uimi“.

Autorul nu e numai uimit de frumuseţea lui Ivan Ivanîci, dar şi mîndru de înrudirea sa cu prinţul :

„Nu mă mai săturam să-l privesc ; stima de care era înconjurat, epoleţii mari, mai ales bucuria bunicii cînd îl vedea, cit şi faptul că era singurul care, fără nici o teamă, se purta cu ea în chip firesc şi avea curajul s-o numească ma cousine, mă făceau să-l respect la fel ca pe bunica, dacă nu chiar mai mult...“

Prinţul are o inteligenţă mediocră, e superficial, nu cunoaşte literatura contemporană, tace cînd se discută pe această temă şi scapă cuvinte anodine, dar este un Gorcia- kov, deci reprezintă înalta societate.

Portretul lui Ivan Ivanîci, zugrăvit fără umbre, lipsit de analiză psihologică este unic în *Copilăria.*

Celelalte personaje sînt toate pline de contradicţii. Nici unul nu e doar bun sau doar rău ; fiecare e şi bun şi rău în felul său ; poate doar mama apare ca un înger, înconjurată de nimbul albăstrui al amintirii.

Tatăl eroului ne este prezentat ca un personaj complex.

Jucător de cărţi, bărbat cuceritor, prieten al compozitorului A. ..., adică al lui Aliabiev, „un om al veacului trecut... avea un caracter cavaleresc, întreprinzător, plin de sine, curtenitor şi uşuratic -— amestec de trăsături proprii tineretului de atunci“.

Două capitole, al III-lea şi al X-lea, sînt închinate în întregime analizei firii tatălui. în capitolul al III-lea, este un tată duios, un gospodar nepriceput, dar plin de străduinţă, care de fapt se lasă condus de vechil. în capitolul al X-lea este descris altfel : „La bătrîneţe avea păreri formate şi principii bine stabilite, dar numai dintr-un punct de vedere egoist : socotea bune faptele şi felul de viaţă care-1 făceau fericit sau îi plăceau,

şi găsea că toată lumea ar trebui să facă la fel. Avea darul povestirii, şi cred că aceasta mărea relativitatea principiilor. Era în stare să prezinte aceleaşi fapte, fie ca pe cea mai nevinovată năzbîtie, fie ca pe cea mai josnică ticăloşie“.

Dar portretul acesta nu e definitiv.

Oamenii şi chiar peisajele sînt arătate în mişcare şi din punctul de vedere al celui ce face analiza.

în *Copilăria,* eroul principal, totodată şi povestitor, Ni- kolenka este bun, îşi iubeşte mama, se poartă frumos cu slugile ; totuşi lîngă sicriul mamei sale, deşi pătruns de durere, se gîndeşte ce impresie face celorlalţi.

De la începutul naraţiunii universul este prezentat în contradicţiile sale şi în acelaşi timp oarecum în glumă. Băieţelul se trezeşte din somn pentru că neamţul Karl Ivano- vici a omorît o muscă deasupra patului său, pocnind-o cu o bucată de carton. Băiatul este întîi supărat, apoi înduioşat de mîngîierea bătrînului, pe urmă plînge, după aceea inventează un vis ; universul copilului este prezentat plin de contradicţii şi cu ironie.

Lumea îţi trezeşte nu numai un sentiment de duioşie, ea este totodată lipsită de sens, şi de obicei chiar crudă. Profesorul neamţ nu cunoaşte decît vreo două-trei cărţi : *Istoria războiului de şapte ani, Tratat despre îngrăşarea pâmîntului* şi întregul curs de hidrostatică. în rest citeşte numai revista *Severnaia pcela.*

Femeia din casă, slujnica mamei eroului, a fost despărţită de omul pe care l-a iubit. Amîndoi au îmbătrînit în casă, au trăit tot timpul despărţiţi cu credinţa că s-au făcut vinovaţi de ceva.

Mama a ¿ost părăsită de tatăl eroului ; guvernanta, probabil, sedusă de tată ; guvernanta nu-1 poate suferi pe preceptorul neamţ.

Aceşti oameni iţi trezesc un sentiment de milă, dar nu şi dorinţa de a trăi in mijlocul lor, mai curînd dorinţa de a-i transforma.

Personajele se dezvăluie treptat. Ele ajung să se cunoască, dar rămîn neschimbate. Iar Tolstoi preţuieşte cel mai mult capacitatea omului de a se schimba, de a se dezvolta spiritual.

De aceea în cartea lui subiectul, peripeţiile biografice alte eroilor nu joacă un rol important.

Instrumentul de analiză al lui Tolstoi este microscopul, pe care-1 fixează asupra tainelor sufletului omenesc.

Descoperind particulele cele mai neînsemnate ale vieţii cotidiene a omului, Tolstoi ajunge la o înţelegere proprie a lumii şi caută noi căi pentru a o schimba.

Nu întâmplător o carte despre copilăria şi adolescenţa unui aristocrat a fost tipărită în revista lui Nekrasov. Ai impresia că Tolstoi îşi ia rămas bun de la trecutul său, se desparte de acesta eiştigînd o riouă conştiinţă a lumii.

îh prima sa povestire Tolstoi a făcut o experienţă lă care a rccUrs apoi adesea : el secţionează acţiunea în capitole mici — fiecare din acestea îşi are propriile sale per-sonaje, propria sa intrigă bine încheiată, acţiunea petrecîn- du-se de obicei intr-un loc nou. Capitolul *Profesorul Karl 1 voraci* relatează istoria unui bătrîn povestită de un copiii Aici coexistă, diferite percepţii ale unuia şi aceluiaşi om: Cu: toate că există unitate de personaje, acţiunea se petrece în două locuri : în dormitor şi în clasă.

Capitolul al II-]ea — *Maman* — se desfăşoară în salon, apar mama, surorile eroului şi guvernanta Maria Ivanovaa. Aici visul lui Nikolenka din primul capitol se transformă îh presimţirea morţii mamei. La sfîrşitul capitolului stăpîna casei „puse pe tava şase bucăţi de zahăr pentru cîteva slugi mai respectate“ şi această frază face trecerea la descrierea slugilor.

Capitolul al III-lea — *Papă* — povesteşte despre conversaţia dintre tată şi vechil. Oamenii vorbesc, dar adevăratul sens al conversaţiei se poate înţelege numai analizîndu-la gesturile. |

Băiatul află că vor pleca la Moscova. La sfîrşitul capitolului, Nikolenka sărută ogarul preferat al tatălui său.

„— Milocika ! — am îngînat, mîngîind-o şi sărutînd-o :pe bot. — Să ştii că plecăm,. Adio ! N-o să ne mai vedem niciodată.“

Primele patru capitole cuprind zece pagini de text tipărit. Locul acţiunii se schimbă de cinci ori, incluzând terasa, unde are loc conversaţia cu dinele Milka.

în afară de aceasta ni se descrie priveliştea ce se vede de la fereastra odăii de clasă, ceea ce putem considera a fi cfl şaselea loc al acţiunii, pentru ca în curînd naraţiunea să treacă din casă în grădină şi în pădure.

Fenomenele din lumea înconjurătoare sînt întîi amintite, apoi expuse pe larg. La început lumea pare a fi văzută de sus pentru ca apoi autorul să treacă la examinarea ei în amănunt. Toate capitolele apar ca independente şi finisate şi, în acelaşi timp, sfîrşitul unui capitol este legat de începutul celui următor, constituind *o* verigă de legătură cu capitolele următoare.

Aceste procedee sînt folosite de T^lstoi în mod conştient.

„Maniera adoptată de mine de la început de a scrie capitole mici este cea mai comodă. Fiecare capitol trebuie să exprime o singură idee sau un singur sentiment.“ Sub această remarcă este scris cu litere mari : „LUCRUL. .REGULĂ LITERARĂ“.

Erau învăţămintele pe care le-a tras Tolstoi din experienţa primului său succes de seamă din 1852.

Capitolele se constituiau într-un fel de nuvele independente cu o analiză liberă din partea autorului, limitată din punct, de vedere lexical şi sintactic de percepţia copilului, deşi în mod evident depăşind posibilităţile de înţelegere ale acestuia.

în prefaţă, adresîndu-se cititorului, Tolstoi spune despre limba scrierii sale : „După părerea mea, personalitatea autorului, — a scriitorului — este lipsită de poezie, şi întrucît am apelat la forma autobiografiei şi am dorit mai presus de orice să stîrnesc interesul pentru eroul meu, am căutat să nu-i imprim pecetea autorului, drept care am evitat orice procedee literare — ca şi expresiile savante sau frazele lungi".

Copilăria este astfel construită, încît naraţiunea cuprinde convenţional trei zile : prima zi —-12 august la ţară, apoi mutatul care pregăteşte cunoaşterea unui univers mai larg, după aceasta descrierea unei zile petrecute la Moscova ; a treia zi — întoarcerea în ţară, la inmor- mîntarea mamei.

Aceste trei zile îmbrăţişează şapte luni din viaţa copilului.

Capitolele-portrete, precum *Grişa, Prinţul Ivdn Ivanîci, Ce fel de om a fost tatăl meu* ? se abat de la înşiruirea cronologică, simplă şi totodată convenţională.

Digresiunile sînt însă în aşa fel încadrate, încît descriind trecutul ele nu întrerup desfăşurârea lină a acţiunii, ci doar îi lărgesc perspectiva.

FUGARUL

Reîntors la Starogladkovskaia, Lev Nikolaevici se apucase de o schiţă : *încă o zi pe Volga.*

Lui Tolstoi i-a i'ămas foarte dragă călătoria pe Volga ; fusese după părerea lui una din perioadele cele mai fericite din viaţa sa. In 1904, Tolstoi îi va spune lui D.P. Ma- koviţki, că „ar putea scrie o carte întreagă despre acest drum'[1].

La Starogladkovskaia îl atrăgea însă un material nou de viaţă.

Se gîndea să scrie nişte însemnări despre Caucaz. Iniţial, personajul central trebuia să fie moş Epişka, iar scrierea urma să aibă un caracter aproape etnografic. Cum însă, între timp, scria *Copilăria,* şi era preocupat de caracterele umane, Epişka începe a-i trezi interesul prin el însuşi, ca personalitate neobişnuită.

La 20 octombrie 1352 notează : „După amiază am dormit, m-am plimbat, am scris o scrisoare Tatianei Aleksandrovna şi l-am admirat pe Epişka“.

Mai departe această însemnare scurtă : „Epişka, Safa Ghildî, horele căzăceşti, cu cîntece şi focuri de armă, şacali, o noapte splendidă înstelată — ce plăcere ! Epişka e o fire deosebită. Am scris o jumătate de coală — bine“.

Dar toate acestea ţin de planul al doilea ; importante sînt proiectele vaste privind romanul despre un moşier rus, cărora nu le-a fost dat să fie puse în aplicare.

La 13 octombrie citim : „însemnările din Caucaz le scriu pentru a-

mi forma stilul şi a face bani“. Pare a fi o treabă aparte, de o importanţă infinit mai mică decît lucrul la roman. „Ideea care se află la baza romanului e interesantă, poate că nu va fi o capodoperă, dar va fi oricum o carte folositoare şi bună. De aceea trebuie să lucrez la el, să lucrez fără încetare.“

Pentru a se apuca de „însemnări“, Tolstoi ar avea nevoie de o comandă din partea cuiva : „Dacă în scrisoarea sa redactorul mă va îndemna să scriu însemnările din Caucaz, iată planul lor : 1. Moravurile populaţiei : a) Povestea Solomonidei, b) Povestirea lui Balta, c) Călătoria la Mamakai-Iurt. 2. Călătoria pe mare : a) Povestea neamţului, b) Administraţia armenească, c) Avatarurile doicii. 3: Războiul : a) Trecerea, b) înaintarea, c) Ce este curajul- ?“. Urmează planul unei scrieri : „*Ro'manul unui moşier rus :* 1. Eroul caută realizarea idealului de fericire şi dreptate în viaţa la ţară. Negâsindu-1, decepţionat, vrea sâ-1 caute în viaţa de familie. Prietenul lui îi sugerează ideea că fericirea nu ţi-o poate da idealul, ci munca zilnică îndreptată spre fericirea altora. 2. Nu există dragoste. Există necesitatea trupească de comunicare şi necesitatea superioară de a avea o prietenă de viaţă. Argument pentri» nemurirea sufletului este existenţă lui. Mi se va spune eă toţi mor. Nu : totul se schimbă şi această schimbare noi o numim moarte, dar nimic nu dispare. Esenţa fiecărei- fiinţe -— materia — rămîne. Să facem o paralelă cu suf&lah Esenţa sufletului este conştiinţa de sine. Sufletul se poate schimba odată cu moartea, dar conştiinţa, adică sufletul ea-atare nu va muri“.

Să ne ocupăm de această părere importantă şi s-ar părea, contradictorie. Din planul însemnărilor numai paragraful „c“ a fost realizat parţial. Tolstoi a început să- scrie *Călătoria la Mamakai-lurt,* care se deschide eu o indicaţie precisă : „în 1852, în-luna iunie, mă aflam la Starîi îurt, unde sînt ape termale“.

Urmează polemica eu Marîinski şi Lermontov-: eu părerea lor despre cerchezii războinici, despre cerchezele eu ochi; albaştri, despre platani ete. Cindva, autorului i*-âU plăcut toate acestea, aşa cum plac poeziile într-o limbă- semicuncscutâ. Mai departe începe analiza-: „...voi începe

prin a spune că nu există cerchezi, există ceceni, cumîci, abazehi ş,a., dar cerchezi nu există. Platani nu există, există fagul, cunoscutul copac rusesc. Cercheze cu ochi albaştri nu există (chiar dacă prin cuvîntul cerchez am înţelege denymirea colectivă a popoarelor asiatice) şi multe altele nu există“.

Aceste rînduri aparţineau unui tînăr scriitor şi unui om tinăr, care nu stătuse mult timp în -Caucaz. El are şi nu are dreptate. Cerchezii nu există în sensul în care era folosită această noţiune în literatura de atunci, dar cerchezii ca o uniune de popoare se formase deja. Platanul nu are nimic comun cu fagul.

în aceste însemnări Tolstoi vroia să redea exact realitatea şi să biruie greutăţile pe care le cunoaşte arta cu- vîntului. ,,Cuvîntul nu poate nici pe departe să redea ceea ce-ţi imaginezi, dar să redai realitatea e şi mai dificil, scria el. Redarea exactă a realităţii este piatra de încercare a cuvîntului.“

In Epişka Tolstoi vedea un om liber, care nu cunoaşte civilizaţia mincinoasă.

.Epişka se dovedeşte a fi nu numai un om care ştie multe, nu e numai sursă de informaţii, un povestitor din cuvintele căruia se pot nota multe, ci şi o fire în contradicţie cu viaţa care se instaura în Caucaz, caracterizată prin ascuţirea luptei cu cecenii şi descompunerea că- zăeimii.

Pentru Tolstoi Epişka reprezintă mai mult decît bătrî- nul ţigan pentru Puşkin.

Dragostea, Epişka, munţii, căzăcimea, toate luate în dialectica lor, în contradicţiile lor, cercetate prin dinamica sufletului, îl obligă pe

Tolstoi să înceapă nuvela *Cazacii,* fără să-şi fi realizat însemnările, fără să fi terminat romanul care trebuia să afirme, ca o dogmă, importanţa şi obligaţiile moşierului rus.

Cazacii este o nuvelă despre dragoste, despre Caucaz şi despre autor, despre Tolstoi. Cu cit înainta acţiunea cu atît Olenin devenea tot mai mult Tolstoi, aşa cum începea acesta să se înţeleagă pe sine în raport cu lumea.

în planul iniţial eroul este un ofiţer. îl,vedem în ciorne sub diferite nume de familie : Gubkov, Budkov, Rjavski. Este un ofiţer rus care vine în Caucaz ; pe vremea aceea erau mulţi cei care veneau aici, căutînd altă viaţă sau măcar alt peisaj, o leafă de două ori mai mare şi aventuri cu frumoasele cazace.

Tolstoi voia să scrie un roman despre „un cazac fugar".

Mult timp romanul s-a şi numit *Fugarul.*

Fugar era, bineînţeles, Lukaşka (în ciorne Kirka), care, rănind un ofiţer, se ascunde în munţi, dar fugar era şi Olenin, care părăsise Moscova.

In *Cazacii* sînt doi eroi principali, Olenin şi Eroşka. Dar Eroşka e un bătrîn beţiv ; el, reprezentantul vechii căzăcimi, nu îşi mai află locul în noua staniţă.

Un timp Tolstoi a încercat să creeze un conflict între Mariana, tînărul cazac Eroşka şi Olenin. Voia să-l întinerească pe Eroşka, să-l facă de vreo treizeci de ani, astfel ca el să devină rivalul ofiţenrlui.

DESPRE UN XÎNAR OFIŢER DIN ARMATA OPERATIVĂ ŞI DESPRE ŢARUL NIKOLAI I

în aşteptarea avansării, Tolstoi pleacă la Tuia însufle- ' ţit de cele mai luminoase speranţe.

în februarie 1854 Lev Nikolaevici ajunge la Iasnaia Poliana. La Tuia îl aştepta înştiinţarea despre avansarea la gradul de sublocotenent. Lev Nikolaevici a făcut vri zite moşierilor vecini, printre alţii cunoştinţelor sale vechi, familiei Arseniev.

La Iasnaia Poliana s-au adunat toţi fraţii. Se schimbaseră foarte mult.

Nikolai slăbise, Dmitri îşi lăsase favoriţi şi mustaţă, era cel mai elegant, dar părea înrăit ; Serghei, ca totdeauna, liniştit.

Lev Nikolaevici s-a întors pe front în .armata operativă pe un drum ocolit, prin Kursk, trecînd pe la moşia lui Dmitri Nikolaevici, Şcerbaciovka, apoi spre Poltava, Balta, Chişinău.

Pînă în gubernia Herson a fost un drum de sanie splendid. Apoi vremea s-a încălzit, au lăsat săniile şi cele o mie de verste pînă la graniţă le-au făcut cu poştalionul prin noi’oi.

La mijlocul lui martie Tolstoi soseşte la Bucureşti. L-a încîntat oraşul unde juca o trupă franceză, cînta opera italiană, era muzică pe bulevarde şi la cafenea, se servea îngheţată. După spusele lui Tolstoi însuşi, bătrînul prinţ Mihail Dmitrievici Gorciakov l-a primit bine, iar verii săi, copiii prinţului Serghei Dmitrievici i-au plăcut foarte mult. Despre mezin scria : „...n-a inventat el praful de puşcă, dar are multă nobleţe şi bunătate sufletească“.

Operaţiile militare se desfăşurau cu succes, armata rusă trecuse Dunărea şi cucerise patru cetăţi.

Lev Nikolaevici îşi comandă o uniformă de gală, cască, sabie, toate alese cu mare grijă. Deocamdată este aghiotantul generalului Adam Osipovici Serjputovski.

Totuşi situaţia lui Lev Nikolaevici continua să fie nestabilă şi îndoielnică.

Făcîndu-şi portretul el notează : „Sînt atît de ambiţios, şi atît de puţin mi-a fost satisfăcut acest sentiment, încît adesea mă tem că dacă ar trebui să aleg între glorie şi virtute aş alege prima"’.

Şi apoi : „Aşa-numiţii «aristocraţi» trezesc în mine invidia“.

Continuă să insiste în acelaşi sens. Presimţind apropiata glorie, Lev Nikolaevici, cu veşnica lui pasiune de a crea reguli, notează : „1. Să fii ceea ce eşti : a) Ca aptitudini ■*— scriitor, b) Ca origine — aristocrat“.

Situaţia sa neclară în armată continuă să fie un punct nevralgic. O simţim în cea de a doua povestire despre Sevastopol.

In familia lui Tolstoi, Nikolai I nu era iubit, dar se credea că pe plan militar Rusia este un stat foarte puternic. Se ştia desigur despre mită şi delapidări. Curînd însă, la Sevastopol, Lev Nikolaevici a aflat că întregul imperiu fură, că puterea militară a decăzut.

Veştile politice ajungeau cu greu pînă la Tolstoi ; mult timp tînărul ofiţer a fost un optimist.

Armata rusă se afla sub zidurile cetăţii Silîstra ; se săpase un şanţ : cetatea urma să fie aruncată în aer şi luată cu asalt. Părea că totul se va încheia prin fapte strălucite de vitejie.

Pînă atunci Tolstoi văzuse războiul doar de la distanţă. Ii scrie Tatianei Aleksandrovna Ergolskaia : „Teritoriul ce se întinde în faţa ochilor noştri este nu numai Inctntă- tor, dar prezintă şi un deosebit interes pentru noi. Ca să nu mai vorbim de Dunăre, de insulele şi malurile ei, unele ocupate de noi, altele de turci. Vedem ca în palmă oraşul, cetatea şi forturile mici ale Silistrei... La drept vorbind, este o plăcere cam ciudată să vezi cum se omoară oamenii între ei, dar şi dimineaţa şi seara privesc ore întregi acest spectacol stînd în căruţa mea. Și nu numai eu o fac".

Cetatea urma să fie luată cu asalt, dar între timp Austria, ale cărei ţrupe erau aşezate în flancul armatei ruseşti, puţind deci **să-i** taie calea, **a cerut** ca **oștirile ța**rului să fie evacuate din principatele dunărene.

Ţarul Nikolai I s-a învoit şi s-a retras, lăsîndu-i pe bulgari în voia soartei. Şapte mii de familii bulgăreşti au încercat să fugă din faţa turcilor.

Teist oi scria :

„Pe măsură ce părăseam satele bulgăreşti, pe urmele noastre apăreau turcii şi-i omorau pe toţi, cu excepţia femeilor tinere pe care le luau în harem. Intr-un sat unde m-am dus după lapte şi fructe întreaga populaţie fusese ucisă“.

M.P. Gorciakov era amărît, căuta să explice delegaţilor trimişi de aceşti nenorociţi, să-i convingă personal că nu poate lăsa să treacă peste pod atîţia oameni cu vite şi căruţe : eu banii lui proprii a închiriat eîteva vase pentru a-î transporta pe celălalt mal.

Astfel insuccesul diplomatic al ţarului a fost plătit de bulgari cu sînge.

V Au pornit război împotriva Rusiei nu numai Turcia, dar şi Anglia, Franţa şi chiar Sardinia, Austria şi Prusia rămăseseră neutre, dar era o neutralitate duşmănoasă.

Flota engleză patrula la graniţele Rusiei ; a atacat, deşi fără succes, oraşul Petropavlovsk-pe-Kamciatka, a bombardat Solovki, s-a arătat în faţa Kronstadtului, a ocupat insulele Aland, din golful Botnik, a intrat în Marea Neagră şi a debarcat lingă Eupatoria.

Armatele ruseşti duceau lipsă de fontă şi praf de puşcă.

înir-adevăr, oamenii care se aflau in fruntea armatei nu erau în stare să descopere praful de puşcă.

Nu se poate spune că Nikolai I era un om lipsit de curaj, era totodată şi mîndru şi visător. Insuccesul diplomatic al Rusiei îl preocupa şi-l chinuia, ştia bine că rezervele trimise armatei operative nu puteau ajunge la destinaţie decît peste o jumătate de an, cu efective reduse la jumătate : era informat despre furturi, despre incapacitatea. comandanţilor, dar nu putea schimba nimic, pentru

că el însuşi era nu numai creatorul acestui regim, dar şi produsul lui.

Nu trebuie'să credem că pentru aliaţi războiul cu Rusia era lucru uşor. Ei aveau pierderi mari cauzate nu numai de armatele noastre, dar şi de boli. Anglia se temea pentru posesiunile ei din Indii.

Soldaţii ruşi mai rezistau, dar generalii din rîndul aristocraţiei erau îngrozitor de incapabili. In afară de aceasta ţara era săracă, totul fusese furat, războiul se făcea cu resturi.

Soldaţii erau înarmaţi cu puşti cu cremene ca cele de pe timpul lui Petru I. In vremea lui Petru, a Elisabetei, a Ekaterinei, a lui Napoleon armata rusă era înarmată la fel ca ostile străine, dar spre sfîrşitul domniei lui Nikolai Rusia avea numai cîteva vase mari cu aburi, cîteva puşti cu bătaie lungă (carabine), dar nici un fel de artilerie rapidă.

La 2 noiembrie 1854 Tolstoi nota : „...adversarul a pus la bătaie 6000 de carabine, numai 6000 contra 30 (de mii). Şi noi ne-am retras pierzînd aproximativ 6000 de soldaţi curajoşi. Şi a trebuit să ne retragem pentru că din cauza drumurilor desfundate jumătate din trupele noastre nu aveau artilerie şi, Dumnezeu ştie de ce, nici batalioane de tragere. Ce crimă groaznică ! Ea va apăsa conştiinţa multora! “

Luptele începeau cu bine, dar se terminau prin înfrîn- geri. Cauzele ţineau de slaba pregătire a comandamentului general, de nepriceperea de a folosi hărţile, de proasta aprovizionare a armatei. Delapidările deveniseră oficiale.

Despre mită şi hoţii discutau liniştit oameni care urmau să moară a doua zi.

în povestirea *Sevastopol in august 1855,* un bătrîn ofiţer de artilerie îl mustra pe Volodea Kozelţov, tînăr ofiţer abia ieşit din şcoală :

,,— Uite ce-am să-ţi spun tinere, începu, pe un ton mai serios, ştabs-căpitanul. Ştii dumneata că, dacă eşti comandant de baterie şi te pricepi să gospodăreşti bine, îţi rămîn la sigur, pe timp de pace, vreo 500 de ruble, iar pe timp de război, ca la 7—8 mii — şi încă numai de la cai ? Şi asta e foarte bine. în aprovizionarea trupei, comandantul de-baterie nu se amestecă. E un lucru ştiut de cînd lumea în artilerie : dacă nu eşti bun gospodar, n-o să-ţi ră- mînă nimic. Afară de asta, trebuie să-ţi mai şi pui deoparte — şi asta după împrejurări — pentru potcovitul cailor •— una la mină (el îşi îndoi un deget), pentru medicamente — două la mină (şi-şi mai îndoi un deget), pentru cancelarie — trei ; pentru caii lăturaşi se plăteşte 500 de ruble, da, domnule, iar preţul unui cal de remontă este 50 de ruble — asta-i patru. Trebuie să mai schimbi şi gulerele soldaţilor, lucru care nu-i cuprins în statut ; mai cheltuieşti în plus şi pentru cărbuni ; le mai dai şi masă ofiţerilor. Şi, dacă eşti comandant de baterie, eşti obligat să duci o viaţă cuviincioasă : ai nevoie şi de-o.trăsură, şi de-o şubă, de tot felul de chestii, una-alta, a zecea... Ce să mai vorbim !

— Lucrul cel mai important, Vladimir Semionîci, — se amestecă atunci căpitanul care tăcuse tot timpul, — este următorul : închipuie-ţi că un om, ca mine de pildă, e de douăzeci de ani în slujbă, cu 200 de ruble soldă lunar, şi e veşnic strîmtorat. Atunci, de ce să nu-i dai posibilitatea, măcar pentru cit te-a slujit, să-şi asigure şi el o bucată de pîine la bătrîneţe, cînd comisionarii cîştigă în- tr-o săptămînă zeci de mii ?“

Aceste lucruri au fost nu numai scrise, dar şi tipărite ; erau cunoscute de toţi. La 19 mai 1855 Tolstoi a primit comanda unui pluton de artilerie de munte. După ce ia cunoştinţă de sistemul de

evidenţă, el notează : ...îmi dau seama cit e de uşor să furi, e atît de uşor, încît nu poţi să nu furi".

La început Tolstoi nu şi-a dat seama cît de critică era situaţia.

La 10 septembrie notează : „Mă chinuie debarcarea de la Sevastopol. încrederea prea mare în propria-i forţă şi apatia— iată principalele trăsături negative ale armatei noastre, comune tuturor armatelor ce aparţin unor state prea mari şi puternice".

Tolstoi şi cîţiva ofiţeri au găsit de cuviinţă şi folositor să creeze o asociaţie pentru instruirea soldaţilor.

La 17 septembrie el notează : „Planul de organizare al asociaţiei mă preocupă foarte mult".

Curînd s-a hotărît să nu se înfiinţeze o asociaţie, ci o revistă militară, căreia i-au dat mai întîi numele *Soldatskii vestnik,* apoi unul mai modest *Voennîi listok.* Revista urmărea menţinerea unui morâl ridicat în rîndul armatei ; s-a făcut un număr de probă, s-a desenat şi o vignetă, Tolstoi a scris pentru revistă două schiţe : *Cum mor soldaţii ruşi* şi *Unchiul Jdanov şi Cavalerul Cernov.*

Amîndouă au intrat apoi în nuvela *Tăierea pădurii.*

Cum nu erau bani pentru editarea revistei, căpitanul A. D. Stolîpin şi Tolstoi au hotărît să facă ei singuri rost de bani. în acest scop Lev Nikolaevici a dat dispoziţie să fie vîndută casa de la Iasnaia Poliana. Proiectul revistei a trecut prin diferite instanţe, a fost aprobat de comandantul frontului M. D. Gorciakov, care a transmis proiectul ministrului de război. în noiembrie, ministrul a prezentat proiectul ţarului şi a primit o rezoluţie, pe care a transmis-o înapoi lui Gorciakov.

Rezoluţia era următarea : „Majestatea sa, dînd pe de-a-ntregui dreptate **scopului înalt pentru care urmează** să fie editată revista menţionată, a binevoit să socotească nepotrivită editarea acesteia, pentru că toate articolele

care se referă la acţiunile militare ale trupelor noastre, înainte de a fi publicate în reviste şi ziare, se tipăresc în ziarul *Russkit invalid şi* după aceasta se transcriu în alte ediţii periodice. înălţimea Sa Imperială permite domnilor ofiţeri din armata de sub conducerea luminăţiei voastre să trimită articolele lor pentru a fi publicate în *Ruskii invalid“.*

Nu existase niciodată nici o interdicţie pentru nimeni de a publica materiale în *Ruskii invalid.*

Astfel, Tolstoi a primit un refuz net. Atunci el a scris la 19 decembrie o scrisoare lui Nekrasov, întrebîndu-1 cînd vor fi publicate în *Sovremennik Povestirea unui artilerist* şi *Adolescenţa,* adăugind că deţine multe materiale noi : „...am imens de multe materiale. Materiale cu conţinut actual, militar, adunate şi pregătite nu pentru revista dvs., ci pentru *Soldatskii listok,* pe care am încercat s-o înfiinţez in Armata din Sud, cum poate că aţi şi auzit la Petersburg. Drept răspuns la proiectul meu înălţimea sa Ţarul a binevoit să ne permită să publicăm articolele în *Invalid“.*

Nekrasov îi comunicase încă la 2 noiembrie (dar scrisoarea nu ajunsese Ia Tolstoi) că *Adolescenţa* a apărut în octombrie 1854, dar cu serioase tăieturi de cenzură. îi transmitea salutări din partea lui Turgheniev, îi dădea adresa, spunînd să scrie la redacţia *Sovremennik*-ului pe numele lui Turgheniev sau Panaev.

Tolstoi se mindreşte cu scrisoarea lui Nekrasov, care laudă *Adolescenţa* şi în acelaşi timp ajunge la disperare, notînd : „Toate adevărurile sînt paradoxuri. Concluziile directe ale minţii sînt greşite, deducţiile absurde ale experienţei — fără de greş“.

Trebuie să renunţe la experienţa lumii vechi, la prejudecăţile sale, ia ceea ce-i dictează raţiunea. Experienţa războiului vine în contradicţie cu tot ceea ce ştie.

La sfîrşitul lui 1854 îl aflăm la Sevastopol, în linia de foc, iar peste cîteva luni la al 4-lea bastion, locul cel mai periculos.

Primele lui însemnări sînt seci şi în acelaşi timp înduioşătoare.

Notează : „Ieri a căzut o ghiulea lingă un băieţel şi o fetiţă care se jucau pe stradă de-a căluşeii : s-au prăbuşit împreună, îmbrăţişîndu-se“.

îl vedem lucrînd. Pe 24 iunie 1855 notează următoarele reguli de muncă literară : .să-ţi întocmeşti un

program, să scrii pe ciorne şi să treci apoi pe curat, fără să şlefuieşti separat fiecare frază. Nu poţi judeca ceea ce ai scris tu însuţi dacă revezi mereu textul. Nu e bine, dispare farmecul şi interesul ineditului şi adesea tai ceea ce e bun pentru că ţi se pare prost, reluînd prea des textul“. Peste două zile altă însemnare : „Am terminat *Noapte de' primăvară,* nu mi se pare atît de bună ca la început“.

Zilele sînt pline pînă la refuz de tot felul de treburi, te şi miri cum mai are Tolstoi timp nu numai să scrie, dar să şi corecteze, să scurteze textul.

Notează : „Cariera militară nu este de mine şi cu cit voi scăpa mai repede de ea, ca să mă dedic în întregime literaturii, cu atît va fi mai bine“.

In martie 1855 o imploră pe Ergolskaia să-i trimită bani : „Mi se pare că v-am mai povestit despre perioada de început a şederii mele în Crimeea. în general a fost bine, pentru că eram ocupat cu serviciul şi stăpînit de interesul general pentru război ; dar îricepînd însă cu noul an. cînd am primit banii, destinaţi pentru revista din care nu s-a mai ales nimic, duc o existenţă trîndavă şi imorală“.

Tolstoi îşi linişteşte de îndată mătuşa, adăugind că nu a ajuns încă în situaţia în care se afla „înainte de plecarea . în Caucaz... şi în care aş putea ajunge din nou“. El speră să-şi ia revanşa la cărţi şi nu numai să-şi plătească toate

datoriile, dar să răscumpere şi moşia ipotecată ; se gîn- deşte să dea libertate ţăranilor săi.

Pentru Tolstoi era o grea încercare nu atît pierderea la jocul de cărţi, cit mai ales înjositoarea necesitate de a cere bani de la rude, de a-i implora să vîndă orice pentru a-i trimite bani, de a asculta părerile de rău ale mătuşii, mustrările fraţilor şi răspunsurile îngăduitoare ale lui Valei'ian Petrovici, cumnatul său, ce părea a fi gata să-i vină în ajutor, dar n-o făcea din toată inima.

între timp, trăgînd în inamic din tunurile sale micuţe, trăind pe bastion sub foc intens de artilerie, reproşîndu-şi trîndăvia şi apatia, reuşea totuşi să continue *Tinereţea,* să termine *Tăierea pădurii* şi să lucreze la *Povestiri din Sevastopol.*

Lev Nikolaevici a ţinut tot timpul jurnale intime şi a hotărî! ca ele să fie tipărite integral, fără prescurtări. Ştim astfel despre el tot ce se poate şti despre un om ; lucrurile cele mai importante pe care le-a avut de spus le-a spus însă în cărţile sale, în care s-a cristalizat esenţa pură.

Puşkin scria în septembrie 1825 din satul Mihailovskoe prinţului Viazemski : „Nu este greu să dispreţuieşti judecata oamenilor ; este imposibil să dispreţuieşti propria-ţi judecată'[1].

Cernîşevski, citind primele scrieri ale lui Tolstoi remarcase deprinderea de autoanaliză şi o mare experienţă sufletească ; el intuise, într-un fel, existenţa jurnalelor lui Tolstoi, despre care, bineînţeles, nu putea şti nimic.

Tolstoi se analiza şi se judeca tot timpul şi nu dispreţuia judecata semenilor, de aceea a şi fost de acord cu publicarea jurnalelor sale, pe care trebuie să le citim cu adînc respect şi să le considerăm ca o faptă

de eroism.

Concomitent eu însemnările zilnice continua să lucreze la *Povestiri din Sevastopol.* Aici era nu numai judecata propriei sale vieţi, a aristocraţilor şi semiaristocraţilor ce-1

înconjurau, ci şi a întregii Rusii ţariste, care nu se arăta demnă de faptele de eroism ale ostaşilor ce luptau la Sevastopol.

SEVASTOPOLVL IN DECEMBRIE

Povestirile din Sevastopol s-au născut ca urmare a proiectului de a scoate o revistă militară, conceput în sep- tembrie-octombrie 1854 de către un grup de prieteni, ofiţeri de artilerie în Armata din Sud.

Iniţial articolele-reportaj erau destinate ostaşilor, dar la începutul lui ianuarie 1855 Tolstoi i-a promis lui Nekrasov să trimită lunar *Sovremennik*-ului cite 2—5 pagini şi a dat o listă de teme fără să pună numele autorilor : *Scrisoare către surorile de cantate, Amintiri despre asediul Silistrei, Scrisoarea unui soldat din Sevastopol.*

Se intenţiona crearea unei reviste militare cu o redacţie independentă sub egida *Som-emennik-ului.* Nekrasov îi scria lui Tolstoi la 27 ianuarie .1855 : „Am primit scrisoarea dumneavoastră cu propunerea de articole pe teme militare şi mă grăbesc să vă aduc la cunoştinţă că sini gata şi chiar bucuros să vă ofer un spaţiu în *Sovremennik* — am mai multă încredere în gustul şi talentul dumneavoastră decît într-al meu.“

Din jurnalul lui Tolstoi ştim că la 27 martie el a început povestirea *Sevastopolul zi şi noapte.* Din acesta s-a născut *Sevastopolul în decembrie ;* cea de-a doua parte a fost părăsită pentru a se transforma apoi în punctul de plecare al povestirii *Sevastopolul în mai.*

în schiţa *Sevastopolul în decembrie,* importanţa temei, a materialului domină. Autorul doreşte înainte de toate să arate situaţia militară. Povestirea este construită ca o relatare a unei inspecţii în oraş făcută de către o persoană

necunoscută, interesată şi de curînd sosită. Povestitorul nu apare ca persoană, el joacă rolul de ghid în sensul propriu al acestui cuvînt.

Tolstoi descrie cel mai tragic eveniment al acelei epoci şi nu ascunde nimic, dar îşi structurează în aşa fel povestirea, încît amănuntele militare par trăsături ale vieţii cotidiene, subordonate parcă acesteia. Relatarea modului neobişnuit în care sînt duşi morţii la cimitir — atelaj cu cămile — diminuează parcă impresia de grozăvie, impune o atitudine calmă şi practică în faţa morţii.

Povestitorul îl previne pe cititor că îi va face o impresie neplăcută amestecul ciudat dintre viaţa de oraş şi cea de cazarmă, dintre oraşul frumos şi bivuacul murdar.

Se vorbeşte despre război fără teamă şi cu calm ; se amintesc mănuşile imaculate ale unui ofiţer ce trece pe stradă, chipul unui marinar eu pipă în gură, silueta unei fetişcane „care, temîndu-se să nu-şi ude rochia trandafirie, sare din piatră în piatră“.

Războiul este prezentat ca o existenţă cotidiană, obişnuită, şi în acelaşi timp de la început sînt înfăţişate spitale, se vorbeşte de amputare, de oameni după amputări, se povestesc halucinaţiile unei femei căreia i se amputaseră ambele picioare de la genunchi. Şi numai după aceste amănunte de maximă exactitate, după ce se arată delirul sub influenţa cloroformului, eînd cel pregătit pentru operaţie rosteşte „ca intr-un delir, cuvinte fără sens, uneori simple şi înduioşătoare“, după toate acestea se descrie în- mormîntarea, pe scurt şi aproape festiv. „S-ar putea ca din biserică să-ţi iasă în cale înmormîntarea cine ştie cărui ofiţer, cu coşciug trandafiriu, muzică militară şi prapuri fluturînd în vînt“.

Pentru ca brusc descrierea să-şi schimbe coloritul amin- tindu-se de „bubuiturile canonadei de pe bastioane“.

Cititorul este’ introdus într-o lume nouă. Scriitorul afirmă :
înmormântarea îţi va apărea ca o foarte fru
moasă privelişte războinică, bubuiturile ca nişte foarte frumoase- zgomote războinice, dar nu vei asocia nici priveliştea aceasta şi nici bubuiturile cu gîndul limpede pe care l-ai trăit şi pe care îl porţi în tine, gîndul suferinţei şi al morţii, aşa cum le-ai asociat cînd erai la postul de prim- ajutor“.

Suferinţele oamenilor sînt subordonate ideii de apărare a Sevastopolului.

Povestitorul străbate oraşul ; în locul oamenilor veseli apare peisajul din zona frontului. Urmează iarăşi o descriere a drumului, cu indicaţii precise : „la dreapta“, „în sus“.

„Mai treci de o baricadă, intri pe o poartă în dreapta şi apoi dai de o stradă largă, în pantă. Dincolo de această baricadă, casele de pe amîndouă părţile străzii sînt nelocuite, firmele date jos, intrările mascate de scînduri bătute în cuie, geamurile sparte, cîte un colţ de zid dărîmat, cîte un acoperiş găurit. Clădirile par toate nişte veterani care au avut de îndurat tot soiul de nenorociri şi lipsuri, şi parcă se uită la tine mîndre şi oarecum dispreţuitoare. Pe drum te împiedici de ghiulele aruncate şi luneci în gropi cu apă, săpate de bombe în solul pietros. Pe străzi te încrucişezi sau treci pe lingă grupuri încolonate de soldaţi, ofiţeri ; se-ntîmplă să întîlneşti, cînd şi cînd, cîte o femeie sau cîte un copil, dar femeia asta nu mai e din cele care poartă pălărie ; e o nevastă de marinar, cu vreo scurteică veche pe ea, încălţată cu cizme soldăţeşti.“

Povestitorul înregistrează, născîndu-se brusc, simţul de autoconservare ; ne apx-opiem de linia întîj.

„Şuierul vreunei ghiulele sau al vreunei bombe prin preajmă, chiar în timp ce urci dealul, te va surprinde neplăcut, şi dintr-o dată vei pricepe cu totul altfel decît pri-

cepeai atunci înţelesul bubuiturilor acelora pe care le auzeai încă din oraş. Cine ştie ce amintire senină a clipelor de răgaz te va străfulgera pe neaşteptate, şi propria ta persoană va începe să te preocupe mai mult decît observarea celor ce se petrec ; vei deveni mult mai puţin atent la 'cele înconjurătoare, şi un sentiment neplăcut, de neho- tărîre, va pune stăpînire pe tine.“

Urmîndu-1 mai departe pe povestitor, cititorul se în- spăimîntă că a pătruns în zona de front ; groaza lui este însă gratuită.

„Nu departe de tine auzi căzînd o ghiulea, şi ţi se pare că din toate părţile te împresoară fel de fel de zgomote de gloanţe — zumzet ca de albină, tremur mai apropiat sau mai îndepărtat de strună — auzi bubuitul înfricoşător al tunului, care te zguduie pînă-n străfunduri şi-ţi pare ceva înfricoşător.

«Va să zică ăsta-i bastionul patru ! Iată, acesta-i locul acela cumplit, pe drept euvînt înfricoşător !» îţi spui tu, încercând un simţămînt de oarecare mândrie, amestecată cu foarte multă frică înăbuşită. Dar vai ; dezamăgire : n-ai ajuns încă la bastionul patru... Asta nu-i decît reduta Ia- zonovskaia, loc care, comparativ, e foarte puţin primejdios şi cu totul liniştit. Ca să ajungi la bastionul patru, ia-o la dreapta, de-a lungul acestei tranşei înguste, pe care a pornit, încovoindu-se de mijloc, infanteristul acela.“

Bastionul al patrulea, socotit cel mai înspăimîntător se dovedeşte a fi un loc în care viaţa se scurge în mod obiş- ■ nuit. Oamenii trăiesc la Sevastopol, luptă, îşi ţin pipele în buzunar, mestecă pesmeţi, apoi se apropie de tunul de lingă care a fost ridicat un mort sau un rănit,

Sevastopolul în decembrie a avut un ecou deosebit în presă şi a fost apreciat de toţi. A fost tradus în limba franceză pentru a fi publicat în revista *Le Nord* din Bruxelles şi a fost retipărit, parţial, în *Russkii invalid.*

Campania din Sevastopol, apărea pentru toţi într-o perspectivă nouă-; schiţa lui Tolstoi nu vorbea direct despre faptele de eroism, dar, în încheiere, zugrăvind, peisajul oraşului, Tolstoi arată cum rezistă Sevastopolul asediat : „De-abia acum povestirile în legătură cu prima fază a asediului Sevastopolului, cînd în cuprinsul lui nu existau nici fortificaţii, nici trupe, cînd lipseau cu totul orice posi- bilităţi materiale de a-l păstra, şi cînd totuşi nu-şi făcuse loc nici cea mai mică îndoială asupra hotărârii de a nu fi lăsat duşmanului — povestiri legate de vremea cînd Kornilov, acest erou demn de Grecia antică, apunea, inspec- tînd trupele : o să murim băieţi, dar să nu predăm Sevastopolul şi ruşii noştri, care nu prea sînt tari în frazeologie, îi răspundeau.: «Murim ! Ura !» — de-abia acum povestirile de pe vremea aceea au încetat să mai. fie pentru tine o frumoasă tradiţie istorică şi au devenit, dimpotrivă, un adevăr real, un fapt“.

SEVASTOPOLUL ÎN MAI

Cea de-a doua povestire închinată Sevastopolului înfăţişează un oraş care s-a deprins cu viaţa de asediu. Introducerea în povestire, nu lipsită de originalitate, concretizează noţiunea de timp cxprimînd-o prin acţiune.

„Şase luni au trecut de cînd prima ghiulea, pornită de pe bastioane,, a şuierat prin văzduh şi a scurmat pămîntul întăriturîlor inamice, şi de atunci mii de bombe, ghiulele şi gloanţe au zburat fără încetare de pe bastioane în tranşee şi din tranşee spre bastioane, iar îngerul morţii n-a încetat să plutească pe deasupra lor.“

Cel de-al doilea paragraf pune faţă în faţă două noţiuni îndepărtate ca sens : vanitatea şi moartea.

„Mii de oameni au reuşit să-şi rnfrîngă amorul propriu, mii au reuşit să şi-l satisfacă, alte mii de oameni au ajuns să-şi afle liniştea în îmbrăţişarea morţii. Cîte steluţe n-au arborat epoleţii, cîte n-au picat, cîte ordine «Sfînta An na» sau cîţi «Vladimiri», cîte sicrie trandafirii şi cîte linţolii !"

Urmează o descriere foarte scurtă, concentrată a Sevas- topolului, văzut din punctul de vedere al francezilor şi o prezentare a taberei duşmane din perspectiva locuitorilor Sevastopolului.

„Şi tot aceleaşi zgomote vin de pe bastioane şi tot aşa — cu aceeaşi înfiorare involuntară şi frică superstiţioasă — se uită, în serile limpezi, francezii, din tabăra lor, la pă- mîntul negru şi brăzdat al bastioanelor Sevastopolului, la siluetele negre ale marinarilor noştri care forfotesc pe ele şi numără ambrazurile prin care tunurile îşi arată amenin ţător ţevile de fontă ; tot aşa cercetează cu luneta un subofiţer timonier, de sus, de pe foişorul telegrafului, siluetele pestriţe ale francezilor, bateriile lor, corturile, coloanele care se mişcă pe muntele Zeleonaia, nouraşii de fum ce izbucnesc în tranşee, şi tot cu aceeaşi înfocare se-nghesuie din toate colţurile lumii mulţimi felurite de oameni, care mai de care minaţi de şi mai felurite dorinţi, spre acest loc fatal.“ ,

Discursul liniştit, solemn povesteşte despre lucruri cumplite, despre fapte de vitejie, privindu-le cu fatalism, ca ceva obişnuit. în încheiere .se arată inutilitatea războiului în general. Pentru a dovedi lipsa de sens a războiului autorul propune să se pună faţă în faţă cîte un soldat din partea fiecărei armate şi să fie lăsaţi să se bată ei între ei.

„Acest fel de a judeca e un paradox numai în aparenţă : în fond e valabil. într-adevăr, care ar fi deosebirea între un rus care ar lupta împotriva unicului reprezentant al aliaţilor, şi cele optzeci de mii de oameni care luptă împotriva altor optzeci de mii de oameni ? De ce n-ar fi o sută treizeci şi cinci de mii împotriva altor o sută treizeci şi cinci de

mii ? De ce nu douăzeci de mii contra a douăzeci de mii ? De ce nu douăzeci contra douăzeci ? De ce nu unul împotriva unuia ? Un caz nu e cu nimic mai logic decît celălalt. Dimpotrivă, cel din urmă e cu mult mai logic, pentru că e mai uman.“

Aici întîlnim pentru prima dată procedeul tipic al lui Tolstoi de a interveni în naraţiune pentru a distruge interpretarea tradiţională a unei noţiuni acceptate. Scriitorul se situează în afara lanţului logic obişnuit : scopul lui este de a prezenta războiul ca o nebunie, ca un act lipsit de legitimitate.

Maniera de a povesti a lui Tolstoi s-a schimbat mult.

In prima povestire din ciclul Sevastopolului naraţiunea era severă şi concisă. Personalitatea povestitorului trecea în plan secundar, dominată fiind de acţiune. în intervalul dintre cele două povestiri autorul a suferit o mare deziluzie asumîndu-şi acum rolul de judecător al politicii ţariste. El însuşi s-a schimbat, s-a dezbărat de o parte din prejudecăţile trecutului. în felul acesta se neagă însăşi biografia iui Tolstoi.

Adevărul acestei povestiri înseamnă negarea vieţii obişnuite, negarea războiului şi a rînduielilor din Rusia. Naraţiunea nu are pasaje inerte, fără dinamism, de pildă aş putea spune că nu are peisaje.

Cerul este prezent în naraţiune cu un anumit sens : el este văzut diferit de la un personaj la altul şi în acelaşi timp rămîne unul şi acelaşi, neînţeles şi prin aceasta general omenesc. Ofiţerii — aristocraţi se uită pe fereastră, privesc noaptea de deasupra Sevastopolului şi fălindu-se cu vitejia lor vorbesc despre cer şi despre război :

„—• Dar ştii că încep să se audă pocnituri prin preajma retranşamentelor ?! Oho ! E de-a hoâstră sau de-a lor ? Uite cum a

explodat, — spuneau ei, stînd aple-

câţi pe fereastră, cu ochii la dungile de foc ale bombelor care se încrucişau în văzduh, la fulgerele salvelor care luminau cîte o clipită cerul siniliu şi la fumul alb al prafului de puşcă, iar cu urechea aţintită la bubuitul canonadei ce se tot înteţea.

— Quel charmant coup d'oeil ! Nu-i aşa — spuse Ka- lughin, atrăgînd atenţia oaspetelui său asupra acestei panorame cu adevărat minunate. Ştii, uneori nu poţi deosebi o stea de o bombă.

-=—• Da, eu crezusem adineauri că e o stea şi cînd colo s-a lăsat în jos, uite cum a explodat ; dar steaua asta mare, cum i-o fi zicînd ? E întocmai ca o bombă.

—- Ştii, m-am obişnuit pînă într-atît cu bombele astea, .îneît sînt sigur cp în Rusia, într-o noapte cu stele, o să mi se pară că nu-s toate decît bombe. Aşa de mult te obişnuieşti !“

în acelaşi timp, cu ei priveşte cerul o bătrînă ce fusese mutată la marginea oraşului : lingă ea stau ordonanţa Nikita şi un copil :

Steluţele astea, ia te uită cum se mai rostogolesc steluţele ! — întrerupse fetiţa tăcerea ce se aşternuse după cuvintele lui Nikita, privind cerul. Uite, uite, încă una s-a' rostogolit ! Oare de ce o fi aşa, mămică ?

— O să facă una cu pămîntul şi ce ne-a mai rămas din căsuţă, spuse bătrîna suspinînd, fără să răspundă la întrebarea fetiţei.'

— Cînd ne-am dus noi pe-acolo deunăzi, mămică, împreună cu net^ea, urmă cu voce cîntată fetiţa care prinsese gust de vorbă, uite aşa o ghiulea mare a căzut drept în odaie, lingă dulap : se vede că a găurit tinda şi a nimerit în odaie. Ma-a-re, uite atît, de nici nu poţi s-o ridici".

Cerul este luminat de bombe, stelele s-au amestecat cu bombele ; în finalul povestirii steaua-bombă aduce 11 — Lev Tolstoi

moartea lui Pfaskuhin.; realitatea neagă discuţia uşuratică despre război şi despre adevărul mărunt. *i*

însemnările din- jurnal au aflat o nouă existenţă în povestire, ele sînt negate de analiza naraţiunii.

Reflecţiile din jurnal despre aristocraţi, despre cine e aristocrat şi cine nu. nu reprezintă un moment esenţial al naraţiunii, am spune că şînt anihilate prin reducerea lor Ia proporţii minime.

Viaţa obişnuită continuă în timpul războiului, continuă prin îndoiala meschină şi invidioasă în ce priveşte valoarea sa autentică. Şi aici continuă să aibă importanţă originea aristocratică.

„Cuvîntul *aristocraţi* (în sensul unui cerc înalt, ales, aparţinînd indiferent cărei pături) a căpătat la noi, în Rusia (unde s-ar părea că nici n-ar fi trebuit să existe), de la un timp încoace, o mare popularitate şi a pătruns în toate colţurile şi în toate straturile societăţii, acolo unde nu sălăşlueşte decît vanitatea (şi în ce împrejurări, ori în ce epoci nu sălăşlueşte în om această respingătoare şi meschină patimă ?) — printre negustori, printre funcţionari, printre furieri ori ofiţeri, la Saratov, la Mamadîşi, la Viniţa, peste tot unde sînt oameni. Şi cum în oraşul asediat Sevastopol sînt oameni mulţi, este prin urmare şi multă vanitate, deci sînt -şi *aristocraţi,* în ciuda faptului eă deasupra capului fiecăruia, *aristocrat* sau *nearisto- crat,* atîrnă în orice clipă ameninţarea morţii. Pentru căpitanul Objogov, ştabs-căpitanul Mihailov este un *aristocrat;* de vreme ce are o manta curată şi mănuşi, şi el nud. poate suferi pentru asta, deşi îl stimează întrucîtva ; pentru ştabs-căpitanul Mihailov, aghiotantul Kalughin e un *aristocrat,* pentru că e aghiotant şi se tutuieşte cu ceilalţi aghiotanţi; de aceea nu-1 prea are la inimă, eu toate ca îi şi cam ştie de frică. Pentru aghiotantul Kalughin, contele Nordov e un *aristocrat* şi în sinea lui îl înjură în-

totdeauna şi-l dispreţuieşte numai fiindcă e aghiotant imperial.“

Vanitatea obişnuită, rezultat al unor anume rânduieli sociale îi orbeşte pe oameni : ea îl ispiteşte : „...pe ofiţerul - de marină Serveaghin, cunoscut pentru vitejia sa, care dorea şi el să se alăture cercului *aristocraţilor* şi de aceea se apropiase şi-i vorbise. Şi faimosul viteaz îşi strecură cu multă bucurie braţul muşchiulos, pe care nu o dată i-1 simţiseră francezii, pe după braţul lui Praskuhin, care se bucura şi el de faimă, dar nu de faimă de om prea cumsecade“.

Inegalitatea socială îi înrobeşte şi pe acei oameni, care dacă n-ar ţine seama de ea ar putea să moară şi să trăiască cu demnitate. Doi oameni — Praskuhin şi Mihailov — preocupaţi de ideea inegalităţii, lor, se întorc din linia întîi şi se găsesc intr-o zonă aparent sigură. Ei aud strigătul sentinelei : „Markela !“

„— Mihailov îşi întoarse capul. Punctul de foc al bom- bei părea că se oprise la zenit, în poziţia în care nu-i mai poţi defini deloc direcţia...“'

Mihailov se trînti pe burtă. Praskuhin se aplecă, fără voia lui, pînă la pămînt şi-şi strînse bine pleoapele ; n-auzî decît- bufnitura bombei, care căzuse undeva, foarte pe-a- proape, pe pământul tare. Trecu o secundă, care i se păru lui Praskuhin un ceas, şi bomba nu mai exploda. Lui Praskuhin începu să-i fie teamă, să nu se fi speriat de pomană, poate că bomba a căzut departe şi lui doar i s-a părut că focosul ei sfîrîie pe aici. Deschise ochii şi vării că Mihailov, căruia el îi era dator douăsprezece ruble şi jumătate* zace pe burtă nemişcat, mult mai jos, chiar la picioarele lui, lipit de ele — şi acest lucru îi satisfăeu amorul propriu. Dar în aceeaşi clipă dădu cu ochii de luleaua luminoasă a focosului bombei, care se răsucea la numai un .arşin de el.

Groaza, o groază rece, care exclude orice alte sentimente şi gînduri, puse stăpînire pe toată fiinţa lui ; îşi acoperi faţa cu mâinile şi căzu în genunchi.

Mai trecu o secundă, o secundă în car'e o lume întreagă de sentimente, idei, nădejdi şi amintiri i se perindară în imaginaţie.“

Moartea este alături.

Cele douăsprezece ruble şi jumătate au mai fost amintite în povestire. Zăcînd, Mihailov îşi aducea aminte că Praskuhin, care acum stătea în picioare, îi datora douăsprezece ruble şi jumătate la préférence, şi în acelaşi timp îşi zicea că în comparaţie cu el Praskuhin e aristocrat.

Impresiile înălţătoare şi cele triviale sînt amestecate în povestire. Analiza trece mereu de la Mihailov la Praskuhin şi invers. Timpul este saturat de teamă, timpul are

0 durată reală. Mihailov se gîndeşte :

„«„.am mai trecut şi în infanterie ca să pot lua parte la campanie : nu făceam eu mai bine să fi rămas în regimentul de ulani în oraşul T. şi să-mi petrec timpul cu prietena mea Nataşa ?... Pe cînd acum, poftim, uite ce păţesc !*> şi începu să numere : unu, doi, trei, patru, făcînd în gînd rămăşag că, dacă bomba avea să explodeze la un număr cu soţ, el are să scape cu viaţă, iar dacă se va întâmpla să răbufnească la un număr fără soţ — va fi ucis. «S-a sfîrşit totul ! M-a omorît !» îşi zise el cînd bomba explodă (nu-şi aduce aminte dacă era un număr cu soţ sau fără soţ) şi simţi o lovitură, urmată de o durere ascuţită în cap. «Doamne, iartă-mi mie greşelile mele !» rosti el împreunîndu-şi cu zgomot palmele, ridicîndu-se şi căzînd înapoi cu faţa în jos, în nesimţire.“

. Omul pare să fi murit, totuşi el continuă să analizeze, drept care imediat urmează negarea morţii ;

„Prima senzaţie, cînd îşi veni în. fire, fu sîngele care

1 se scurgea de-a lungul nasului şi durerea la cap care

devenea din ce în ce mai slabă. «Acuma-mi iese sufletul, îşi zicea ei. Oare ce mă aşteaptă *acolo ?* Doamne, primeşte-mi sufletul în pacea ta ! Un lucru doar mi se pare ciudat, medita el, că murind, aud aşa de limpede paşii soldaţilor şi bubuitul salvelor...»

Cineva îl luă de umeri. încercă să deschidă ochii şi văzu deasupra capului albastrul închis al cerului cu roiurile de stele şi două bombe fugărindu-se una pe alta, în zbor, deasupra lui ; îl văzu pe Ignatiev, soldaţii cu targa şi cu puştile, parapetul tranşee! şi deodată se încredinţă că nu e încă pe lumea cealaltă.

Fusese uşor rănit la cap de o piatră...“ în primul moment Praskuhin se crede atins de Schijă ; în mintea lui gîndurile îşi urmează cursul. Am zice că sînt ideile lui Tolstoi, concentrate la maximum şi răstălmăcite. Praskuhin îşi aduce aminte de datoria pe care trebuia s-o plătească la Petersburg, de un cîntec ţigănesc, de femeia pe c^re o iubise, de omul care îl jignise cu cinci ani în urmă şi căruia nu-i plătise pentru jignirea adusă (un asemenea om, şi jignirea pe care i-o adusese, probabil măruntă, trăia în amintirea lui Tolstoi). Prin faţa omului se desfăşoară viaţa lui mărunţită sub forma unor rămăşiţe ; cineva îl îmbrînceşte cu un zgomot asurzitor, el aleargă, se împiedică apoi cade şi crede că e doar rănit.

Pe lîngă el trec in goană soldaţii : „...Unu,' doi, trei soldaţi ; uite şi un ofiţer cu mantaua suflecată...“ îi numără el. Dialogul interior se desfăşoară cu o veridicitate neobişnuită. Avem impresia că trăim înainte de moarte, în ultima clipă, iluzia vieţii.

Praskuhin se încurcă la numărătoare. Locul gînduri- lor îl iau senzaţiile. Praskuhin este încă viu.

„...îşi adună toate puterile şi dădu să strige : «Lua- ţi-mă !» Dar, în loc de asta, gemu atît de cumplit, încît se îngrozi singur auzindu-se. Pe urmă, lumini roşii în-

cepurâ sâ-î joace în ochi şi i se păru că soldaţii îngrămădesc deasupra lui bolovani : luminile săltau tot mai rar, tot mai agale, pietrele pe care le îngrămădeau deasupra lui îl apăsau tot mai greu şi mai greu. Făcu o sforţare ca să dea pietrele la o parte, se întinse şi- nu mai văzu, nu mai auzi, nu mai gîndi şi nu mai simţi nimic. Fusese ucis pe loc de o schijă care-1 lovise în crucea pieptului."

Care este adevărul pe care-1 afirmă destinul unui om ce a trăit meschin şi a murit înşelat ?

Tolstoi vrea să ciyioască adevărul mai mult decît orice alt scriitor pînă la el ; consideră adevărul ca fiind eroul autentic al operei sale. O meditaţie despre adevăr încheie povestirea.

„Iată că am şi spus ceea ce am dorit să spun ; dar îndoieli apăsătoare mă copleşesc. Poate că hu< trebuie s-o spun. Poate că ceea ce am spus eu face parte din acele adevăruri care, tăinuite inconştient în sufletul fiecăruia, nu trebuie rostite pentru a nu se face vătămătoare, ca drojdia din vin, care nu trebuie stârnită, ca. să nu strice vinul.

Unde-i aici, în această povestire, răul ce trebuie evitat ? Unde-i expresia binelui, de Ia care trebuie să luăm pilda ? Care e personajul negativ şi care e personajul pozitiv al povestirii ? Toţi sînt şi buni şi răi,

Nici Kalughin, cu . strălucita lui bravură *(bravoure de gentilkomme)* şi cu trufia lui, motorul tuturor faptelor şale, nici Praskuhin, urî om inofensiv, dar superficial, cu toate că *a căzut pe cîmpul de luptă pentru credinţă,* tron şi patrie, nici Mihailov, cu lipsa lui de curaj şi vederile lui mărginite, nici Pest — băieţandru fără principii şi convingeri bine stabilite, nu pot fi nici personaje negative, nici personaje pozitive ale povestirii. ;

Căci eroul povestirii mele, pe care îl iubesc din tot sufletul, cel pe care m-am străduit să-l zugrăvesc în toată

splendoarea lui şi care a fost,'€:&«? şi va Ii întctcteaOT-a splendid, este adevăru 1 !“

Caaje -este acest adevăr :şi prin ee se deosebeşte adevărul im Tolstoi de adevărul altor ofiţeri curajoşi care au luptat şi ei la .Sevastiopol ? Cum îaoe Tolstoi din adevăr eroul său ?

•Prin procedeul analizei .şi al sistemului de -oaste»-; puneri. Neadevărul războiului iese la iveală în teapul armistiţiului.

„Pe bastionul nostru şi deasupra tranşeei foansezilcr au fost arborate steaguri albe, iar'printre ele.. *m vsâsea* smălţuită de flori, zac, fără cizme, teveşmintate care în albastru, care în cenuşiu, mormane de cadavre sfârtecate, pe care oamenii de corvoadă ie cară şl le aşază in căruţe. O miasmă grea, îngrozitoare, de hoit, umple -văzduh»!. Din Sevastopol şi din tabăra franceză -au ieşit pilcuri •fle oameni să contemple' priveliştea aceasta şi, cu e Maarnâ şi binevoitoare curiozitate, se apropie unii de alţii,-“

Adevăr nu este războiul, adevăr este pacea, care se poate instaura atît de simplu.

’ Oamenii vorbesc paşnic şi binevoitor, glumesc, : francezii, şi ruşii îmc-earcă să se inţeîe^ă'unis pe nalţii. ■Ofiţerii vorbesc între ei, urmând inerţia modului de a rglndi, obişnuit pentru un ofiţer de cavalerie-aristocrat, .pe care Tolstoi îl numeşte „jargon .franţuzesc de frizerie“.

Dar armistiţiul este încheiat numai pentru a se putea strînge cadavrele de pe câmpul de luptă. s Războiul este continuat prin inerţia unor state ajuaase în stare de descompunere. Tolstoi se întreabă patetic :

„Da, pe bastion şi deasupra tranşeei au fost .arborate steaguri albe, valea smălţată de. flori geme de cadavre Te duhnesc, mîndrul soare se lasă de pe cerul senin 1n jos spre marea albastră şi marea albastră, legânîhd'GHse, -sclipeşte în razele de aur ale soarelui. Mii -de oameni *m*

bulzesc, cască gura, stau de vorbă şi-şi zîmbesc unii altora. Şi aceşti oameni, creştini cu toţii, care mărturisesc una şi aceeaşi mare lege a iubirii şi a jertfirii de sine, uitîndu-se la isprava lor, nu vor cădea'deodată cuprinşi de căinţă în genunchi în faţa aceluia care, dîndu-le viaţă, a -sădit în sufletul fiecăruia, dimpreună cu frica morţii, dragostea pentru bine şi frumos şi nu se vor îmbrăţişa cu lacrimi de bucurie şi fericire în ochi, ca fraţii ?/Nu !“

Condamnarea războiului nu se termină cu acest discurs.

Povestirea se încheie printr-o scenă emoţionantă şi cutremurătoare.

Un băieţel de zece ani strînge flori albastre de cîmp în valea fatală. Copilul merge acoperindu-şi faţa cu buchetul şi se opreşte în dreptul unui cadavru, descris laconic, dar în toată grozăvia lui, atinge cu piciorul mîna înţepenită : „Mîna s-a bălăbănit şi a revenit la loc. Băia-tul a scos deodată un ţipăt, şi-a ascuns faţa în flori şi a rupt-o la fugă, cît îl ţineau picioarele, înspre cetate...“

Aşa înţelegea Tolstoi să biruie războiul.

La Sevastopol el a devenit din sublocotenent locotenent şi s-a afirmat ca un mare scriitor, pe care viaţa pe care o văzuse, la care luase parte l-a făcut să gîndească, să confrunte idee de idee pentru a găsi, în urma acestei confruntări, un nou erou al literaturii — adevărul.

în spatele fortificaţiilor vremelnice, ridicate la Sevastopol, îp spatele tunurilor ruseşti ce răspundeau arareori focului aliaţilor, sub bombele ca nişte stele el a aflat o nouă manieră de a scrie.

Aceasta a cucerit apoi lumea întreagă. A cucerit-o prin adevăr.

Tolstoi se îndrepta către marele său roman trecînd prin experienţa şi prin decepţiile de la Sevastopol, cău- tînd sprijin în popor şi negînd

în ziua de 18 februarie 1855 la ora trei şi, jumătate, deasupra Palatului de iarnă s-a ridicat un drapel negru : după o grea agonie, murise ţarul. Unele zvonuri spuneau că ar fi răcit, altele, care reprezentau majoritatea, că ar fi dat ordin să fie otrăvit.

• Aşa a murit omul pe care Şevcenko l-a poreclit Ni- kolai „Frînă“, iar Tolstoi, mai tîrziu, Nikolai „Ciomag“.

Tolstoi nu i-a iertat niciodată acestui ţar cruzimea fără de sens, decăderea armatei, ruşinea înfrîngerii de la Sevastopol, apusul gloriei ruseşti.

Nikolai murise, dar sistemul statal nu se schimbase ; o mită era compensată de altă mită, hoţia era premeditată, nu lua mită doar Akaki Akakievici, care se ducea la slujbă pe ger, fără'manta.

-- La 25 august, Tolstoi nota : „Stele pe cer. La Sevastopol e bombardament, în tabără muzică. Nu am făcut nici o faptă bună, -din contra, l-am bătut la cărţi pe Kor- sakov“.

Timpul căderii Sevastopolului este timpul deznădejdii lui Tolstoi.

La 2 septembrie scriitorul notează : „Sevastopolul a fost predat, am fost acolo chiar de ziua mea de naştere. AcuiA lucrez la descrierea acestei zile, merge bine. îi datorez lui Rozen 300 de ruble şi l-am minţit“.

Sub ochii lui se petrece un eveniment istoric de seamă. Tolstoi devine martor şi chiar părtaş la „făurirea“ istoriei.

Fiind om de litere i s-a încredinţat să scrie raportul oficial cu privire la ultimul bombardament şi la cucerirea Sevastopolului de către armatele aliate. Concluziile au fost redactate de Tolstoi pe baza rapoartelor înaintate de ofiţerii de artilerie de pe toate bastioanele.

în însemnarea sa *Cîteva cuvinte despre cartea ,,Război şi pace“* Lev Nikolaevici scria : „îmi pare rău că nu am copiat aceste rapoarte. Ar fi fost cea mai bună dovadă de minciună militară, necesară, naivă, care figurează în mod obligatoriu în atare scrieri“.

Toistoi socotea că mulţi dintre tovarăşii săi de luptă, care întocmiseră aceste rapoarte „...vor rîde, «mihtindu-şi că la ordinul comandanţilor scriseseră lucruri pe care nu aveau cum să le ştie“.

Moartea lui Nikolai I, speranţele de noi reforme, reîntoarcerea decembriştilor, unele libertăţi acordate presei au adus societatea liberală petersburgheză într-o stare de mare entuziasm, au trezit o poftă uriaşă de vorbărie ; s-ar fi zis că ţara cîştigase războiul. Eroii erau intîmpinaţi cu discursuri, cu plecăciuni, cu banchete şi apoi repede daţi uitării.

Mulţi aştepiau ca Toistoi să scrie o povestire monumentală despre căderea Sevastopolului.

Lev Nikolaevici a scris într-adevăr această povestire, dar nu aşa cum se aştepta lumea din partea lui. înfrîn- gerea de la Sevastopol l-a făcut să-şi aducă amiftte de multe, de decembrişti, de războiul din 18111, de cel din 1805 ; şi pentru a putea căpăta libertate de mişcare şi-a întox's privirea cu ani în urmă.

Sevastopolul în august e străbătut de o mare amărăciune ; în acelaşi timp e o naraţiune calmă şi plină de un fel de sinceritate interioară. în această povestire Toistoi rezolvă pentru el unele probleme pe care mai tîrziu, odată trecut momentul, nu ar mai fi putut să le rezolve tot atît de bine.

în romanul *Război şi pace* el va alege drept erou principal, ea un fel de Achile, pe frumosul şi curajosul Boî- konski. Va încerca să-i transmită lui noul său fel de a înţelege problemele militare, fără să ştie la data aceea,

şi, pare-se, fără s-o fi aflat vreodată, că la o tălmăcire identică a experienţei de la Sevastopol şi prin ea a istoriei lui Napoleon, a ajuns şi N, G. Cernîşevski, în timpul detenţiunii sale în fortăreaţa Petropavlovsk. Probabil că în vremea aceea Tolstoi îl considera pe acesta din urmă un adversar. De fapt, amîndoi se îndreptau spre aceeaşi ţintă, îndrumaţi fiind de aceeaşi forţă, dar ştiau prea puţin unul despre celălalt, deşi Cernîşevski prevăzuse încă de pe atunci în multe-pri'yinţe evoluţia lui Tolstoi, Prinţul Bolkonski s-a dovedit a nu fi necesar în război — cum a remarcat$_7$o Fet, om inteligent şi spirit lucid. Nobil, deş-tept şi curajos, Bolkonski nu este de nici un folos ca militar, iar jertfele pe care le aduce sînt urmarea disperării.

Destinul războiului este hotărît de ofiţeri modeşti, ca cel care figurează în ciornă sub numele de Belkin, iar apoi în descrierea luptei de la Schoegraben apare ea un viteaz anonim, conducînd infanteria. Războiul are nevoie de modestul Tuşin, ofiţer de artilerie, fire independentă, capabil să ia o hotărîre, al cărui eroism are un ţel şi care pentru a salva ostaşii nu se teme de răspundere.

Aristocraţii n-au hotărît. soarta rezistenţei oraşului Sevastopol şi nu numai pentru că erau răi, nu numai pentru că nu erau viteji. Au rezistat alţii — oameni de altă obîrşie socială, ofiţerimea de rînd, modeştii ofiţeri de marină, Kornilov cel aspru şi Nahimov, om simplu, fiul unui scriitor de fabule din provincie.

Sevastopolul în august pregăteşte romanul *Război şi pace.* Personajele descrise seamănă cu eroii ce au deţinut victoria în 1812.

Sevastopolul în august glorifică oamenii care, deşi îşi **dădeau seama** eă împotrivirea este imposibilă, continuau totuşi să-şi facă datoria. Un ofiţer rănit, om puternic, revine la Sevastopol din spitalul de la Simferopol: „Bubuiturile răsunau des, cum nu se poate mai clare, şi, s-ar **fi**

zis, apropiate, mai cu seamă unde nu le opreau munţii sau cînd le aducea vreo pală de vînt : ba o explozie zguduia văzduhul, făcîndu-te să tresari fără voie, ba sunete mai puţin puternice, dar dese ca bătaia unei" tobe, repezi şi scurte, păcăneau unul după altul, întrerupte uneori de un vuiet ce nu se poate închipui, ba se conţopeau totul într-un trosnet rostogolitor, asemănător cu bubuitul tunetului cînd furtuna e dezlănţuită şi răpăitul ploii torenţiale abia a început".

Ofiţerul se grăbeşte într-acolo, spre furtună şi se uită la cei ce-i ies în cale „...cu o răutăcioasă nepăsare".

La Sevastopol vedem o altă scenă : un soldat din garnizoană mănîncă un pepene şi-i spune altuia care merge la Sevastopol : „Grozăvie, mă frăţioare... încît, mai bine, nici nu te-ai mai duce, ci te-ai trînti pe-aici pe undeva în fin şi-ai zăcea o zi, două ; mult mai bme ai face".

Soldatul îşi aprinde pipa, îşi ridică uşor chipiul şi o ia spre Sevastopol.

„— Hei, mai bine ai mai aştepta, — spuse tărăgănat, apăsînd cuvintele, soldatul care scormonea un pepene.

— Totuna e ! — mormăi drumeţul, strecurîndu-se printre, roţile căruţelor îngrămădite. Se vede treaba c-am să-mi cumpăr şi eu un harbuz şi am să cinez, că oamenii spun ei multe dacă stai să-i asculţi."

Concluzia este simplă, obişnuită ; înainte de moarte trebuie să mănînci, şi de altfel trebuie să-ţi duci viaţa mai departe, dar şi la moarte trebuie să mergi.

La moarte se duc doi fraţi. Unul este tînăr, Volodia, şi Tolstoi îl compară cu totul neaşteptat cu un boboc de trandafir, celălalt, Mihail, seamănă cu un măcieş veştejit. Tolstoi descrie duios, matern, chipul celui tînăr, îi
admiră trupul zvelt.

Asaltul o să fie undeva departe, iar cei doi fraţi trăiesc aşa cum se cuvine unor ofiţeri superiori. Ei ca oameni

nu sînt aproape deloc caracterizaţi în schimb ni se povesteşte pe larg despre viaţa unui ofiţer necinstit.

„Fraţii îl găsiră pe acest ofiţer în faţa unei mese pliante, pe care era un pahar de ceai rece, scrum de ţir gară, o tavă cu o sticlă de votcă, fărîmituri de pîine şi icre uscate ; era îmbrăcat cu o cămaşă galbenă, murdară, şi număra un maldăr uriaş de bancnote pe un abac mare. Dar înainte de a ne ^ocupa de persoana acestui ofiţer şi de a-i reda vorbele, e necesar să-i cercetăm mai atent interiorul locuinţei şi să-i cunoaştem cît de cît felul de viaţă şi ocupaţiile. Baraca cea nouă era atît de spaţioasă, de trainic întocmită şi de confortabilă, cu măsuţe şi bănci împletite din nuiele, încît ai fi zis că fusese construită pentru un general sau un comandant de regiment. Pe lături şi în tavan, ca să nu cadă frunze, erau atîrnate trei covoare, care, deşi urîte foc, erau totuşi noi şi pesemne scumpe. Pe patul de fier, aşezat în dreptul covorului celui mare, reprezentînd 6 amazoană, era aşternută o cuvertură de pluş de culoare roşie ţipătoare, o pernă de piele cu ramă de argint, 6 perie fdarte murdară cu miner de argint, un pieptene de os rupt şi plin de păr unsuros, un sfeşnic de argint, o sticlă de lichior cu o uriaşă etichetă în aur şi în roşu, un ceas de aur cu efigia lui Petru I, două inele groase de aur, o cutiuţă de cine ştie ce pilule, o coajă de pîine, nişte cărţi de joc vechi, risipite în toate părţile, iar sub pat, o sumă de sticle de porto golite şi unele pline. Ofiţerul acesta comanda coloana de transport a regimentului şi avea în seama sa aprovizionarea cu nutreţ. împreună cu el locuia şi un bun prieten de-al său, comisionar, care se ocupa şi el de nu ştiu ce afaceri...“

Volodia se schimbă înainte de luptă : „Sufletul lui copilăresc, speriat şi mărginit, se maturiza dintr-o dată, se lumină şi în faţă i se deschiseră noi şi largi orizonturi luminoase“.

Fratele mai *ma re se* simte pe front **ca** acasă. **£*sS€a)ţwi** îl primesc pe IMifeail Kozelţov ca pe umil sde-ai îctţ *am* **încredere** în

wit'egia. lor. Kcseelţov se aşază .să ¡jo&ee cărţi ; **ie** .porneşte yn chef de ofiţeri, care se -eeartâ ifltne *ëL -Sîrit obosiţi cu toţii, „singura bucurie este uitarea, niroi- æicea conştiinţei“. Fără sâ «ascundă ceea ce ar fi putut fi **-.un** moment suEpri2ă al subiectului Tolstoï spune : „...în **¡adâncul** sufletului fiecăruia jtaee scînteia ndfeiîă >eaie 53 •poa&e préface în erou : dar vine clipă cînâ .'abeastă lieâ- irirë se transformă într-o viîvătaîe care kvraideaaă ‘rtiapi“.

Se apropie asaltul.

Oamenii nu se tem. Timpul merge înaiiste : „.. .iar la •ora.douăsprezece precis, începu asaltul colinei Malâhw...'.“

Se descrie pe scurt peisajul SevastopOîulvri : biserica •netermînată, coloanele, cheiurile şi bulevardul -plin «te Verdeaţă ce urdă pe deal : timpul pare sănii existe pentei .acest oraş. Deasupra lui pluteşte un fura negru şi mesă ¡albi lunguieţi, prevestind vreme eu vînt, iar -de*a luagül fiinţei fortificaţiilor se icnesc ghemotoace de fum alb-dans, 'coadensat. în sfârşit toţi înţeieg : a început asaltul. Fe «iurganul Malahov se înalţă steagul francez.

Mihâil Kozdlţov pierduse la cărţi în timpul nopţii ;q .se anunţă că asaltul a început, îşi vede compania speriată '4* îţtuncâ în sufletul acestui **om** oarecare se naşte un sen**timent** de **eroism.** El **se** comportă in simţit aşa cum a **¡visat-o** toată **viaţa.**

„Frica .i se transmise - involuntar şi lui Kozeîţov :'-îî «trecură fiori.

— Au ocupat poziţia lui Schwartz, spuse un ofiţer’ ftîhăr, căruia îi clănţăneau dinţii. Totul e pierdut.

*r- Erostiri! — spuse fitfios Kozelțov ți vtî«^

<**cufaj** smulse .din teacă sabia lui mică şi neasepţită de^ier Şi strigă :

— înainta, băieţi ! Ura !

©feas»! » era sonor şi puternic şi-l- îmbărbăta- pfnă şi- pe-efe Ko«efţbv o porni în fugă dé-a lungul* traversării, vreo[1] eîa-eizeci de soldaţi o porniră şi ei, strigind- în urma 1%H4 €ind" ieşiră de pe[v] traversă 'pe platforma- deschisă, gîbaiîţteîe-sădeau literalmente ca grindina. Două izbiră ftr, eîţ da?' urtdte- şi ce^i făcură, dacă-1 contuzionară numai sau* îi răniră,, ms mai avu timpul să se gîndeaseă. In faţă, prin fumase şi-zăreau tunicile albastre, pantalonii roşii, se şi auzeau» strigătele în alt grai : un franţuz, sţînd pe, parapet, îşii flutura; chipiul şi striga-ceva Kazelţov era încredinţai, cărf var onuui şi tocmai asta ii şi, dădea curaj. Alerga mers»,, mereu» înainte, tot înainte. Cîţiva soldaţii! depăşiră « se- twinăidfe undeva, dintr-o parte şi o porniră în fugă; 5« siv Tunieils-albastre se ţinoau la aceeaşi (¿stanţă, luíndna» lar&jgp, înapoi, spre. tranşeele lor* şi călcau în'picioare« lă înlimpiase,;, răniţii şi morţii. Ajunsese la şanţul exterior« GÎ-ftcb lai Rozeiţov totul i se întunecă în faţa ochilor şi, sim*- ţftadt o» durere în piept, se aşeză- pe banchetă. Cu nease- ra-tiită pl-ă-cîns văzu el prin ambrtazură cura mulţimile de? tunici albastre alergau în dezordine» spre tranşeele lor şij tot cîmpul era presărat cu morţi, printre care se tîrau, în pantaloni roşii şi tunici albastre, răniţii“.

Iar tedia trage cu şrapnelul pe eurgamil Malahov, aleargă prin fum de la o mortieră la alta, uitînd de primejdiei Rsnă< la» urmă cade. în luptă.

Cu- aceasta Tolstoi pare să încheie istoria apărării Se- vastbpoluliii: Oamenii au făcut tot ce au- putut chiar şi .ceea ce părea doar o năzuinţă. Au fost totuşi învinşi; la* mormintele lor nu are rost să se ţină discursuri, aceşti- oameni au-neraie doar de dr-agoatea-poporului

Ce-se poate spune, la- aceste mosminte-ale unui eroism- itrntllí ee-euvinte liniştitoare ?

Tolstoi află cuvintele de care e nevoie : „...Ieşind la celălalt capăt al podului, nu era soldat aproape care să nu-şi scoată şapca şi să nu se închine. Dar dincolo de acest sentiment mai era unul, greu, chinuitor şi mai profund, un sentiment asemănător căinţei, ruşinii şi urii. Aproape nu era soldat care, privind de pe Severnaia spre Sevastopo- lul părăsit, să nu ofteze cu neînchipuită amărăciune în suflet şi să nu ridice pumnul, ameninţînd duşmanul“.

Nu poţi rămîne pentru totdeauna la atare înălţime.

Pentru a urca aici Tolstoi a trebuit să se autodepă- şească. Avea în faţa lui un drum obişnuit : abia în viitor urma să devină un scriitor celebru, să aibă succese, să cunoască însă şi indiferenţa cititorilor. Trebuia să se străduiască să devină ca toţi ceilalţi, dar mai cinstit decît ceilalţi, ceea ce nu însemna chiar atît de mult. în viitor va fi şi membru în comisiile de împăciuire, va călători prin Apus, îşi va căuta fericirea personală şi nu se va ridica prea curînd pînă la acea renunţare de sine şi înţelegere a oamenilor, pînă la acele culmi pe care s-au aflat ostaşii ruşi cînd îşi luau rămas bun de la Sevastopolul în flăcări, părăsindu-1 fără vina lor.

DUPĂ CE BUBUITUPvIUE DE TUN AU ÎNCETAT

Viaţa omului se împleteşte din fire subţiri şi fire groase, din firele dreptăţii şi ale nedreptăţii şi nu poţi scoate un fir fără să dăunezi întregii ţesături a sistemului ca atare. Aceasta ştie încă Sterne şi această idee a lui Sterne îi era dragă lui Tolstoi.

Este foarte greu să scoţi fire izolate din viaţa lui

Tolstoi. Sîntem prea pasionaţi de analogii literare, de aceea tentaţi să-l comparăm pe Tolstoi sau pe alt om de ge-

niu cu personalităţi ce le sînt apropiate, cu personalităţi cu care, după părerea noastră, trebuie să fi intrat în comunicare. Comparăm ideile lui Tolstoi cu cele ale lui Prou- dhon, îl apropiem de Rile, Urusov şi Paul de Coq. Şi ce rezultă ?

Munca scriitorului, deşi incompatibilă cu munca altor oameni este totuşi legată de lumea înconjurătoare. Munca lui Tolstoi exprimă epoca sa, şi pornind de la paginile scrise de el, se poate ajunge la Herzen direct sau indirect, ceva mai greu la Proudhon, Urusov. Iar Tolstoi însuşi a umblat cu adevărat pe urmele lui Rousseau, dar a văzut mai mult decît Rousseau.

Opera în sine reprezintă o anumită construcţie, are o anume structură, cum obişnuim să-spunem astăzi ; elementele operei pot fi apreciate numai prin prisma acestei structuri, prin ea pot fi înţelese ; este important să ştim fiecare fapt cum a avut loc în realitate, cum a existat, ce transformări a suferit şi ce loc ocupă în structura respectivă.

Cheia unei opere poate fi aflată numai în intenţia artistică a autorului, care are totdeauna o finalitate şi ale cărei legi ba se cufundă în subconştient, ba revin în conştiinţă. Ca urmare opera are o construcţie conştientizată, fără ca toate sensurile ■ ei autentice să fie conştient prezente pînă la capăt ; ea îşi găseşte dezlegarea şi în alte construcţii, care tind spre dezvăluirea lumii.

Uneori ne vine greu să citim jurnalul lui Tolstoi.

Puşkin scria în 1825 din satul Mihailovskoe lui Via- zemski : „De ce regreţi pierderea însemnărilor zilnice ale lui Byron ? Ducă-se naibii ! Slava Domnului că s-au pierdut. în versurile sale, purtat pe aripile extazului, el ne-a lăsat mărturisiri spontane. într-o proză rece ar fi putujţ minţi căutînd ba să strălucească prin sinceritate, ba po- negrinduTşi adversarii. Ar fi fost demascat, cum demascat

a,fost şi Eousseau, şi deci răutatea şi calomnia ar fi triumfat din nou. Lasă vulgului-' curiozitatea* şi alăturare - geniului“..;

• Mi-am apucat să scriu viaţa lui Tolstoi folosind corespondenţa, jurnalele şi operele-sale. Lev Lfikolaevici însuşi spunea că.Scriitorul se desluşeşte mai bine în opere deeît în jurnale, căci operele ne dezvăluie scopul omului.

Este nevoie însă şi de date biografice, ele aduc precizări, ..înregistrează relaţiile şi situează viaţa'- omului pe harta vremii; ele ne arată elementele personale, şi pe cele comuna cu toţii,-dar retrăite de eL

Aşadar, ne' întoarcem, cum se spunea în vechile romane, la eroul nostru. Sîniem în noiembrie. ÎL 'vedem călătorind pe drumul bătătorit, de război fiind trimis în calitate de curier din Crimeea la.Sankt-Petersburg.

Războiul era pe sfirşite ; dar în stepă ILnişteamu se-aşezase încă.

■ ■ -

în drum spre"Petersburg,-Tolstoi s-a- abătut pe Ia frântele său Dmitri, al cărui fel de viaţă se deprinsese de mult să-1 condamne.

Fraţii Tolstoi nu semănau între-ei ; uneori însă aveai impresia că te afli în faţa unuia şi-aceluiaşi orn în diferite ipostaze. S-ar putea totuşi ca aşa.sâ-i fi înfăţişat doar Tolstoi in amintirile sa.le.

Cel mai mare, Nikolai, talentat din fire, nu avea obiceiul’să vorbească de’rău pe nimeni şi era prea puţin dispus şă, se confeseze despre propria-i viaţă, Serghei nu avea nici un,.scop; tţăia liniştit. Dmitri, .ascet; .vroia- să schimbe viaţa din temelii. Nu-i reuşea acest; lucru, pentru că era un om pătimaş, crud şi orgolios, om al unei epoci ale cărui reguli

şi **adevăruri dispăreau.**

Alături de Dmitri, se afla Maşa, soţia Iui nelegitimă, luată, de el di ntr.-o casă de toleranţă, şi vărul lor de-al doi - 1.78

tea, cumnat totodată, contele Valerian Petrovici Tolstoi, soţul surorii lor Maria Nikolaevna, pe care Lev Nikolae- vki nu-1 agrea. Valerian Petrovici era un om obişnuit, nu s-ar fi putut spune că era râu sau lacom, nici din cale afară de desfrânat, totuşi, Lev Nikolaeviei ori de cîte ori îl întâlnea simţea un Mi de iritare împotriva lui.

Dmitri era pe moarte, Valerian Petrovici se plictisea lingă patul muribundului. Lev Nikolaeviei l-a schimbat pentru cîteva zile dar n-a suportat prea mult timp spectacolul cumplit al morţii unui om apropiat şi a plecat curând.

Înainte de moarte, Dmitri a început să se sufoce. Cerea doctorului şi preotului să fie dus la Iasnaia Poliana. I s-au dat nişte picături, Dmitri s-a.liniştit, a cerut măcar să fie înmormîntat la Iasnaia, a adormit şi nu s-a mai trezit.

Lev sNikolaevici a. înfăţişat-o pe Maşa, numind-o. Maria Nikolaevna, în *Annc Karenina* lîngă patul de moarte al lui Nikolai Levin, pe care în roman l-a transformat într-un nihilist ce visează la realizarea comunismului pe calea artelului.

Tolstoi a sosit la Petersburg, trecînd prin Moscova ; călătorea pe cale ferată, care la data aceea nu împlinise încă nici cinci ani de funcţionare.

Iama lui 1855—58 a petrecut-o la Petersburg.

Petersburgul se schimbase faţă de 1349, ultima oară eînd fusese aici Tolstoi. Deasupra oraşului se înălţa, ca un ou în pahar, eliberată de schele, strălucind aurie, pe fundalul cerului albastru, cupola nouă a catedralei Isaaki, începută- de Ekaterina şi Pavel şi dusă la capăt de Nikolai. Bubuia caldarâmul de piatră al Fontankăi .sub roţile trăsurilor.

în schimb Prospektul Nevski, de curînd acoperit cu seînduri, era tăcut.

La începutul romanului *Decembriştii,* rămas neterminat, Lev Nikolaevici a descris în amănunt şi cu emfază ironică Petersburgul acelor timpuri.

El comentează cu ironie entuziasmul oamenilor care se bucurau în zadar că au scăpat de tirania lui Nikolai I, fără să înţeleagă că bucuria lor vine în contradicţie amară cu lupta eroică a decembriştilor.

Ea venea în contradicţie şi cu faptul că decembriştii fuseseră învingători în războiul cu Napoleon I, pe cînd liberalii erau contemporanii înfrîngerii pe care Rusia o Suferise din partea lui Napoleon III.

Voi cita începutul introducerii : „Cele povestite aici s-au petrecut nu demult, pe vremea domniei lui Aleksandr al II-lea, în zilele noastre — în epoca civilizaţiei, a progresului, a *problemelor,* a renaşterii Rusiei etc., etc. ; pe vremea cînd victorioasa armată rusă se întorcea din Sevastopolul cedat duşmanului ; pe vremea' cînd întreaga Rusie sărbătorea nimicirea flotei din Marea Neagră, iar Moscova, durată din piatră albă, întîmpina şi felicita pentru acest fericit eveniment rămăşiţele echipajelor acestei flote, le oferea un păhărel de vodcă rusească şi, potrivit vechiului obicei rusesc, le ieşea înainte cu pîine şi sare şi cu o plecăciune adîncă“.

» Introducerea se încheie astfel : „Cel care scrie' rîndu- rile de faţă nu numai că a trăit în acea vreme, dar a fost unul din oamenii care au luat parte activă la evenimentele de atunci. Nu numai că a stat cîteva săptămîni într-una din redutele Sevastopolului, dar a şi scris despre războiul din Crimeea o lucrare care i-a adus o mare glorie, lucrare în care a descris bineînţeles clar şi amănunţit cum trăgeau soldaţii cu puştile din bastioane, cum erau pansaţi pe la ambulanţele sanitare şi cum erau înmormîntaţi în cimitire. Odată săvîrşite aceste fapte de glorie; cel ce scrie aceste rînduri s-a înfiinţat în centrul ţării, în acel vestit arsenal de artificii, unde nu a întîrziat să culeagă laurii isprăvilor sale. A văzut

cu ochii lui entuziasmul ambelor capitale şi al întregului popor şi a constatat pe propria-i piele cum ştie Rusia să î'äsplătească adevăratele merite... De aceea cel ce scrie aceste rînduri este în măsură să aprecieze acel măreţ timp, de neuitat. Dar nu despre asta e vorba“.

Tolstoi era tînăr, avea douăzeci şi patru de ani. Sosind la Petersburg, trase mai întîi la hotel, iar dimineaţa se duse la I. S. Turgheniev, căruia îi dedicase *Tăierea pădurii.* Cei doi scriitori care-şi cunoşteau reciproc foarte bine valoarea, se îmbrăţişară sincer,

.„E un om foarte bun" — scrie Tolstoi surorii sale Măria Nikolaevna despre Turgheniev.

In aceeaşi zi se întîlneşte şi cu Nekrasov, pe care-1 cunoştea şi ca poet şi ca redactor. Acest redactor îi trimisese cîndva la Piatigorsk o veste atît de bună.

Acum a văzut un om trecut de prima tinereţe, cu faţa gălbejită, tuşind mereu. .„.Nekrasov —• a notat Tolstoi — este interesant şi bun. dar lipsit de acel farmec ce te poate atrage de la prima vedere.“

Turgheniev l-a convins pe Tolstoi- să stea la el, pe strada Fontanka, lingă podul Anicikov, nu departe de Nevski. Casa era mare, Lev Nikolaevici s-a instalat la parter.

Nekrasov îi scria lui V.P. Botkin despre Tolstoi : „Ce om simpatic, şi mai ales ce om inteligent ! Mi-a făcut multă plăcere faptul că venind la Turgheniev, direct de la gară,, a declarat că vrea să mă vadă. Ziua aceea am petrecut-o ' cu toţii^şi nu ne-am mai săturat de pălăvrăgeală. Un tînăr drăguţ, energic, bun, un şoim !... sau poate — un vultur ! Mi s-a părut mai presus de scrierile sale, iar ele sînt valoroase...“

Acest tînăr stătuse aproape trei ani în Caucaz, doi ani şi-i petrecuse

pe front, iar înainte de aceasta trăise la.

ţară. Cu şase ani în urmă, la Petersburg, citind revistele admirase *Polinka Saks* de Drujinin, povestirile lui Grigoro- vici, *Scrisorile din Spania* ale lui Botkin, poeziile lui Ne- krasov, poate şi pe cele ale lui Fet, Acum toţi aceşti oameni deveniseră de-o seamă cu el, tovarăşii săi, căre-i admirau deschis.

Văzuse cu ochii lui înfrîngeri, cazemate, în care mişunau şobolanii, stătuse sub focul duşmanului. La Petersburg era linişte, treceau trăsuri pe pavajul de lemn al Prospek- tului Nevski, pe acel Prospekt ce fusese descris de Gogol.

Nu era atît sărac, cit mai ales ruinat. Tolstoi avusese totdeauna nevoie de bani cu o zi înainte, totdeauna implorase să i se trimită bani, vînzîndu-se orice şi în orice condiţii. La Petersburg venise după o pierdere serioasă la cărţi. Dar adusese cu el cîteva manuscrise, nuvela *Vifornita,* primită cu entuziasm de Nekrasov, citise-aici în'cepu- tul din *Cazacii.*

Se simţea plin de energie, tînăr. I se tipăreau *Adolescenţa, Tăierea pădurii, Sevastopol în august, Vifornita,* iar acum scria *Tinereţea.*

Vestea despre moartea fratelui său, Dmifri, sosise imediat după venirea lui la Petersburg, dar nu-1 zguduise în prima clipă. Moartea era inevitabilă şi apoi gloria şi forfo- teala vieţii eclipsaseră totul.

La 2 februarie, la Petersburg, Lev Nikolaevici notează- „Fratele Dmitri a murit. Am aflai-o astăzi“.

Şi imediat urmează : „Mîine trebuie să-mi pun în ordine hîrtiile, să-i scriu Pelaghiei Ilinicina şi starostelui, să transcriu pe curat *Vifornita.* Iau masa de prînz la clubul de şah şi continui să lucrez la *Vifornita,* seara trec pe la
Turgheniev, iar dimineaţa mă plimb o oră".

Nu trebuie să-i imputăm lui Tolstoi această întoarcere grăbită la treburi. Lev Nikolaevici alerga de la un lucru la altul, muncea cu insistenţă. Să ascultăm mărturia unui

contemporan, mătuşa de-a doua. a lui Tolstoi, Aleksandr» Andreevna, o nouă cunoştinţă, atrasă probabil de gloria tânărului.

A. A. Tolstaia locuia în palatul Anicikov, ca profesoară a nepoatelor Iui Nikolai I, deci; era vecină cu Turgheniev. Cînd tînărul Lev Nikolaevici fusese prima oară la Petersburg, pregătindu-se pentru examenul de admitere, nu avusese prilejul să o cunoască. Aceasta işi remarcase ruda numai după ce Tolstoi devenise celebru. Era o femeie matură, destul de inteligentă, din înalta societate, şi care se arăta foarte interesată de Tolstoi.

Contesa A. A. Tolstaia ne povesteşte că în ziua în care scriitorul primise vestea morţii fratelui său se organiza o serată, la care şi el fusese invitat. Lev Nikolaevici a anunţat-o că nu va putea veni din cauza decesului.

Totuşi seara a apărut : „,...şi drept răspuns la întrebarea ei- revoltată «de ce a venit ?» a spus : -Pentru că ceea ce v-am scris azi dimineaţă nu era adevărat. Precum vedeţi am venit, ceea ce înseamnă că am putut să vin»“.

De la serată Lev Nikolaevici s-a dus la teatru, şi cînd s-a întors acasă în sufletul lui „,...era un adevărat infern".

La această nouă vizită a sa Petersburgul s-a dovedit a £i plin de oameni minunaţi, interesanţi, celebri. Tolstoi trăia acum la fel cu cei pe care altădată îi invidiase.

în acelaşi timp sosise la Petersburg din Derpt un ofiţer nu prea bogat,, care încă nu reuşise să-şi dovedească obîrşia nobilă, nici să-l înduplece pe ţar să-i confirme numele de Seîişîn ; era totuşi un om deja vestit în întreaga Rusie sub numele scurt de Fet, cu care semnase poezii

minunate, neobişnuite, noi, totodată uşor de pus pe muzică, mai ales de cântat cu acompaniament de chitară. Poetul Fet era un om **aşezat**

Nekrasov, Panaev, Drtrjînin', Annenkov şi Gonciarov au Hotărât să-l ajute pe Fet să-şi publice poeziile ; Turgheniev

s-a oferit să redacteze aceste versui’i, drept care a introdus ' în structura lor poetică o anume logică prozaică. L-a invitat apoi pe poet la Petersburg pentru a-1 consulta asupra părţii grafice, — vroia să scoată un volum elegant, care să poată „sta pe măsuţa oricărei femei frumoase“.

Poetul-ofiţer, om talentat şi înţelept s-a înfăţişat la Turgheniev acasă. El ne-a lăsat o descriere interesantă a întîlnirii sale cu Tolstoi, totuşi nu întru totul exactă, schim- bînd puţin faptele.

„Turgheniev se scula şi bea ceai (după moda Peters- burgului) foarte devreme ; în decursul scurtei mele şederi veneam în fiecare zi la el pe la ora zece să discutăm pe îndelete. într-o zi, cînd- Zahar mi-a deschis uşa, am remarcat într-un colţ al antreului o sabie şi panglica ordinului Sf. Anna.

— Ce-i cu sabia asta ? am întrebat eu, în,dreptîn- du-mă, ca de obicei, spre salon.

— Pe aici, vă rog. a spus şoptind Zahar, şi mi-a arătat spre stînga. Este sabia contelui Tolstoi, el doarme aici în salon. Iar Ivan Sergheevici bea ceai în birou.

Timp de o oră, cît am stat cu Turgheniev, am vorbit în şoaptă de teamă să nu-1 trezim pe contele ce dormea alături...

In aceeaşi seară am şi făcut cunoştinţă cu Tolstoi, dar a fost o

cunoştinţă absolut formală, întrucît la acea dată nu citisem încă nici un rînd scris de el şi nici nu auzisem de el ca scriitor, **deşi** Turgheniev îmi vorbise de povestirile lui inspirate din copilărie. Din prima clipă am observat la tînărul Tolstoi o opoziţie involuntară faţă de opiniile unanim acceptate.“ - •

Nu Fet, ci Drujinin a fost cel care a atras atenţia lui Tolstoi, deşi pentru scurtă vreme. Drujinin, numai cu patru

ani mai în vîrstă decît Tolstoi, părea la data aceea un om consumat ; îşi începuse drumul de scriitor cu o nuvelă de succes, *Polinka Saks,* descriind dragostea nobilă a unui bărbat, care-i uimise pe toţi, pe Tolstoi inclusiv. Acum Drujinin era vestit şi părea foarte obosit, timpul o luase înainte, iar el rămăsese în urmă. Scria articole despre literatura engleză, documentate şi lungi foiletoane despre în- tîmplări la ordinea zilei. -

Nu trebuie să ne mire faptul că Tolstoi s-a împrietenit atît de repede cu Drujinin, un om mai curînd mediocru.

Pentru Tolstoi, A. Drujinin era un scriitor cunoscut, nuvelele lui îi plăcuseră cîndva foarte mult. Drujinin era ofiţer, servise timp îndelungat-în batalionul de gardă finlandez. ceea ce de asemenea îl apropia de Tolstoi. Drujinin ştia multe, văzuse multe în viaţă şi în acelaşi timp era un cinic. Lev Nikolaevici nu era cinic, dar avea o senzaţie' lăuntrică de superioritate faţă de atitudinea obişnuită a oamenilor în raport cu lumea înconjurătoare. Nu credea'nimic pe cuvînt.

Nekrasov, un poet talentat, om care văzuse şi el multe, fire de artist, îl iubea pe Lev Nikolaevici, credea în viitorul lui poate chiar mai mult decît el. Socotea cuvintele lui Tolstoi, care spusese că eroul principal al *Povestirilor din Sevastopol* este adevărul, o descoperire şi în acelaşi timp o confirmare a ideilor lui Cernîşevski despre Gogol. îl incinta adevărul analitic al lui Tolstoi şi vedea în acesta viitorul întregii

culturi ruse. ' .

Totuşi relaţiile lui Tolstoi cu scriitorii contemporani erau complicate şi puteau oricînd să se transforme în conflict. Pe Drujinin îl supraapreciase, mai tîrziu îşi va da seama cît era de plictisit şi va înţelege că „arta pentru artă“ propovăduită de acesta era un gard cu care se în

conjura un om ce se afla în pădure, pentru **a** se teme **mai** pufin.

Relaţiile lui eu Rusia oficială, ţaristă, nu erau cîtuşi de puţin bune. Cîntecul pe care-1 compusese despre înfrângerea de la 4 august ajunsese la urechile marelui duce. Tolstoi nu era deloc agreat, mai ales că şi soldaţii cunoşteau cînteCul.

La 1 ianuarie 3 857 traduce un mic basm de Andersen şi notează că l-a citit lui V. Botkin căruia nu i-a plăcut.

Basmul este fără îndoială *Regele gol* de care Tolstoi îşi va aduce aminte deseori mai tîrziu spunînd că literatura are menirea de a demonstra că regele e gol.

în aprilie 1856 el notează : „linul din relele principale care sporeşte de-a lungul veacurilor, luînd diferite forme, este credinţa Jn trecut. Schimbările geologice, istorice sînt necesare“. Lui Tolstoi însuşi îi sînt apropiate şi schimbările estetice.

El respinge „clădirile cu coloane greceşti“, adică acel neoclasicism care se afirmă în arhitectura ministerelor sau **a** Catedralei Sf. Isaaki.

Ce-i plăcea lui Tolstoi în acea vreme, unde vedea el noul ?

La 2 ianuarie 1857 notează : „Dimineaţa l-am citit pe Belînski, şi începe să-nli placă“.

La 4 ianuarie scrie : „Articolul despre Puşkin este minunat“.

La 6 ianuarie : „I-am spus despz’e Belinski proastei de Viaz.“

Ediţia jubiliară descifrează această prescurtare proastei de „Viazemski“ făcînd acordul. Dar „proastă“ cu referire

la bărbaţi era o definire maximă'a prostiei. Viazemski care îl nega pe Lermontov, care îl ura pe Belinski, este după Tolstoi „o mare proastă“.

Tolstoi nu înţelege încă viitorul, dar ştie că dacă ţăranii nu vor fi eliberaţi, peste trei luni va fi răscoală, revoluţie. El este unul dintre puţinii care înţeleg situaţia revoluţionară ce se instaurează încetul cu încetul în Rusia. Ei, moşier, nobil, se teme de revoluţie. Revoluţia îi va răpi pămîntul şi el crede că aceât lucru se va face fără răscumpărare ; în acelaşi timp este împotriva coloanelor de granit care susţin în mod iraţional ceea ce este perimat din punct de vedere istoric.

De la Belinski, pe care-1 acceptau AnnenkoVj Botlrin, Turgheniev, şi-l nega Drujinin, drumul ducea direct la Qer- nîşevski. Cernîşevski era partizanul noului, dar noul acesta era respins de Tolstoi.

Deşi se întîlnea cu Cernîşevski care tocmai îşi publicase *Studiile despre perioada gogoliană în literatura rusă,* ce produseseră o sciziune în lumea literară a vremii, Tolstoi nu-1 simpatiza. Totuşi, Cernîşevski a scris cel mai bun articol despre Tolstoi : *Copilăria şi Adolescenţa. Povestiri din război. Scrieri de L. N. Tolstoi*, articol ce şi-a păstrat mulţi ani valoarea.

Tolstoi, ca scriitor, era doar la începutul drumului său. Cernîşevski i-a ghicit întreaga evoluţie spunînd : ,,Atenţia contelui Tolstoi este îndreptată mai ales asupra felului în care unele sentimente şi gînduri se dezvoltă din altele ; el este preocupat să examineze cum se nasc sentimentele nemijlocit dintr-o situaţie sau impresie, cum se subordonează influenţei amintirilor şi puţerii de asociere, decurgînd din imaginaţie, cum ele se transformă în alte sentimente, revin din nou la punctul iniţial pentru a pribegi apoi, mo- dificîndu-se pe parcursul amintirilor ; el ne arată cum **o** idee stîrnită de prima impresie naşte alte idei, creşte mereu, duce la contopirea visurilor cu percepţii reale, a spe-; ranţelor de viitor cu reflecţii despre prezent“.

Cernîşevski a dat pentru totdeauna o definiţie exactă creaţiei tolstoiene, numind procedeul lui esenţial ..dialectica sufletului". Concepţia lui Tolstoi care vedea omul în dezvoltare şi fenomenele de viaţă în esenţa lor contradictorie, nu putea să nu-1 ducă la conflictul cu realitatea înconjurătoare. El se simte străin printre ai săi ; cei străini lui în schimb îl simt al lor ; Cei'nîşevski îi este nesuferit, totuşi îi ascultă părerile cu atenţie. Şi peste ani şi ani îşi va aduce aminte de discuţiile cu acesta.

Despre orice perioadă din viaţa lui Tolstoi se poate scrie o carte, despre perioada la care ne referim aici cu deosebire. Lev Nikolaevici s-a apucat din nou de *Cazacii,* a terminat *Vifornița,* a scris *Doi husari,* a isprăvit *Sevastopolul în august. Tinereţea.* Omul acesta care deschidea căi noi în istoria literaturii universale era el însuşi un nefericit, un suflet hoinar, ce nu-i putea iubi pe intelectualii „raznocinţi". care ţmseseră stăpînire pe *Sovremennik,* dar nu se simţea bine nici alături de cei ce propovăduiau „arta pentru artă".

Nici fraţii Tolstoi, nici sora lor nu păreau să aibă noroc în viaţă. »

Lev Nikolaevici are senzaţia că un capitol important din existenţa lui s-a încheiat ; multe lucruri trebuiau reexaminate. Deşi succesul nu-1 ocoleşte, se arată nemulţumit de sine însuşi şi-şi întreabă fratele : „Cum ţi-a plăcut *Vifornița ?* Eu, zău aşa, nu sînt mulţumit de ea. Am chef să scriu, dar în blestematul ăsta de Petersburg nu ai timp".

Scrisoarea e semnată aproape ca un document, deşi în glumă :

„Fratele tău C. L. Tolstoi" — adică „fratele tău contele Lev ToÎstoi".

TOLSTOI VIZITEAZĂ LOCURILE IN CARE AU TRĂIT ROUSSEAU ŞI EROII LUI

Şi Tolstoi şi Rousseau şi-au dat seama că lumea în care trăiesc este rea şi nu merită respect.

Nu este vorba de lumea de la Iasnaia Poliana. Aceasta a rămas totdeauna pentru Tolstoi un univers drag, deşi viaţa începuse să-l sape la rădăcină. Tipul ideal de relaţii între oameni îl reprezintă staniţa în care Olenin se împrieteneşte cu moş Eroşka.

La data cînd scria *Cazacii* Tolstoi era şi nu era conştient de hotărîrile sale de viitor.

Sfîrşitul anului 1856 l-a prins pe Tolstoi într-o stare de tulburare şi nehotărîre ; se încurcase în relaţiile sale, mai ales epistolare, cu Arsenieva. Scrisoarea de la 14 ianuarie, care marca ruptura, începea cu aceste cuvine reci şi neaşteptate : „Dragă Valeria Vladimirovna, fără îndoială sînt vinovat şi faţă de mine însumi şi foarte vinovat faţă de dumneavoastră“. La sfîrşitul scrisorii o anunţa : „Zilele acestea plec la Paris. Şi numai Domnul ştie cînd mă voi întoarce în Rusia“.

Tolstoi părăsea Rusia, unde toate erau răvăşite şi nimic nu se statornicise încă. Un lucru era însă clar : nici un ţăran de la Iasnaia Poliana ' nu mai avea încredere în moşieri.

Fugea şi de complicaţiile vieţii literare.

Tolstoi era legat printr-o strînsă prietenie de V. Bot- kin, A. Drujinin şi P. Annenkov. Aceşti teoreticieni, foarte elocvenţi de altfel, apărau principiul „artei pentru artă“, pe care îl opuneau articolelor lui Nikolai Cernîşevski.

încă la 4 decembrie 1856, Tolstoi nota în jurnalul său

o idee, îndreptată în acelaşi timp şi împotriva acestei teorii şi împotriva religiei."

„Ne căutăm salvarea în arta pentru artă. Oare aceasta nu este tot o taină, o taină a religiei, căreia noi, obosind, - am hotărît pentru o vreme să nu-i mai căutăm izvoarele.“ Hotărîrile se contrazic unele pe altele. Tolstoi întreţine corespondentă cu Botkin, Annenkov, dar şi despre Cernî- şevski scrie la 11 ianuarie, înainte de plecare, aceste cuvinte: A venit Cernîşevski, un om inteligent-şi plin de însufleţire“.

Lev Nikolaevici cunoştea bine franceza, germana, avea intenţia să-şi perfecţioneze engleza şi să înceapă să înveţe italiana. Călătoria în Apus eră” un lucru firesc : toţi cei din jurul lui fuseseră în străinătate, numai el nu.

A trecut prin Varşovia, a ajuns la Paris. De aici îi scrie lui Botkin, asociind în scrisoarea să în aceeaşi frază două nume care deja la data aceea erau îndepărtate unul de celălalt.

„Am sosit aseară la Paris, dragă prietene Vasili Petro- vici, şi i-am găsit aici pe Turgheniev şi pe Nekrasov. Amândoi orbeoăie într-un fel de pîclă, sînt trişti, se văietă de viaţă, pierd vremea fără să facă ceva şi se simt stingheriţi amîndoi, fiecare din motive proprii.“

Plecînd în străinătate Tolstoi credea că tema principală a viitoarei sale scrieri va fi viaţa muzicianului Kize- veter, idee din care s-a născut apoi nuvela *Albert.*

Medita mereu la această temă şi mărturisea că „pe drum, destinul muzicianului s-a conturat atît de puternic, încît pare să-mi depăşească puterile“.

Parisul l-a uimit pe Tolstoi prin veselie, balurile pline de frenezie, prin muzeele şi galeriile de artă.

îi plăcea Franţa şi spunea că nu există om „asupra căruia să nu aibă influenţă sentimentul de libertate socială, - ce constituie farmecul principal al vieţii de aici, sentiment pe care nu-1 poţi aprecia atît timp cît nu l-ai încercat tu însuţi.“

Ciirînd au început însă îndoielile,- La început ele nu se fac simtite din cauza muncii intense, a lecturilor, a teatrului, a lecţiilor de limbă italiană, Tolstoi se înspăimântă de cultul lui Napoleon I şi după

vizita făcută la Domul In- , valizilor notează : „Divinizarea unui răufăcător, ce lucru cumplit. Soldaţii sînt nişte animale învăţate să-i muşte pe toţi“, ll îngrozeşte trivialitatea discursurilor lui Napoleon III.

Deşi foarte ocupat cu scrisul s-a dus totuşi cu Turghe- niev, care era bolnav, pînă la Dijon. Iar Turgheniev a notat într-o însemnare că Tolstoi „lucrează cu sîrguinţă şi aşterne pagini după pagini“. Capacitatea de muncă a lui Tolstoi a uimit totdeauna nu numai prin intensitate, dar şi prin ritmul său susţinut.

Neobosit, Tolstoi caută să cunoască totul în viaţa nouă din jurul său. La 6 aprilie pe un timp urît, fără să se gîn- dească prea mult, se duce să asiste la o ghilotinare.

Impresia a fost tragică : „Am văzut multe grozăvii în război şi în Caucaz, dar chiar dacă în faţa mea un om ar fi fost sfîşiat în bucăţi, spectacolul tot nu ar fi fost atît de cumplit ca cel oferit de această maşină iscusită şi elegantă-, care într-o clipă a omorît un om puternic, plin de viaţă, sănătos... Şi ce mulţime respingătoare ! Un tată, care-i explică fetiţei sale cît este de iscusit mecanismul etc. Legea omenească este o prostie ! Adevărul este că statul complotează nu numai pentru exploatarea, dar mai ales pentru depravarea cetăţenilor... Cît despre mine,’ eu văd în toată această minciună odioasă numai ticăloşie, numai rău şi nu vreau şi nu pot să cîntăresc unde e mai mult şi unde e mai puţin“.

■ în jurnalul său Tolstoi notează laconic la 6 aprilie: „Pieptul şi gîtul sănătoase, albe, cărnoase. A sărutat evanghelia si apoi — moartea ! Ce nonsens !...“

Ghilotina i-a retezat lui Tolstoi credinţa în libertatea socială şi în raţiunea ce ar domni în Apus.

La 7 aprilie : „...mi-a venit dintr-o dată o idee simplă şi serioasă — să plec din Paris“.

îşi ia rămas bun de la Turgheniev cu lacrimi în ochi. La data aceea îl iubea. Găsim această însemnare despre Turgheniev : „El a făcut şi face din mine alt om“.

A pornit spre locurile îndrăgite altădată de Rousseau. Spera să scape de impresiile groaznice trăite la Paris.

Pînă la Geneva a mers cu trenul. Calea ferată s-a terminat şi a luat o diligenţă. Iată un fragment dintr-o scrisoare către Turgheniev : ..Aseară la ora 8, cînd am luat diligenţă, scăpînd de îngrozitoarea cale ferată, cînd am văzut drumul pe o noapte cu lună şi am sorbit sunetele şi miresmele specifice călătoriei, tristeţea şi boala au dispărut dintr-o dată s'au mai curînd s-au transformat în acea bucurie liniştită, înduioşătoare care o cunoaşteţi. Am făcut foarte bine că am plecat din această Sodomă. Pentru Dumnezeu, plecaţi undeva şi dumneavoastră, dar numai nu cu trenul. Calea ferată e pentru călătorie ceea ce e bordelul pentru dragoste, la fel de comod, dar şi la fel de neomenesc, automat şi plictisitor de moarte“.

încă din copilărie Tolstoi visase să vadă Clarens, pe malul lacului Geneva. Cunoştea pe de rost peisajele, locurile pè care le vizita îi stăruiseră în minte încă de pe cînd trăia în Caucaz, căci o rugase pe mătuşa s^ să-i trimită în staniţa Starogladkovskaia *Noua Héloïse.*

într-o scrisoare trimisă lui P. V. Annenkov în acea vreme, I. S. Turgheniev îl caracteriza astfel pe Tolstoi : „într-adevăr, Parisul nu i se potriveşte deloc, din punct de vedere sufletesc. Ce om ciudat ! Nu am mai întîlnit alţii asemenea lui şi nu-1 pot înţelege pe de-a-ntregul : un amestec de poet, calvinist, fanatic, moşier — ceva amintindu-1 pe Rousseau, dar mai cinstit decît Rousseau — o fiinţă de

mare virtute şi în acelaşi timp puţin simpatică. Are intenţia să rămînă mult timp pe malul lacului Geneva, dar cred că-1 voi revedea peste o lună la Londra, unde mă duc pe 1 mai, stil nou“.

Tolstoi descrie lacul Geneva cu accente noi, cu o. nouă forţă. Admirînd lacul se gîndeşte să refacă itinerariile lui Rousseau ; însemnările zilnice se transformă în note de călătorie.

„...lacul Leman azuriu, de un albastru viu punctat de pînzele albe şi de bărcile negre, strălucea în fata ochilor, încon.îurîndu-mă din trei părţi ; lîngă Geneva, în largul lacului strălucitor tremura aerul fierbinte, pe malul opus se ridicau munţii abrupţi ai Savoiei, cu căsuţe albe la poalele lor, cu stînci fisurate, semănînd cu o uriaşă femeie îmbrăcată într-un costum antic alb. La stînga, se contura limpede deasupra viilor ruginii, în desişul verde închis al livezilor, Montreux cu biserica graţioasă, parcă lipită de stîncă. Villeneuve era aşezat chiar pe malul lacului, acoperişurile de tablă ale caselor străluceau în soarele amiezii, defileul tainic de la Văile cu munţii îngrămădiţi unii peste alţii, Chillion, alb şi rece, chiar deasupra apei şi insula mult cîntată parcă ireală, înălţîndu-se în faţa lui Villeneuve. Vîntul încreţea uşor suprafaţa lacului, soarele îi îmbrăţişa întinderea albastră, bărcile cu pînze împrăştiate pe lac păreau nemişcate.

Ciudat lucru ! am petrecut două luni la Clarens şi de fiecare dată cînd deschideam obloanele de dimineaţă şi mai ales după masă, în amurg, cînd se lăsau umbrele şi priveam lacul şi în depărtare munţii verzi şi albaştri care se oglindeau în el, frumuseţea aceasta mă orbea ; simţeam de îndată stăpînindu-mâ forţa ei neaşteptată. In clipa aceea voiam să iubesc şi chiar simţeam în mine dragoste pentru mine însumi, îmi părea rău de trecut, speram în viitor,

simţeam bucuria de a trăi, voiam să trăiesc mult, mult, şi gîndul de moarte mă înspăimînta ca în copilărie. Uneori, stînd singur în grădina umbroasă şi tot privind aceste maluri, aveam chiar senzaţia că frumuseţea îmi pătrundea în suflet prin ochi.“

' Două luni şi mai bine a petrecut Lev Nikolaevici în acest loc sfînt pentru el. De aici, din Clarens, i-a scris Tatianei. Ergolskaia la 6/18 mai : „Tocmai am primit scrisoarea dumneavoastră, dragă mătuşică, care, după cum vă spuneam in ultima mea misivă, mi~a parvenit la Clarens, în împrejurimile Genevei, în satul în care trăise Julie, eroina lui Rousseau. Nu voi încerca să vă descriu frumuseţea locurilor, mai ales acum cînd totul este verde, totul este în floare, voi spune numai că nu-ţi poţi lua ochii de la acest lac, de la malurile lui şi că cea mai mare parte a timpului mi-o petrec admirîndu-i frumuseţea, plimbîndu-mă sau stînd pur şi simplu la fereastra camerei mele“.

Lev Nikolaevici a străbătut pe jos sau călare toate împrejurimile lacului Geneva. De la Lucerna îi scrie lui V. Botkin. Scrisoarea din 27 iunie (9 iulie) este plină de reminiscenţe din romanul epistolar al lui J. J. Rousseau. Tolstoi admira, felul de viaţă simplu, pe cale de a dispare, al elveţienilor. Lui Botkin îi vorbeşte însă despre durerea ,;bucuriilor în singurătate“ şi scrie scrisori celor apropiaţi lui sufleteşte.

Tolstoi se pregătea să dea un roman epistolar ; în formă finită a rămas doar o povestire ; *Lucerna.*

La origine a fost o lungă scrisoare către Botkin, supraîncărcată de peisaje, care mai apoi au dispărut. Subiectul povestirii porneşte de la conflictul dintre un cîntăreţ tirolez hoinar şi societatea cultă din Lucerna. Oamenii aceştia l-au ascultat pe cîntăreţ, dar nu i-au dat nici un ban.

Tolstoi a intervenit, l-a poftit pe cîntăreţ la masa lui şi l-a alungat pe servitorul care a vrut şi el să ia loc.

Lucerna face să treacă pentru o vreme pe al doilea plan nuvela despre Kizeveter. Aceasta din urmă prezintă trăsături asemănătoare şi chiar unele coincidenţe, nu întîmplă- toare, determinate de îndoielile timpului, cu *Netocika Nez- vanova* a lui Feodor Dostoievski, scrisă cu mulţi ani înainte.

Este tema omului de artă care moare în umilinţă, în sărăcie, deşi este un om bun, mai presus de toţi, de o mare puritate.

Tolstoi ia apărarea omului de artă în faţa celorlalţi eroi ai nuvelei care devin judecătorii lui ; ei apar în delirul artistului înainte ca el să îngheţe de frig.

Muzica lui Kizeveter îi era deosebit de dragă lui Tolstoi. Această muzică răsunase odinioară, şi el o ascultase, în vechile sere de la Iasnaia Poliana. Tolstoi se simţea cîte- odată în impas ca şi eroul său, şi nu putea afla mîngîiere în cîntecele ţiganilor cum o făceau fraţii săi. Totuşi Tolstoi nu a mers pe acelaşi drum cu Kizeveter.

îndrăgostit de Rousseau, Tolstoi a colindat luni de-a rîndul pe malurile lacului Geneva.

N-a plecat de unul singur : a luat cu el un băieţel, pe Saşa, un copil care nu era în stare să-l ajute cu nimic.

îl sfătuiesc pe cititorul- meu să nu se rezume la cărţile celebre ale lui Tolstoi, ci să facă din scriitor un ghid al vieţii sale. însemnările lui de călătorie prin Elveţia sînt pagini minunate de proză. Ele par să fi fost uitate de scriitor, lăsate în părăsire, dar ele ne oferă nu numai descrieri de natură, ci ne vorbesc şi despre psihologia oamenilor, care admiră priveliştile. „Pe neaşteptate ne-a uimit un miros neobişnuit de primăvară, alb, aducînd aminte de fericire. Saşa a fugit în pădure şi a cules flori de vişin, dar acestea n-aveau miros ; pe ambele părţi se zăreau copaci verzi şi tufişuri fără floare. Mirosul dulce şi ameţitor

devenea tot

mai pătrunzător. După ce am făcut vreo sută de paşi, tufişurile din dreapta s-au dat la o parte şi în faţa ochilor noştri s-a deschis o imensă vale alb-verzuie cu cîteva căsuţe împrăştiate pe pantă.

Saşa a fugit să culeagă cu amîndouă mîinile narcisele albe şi mi-a adus un buchet imens, mirosind puternic, pentru ca apoi, cu pofta de distrugere proprie copiilor s-o ia din nou la fugă, să calce în picioare şi să smulgă florile tinere, minunate şi suculente, care-i plăceau atît de mult.“

Finalul fragmentului este foarte trist. Tolstoi scrie : „Au mai rămas puţine cîmpii cu narcise, pentru că vitelor nu le plac aceste flori amestecate în fîn“.

Tolstoi şi-a ales anume un tovarăş de călătorie atît de plăpînd, ca să nu se gîndească la propria-i persoană pe drum. Iată ce scrie : „Sînt convins că în om sălăşluieşte o forţă nemăsurată nu numai morală, dar şi fizică ; în acelaşi timp însă această forţă este stăvilită de o frînă cumplită — dragostea de sine sau mai curînd amintirea de sine care duc la neputinţă. De îndată însă ce omul biruie această frînă, el devine atotputernic. Aş vrea să spun că cel mai bun mijloc în acest scop este dragostea pentru ceilalţi, dar, din nefericire, ar fi nedrept. Atotputernicia se naşte din inconştienţă, neputinţa decurge din amintirea de sine. Poţi scăpa de această amintire de sine cu ajutorul iubirii faţă de alţii, cu ajutorul somnului, al beţiei, al muncii etc. ; întreaga viaţă a oamenilor se desfăşoară în căutarea acestei uitări. De unde provine puterea clarvăzătorilor, a lunaticilor, a celor în delir, a oamenilor aflaţi sub influenţa pasiunilor, a mamelor, a oamenilor şi animalelor ce-şi apără copiii ? De ce nu sînteţi în stare să pronunţaţi corect un cuvînt, cînd nu vă gîndiţi la nimic altceva decît să-l pronunţaţi fără greşeală ? De ce pedeapsa cea mai groaznică inventată de oameni este închisoarea pe viaţă ?... întemniţarea, în care omul este lipsit de tot ceea ce îl putea face să se uite pe sine, în care el rămîne cu veşnica amintire de sine“.

Acest fragment cu caracter filozofic este revelator pentru viaţa lui Tolstoi şi în acelaşi timp ne arată ce mult se deosebea el de Rousseau. Rousseau se gîndeşte tot timpul numai la el, face caz de el, de viciile sale, se consideră dascălul oamenilor, le propune reguli de

viaţă şi nu se simte împovărat de izolarea sa : fără să-şi dea seama el se chinuie într-o veşnică întemniţare în sine însuşi. Se pot spune multe lucruri despre Rousseau, multe care l-ar înălţa în ochii noştri şi în acelaşi timp se poate spune că Rousseau parcă a prevăzut izolarea în sine. însuşi, în care se zbat atîţia scriitori de seamă ai timpului nostru. Această izolare în sine, adevărată captivitate a fost ridicată la nivel de sistem filozofic de către Freud.

în tinereţe, Rousseau hoinărise prin Alpi, umblase pe drumurile pe care le urma, după el, Tolstoi. Rousseau se desfătase cu propria-i tinereţe, se bucurase să fie singur.

Dacă această faptă eroică a fost cu adevărat săvârşită nu putem decît să ne exprimăm admiraţia. Oricum, descrierea ei ne arată un om desfătîndu-se cu durerea dulce a singurătăţii.

Tolstoi urmase în mod conştient aceleaşi drumuri, dar îşi luase ca tovarăş o fiinţă mai plăpîndă decît ei. Nu din milă, nu dintr-o necesitate exterioară, ci pentru a deveni astfel mai puternic.

Tolstoi era o fire comunicativă, sociabilă. Sociabilitatea şi-a format-o în copilărie, la ţară, apoi în timpul marşurilor ca voluntar în armată, sau şezînd împreună cu soldaţii lîngă focuri de tabără, sau scoţând împreună cu ei' tunurile de munte împotmolite. Pădurile din Caucaz Tolstoi nu le-a cutreierat singur, ci împreună cu fratele său Nikoîai.şi cu moş Epişka. Alături de ei el era mezinul.

Călătoria lui Lev Tolstoi şi a lui Saşa a durat două săp- tămîni, şi a fost grea. Cei doi drumeţi au văzut multe, au umblat cu barca, au discutat mult ; cînd oboseau de atîta umblat, beau apă de izvor precum caprele.

Carnetele de note şi jurnalele lui Tolstoi sînt pline de peisaje, descrise ca niciodată pînă acum, cu strălucire şi exactitate. Iată o însemnare : „17/29 mai. Gesnais — Inter- laken. 29 mai. Pat foarte prost. Ofiţerii fac zgomot. Am plecat la Char de côte. La Wissbourg. Ne-am dus la ape minerale. Sumbru şi minunat. Saşa spune că peisajul nu se potriveşte şi că Chateau nu e frumos. Am mers pe jos de la Vimmis pînă la Spiez, bieţi pescari, Karla l-a mişcat pe Saşa. Cu barca pînă la Neuhaus : cascade minunate, grote, castele“.

Probabil cuvintele „peisajul nu se potriveşte“ se referă la peisajul descris de Rousseau, la descrierea poetică a peisajului montan, făcută cu o sută de ani în urmă.

Nu ştiu cum s-a întîmplat ca Saşa să-l ţină minte pe Rousseau. Se prea poate ca romanul lui Rousseau *Noua Héloïse* să fi fost la Clarens carte de căpătîi. Poate că Lev Tolstoi a luat la drum *Noua Héloïse* şi i-a arătat-o lui Saşa.

Mergînd pe urmele lui Rousseau Lev Nikolaevici s-a despărţit totuşi de marele său predecesor.

Tolstoi pleca, ducînd de pe malurile lacului Geneva o nouă viziune despre Iasnaia Poliana, o nouă concepţie despre relaţiile sale cu ţăranii. Acum nu-i mai era de ajuns să-i înveţe pe copii carte, acum vroia să treacă împreună cu ei peste munţii timpului, să devină fericit şi puternic, să nu se mai gîndească la el.

Meditaţiile pe malul lacului Geneva au o elevaţie neobişnuită. Lev Nikolaevici reia problema căzăcimii, vede altfel menirea şcolii şi totuşi el rămîne acelaşi Tolstoi pe care-1 cunoaştem. îl înconjoară figuri cunoscute. Sentimente pe jumătate filiale, pe jumătate de dragoste îl leagă de Alexandrine Tolstaia. Lev Nikolaevici cugetă ca şi altă dată la importanţa artei, îşi spune tot mai des că civilizaţia apuseană nu poate fi acceptată fără rezerve.

Nici trecutul nu poate fi uşor părăsit.

Relaţiile cu Alexandrine au rămas pentru totdeauna neclare pentru ambele părţi. Cei doi n-au vrut să rostească totul pînă la capăt pentru a nu se certa. De neînţeles erau şi relaţiile cu sora Maria.

La 1 august, pe stil nou, Tolstoi a primit de la Serghei Nikolaevici o scrisoare după care a notat în jurnal : „Maşa s-a despărţit de Valerian. Noutatea aceasta mi-a tăiat respiraţia“.

Maria Nikolaevna, sora lui iubită, plină de farmec, dar se spune urîţică, se despărţise de bărbatul ei, care ar fi voit să facă din ea prima soţie în haremul său. Maşa era o femeie deosebită, cu adevărat sora lui Tolstoi, de aceea soarta nu i-a fost deloc simplă. Deşi o alinta, soţul părea să-i poarte o ură ascunsă.

De Maşa s-a îndrăgostit Turgheniev. Se spune că ei i-ar fi dedicat nuvela *Faust*; deşi scrierea aceasta nu poartă nici o dedicaţie. In

general relaţiile dintre Maşa şi Turgheniev au rămas nelămurite şi nici nu puteau fi clarificate, căci Turgheniev era prea încurcat în legăturile sale din Franţa.

Tolstoi se întorcea acasă tînăr şi mîndru, după o călătorie în care văzuse multe. Pe drum s-a oprit la Dresda. Madona Sixtină „m-a impresionat de îndată puternic“. A umblat prin magazine, în căutare de tipărituri, de cărţi, a revenit de cîteva ori la muzee, a trecut prin faţa tablourilor, care l-au lăsat rece. In afară de Madona Sixtină.

Drumul de întoarcere era prin Berlin, unde îl miră destrăbălarea de pe străzi. La Stettin constată că-i lipseşte un taler să-şi plătească biletul la vapor. L-a scos din .încurcătură Puşcin, pe care l-a întîlnit întîmplător.

De la Stettin pînă la Petersburg au 'mers trei zile ; marea era agitată, dar de dormit a dormit bine. La 11 august Lev Nikolaevici a văzut Petersburgul şi cupola înaltă a Catedralei Isaaki.

Dimineaţa era ceţoasă, cenuşie, înnourată, mestecenii se înălţau gingaşi în şiruri.

Tolstoi a tras la Nekrasov ; privmd-o pe Avdotia Pa- naeva, îl compătimea şi pe Panaev şi pe Nekrasov, căruia îi dorea din suflet o viaţă liniştită. Tot aici l-a citit pe Sal- tîkov. Apoi a plecat acasă.

S-a întors la Iasnaia Poliana, la ţăranii lui săraci şi neîncrezători. îl stăpînea gîndul morţii : „Tot timpul mi se pare că am să mor în curînd. Mi-e lene să descriu totul îo amănunte, aş vrea să scriu cu litere de foc“.

Citea *Iliada.* Era îngrijorat de soarta surorii sale care plecase singură la Spasskoe-Lutovinovo, moşia lui Tur- gheniev.

Scria *Cazacii.*

Lev Nikolaevici se întorsese din Apus maturizat. Nu numai că se simţea copleşit de Homer, dar prin prisma *lliadei* voia să înţeleagă ceea ce văzuse în Caucaz.

De două ori Homer i-a părut legat de ideea vieţii patriarhale : a citit *Iliada* pe cînd scria Cazacii, apoi l-a reluat pe Homer şi pe Herodot în stepele başkire.

Pentru Tolstoi viaţa ţăranilor sau chiar existenţa semi- scitică a başkirilor însemna poezie ; viaţa cotidiană a Apusului i se părea antipatică şi imorală. Revenea la ţară, deşi ii cunoştea starea de înapoiere, şi această întoarcere însemna idealizarea trecutului ei, văzut într-o lumină poetică.

Tolstoi s-a întors în Rusia în momentul cînd se prăbuşeau vechile

rînduieli, în ajunul reformei ţărăneşti.

Lenin scria în articolul L. *N. Tolstoi şi mişcarea muncitorească contemporană :*

„După 1861, sub influenţa capitalismului mondial, această Rusie veche, patriarhală a început să se destrame. Ţăranii flămînzeau, mureau cu miile, se ruinau mai mult ca oricînd în trecut şi fugeau la oraşe, lăsînd pămîntul în paragină. Se construiau intens căi ferate, fabrici şi uzine datorită «muncii ieftine» a ţăranilor ruinaţi. In Rusia se dezvolta marele capital financiar, marele comerţ şi marea industrie.

Tocmai această rapidă, grea şi aprigă sfărîmare a tuturor «temeliilor» vechii Rusii s-a oglindit în operele lui Tolstoi scriitorul, în concepţiile lui Tolstoi cugetătorul.

Tolstoi cunoştea foarte bine Rusia rurală, felul de viaţă al moşierului şi al ţăranului. în operele sale literare, el a oferit imagini ale acestui fel de viaţă, imagini care se numără printre cele mai bune creaţii ale literaturii mondiale. Apriga sfărîmare a tuturor «temeliilor vechi» ale Rusiei rurale i-a ascuţit atenţia, i-a sporit interesul pentru ceea ce se petrecea în jurul lui, a dus la o schimbare radicală a întregii lui concepţii despre lume“.

ÎNCERCAREA DE A AFLA FERICIREA ÎN VIAŢA DE FAMILIE

Tolstoi se apropia de 30 de ani. Era cazul să se însoare. Căuta cu înfrigurare o fată de care să se îndrăgostească, dar nu reuşea.

Ideea de a contracta o căsătorie ca o afacere îi venea în minte în formele cele mai variate ; încă pe cînd fusese foarte tînăr, alături de visul de a cîştiga la jocul de cărţi, el nutrise speranţa să intre în societate şi cu puţin noroc să se însoare cu o fată bogată. Lucrul pare să sune ciudat cînd e vorba de Tolstoi, totuşi acelaşi lucru îl dorise şi mătuşa lui, o femeie cu sufletul bun şi curat. Timpurile s-au schimbat, Tolstoi s-a maturizat şi acum dorea să se îndră

gostească, să găsească o femeie care să-l asculte, dorea să realizeze aievsa un roman de dragoste, construit după un plan al lui.

Cel mai mult.a durat povestea cu Valeria Vladimirovna Arsenieva*. Era o femeie tînără, orfană, cu păr castaniu, vecină de moşie, — trăia la Sudakov — cu oarecare avere, dar fără să fie bogată ; era cultă, şi-i plăcea muzica.

Scrisorile lui Tolstoi către Arsenieva sînt pline de poveţe şi cu note tragice. Valeria Arsenieva a suportat 16 scrisori de-ale lui Tolstoi, îmbîcsite de sfaturi moralizatoare, deşi nu le putea suferi.

Valeria Vladimirovna Arsenieva era un om sincer ; ea îi povestise lui Tolstoi multe lucruri, aşa cum o va face după aceea şi Lev Nikolaevici cu Sofia Andreevna, arătîn- du-i logodnicei jurnalul său.

Nu cunoaştem toate scrisorile Arsenievei, dar cele pe care le ştim ne arată că femeia aceasta era plină de atenţie şi gingăşie faţă de Tolstoi.

Lev Nikolaevici dorea să reeduce, să transforme femeia cu care avea intenţia să se căsătorească, fără să-şi dea seama cît este de greu acest lucru.

In corespondenţa dintre ei, Lev Nikolaevici se foloseşte de un nume imaginar, Hrapoviţki. Acest personaj este un moşier cu oarecare stare, mulţumit de sine, destul de apatic.

In relaţiile cu Arsenieva Tolstoi a mers departe, a prezentat-o mătuşii sale, fratelui, prietenilor, a scris 16 scrisori, apoi un roman, dar pînă la urmă nu s-a căsătorit, pierzîndu-se în tot felul de analize şi paranteze.

Unele din scrisorile sale aveau o formă „dramaturgică“, de dialog între „un om prost“.şi „un om bun“.

Din scrisori ne dăm sema că Tolstoi nu era îndrăgostit.

De pildă, scria : „Credeţi-mă, nimic nu se obţine în viaţă fără muncă. Chiar şi dragostea, sentimentul cel mai frumos şi mai adevărat.

„...avem în faţă o muncă foarte grea. Să ne înţelegem unul pe celălalt şi să păstrăm dragostea şi respectul reciproc“.

Tolstoi se asigură pe sine şi o asigură şi pe Arsenieva că : „un om bun este gata să vă iubească cu cea mai puternică, gingaşă şi trainică

dragoste“.

Tolstoi îi cere logodnicei sale să-l înţeleagă şi să gîn- dească la fel cu el.

Planul său este de a trăi la ţară, de a-i face fericiţi pe ţărani.

Logodnicei sale îi cere să muncească, să fie plină de abnegaţie. In scrisori viitorii soţi, adică el şi Valeria, figurează sub numele de Hrapoviţki. Iată cum le descrie viaţa : „Domnul Hrapoviţki îşi va pune în aplicare planul conceput mai de mult, iar doamna Hrapoviţkaia îl va ajuta, adică va întreprinde tot posibilul pentru a-i face pe ţărani fericiţi ; el va scrie, va citi, va studia, şi o va învăţa pe doamna Hrapoviţkaia. Doamna Hrapoviţkaia se va ocupa cu muzica, cu cititul şi împărtăşind intenţiile domnului Hrapoviţki îl va ajuta în planul său principal. Mi-o închipui sub chipul unui înger păzitor al ţăranilor, într-o rochie de poplin, cu căpşorul ei castaniu,‘intrind în izbe, apoi întorcîndu-se în fiecare zi cu conştiinţa că a făcut o faptă bună, iar "noaptea se va trezi din somn, mulţumită de sine, dorind să se lumineze cît mai repede ca să înceapă o nouă zi şi să facă iar bine, lucru pentru care din ce în ce mai mult o va adora domnul Hrapoviţki“.

Aşa scria Tolstoi noaptea întreagă pînă dimineaţa, zugrăvind o idilă ce amintea de visele lui Gogol, din ultimi: ani ai vieţii, şi de moşieriţa virtuoasă din *Noua Héloïse* a Iui Rousseau.

Tolstoi este însă mai sever decît colegul său de la Geneva. Eroina lui Rousseau, Julie, este simţitoare, dar şi

curajoasă, ea încalcă legile moralei obişnuite, iubind un om care nu aparţinea societăţii înalte.

Valeria trebuie să fie mai presus de orice bănuială şi Tolstoi îşi aminteşte mereu cu ciudă de simpatia pe care ea o arătase înainte unui muzicant. în ceea ce priveşte programul pozitiv însă, aceasta coincide cu al lui Rousseau.

în *Noua Héloïse,* Julie îi sfătuieşte pe ţărani să rămină la ţară.

Doamna Julie de Vollmart consideră necesar „mai ales să se opună ca pătura cea mai fericită dintre toate, şi anume pătura ţărănească, într-un stat liber, să se micşoreze ca numai[7] în favoarea altora“.

Tolstoi îi povesteşte în amănunţime logodnicei sale cum vor trăi după căsătorie ; vor sta mai mult la ţară, din cînd în cînd vor pleca la oraş, vor face economii ca să meargă în străinătate şi să nu se provincializeze. A calculat dinainte cîte pălărioare va putea cumpăra tînăra soţie ; i-a explicat de asemenea că pălăria are nevoie de o anumită ambianţă în care să poată fi purtată ; uneori nu este cazul să cumperi o pălărie pentru că nu există ambianţa potrivită ei. Lev Nikolaevici i-a explicat apoi ce rol au aghiotanţii la curte şi ce proşti sînt.

Data nunţii fusese deja fixată, cînd Tolstoi a plecat pe neaşteptate. Am putea spune că a fugit. Strania poveste de dragoste a lui Tolstoi, atitudinea lui oscilantă au supărat-o foarte mult pe Ergolskaia. Lev Nikolaevici a trebuit să se justifice.

Arsenievei i-a scris de-abia din străinătate şi nu înainte de a-şi fi întrebat mătuşa cum trăiesc vecinele ei, Arsenieva şi doamna ei de companie, şi dacă „l-au iertat pe marele păcătos“.

Mai tîrziu, Tolstoi a scris un roman *Fericirea vieţii de familie* în care a depănat în continuare firul istoriei : un om îndrăgostit de o femeie încearcă s-o reeduce, se însoară, nu reuşeşte, şi amîndoi sînt nefericiţi.

Romanul i-a plăcut lui Botkin, alţii însă l-au primit cu indiferenţă şi chiar cu ironie. S-a spus că aduce a istorie învechită, scrisă de o domnişoară de pension.

Tolstoi însuşi regreta că scrisese romanul.

ÎNDOIELILE ÎN DRAGOSTE ALE LUI TOLSTOI

I

Aducîndu-şi aminte de pasiunile sale Tolstoi scria în 1851 : „Nu am fost niciodată îndrăgostit de o femeie. Un sentiment puternic, asemănător dragostei, am simţit numai cînd aveam 13 sau 14 ani“.

Apoi continuă : „... aş vrea să cred că a fost dragoste cu adevărat...“

în ediţia jubiliară (volumul 46, p. 237), redactorii au introdus de la sine putere în paranteză „nu“.

Tolstoi însă a scris că aceasta *a fost* dragoste ; e drept, mai departe se miră el însuşi : „ea era o slujnică voluminoasă (ce e drept drăguţă la chip)“. „Aş vrea să cred“ scria Tolstoi, dorind să se ştie capabil de dragoste.

Persoana de care se îndrăgostise era slujnica Maşa pe care Tolstoi a descris-o în *Copilăria.* în jurnalul său aflăm indicaţia că elementul

erotic în descriere trebuie diminuat. Drept care, capitolul ce o priveşte a fost scurtat.

Dragostea pentru Maşa s-a încheiat prin aceea că eroul din nuvela *Adolescenţa* şi poate chiar Tolstoi a căutat s-o ajute să se mărite cu Vasili pe care fata îl iubea.

Poate că amintirile poetice privind-o pe Maşa s-au împletit cu cele privind slujba religioasă de paşti, primăvara, la ţară, şi Maşa s-a transformat în Katiuşa Maslova, păs- trînd.o serie din trăsăturile ei fizice.

Tolstoi însuşi mărturisea într-o însemnare de jurnal din iunie 1856 : „Am visat adesea să duc o existenţă patriarhală, să muncesc zi de zi în mijlocul naturii şi nu ştiu cum un senzualism brutal era totdeauna prezent în gîndu- rile mele. Vedeam o femeie lucrînd în faţa mea, voinică, braţe puternice, sîni mari, picioare goale".

Nu este vorba de erotism, ci de viaţă cotidiană, de muncă.

Planurile care-1 aduseseră pe Olenin în staniţă erau aceleaşi cu cele nutrite de Tolstoi la ţară, ele urmăreau evadarea din societatea înaltă.

Dacă Olenin nu se poate însura -cu Mariana, el urmează să plece din staniţă. Dacă se poate însura trebuie să trăiască la ţară la Starogladkovskaia, să coboare la nivelul lui Lukaşka, să-i ia femeia. Iar Lukaşka este dator să se răzbune.

Nuvela *Cazacii* a rămas neterminată căci Tolstoi nu a reuşit să găsească pentru Olenin o modalitate de existenţă în staniţă.

Aceasta a dus la modificarea soluţiilor.

Au apărut variante în care Mariana devenea Soţia ofiţerului, iar Lukaşka (Kirka) fugea în munţi. Din acest moment însă Tolstoi s-a împotmolit. „Nu-mi reuşeşte fuga în munţi“ (12 aprilie) ; „M-am oprit la fuga în munţi. De aceea am scris puţin“ (13 aprilie).

Partea a doua a presupusului roman n-a mai fost scrisă.

In consecinţă, Olenin nici nu se- putea însura cu Mariana, nici nu putea s-o uite.

II

O altă dragoste, o -dragoste mare, a pus stăpînire pe sufletul lui Tolstoi după ce s-a întors din Caucaz. S-a îndrăgostit de Aksinia Bazîkina. Scria între timp *Cazacii* şi această iubire şi-a aflat ecoul în nuvelă.

Dragostea pentru o ţărancă îl împiedica pe Tolstoi să se însoare cu o fată din înalta societate. Iată numai cîteva însemnări concludente.

14 ianuarie 1858 : „Alexandrine Tolstaia a îmbătrînit şi a încetat să existe pentru mine ca femeie“.

19 ianuarie : „Tiutceva mă preocupă necontenit. îmi pare rău cu atît mai mult că acest sentiment nu este iubire, nu are nimic din farmecul acesteia“.

26 ianuarie despre Tiutceva : „Este rece, mediocră, aristocrată“.

Tot aici : „...Cicerina este drăguţă“.

9 februarie : „Seară la Valeria (Arsenieva—V.Ş.) Nu e urîtă deloc“.

Şi despre Aksinia : „O zi frumoasă de Rusalii. Crengi de

ceriomuha veştejite în mîini muncite, ţărăneşti... Am văzut-o în treacăt pe Aksinia. Foarte frumoasă. Toate aceste zile am aşteptat-o cu nerăbdare. Deunăzi, în bătrîna pădure a venit cumnată-sa, iar eu am fost un prost... Sînt îndrăgostit ca niciodată în viaţa mea. Nu mă gîndesc la nimic altceva. *Mîine cu toate puterile“.*

Vrea s-o rupă cu Aksinia.

Tolstoi împlinise 30 de ani. Se gîndea la Tiutceva : „Aş zice că sînt gata să mă însor liniştit cu ea, fără s-o iubesc, dar ea m-a primit cu o răceală subliniată“.

17 septembrie a luat prînzul la familia Bers : „Drăguţe fete !“.

La 1 ianuarie 1859 notează în jurnal : „Trebuie să mă însor anul acesta — sau niciodată“.

Trebuie să se însoare, dar dragostea nu mai vine.

La 9 mai notează : „Am primit *Fericirea vieţii de familie.* Mi-e ruşine de această carte. Sînt cu desăvîrşire rece faţă de tot ceea ce mă înconjoară. Mi-aduc aminte de Aksinia cu dezgust...“

9 octombrie : „O văd numai pe Aksinia“. în aceeaşi zi scrie : „Am fost la Lvovi; cînd mi-aduc aminte de această vizită încep să urlu. Mi-am zis că este ultima încercare de a mă însura, dar văd că şi aceasta este o copilărie“.

Femeia pe care voia s-o găsească în lumea sa nu exista şi probabil că nici nu putea să existe. Făcea încercări disperate care-şi aflau ecoul în nuvela *Cazacii.* Tolstoi caută concomitent o soluţie pentru soarta lui Olenin şi pentru a sa proprie.

La 13 octombrie 1859 notează : „A fost Aksinia“.

La 26 mai 1860 scrie : „Am căutat-o peste tot, nu e nicăieri. Nu e sentimentul cerbului, ci al soţului faţă de soţie. Ciudat, caut să fac să renască vechiul sentiment de saturaţie şi nu pot“.

Pasiunea pentru Aksinia a dat naştere nuvelelor *Idilă* şi *Tihon şi Malania.*

în *Tihon şi Malania* toate conflictele de dragoste se rezolvă simplu, omenesc, dar în viaţa lui Tolstoi toate se încurcaseră. Drept care pleacă în străinătate, să vadă cum se trăieşte acolo, cum sînt organizate şcolile.

ÎN STRĂINĂTATE

Drumul spre apus a fost lung, deşi Apusul părea aproape.

Tolstoi credea că pleacă în Apus să înveţe, de fapt însă se ducea să discute în contradictoriu şi să nu fie de acord. Aproape toate evenimentele din viaţa lui Tolstoi nu

sînt atît de neexplicat, cît mai ales comportă multiple explicaţii. Lev Nikolaevici avea obiceiul să gîndească îndelung, pentru a se hotărî dintr-o dată, parcă brusc, fără motiv.

In Rusia avea loc o reformă şcolară. Doctorul Pirogov propunea experienţa şcolii germane. Lev Nikolaevici visa la un alt tip de şcoală ; o şcoală pe care ar fi putut s-o creeze ţăranul pentru nevoile sale, o şcoală care să nu-1 distragă pe ţăran de la viaţa lui patriarhală şi în acelaşi timp, poate fără să-şi dea seama de acest lucru, voia să creeze o şcoală care să dea elevilor o educaţie poetică. Multe lecţii le preda el însuşi. De pildă, lecţiile de istorie, la care povestea mituri biblice, mai ales pe acelea care nu aveau o semnificaţie pur religioasă, ci mai ales una umană, învăţa de la scriitorii anonimi din vremuri îndepărtate, cu milenii în urmă, cum trebuie povestită istoria lui Iosif pe care l-au vîndut fraţii săi. Iosif îşi iubeşte fraţii, îi iartă. Şi punîndu-i într-o situaţie dificilă, obligîndu-i, după ce-şi lasă fratele mezin Veniamin în Egipt, să-şi repete trădarea, se retrage în camera vecină să plîngă.

Tolstoi pleca în Apus convins că rînduielile de viaţă cele mai drepte sînt la Iasnaia Poliana ; dar nu în casa lui, ci pe cîmp şi în izbe. El pleca să discute în contradictoriu, să-şi exprime dezacordul, pleca să se întîlnească cu o mare personalitate, cu Aleksandr Herzen, care trăia în Apus de mulţi ani şi de tot atîta timp discuta în contradictoriu şi cu guvernul rus, şi cu Apusul, şi cu slavofilii, care credeau că drumul Rusiei nu este trasat de viitorul ei, ci de trecutul ei istoric.

Tolstoi pleca în străinătate - să înveţe pentru a se întoarce apoi în popor şi a-1 înţelege mai bine. El voia să înveţe cum să evite tragicele încercări ale zilei de mîine, cum să facă ca în Rusia să nu vină Anglia cu maşinile ei, cu fabricile ei, în care trudeau copii, cu bogăţia celor puţini, cu coloniile. El era un utopist, şi drumul pe care-1 proiecta trebuia să ducă înapoi ; dar calea aceasta este imposibilă : timpul merge numai înainte.

Lumea patriarhală din care pleca Tolstoi se apropia de dispariţie. „Eliberarea ţăranilor“ însemna, de fapt, jefuirea lor, preţul de răscumpărare al pămîntului era foarte mare şi pe lingă aceasta, cele mai bune loturi rămăseseră în mîna moşierilor. Capitalismul, care încă în timpul lui Nikolai I începuse să pătrundă în Rusia, punînd stăpînire pe pămînt, îşi arăta acum chipul său de jefuitor. Vechea nobilime se

ruina repede şi pe căi diferite, deşi în primii ani de după eliberare primise sume mari în urma răscumpărărilor. Pămîntul fusese vîndut ţăranilor la preţuri fantastice, care depăşeau cu mult valoarea reală. începu ruinarea rapidă şi a ţăranilor.

A. Fet în partea a doua a cărţii *Amintirile mele,* repli- cînd lui Turgheniev şi pledînd împotriva Fondului literar scria : „Oamenii serioşi nu pot să nu-şi dea seama că literatura este capabilă să fie o distracţie sau o plăcere şi uneori chiar un ajutor în cîştigarea pîinii de fiecare zi, dar că în majoritatea cazurilor munca pur literară este tot atît de puţin capabilă să hrănească un om ca şi lotul de pămînt al ţăranului“.

Rîndurile acestea au fost scrise în 1872.

Lui Fet i se pare o axiomă imposibilitatea ţăranului de a se hrăni de pe urma lotului pe care-1 stăpîneşte şi mărturia are cu atît mai multă importanţă cu cît este spusă întâmplător, printre rînduri.

Moşierii se adaptau cu greu la noua situaţie. Familia lui Tolstoi era din cele care păstra vechiul sistem de gospodărire. Serghei Nikolaevici nu renunţase la haita de cîini de vînătoare, nici la herghelia de cai. Liber, inteligent, el trezea uneori invidia lui Lev Nikolaevici prin independenţa sa de spirit, prin modul său de viaţă liber şi prin priceperea de a trăi ca un boier de altădată.

Sora, Maria Nikolaevna, o ducea greu, aştepta mereu să primească bani. Toţi Tolstoii erau în fond nefericiţi.

Maria Nikolaevna se despărţise de soţul ei şi se îndrăgostise de Turgheniev. Dragostea surorii sale şi nehotărî- rea gingaşă a lui Turgheniev, egoismul acestuia, îl enervau pe Tolstoi. Maria Nikolaevna nu ştia cum să-şi rostuiască viaţa.

Nikolai Nikolaevici, fratele cel mai iubit, cu care călătorise împreună pe Volga, acela care-1 adusese pe Lev Nikolaevici în Caucaz, îi făcuse cunoştinţă cu Epişka, îl învăţase să vîneze, să fie liber, să trăiască altfel decît ceilalţi, Nikolai Nikolaevici pe care îl iubeau toţi era bolnav de tuberculoză şi era bolnav de moarte.

Medicii l-au sfătuit pe Nikolai Nikolaevici să plece în străinătate. Maria Nikolaevna voia să-l însoţească, pentru că bolnavul nu putea fi

trimis singur şi pentru că ea însăşi nu prea avea cu cine să rămînă, Lev Nikolaevici spera să se întîlnească cu fratele său şi să stea împreună cu el. Nikolai Nikolaevici se ducea să-şi caute de sănătate. Maria Nikolaevna pleca pentru că nu avea ce face acasă şi pentru că spera să-l întîlnească pe Turgheniev. Lev Nikolaevici pleca să vadă ceea ce de mult dorea să afle.

Totuşi nu era de acord cu arta vremii, adesea chiar Turgheniev i se părea banal. Nu credea în ceea ce se numeşte în mod obişnuit progres. După ce a citit povestirile scriitorului german Auerbach, inspirate din viaţa ţăranilor şi *Reineke Liss* a lui Goethe a notat în jurnalul său : „Am văzut în somn idei. Ciudată e religia mea şi religia timpului nostru, religia progresului. Cine i-a spus omului că progresul este un lucru bun ? Progresul înseamnă numai absenţa credinţei şi necesitatea unei activităţi conştiente, care să se manifeste într-o idee. Omul are nevoie de avînt..." Dar în ce anume ar consta avîntul, n-a mai precizat. Pur şi simplu avînt, capacitatea sufletească de a se avmta.

Lev Nikolaevici, Maria Nikolaevna şi copiii acesteia, au plecat din Iasnaia Poliana prin Tuia spre Moscova, apoi

spre Petersburg, cu trăsuri proprii. La Petersburg n-au găsit nici o cunoştinţă ; era vară şi toţi plecaseră din oraş. Tolstoi a arătat nepoatelor sale catedrala Sf. Isaaki abia construită, a cărei cupolă de aur încă nu se înnegrise ; deşi schelele încă nu fuseseră ridicate complet în biserică se făcea slujbă.

Biserica strălucitoare, toată de marmură şi granit, era rece, neprimitoare. Au privit de asemenea noua statuie a lui Nikolai I aşezată în spatele catedralei. Ţarul frumos, cu un aer viteaz, călărea pe un cal elegant, turnat din bronz, de excelentul sculptor animalier Klodt. Omul turnat din bronz, care încătuşase Rusia, călărea într-o uriaşă piaţă lingă catedrala monumentală înlocuind, post-mortem, victoria printr-o paradă.

Cu cîteva ore înainte de plecarea în străinătate Lev Nikolaevici i-a scris din Petersburg mătuşii Ergolskaia : „...marile oraşe, chipurile noi, cunoştinţele mă plictisesc. Nu există viaţă mai bună decît să coseşti cu Tihon“.

La 2 iunie 1860 Tolstoi s-a îmbarcat la Petersburg pe vasul „Vulturul prusac“ pornind spre Stettin.

La Berlin, oraş mare, dar care nu ajunsese încă reşedinţă imperială, Tolstoi a rămas zece zile. A vizitat clubul meşteşugarilor : i-a plăcut aici „cutia cu întrebări“. Oamenii care aveau de pus întrebări scriau bileţele, le aruncau în cutie după care urma procedura binecunoscută. Răspunsurile germane erau foarte detaliate. Tolstoi a vizitat de două ori clubul meşteşugarilor, a adus la Iasnaia Poliana statutul acestui club, precum şi cîteva însemnări din „cutia cu în-; trebări“.

In Germania Tolstoi s-a întîlnit cu pedagogi, cu oameni de ştiinţă. Ei îl primeau ca pe un coleg şi rămîneau uimiţi de cunoştinţele

multilaterale ale contelui rus. **Interesîn-** du-se de agricultură, Tolstoi află multe puncte comune în-; tre ţăranii germani şi cei ruşi.

La 12 august a ajuns la Kiessingen unde se găsea fratele său. Iată însemnarea din jurnal : „Starea lui Nikolenka este îngrozitoare. Este deosebit de inteligent, conştient de toate, are dorinţa de a trăi, dar energie nu are“.

Fratele şi sora au plecat în sudul Franţei. Tolstoi şi-a continuat singur călătoria. A vizitat ferma, se mira cit de prost sînt hrăniţi argaţii, cit de mult seamănă munca lor cu a clăcaşilor. Decepţionat, notează la 29 august : „E timpul să nu mai aşteptăm daruri de la viaţă şi să o modelăm noi înşine“. Dar cum s-o modelăm ?

Pe fratele său Lev Nikolaevici l-a reîntîlnit la Hyeres, oraş aşezat pe coasta de sud a Franţei, nu departe de Tou- lon. Fraţii locuiau într-o pensiune ale cărei ferestre dădeau spre plaja plină de lume, spre marea albastră ; în depărtare se zărea o insulă. Maşenka stătea la alt hotel.

„Clima de aici este minunată, scria Tolstoi mătuşii sale Ergolskaia. Lămîi, portocali, dafini, palmieri înfrunziţi toată iarna, copaci înfloriţi şi cu fructe. Sănătatea lui Nikolenka este aceeaşi: aici însă şi numai aici sînt speranţe de îndreptare.“

Pînă în ultima clipă Nikolenka nutrise speranţe. încerca să lucreze, scria, îl întreba pe fratele său despre planurile acestuia, îl ruga să-i citească fragmente, îi dădea sfaturi. Dar lui Tolstoi i se părea că le face toate nu dintr-o dorinţă interioară, ci din principiu. Nu voia să se dea bătut. Se stingea încet, liniştit şi chinuitor. De mii de ori şi-a repetat Lev Nikolaevici cuvintele din *Evanghelie :* „Să lăsăm morţilor să-i îngroape pe cei morţi“ şi cuvintele din *Biblie* „Din pămînt ai fost luat, în pămînt te vei întoarce“. Tolstoi notează : „Nu poţi convinge o piatră să cadă în sus şi nu în jos, spre pămîntul de care este atrasă. Nu poţi să rîzi de

o glumă care te plictiseşte, nu poţi să mănînci cînd n-ai poftă. La ce bun toate acestea, dacă mîine vor începe chinurile morţii, însoţite de atîtea ticăloşii, minciuni şi se vor în- cutia prin nimic, reducîndu-te la zero. Ce glumă veselă : fii folositor, fii bun, fii fericit cît trăieşti, îşi spun oamenii de secole unii altora şi noi după ei o repetăm ...adevărul însă pe care îl văd de 32 de ani îmi spune că situaţia în care ne aflăm este cea mai cumplită minciună şi ticăloşie pentru care noi (noi liberalii) nu am fi găsit cuvinte dacă un om ar fi pus pe altul în asemenea situaţie".

Totuşi Tolstoi nu credea în acest lucru. Iată cuvintele lui : „luaţi viaţa, aşa cum este. Sigur ! Eu, într-adevăr, iau viaţa aşa cum este ea ca o situaţie din cele mai josnice, respingătoare şi mincinoase".

înainte de moarte, Nikolai Nikolaevici s-a trezit şi a spus încet : „ Ce înseamnă asta oare ?"

Văzuse moartea şi-şi speriase fratele ce-i era prieten prin felul liniştit în care primise moartea, dar şi prin groaza în faţa ei. Se văzuse scufundîndu-se în neant. Lev Niko- laeyici vroise să înveţe să învingă spaima de moarte, dar văzuse moartea biruitoare şi-şi văzuse fratele mort.

Tolstoi a rămas pe malul mării albastre. Umbla pe străzi printre oameni grav bolnavi. Scria scrisori rugind să Se dea ţăranilor lemne din pădure, pentru a-şi putea reconstrui izbele distruse de incendii. Toate acestea le făcea cu moartea în suflet.

Maria Nikolaevna a plecat cu copiii. îşi avea viaţa ei. Lev Nikolaevici s-a apucat de scris. Scria *Cazacii, Decembriştii,* confruntîndu-se cu epoca, povestea despre Eroşka, despre păduri, despre vînătoarea la care fusese împreună cu fratele său, scria despre femeia din staniţa cazacă de care nu mai ştia nimic din 1854. Se ascundea de moarte, evccînd chipul bătrînului liniştit care trăise o viaţă

îndelungată pentru că ştiuse să privească în ochii femeilor şi să meargă la vînătoare.

Eroşkr va muri, prăbuşindu-se ca un copac bătrîn uriaş Pădurea va rămîne.

P. Sergheenko povesteşte că în ianuarie 1908 a venit la Iasnaia Poliana din Siberia, cu un geamantănaş în rnînă, V. P., fiul unor oameni bogaţi. El se considera discipolul lui Tolstoi. Îşi părăsise casa, călătorise în Japonia şi America, trăise la Londra. Acum venise la Tolstoi, aşa cum vii la un dascăl de viaţă.

S-au pus să discute. Lev Nikolaevici s-a plîns întîi cît de repede uită evenimentele cele mai recente şi a început apoi să povestească cu amănunte din cele mai mici despre străzile Londrei din secolul trecut şi despre o seară literară la care Dickens ţinuse o conferinţă.

Tolstoi asistase la una din primele conferinţe ale lui Dickens.

Charles Dickens avea mustăţi negre, îşi pieptăna părul peste cap, se îmbrăca în culori pestriţe şi lui Chasterton, care-1 cunoştea bine, i se părea un om de statură mică.

Tolstoi spunea că Dickens era vînjos, înalt ; aşa îi rămăsese în amintire timp de 60 de ani.

Cu ochii lui Dickens a privit Tolstoi şi Londra.

Dickens l-a învăţat să vadă amănuntele şi să scoată în evidenţă principalul; el i-a arătat ce înseamnă într-o casă englezească ţîrîitul greierului, clocotul ceaiului, ce înseamnă ghetrele lui Pickwick, felul în care Micawber curăţă lămîile şi amestecă zahărul în apa fierbinte, după toane,

Herzen locuia într-o suburbie.

Tolstoi s-a apropiat de casa cu etaj, aşezată în fundul unei curţi nu prea mari. In spatele casei se înălţau copacii pe care abia mijeau frunzele verzi : era în martie. O cărare din dale de piatră, printre care

crescuse iarba deasă,

ducea spre casă. Tolstoi a înmînat unui lacheu cartea de vizită. După cîteva clipe s-au auzit nişte paşi grăbiţi ; Her-

zen cobora în goană scările. Văzu un om nu prea înalt, cu mişcări iuţi, cam voluminos, dar plin de energie.

Herzen îl privea pe noul sosit ţinînd o şapcă plată în mină. Lev Nikolaevici era îmbrăcat în palmerston şi avea un cilindru nou.

S-au plimbat prin Londra, au mîncat la circiuma din apropierea casei.

„Nu am mai văzut un om ca el, îşi amintea Tolstoi de Herzen. Ogariov era drăguţ şi bun, dar nu putea fi comparat cu Herzen. Nici Turgheniev nu putea, deşi era şi el drăguţ şi fermecător“, adăuga în grabă Tolstoi.

Tolstoi a păstrat pentru totdeauna în amintire cuvintele lui Herzen : „Dacă oamenii ar voi să se salveze pe sine în loc să salveze lumea, să se elibereze pe sine în loc să elibereze lumea, ce mult ar face ei pentru salvarea lumii şi eliberarea omenirii“.

Amintirile oamenilor seamănă mai toate între ele : toţi îşi aduc aminte de fapt de ei înşişi.

Herzen îl ştia de mult pe Tolstoi, care urmase să-l viziteze încă din timpul primei sale călătorii în străinătate. Turgheniev îi scrisese lui Herzen de la Paris la 16 februarie 1857 : „Şi Tolstoi va veni în Anglia ; îl vei îndrăgi, sper, şi el pe tine“.

Lui Tolstoi Herzen i s-a părut un om bătrîn, dar plin de energie, un om cu o concepţie de viaţă proprie. Tolstoi i s-a părut lui Herzen un om care ia totul cu asalt.

Au făcut cunoştinţă, s-au înţeles unul pe celălalt, şi-au manifestat respect reciproc, dar nu s-au împrietenit. Au păstrat însă pentru totdeauna amintirea întîlnirii. '

Cu Ogariov, care se găsea într-o stare de depresiune sufletească, Tolstoi a fost şi mai puţin de acord decît cu
Herzen și a avut și mai puține de învățat de la el. Tolstoi
şi Ogariov şi-au găsit însă o cunoştinţă comună, Rudolf Kizeveter, muzicianul din Petersburg, pe care Tolstoi l-a

adus cu el la Iasnaia Poliana în 1849. Reamintesc cititorului că Rudolf i-a adunat pe vechii muzicanţi ai bunicului lui Tolstoi şi i-a deprins şi pe ei şi pe Tolstoi cu muzica nouă.

Tolstoi a plecat din Londra în ziua cînd în Rusia a fost publicat *Manifestul despre eliberarea ţăranilor.* S-a oprit cîteva zile la Bruxelles aşteptîrid nişte scrisori de la Her- zen. La sfatul acestuia l-a vizitat pe Proudhon.

Prudhon lucra pe atunci la eseul său despre „dreptul la război". Nu trebuie să credem că *Război şi pace* a lui Proudhon i-a sugerat lui Tolstoi ideea romanului său. Her- zen scrisese şi el un articol amplu, *Război şi pace,* care fusese reeditat tocmai în zilele cînd se plimba cu Lev Niko- laevici prin Londra. Articolul vorbea despre cezarism, despre viitoarele războaie, despre aşa-numiţii conducători şi despre popor, despre conştiinţa generală care determină mersul istoriei ; am putea spune că mai curînd ideea lui Herzen decît a lui Proudhon a dat impuls romanului tolstoian.

Din scrisoarea primită la Bruxelles ne putem da seama despre ce au discutat Tolstoi şi Herzen.

Au discutat despre Rusia, despre viitorul ei, despre mişcarea decembristă. Au vorbit despre religie şi despre viitoarea orînduire socială, despre articolul lui Herzen, *Robert Owen,* care, după spusele lui Tolstoi, era „din păcate, mult prea apropiat" de sufletul lui.

„Adevărul — scria el lui Herzen din Bruxelles — în vremea noastră este un lucru posibil numai pentru un locuitor din planeta Saturn, sosit pe Pămînt, sau pentru un rus. Mulţi oameni şi 99% dintre ruşi nu vor da crezare ideilor dvs. de frică (şi în paranteză fie spus, e un lucru comod pentru ei, datorită tonului superficial al articolului. S-ar zice că vă adresaţi numai oamenilor inteligenţi şi în-

drăzneţi). Oamenii, care nu sînt nici îndrăzneţi şi nici inteligenţi, vor spune că e mai bine să tacă, de vreme ce s-a ajuns la acest rezultat, adică la părerea că drumul nu a fost cel just. Şi dvs. le cam daţi dreptul să spună acest lucru, pentru că în locul idolilor răsturnaţi aşezaţi viaţa însăşi, arbitrarul ei, «desenul»- ei cum vă exprimaţi. în locul speranţelor uriaşe de nemurire, de desăvîrşire veşnică, în locul legilor istorice etc. acest «desen»- care nu înseamnă nimic — un nasture în locul unui colos. Ar fi fost mai bine să nu le daţi acest drept. Să nu le daţi nimic în loc. Nimic, exclu- zînd forţa care a dărîmat colosul. Pe lîngă aceasta, oamenii aceştia sînt timizi, ei nu pot înţelege că gheaţa trosneşte şi crapă sub picioarele lor, ceea ce este tocmai o dovadă că omul merge şi că unicul mijloc de a nu te scufunda este să mergi înainte fără să te opreşti.

Dvs. spuneţi că eu nu cunosc bine Rusia. Ba da, cunosc bine Rusia mea, o Rusie subiectivă, pe care o privesc prin prisma mea măruntă. Iar dacă balonul de săpun al istoriei a crăpat pentru dvs. ca şi pentru mine, e o dovadă că am început să umflăm un nou balon, pe care nu-1 vedem încă. Acest balon înseamnă pentru mine cunoaşterea clară şi fermă a Rusiei mele, tot aşa cum Rîleev în 1825 avusese şi el o idee clară despre Rusia. Noi oamenii practici nu putem trăi fără această conştiinţă.

Cum v-a plăcut manifestul ? L-am citit adineaori în limba rusă şi nu înţeleg cui se adresează ? Ţăranii nu vor înţelege o iotă, iar noi nu vom da crezare nici unui cuvînt. Nu-mi place de asemenea faptul că, judecind după ton, manifestul vrea să lase impresia că ar fi mare binefacere pentru popor, cînd de fapt el nu aduce decît făgăduieli.

...Nici nu vă puteţi închipui cît de mult mă interesează toate ştirile referitoare la decembrişti pe care le publică

PoUarnaia zvezda. **Am încăput acum vreo patru luni un** roman, al cărui erou ar urma să fie un decembrist, ce se întoarce din surghiun. Am vrut

să vă cunosc părerea în această problemă, dar n-am mai avut timp. Decembristul meu trebuie să fie o fire entuziastă, un mistic, un creştin, care se întoarce în 1858 în Rusia, împreună cu soţia sa, cu fiul, cu fiica, şi care-şi confruntă opiniile severe, şi întru- cîtva idealiste, cu noua Rusie. Spuneţi-mi dacă acest subiect vi se pare potrivit şi actual. I-am citit lui Turgheniev începutul şi lui i-au plăcut primele capitole.,."

Eroii romanului, Piotr şi Nataşa Lobazov, se întorc în Rusia din Siberia, după terminarea războiului din Crimeea, şi cunosc, probabil, multe decepţii. Idealurile decembriste ale nobilimii revoluţionare, spiritul elevat de sacrificiu intră în confruntare cu ideile liberale.

Toată viaţa Tolstoi s-a gîndit cum să afle o punte de unire între decembrişti şi poporul de care ei erau atît de îndepărtaţi ; a înfăţişat cîţiva nobili cu idei revoluţionare sau pur şi simplu nobili cumsecade care trăiau în mijlocul ţăranilor şi ajungeau în cele din urmă la o înţelegere cu aceştia.

Tolstoi nu vedea altă forţă socială. Pleca la Iasnaia Poliana cu gîndul să se ocupe de copiii de ţărani, să-i înveţe : credea că dacă va reuşi să transforme viaţa a zeci sau a mii de oameni va ajunge să schimbe lumea pe această cale.

Tolstoi socotea necesară transformarea vieţii. în prima variantă a articolului *Importanţa învăţămîntului popular* el scria : „Cînd bagi o aţă destrămată în urechea acului, cu cît tragi mai mult, cu atît aţa trece mai greu. Ca s-o bagi, trebuie s-o scoţi şi, după ce ai răsucit-o, s-o treci din nou prin urechea acului".

Tolstoi i-a spus lui Proudhon : „«...pe cît se poate judeca privind lucrurile din depărtare, în societatea rusă s-a format conştiinţa după care nici un fel de organizare statală nu poate fi trainică atît timp cît poporul zace în întuneric»-. Proudhon a sărit de pe scaun, a făcut cîţiva paşi prin cameră şi mi-a spus, cu invidie parcă. «Dacă acest lucru este

adevărat, vouă, ruşilor, vă aparţine viitorul»-".

Herzen' i-a dat lui Tolstoi unele sfaturi în legătură cu romanul. Putem presupune că cei doi au mai discutat şi despre starea universităţilor din Rusia, despre tineretul rus. Vremurile erau tulburi. Temîndu-se de tulburări, guvernul introdusese taxe la universităţi şi-i obligase pe studenţi să aibă foi matricole în care se notau calificativele obţinute la examene. Se semnalau cazuri de răzvrătire printre studenţii din Petersburg şi din provincie ; ceva mai rare la Moscova.

Întorcîndu-se de la Londra, Tolstoi a invitat pentru a fi profesori, la şcoala din Iasnaia Poliana,"studenţi care fuseseră exmatriculaţi din universitate.

ÎNFLORIREA ŞCOLII DE LA IASNAIA POLIANA

Tolstoi începuse a preda la şcoală încă din 1849 ; ne mărturiseşte el însuşi în articolul său *Proiect de plan pentru organizarea şcolilor populare.* Şcoala nu avusese un statut oficial ; tînărul moşier ţinea lecţii cu copiii iobagilor săi, ajutat de bătrînul servitor Foka Demidovici.

Apoi Tolstoi a plecat în Caucaz, a. urmat campania de la Sevastopol, şederea la Petersburg.

Călătorind prin străinătate, Tolstoi a vizitat locurile unde trăise altădată Rousseau. Visase să realizeze un nou sistem de educare a omului. Spre sfîrşitul călătoriei Lev Nikolaevici începe, să se gîndească tot mai insistent la în- văţămîntul public ; meditaţiile sale sînt notate în jurnal şi în caietele de însemnări alături de cele referitoare la viitoarea orînduire politică a Rusiei, asociindu-se unei teme permanente : *Cazacii, Povestire câzăcească ;* Mariana, Kirka (viitorul Lukaşka).

Ideea şcolii se încadrează în planul de a scrie un roman despre un tînăr care trăieşte în mijlocul cazacilor şi visează la transformarea societăţii.

Tolstoi meditează la diferite probleme privind arta, se întreabă care trebuie să fie atitudinea Rusiei faţă de moştenirea clasică a Apusului şi nici un moment nu uită de şcoală.

Intr-un cadru obişnuit el încearcă să rezolve probleme neobişnuite,

Viaţa lui Tolstoi pare prea simplă prietenilor săi, oameni inteligenţi şi culţi, toţi cu vederi liberale. Şi el însuşi o consideră ca fiind banală.

în februarie 1860 caută să-l convingă pe poetul A. A. Fet să-şi cumpere o moşioară în apropiere de Iasnaia Poliana şi să se stabilească la ţară. Totodată povesteşte că a citit romanul lui Turgheniev *în ajun* şi remarcă : „După părerea mea în genere n-are rost să scrii romane şi cu atît mai mult cînd eşti trist şi nu ştii prea bine ce vrei de la viaţă".

Şi în continuare : „De altceva avem nevoie acum. Noi nu avem nevoie să studiem ; noi avem datoria să-i învăţăm pe toţi aceşti Marfuşka şi Taraska, împărtăşindu-le cîte ceva din ceea ce ştim noi".

Peste cîteva săptămîni, B. N. Cicerin, om inteligent, dar înfumurat, îi trimite lui Tolstoi o scrisoare. Tonul scrisorii este al unui om mai cu experienţă care se adresează altuia mai tînăr, îndemnîndu-1 să înveţe, să studieze antichitatea, să nu zacă degeaba acasă.

Scrisoarea de răspuns a lui Tolstoi duce la ruptura cu un prieten apropiat : „Dacă misiva ta a avut drept scop să mă oblige să-ţi răspund, ea şi-a atins scopul. Chiar m-a supărat. îmi dai sfaturi pe un ton de superioritate amabilă
spunîndu-mi cum trebuie să se dezvolte un artist, *cît de binefăcătoare este influenţa Italiei,* a monumentelor, a cerului.,, tot felul de adevăruri banale. îmi scrii *cît este de*

dăunătoare viaţa trîndavă de la ţară în halat şi papuci, îmi spui că trebuie să mă însor şi să scriu nişte povestiri drăguţe etc. Oricît de măruntă şi falsă mi s-ar părea activitatea ta, n-am să mă apuc să-ţi dau sfaturi. Ştiu că omul (adică fiinţa care trăieşte liber) află în fiece lucru, în fiece idee ceva deosebit, propriu, ceea ce alţii nu zăresc şi numai acest lucru îl poate îndemna să meargă pînă la jertfirea de sine".

Pentru Tolstoi lucrul principal este „să are pămîntul, să înveţe tineretul, să fie cinstit".

Scrisoarea se termină astfel : „Ce fac eu ? — vei întreba tu. — Nimic deosebit, fac ceea ce mi se pare la fel de firesc cu a respira şi ceea ce îmi îngăduie în acelaşi timp, recunosc, să vă privesc adesea cu mîndrie vinovată, *vous autres".*

Tolstoi revenise din străinătate însufleţit de idei originale şi radicale. Avea intenţia să-şi schimbe propria-i viaţă şi totodată şi viaţa poporului şi s-o facă pe cale practică. La baza ideilor tolstoiene era respingerea totală a orînduielilor care începuseră treptat să pună stăpînire pe Rusia. Nega însăşi noţiunea de progres burghez, şi o făcea consecvent şi pînă lă capăt. Articolul *Progresul şi definirea învăţămîntului,* scris în 1862, este un răspuns dat vestitului pedagog Markov. Tolstoi scrie : „Vorbind des- jsre fapte reale simt nevoia să vorbesc despre Rusia care mi-e foarte cunoscută, lăsînd în pace Europa". îşi afirmji încrederea în progresul nobilimii, al negustorimii şi al funcţionărimii. Spune că progresişti sînt arendaşii, scriitorii de origine nobilă, studenţii, funcţionarii fără slujbă şi muncitorii. Neprogresişti sînt mujicii, proprietarii de pă- mînt, muncitorii care au de lucru şi slujbaşii. Considerîn- du-se şi pe sine un om ocupat, Tolstoi nu se socoteşte progresist. Este împotriva telegrafului, împotriva tipăririi cărţilor. Deşi la şcoală îi învaţă pe copii carte, citează cu simpatie pe Dai «pare declarase că alfabetizarea corupe oamenii din popor. Se ridică împotriva ideii că ştiinţa de carte ar fi dăunătoare

numai cît timp reprezintă o excepţie, urmînd să înceteze a mai fi dăunătoare cînd va deveni generală. „Ipoteza poate părea inteligentă, dar este numai **o** ipoteză.“

în articolul *Progresul şi definirea învăţămîntului,* Toî- stoi pune probleme de mare importanţă. La prima vedere, articolul pare a fi doar un răspuns dat pedagogului Markov, care îi replica de pe poziţiile obişnuite, liberale, de încredere în progres şi în înflorirea apropiată a omenirii.

In răspunsul său Tolstoi porneşte de la cartea istoricului englez Macooley care se bucura în perioada aceea de mare popularitate în rîndurile intelectualilor ruşi, atît conservatori, cît şi liberali, admiratori-ai progresului occidental. Tolstoi rezumă conţinutul capitolului al II-lea din partea I a istoriei lui Macooley : „Lucrurile importante sînt numai următoarele : 1. Populaţia s-a mărit, s-a mărit atît de mult, încît trebuie să invocăm teoria lui Malthus. 2. Altădată nu era armată, acum ea a devenit uriaşă ; acelaşi lucru se petrece şi cu flota. 3. Numărul micilor proprietari de pă- mînt s-a micşorat. 4. Oraşele au atras spre ele cea mai mare parte a populaţiei. 5. Pămîntul a fost despuiat de păduri. 6. Salariul a sporit cu cincizeci la sută, dar au crescut toate preţurile şi viaţa a devenit mai puţin comodă. 7. Impozitele pe care le plătesc cei săraci au crescut de zece ori. Se tipăresc mai multe ziare, străzile sînt mai bine luminate, copiii şi nevestele sînt mai puţin bătute, iar doamnele au început să scrie fără greşeli de ortografie“.

Pe Tolstoi nu-1 interesează perfecţionarea ortografiei doamnelor din Anglia, el răspunde lui Macooley din punctul de vedere „al unui mujic din Iasnaia Poliana, gubernia Tuia“.

Nu-1 interesează inventarea telegrafului, pentru că acesta slujeşte numai clasei culte. Poporul nu aude decît zumzăitul firelor şi este strîmtorat de legea mult prea strictă privind pedepsirea celui ce strică

telegraful.

în continuare intervin obiecţii şi mai serioase.

Lev Nikolaevici socotise înainte că ţăranii au, bineînţeles, dreptul la libertate, dar că pămîntul îi aparţine lui. Acum această părere era depăşită. Tolstoi scria : „Aş vrea să întreb : de ce procesul de eliberare a ţăranilor s-a oprit la legea din 19 februarie, dar nu se ştie încă dacă a dus la îmbunătăţirea sau la înrăutăţirea vieţii de fiecare zi a sătenilor pe care i-a lipsit de dreptul la păşunat, la tăiat pădure, impunîndu-le noi obligaţii, pe care nu sînt în stare să Ie îndeplinească. Aş vrea să întreb de ce progresul tipăririi cărţilor s-a oprit la legea din 19 februarie ! Toţi ştiu că împărţirea egală a pămîntului între cetăţeni este fără îndoială o binefacere. Atunci de ce nimeni, în afară de cei recunoscuţi drept nebuni, nu vorbeşte în presă despre o asemenea împărţire a pămînturilor ?“

Tolstoi este împotriva căilor ferate, împotriva fabricilor ; punctul lui de vedere este al unui ţăran patriarhal în numele căruia şi vorbeşte.

„...Trebuie să fiu de partea poporului, în virtutea următoarelor argumente -: în primul rînd poporul este mai numeros decît societatea aleasă, deci trebuie să presupunem că adevărul aparţine în mai mare măsură poporului ; cel de-al doilea şi cel mai important argument este acela că poporul ar putea trăi fără societatea «progresiştilor», satis-făeîndu-şi toate necesităţile omeneşti şi anume : ar putea să muncească, să se veselească, să iubească, să gîndească şi să creeze opere de artă *(lliada,* cîntecele populare ruseşti). In schimb oamenii progresişti nu ar putea exista fără popor.“

Critica lui Tolstoi este serioasă, ea vizează aspectele esenţiale. Slăbiciunea ei constă în aceea că oraşul este considerat doar ca o adunare de stăpîni. Tolstoi vede o lume Utopică, un conglomerat de sate, care-şi satisfac toate necesităţile de viaţă prin muncă de tip casnic. Acest ideal al- lui Tolstoi se situează cu un veac şi jumătate în urma timpului său, al timpului în care trăieşte şi el însuşi şi trăiesc şi ţăranii de la Iasnaia Poliana.

Discuţia despre răscumpărarea pămîntului, despre loturile de pămînt, despre interzicerea folosirii păşunilor, era deosebit de actuală şi jandarmii nu au greşit cînd au,făcut, curînd după aceea, o descindere la Iasnaia Poliana. Două au fost totuşi greşelile lor : 1. ei_ căutau proclamaţii, iar ideile lui Tolstoi nu erau cuprinse în proclamaţii, ci în articole politice, cu înfăţişare de articole pedagogice 2. vroiau să aresteze nişte idei, iar ideile nu pot fi arestate.

Idealurile lui Tolstoi ţineau de trecut, lumea pe care' el o visa avea un caracter imuabil. Socotea dăunător să schimbe viaţa în mod conştient şi totodată considera veşnică starea naturală a lumii.

Ce era principal pentru Lev Nikolaevici în viaţă, ce urmărea el să facă de îndată ?

Inaugurase şcoala într-o aripă laterală a casei celei mari. Veneau aici copii din satele învecinate. Lev Nikolaevici angajase unsprezece studenţi ca profesori. La data aceea fusese ales în comisiile de împăciuire. încercase să deschidă şcoli prin tot judeţul. Totuşi lucrul cel mai important ră- mîne pentru el şcoala de la Iasnaia Poliana. îi închină articole care prin titlurile lor par să amintească de povestirile despre Sevastopol : *Şcoala de la Iasnaia Poliana în lunile noiembrie şi decembrie.* De fapt era tot descrierea unei lupte, pe care Tolstoi o poartă de astă dată împotriva progresului, după părerea lui, fals, în numele invincibilităţii vieţii de la ţară.

Descrierea procesului de învăţămînt se transformă în- *t* tr-un reportaj' literar, într-o'povestire. în şcoală se citeşte nuvela *Via* de Gogol. „...ultimele scene au avut o înrîurire puternică- — au aţîţat imaginaţia copiilor“ spune Tolstoi. „Unii copii au căutat apoi să joace rolul vrăjitoarei.“ După ce citesc această povestire de groază, copiii pleacă cu învăţătorul în pădure. Printre ei se remarcă Fedka, în vîrstă de zece ani „o fire gingaşă, receptivă, poetică fi vitează“.

Am zice că ar fi Lev Nikolaevici Tolstoi care îşi retrăieşte copilăria.

în pădure Lev Nikolaevici povesteşte copiilor despre cazaci, despre Hagi-Murad. Copiii se strîng în jurul lui, îl ţin de mînă.

Tolstoi a propus copiilor să scrie ei înşişi o povestire. Vasili Morozov, pe care Tolstoi îl numeşte în articolul său Fedka, şi Ignat Makărov (Siomka) au scris o povestire pe tema „îţi dă o lingură de mîncare şi îţi scoate ochii cu parul“. Alegerea unui proverb drept subiect pentru o compoziţie, era un procedeu obişnuit în şcoala de altădată. Tolstoi face portretul celor doi copii : Makarov este o fire raţională, care urmăreşte, în primul rînd, construcţia povestirii, care vrea să arate ce este mai important, să fie clar. Fedka este un adevărat artist, pasionat de amănuntef pe care le vede cu multă exactitate. Toate acestea le aflăm consemnate în articolul lui Tolstoi intitulat *Cine de la cine să înve'ţe a scrie : copiii de ţărani de la noi sau noi de la copiii de ţărani ?* Fedka a ales de la început un subiect potrivit : un ţăran a invitat la el un cerşetor. Siomka în schimb recurge la amănunte cît mai exacte în naraţiunea sa. Tolstoi comentează : „Unica imputare ce i s-ar fi putut face era că aceste amănunte se refereau numai la clipa prezentă fără nici o legătură cu ideea generală a povestirii“. Siomka era, ca să spunem aşa, un „naturalist“, dar de înaltă clasă. Fedka, dimpotrivă, selectează »numai acele

amănunte care caracterizează eroul. Nu se mulţumeşte să descrie

mantaua sau cămaşa ruptă. El vede şi ..trupul bă- trînului, slab, stropit de zăpada umedă“. Fedka ne dă -amănunte datorită cărora viaţa pare mai curînd văzută în- tîmplător, decît zugrăvită. Despre cumătru, Fedka scrie că poartă „haina babei“. Tolstoi întreabă : „De ce tocmai haina babei ?“ Băiatul răspunde : „Aşa seamănă mai bine“. ' Tolstoi întreabă : „Nu ai fi putut spune că a îmbrăcat o haină bărbătească ?“ Fedka insistă : „Nu, mai bine a babei“.

Tolstoi încheie această descriere a creaţiei literare a copiilor cu următoarele cuvinte : „Aveam senzaţia vagă de ' a fi privit, împotriva opreliştei, munca unor albine, ascunsă ochiului uman ; am avut senzaţia că am corupt sufletul curat, primar, al copilului de ţăran“.

Şi mai departe afirmă : „Omul se naşte perfşct. Este o idee măreaţă, rostită de Rousseau şi ideea aceasta rămîne riezdi’uncinată precum piatra şi pururi adevărată. Născîn- du-se, omul apare ca imaginea primară a armoniei, a adevărului, frumuseţii şi binelui“.

Tolstoi îl cunoştea bine pe RouSseau, îi cunoştea opera în toată amploarea ei şi ştia cît de puţin au fost îndeplinite, transpuse în viaţă visurile nuti’ite de acesta. Scriitorul fran- ' cez fusese deosebit de exact în prezicerile sale.

în cea de-a doua scrisoare către lordul Eduard în romanul *Noua Héloïse* el scrie : „... Nimeni nu are dreptul şă ducă la pierzanie sufletul omului de dragul folosului altor oameni, nu are dreptul să-l transforme pe om în ticălos, pentru că el e necesar ca slugă unor domni de viţă nobilă“.

Tolstoi e convins că pmul nu trebuie să fie robul sau
sluga altui om.

înainte de a purcede la transformarea conştiinţei copilului trebuie

să ne dăm seama dacă propria noastră conştiinţă este o pildă de armonie, de înţelegere a datoriei.

„Cea mai mare parte a educatorilor pierd din vedere faptul că vîrsta copilăriei reprezintă o primă imagine a armoniei şi iau drept scop dezvoltarea copilului care se desfăşoară independent, după legi imuabile.“

Omul nu trebuie transformat cu de-a sila. Omul nu trebuie dus la oraş ca să devină acolo slugă, băieş sau birjar. Copiii pe care îi vede Tolstoi în jurul său poartă amprenta armoniei, a talentului. De aceea scriitorul spune : „...vîrsta copilăriei reprezintă prima imagine a armoniei...“

Tolstoi s-a speriat de această descoperire parcă neştiind ce întrebuinţare să-i dea.

„Mă simţeam fericit, dar. mi-era şi teamă, ca unui căutător de comori care ar fi văzut feriga înflorind : eram fericit pentru că pe neaşteptate am descoperit piatra filozofală, pe care o căutasem în zadar de doi ani şi anume arta de a învăţa pe alţii să dea expresie gîndurilor ; mi-era teamă pentru că această artă genera noi cerinţe, o lume întreagă de dorinţi, ce nu corespundeau mediului în care trăiau elevii,, cel puţin aşa mi s-a părut la prima vedere.“

Munca de educare a unor indivizi izolaţi, succesul în această muncă trezeau de îndată ideea „non-concordanţei“ cu mediul.

Fedka (Vasili Morozov) putea să nu se-realizeze ca om şi nici nu s-a realizat, iar comoara, ca în poveste, a rămas uitată în pămînt, pentru că Tolstoi nu cunoştea cuvintele descîntecului, adică mijlocul de a schimba orînduirea socială. De pe urma lui Fedka au rămas citatele folosite în articolul lui Tolstoi şi descrierea clipelor de inspiraţie ale băiatului.

Tolstoi şi-a dat seama că armonia vieţii este în artă, dar nu a mai putut-o recîştiga, căci nimic în viaţă nu face cale întoarsă.

In acea vreme Tolstoi spunea că a te însura cu o domnişoară din nobilime înseamnă a te sinucide. Un an mai

târziu s-a însurat cu Sofia Andreevna şi căsătoria l-a ajutat să scrie o operă monumentală.

La şcoală, Lev Nikolaevici vorbea cu copiii despre gloria de altădată a Rusiei, despre victoria din 1812 asupra armatelor străine şi se bucura văzînd cu cîtă atenţie'era ascultat : „Numai amintirea războiului din Crimeea a stricat totul. «Aveţi răbdare !» strigă Petka, sţrîngînd din pumni. «Aveţi răbdare să cresc şi le-arăt eu lor !» Şi dacă am fi fost acum în reduta Şevardinskaia sau pe curganul Malahov, victoria ar fi fost a noastră".

Era un patriotism adevărat pe înţelesul copiilor ; din el s-a născut "concepţia ce şi-a aflat expresia în romanul *Război şi pace.*

Lev. Nikolaevici credea că deocamdată se poate izola de restul Rusiei la Iasnaia Poliana. El personal preda istoria Rusiei, preotul religia şi. mai erau grupul de studenţi care ţineau lecţii sub conducerea lui.

Lev Nikolaevici însuşi era împotriva politicii, dar existenţa lui nu putea fi în afara politicii. Era conştient că lecţiile studenţilor erau mai interesante şi mai bune decît ale teologilor ; el şi-i alesese în mod intenţionat ca profesori, dar prin aceasta se situase în actualitatea politică cea mai evidentă.

După „dezordinile" de la Universitatea din Petersburg, cam o sută de studenţi au fost întemniţaţi în fortăreaţa Petropavlovsk şi la Kronstadt. Universitatea a fost închisă şi ea. O parte din studenţi au fost pedepsiţi cu surghiunul, altă parte exmatriculaţi. După închiderea universităţii, la 1 noiembrie 1851, *Kolokol* scria în numărul 110 :

„Unde o să vă duceţi, voi tineri, pentru care au fost închise porţile ştiinţei ?... Să vă spunem unde ? Asculta- ţi-ne ! Slavă Domnului, întunericul nu vă împiedică să auziţi din toate părţile uriaşei voastre patrii — dinspre Don şi Ural, dinspre Volga şi Nipru — cum creşte geamă-

tul, cum se ridică nemulţumirea. E plînsul de început al valului mării, care clocoteşte, aducînd furtuni după o acalmie obositoare. Mergeţi în popor. Spre popor — iată drumul vostru, al surghiuniţilor din ştiinţă".

Căutînd să afle ce fac foştii studenţi, ieşiţi din închisori, secţia a 3-a a ajuns la Iasnaia Poliana.

CEARTA LUI TURGHENIEV CU TOLSŢOI

Sora lui Lev Nikolaevici, Maria Nikolaevna, a fost cea care i-a făcut cunoştinţă cu Turgheniev. încă de pe eînd nu-1 cunoştea, Lev Nikolaevici îi dedicase lui Turgheniev schiţa *Tăierea pădurii.* Drept răspuns acesta îi trimisese tînărului scriitor o scrisoare, la 9 octombrie 1855, în care îi ura să se întoarcă cît mai repede de pe front şi-şi exprima speranţa că va fi folositor pentru amîndoi să se cunoască personal.

Chiar de la primele întîlniri însă Ivan Sergheevici şi Lev Nikolaevici au început să- se certe.

Citim o scrisoare datată 8 decembrie 1856, în care nu este vorba de ceartă, ci despre o încercare de împăcare, Turgheniev îi scrie lui Tolstoi :

„Nu-mi rămîne decît să vă întind mîna peste «rîpa», care de mult s-a transformat într-o fisură abia vizibilă, de care nici nu voi mai pomeni, căci nu merită acest lucru".

In septembrie acelaşi an, Turgheniev îi adresa lui Tolstoi o nouă scrisoare :

„M-am convins că în afară de interesele literare pro- priu-zise avem foarte puţine lucruri comune. Toată viaţa dvs. este îndreptată spre viitor, a mea este în întregime construită pe trecut. Mi-ar fi imposibil să vă urmez, după cum nici dvs. nu puteţi merge împreună cu mine..."

La data aceea Turgheniev era cu mult mai celebru de- cît Tolstoi. Numele lui era cunoscut în întreaga Europă. El urmărea neobosit evoluţia lui Tolstoi, îl lăuda deşi, după cum rezultă din scrisori, ca om Lev Nikolaevici îi era antipatic. La rîndul său Tolstoi va spune mai

tîrziu că Turgheniev e ca o fîntînă cu apă adusă din străinătate : tot timpul ţi-e teamă să nu sece.

Fire intolerantă, gîndind mereu la viitor, reevaluînd trecutul, schimbător tot timpul, Tolstoi socotea că Turgheniev nu este destul de neaoş, mai bine-zis pare a fi un străin. Pînă la sfîrşitul vieţii a admirat la Turgheniev descrierile de natură, mărturisind că el unul nu poate scrie nimic asemănător şi totodată a simţit un fel de iritare faţă de colegul său. .

In afara acestei controverse profunde, existau şi motive personale de neînţelegere. Intre Ivan Sergheevici Turgheniev şi Maria Nikolaevna Tolstaia începuse o idilă. Maria Nikolaevna divorţase între timp. Divorţul nu-1 intentase-însă ca să se mărite cu Turgheniev. Era acum liberă şi Tolstoi spera sau chiar era sigur că Turgheniev se va însura cu sora lui. Mai ales că îi mărturisise acesteia că o iubeşte şi poate îi vorbise şi lui Lev Nikolaevici despre această dragoste. Dar Turgheniev, cum ne spune Tolstoi însuşi, nu iubea cu adevărat ; lui îi plăcea să fie îndrăgostit. Şi apoi mai era şi istoria de dragoste cu Viardot...

Turgheniev avea o fiică nelegitimă, cum se spunea pe atunci. El s-a străduit să-i dea o educaţie aleasă, să-i facă un rost în viaţă. Educaţia s-a dovedit a fi greşită. A măritat-o apoi cu un aristocrat francez, i-a dat zestre mare şi a avut durerea să vadă că ginerele i-a mîncat toţi banii.

Tot modul de viaţă al lui Turgheniev nu era pe placul lui Tolstoi, deşi era comportamentul obişnuit, chiar demn, al unui nobil rus. Turgheniev era uft stăpîn bun şi blihd, care-şi eliberase generos ţăranii, fără să-i ruineze. Peste ani de zile, în timpul foametei, Lev Nikolaevici făcînd cercetări a ajuns la'concluzia că foştii iobagi ai lui Turgheniev erau mai înstăriţi decît alţi ţărani.

Deocamdată între cei doi scriitori era o supărare ascunsă, nemărturisită. • ' ' ■ ■ ■

în primăvara lui 1861, Lev Nikolaevici şi Ivan Ser- gheevici s-au întîlnit în satul Stepanovka, pe moşia poetului Fet. Iată ce ne spune în

amintirile sale A. A. Fet : „De dimineaţă, la ora obişnuită, adică la ora 8, musafirii au venit în sufragerie. Soţia mea şedea la 'masă, lîngă samovar. Eu, în aşteptarea cafelei, m-am aşezat la celălalt capăt al mesei. Turgheniev s-a aşezat în dreapta gazdei, iar Tolstoi în stînga. Ştiind importanţa pe care Turgheniev o acorda în acea vreme educaţiei fiicei sale, soţia mea l-a întrebat dacă este mulţumit de guvernanta englezoaică. Turgheniev a început s-o laude în fel şi chip şi printre altele a povestit că aceasta, cu punctualitatea ei englezească, l-a rugat să stabilească exact suma pe care fiica lui poate s-o folosească în scopuri de binefacere. «Acum, — a spus Turgheniev — englezoaica vrea ca fiica mea să ia îmbrăcămintea sărăcăcioasă a ţăranilor s-o repare cu mîna ei şi apoi s-o înapoieze celor în drept».

r— Şi socotiţi acest lucru bun ? a întrebat Tolstoi.

— Desigur, astfel binefăcătoarea ajunge să cunoască îndeaproape necazurile zilnice ale oamenilor.

— Iar eu consider că o domnişoară gătită care ţine pe genunchi nişte zdrenţe murdare şi urît mirositoare joacă un rol fals.

— Vă rog să nu-mi vorbiţi în acest fel ! a strigat Turgheniev, umflîndu-şi nările.

— De ce să nu spun un lucru de care sînt convins ? i-a răspuns Tolstoi.

Nu am apucat să-i strig lui Turgheniev «încetaţi» că acesta, palid de furie, a spus : «Atunci am să vă oblig să tăceţi, jignindu-vă». S-a sculat brusc de la masă, apucîn- du-se cu mîinile de cap, şi a ieşit tulburat cu paşi mari din odaie. Peste o clipă a revenit şi i-a spus soţiei mele : «Pentru Dumnezeu, scuzaţi-mi purtarea necuviincioasă, de care mă căiesc foarte tare.» Cu aceste cuvinte a plecat".

A plecat şi Tolstoi. Şi-a trimis servitorul la Nikolskoe să aducă pistoale şi gloanţe, apoi i-a expediat lui Turgheniev o scrisoare, provocîndu-I la duel : „Sper că în conştiinţa dvs, v-aţi dat seama că nu aţi avut dreptate în ce mă priveşte, mai ales de faţă .cu Feţ, şi soţia acestuia. 'De aceea scrieţi-mi o scrisoare pe care aş putea s-o transmit familiei Fet. Dacă socotiţi că pretenţia mea este nedreaptă, ■ comunicaţi-mi-o. Am să aştept răspunsul dvs. la Bogu- slavo. L. Tolstoi". După -aceasta Tolstoi i-a mai trimis lui Turgheniev încă o scrisoare : era o provocare la duel pe viaţă şi pe moarte. îl ruga să vină la liziera pădurii cu puşca ; îşi exprima dorinţa de a trage cu adevărat. Turgheniev şi-a cerut scuze. Tolstoi i-a trimis lui Fet o scri- soare plină de furie şi l-a rugat pe Fet să i-o transmită lui Turgheniev „cu aceeaşi sîrguinţă cu care îmi transmiteţi cugetările sale frumoase, în pofida repetatelor mele cereri de a nu-mi vorbi despre el".

Cu aceasta corespondenţa s-a întrerupt. Mai tîrziu cineva i-a transmis lui Turgheniev că Tolstoi ar fi arătat cuiva copia scrisorii sale. Tolstoi supărat scrisese o scrisoare foarte ciudată : „Stimate domn ! Definiţi în scrisoarea dvs. purtarea mea drept necinstită, în afară de aceasta mi-aţi spus personal că «o să mă cîrpiţi peste mutră» ; iar

eu vă cer scuze, mă recunosc vinovat şi renunţ la provocare, — 8 octombrie 1861. Iasnaia Poliana“. Această scrisoare a fost găsită de I.S. Zilberştein între hîrtiile lui Annenkov.

Turgheniev i-a răspuns că a distrus scrisoarea. De fapt a avut laşitatea s-o păstreze.

în 1878 Tolstoi i-a scris lui Ivan Sergheevici că nu-i poartă nici un fel de duşmănie. „Să dea Dumnezeu ca şi din partea dumneavoastră să fie la fel. Drept să spun, ştiind cit sînteţi de bun, sînt aproape convins că sentimentul dvs. de duşmănie faţă de mine s-a stins înainte de a fi trecut al meu.

Dacă lucrurile stau aşa vă rog să ne strîngem mîinile şi vă mai rog' să-mi iertaţi toate de cîte m-am făcut vinovat în faţa dumneavoastră.

Mi se pare firesc să-mi amintesc numai lucruri bune. în ce vă priveşte, căci mi-aţi făcut atîta bine“.

Cei doi scriitori s-au împăcat. Ivan Sergheevici a vizitat Iasnaia Poliana. Din însemnarea Sofiei Andreevna ne dăm seama că împăcarea a fost foarte înduioşătoare.

Totuşi o împăcare adevărată nu s-a înfăptuit. Cei doi scriitori se iubeau mult unul pe celălalt, dar fiecare îşi avea concepţiile sale şi felul său de a trăi, aşa cum o spunea ritos Turgheniev în una din ulţimele sale scrisori către Tolstoi : „Ştiţi prea bine că fiecare om îşi are felul său de a sufla nasul, iar eu, credeţi-mă, aşa cum vorbesc, aşa îmi şi place să-mi suflu nasul“.

Cu cît trecea vremea, cu aţît Ivan Sergheevici îl iubea maţ mult pe Lev Nikolaevici ca scriitor, îl aprecia mai mult, lupta mai mult pentru gloria lui. Iar Lev Nikolaevici, deşi recunoştea meritele

contemporanului său, avea o atitudine de nedreaptă ironie faţă de el.

VARA LUI 1862

I. Plecarea la Samara

Din august 1861 Lev Nikolaevici lucra sîrguincios în judeţul Krapivenski ca membru în comisia de împăciuire. Munca era grea pentru că întîmpina împotrivirea ţăranilor şi, mai ales, pe cea a moşierilor.

. In afară de sumele importante pe care ţăranii trebuiau să le plătească, răscumpărînd pămîntul ce li se dădea, în afara celor doi ani pe care mai trebuiau să-i muncească pentru moşier, împărţirea pămînturilor se făcea în aşa fel, încît ţăranul nimerea într-o cursă : i se tăia accesul la pădure, la păşuni, la adăpat. Toate acestea rămîneau incluse în pămîntul moşierului. Pentru a putea trăi, pentru a-şi putea duce vitele la păşune, pentru a strînge destul grîu ca să-i ajungă pînă la recolta următoare ţăranul era nevoit să arendeze pămînt de la moşier şi să muncească în schimbul acestuia.

împotrivirea ţăranilor era atît de Hotărîtă, încît adesea pentru a aduce la îndeplinire prevederile legii se recurgea la armată. Ţara trecea printr-o situaţie revoluţionară. Aceasta s-a reflectat şi în starea de spirit a nobililor.

Congresul membrilor comisiilor de împăciuire din gubernia Tver din decembrie 1861, iar apoi Adunarea extraordinară a nobililor din 1862 s-au adresat lui Alexandr II cu o cerere în care se vorbea despre „principiul nivelării claselor“ şi despre necesitatea răscumpărării imediate a loturilor, ţărăneşti „pe calea măsurilor guvernamentale“. **In** afară de aceasta se vorbea despre „adunarea reprezentanţilor întregului popor fără deosebire de clasă“.

In februarie 1862, Lev Nikolaevici a anunţat că se află în imposibilitate de a mai lucra ca membru în comisia de împăciuire, din cauza rezistenţei pe care o intîmpină.

Funcţia lui Tolstoi a fost transmisă „pe motiv de boală“ celui mai în vîrstă dintre candidaţi.'

La 12 mai Tolstoi a plecat la Moscova împreună cu elevii săi, Vasili Morozov şi Egor Cernov, şi cu bătrînul servitor Aleksei Orehov, care-1 însoţise la SevastopoL

Lev Nikolaevici nu ştia încă unde se duce ; sau la Bu- guruslan, un oraş din gubernia Samara, sau mai departe la Elton, un lac sărat din gubernia Astrahan.

Scopul principal al călătoriei sau, poate, pretextul ei era să se trateze în stepă cu lapte de iapă, „kumîs“.

Totbdată Lev Nikolaevici era dornic să vadă cursul superior şi mijlociu al Voîgăi. Mai văzuse Volga, de la Sa- ratov pînă la Astrahan, în drumul său spre Caucaz, împreună cu fratele Nikolai, cu unsprezece ani în urmă, la sfîrşitul lui m^i 1851.

Lev Nikolaevici notează la 20 mai : „Pe vapor. Simt că renasc şi că mi se trezeşte din nou conştiinţa“.

S-au oprit pentru puţină vreme la Kazan ; Tolstoi a tras la colonelul Iuşkov, un bătrîn mustăcios, apoi s-a dus pînă la Samara şi de aici a hotărît să meargă la Karalîk.

La Karalîk a început cura de lapte de iapă. Locuiau cu •toţii la un loc, într-o iurtă mare, albă, care servise altădată drept moschee, asistau la cursele de cai ale başkirilor, învăţau să înoate noaptea, priveau uimiţi cerul de stepă, acoperit de stele pînă aproape de pămînt.

Tolstoi avea impresia că intrase în universul *Iliadei.*

O lună nu a primit ştiri de acasă ; întîi i-a fost lene să scrie, apoi a întrebat ce fac studenţii.

De jur împrejur se întindea stepa, ce părea aidoma cu cea descrisă de Herodot : hoinăreau cirezile, iarba rămînea necosită, stepa îşi trăia ultimii ani de acalmie.

Tolstoi era liniştit.

Odinioară, după răscoala lui Pugaciov, la Karalîk au fost surghiuniţi başkirii care participaseră alături de Sa- lavat Iulaev, aliatul lui Pugaciov, la răscoala împotriva -Ekaterinei. Răscoala trecuse de mult. Amintirea ei se mai păstra doar. în cîntece.

Cu cincizeci de ani în urmă, călăreţii-başkiri, înarmaţi cu arcuri, luptaseră împotriva lui Napoleon şi ajunseseră împreună cu batalioanele ruseşti în Franţa. în ţara aceasta îndepărtată ei au fost porecliţi din cauza arcurilor, „Cupidoni“.

Batalioanele başkire au fost desfiinţate, pămînturile başkire ciuntite. Bun'icul lui Aksakov cumpăra deja de la başkiri pămînturi. Stepa îşi mai .păstra însă întinderea.

Creştea năgara, înfloreau piersicul sălbatic, salcia de cîmp, apoi, spre vară, căpşunile. Mai tîrziu se coceau vişinele de cîmp.

Primăvara, başkirii îşi reîncepeau viaţa nomadă. Aşezau corturile rotunde şi plate, din pîslă, în stepă, turmele de oi se împrăştiau cît colo, femelele fătau prin iarbă. în depărtare păşteau şi nechezau hergheliile de cai. Şi mai departe se vedeau mişcîndu-se nişte .puncte negre, erau căciulile ascuţite ale başkirilor.

Uneori aceste puncte negre se apropiau, apăreau, înfipţi pe buieştri, călăreţîce nu cunoşteau oboseala. Călăreţii se repezeau pînă la corturile învecinate, uneori la sute de verste distanţă, să mănînce berbec şi să bea lapte de iapă. Corturile erau aşezate totdeauna pe locuri curate, odată iarba călcată în picioare başkirii se mutau în altă parte.

II. Stepele başkire

Viaţa nomadă te face să te simţi în largul tău. în iurte miroase a lapte de iapă. Visează chiar şi bătrînif argaţi care nu au cirezile lor. Acum au de mîncare, iar cînd vine iarna, îşi aduc bătrînii iapa acasă, o taie şi au carne.

Lev Nikolaevici mîncă puţin, în schimb, bea mult lapte de iapă. Era vesel, liniştit, nu mai tuşea, nu-1 mai chinuia gîndul că va muri de tuberculoză ca fraţii Dmitri şi Niko- lai. Vroia să rămînă aici pentru totdeauna, să plece la Ias- naia Poliana numai pentru a ierna.

Deşi intenţiona să revină în stepă curînd, Lev Nikolaevici s-a întors abia peste zece ani cînd totul se schimbase, rămăsese mai puţin pămînt, locul devenise mai înghesuit, mai înfometat, nomazii aproape dispăruseră, iar numărul vitelor se împuţinase.

LICHIDAREA ŞCOLII DE LA ÎASNAIÂ POLIANA

I

Ce se întîmpla în vremea aceea în Rusia' ?

în 1862, atmosfera generală era încordată ; în mai, după incendiile de la Petersburg, ea a devenit deosebit de gravă.

Oraşele ruseşti, construite din lemn, ardeau adeseori : pînă astăzi una din străzile Moscovei, după un incendiu vestit altădată, poartă numele de „Paliha“ *.

Mai tîrziu, în *Război şi pace,* lămurind condiţiile în care a ars Moscova ocupată de Napoleon, Lev Nikolaevici a respins ipoteza incendiului provocat, susţinînd că un oraş din lemn lăsat în părăsire trebuia să cadă pradă focului.

Era o vară uscată. La 16 mai au început incendiile la Petersbui’g, pe 22 şi 23 mai ele au cuprins Ohta şi lamskaia. *

* Cea arsă (n. trad.)

S-a răspîndit zvonul că studenții sînt cei care pun focul.

Se vorbea din ce în ce mai insistent despre ei. în numărul 157 al revistei *Severnaia pcela* se spunea deschis că incendiile erau legate de proclamaţia studenţească recentă. Au fost introduse tribunalele militare, care judecau cazurile de incendiere, au fost închise revistele *Sovremennik, Russkoe slovo,* iar dintre revistele slavofile, cea a lui Aksa- kov, *Den.* Totodată a fost închisă o secţie a Fondului literar care acorda ajutoare studenţilor. Şi clubul de şah a trebuit să-şi înceteze- temporar activitatea, au fost luate noi măsuri cu privire la presă, textele fuseseră nu numai redactate, dar şi aprobate de cele mai înalte instanţe încă la 12 mai, deci înainte de începerea incendiilor.

Zvonurile, panica, provocările erau mijloace şi unelte de luptă politică şi totodată o dovadă că timpurile erau nesigure. Situaţia revoluţionară se făcea simţită peste tot. Provocările urmăreau să discrediteze scopurile revoluţiei, să dea o aparenţă de legalitate arestărilor.

Din cele mai îndepărtate timpuri, drumurile pe care le deschid oamenii prin voinţa lor trec cumpene pentru a ieşi la vadul apelor. Tot aşa ajunge să-şi deschidă drum şi soarta omenească.

Lev Nikolaevici, eăutînd să fugă de politică, s-a găsit tot timpul în centrul ei. E un lucru ce nu trebuie uitat, cînd citim despre închiderea şcolii de la Iasnaia Poliana şi despre arbitrarul acţiunii jandarmilor beţi.

II

Ce s-a întîmplat între timp la Iasnaia Poliana de unde lipsea Lev Nikolaevici Tolstoi ?

Şcoala lui Tolstoi şi revista care se edita se aflau tot timpul sub supravegherea poliţiei. în 1906, revista *Vse- mirnîi vestnik* a publicat sub formă de extras din numărul său pe luna iulie „Dosarul (anul 1862, 1, nr. 230) secţiei a
IlI-a a cancelariei particulare a înălţimii sale imperiale cu privire la contele Lev Tolstoi, tipărit după documente autentice păstrate în arhiva departamentului poliţiei (S.-Petersburg)“»

Datele publicaţiei au fost precizate mai tîrziu în articolul lui Igor Ilinski *Percheziţia jandarmilor la lasnaia Poliana în 1862.* Dat fiind că acest articol include şi analiza primei tipărituri a textului, ne vom folosi de el în continuare.

' în aparenţă, la baza dosarului se afla denunţurile unui oarecare Mihail Ivanovici Şipov, agent „pentru furturile de buzunar“, fost servitor al prinţului Dolgorukov, dar şi pînă la primirea rapoartelor acestui copoi secţia a treia dispunea de materiale cu privire la contele Tolstoi. La început a fost urmărit- studentul Sokolov, venit la Tuia. Colonelul de jandarmi Muratov a fost anunţat de generalul de cavalerie Perfiliev că trebuie să urmărească activitatea acestui student. în acelaşi timp a sosit raportul jandarmului Voeikov din gubernia Moscova, care comunica autoritar, serios, dar fără să fie 'bine informat.

„Tolstoi, ofiţer de artilerie în rezervă, este un om foarte inteligent, a studiat pare-se la universitatea din -Moscova şi prezintă interes prin ideile sale liberale ; în momentul de faţă el se ocupă cu multă conştiinciozitate de alfabetizarea ţăranilor, drept care a construit la- moşia lui o şcoală şi a invitat ca profesori studenţi, mai ales pe aceia care din întîmplare au părăsit universitatea... între care se află şi studentul Aleksei Sokolov pus sub supraveghere pentru a fi participat la editarea şi difuzarea diferitelor scrieri antireligioase interzise“.

Problema este lipsită de orice interes, dar în condiţiile vremii de atunci putea să pară semnificativă. Lev Niko- laevici păşise pe un cîmp minat.

Intr-adevăr, la şcoala din Iasnaia Poliana erau profesori studenţii excluşi în urma tulburărilor din Universitate. Iar Lev Nikolaevici, care mai tîrziu a fost acuzat de a avea legături cu Herzen, fusese într-adevăr în vizită la acesta, primea scrisori din partea lui şi-i păstra în casă fotografia.

Lev Nikolaevici se considera un antinihilist şi nu făcea nici o legătură între activitatea sa şi cea a lui Herzen. Din punctul de vedere al jandarmilor însă, un fost membru al comisiei de

împăciuire, care-şi dăduse demisia pentru că nu se împăcase cu nobilii din judeţul său, nu putea fi decit un nihilist şi deci şcoala sa era suspectă.

Agentul secret Şipov dăduse tîrcoale şcolii şi casei lui Tolstoi, observase o cameră sub arcade şi nişte subsoluri mai tăinuite, care ştim că rămăseseră din casa veche, ce fusese vîndută ca material de construcţie. Drept urmare, au sosit la Iasnaia Poliana ţîteva troici cu jandarmi care au început percheziţia. Ea a durat două zile — 6 şi 7 iulie.

Iată ce povesteşte despre această percheziţie Evgheni Markev, profesor la liceul din Tuia, acelaşi cu care polemizase Tolstoi în articolele sale ; Markov care trăia cu săptămânile la Iasnaia Poliana fusese chemat de la Tuia de Mariă Nikolaevna Tolstaia.

„Intrăm în curte... privim în jur, o adevărată năvălire a barbarilor ! Troici de poştă cu clopoţei, căruţe obişnuite, ispravnicul, poliţişti, martori şi, deasupra tuturor, jandarmii. în fruntea acestei expediţii ameninţătoare venise cu ţipete, urlete şi zgomot însuşi colonelul de jandarmi, des- cinzînd din trăsură în faţa casei paşnice a lui Lev Nikolaevici, spre stupoarea oamenilor din sat. Abia de ne-ău dat drumul să trecem. Sărmanele femei erau gata să leşine ! Peste tot au pus paznici, peste tot şi-au băgat nasul, totul este răvăşit, în dezordine (sertarele meselor, comodele, cuierele, casetele). Unii smulg podelele din grajduri, alţii încearcă să scoată cu năvodul din iaz o maşină de tipar de care sînt convinşi că s-ar afla acolo şi în locul ei prind doar nişte caraşi nevinovaţi sau raci. Bineînţeles că şcoala incriminată a fost răscolită în primul rînd.

Studenţii au fost izolaţi, îngrămădiţi într-o aripă a casei. Jandarmii, împărţiţi în grupuri, au ciocănit conştiincioşi toţi pereţii casei. S-a dovedit că în casă nu există nici un ascunziş ; numai în romanele antinihiliste locuinţele nihiliştilor erau pline de taine şi de ascunzători.“

Revenind acasă, Lev Nikolaevici a fost revoltat, furios, a vrut chiar să emigreze în străinătate. In vremea aceea emigraţia politică însemna pentru un scriitor destinul lui Herzen. Tolstoi însă se gîndea

la alt destin.

Întîmplarea a făcut ca Lev'Nikolaevici să evite înfruntarea directă cu jandarmii. Invazia la Iasnaia Poliana, năvălirea troicilor, percheziţia făcută de nişte beţivi, citirea jurnalelor şi a corespondenţei s-a petrecut în absenţa lui. Totul i-a fost doar povestit.

Lev Nikolaevici a relatat „invazia“ în cîteva scrisori adresate Alexandrei Tolstaia. La 7 august 1862 el vorbeşte despre intenţia sa de a emigra, de a „se expatria“. „N-o să mă duc la Herzen, Herzen e una, eu sînt altceva.“ Dar vorbele sale ne amintesc de cele din *Kolokol:* „N-o să mă ascund, am să anunţ cu voce tare că-mi vînd moşia ca să plec din Rusia unde nu poţi fi sigur că peste o clipă tu, sora ta, soţia ta, mama ta nu vor fi arestaţi şi biciuiţi. Plec“.

Tolstoi s-a adresat în scris şi ţarului, dar nu a primit răspuns.

în scrisoarea către Aleksandra Andreevna numele lui Herzen este pomenit de cîteva ori. Tolstoi scrie despre studenţii angajaţi; „Fiecare venea cu manuscrisele lui Herzen în geamantan, cu idei revoluţionare în cap şi *fiecare,* fără excepţie, peste o săptămînă dădea foc manu-

scriselor, alunga din cap ideile revoluţionare şi se apuca sâ predea copiilor de ţăran religia, să-i înveţe rugăciuni, să le împrumute *Evanghelia* ca s-o citescă acasă. Acestea sînt fapte, toţi cei unsprezece au procedat la fel, fără excepţie, şi nu pentru că li s-a poruncit, ci din convingere. îmi pun capul că în toată Rusia anului 1862 nu se va mai găsi un al doisprezecelea student ca aceştia“.

Tolstoi avea dreptate : el reuşise să-i convingă de ideile lui pe cei unsprezece studenţi ai săi, iar un al doisprezecelea, cu aceleaşi păreri, într-adevăr nu exista în Rusia. în acelaşi timp, Tolstoi nu avea dreptate. De fapt el avea legături cu Herzen ; noroc că Duniaşa Orehova, slujnica lui, a avut timp să ascundă în iarbă o servietă în care trebuie să fi fost scrisori de la Herzen şi fotografii cu dedicaţie. Cîteva documente au fost puse deoparte la percheziţie, dar aceeaşi slujnică le-a sustras din servieta jandarmului.

Ceea ce nu înseamnă că Tolstoi şi Herzen aveau aceleaşi idei în perioada respectivă. în mod obiectiv, însă, ei s-au dovedit a fi, ca şi şcoala de la Iâsnaia Poliana, adversari ai regimului. Tolstoi fusese membru în comisia de împăciuire, muncise cu conştiinciozitate, îi apărase pe ţărani. Munca aceasta ceruse multă diplomaţie. Ţăranii se simţeau minţiţi, iar nobilii, vecinii lui Tolstoi, îl urau.

Tolstoi îi scrisese mătuşi'i sale odată că nu te poţi închide. în casă, că nu poţi trăi tu singur bun printre toţi oamenii răi. Iată altă scrisoare scrisă cu cinci ani înainte :

„îmi vine să rîd cînd îmi aduc aminte cum îmi închipuiam eu (cum cred că gîndiţi şi dumneavoastră acum) că ne putem construi o mică.lume fericită şi cinstită, în care putem trăi liniştiţi fără greşeli, fără căinţe, fără încurcă-turi, făcînd numai bine pe îndelete şi cu acurateţe. E caraghios ! *Nu se poate.* Tot aşa cum nu se poate să fii sănătos fără să te mişti, fără să faci plimbări pe jos. Penţru a trăi cinstit trebuie să te sfîşii, să lupţi, să greşeşti, să începi ceva

şi să te laşi, să începi iar şi iar să laşi baltă, tot timpul să lupţi şi să ai pierderi. Liniştea este o nemernicie sufletească“. x

Da. Aşa nu se putea trăi. Dar ce a făcut Tolstoi, căruia îi venea atît de greu să trăiască ? Pentru el situaţia era lămurită, dovadă cuvintele adresate Aleksandrei Tolstaia : „...toţi aceşti Potapov, Dolgorukov, Arakceev şi toate fortăreţele vă sînf prieteni“.

Tot aici scrie că jandarmii au căutat proclamaţiile lui Herzen, „pe care le dispreţuiesc, nu am răbdarea să le citesc de plictiseală. Este adevărat, am avut la mine timp de o *S* săptăraînă toate aceste proclamaţii şi revista *Kolokol* şi le-am înapoiat fără să le fi citit“.

Uneori scrisorile se scriu nu numai pentru a fi citite de destinatar, dar şi pentru a fi citite la poştă sau arătate altora.

Lev Nikolaevici a suferit un eşec în încercarea de a-şi crea pe'teritoriul de la Iasnaia Poliana o lume a lui, o lume idilică a lui, un univers rural virgin.

în amyatirile sale T. A. Kuzminskaia spune că ţarul „prin aghiotantul său i-a transmis scuzele sale lui Lev Nikolaevici“.

Ştim că Tolstoi s-a plîns ţarului, a scris scrisori Aleksandrei Tolstaia, rugînd-o să transmită ea plîngerea şi s-a străduit să-i înmîneze personal un memoriu ; la 23 august 1862 Tolstoi notează : „Am înaintat o scrisoare către ţar“.

Articolul lui I. Ilinski spune că ţarul ar fi citit încă la 23 iulie o însemnare din raportul lui Durnovo cu privire la percheziţia de la Iasnaia Poliana. în continuare citim : „în sfîrşit, printre documentele secţiei a III-a există o notă informativă datată la 31 august 1862, expunînd pe scurt situaţia dosarului lui Tolstoi şi «părerile» secţiei a

III-a cu privire la «plîngerea contelui Tolstoi care a fost depusă în

legătură cu percheziţia efectuată la el acasă şi la persoanele care locuiesc cu el». Desigur, acest document a fost înaintat lui Aleksandr II de către prinţul Dolgorukov în legătură cu plîngerea lui Tolstoi. Ca răspuns la plîngere, «se socotea posibil», cum se spune în referat, să se «explice» oral contelui Tolstoi, prin şeful guberniei Tuia, că percheziţia a fost determinată de bănuirea tinerilor care erau în atenţia guvernului, dintre care unii locuiesc fără acte în regulă, şi au relaţii cu Tolstoi, de deschiderea şcolilor nu «se ştie pe ce bază pe moşiile contelui Tolstoi». «Toate acestea sînt prea importante — se spune în referat — pentru a nu li se acorda atenţie în momentul de faţă»".

Astfel, judecind după acest referat, secţia a IlI-a intenţiona totuşi să-i dea o explicaţie lui Tolstoi, drept răspuns la plîngerea sa. Nu se ştie cum a fost primit raportul, prinţului Dolgorukov, dar din scrisoarea acestuia de la 7 noiembrie 1862 către guvernatorul din Tuia rezultă că „voinţa supremă" se reducea la faptul că Tolstoi va fi scutit de alte măsuri represive, deşi persoanele eare locuiau în casa lui şi-i erau ■ apropiate nu avuseseră „acte legale de domiciliu, iar una din ele păstrase scrieri interzise".

„Aducînd la cunoştinţă această voinţă supremă" guvernatorului din Tuia şi *„ordonîndu-i* să comunice acest lucru contelui Tolstoi cu ocazia unei întîlniri personale", şeful jandarmilor îl ruga să-i transmită din partea lui că dacă Lev Nikolaevici „ar fi asistat personal la percheziţie, s-ar fi convins, probabil, că ofiţerii superiori ai corpului de jandarmi, cu toate sarcinile dificile care le incumbă, se străduiesc să le aducă la îndeplinire cu toată grija, ceea ce constituie o condiţie necesară a gradului lor".

Astfel, deşi scrisoarea a fost transmisă prin aghiotantul Şeremetiev, Tolstoi nu a primit nici o satisfacţie. Acţiunile lui Dolgorukov au fost aprobate la cel mai înalt nivel.

Lui Lev Nikolaevici i-a rămas doar să scrie că „dacă era ceva amuzant în toată chestiunea aceasta, era faptul că studenţii, sub ochii jandarmilor, ascundeau în urzici nişte hîrtii nevinovate, care acestora puteau să li se pară periculoase, sau le dădeau foc“.

Şcoala a fost lichidată şi nu s-a mai refăcut. Calea pe care şi-o alesese Tolstoi s-a arătat a fi interzisă şi, bineînţeles, lucrul nu era întîmplător.

Curînd după aceea Tolstoi s-a însurat şi în urma propriei sale hotărîri şi a sfaturilor tinerei soţii a închis definitiv şcoala. I se părea că studenţii-profesori privesc cu invidie la fericirea lui de tînăr căsătorit.

Ce s-a întîmplat cu elevii lui Tolstoi ?

Vasili Morozov, descris sub numele de Fedka, a încercat să lucreze ca vizitiu la Tuia.

Morozov îşi povesteşte astfel viaţa : „Primii ani pe care i-am trăit la oraş au fost foarte grei pentru mine. N-am găsit de lucru şi am devenit vagabond. Mi s-a întîmplat să ■sufăr de foame, de frig, să mă adăpostesc pe unde se nimerea... Şi am ajuns şi la ultima limită... Unii mă îndemnau să fur. Eu însă mi-am zis : mai bine mor de foame“.

Morozov s-a gîndit să se sinucidă, a vrut să se arunce în rîu ; socotea drept o minune faptul că nu a murit.

A trecut odată să-l vadă pe Lev Nikolaevici, la Iasnaia Poliana. Tolstoi era bătrîn, dar l-a recunoscut pe fostul său elev, Vasili Morozov, şi pentru a-1 mai împăca, i-a imprimat vocea, împreună cu a lui, pe fonograful trimis de Edison.

Ceilalţi elevi s-au împrăştiat care pe unde. Unul dintre ei, Fokanov, a rămas să muncească la Iasnaia Poliana. La bătrîneţe i-a fost dat să sape mormântul în care a fost îngropat Lev Nikolaevici. Apoi a rămas să păzească mormîntul.

Tolstoi nu a reuşit să realizeze la Iasnaia Poliana miracolul dorit. A înţeles cît de talentat e poporul, cît de mari îi sînt posibilităţile artistice, a văzut că ceea ce face el poate fi accesibil poporului, dar nu a putut face nimic pentru popor, pentru că nu a putut să transforme fundamentele statului. Denunţul întîmplător şi năvălirea întîmplătoare a poliţiei şi a jandarmilor se integrau în felul de viaţă al imperiului în care trăia Lev Nikolaevici. Devenind scriitor, retrăgîndu-se definitiv „în camera de sub arcade“ Tolstoi a dat înapoi, — a dat înapoi poate nu întru totul conştient. Retrăgîndu-se pentru mult timp, el nu a încetat să polemizeze căci prin operele lui polemiza viaţa însăşi.

La 7 septembrie acelaşi an, adică la o săptămînă sau două după întîmplarea relatată mai înainte, Tolstoi scrie „prietenei sale dragi Alexandrine“ :

„Ce om fericit sînt că am prieteni ca dumneavoastră ! Scrisoarea dumneavoastră m-a bucurat şi m-a liniştit...“' Apoi urmează o frază despre'jandarmi, despre cenzură şi „iată cea de-a treia nenorocire sau fericire importantă, cum vreţi să o consideraţi. Eu, un prost bătrîn şi fără dinţi, m-am îndrăgostit“.'

Da, era îndrăgostit; în sfîrşit, aflase loc pentru sentimentul său de dragoste, alesese fiinţa căreia putea să-i facă mărturisiri de iubire, căreia putea să-i arate jurnalele sale, de curînd atît de brutal răsfoite de jandarmi. "

Tolstoi s-a îndrăgostit de Sofia Andreevna Bers, o tînără de optsprezece ani, şi s-a însurat cu ea. Era o concesie făcută banalplui, dar era şi o necesitate ; trebuia, într-a- devăr, sau să se împuşte, sau să dea

înapoi ; dar mai presus de toate trebuia să scrie şi pentru aceasta să trăiască, Astfel, închiderea şcolii a fost grăbită şi de Stăruinţele tinerei soţii. Căci Sofia Andreevna era geloasă pe tot ceea ce îl privea pe Lev Nikolaevici, nu numai pe tînăra ţărancă pe care el o iubise.

La 16 decembrie 1862 Sofia Andreevna nota : „Dacă âş putea să-l ucid, iar apoi să creez un altul, identic lui, aş face-o cu plăcere“.

Dar dorinţa ei era nu de a crea unul „identic“, ci unul Care să-i semene ei, să semene cu familia Bers, în genere. Deci unul obişnuit.

CAZACII

Ideea *Povestirii din Caucaz* a însoţit timp de un deceniu viaţa lui To'lstoi şi el a revenit la această idee din motive diferite.

La 14 (2) aprilie 1857, fiind la Geneva, notează : „Trebuie să refac'totul. E prea puţină legătură între personaje“.

La 15 aprilie : „Voi scrie cît mai scurt despre problema esenţială. Iese foarte imoral“.

La 17 aprilie : „Cred că m-am lămurit definitiv cu *Fugarul“.*

La 18 aprilie : „Cred că *Fugarul* este gata. Mîine mă apuc“.

In august, la Iasnaia Poliana, este preocupat de gospodărie şi de relaţiile* Măriei Nikolaevna cu Turgheniev. Scrie: „Mi-e frică de amîndoi“. *Cazacii* nu-1 părăresc totuşi. Caută un sprijin în Homer, aşa cum odinioară îl căutase în cîh- tecele căzăceşti.

La 15 august 1857 : „O zi întreagă nimic. Am citit *Iliada.* Iată ! O minune !“.

La 16 august: „*Iliada*. Bine, dar nu mai mult“.

Inspiraţia îl apasă însă şi el continuă‘însemnarea de la 16 august : „Mi-e lene să scriu în amănunţime, aş vrea să descriu tot în trăsături de foc“.

La 17 august : „Citesc numai *lliada,* în pauze mă ocup de gospodărie... *Iliada*\mă obligă să concep cu totul altfel *Fugarul*

La 18 august : „Nenorocire ! Nici nu-ţi dai seama cum eşti din nou pierdut. Am citit *lliada...* iar de *Povestirea din Caucaz* sînt foarte nemulţumit. Nu pot să scriu fără idei. Iar ideile că binele-i bine în orice loc, că există aceleaşi pasiuni peste tot, că starea de sălbăticie este bună — nu sînt suficiente“.

în aceeaşi însemnare sînt conspectate şi discutate ultimele versuri din *Ţiganii* lui Puşkin.

La sfîrşitul lui august se reiau însemnările despre *lliada.* îndoielile lui Tolstoi datau de mai multă vreme şi *lliada* nu a făcut decît să le întărească.

Olenin şi Eroşka se întîlnesc precum Aleko şi Bătrînul ţigan din poemul lui Puşkin *Ţiganii.* Ei caută adevărul şi chiar dacă nu reuşesc să-l afle neagă neadevărul. Eroii nu hoinăresc numai prin pădure, ei străbat viaţa, descoperin- du-i contradicţiile.

Lev Nikolaevici pare să înţeleagă că el, ca moşier, nu poate schimba viaţa poporului. în acelaşi timp, discutînd cu Eroşka, îşi dă seama că nici religia autoperfecţionării nu poate transforma viaţa, nici măcar nu poate oferi înţelegerea ei.

Cazacul cel voinic, Eroşka, nu este o fire religioasă, el nu crede în

nimic. Are o credinţă naivă în dragoste ; dragostea lui este egoistă, dar nu oarbă.

Eroşka crede în femeie, în familiile muntenilor cu multe soţii şi în dragostea femeii, care sacrifică totul omului drag. Bătrînul nu crede în păcat: „Păcat ? Unde-i găcatul ? — răspunse el cu glas hotărît, — E păcat să te uiţi la o fată frumoasă ? S-o iubeşti, e păcat ? Aşa-i la voi ? Nu, taică, nu-i păcat ! E lucru sfînt ! Dumnezeu te-a făcut pe tine,

Dumnezeu a făcut-o şi pe fată. Toate, el le-a făcut. Aşa că nu-i păcat să te uiţi la o fată frumoasă. Pentru aia e făcută, ca s-o iubim şi s-o dezmierdăm. Aşa judec eu, omule bun".

Dumnezeu nu-1 preocupă pe bătrîn : „— Eu aşa gîndesc că-s minciuni, adaugă el după o clipă de tăcere.

■— Cee minciună ? — îl întrebă Olenin.

— Ia, ce spun popii... Ai crăpat... îţi creşte iarba pe mormînt şi noroc bun..."

Eroşka este pentru Tolstoi dezlegarea tainei căzăcimii, iar căzăcimea în perioada aceea i se părea un, fenomen important din istoria Rusiei. Iar Eroşka trăieşte în staniţă batjocorit de toţi ; pînă şi copiii rid de el. Eroşka reprezintă trecutul.

Timpul şi gloria lui Eroşka aparţin trecutului.

Străbătînd pădurea, Olenin dezvoltă ideile lui Eroşka şi le leagă într-un fel neaşteptat de ideile oamenilor culţi, care afirmă că pasiunile şi viciile sînt calităţile omului, denaturate însă de orînduirea lipsită de armonie.

Utopiştii urmăreau o nouă armonie a omului. Ca şi el gîndeşte Dmitri Olenin tînărul erou din *Cazacii,* drept care personajul capătă aer de filozof. Aproape tot capitolul al XX-lea este închinat meditaţiilor cu privire la fericire, izvorîte din sentimentul integrării fiinţei umane în natură.

Olenin îşi zice în pădure : „Iată, văd acum că n-am nevoie de nimic pentru a fi fericit“.

Dintr-o dată are impresia că în faţa lui s-a deschis o nouă lume : „Fericirea, îşi zise el. Fericirea constă în a trăi pentru alţii. E limpede. în om e înnăscută necesitatea fericirii ; d|pi, dorinţa aceasta e legitimă. Dacă o satisface ca un egoist, adică dacă el caută numai pentru sine bogăţie, glorie, viaţă îmbelşugată şi dragoste, se poate întîmpla ca împrejurările să fie în aşa fel, încît dorinţele acestea să

nu poată fi satisfăcute. Aspiraţiile egoiste sînt deci nelegitime şi nu sînt dorinţe de fericire“.

Ideea .de fericire trezeşte cu necesitate năzuinţa de reforme sociale. Nu te poţi integra pur şi simplu în viaţă, viaţa trebuie trăită altfel. Olenin fuge din Moscova nu din cauza datoriilor pe care le are, fuge de civilizaţia falsă, deşi duce cu el în geamantan un costum la modă pentru care n-a plătit croitorului francez. Olenin este un fugar. Nu putea să mai rămînă acolo unde se afla.

In eonspectul la *Cazacii* Tolstoi notează despre Olenin : „Plecarea din Moscova, situaţia lui în societate, ciudata lui dezvoltare în timpul lui Nikolai. De negat nu poţi să negi, să fii de acord nu poţi, vrei să trăieşti“.

Totuşi'Viaţa se mai poate şi transforma. Oare Tolstoi a încercat să o transforme aşa-cum încercaseră Herzen sau membrii grupului lui Petraşevski ?

Nu vom ascunde faptul că Olenin este foarte apropiat autorului.

Staniţa Starogladkovskaia l-a schimbat.

Dragostea pentru frumoasa Mariana, tema iubirii, apare ca un element determinant al conflictului.

La început Tolstoi descria o dragoste, chiar dacă nu fericită, în orice caz împlinită. Ofiţerul devenea soţul femeii cazace, îi cumpăra casă, vroia să treacă la vechea credinţă, sau aştepta ca ea să treacă la ortodoxism : se întorcea însă soţul ei şi-L ucidea pe ofiţer.

Totul era povestit cu mult nerv ; Tolstoi a refăcut de multe ori planul, care la început era mai mult atractiv, mai bogat în evenimente, decît nuvela publicată mai tîrziu.

A intervenit dragostea, despre care ştim foarte puţine lucruri, deşi este evident că tînăra femeie din staniţă — oricare ar fi numele ei, Mariana, Zina sau Sobolka — este iubită de Tolstoi. Gu cit pătrunde mai adînc în analiza dragostei, cu atît se apropie mai mult de sine însuşi, cu atît povestirea devine mai autobiografică.

Olenin este inteligent, a citit multe cărţi, visează să vadă triumfînd dreptatea, cunoaşte literatura rusă. îşi are propria sa biografie, propria sa concepţie despre lume, dar iată că un om ca

acesta nu este acceptat de staniţă. Beleţki este uri personaj înţeles, este un boier tînăr şi frumos, îndrăgostit de o cazacă, dar care se va întoarce curînd la ai săi. Plecînd Olenin, care admiră munţii, visează la o mare dragoste, la o viaţă nouă, trezeşte mila lui Eroşka : el nu este iubit, este un străin în staniţă.

Eroşka a rămas din trecut. Olenin se îndreaptă spre viitor. Unul nu mai este_ iubit, celălalt nu este încă iubit.

Şi acum să spunem lucrurile cele mai amare despre Tolstoi.

E puţin probabil ca Tolstoi s-o fi îndrăgit pe Molostov.a, să fi dat crezare ţigăncii Katia şi să se fi iubit pe sine, deşi acum credea în talentul şi puterea sa. La data aceea Tolstoi ştia că un copil de ţăran este mai independent decît un fiu de nobil.

în staniţă Tolstoi iubea, dorea să fie fericit, visa să rămînă acolo pentru totdeauna. Timp de zece ani a scris despre paradisul în care trăise şi de care îşi amintea cu drag, mereu s-a tot gîndit cum să facă să rămînă în acest paradis.

I-a încredinţat lui Olenin visele sale despre Mariana : a tot chibzuit cum s-o facă : bogată sau săracă ; ştia de la început că Olenin are un rival ; ba îşi imagina că Mariana trece la ortodoxism ; ba îşi închipuia că Olenin se va converti la vechea credinţă.

Romanul însoţea mereu viaţa lui Tolstoi.

Kirka, rivalul lui Olenin, fugea în Cecenia,, devenea abrek, se întorcea în staniţă, comitea o crimă şi era condamnat ; Mariana îl omora pe Olenin care nu era cu nimic

vinovat şi poate că un soldat îndrăgostit de Mariana urma să ia asupră-şi vina ei.

Acest roman nu a fost însă scris pentru că Tolstoi era un realist şi îşi dădea seama că nu exista un loc pe lume pentru o atare continuare. Ar fi însemnat să fie un roman despre lucruri-întîmplătoare;

Sfîrşitul cu crimele respective a rămas doar în proiect.

Romanul îşi schimba mereu titlul : *Fugarul, Cazacul fugar, Cazacii.*

Crai bătrîn şi om cu o mare experienţă de viaţă, Andrei Evstatievici Bers a rămas nemulţumit de *Cazacii,* ceea ce i-a şi transmis ginerelui său prin fiică. El considera că scriitorul nu cunoştea destul de bine realitatea descrisă.

„Se vede că a stat prea puţină vreme în staniţă, nu i-a ajuns timpul s-o studieze anume pe o oarecare Mariana ; de altfel Dumnezeu ştie dacă ea merita a fi studiată din punct de vedere moral. Eu cred că toţi aceşti oameni sînt croiţi după acelaşi tipar. Sistemul lor nervos corespunde întru totul muşchilor lor şi e la fel de inaccesibil sentimen- > telor duioase şi virtuoase ca şi munţii lor."

Scrisoarea i s-a părut fiicei doctorului atît de interesantă, încît Tatiana Bers (Kuzminskaia) a reprodus-o cu titlul *Scrisorile tatei* în cartea *Viaţa mea acasă şi la Ias- naia Poliana.* , •

Pentru familia Bers nuvela *Cazacii* era un lucru străin, diavolesc chiar, întrucît nuvela povestea dragostea pentru o ţărancă. - •

Ea a trezit gelozia Sofiei Andreevna.

Gelozia Sofiei Andreevna era selectivă ; ea îşi dădea seama pe cine anume trebuie să fie geloasă. Nu era geloasă **pe Valeria Arsenieva. Scria : „Am recitit scrisorile lui către** V. A. Era încă tînăr, nu pe ea o iubea, ci dragostea în sine şi viaţa de familie... Citindu-i scrisorile nu eram geloasă, pentru că nu era vorba nici despre el şi în nici un caz

despre V., ci despre o femeie pe care trebuia să o iubească, mai curînd eram *eu,* decît V.“.

Sofia Andreevna nu era geloasă nici pe Aleksandra An- dreevna Tolstaia, doamnă de onoare la curte, deşi bănuia că la mijloc a fost o istorie de dragoste. Gelozia faţă de Tolstaia a venit mai tîrziu, cînd Sofia Andreevna a făcut ordine în hîrtiile soţului, în absenţa acestuia, şi a pus faţă în faţă scrisorile Aleksandrei Andreevna cu scrisorile de răspuns ale lui Lev Nikolaevici. Dar şi atunci sentimentul purta o notă de respect.

Sofia Andreevna părea să recunoască superioritatea aristocratică a doamnei de onoare de la curte.

La 17 octombrie 1863 Sofia Andreevna nptează :

„Aş vrea să-l pot cuprinde cu totul, să-l înţeleg, să fie cu mine aşa cum a fost cu Alexandrine, dar ştiu că nu se poate, şi nu mă supăr, ci mă consolez cu faptul că pentru acest rol sînt şi tînără şi proastă şi nu îndeajuns de poetică. Iar pentru a fi ca Alexandrine gxcluzînd calităţile înnăscute, trebuie să fii şi mai mare, şi fără copii, şi chiar nemăritată. Nu m-ar fi jignit dacă între ei ar fi continuat aceeaşi corespondenţă ca înainte, mi-ar fi părut doar rău că ea ar fi putut crede că soţia lui Liova nu este în stare de nimic altceva decît să aibă grijă de copii, complăcîndu-se în relaţii obişnuite, cotidiene. Ştiu că, oricît aş fi de geloasă, geloasă pe sufletul lui, pe Alexandrine n-o pot şterge din viaţa lui, şi nici nu trebuie, ea a avut un rol bun, de care eu nu sînt în stare... Aş vrea să o cunosc mai îndeaproape, Mă va considera ea oare demnă de el ?“

In acest caz nu se trage o linie. Altul este sentimentul faţă de Mariana şi de Aksinia.

La 20 marfie 1865 Sofia Andreevna notează : „Deunăzi, citind critica la *Cazacii* şi amintindu-mi de roman, m-am surprins gîndind din nou că eu sînt pentru

el un hotar în toate privinţele, viaţa, dragostea, tinereţea; toate acestea au fost pentru cazace şi pentru alte femei“.

In ce o priveşte pe Aksinia, simte o ură oarbă, nutreşte gînd de sinucidere sau de crimă.

Iată o însemnare din 16 decembrie 1862, determinată de recitirea jurnalului lui Tolstoi, din 10—13 mai 1858 : „Mi se pare că o să mă apuce amocul de gelozie. «îndrăgostit ca niciodată !» Şi e doar o muiere grasă, albă, îngrozitor ! Am privit cu atîta plăcere pumnalul, puştile. O singură lovitură, e uşor, cit n-ai un copil“.

Stările acestea nu erau trecătoare.

La 14 ianuarie o însemnare, tăcută la Moscova : „Azi am avut un vis neplăcut. Au venit la noi, într-o grădină imensă, fetele şi femeile de la Iasnaia şi toate erau îmbrăcate ca nişte doamne. Apăreau de undeva una după alta, ultima a fost Aksinia într-o rochie de mătase neagră. Am intrat în vorbă cu ea şi m-a cuprins o ură atît de mare, încît nu ' ştiu .cum am pus mina pe copilul ei şi am început să-l rup în bucăţi. I-am rupt şi picioarele, i-am smuls şi capul, eram toată cuprinsă de turbare. A venit Liovocika, i-am spus că o să fiu trimisă în Siberia, dar el a strîns picioarele, manile, toate bucăţile şi mi-a spus că nu-i nimic, că este o păpuşă. M-am uitat şi într-adevăr : în loc de corp o gră- ' madă de puf şi nişte piele. Mi-a părut aşa de rău“.

însemnarea nu este întîmplătoare. Sofia Andreevna cunoştea asemenea dezlănţuiri de ură nu numai în vis.

CASATGRIA CU O DOMNIŞOARA DIN SOCIETATE

La Kremlin locuia un medic cu o practică frumoasă — era Andrei Evstafievici Bers. Şedea în cabinetul său scund ; avea ochi albaştri, era sever şi pretenţios ; de obicei purta un halat de catifea neagră.

Era im bărbat frumos şi care văzuse multe în viaţă.

Andrei Evstafievici Bers, născut în 1806, fusese iniţial medic la închisoarea militară din Moscova, unde erau încarceraţi ofiţerii.

Tatiana Kuzminskaia, fiica cea mai mică, ne povesteşte că străbunicul Ivan Bers, căpitan de cavalerie în armata austriacă, fusese trimis la Petersburg ca instructor. Ivan Bers a fost cîţiva ani în serviciu după care a fost ucis în lupta de la Ţoridorf. Numele soţiei sale a rămas necunoscut. Fiul său, Evstafi, a moştenit averea mamei sale şi s-a căsătorit cu Vulfert, care, după spusele Tatianei Bers, era o nobilă bogată, de familie bună.,

Evstafi însuşi era farmacist. în 1812, în timpul incendiului Moscovei, şi-a pierdut averea, a căzut prizonier, apoi s-a întors în armata rusă şi a primit despăgubire trei mii de ruble în bancnote. De aici istoria începe să capete contururi mai precise.

Farmacistul şi-a dat amîndoi fiii la Facultatea de me- ' dicină a Universităţii din Moscova. Andrei Evstafievici Bers, după ce a terminat facultatea, a plecat cu mama lui Ivan Sergheevici Turgheniev în străinătate ; au stat la Paris doi ani. Tînărul medic era frumos. Ca urmare, V. P. Tur- ghenieva a născut o fetiţă, care a căpătat numele de familie iBogdanovici-Lutovinova.

Bers a avut o practică frumoasă ca medic, mult timp a fost „mare crai“, om primit în multe case ; în 1845 a căpătat funcţia de asesor de colegiu şi deci a devenit nobil.

în amintirile lor, Sofia Andreevna şi Tatiana Andreevna scriu despre cei din familia Bers cu respect, dar pe scurt şi cam neclar.

Linia maternă în schimb se descrie pe larg şi cu amănunte. Tatiana Kuzminskaia i-a consacrat în cartea *Viaţa mea acasă şi la Iasnaia Poliana* două capitole citind multe

nume de ţari şi de conţi. Al doilea capitol se intitulează : *Străbunicul meu după mamă, contele P. V. Zavadovski.*

La începutul capitolului ni se spune : „Mama. mea se trăgea dintr-o familie veche de nobili. Era fiica lui Aleksandr Mihailovici Isleniev şi a prinţesei Kozlovskaia, născută contesă Zavadovskaia“. Prinţesa Kozlovskaia şi-a părăsit soţul pentru Isleniev.

Copiii erau consideraţi nelegitimi. Istoria acestei familii a stat intr-o oarecare măsură la baza povestirii *Copilăria.* Situaţia falsă aparţinea trecutului. In 1842 Liubov Aleksandrovna s-a căsătorit cu A. E. Bers ; după douăzeci de ani exista o nouă familie, amărăciunea presupusei inegalităţi dispăruse. Bar rudele suspuse nu fuseseră date

uitării si fiicele se considerau frustrate.

_ * '

Mai târziu Serghei Lvovici Tolstoi scriind despre mama sa spusese : „Căsătoria timpurie a mamei mele şi originea ei semiaristocratică au avut influenţă asupra vieţii ulterioare a familiei noastre*[1]. în *Schiţe de demult* Serghei Lvovici povesteşte că la început Sofia Andreevna asculta întru totul ele voinţa soţului său, dar cînd acesta şi-a schimbat concepţia despre lume, ea nu a mai putut să-l urmeze, „ ...ca urmare a originii sale pe jumătate nobile ea ţinea în mod deosebit la aşa-numita societate înaltă...“

Lev Nikolaev!ci, care avea vechi legături cu Islenievii — vecinii de moşie ai tatălui său — era o partidă ce satisfăcea vanitatea familiei.

Iar domnişoarele Bers erau tocmai bune de măritat.

Pe Sonia o peţise un fiu de farmacist, ceea ce a stîrnit indignarea ei aristocratică. Era o fată talentată, scria poezii şi i se dedicau versuri. Meditatorul ei, Vasili Ivanovici Bogdanov, autorul vestitului cîntec *Dubinuşka* ce începea cu cuvintele „Multe cîntece auzit-am pe meleagurile natale...“ îi închina versuri de dragoste. Odată i-a sărutat şi

mîna. Sofia Andreevna şi-a şters mina cu batista şi s-a plîns mamei de purtarea studentului.

Sonia avea un pretendent, Mitrofan Andreevici Poli- vanov, un tînăr de douăzeci de ani, orfan, dintr-o familie bună. Cei doi se considerau logodiţi, dar nunta fusese amî- nată datorită vârstei fragede a băiatului.

Se socotea că Tolstoi ar fi trebuit să se însoare cu Liza, fiica cea mare. Era o domnişoară inteligentă, care studiase mult, tipărise chiar în revista ***Iasnaia Poliana*** două eseuri : ***Mahomet*** şi ***Luther.***

Toată familia privea cu încordare.şi bunăvoinţă vizitele lui Tolstoi.

Liza era foarte instruită. între cele două surori începe concurenţa. Sonia îi mărturiseşte surorii sale mai mici, Tania, că scrie o nuvelă. '

Pentru a înţelege nuvela, trebuie să ţinem seama de faptul că Liza era considerată viitoarea logodnică a lui Tolstoi. Nuvela este evident inspirată din viaţa familiei ; are doi eroi, Dubliţki şi Smirnov. Dubliţki este de vîrstă medie, — Tania notează : cu „un aspect neatrăgător“, — dar Tolstoi a citit şi el această povestire în care era scris cu „un aspect neobişnuit de neatrăgător“. Este energic, inteligent, are „păreri schimbătoare asupra vieţii“.

Smirnov este tînăr, de vreo douăzeci şi trei de ani, are idealuri înalte, un caracter liniştit şi frumos, este încrezător în oameni, face carieră.

Apare o eroină, Nataşa, o fată subţirică şi plină de viaţă. Lui Dubliţki nu-i place Zinaida, ci Elena, o tînără cu ochi negri, — adică Sonia -însăşi. Aceasta are un suflet nobil. Comparîndu-1 pe Dubliţki cu Smirnov, îi place mai mult Smirnov. în acelaşi timp se simte atrasă de Dubliţki şi ca urmare a frămîntărilor **sale este gata să plece la mănăs**tire, ca în romanul lui Turgheniev ***Un cuib de nobili*** (romanul apăruse în 1859).

In final Elena înlesneşte căsătoria Zinaidei cu Dubliţki, şi peste un timp se mărită cu Smirnov.

T. A. Kuzminskaia, de la care împrumută expunerea subiectului, încheia capitolul *Povestirea Soniei* cu .cuvintele : „Păcat că sora mea şi-a ars nuvela, pentru că ea conţinea, evident în germene, istoria

familiei Rostov — mama, Vera şi Nataşa".

Şi în. acest caz Tania exagera.

Se punea problema ca toţi lupii să fie sătui şi toate oile satisfăcute, dar într-o anumită ordine. Aşa hotărîseră părinţii. Dar Lev Nikolaevici s-a îndrăgostit de Sonia. Era nervos, se frămînta, la 23 august 1862 nota pe scurt, fără legătură cu restul însemnărilor : „Mi-e frică de mine însumi, să nu fie şi acum numai dorinţa mea de dragoste şi nu dragoste. Mă străduiesc să-i văd numai părţile rele, şi totuşi asta este dragoste. Dar e un copil ! Aşa pare".

Sonia i-a dat lui Tolstoi nuvela s-o citească.

însemnarea din 26 august : „M-am dus la familia Bers (La Pokrovskoe — V.Ş.) pe jos, liniştit, agreabil. Hohote de tinere fete. Sonia nu-mi place, a fost chiar vulgară, dar mă atrage. Mi-a dat să-i citesc nuvela. Ce energie a adevărului şi a simplităţii ! O chinuie situaţia neclară. Am citit totul fără emoţie, fără gelozie sau invidie, dar cuvintele «un aspect neobişnuit de neatrăgător» şi «părerile schimbătoare» m-au atins îndeajuns. M-am liniştit. Toate acestea nu sînt pentru mine. Numai muncă şi satisfacerea necesităţilor".

Trecem la însemnările din 28 august : „Am împlinit 34 de ani. M-am sculat ca de obicei trist... Am lucrat, am scris, în zadar, cu iniţiale, Soniei".

Aici sînt importante cuvintele „în zadar".

Urmează amănunte despre cum a petrecut ziua şi seara, însemnarea se încheie cu cuvintele „Mutră infectă, nu te gîndi la căsătorie, chemarea ta este alta şi pentru a o împlini ai multe calităţi".

în *Ana Karenina* este descrisă o conversaţie lungă pe care o poartă cu ajutorul iniţialelor doi îndrăgostiţi.

în jurnalul Sofiei Andreevna Tolstaia aflăm o altă scenăj, care nu seamănă deloc :

„Eram în uşă cînd m-a strigat Lev Nikolaevici. — Sofia Andreevna, aşteptaţi o clipă ! — Ce este ? — Citiţi, vă rog, ce am să vă scriu. — Bine, m-am învoit eu. — Eu am să vă scriu numai literele de la început, iar dumneavoastră va trebui să ghiciţi cuvintele. — Cum aşa ? Dar e imposibil ! Bine, fie. Scrieţi ! — Lev Nikolaevici a

şters cu o perie toate însemnările de la jocul de cărţi, a luat creta şi a început să scrie. Amîndoi eram foarte serioşi, dar foarte emoţionaţi. îi urmăream mina mare şi frumoasă şi simţeam că cele mai bune forţe şi calităţi ale mele, toată atenţia mea erau concentrate cu energie pe această cretă şi pe mîna care o ţinea, «T.d.ş.n.d.f.î.a.p.rn.d.b.m.ş.d.if», a scris Lev Nikolaevici. «Tinereţea dumneavoastră şi nevoia de fericire îmi amintesc prea mult de bătrîneţea mea şi de imposibilitatea fericirii», am citit eu. Inima a început să-mi bată foarte tare, îmi zvîcneau tîmplele, faţa îmi ardea, eram în afara timpului, în afara conştiinţei a tot ce e pământesc : mi se părea câ puteam orice, câ înţelegeam totul, îmbrăţişam tot ce era de necuprins în acea clipă. —[1] Şt, încă, a spus Lev Nikolaevici şi a început să scrie. «Lf.d.e.o.p.f.d.m. ş.s.d.L.A.î.c.'s.d.T.», — în familia dumneavoastră există o părere falsă despre mine şi sora dumneavoastră Liza. Apăraţi-mă împreună cu sora dumneavoastră Tanecika», am citit cursiv, fără să mă poticnesc după literele de la-început. Lev Nikolaevici nici măcar n-a fost uimit".

Acelaşi lucru ni-1 povesteşte T. Kuzminşkaia, spunînd că „discuţia" a avut loc ia moşia Iviţî, fiind şi ea acolo.

Dacă citim însă scrisoarea (neexpediată) către Sofia Andreevna din 9 septembrie 1862 căpătăm o altă imagine. Intr-adevăr Tolstoi a scris aceste iniţiale, dar ele nu au fost înţelese.

în scrisoarea din 9 septembrie, deci la unsprezece zile după „descifrarea iniţialelor'[1] se spune că literele nu au fost înţelese. La început Tolstoi declară că nu este îndrăgostit de sora mai mare Liza, apoi vorbeşte despre nuvela Soniei. După care adaugă : „O altă clarificare — cuvintele scrise la Iviţî sînt următoarele sau cam aşa ceva. Sensul lor : se întîmplă să fiu sumbru, privindu-vă, pentru că tinereţea dumneavoastră îmi vorbeşte prea limpede de bătrî- neţea mea şi de imposibilitatea fericirii. Literele au fost scrise înainte de a vă fi citit nuvela, care, şi ca urmare a acelor *minunate* exigenţe pe care le are tinereţea şi ca urmare a faptului că m-am recunoscut în Dubliţki m-a trezit definitiv la realitate, aşa încît îmi amintesc de nuvelă şi de dumneavoastră nu numai fără părere de rău, fără invidia de altă dată faţă de P., fără invidia viitoare faţă de cel pe care-1 veţi iubi, dar cu bucurie, liniştit, aşa cum priveşti copiii pe care-i iubeşti. Un singur lucru e trist... am încurcat totul, m-am încurcat eu însumi în relaţiile cu familia dumneavoastră şi de aceea trebuie să renunţ la marea plăcere, — una din acelea pe care nu le simţisem de multă vreme, — de a veni în casa dvs.“

Scrisoarea se termină în mod cu totul neaşteptat : „Cer să fiu iubit aşa cum pot iubi eu. Dar acest lucru este imposibil. L. *Tolstoi“.*

încheierea la scrisoare : „Nu o să mai vin pe la dvs., apăraţi-mă împreună cu Tanecika“.

Tolstoi a continuat totuşi să viziteze familia Bers, în ciuda scrisorii şi a literelor neînţelese.

Cele trei fete s-au. împărţit în două tabere : Sonia şi Tania împotriva Lizei. Mama nu-1 contrazice pe Tolstoi, pare să fie de acord cu alegerea lui. Tatăl, Andrei Evstafie- vici, se ascunde în cabinetul său, de parcă Tolstoi ar fi furat ceva. Lucrurile nu sînt cîtuşi de puţin limpezi.

La 17 septembrie totul devine oficial : logodnă, şampanie. In ziua următoare are loc masa festivă, Tolstoi discută cu tatăl, familia Bers îl anunţă pe Polivanov.

înainte de nuntă Lev Nikolaevici i-a arătat Soniei Bers jurnalele sale. Din partea lui a fost, am zice, un act de cruzime. Sonia Bers, logodită oficial, nu mai putea să-l refuze pe conte. Gestul era prematur, pentru că atît de tînărâ fiind, Sonia nu putea înţelege atunci jurnalele ; în schimb le-a ţinut minte bine şi pentru mult timp.

Ele au fost izvorul imputărilor aduse soţului, din ele s-au născut motivele de gelozie. Tolstoi a aşezat pe umerii logodnicei sale o sarcină mult prea grea.

Pregătirile de nuntă continuau. Familia Bers era pe o poziţie de expectativă : e drept că fiica cea mare fusese ocolită, totuşi una dintre fete a făcut o partidă bună. Sonia are unele îndoieli ; ea se obişnuise să se considere logodnica lui Polivanov ; e adevărat că s-a dezobişnuit destul de repede. Vechea dragoste a rămas prezentă în însemnările din jurnal, în zilele în care Sofia Andreevna era cu totul nemulţumită de soţul ei.

în ce-1 priveşte pe Andrei Evstafievici Bers, acesta şi-a exprimat nemulţumirea pentru faptul că Tolstoi nu s-a însurat cu Liza într-un mod foarte concret — nu i-a dat Soniei zestre.

Mama a făcut rost cu greu de trei sute de. ruble, pe care Sofia Andreevna a fost nevoită să le cheltuiască pe cadouri la Iasnaia

Poliana, chiar în primele zile după
nuntă.

La insistenţele lui Tolstoi nunta s-a făcut foarte repede, la 24 septembrie, adică la o săptămînă după logodnă.

Tolstoi a notat : „în ziua nunţii, groază, neîncredere şi dorinţă de a fugi. Solemnitatea ritualului".

Iată şi însemnarea Sofiei Andreevna : „Tata nu se simţea prea bine. M-am dus la el în cabinet să-mi iau rămas bun şi mi-a părut îmblînzit şi mişcat".

Biserica fusese luminată splendid ; cînta corul de la curte. în apartamentul din Kremlin s-au strîns însă puţini oaspeţi. Au fost aduşi şase cai de poştă. Ei au fost înhămaţi la o trăsură nouă, pe care Tolstoi o cumpărase recent, cu banii primiţi de la editorul *Povestirilor din Sevastopol,* Steblovski.

Un surugiu a încălecat perechea de cai din faţă.

Sofia Andreevna povesteşte : „Ploaia de toamnă turna fără încetare, în bălţi se reflecta lumina tulbure a felinarelor de pe străzi şi cea a felinarelor abia aprinse la careta noastră".

Lev Nikolaevici a trîntit portiera.

„Caii nerăbdători loveau cu copitele, cei din faţă, încălecaţi de surugiu, trăgeau înainte... Caii lipăiau prin băltoace ; pornisem. înghesuită într-un colţişor, frîntă de oboseală şi de durere plîngeam fără încetare. Lev Nicolae- vici mi s-a părut foarte mirat şi chiar nemulţumit, neînţe- legînd despre ce e vorba."

Au trecut de podul Kamennîi.

Felinarele erau tot mai rare. Casele tot mai scunde.

Cînd au ieşit din Moscova s-a lăsat întunericul şi liniştea, s-a aşternut cîmpia imensă.

Absenţa felinarelor în afara oraşului a uimit-o pe Sofia Andreevna.

Pădurile de brazi se înălţau libere în ploaie.
Sofia Andreevna plîngea.

Şase cai legănau trăsura ducînd-o în adîncul întunericului necunoscut şi neprimitor.

Pînă la staţia Biriulevo noii căsătoriţi aproape că nu au vorbit.

Tolstoi a notat:

„Ea a început să plîngă. în trăsură. Ea ştie totul şi e simplu. La Biriulevo“.

Biriulevo era o staţie de poştă pe drumul spre Serpuhov.

Tinerei perechi de nobili i s-au rezervat camere mari, cu mobila tapiţată cu catifea roşie ; li s-a servit ceaiul. Aceasta a mai liniştit-o întrucîtva pe tînăra contesă, care pleca într-o lume străină, la ţară, dar nu în vilegiatură să se odihnească. Ştia de Iasnaia Poliana dar nu-şi închipuia viaţa acolo.

A doua zi spre seară au trecut un pîrîu necunoscut, sclipind ca o oglindă şi în faţă, printre copacii desfrunziţi, s-a arătat grădina cu chioşcul vechi şi înalt, sărăcăcios.

în lumina amurgului se înălţau turnuleţe albe.

La poartă îi aşteptau slugile cu felinare. Felinarele lăsau o dîră galbenă, palidă. Geamurile casei, pierdute prin mestecenii cu trunchiuri albe şi ulmii groşi şi foşnitori, păreau nişte pete galbene şi ele.

In prag stătea Serghei Nikolaevici, încă tînăr, elegant, cu pîine şi sare în mină şi Tatiana Aleksandrovna, care ţinea icoana Maicii Domnului într-o ramă de aur.

Sofia Andreevna şi-a ridicat cu amîndouă mîinile rochia, a îngenuncheat în faţa icoanei şi a sărutat-o. Cîinii galbeni, frumoşi, cu ochi mari, priveau în tăcere noua persoană venită în casă.

Grădina uriaşă era galbenă, tufişurile cu coacăze — ro- şietice, pe alei se aşternuseră covoare de frunze, care nu foşneau, căci era umezeală.

Odăile fuseseră încălzite, ferestrele erau larg deschise : aşa îi plăcea lui Tolstoi.

Lev Nikolaevici notează : „Noaptea, un vis greu. Nu ea“. La 25 septembrie : „La Iasnaia. Dimineaţa, cafeaua’— mă simt jenat. Studenţii îngrijoraţi. M-am plimbat cu ea şi Serioja. Prînzul, Ea a căpătat prea mult curaj. După masă am dormit, ea a scris. O fericire de necrezut. Ea scrie iarăşi lingă mine“.

La 26, 27,- 28, 29, 30 septembrie : „O iubesc tot atît, dacă nu mai mult. Nu pot să lucrez. Am avut astăzi o scena. Sînt trist că şi la noi e la fel ca la toată lumea“.

Sofia Andreevna şi-a trăit toată viaţa la Iasnaia Po- liana. Aici şi-a

făurit cuibul şi în acest cuib a apărat munca lui Tolstoi.

Lev Nikolaevici şi-a ales soarta de care avea nevoie şi femeia de care avea el nevoie era Sofia Andreevna Bers.

Bine că tînăra stăpînă a înţeles abia la bătrîneţe sensul însemnării „Nu ea“.

Tolstoi spunea că nu viaţa trebuie schimbată, ci tu însuţi trebuie să te modelezi, să te adaptezi la viaţă : el căuta compromisuri, deşi nu era .capabil de ele.

Sofia Andreevna, devenind soţia unui geniu, a reuşit să-i ofere o viaţă obişnuită, dar nu a putut să-şi făurească o fericire obişnuită.

Lev Nikolaevici a creat opere măreţe, dar a rămas nemulţumit de el însuşi, pentru că nu a înfruntat viaţa, nu a schimbat-o.

Deocamdată s-a supus vieţii, aidoma ţăranului care-şi pleacă capul în faţa nenorocirilor, a lipsei de recoltă, adap- tîndu-se, strîngînd cureaua. Adevărul l-a înţeles peste douăzeci de ani, în epoca marilor sale succese. A înţeles că trăieşte greşit. Era prea tîrziu să mai schimbe viaţa ; Tolstoi socotea că orice schimbare trebuie începută cu pro- pria-ţi biografie, cu propriul tău suflet, dar tocmai biografia, familia numeroasă îl încătuşau.

în articolul ***Istoria scrierii şi a tipăririi nuvelei „Diavolul"*** N.K. Gudzii a stabilit că „la sfîrşitul anilor «'80» şi la începutul anilor «'90» Tolstoi era preocupat intens de tema dragostei sexuale pe care o trata în opere beletristice şi uneori în articole".

Din această perioadă datează ***Sonata Kreutzer,*** inclusiv postfaţa ei, începuturile ***Povestirii lui Koni,*** devenită romanul ***învierea, Părintele Serghi,*** articolul ***Despre relaţiile dintre sexe şi Istoria lui Frederîks*** (1889).

Scriu despre aceste lucruri într-o carte cu caracter biografic, încâlcind desfăşurarea cronologică, pentru că cititorul trebuie să fie curios să ştie cum au decurs primii ani ai căsniciei lui Tolstoi ; Lev Nikolaevid i-a descris nu atît în ***Război şi pace*** şi ***Anna Karenina,*** cît în povestirea sa tîrzie.

Frederiks, numele căruia a dat iniţial titlul povestirii, a existat în realitate ; locuia Ia Tula, era judecător de instrucţie. Trăise cu ţăranca Stepanida Muniţîna, al cărei soţ era vizitiu la Tuia, apoi se căsătorise cu o fată dintr-o familie de intelectuali, care-şi chinuia soţul, fiind geloasă pe Stepanida. La trei luni după nuntă, Nikolai Frederiks, în timpul treieratului, a ucis-o pe Stepanida, împuşeînd-o în burtă. A fost judecat şi declarat iresponsabil, dar curînd după aceea a fost găsit călcat de tren nu departe de Tuia.

Frederiks era miop ; în zilele acelea la Tuia fuseseră geruri năprasnice, Nikolai Nikolaevid purtase glugă, de aceea s-a crezut că nu a văzut şi nu a auzit apropierea trenului.

Acestea sînt întîmplările care au stat la baza nuvelei şi şi-au aflat întruparea totală în ea.

în nuvelă eroul o ucide pe Stepanida în timpul treieratului ; intr-o variantă a ei el se sinucide.

Eroul se numeşte Irtenev, adică poartă aproape acelaşi nume cu al eroului din *Copilăria.*

Irteniev, Olenin, Nehliudov, Levin, Irtenev — toate aceste nume sînt legate de biografia lui Tolstoi ; Irtenev pare să încheie şirul.

Stîrneşte mare mirare faptul că Lev Nikolaevici nu ţinea acasă manuscrisul *Diavolului ;* l-a încredinţat lui Cert- kov şi-l păstra în cea mai mare taină. Şi nici Certkov nu ţinea manuscrisul acasă la el, ci la mama sa, la Petersburg.

La transcrierea manuscrisului s-au respectat cele mai stricte reguli de conspiraţie. Lev Nikolaevici a luat o copie pe care o ţinea în odaia sa de lucru sub tapiţeria de piele a vechiului fotoliu, în care se mai păstrau şi alte taine faţă de cei din casă.

în primăvara anului 1909 Sofia, Andreevna a găsit manuscrisul ; a avut loc o scenă cumplită, Tolstoi notează : „...a început cu vechile istericale, mi-a fost foarte greu să le suport. Am plecat în grădină. Am început să-i scriu scrisoarea, care urmează să-i fie dată după moartea mea, dar n-am scris-o pînă la capăt, am lăsat-o baltă...“

Cînd Tolstoi era tînăr, certurile cu soţia se „reparau“ prin sărutări, după cum mărturiseşte chiar el. Reparaţiile de acest fel nu rezistă prea mult. La bătrîneţe s-a pornit sâ plîngă şi a plîns şi soţia. „Şi la amîndoi li s-a uşurat sufletul. “

Manuscrisul a fost publicat abia după moartea luf Tolstoi. în ultima variantă titlul povestirii a devenit *Diavolul.*

Sofia Andreevna nu şi-ar fi făcut probleme din întâmplarea petrecută cu Nikolai Nikolaevici Frederiks. Alta era cauza supărării sale : acea urmă de floare veştejită ce se păstrase în manuscris. Manuscrisul purta amintirea iu-

bir ii pentru altă femeie şi amărăciunea decepţiei în viaţa familială. Aceasta a supărat-o pe Sofia Andreevna după patruzeci şi şase de ani.

Am mai vorbit despre dragostea lui Tolstoi pentru Aksinia, femeia de care s-a despărţit atît de greu. Din povestirea *Tihon şi Malania* ştim cum se îmbrăca, cum se plimba prin sat, cum era mai înfloritoare, mai mîndră, mai dorită decît toate.

Lev Nikoiaevici o iubise aşa cum Irtenev, eroul nuvelei *Diavolul,* o iubea pe Stepanida : „Credeam că eu am luat-o pe ea şi cînd colo, ea mă luase pe mine ; m-a luat şi mă ţine... M-am amăgit pe mine însumi atunci cînd m-am însurat...Din clipa în care am avut-o, am încercat un sentiment, un adevărat sentiment al bărbăţiei".

Cunoaştem aceste cuvinte, ele ne fac să ne întoarcem la jurnalul lui Tolstoi, la însemnarea din 26 mai 1360 : „Nu mai e sentimentul cerbului, ci al soţului faţă de soţie".

Sofia Andreevna a aflat de dragostea lui Tolstoi după căsătorie. Cînd a sosit, tînără şi frumoasă, pe moşia pără- ginită, a poruncit să se spele podelele. Au fost chemate cîteva femei din sat, şi una i-a arătat tinerei stăpîne pe Aksinia spunîndu-i, probabil din răutate, că este „ibovnica stăpînului". Sofia Andreevna o povesteşte cu amărăciune în manuscrisul său în opt volume, *Viaţa mea,*

Gîndul la Aksinia n-a părăsit-o niciodată. însemnarea din 16 decembrie 1862 se încheie astfel : „Sînt ca nebună. Merg să mă plimb cu trăsura. Pot s-o văd dintr-o clipă în- tr-alta. Iată deci cum a iubit-o. îmi vine să-i ard toate jurnalele şi tot trecutul".

La 13 iunie 1909 Tolstoi notează în agendă : „M-am uitat la picioarele mele goale. Mi-am amintit de Aksinia, care mai trăieşte, se spune că Ermil este fiul meu, iar eu nu i-am cerut iertare, nu m-am căit, nu mă căiesc în fiece clipă şi am îndrăzneala să-i judec pe alţii".

Lev Nikolaevici greşea. Ermil era soţul Aksiniei, iar pe fiul ei îl chema Timofei. Fiul acesta, care semăna mult cu Lev Nikolaevici, era vizitiu la conac şi copiii lui Tolstoi îi tratau ca pe un frate.

Lev Nikolaevici îmbătrînise, însemnarea nu mai este exactă ; totuşi, privindu-şi picioarele goale, îşi aduce aminte de un lucru concret, de femeia iubită care umbla desculţă.

Fapta pe care voia s-o uite, pentru care vroia să-i ceară iertare a rămas întipărită pe vecie.

Lev Nikolaevici nu şi-a uitat aventura pe care ar fi mai drept s-o numim iubire, şi Sofia Andreevna şi-a dat seama de acest lucru ; o vedea în vis pe Aksinia şi în vis sfîşia in bucăţi copilul străin ; înăuntru nu găsea carne, ci vată, se bucura că adevărata crimă se petrecuse numai în vis şi suferea că nu şi-a putut aduce la îndeplinire răzbunarea.

Dar poate că nu amintirea a rănit atît de mult inima Sofiei Andreevna, cit a rănit-o faptul că Lev Nikolaevici a istorisit în *Diavolul* povestea căsătoriei sale cu totul altfel decît în *Anna Karenina* ; a făcut o analiză necruţătoare, scoţînd la lumină minciuna.

Diavolul arată toată falsitatea căsniciei.

Lev Nikolaevici îşi începe naraţiunea descriind viaţa unui tînăr moşier preocupat de gospodăria sa. El trăieşte cu o femeie, nevasta unui ţăran, care lucrează la oraş ; în- tîlnirile lor au loc în camera paznicului sau în seră, într-o seră de felul celor ce existau pe moşiile înstărite. La Ias- naia Poliana o asemenea seră rămăsese de pe timpul casei celei mari. Evgheni este un om bun, biînd, gospodar şi miop, aşa cum miop era şi Tolstoi ; el nu observă că este îndrăgostit de Stepanida. Dar vine. vremea însurătorii : „De ce a ales-o Evgheni pe Liza Annenskaia, iată ceva ce nu se poate explica, după cum niciodată nu se poate explica de ce un bărbat alege cutare femeie şi nu alta“.

Nu se poate explica nici de ce Liza s-a îndrăgostit de Evgheni, şi de ce lui Evgheni îi plăceau ochii Lizei. „Iată ce ar fi putut spune aceşti ochi. De la vîrsta de cincisprezece ani, pe cînd era încă la pension, Liza se îndrăgostea de bărbaţii atrăgători pe care îi întîlnea şi se simţea însufleţită numai atunci cînd era amorezată... Or, tocmai această îndrăgostire dădea ochilor ei expresia aceea deosebită, care-1 fermeca atît pe Evgheni.

în aceeaşi iarnă ea fusese îndrăgostită de doi tineri deodată şi roşea de emoţie nu numai cînd aceştia intrau în încăperea unde se afla dînsa, dar chiar şi cînd li se rosteau numele. Mai pe urmă, însă, cînd mama ei îi dădu să înţeleagă că Irtenev părea să aibă intenţii serioase, dragostea ei pentru Irtenev crescu în aşa măsură, incit Liza deveni aproape nepăsătoare faţă de ceilalţi doi...“

Mai departe istoria căpătă următoarea desfăşurare : cînd Irtenev a cerut-o în căsătorie „era mîndră de el şi totodată se înduioşa gîndindu-se la el, la dragostea ei, cădea în extaz şi se topea de dragul lui“.

Astfel o iubise Irtenev pe Stepanida : era în stare să-i caute urmele prin iarbă. Aceasta era dragostea adevărată.

Ca şi eroul nuvelei *Diavolul,* Lev Nikolaevici s-a însurat cu o fată „nobilă“, deşi spusese la şcoală elevilor şi profesorilor că „a te însura cu o fată nobilă înseamnă să-ţi torni în cap tot veninul civilizaţiei“.. S-a însurat cu Sofia Andreevna ; dar chiar dacă s-ar fi însurat cu altă femeie din aceeaşi societate, şi nefericirea lui şi nefericirea ei erau dinainte determinate şi nu puteau fi îndreptate, oricîte eforturi ar fi făcut acest mare om..

Tolstoi voia să se adapteze. El era tînăr şi ea era tînără. S-au adaptat pentru săptămîni şi ani, dar pmă la urmă Tolstoi nu s-a putut încadra într-o viaţă pe care de multă vreme o depăşise. Nu putea să-i vină de hac „diavolului“'.

Amintirea trecutului a rămas în remuşcări, în vise.

A rămas totodată întrupată într-un drum neobişnuit, greu, amar, întortocheat spre ţărănime, spre popor, înţeles de scriitor î-n prezentul şi în trecutul lui nu şi în viitorul lui.

IDILA

„Idila de la Iasnaia Pol ian a“ numeşte Biriukov viaţa tânărului cuplu Tolstoi, amintind, e drept, şi de clipele de decepţie.

Nu trebuie să dăm prea multă crezare însemnărilor, dat fiindcă ştim că Sofia Andreevna şi poate chiar şi Lev Ni- kolaevici apelau la jurnal mai ales cînd se certau sau sufereau.

In genere trebuie să fim foarte atenţi cînd ne folosim de jurnale şi amintiri, dacă vrem să aflăm adevărul şi nu încercăm să rezolvăm certuri de mult stinse prin moarte.

In ediţia jubiliară jurnalele lui Tolstoi şi comentariile lui cuprind treisprezece volume. Nu putem renunţa la jurnale, dar folosmdu-le trebuie să ţinem minte că există cărţile. Cărţile smt scopul scriitorului, jurnalele mărturisirile lui. înainte de toate, jurnalele se scriu adeseori pentru a fi citite, lucru remarcat de Puşkin cu referire la jurnalele foarte sincere ale lui Rousseau.

Jurnalele lui Tolstoi erau citite de soţia lui ; şi el le citea pe ale ei : era, într-un fel, o discuţie între doi oameni care nu se înţelegeau unul pe celălalt. Dialogul acesta îi ducea la disperare. Mai tîrziu, la 26 martie 1365, .Sofia Andreevna. nota în jurnalul său : „Lui Liovocika îi place să trăiască în poezie şi să se desfete singur; poate pentru că are în suflet multă poezie şi pentru că ţine la ea. Acest lucru m-a făcut să-mi trăiesc şi eu mica mea viaţă

sufletească. Scrie ceva, îl aud, probabil notează şi el în jurnal. Aproape că nu-1 mai citesc. Cum te apuci să citeşti ce scrie celălalt, însemnările tale devin nesincere“.

înseamnă că jurnalele lui Tolstoi, mai ales după căsătorie, nu sînt o discuţie cu sine însuşi.

Casa de la Iasnaia Poliana nu era sărăcăcioasă, era însă incomodă şi lăsată în paragină. Mai tîrziu Sofia Andreevna a mărit o aripă rămasă de la casa cea mare, distrugînd simetria clădirii, dar făcînd-o mai comodă.

De obicei exagerăm nivelul de cultură al vieţii nobililor ruşi. Nobilii s-au întors la conacele lor după ce Ekaterina a Il-a i-a scutit de obligaţia de a sluji în armată, iar de pe la 1860 au început a le părăsi.

Nu trebuie să ne imaginăm ambianţa unui conac după ceea ce vedem în muzee, unde se păstrează obiectele cele mai valoroase din punct de vedere artistic, culese de pe moşiile bogate.

Casa lui Tolstoi era o casă simplă, cu mobilă de strîn- sură, cu oglinzi înnegrite, rămase întîmplător de pe vremea părinţilor.

Tolstoi şi-a reproşat întotdeauna că trăieşte în lux ; el pornea, însă, aproape inconştient, de la ideea ce şi-o făcuse ţăranul cu privire la nivelul de trai. Viaţa familiei sale numeroase era îndestulată, parcul conacului era foarte mare, dar casa era simplă, numai două camere aveau parchet. Cu vederile noastre de astăzi conacul de la Iasnaia Poliana era mai curînd neamenajat.

Casa era călduroasă, odăile de la etaj aveau tavanele destul de înalte, dar nu era confortabilă, încăperile dădeau din una în alta, şi avea şi un aer cam auster.

Deprinderile lui Lev Nikolaevici erau şi ele austere. Avea

obiceiul să doarmă, punîndu-şi sub cap o pernă de piele. Sofia Andreevna a introdus în casă cearşafuri, perne, a fixat slugilor anumite locuri în care să doarmă, pentru

că pînă atunci fiecare se culca pe unde apuca, întinzînc jos o bucată de pîslă.

Casa era sumbră, dar parcul din jurul ei minunat. Lev Nikolaevici avea obiceiul să umble mult, să cutreiere împrejurimile, pe tînăra lui soţie a dus-o, de cum a venit, într-o plimbare de vreo cincisprezece kilometri, după care au plecat cu căruţa la fratele Serghei Nikolaevici. Aveau, bineînţeles, trăsură, dar lui Tolstoi nu i-a trecut pur şi simplu prin cap că dintr-un sat în altul se poate merge cu trăsura.

In afară de aceasta nu aveau nici cai, nici atelajul potrivit pentru trăsură.

Lev Nikolaevici a şovăit să se însoare, dar pînă la urmă a făcut-o cu entuziasm. La Iasnaia Poliana circula o legendă, transmisă nouă de profesorul Peterson, după care Lev Nikolaevici ar fi fixat ziua nunţii cu vecina sa Arsenieva, dar a fugit în ultima clipă, mai precis nu a venit la propria-i nuntă.

Nu cred să fi fost aşa, dar au existat multe şovăieli şi insistente întrebări adresate logodnicei de ce îl iubeşte ea pe el, pe Lev Nikolaevici. Tolstoi a şi întîrziat la biserică, deşi el fusese cel care grăbise nunta. Motivul : nu i se pregătise o cămaşă scrobită pentru nuntă. Mai tîrziu întâmplarea a fost descrisă în *Anna Karenina.*

în casa destul de strimtă, prost luminată, Sofia Andreevna s-a obişnuit cu singurătatea, cu gospodăria, s-a deprins cu gelozia.

Era geloasă, se plictisea, învăţa să zdrăngăne la pian, să citească, punea castraveţi la murat.

Lev Nikolaevici citea alte cărţi decît ea, dwea să scrie, şovăia, cînd i se părea că trebuie să scrie mai repede, nu să stea în cumpănă. Lev Nikolaevici vorbea despre popor, discuta cu copiii, se simţea ca unul de-al lor printre cei din sat. Pentru el soarele şi luna înlocuiau la ţară felinarele de la oraş.

La 23 noiembrie 1862 Sofia Andreevna a scris următoarele cuvinte în jurnalul său autentic, nu în cel inventat şi redactat mai tîrziu : „Nu pot să-l sufăr cu poporul său. Simt că trebuie să aleagă între mine, care reprezint deocamdată familia, şi poporul şi dragostea sa fierbinte pentru el. Ce egoism. O ştiu, eu trăiesc pentru

el, prin el, şi cer acelaşi lucru, pentru că altfel simt că mă sufoc, că sînt strivită, azi am fugit, pentru că mi s-a făcut scîrbă de tot şi de toate. De mătuşică, de studenţi, de N. P., de pereţii şi viaţa de aici, am rîs în hohote de bucurie, cînd am şters-o singură pe nebăgate de seamă din casă. De L. nu mi-era silă, dar am simţit deodată că el şi cu mine ne găsim in două părţi diferite, eu nu pot fi preocupată *cu totul* de poporul lui cum e el, iar el nu poate fi preocupat *cu totul* de mine, aşa cum sînt cuprinsă eu de el. E foarte simplu. Dacă eu nu-1 interesez, dacă sînt doar o păpuşă, dacă sînt numai *nevastă,* şi nu *om,* atunci nu pot şi nu vreau să trăiesc aşa. Bineînţeles că nu fac nimic, nu sînt însă de felul meu o leneşă, dar nu ştiu încă, nu m-am lămurit în primul rînd ce şi unde e ceva de făcut".

Cuvîntul „păpuşă" a fost probabil rostit de multe ori, poate de multe sute de ori în casa de la Iasnaia Poliana. Peste un an, la 23 martie, Lev Nikoîaevici îi scria Tatianei Bers că soţia lui, sora Taniei, Sonia s-a transformat într-o păpuşă de porţelan, picioarele îi sînt de porţelan, stă pe un suport de porţelan, vopsit în verde, cămaşa Soniei e tot de porţelan şi vorbeşte fără să deschidă gura. Totul seamănă cu ea şi totul e de porţelan. E o pă- puşică de porţelan de pe scrin şi e mică, minusculă, poate să stea pe pieptul lui Lev Nikoîaevici prinsă în spatele cravatei. Lev Nikoîaevici scria în continuare : „Ieri am lăsat-o singură. Am intrat în cameră şi am văzut că Dora (căţeluşa) a cărat-o într-un colţ, se joacă cu ea gata s-o spargă. Am bătut-o pe Dora, am pus-o pe Sonia în buzunarul de la vestă, am dus-o la mine în birou. Am comandat La Tuia chiar azi şi mi s-a şi adus o casetă de lemn cu încuietoare, acoperită pe dinafară cu safian, iar pe dinăuntru căptuşită cu catifea vişinie, făcută anume pentru ea să încapă perfect aşezîndu-şi coatele, capul şi trupul aşa ca să nu se mai poată sparge".

Cînd i s-a arătat scrisoarea, bătrînul doctor Bers s-a mirat şi şi-a adus aminte de Hofmann şi de păpuşile lui, de oamenii transformaţi în păpuşi, de Ovidiu Naso cu istorisirile lui despre diferite metamorfoze.

Cred că întâmplarea ne-o poate lămuri dinele Dora. Gulliver

chirurgul care a devenit mai apoi căpitan, după călătoria făcută la liliputani a ajuns la uriaşii cei buni de pe insula Broodingnag şi pe această insulă s-a luptat cu albinele, s-a împiedicat de nişte melci. Odată „un setter alb, nu prea mare, care aparţinea unuia din grădinari, a intrat din întîrnplare în grădină, a trecut pe lîngă locul în care eu (Gulliver—V.Ş.) stăteam culcat. Simţindu-mi prezenţa, clinele s-a îndreptat spre mine, m-a luat în gură, m-a dus la stăpînul său şi m-a aşezat cu grijă pe jos, dînd din coadă“.

Păpuşa, pe care o cară cîinele, este o liliputană, o pitică din casa lui Tolstoi, o pitică, nu numai în comparaţie cu el, dar chiar şi cu alţi oameni din sat. Soţul îşi poartă soţia în buzunar, nici măcar în buzunarul de la haină, ei in cel de la vestă. Dar biata păpuşă care părăsise scrinul de Ia oraş suferea, cădea, se spărgea.

Biata păpuşă suferea foarte tare, căci avea o inimă de om. Sofia Andreevna trăgea cu ochiul în jurnalele lui Tolstoi. De aceea se bucura cînrl soţul ei pleca de acasă, deşi îl iubea foarte mult. Lev Nikolaevici notase la 18 iunie 1863 : „Unde sînt eu, acela care. mă ştiam şi mă iubeam, care uneori mai iese la suprafaţă şi mă bucură şi mă sperie pe mine însumi. Sînt mic şi neînsemnat. Şi sînt aşa de cînd m-am însurat cu femeia pe care o iubesc. Tot ce am scris aici este aproape minciună, este fals. Ideea că ea citeşte şi acum ce scriu, peste umărul meu, mă deranjează şi-mi distruge adevărul“.

La 31 iulie Sofia Andreevna îi răspunde sau, mai exact, scrie pentru ea însăşi : „De cîte ori nu s-o fi întrebat în sinea lui : «De ce m-am însurat ?«■ şi de cîte ori n-a spus cu voce tare : «Unde sînt eu acela care am fost ?»“.

Timpul vindecă rănile, mai bine zis le transformă în cicatrici. Timpul i-a adus Sofiei 'Andreevna copiii şi a în lesnit înţelegerea dintre soţi. Nu dintr-o dată şi nu pînă la capăt. Capătul îl ştim. Lev Nikolaevici scria cărţi. Sofia Andreevna îl lăsa în pace, văzîndu-1 ocupat, dar nota : „E rece, aproape liniştit, foarte ocupat, dar nu e vesel, iar eu sînt distrusă şi furioasă“.

Lev Tolstoi lucrează la o carte. Soţia citeşte ce scrie soţul şi e geloasă. La **20** martie 1865 ea notează : **„In** faţa lui Liovocika mă simt ca un cîine ciumat. Dar nu-1 deranjez, pentru că nu-mi acordă nici

cea mai mică atenţie. Mă doare, eu nu mai exist pentru el. Iar eu simt faţă de el acelaşi sentiment puternic ca altădată, plin de gelozie. Am fost răsfăţată“.

O mare personalitate creşte şi pleacă.

Tolstoi credea că s-a dăruit cu totul Sofiei Andreevna ; de aceea îşi spunea cu reproş : „Să dai totul — nu viaţa de burlac şi de chefuri de la Dusseau şi amantele, ca ceilalţi cînd se însoară, ci să schimbi poezia iubirii, ideile, activitatea obştească pentru poezia căminului familial, să trăieşti un egoism deplin, **cu** excepţia familiei **tale şi să** primeşti drept răsplată grijile casei, bolile copiilor, dulceţu- rile, suspinele, fără nimic care să lumineze viaţa de familie, fără dragostea şi fără fericirea liniştită şi mîndră a vieţii de familie“.

Tolstoi îşi iubea odaia de sub arcade şi fereastra cu grilaj. Inele groase, parcă destinate lanţurilor, erau îngropate în tavan. Altădată, de aceste inele se agăţau şuncile, căci camera în care lucra fusese cămară ; măsuţa era joasă, în faţa ei e un scaun cu picioarele tăiate : Lev Nikolaevici era miop, dar nu purta ochelari.

Despre fericirea de la Iasnaia Poliana scria mătuşii sale Aleksandra Andreevna : „Vă amintiţi că v-am scris odată că oamenii greşesc cînd aşteaptă o fericire în care să nu existe nici greutăţi, nici minciuni, nici supărări, o fericire egală şi deplină. Mă înşelam atunci. Asemenea fericire poate exista şi eu trăiesc de trei ani această fericire. Şi pe zi ce trece ea devine mai liniştită şi mai profundă. Elementele din care este construită această fericire sînt din cele mai neatractive — copiii, care (iertaţi-mă,) se murdăresc şi ţipă, soţia care îl alăptează pe unul, îl plimbă pe celălalt şi în fiecare clipă îmi reproşează că nu văd cît sînt de bolnavi amîndoi, apoi hîrtia şi cerneala cu ajutorul cărora descriu evenimente şi sentimentele unor oameni care nu au existat niciodată. Zilele acestea trebuie să apară prima jumătate din prima parte a romanului *Anul 1805“.*

Concomitent, Lev Nikolaevici îi scria lui Fet că se simte ca Prometeu înlănţuit sau ca Samson captiv.

Scrisoarea se termină printr-o adevărată chemare de trompetă. Tolstoi creşte, creşte — o declară — şi spune că se va face şi mai

mare : „şi mai departe ce va fi ? O neno • rotire ! ! ! Scrieţi-mi ce ecouri o să fie prin cercurile pe care le cunoaşteţi şi, ce e mai important, ce vor spune masele. Mai mult decît sigur romanul va trece neobservat. Mă aştept la aceasta şi o doresc. Măcar de n-aş fi înjurat, pentru că înjurăturile abat din drum firul acela lung, care creşte atît de greu cu atîtea piedici la noi scriitorii nelirici“.

Vorbeşte intenţionat despre roman pe un ton neglijent,
pentru că se simte învingător şi lanţurile care îl leagă de lasnaia Poliana i se par acum de aur.

HOLSTOMER

Lev Nikolaevici socotise odată că a petrecut călare, în şa, aproape şapte ani ; în gubernia Samara avusese intenţia să obţină o nouă rasă de cai, mai nobili decît cea de stepă.

In copilărie, fraţii Tolstoi se lăudau în scrisori că au căzut de pe cal : căderea de pe cal era un semn de bărbăţie.

Cîţi cai n-a privit Lev Nikolaevici în timpul lungilor sale călătorii mergînd în Caupaz, venind din Caucaz, în nenumăratele sale călătorii la Moscova !

Calul, căruţa, zgomotul harnaşamentului îi erau tot atît de cunoscute, cît de cunoscută e astăzi maşina unui om care nu numai că umblă cu ea, dar i-a şi desfăcut şi montat motorul de multe ori.

Pe vremea aceea caii nu alergau numai în paginile cărţilor, nu erau arătaţi numai prin arenele circurilor, nu erau doar modele pentru monumentele istorice de paradă.

în cartea sa *Lev Tolstoi,* B. M. Eihenbaum a adunat multe documente privind importanţa temei calului în literatura anilor şaizeci. Un capitol întreg de douăzeci şi trei de pagini analizează procesul de elaborare a nuvelei *Holsto- mer.* Această analiză începe cu însemnarea făcută de Tolstoi în jurnal după terminarea nuvelei *Doi husari.* La 31 mai 1856 el notează : „Aş vrea să scriu povestea unui cal“. In continuare Eihenbaum comentează : „probabil că ideea s-a născut

sub influenţa cunoştinţei făcute cu A. A. Stahovici, proprietarul unei mari herghelii de cai din gu- bernia Orel şi întemeietorul asociaţiei alergătorilor la curse din Petersburg“.

Fratele lui A. A. Stahovici, M. Stahovici, era scriitor, se pregătea să scrie o povestire despre un trăpaş vestit din Orel, care a străbătut la Moscova două sute de stînjeni in treizeci de secunde în primii ani după 1800. Acest cal se născuse bălţat, iar tipul bălţat nu era caracteristic pentru rasa din Orei. Caii trebuiau să fie suri rotaţi. De aceea el a fost sacrificat pentru că strica'rasa în pofida faptului că alerga minunat.

Stahovici scrie (citez după B. M. Eihenbaum) :

„Soarta acestui cal minunat i-a dat fratelui meu ideea să scrie povestirea *Aventurile unui jugan bălţat.* Fratele mi-a povestit planul: Holstomer este cumpărat la o licitaţie de un negustor bogat din Moscova (aici se face o descriere largă a vieţii cotidiene a acestor amatori de ju- gani mîndri din Orei pentru care dădeau multe mii) ; apoi calul trece în stăpînirea unui ofiţer din gardă de pe timpul ţarului Aleksandr Pavlovici, iar acesta dăruieşte vestitul cal bălţat vestitului Ilia, conducătorul corului de ţigani. Holstomer a .fost călărit şi de ţiganca Taniuşa, care l-a încîntat cu cîntecele sale pe A. S. Puşkin, apoi ajunge în mîna unui haiduc curajos, şi la bătrîneţe, obosit de viaţă, trece la un popă de ţară, apoi la grapa unui ţăran, pentru a muri călărit de un herghelegiu“. Mai departe A. Stahovici îşi aminteşte : „în 1859 sau 1860 am călătorit cu Lev Nikolaevici într-o diligenţă de la Moscova la Iasnaia Po- liana şi i-am povestit subiectul nuvelei *Aventurile unui jugan bălţat,* pe care nu apucase s-o termine fratele meu care murise. Mi S-a părut că istoria a trezit interesul **contelui“.**

Relatarea nu este întru totul exactă. Stahovici precizează că a purtat această discuţie cu Tolstoi pe drumul de la Moscova la Iasnaia Poliana, cînd au mers cu diligenţa, în 1859 sau 1860. însemnarea lui

Tolstoi însă „aş vrea să scriu povestea unui cal“ datează din 1856.

în afară de aceasta mai sînt şi alte amintiri : Tolstoi văzînd un jugan i-ar fi povestit lui Turgheniev istoria acestuia, drept care Turgheniev i-ar fi spus, rîzînd : „Dvs., Lev Nikolaevici, aţi fost odată cal“. Deci tema exista anterior discuţiei cu Stahovici. în afară de aceasta, Stahovici, care cunoştea foarte bine genealogia cailor, nu ar fi făcut o greşeală : în prima variantă a lui Tolstoi calul se numea Hlîstomer, şi nu Holstomer, corectura s-a făcut mai tîrziu, în 1885, după o discuţie cu M. A. Stahovici, fiul celui cu care se întîlnise Tolstoi cu douăzeci şi cinci de ani în urmă. •

Probabil că în 1885, reînnoindu-şi amintirile despre povestirea unchiului său, tînărul Stahovici i-a relatat lui Tolstoi povestea cu calul, dar Tolstoi avusese nevoie de ea mai înainte în alt scop. Aşa cum a scris el istoria unui cal,‘ aceasta nu apare ca o ilustrare a ideii că oamenii şi caii supravieţuiesc strălucirii de altădată şi timpului. în prima variantă a *Ilolstomer-uKii,* după cum a remarcat L. Opul- skaia, se vorbeşte despre moda londoneză. Serpuhovski poartă „pantofi minunaţi“, cu talpa subţire de un deget, care o fi bună pentru pavajele de la Londra, dar nu pentru umblatul pe drumurile acoperite de frunze din satele ruseşti“.

Fără îndoială e ecoul amintirilor de la Londra.

Tolstoi a avut nevoie de istoria calului nu atît pentru a deplînge soarta animalului, ci pentru a privi, în 1861, lumea cu nişte ochi mari şi străini, neîncrezători, ca de cal. înainte de orice, calul este nedumerit şi neîncrezător faţă de sistemul de proprietate, iar în 1861 el se minunează de iobăgie. „Sînt oameni care spun că alţii sînt «ai lor», iar aceştia din urmă sînt mai puternici, mai sănătoşi şi mai liberi clocit stăpînii lor.“ Acest fragment va căpăta extindere în varianta din 1885 : „Există oameni care-i numesc pe alţii oamenii lor, dar niciodată nu i-au văzut şi

toate legăturile lor cu dînşii constau doar în aceea că le fac rău“.

într-un alt loc : „Şi oamenii sînt fericiţi în primul rînd cînd primesc dreptul exclusiv de a numi un lucru oarecare al lor“. In varianta din 1885 tirada juganului are tentă moralizatoare, ea exprimă exigenţe morale : „Şi oamenii nu se străduiesc să facă în viaţă ceea ce socotesc ei că este mai bine, ci caută să poată numi *ale lor* cît mai multe lucruri“.

Cercetarea deosebit de interesantă realizată de L. D. Opulskaia are nevoie, după părerea mea, de unele completări pentru a limpezi subtextul autobiografic al povestirii.

Holstomer este un cal de rasă, cu un sînge neobişnuit, care a ajuns animal de povară şl s-a consolat cu această situaţie ; juganului îi e milă de herghelegiul care îl călăreşte, deşi acela stă strîmb în şa şi pe Holstomer îl doare. Juganul se gândeşte că bătrînul va -face pe grozavul cînd îşi va aprinde ţigara şi-l va durea şi mai tare căci îl va încăleca prost : „De altfel, să mă ierte Dumnezeu, nu-i o noutate pentru mine să sufăr pentru plăcerea altora. Ba am început chiar să găsesc în aceasta un fel de plăcere pe care o poate simţi numai un cal. «Lasă-1 să se umfle în pene, săracu’ ! Face şi el pe viteazul cît e singur, cît nu-1 vede nimeni ;• lasă-1 să stea şi pe o parte».

Juganul este şi frumos şi hidos la bătrîneţe. Rasa s-a păstrat, are ceva maiestuos în „expresia siguranţei de sine şi a liniştii, a puterii şi frumuseţii de care e conştient“.

Caii îl duşmănesc pe Holstomer : sînt cai de rasă, dar nu din cea mai aleasă ; îl dispreţuiesc şi îl chinuiesc pe bătrînul cal nerecunoscut de ei E un fel de rege în exil.

In *Holstomer* şi-au aflat ecoul şi anii nu prea veseli din C'aucaz, şi

problemele cu Heroldia, şi lunga perioadă de insuccese, şi conştiinţa mîndră a propriei sale forţe, singurătatea de la Iasnaia Poliana, certurile cu vecinii, care nu-l înghit pe contele „ciudat“, pentru că acesta ia partea ţăranilor. Toate şi-au aflat locul în structura operei.

Lev Nikolaevici era un om „de rasă“, un om genial, dar şi el era pag şi în viaţă şi în literatură ; „rasa“ lui deosebită, situaţia lui specială în lume, felul lui aparte de a trăi nu aflau recunoaştere.

De aci tristeţea acestei povestiri, atît de dragă lui Tolstoi.

în prima variantă a povestirii, Serpuhovski, aristocratul îmbătrînit, primul stăpîn al calului şi oamenii la care a venit în vizită, mai curînd oaspete nedorit, sînt înfăţişaţi cu simpatie. Sînt rămăşiţe ale vechii boierimi de altădată.

Serpuhovski este un husar îndrăzneţ, jucător de cărţi, care s-a ruinat, dar mai ştie încă să se îmbrace elegant. Oamenii la care vine în vizită lasă o impresie ambiguă. Stăpîna casei este prezentată cu o ironie blîndă : „...Pe cap, în părul blond, frumos, măcar că nu era tot al ei, îşi înfipsese şpelci maxâ de aur, de o formă cu totul deosebită. Mîinile îi erau împodobite cu multe brăţări şi inele, toate scumpe“. în această casă camerista are un nume englezesc deosebit de complicat, pe care stăpînii îl rostesc cu greu, pentru că nu ştiu engleza. Casa este cam pretenţioasă. Stăpînii cam grosolani şi lăudăroşi. Serpuhovski, bătrîn, murdar, cu burta mare, care se culcă în pat fără să-şi scoată cizmele, va apărea mai tîrziu, în 1885, cînd Lev Nikolaevici va ajunge la concluzii finale în ce priveşte viaţa lui de altădată şi întreaga viaţa a oamenilor din cercul său.

Trupul murdar al lui Serpuhovski va fi descris într-un chip respingător. Tolstoi ne povesteşte cum a fost pus mortul într-un coşciug cu canafuri în cele patru colţuri, cum l-au dus într-un. loc anume, acolo

au dezgropat nişte oase vechi intrate în putrefacţie şi peste ele au aşezat „trupul intrat în purtrefacţie, mişunînd de viermi, într-o tunică nouă şi în cizme lustruite“.

Moartea lui Holstomer apare maiestuoasă ; el s-a dovedit folositor pînă la capăt. Cadavrul lui nu a fost mîncat de cîini, cum se preconiza în prima variantă a povestirii: bucăţi din carnea lui au fost furate de o lupoaică, care şi-a hrănit astfel puii iubiţi.

Holstomer şi-a trăit viaţa, folosind-o pînă la capăt, şi-a trăit-o cu dăruire şi conştiinţă. Şi-a recunoscut stăpînul şl l-a salutat nechezînd. Dar pentru stăpîn n-a fost decît un prilej de a se făli.

în cea de a doua variantă a nuvelei, Tolstoi priveşte cu ochii unui om dintr-o altă epocă viaţa meschină, fără sens, a unor fiinţe mărunte, ce se laudă cu bogăţia lor, cu iubirea lor falsă.

în această a doua variantă stăpînul îşi ia rămas bun de la casa lui veche din care a plecat.

Bătrînul cal seamănă cu Eroşka ; el vorbeşte despre viaţa boierilor, spune că este falsă şi. propovăduieşte noi adevăruri cailor.

Tolstoi foloseşte cuvinte care existaseră pînă la el. Preia structuri literare existente anterior, pentru a ne comunica prin vechi procedee rezolvări noi.

Prima variantă a nuvelei *Holstomer* datează din perioada cînd Tolstoi scria romanul *Război şi pace.* Probabil că marea epopee nu i-a dat răgazul să gîndească pînă la capăt, ceea ce părea aproape definitiv conturat. Dar în prima variantă a *Holstomer*-ului nu erau rezolvate pînă la capăt probleme care, iniţial, nu fuseseră soluţionate nici în *Răz boi şi pace.*

Lev Nikolaevici preţuia în povestirea sa un lucru anume : el înţelegea „gustul lacrimilor“ vărsate de vizitiul biciuit ; acest loc îl considera cel mai reuşit în prima variantă a povestirii.

Povestirea a fost lăsată deoparte pentru un timp.

La Iasnaia Poliana era linişte. Părea că toate drumurile ce duceau la Tolstoi erau năpădite de buruieni, cu excepţia drumului mare ce trecea pe lingă Iasnaia Poliana. Tolstoi se cufundase într-o muncă uriaşă.

Partea a III-a

COMPOZIŢIA ROMANULUI *RĂZBOI SI PACE.* UNIVERSUL SAU UMAN

I

După o părere unanim acceptată, romanul *Război şi pace* a fost conceput sau, în orice caz început, în 1860. în martie 1861 Tolstoi îi scria lui Herzen : „Am început cu patru luni în urmă un roman al cărui erou este un decembrist, care se întoarce din surghiun“.

Indicaţia ne face să ne gîndim la fragmentul păstrat dintr-o nuvelă neterminată despre un decembrist, care se întoarce la Moscova. Fragmentul are legătură indirectă cu romanul *Război şi pace* şi cu personajele lui. Eroii acestui fragment slnt bătrînul Piotr şi soţia lui Natalia.

A urmat apoi o pauză : ocupat cu şcoala de la Iasnaia Eoliana, Tolstoi se mulţumeşte să povestească elevilor săi despre războiul cu Napoleon din 1812, relatînd pe scurt, dar cu forţă artistică, întîmplările care trezesc un adevărat elan patriotic în rîndul elevilor.

Tema istorică se concretizează în campania din Crimeea şi în războiul din 1812. Am să reamintesc că în prefaţa la

Decembriştii Tolstoi a dat un tablou istoric amplu, menţio- nînd victoria din 1812 şi

înfrîngerea din 1855.

La 23 februarie 1863 Sofia Andreevna îi scria surorii sale că Tolstoi a început un nou roman. Acelaşi lucru ne spun şi amintirile Tatianei Kuzminskaia. La 8 martie o scurtă menţiune în scrisoarea lui Tolstoi către Maria Ni- kolaevna : „Scriu un roman“. Acelaşi lucru îl aflăm şi din- tr-o scrisoare a scriitorului către A.A. Tolstaia, în care îi spune că se simte liber şi capabil de muncă : „Această muncă este un roman din anii 1810—1820 de care sînt în întregime preocupat din toamnă“. Tema l-a copleşit pe de-a-ntregul, nu mai poate vorbi despre nimic altceva.

Apar conspecte detaliate şi caracterizări ale personajelor, indicîndu-se tot timpul relaţiile lor cu Napoleon, deci ele sînt prezentate nu numai în plan personal, dar şi în corelaţie cu conflictul istoric.

Multă vreme Tolstoi nu s-a putut hotărî asupra momentului istoric cu care să înceapă romanul. Se pare că iniţial avea intenţia să pornească de la 1811. Mai tîrziu a modificat anul în 1805.

Eroii îşi schimbă pe parcurs caracterul ; treptat, Lev Nikolaevici îi 'abordează cu tot mai multă libertate, in- troducînd note critice în caracterizarea lor. Astfel prinţesa Anna Pavlovna Scherer, prezentată la început ca o femeie ideală, sinceră, Care nu se gîndeşte la poziţia ei socială, devine treptat gazda falsă, flecară a unui salon monden, demnă parteneră a omului de nimic, prinţul Vasili Ku- raghin.

Alţi eroi capătă Drofunzime. dezvăluindu-li-se contradicţiile.

In articolul său publicat în volumul 69 al colecţiei „Li- teraturnoe nasledsvo“, E. Zaidenşnur consideră că aprecierea dată iniţial lui Kutuzov, şi anume : „Oare nu au existat mii de ofiţeri, ucişi în timpul războaielor lui Alek- sandr. incontestabil mai viteji, mai cinstiţi şi mai buni decît Kutuzov, libidinos, şmecher şi necredincios ?“ nu ar aparţine lui Tolstoi însuşi; ci ar exprima punctul de vedere al „societăţii mondene“ vrăjmaşe eroului.

Nu credem că acest punct de vedere ar putea fi acceptat pentru că în una din ciorne prinţul Andrei „...ajunge la Bucureşti, unde l-a găsit pe Kutuzov la bal, legînd şireturile la pantofiorii unei moidovence“.

Chiar şi pe cîmpul de la Borodino, cu puţin înainte de . luptă, după ce a fost întîmpinat de preotul cu crucea, Kutuzov nu se comportă ca un erou ideal şi fără pată.

„— Ei, acum gata — a spus Kutuzov semnînd ultima hîrtie. Sculîndu-se cu greu şi-a netezit ceafa cu pielea în multe cute, apoi s-a îndreptat cu faţa înveselită spre uşă.

Preoteasa se înroşi toată şi apucă în grabă tava. Deşi pregătise îndelung mîncarea, nu apucase s-o servească la timp. Acum oferi tava lui Kutuzov, plecîndu-se adînc.

Kutuzov miji ochii, zîmbi, apoi o apucă de bărbie şi spuse :

— Ce frumoasă eşti ! Iţi mulţumesc, draga mea !

Apoi scoase din buzunar cîţiva bănuţi de aur pe care

îi puse pe tavă.

— Ei, cum o mai duci ? — o întrebă Kutuzov, îndrep- tîndu-se spre odaia ce-i fusese repartizată. Preoteasa, zîm- bind cu gropiţe în obraji îl urmă. Aghiotantul ieşi în tindă şi-l pofti pe prinţul Andrei la o gustare ; după o jumătate de oră Kutuzov îl chemă din nou pe prinţ.“

Pe măsură ce-şi scria romanul Tolstoi îi schimba în cîteva rînduri titlul: într-o etapă l-a numit *Trei perioade,* într-alta, *Totul e bine cînd se sfîrşeşte cu bine* şi, în sfîr- şit, *Război şi pace.*

Scena cu care se deschide romanul, descriind salonul Annei Scherer, oferea posibilitatea unei scurte caracterizări a situaţiei din Europa, făcută din punctul de vedere îl diferiţilor reprezentanţi ai înaltei societăţi din Rusia.

Dialogu-l dintre prinţul Andrei şi Pierre contribuie la caracterizarea celor două personaje şi indică izvorul conflictului. La Pierre era originea lui bastardă, la Andrei căsătoria nereuşită şi setea nepotolită de a juca un rol în istorie.

Dar adevăratele conflicte de viaţă ale acestor eroi s-au dovedit a fi altele. •

Ii

Iniţial, Tolstoi şi-a început romanul cu descrierea întoarcerii decembristului Piotr şi a soţiei sale Nataiia Ia Moscova.

Tolstoi era dotat cu un. simţ riguros al timpului ; indica exact data, recurgind la detalii precisetotodată însă părea să nu ia in consideraţie importanţa timpului ca atare.

De aci, în manuscris, variaţia de datare a unor scene fără ca acestea să sufere vreo schimbare.

Nu o dată s-a gîndit Tolstoi să scrie un roman aî cărui erou să fie un nobil care trăieşte în mijlocul ţăranilor. Prima variantă, destul de aproximativă, vorbea despre prizonieratul viitorului decembrist : în felul, acesta nobilul devenit prizonier ajungea printre soldaţi.

A urmat încercarea de a situa această întîmplare în epoca lui Petru I, ceea ce a cerut cercetarea cronicilor. Evenimentele au fost mutate apoi în timpul lui Nikolai I, al lui

Aleksandr II. Tolstoi gîndea în categorii absolute ; pe lingă aeaesta, întrucit ideile s^le exprimau psihologia ţăranului

patriarhal, deci prin esenţa sa erau -conservatoare, ele nu ţineau seama de specificitatea noţiimii de timp.

Tolstoi respinge adesea acele raporturi dintre evenimente, acele deznodăminte, finaluri convenţionale care avuseseră putere de lege pentru romancierii dinaintea lui. El refuză să scrie un roman „cu o intrigă care se complică treptat, stîrnind un interes crescând, cu un deznodământ fericit sau nefericit, odată cu care dispare şi interesul naraţiunii".

Nici moartea, nici nunta nu i se par a fi un deznodământ. El caută deznodământul istoric al evenimentelor, de aceea planul istoric este încărcat de evenimente.

Viziunea acţiunii,' ca un torent care cuprinde soarta oamenilor, a apărut de-abia în procesul de elaborare a romanului.

Concepţia filozofică despre război s-a născut şi eă în timpul elaborării romanului. Rolul ei diferă de la o etapă la alta a acestui proces.

Soluţiile strategice şi tactice ale lui Kutuzov, planul lui de retragere după capitularea armatei austriece, vicleşugul lui Bagration care începe convorbirile cu Murat, pentru a-i ataca apoi pe francezi, prezenţa comandantului de armată pe cîmpul de luptă, hotărîrea lui Tuşin de a trage asupra satului şi de a provoca un incendiu — toate aceste acte volitive sînt luate în consideraţie la începutul romanului ca momente ducînd la un anumit rezultat.

Ideea războiului -stihinic, supunerea lui Kutuzov la necesităţile istorice, sînt concluzii ce apar în a doua jumătate a romanului.

Lev Nikolaevici se abate tot mai mult de la formele

obişnuite ale romanului.

Refuză tot mai mult să accepte principiile artistice specifice vechiului roman, în care eroii se înfruntau în repetate rânduri şi tocmai din aceste confruntări ale lor se năştea

19 — Lev Tolstoi

- (arhitectonica romanului. în textul definitiv dinamica ţine de planul istoric şi este impulsionată de modificarea tensională a viziunii poporului despre lume şi viaţă.

-'   •   ~   ' I I I

Cel ce începuse să scrie romanul *Război şi pace* era un om mîndru, arţăgos, care-şi sublinia originea aristocratică şi nu accepta alt gen de viaţă, âfirmînd că' existenţa nobililor este apropiată sufletului său şi că pentru el nu prezintă interes preocupările unui seminarist oarecare.

Lev Nikolaevici voise ca Andrei Bolkonski să fie nu numai eroul principal al romanului, dar şi exponentul punctului său de vedere asupra războiului. Împreună-cu Pierre, aristocratul Andrei Bolkonski urma să afirme o nouă idee despre război pe noi baze filozofice. în procesul de elaborare a romanului, analizînd problemele de pe poziţia unui rus, care-1 citise pe Voltaire, dar mai ales-pe Aleksandr Herzen, scriitorul ce reuşise să îmbine beletristica cu publicistica, Lev Nikolaevici şi-a asumat răspunderea de a rezolva el personal problemele istoriei şi ale războiului, intervenind cu opinii proprii în ţesătura scrierii.

Destinul războiului depinde de oameni de rînd ca Doh- turov, sau curajosul Timohin, participant la asaltul de la Ismail, vechi tovarăş de-al lui Kutuzov, rămas totuşi căpitan după toate faptele sale de eroism. Războiul are mai mult nevoie de Timohin, decît de Andrei Bolkonski sau de Nikolai Rostov al căror curaj nu a hotărît niciodată rezultatul luptei.

Destinul războiului depinde de modestul Tuşin. în romanul *Totul e bine cînd se sjîrşeşte cu bine,* Lev Nikolaevici vorbea despre originea pe jumătate aristocratică a lui Tuşin, prezentîndu-1 ca un om care cunoştea limbi străine, fusese.educat de preceptori străini, şi împreună cu -fraţii

săi stăpînea o mie de suflete. Prin originea sa Tuşin se situa mai presus de toţi cei din jurul său.

Acest Tuşin purta unele trăsături ale lui Nikolai Niko- laevici Tolstoi, dar prototipul s-a dovedit a fi de prisos. Lev Nikolaevici a. şters apoi urmele nobiliare din biografia lui Tuşin.

Tuşin este un om al vremurilor noi, format într-un mod nou, el nici nu bagă de seamă că Andrei Bolkonski îl tratează oarecum de sus. Tuşin este preocupat de război, dornic să vadă victoria şi nu visează câtuşi- de puţin la o carieră militară. ,

El este o variantă a acelui tip de ofiţer de artilerie instruit pe care-1 întîlnise Tolstoi la Sevastopol.

Trecerea de la ideea că „totul e bine cînd se sfîrşeşte cu bine“ la cea din *Război şi* pace înseamnă afirmarea concepţiei după care viaţa lui Pierre este dreaptă, deşi pare că s-a terminat prin ocnă.

, Istoria pătrundea în romanul lui Tolstoi, care-şi propunea să demonstreze statornicia mândră a vieţii colective, pătrundea puternic, zgomotos, sugerînd viitoare răscoale.

IV

Soarta romanului *Război şi pace* s-a reflectat în istoria elaborării, tipăririi şi reeditării lui.

Scrierea denumită *1805,* roman al contelui L.N. Tolstoi, a fost tipărită în două numere ale revistei *Russkii vestnik* în anii 1865—1866.

Nu mă ocup de textologie şi nu mă consider specialist in acest domeniu, totuşi trebuie să fac o remarcă : în 1866 Tolstoi reia romanul în întregimea lui Corectînd paginile tipărite şi' căutîncb să asambleze toate liniile subiectului. Romanul nu are dimensiuni prea mari. Manuscrisul conţine 363 de foi scrise pe ambele părţi, deci 726 de pagini din care lipsesc 28 de pagini. Acest manuscris a fost tipărit în proporţie de 90% în volumele 13 şi 14 ale ediţiei jubiliare de Opere *complete,* sub numărul 89.

S-a omis din. manuscris ceea ce, după părerea redactorilor, se

apropia de textul definitiv, o soluţie *J*— consider eu— greşită.

Părţile unei cărţi nu există de sine stătătoare, ele fac parte din structura întregului. Merita să se mai consume încă 10% hîrtie pentru a tipări în întregime manuscrisul, completîndu-1 după posibilităţi, cu prezentarea cît mai fidelă a paginilor lipsă. Aceasta ne-ar fi îngăduit să cunoaştem procesul de elaborare şi viziune estetică a autorului.

Nu putem .considera varianta în ciornă a romanului ca o culegere de fragmente, ea reprezintă un întreg şi diferitele fragmente rămîn fără sens dacă nu există ceea ce Tolstoi numea „labirintul legăturilor“. Există o singură soluţie : respectînd munca făcută să edităm totuşi în întregime prima variantă tolstoiană axomanului.

Romaniil *Totul e bine ¿înd se sfîrşeşte cu bine* nu atinge înălţimea genială a romanului *Război şi pace,* dar şi aici sînt capitole splendide, care pot fi înţelese numai în ansamblul operei. Ca să nu mai spunem că acest roman ne ajută să înţelegem drumul de scriitor al lui Tolstoi.

DESPRE PROTOTIPURI ^

Lev Nikolaevici Tolstoi şedea în cabinetul său de la lasnaia Poliana, rupt de întreaga lume şi scria un roman, denumit ulterior *Război şi pace.*

Nu exista încă titlul, nu se definitivase încă genul, scrierea nu era încă roman, şi nici nu a devenit roman, ci a

devenit o carte despre război şi despre pace, a devenit un univers făurit de Tolstoi.

Sofia Andreevna ar fi vrut ca Lev Nikolaevici s-o descrie în roman pe ea sau, în cel mai rău caz, familia ei. Era ca şi cînd toată familia, chiar şi logodnicul refuzat, N. Polivanov, ar fi luat loc intr-o trăsură ce trăsese ia scară.

S.A. Tolstaia scria surorilor sale la 11 noiembrie 1862 : „Fetelor, vă spun în secret, dar să nu mă trădaţi' Liovocika ne va înfăţişa într-un roman, cînd va ajunge la vîrsta de 50 de ani“.

Am să relatez o scenă cotidiană descrisă de T.A. Kuz- minskaia care nu excela prin modestie, era flecară, dar scria amuzant. într-o scrisoare către Polivanov, T.A. Kuz- minskaia descrie lectura romanului în sînul familiei, la sfârşitul anului 1864 : „Despre familia Rostov se spune că ar âVea prototipuri reale ; mie uneia îmi sînt cu toţii familiară ! Boris mi-aduce aminte de dumneata prin aspectul său exterior, şi felul de a se purta. Vera este întruchiparea Lizei ; are aerul ei sever şi aceeaşi atitudine faţă de noi, adică mai ales faţă de Sonia, nu de mine. Contesa Rostova mi-aduce aminte de mama, îndeosebi de felul ei de a se purta cu mine. Cînd se citau pasajele despre Nataş'a, Va- renka (Perfilieva) îmi făcea mereu cu ochiul, pare-se însă că nimeni n-a observat-o. Şi acum ai să rîzi, dar Mirrii, păpuşa mea cea mare a nimerit şi ea în roman. Ţi-aduci aminte cum o cununam cu dumneata ? Eu insistam s-o săruţi, iar d-ta nu .voiai şi ai agăţat-o de uşă, iar eu m-am plîns apoi mamei ? Da, multe, foarte multe lucruri vei găsi în roman. Celorlalţi, Pierre le-a plăcut cel mai puţin. Mie însă cel mai mult. Mie îmi plac asemenea oameni. Mica prinţesă a fost lăudată de doamne, deşi n-au putut găsi prototipul după care a descris-o Liovocika... în timp ce Liovocika citea şi mulţi au fost identificaţi, Varenka a

/

spus deodată cu voce tare : «Mamă, dar Maria Dmitrievna Ahrosimova sînt'eţi dvs,, aduce atît de mult cu dvs.v» — «Nu ştiu, nu ştiu Varenka, eu nu merit să fiu descrisă» — snuse Nastasia Sergheevna“.

Se povesteşte că Lev Lvovici, după -ce şi-ă terminat-de scris prima carte, a dat-o spre lectură tatălui său cu teamă. Era într-o seară. A doua zi dimineaţă, venind la micul dejun, Tolstoi a pus manuscrisul pe masă şi a început să mănînce. Fiul l-a întrebat emoţionat : „Ei, cum e ?“ — „Foarte bine, a spus Lev Nikolaevici. Bine. Voi cei din familia Berş sînteţi toţi foarte talentaţi".

Cei din familia Bers erau şi cei care căutau prototipurile.

Dar pe mine acest gîngurit familiar nu mă convinge. Nu mă convinge nici. faptul că Lev Tihomirov spune în amintirile sale că atunci cînd s-a citit *Război şi pace* în casa moşierului Koptev din Tuia, bătrâna doică a recunoscut în eroii romanului cunoştinţe ale familiei, indicând : „Asta-i cutare, ăsta-i cutare“.-

Nu cred : nu-1 cred pe Tihomirov, n-o cred pe doică.

Să luăm cazul Nataşei Rost ova. Ni se spune că Tatiana Kuzminskaia gste prototipul Nataşei. în primul rînd acest lucru nu ne explică nimic.: n-o cunoaştem pe Kuzminskaia şi chiar dacă am cunoaşte-o n-am putea-o înţelege atît de bine, cum se spune că a înţeles-o Tolstoi.

Ipotezele cu privire la'împrumuturi şi cele privind-prototipurile vin în contradicţie unele cu altele.

Unii spun că Nataşa Rostova este împrumutată din- tr-un roman englez, alţii că este copiată după sora soţiei.

Nu e nici *o* logică în toate acestea.

Să nu uităm că Tolstoi îşi avea felul lui aparte de a lucra. în ciornele pentru romanul' *Decembriştii* el a descris întoarcerea bătrânului decembrist Piotr cu soţia sa Natalia. Decembristul 'se schimbase mult, era acum un bătrân bun

la suflet, dar lipsit de voinţă, cam vanitos şi-i plăcea să tragă la măsea. Acest decembrist este Pierre, iar soţia lui este Nataşa.

Decembristul se întoarce la Moscova după războiul din Crimeea. Mîine se va întîlni cu oameni noi, azi merge cu fiul său la baie. Se întoarce acasă şi soţia (Natalia) îi spune, ca întotdeauna, aceleaşi cuvinte obişnuite, că este atît de curat, încît „pai'că ar fi luminos".

Romanul despre decembrişti nu a fost terminat, nu a fost tipărit, dar scena a rămas.

în *Război şi pace* Nataşa Roştova, întîlnindu-1 pe Pierre întors din prizonierat, îi spune Măriei Bolkonskaia :

„— E aşa de curat, de neted, proaspăt ; ca şi cum ar fi ieşit din baie ; înţelegi ? Dintr-o baie din punct de vedere moral. Şi hăinuţa îi e scurtă- şi părul îi este tuns, exact parcă scos din baie... Aşa era şi tata".

Coincidenţa nu este întâmplătoare.

Lev Nikolaeviri Tolstoi o descoperea pe Nataşa, pornind de la soţia decembristului, care îşi urmase soţul în Siberia şi aflase acolo o viaţă nouă.

Indicaţiile Tatianei Kuzminskaia sînt contradictorii. Pe de o parte ea aminteşte de întîmplări din propria-i biografie, ce par a semăna cu viaţa eroinei lui Tolstoi, pe de altă parte în aceeaşi carte, *Viaţa mea acasă şi la Iasnaia Poliana,* se referă la romanul *Aurora Flott* de Braddon.

Lev Nikolaevici îi spunea : „Tania, tu te recunoşti în acest roman". — în *Aurora ?* Da, desigur. Şi eu vreau să fiu ca ea".

într-adevăr, unii aflau prototipul Nataşei în acest roman^ apărut în

/

traducei'e rusească în 1870 la Sankt-Pe- tersburg. Toate aceste asocieri — o repet — pot fi continuate la nesfîrşit, dar este un joc nefolositor, ba chiar dăunător, care nu are nimic comun cu adevărul.

La 3 mai 1885 Lev Nikolaevici scria Luizei Ivanovna Volkonskaiâ, născută Truszon, soţia lui A.A. Volkonski. Luiza Ivanovna nu era un om străin pentru el, o vizitase în tinereţe şi ecouri ale acestei cunoştinţe le aflăm în *Povestea zilei de ieri.*

Iată ce conţine această scrisoare către o veche cunoştinţă şi rudă :

„Dragă prinţesă, sînt foarte fericit de întîmplarea care v-a făcut să vă aduceţi aminte de mine şi pentru a vă dovedi acest lucru mă grăbesc să fac imposibilul, adică să răspund la întrebarea pe care mi-o puneţi. Andrei Bol- konski nu este nimeni, ca orice personaj creat de romancier şi nu de un autor de memorii. Mi-ar fi fost ruşine să-mi dau cartea la tipar dacă toată munca mea s-ar fi redus ia copierea unor portrete, la aflarea unor date, la amintiri despre... Voi încerca să vă explic cine este Andrei din romanul meu. în bătălia de la Austerlitz, care va fi descrisă pe larg, aveam nevoie să moară un om tînăr, un om strălucitor ; mersul evenimentelor în roman cerea mai tîrziu numai prezenţa bătrânului Bolkonski şi'a fiicei lui ; dar cum este greu să descrii un personaj care nu este prin nimic Legat de restul romanului, am hotărît ca acest tînăr strălucitor să fie fiul bătrînului Bolkonski. Mai apoi personajul a început să mă intereseze, li aflasem un rol în viitoarea desfăşurare a romanului, mi-a fost milă de el, drept care l-am făcut doar grav rănit în loc să-l fac să moară. Iată, deci, dragă prinţesă, o explicaţie absolut autentică, deşi nu tocmai clară, a ceea ce reprezintă Bolkonski“.

Aşadar, Tolstoi refuza ideea prototipului.

Totuşi Sofia Andreevna Tolstaia, slujitoarea devotată a teoriei prototipurilor, scrisese pe dosul portretului Luizei Ivanovna că este prototipul Lizei Bolkonskaia, soţia lui Andrei Bolkonski.

Firul gîndirii Sofiei Andreevna este foarte clar. Andrei Bolkonski este Volkonski, iar Luiza Volkonskaia este, fără îndoială, soţia **lui** : iniţialele coincid. E de ales pe cine să crezi, pe Lev Nikolaevici său pe Sofia Andreevna ?

Eu unul îl cred pe Lev Nikolaevici.

DESPRE IDEILE ŞI CĂUTĂRILE LUI TpLSTOI

I

Analiza psihologică, — ..dialectica sufletului", cum spusese Cernîşevski — are la Tolstoi un caracter aparte/ Tolstoi desparte motivele adevărate ale acţiunilor'umane de motivarea lor logico-lingvistică.

în *Cazacii* şi mai ales în *Război şi pace* soluţiile nu decurg din aprecierea unei conştiinţe independente, cum am spune noi astăzi, ci din necesitatea existenţială considerată în sensul larg al cuvîntului.

Oamenii „soluţiilor în vorbe“ sînt dispreţuiţi de Tolstoi: de aci atitudinea sa faţă de Napoleon, de Rostopcin şi de Speranski. • '

Citind „aforismele istorice“ ale ’lui Napoleon Tolstoi adaugă : „De aci rezultă un singur lucru : cuvintele nu înseamnă nimic, nu exprimă realitatea. Cuvintele se rostesc pentru că nu există altă soluţie, fără voie, aşa cum respiri sau dormi sau mănînci. După mine un singur lucru e ciudat : faptul că vrem să explicăm logic ceea ce'se face ilogic“.

Ani de-a rîndul Tolstoi a fost preocupat să înţeleagă esenţa procesului istoric ..ilogic“. Ca şi cei mai buni dintre contemporanii săi,

el întrevedeaX) soluţie, dar nu putea să-i dea o formulare, înlocuind legile gmerale de dezvoltare ale omenirii prin atitudinea colectivista a ţărănimii, pe care o identifica cu omenirea întreagă.

încă din timpul luptelor de la Sevastopol, Lev Nikolaevici începuseră înţeleagă ce së petrece în jurul lui ; socotea însă că numai unii generali proşti sînt vinovaţi de înfrîngere, că vinovat este ţarul şi că imediat după moartea *acestui* ţar, vor veni timpuri bune pentru Rusia.

Tolstoi îşi urma propriul său drum întru cunoaşterea legilor vieţii şi atunci cînd, de peste doi ani, lucra la roman şi socotea că scrisese mult.

Ca de obicei, greutăţile cele mai importante erau încă în faţă, deşi romanul *Anul 1805* s-a integrat aproape fără schimbări ca partè în romanul *Război şi pace.*

în revista *Russkii vestnik,* în 1866, se tipărise cea de-a, doua parte a romanului *Anul 1805.* Romanul *Război şi pace* se zămislea şi în mai 1866 era gata-prima redactare în ciornă. în această variantă, Pierre se căsătorea cu Na- taşa, Andrei Bolkonski şi Petia Rostov rămîneau în viaţă, Hélène Kuraghina murea.

Numai biruind greutăţile poţi realiza o operă de artă autentică. Lev Nikolaevici a ' renunţat la construcţia vechiului roman, l-a reluat, scria iarăşi şi iarăşi, scria mereu, schimbînd variantă după variantă ; aşeza subiectul romanesc în sisteme noi de relaţii ; pentru dezlegarea istoriei vechile relaţii şi şabloane romaneşti, ca de pildă întîlnirile întîmplătoare, coincidenţele, sfătuitorii cei buni, morţile la momentul oportun şi învierea eroilor principali se arătau a fi ineficiente.

Lev Nikolaevici ba scria, cu scrisul său mare şi indescifrabil, variantă după variantă, ba dicta, grăbindu-se, dar fără să şe emoţioneze, ba spunea „taie“ şi se entuziasma cînd modifică vechea structură, introducînd un nou element al cunoaşterii.

Comentariul evenimentelor militare ba apărea ca apar- ţinînd

eroilor, ba se concentra în fragmente aparte, în capitole speciale de teorie militară, ba dispărea cu desăvîr-

şire ca în ediţia din 1873. Tot timpul, neîncetat, Tolstoi perfecţiona procedeele de zugrăvire a generalului prin amă- nunte, prin particular.

De aceea pentru Tolstoi avea mare importanţă autenticitatea locală a detaliului.

Mai tîrziu Turgheniev, criticîndu-1 pe Tolstoi într-o scrisoare adresată lui P. Annbnkov din Baden-Baden la 2 februarie 1866, spunea : „...Tolstoi îl uimeşte pe cititor cu vîrful cizmei lui Aleksandr, cu rîsul lui Speranski, îl face să creadă că ştie toate acestea de vreme ce a ajuns la asemenea mărunţişuri, cînd colo el nu ştie decîi aceste mărunţişuri“. '

.în realitate Tolstoi şti'a foarte multe despre războiul din 1812. Trecuseră numai cincizeci de ani de la marile bătălii; avusese prilejul să se intîlnească adesea cu oameni care participaseră nemijlocit la lupte şi la întreaga campanie, în afară de aceasta cunoştea întreaga literatură oficială şi memoralistică, rusă şi franceză., precum şi multe cărţi mărunte care păstraseră notate exact şi direct pe urmele evenimentelor, acele amănunte care-i uimiseră pe contemporani. De exemplu, Tolstoi s-a folosit de cartea ***Amintirile unui martor ocular, despre invazia francezilor la Moscova în 1812 cit tabloul incendiului Moscovei.*** Cartea, publicată fără semnătură, fusese scrisă de A. Riazanţev. Lev Niko- laevici a împrumutat o serie de mici amănunte : jefuirea unei familii, smulgerea 'cerceilor din urechile femeilor, salvarea unui copil din incendiu şi nu atîi amintirea acestor întîmplări în sinq, cît mai ales trăsăturile lor caracteristice. Tolstoi recurgea la metonimie : lua o parte dintr-un întreg, pentru ca cititorul, dînd crezare acestei părţi să vadă întregul ca ceva real. Maniera sa de a scrie repeta modul **de** â vedea al omului, care sesizează mai întîi o parte şi apoi întregul.

\--

Lăudînd basmul lui Andersen *Regele gol,* el nota în jurnal că menirea artei e de a demonstra că regele e gol. Pentru a dezvălui trăsăturile caracteristice ale războiului din 1312, caracterul lui spontan şi popular, măreţia eroismului popular, pentru a renunţa la convenţional, Tolstoi trebuia să vadă cîmpul de la Borodino în realitate, în lucrurile cele mai mărunte.

II

Se părea că sosise timpul să înceapă diligenţeie pentru tipărirea cărţii.

în vederea acestui lucru Lev Nikqlaevlci a plecat în 1867 la Moscova. Călătoria mai avea drept scop şi vizitarea cîmpului de luptă de la Borodino.

Avea nevoie de un tovarăş de drum pentru Borodino şi, cum toţi erau ocupaţi, a plecat cu Stepan Andreeviei Bers, fratele în vîrstă de 12 ani al Sofiei Andreevna, pe care, bineînţeles, în vremea aceea îl chema Stiopa.

Au parcurs o sută de verste într-o zi şi o noapte. La Borodino au tras la mănăstirea Mîntuitorului, construită de văduva generalului Tucikov pe locul morţii acestuia. La mănăstire aveau o egumenă cunoscută.

Timp de două zile a cutreierat Lev Nikolaevici cîmpul pe care cu o jumătate de secol înainte luptaseră faţă^în faţă mai bine de două sute de mii de oameni şi pe care căzuseră o sută de mii de luptători din ambele părţi. Totul se schimbase : izbele încetaseră să mai fie capcane, gardurile nu mai erau bariere pentru cavalerie şi adăpost pentru infanterie, cîmpul era .din nou semănat eu secară, vechile morminte dispăruseră, pământul se nivelase, fusese arat.

Timp de două zile a căutat martori oculari ai luptei ; **a** aflat că un soldat bătrîn, paznicul unuia din monumen-

tele de pe cîmpul de la Borodino murise de curînd. între timp, Stiopa -se juca la mănăstire cu cîinele rămas de la bătrînul soidat,

Lev Nikolaevici cunoştea locurile din cărţi, îşi lua totuşi notiţe ; primele însemnări au fost scrise de Stiopa pe o hîrtie mare. Stiopa nota : „Kutuzov a sosit pentru a trece în revistă armata. A făcut trecerea în revistă la Ţarevo- Zaimşce, apoi a plecat la Stariţa şi Zubţov". Mai notase că la 23 septembrie, cu 50 de ani în urmă, fusese timp fru mos, că „Gorki este o înălţime". Sînt opt însemnări de acestea, fragmentare.

Apoi începe să noteze Lev Nikolaevici *nsuşi ; însemnările se referă la portretele oamenilor, la amănunte.

Iată o însemnare : „Konovniţîn este într-o manta legată cu un fular în loc de brîu, cu căciulă". „Bărbia lui Kutuzov." Apoi o nouă însemnare : „Se vede în depărtare la distanţă de 25 de verste. Umbrele negre ale pădurilor ; ale construcţiilor şi ale kurganelor la răsărit. Soarele'Tăsare la stînga, în spate. Francezii au soarele în faţă".

După multe transformări a apărut în roman o descriere simplă şi convingătoare : „Soarele se ivise aprins şi razele lui piezişe bateau drept în faţa lui Napoleon, care-şi pusese mîinile, streaşină la ochi şi se uita spre'avanposturi. Fumul se aşternea în faţa avanposturilor şi se părea cînd că se mişcă fumul, cînd că se mişcă avanposturile".

Lev Nikglaevici cunoştea bine materialul istoric, avea acasă copii dwpă portretele din galeria Palatului de iarnă, dedicată anului 1812. Mai avea cărţile lui Mihailovski-Da- nilevski, precum şi *însemnările de campanie ale unui ar- tilerist,* apărute anonim, scrise de Ilia Radojiţki, care lucrase mai tîrziu la uzina de armament din Tuia.

Radojiţki era un ofiţer de artilerie curajos şi inteligent, modest ca şi Tuşin, eroul din *Război şi pace,* şi un om care ştia să scrie. Iată fragmente din tabloul luptei de la Bo-

rodino descris de el : „Rîul Kolocia trecea prin faţa liniei de bătaie ; ieşea din stingă, din pădure şi făcînd un cot pe lingă flancul drept, se vărsa în rîul Moscova ; malul lui drept deţinut de noi era destul de abrupt şi domina malul sting ; drumul cel mare de la Smolensk spre Moscova traversa rîul Ko'îocia prin satul Borodino, aproape de centrul poziţiilor. Kurganul înalt de pe malul nostru părea într-a- diris destinat comandantului de armată pentru ă supraveghea tot spaţiul cîmpului de bătaie. De aici lanţul de coline se întindea spre flancul stîng,- cotind pînă la pădurea cea mare, care acoperea tot flancul şi spatele frontului nostru... In tot acest spaţiu de la pădure pînă la. vărsarea rîului Kolocia, pe o distanţă de aproape şapte verste erau aşezate, în trei linii, armatele ruseşti cu rezerve. De-a lungul întregului front pe înălţimi, s-au săpat tranşee pentru a acoperi artileria ; au fost săpate de faţă cu noi zi şi noapte de către luptătorii din detaşamentele de partizani“.

Descrierea lui Radojiţki este exactă şi Lev Nikolaevici - a pornit poate de la ea, cînd a descris lupta de la Borodino, lăudînd ipoteza, împărtăşită de mulţi militari de autoritate, precum că Napoleon a trecut pe neaşteptate încă la 2'4 septembrie 1812 rîul Kolocia şi a cucerit flancul nostru sting, reduta Şevardinski, dar slăbindu-i forţele din cauza .loviturilor noastre nu'a mai atacat pe 25, iar pe 26 a avut loc bătălia pe poziţiile pregătite în grabă de ruşi.

Astfel, datorită iniţiativei lui Napoleon bătălia şi-a -schimbat mersul, toate planurile de dislocare a armatelor au fost date peste eap. De aceea Tolstoi a înfăţişat în textul romanului planul bătăliei aşa cum l-a conceput el.

Bătălia se contura în faţa ochilor lui Tolstoi ; el îşi schimba hotărîrile iniţiale, dădea o nouă desfăşurare tabloului, îl introducea pe Pierre care nu înţelegea CUt’SUl luptei. Revenind la Moscova, Tolstoi scria : „Sînt foarte mulţumit de călătoria mea şi chiar de felul cum am suportat-o, deşi nu am prea dormit şi nici mîncare ca lumea n-am avut. Numai să-mi dea Dumnezeu sănătate şi linişte şi am să descriu bătălia de la Borodino cum n-a mai făcut-o nimeni pînă acum“.

Gogol spunea : „Pot fi numiţi oameni înaintaţi numai aceia care văd tot ceea ce văd şi ceilalţi (toţi ceilalţi, nu numai unii) şi, bazîndu-se pe totalitatea celon văzute, văd tot ceea ce ceilalţi nu văd...“

Generalul Dragomirov a fost de acord cu explicaţia dată de Tolstoi bătăliei de la Borodino, deşi pînă nu citise romanul nu văzuse ceea ce sesizase scriitorul. Luc-rul cel mai important în soluţia lui Tolstoi nu este problema dislocării fronturilor, a armatei franceze şi ruse ; lucrul principal se referă la interpretarea luptelor, la relevarea cauzelor, a evenimentelor istorice, a importanţei pe care o are conştiinţa poporului în război ; aceste probleme Tolstoi le rezolva analizând psihologia soldaţilor, psihologia lui Kutu- zov, a comandanţilor de armată germani, a lui Pierre, a lui Andrei Bolkonski şi a doctorului, extenuat de numărul prea mare de operaţii.

Două zile a hoinărit Lev Nikolaevici, căutînd să facă să reînvie trecutul. La întoarcere a găsit o troică mare şi un surugiu voinic, înalt, care a gonit din răsputeri.

■ Văzînd că Stiopa este înspăimîntat de viteză, Lev Nikolaevici l-a întrebat ce ar vrea să facă el în viaţă.

Stiopa a răspuns : „îmi pare foarte rău că nu'sînt fiul . dvs. Ley Nikolaevici“.

Lev Nikolaevici nu s-a mirat de răspuns, se ştia iubit de copii. Privind umbrele ce zburau în' stingă drumului i-a spus băiatului :

„Iar eu, Stiopa, aş vrea să fiu înţeles de ceilalţi oameni. Istoricii dau descrieri inexacte şi superficiale, dar pentru a înţelege, trebuie să ghiceşti structura internă a vieţii“.

ELEVII ŞCOLII DE LA IASNAIA POLI AN A, PLATON KARATAEV ŞI NIKOLAI ROSTOV

In 1362 Lev Nikolaevici se ocupa de pedagogie şi se convingea tot mai mult de justeţea ideii lui Rousseau după care în copil sălăşluiesc elementele omului desăvîrşit, nealterat.

Visînd la idealul de om liber, Tolstoi îl afla în copiii de ţărani, al căror suflet nu fusese încă mutilat de violenţe. Lumea ţăranilor îi apărea ca o unire de forţe vii, ce se dezvoltă liber, fără să-şi altereze forma iniţială.

Pe atunci Tolstoi considera căzăcimea <frept exemplu ideal de viaţă rurală. In această problemă el venea în contradicţie cu sine însuşi, pentru că era moşier, vroia să fie un moşier bunţ iar cazacii nu aveau moşieri. Tolstoi vroia să vadă în Eroşka un exemplu de om care se dezvoltase liber, dar universul lui Eroşka nu mai exista, cazacii din jurul lui se deosebeau de el. Ei se judecă, îşi contestă unii altora livezile ; s-a zis cu căzăcimea. S-a dus viaţa ţărănească patriarhală, s-a dus demult.

Tolstoi socotea că „idealul nu se află înainte, ci în urmă“.

Platon Karataev ţine de acest ideal. ,

Figura lui Platon Karataev a apărut în faza finală de elaborare a operei ; iniţial, în planul romanului nu exista nici Karataev, nici un alt personaj pe care să-l- presupunem că ar fi putut deveni Karataev. în prizonierat Pierre este singur ; el se ocupă de copilul salvat din incendiu.

Karataev este introdus în roman printr-o descriere nu prea amplă, dar densă, ocupînd două capitole în episoadele legate de captivitatea lui Pierre Bezuhov şi iarăşi cîteva capitole în cartea următoare, cînd se descrie retragerea francezilor din Moscova.

Karataev este dintr-o familie de ţărani înstăriţi, care mai număra şi alţi bărbaţi maturi.

Totul la Karataev e bine. S-ar zice că nu vede războiul şi nici nu vorbeşte despre el. în Rusia la începutul secolului al XlX-lea soldatul era rupt de viaţa ţărănească, războaiele îl făceau să umble prin multe ţări.

Mulţi străini au scris despre soldatul rus în perioada războiului din 1812. Voi cita un fragment : „Rusul moare fără frică, chiar în locul în care comandantul i-a ordonat să moară“ (Buoginet).

Dacă socotim că Platon Karataev a început serviciul militar la 21 de ani, înseamnă că el este în armată de 30 de ani, în orice caz de peste 25 de ani. Deci şi-a început serviciul militar pe la 1780, deci trebuie să fie soldat de pe timpul lui Suvorov, cu o mare experienţă militară.

Soldaţii care au făcut campaniile lui Suvorov erau bine instruiţi, plini de iniţiativă ; înţelegeau manevrele pe care trebuiau să le execute.

Dar Platon Karataev nu este la Tolstoi soldat, ci ţăran, deşi ni se spune că trebuie să aibă peste 50 de ani, dacă ar fi să judecăm după povestirile lui despre -campaniile la care a luat parte ca soldat.

Karataev este un ţăran prizonier, după cum Pierre este un nobil prizonier.

Prizonieratul îl readuce pe Karataev la viaţa patriarhală a satului.

El este o picătură de lichid care a căpătat, prin voinţa lui Tolstoi, forma ei sferică adevărată.

„Nu înţelegea şi nu putea înţelege serfsul cuvintelor izolate, scoase dintr-o frază. Fiecare cuvînt al lui şi fiecare acţiune erau expresia acelei forţe necunoscute de el, care era viaţa lui. Dar viaţa lui, aşa cum şi-o vedea el, n-avea nici un sens ca viaţă aparte. Ea avea sens doar ca o părticică a întregului, pe care îl simţea necontenit."

Tolstoi spune că Platon Karataev „Vorbea fără prea multă plăcere de viaţa sa de soldat, deşi nu se plîngea de ea, şi repeta adeseori că el, tot timpul serviciului militar, nu fusese măcar o dată'bătut“.

Karataev renunţase cu plăcere la tot ceea ce era soldăţesc şi „se întorsese, fără voia lui, la deprinderile-i vechi de om din popor, de ţăran“.

„— Soldatul, cum vine-n conced, îşi şi scoate cămaşa din nădragi, — spunea el.“

în felul de a vorbi al lui Karataev nu se simte tonul cazon.

Tolstoi subliniază : „Zicalele de care-i era plină vorbirea nu erau dintre acelea de care spun soldaţii, necuviincioase şi obraznice de cele mai multe ori“.

Este greu de crezutcă un om care a trăit timp de treizeci de ani în armată, care a făcut parte din regimentele ruseşti atît de solidare, care a luat parte la campaniile din străinătate, a putut rămîne într-o măsură atît de mare ţăran, străin de orice element ostăşesc.

Interesant că toate zicătorile folosite de Karataev sînt luate de Tolstoi din cărţi.

Livrescă este şi caracterizarea acestor zicători.

„Cea mai însemnată particularitate' a vorbirii lui era spontaneitatea şi cursivitatea. Niciodată, se vedea bine, nu se gîndea la ceea ce spunea sau se pregătea să spună şi, de aceea, repeziciunea şi intonaţiile sale juste aveau o deosebită şi irezistibilă putere de convingere.“

Karataev face totul „nu din cale afară de bine. dar nici prost“. ' •

El ştie să cînte, dar „nu aşa cum cîntă cîntăreţii, care ştiu că-i ascultă cineva“.

De **aci un** deosebit **„iz** de simplitate **şi de** adevăr".

în epoca în care lucra la romanul *Război şi pace* Tolstoi se ocupa de folclor, de baladele ruseşti, studia zicătorile ;

în bibliotecă avea cărţile lui Buslaev, un cercetător profund, dar tendenţios, care exagera elementul retrograd în folclor.

în *însemnări istorice* Buslaev scria : „în perioada

epică nimeni nu era creator unic al mitului, al povestirilor, al cîntecelor. Inspiraţia poetică aparţinea tuturor şi fiecăruia".

într-un alt loc, Buslaev spune în acelaşi articol : „Totul decurgea după cum fusese orânduit, clin vremi străvechi... Chiar mişcările momentane ale inimii, bucuria şi durerea, se exprimau mai puţin printr-o izbucnire personal^ a pasiunii, recurgîndu-se la modalităţi obişnuite de comunicare a simţămintelor, la nuntă prin cînteee de nuntă, la înmormântări prin bocete, în forme constituite o dată pentru totdeauna în trecutul îndepărtat şi repetîndu-se mereu, aproape fără schimbări. Individul nu află ieşire din acest cerc închis".

Buslaev mai adaugă : „întregul domeniu de gîndire al străbunilor noştri se limita Ia limbă. Limba nu era numai o expresie exterioară, ci o parte intrinsecă a acelei activităţi morale organice aparţinînd unui popor întreg, la care, par- ticipînd, indivizii nu se evidenţiază din ansamblul masei populare".

Cercetătorul exagerează şi idealizează elementul colectiv de care vorbeşte şi Tolstoi, asemănîndu-1 cu'viaţa „de roi" a albinelor.

Folclorul îşi are însă evoluţia sa proprie, pe care mai tîrziu a relevat-o V.I. Lenin, spunind că în creaţia populară îşi află expresia năzuinţele şi idealurile poporului ; folclorul este, deci, nu numai o creaţie a istoriei, ci şi o presimţire a viitorului.

Urmînd cursul povestirii, Lev Nikolaevici a ajuns la descrierea

vieţii lui Pierre, făcut şi el prizonier.

în prizonierat Pierre se schimbă, el devine mai simplu, uită de familie şi de avere, îl cunoaşte pe Platon Karataev.

Tolstoi'apelează la forma visului pentru a reda procesul de cunoaştere prin care trece eroul.

Realitatea intră în vis. Realitatea dezleagă în felul ei visul. Această dezlegare este crudă.

Evenimentele reale se împletesc cu visele. Pierre îşi zice „...viaţa este totul. Viaţa este Dumnezeu. Totul se deplasează şi se mişcă şi această mişcare este Dumnezeu. Şi atît timp cît există viaţă; există şi desfătările conştiinţei de dumnezeire. A iubi viaţa înseamnă a iubi pe Dumnezeu. Mai greu şi mai fericit lucru din toate este să iubeşti această viaţă, chiar cînd te chinuieşti şi chiar dacă te chinuieşti pe nedrept“. ,

„«Karataev !» — îşi aduse aminte Pierre.

Şi. deodată parcă, îi apăru aievea în faţă un bătrînel blînd, de mult uitat, fostul lui profesor de geografie din Elveţia. «Stai puţin !» zise moşneagul. Şi-i arătă lui Pierre un glob. Globul acesta era o sferă vie, mişcătoare, fără dimensiuni. Toată suprafaţa globului era alcătuită din stropi îngrămădiţi unul într-altul. Şi picăturile acestea erau toate în continuă mişcare şi deplasare : cîpd se contopeau cî- teva într-un singur strop, cînd dintr-un strop se făceau mai multe. Fiecare strop, năzuia să se întindă, să cîştige cît mai mare suprafaţă, dar celelalte, tinzînd spre acelaşi lucru, îl împingeau, adeseori îl nimiceau,.sau, cîteodată, se uneau cu el.

— Iată, asta-i viaţa ! — spunea bătrînul profesor“.

Acesta este visul. Karataev s-a împrăştiat şi a dispărut.

-— Vous avez compris, mon enfant, — spuse profesorul.

— Vous avez compris, sacré nom, — strigă. o voce.

Visul spunea : „înţelegi, copile ?“
Realitatea spune : „înţelegi, blestematule ?“

Aflăm că Platon Karataev a fost împuşcat, iar căţeluşul lui a trecut în stăpînirea lui Pierre Bezuhov.

Trezirea e crudă, deşi Tolstoi acceptă această aducere la realitate si dispariţia lui Platon Karataev.

In roman mai există un ţăran, partizanul Tihon Şcer- batîi, care ucide un moşier, pentru ca apoi să devină erou chiar şi din punctul de vedere al lui Vasili Denisov. Tihon Şcerbatîi este în intenţiile sale un adept al lui Pugaciov ; rolul său în roman este secundar.

Platon Karataev este acceptat în întregime de Tolstoi, în schimb Fierre devine la sfîrşitul românului decembrist. Eliberarea pe care Pierre a aflat-o în mod paradoxal dato^ rită prizonieratului, eliberarea de avere, de soţia pe care n-o iubea, de sentimentul de culpabilitate, această eliberare a luat sfîrşit, dar în noua familie pe care o întemeiază, Pierre devine cfecembrist. Cu aceasta Platon Karataev nu ar fi fost de acord.

Nikoiai Rostov sosise la timp în satul Bogucearovo,

' unde se răsculaseră mujicii : l-a lovit pe „instigator“ şi i-a adus pe toţi la ascultare. în felul acesta a devenit erou şi eliberator al Măriei Bolkonskaia.

Acum Pierre. se înfruntă cu Nikoiai Rostov, care-1 ^ ascultă

nemulţumit. Pierre povesteşte despre erearea*socie- tăţii secrete :

„— Asociaţia noastră poate chiar să înceteze de a mai fi conspirativă, în cazul în care guvernul o va admite. Ea nu numai că nu este ostilă guvernului, dar este chiar o grupare de adevăraţi conservatori, o grupare de gentilomi, în adevăratul înţeles al cuvîntului. Tot ce vrem noi e doar să nu vină cumva vreun nou Pugaciov să ne taie, mie şi ţie, copiii şi să nu ne trimită Arakceev în lagăr ; iată pentru ce • lucrăm noi mină în mînă. Unicul nostru scop este binele comun şi siguranţa obştească.

— Prea bine, — replică Nikoiai Rostov — numai că o asociaţie secretă este, în consecinţă, ostilă şi dăunătoare şi nu poate da naştere la nimic bun.

— Pentru ce ? Dar Tugendbund-ul, care a salvat Europa (pe atunci n-avea încă nimeni curajul să creadă că Rusia salvase Europa), a dat oare naştere la ceva dăunător ? Tugendbund-ul era o alianţă a virtuţii, a iubirii şi a ajutorului reciproc ; a fost acţiunea pornită din cuvintele propovăduite de Christos, pe cruce..."

Intervine Denisov : -

„— Lasă'.mă, -frate, cu Tugendbund-ul ; o fi el bun pentru cknăţarii ăia, dar mie nu-mi intră în cap aşa ceva şi nu pot să-i spun, pe nume... Totul merge alandala şi-t murdărie peste tot, sînt de acord, dar Tugendbund-ul nu-mi intră în cap şi pace.- Nu eşti mulţumit ?... Propune un bunt ! Ar fi altceva ! Pentru asta, je suis voire hom- me !"

Nikolai nu împărtăşeşte zîmfcetul lui Pierre şi rîsul Nataşei cu care aceştia întîmpină cuvintele lui Denisov. Nikolai spune : „...iar mie dacă Arakceev mi-ar da acum ordin să trec peste voi cu un escadron şi să vă tai cu săbiile n-aş sta nici o clipă la îndoială şi aş trece peste voi. Şi acum, n-ai decît să mă judeci cum vrei".

Convorbirea este ascultată de fiul lui Andrei Bolkonski,' care apoi în vis.realizează tabloul răscoalei decembriştilor aşa cum o înţelege Tolstoi. . ' /

„Se visase pe el şi pe Pierre purtând în cap căşti-, din acelea desenate în ediţia din Plutarh pe care o avea. Mergeau, el şi cu unchiul Pierre, in fruntea unei oştiri imense, şi oştirea asta era formată din nişte linii albe piezişe, ce umpleau văzduhul ca aţele de păianjen eînd zboară toamna în vînt ca funigeii denumiţi de Dessailles le fii de la Vierge. In faţa lor, tot din acelaşi ţesut aerian, doar ceva mai dens,- era gloria. Ei doi, el cu Pierre, se apropiau, din ce în ce. mai mult de ea, uşori şi plini de bucurie. Deodată însă. firele de care erau duşi începură să slăbească şi să se

încîlcească ; înaintau cu greu. Şi unchiul Nikolai Ilici le apăru în faţă, cu înfăţişarea severă, ameninţătoare.

— Voi aţi făcut asta ? —- întreabă el arătînd frînturile de pene şi de ceară roşie. V-am iubit, dar Arakceev mi-a dat ordin şi-l voi ucide pe cel dinţii care mai face un pas înainte“.

Nikolenka îngrozit vede moartea lui Pierre care este în acelaşi timp şi prinţul Andrei. El simte „cum se topeşte de dragoste ; se simţea fără putere, fără oase, fluid. Tatăl său îl mîngîia şi-l compătimea. Dar unchiul Nikolai Iliei se apropia din ce în ce. Pe Nikolenka îl cuprinse groaza şi se trezi“. [1]

Nikolenka se trezeşte cu cuvinte de dragoste pentru tatăl său şi pentru Pierre. El spune :

„— Da, voi face lucruri de care chiar şi *el* ar putea să fie mîndru !...“

Romanul se termină cu făgăduiala. adolescentului de a lupta.

Incepfnd prin a descrie întoarcerea unui decembrist din surghiun, Tolstei a realizat o operă măreaţă, pe'care a încheiat-o cu •legămîntul unui tînăr care era de o seamă cu Herzen.

în timpul cît a lucrat la roman Tplstoi nu a mai făcut însemnări zilnice. Epopeea ţine locul jurnalului.

SORA SOFIEI ANDREEVNA

Fiicele doctorului Andrei Bers au fost descrise nu o dată.

Elisaveta Bers era socotită puţin plicticoasă, deşi o fată

instruită. Mai tîrziu, a scris şi a tipărit lucrări pentru popor şi un studiu despre cursul rublei ruseşti. Sonia şi

Tania erau bune* prietene şi semănau una cu alta, amîn- două talentate, cochete, dar lipsite de poezie. Despre Sonia Bers, viitoarea sa soţie, Tolstoi scria la 8 septembrie 1862 : „Nu are nimic din ceea ce a fost totdeauna, în alte cazuri, important pentru mine, adică poezie şi farmec ; cu toate acestea mă atrage şi nu mă pot stăpîni“.

Sonia era cochetă şi drăguţă. Tatiana era tînără, avea o fire plină de viaţă şi mişcare, înţelegătoare cu alţii, încrezătoare în ea însăşi, extravertită, îi plăcea să citească mult. Pe lîngă aceasta era talentată, foarte muzicală şi avea o voce minunată de contralto.

Ii cunoaştem viaţa intimă din propriile-i memorii, scrise la bătrîneţe, în care a apelat din plin la surse literare.

In cartea ei *Viaţa mea acasă şi la Iasnaia Poliana,* Tatiana Andreevna -nu se foloseşte numai de amintirile Sofiei Andreevna, ci purcede, şi.la comentariul unora dintre scrierile lui Lev Tolstoi. Observaţiile pe care le face asupra vieţii, caracterizările pe care le dă, se dovedeau uneori a fi simple citate.

Ta-tianei Bers îi făceau curte Kovalevski şi Anatoli Şostak. După propriile ei mărturisiri, se sărutase cu Şostak în pădure şi-şi rostiseră cuvinte asemănătoare celor spuse de Anatoli Kuraghin Nataşei Rostova.

Dar fiindcă în pădure nu fusese nimeni în afară de ei Tolstoi nu avusese cum să afle aceste cuvinte. E mai lesne de presupus că Tatiana Andreevna le citise în *Război şi pace,* romanul fiindu-i cunoscut în multe variante. Tolstoi îi dictase nu o dată pasaje întregi.

în amintirile Tatianei Bers şi ale Sofiei Andreevna **un loc** important îl ocupă relaţiile dintre Tatiana şi Serghei **Nikolaevici,** fratele **mai** mare al **lui Lev Nikolaevici.**

Serghei Nikolaevici a trăit aproape tot timpul la moşie : era pasionat de vînătoare, ducea o viaţă demodată, respecta deprinderile vechii nobilimi. Era un frate devotat, avea talentul să rezolve conflictele pe cale amicală, prin discuţii personale, iar pe Lev Nicolaevici l-a scos de multe ori, în tinereţe, din încurcături băneşti.

Tatiana îl cunoştea de mult pe Serghei Nikolaevici, îi era doar rudă. Intre ei era o diferenţă de cel puţin douăzeci de ani şi la început el o trata ca pe o fetiţă.

Serghei Nikolaevici era un bărbat frumos, o fire reţi- . nută şi independentă. Tatianei Andreevna îi plăcea. Am impresia că el nu era tentat de perspectiva unei iubiri ; istoriile pe cate le ştim din scrisori sînt pline de poezie, dar pot fi interpretate ca atitudini ale unui om bătrîn faţă de o fată tînără, sora soţiei fratelui său.

De cincisprezece ani Serghei Nikolaevici trăia cu ţiganca Maria Şişkina pe care o răscumpărase pe cînd era foarte tînără din şatră. Avea cu ea copii, dar nu se căsătorise oficial.

Altădată Lev Nikolaevici socotise că fratele lui nu trebuia să se lege definitiv şi spusese pe jumătate în glumă că Serghei ar trebui să se însoare cu fata unui general. Viaţa de familie a lui Serghei Nikolaevici nu era pentru nimeni un secret, dat fiind că Lev Nikolaevici îl vizita adesea la el acasă.

Şi iată că a început o lungă istorie de amor. Totul a pornit, cred, de la cochetăriile tinerei fete. Probabil că Serghei Nikolaevici i-a spus nu o dată Tatianei cuvinte gingaşe.

Cuvântul „dragoste“ a. fost . probabil smuls de pe buzele acestui om sever şi lipsit de uzajul cochetăriei.

Tatiana Andreevna era foarte insistentă.

Tolstoi seria la 1 ianuarie 1864 : „Cum privesc eu viitorul vostru ? Vrei să o ştii ? Să-ţi spun. Serioja a promis să vină la noi după două zile şi nu a venit nici pînă acum.

Am aflat că naşte Maşa, dar încă înainte de aceste veşti am fost neliniştit". _

Tolstoi duce muncă de lămurire cu cumnata sa : „în suflet, *în faţa lui Dumnezeu, îţi spun,* dorinţa mea este *da.* Dar mi-e frică să nu fie *nu".*

întîlnirile continuau. Tania îl însoţea la vînătoare pe Lev Nikolaevici, iar acesta se ducea adesea cu fratele său, la moşia Pirogovo, unde era un loc cu vînat bun.

Iată ce notează Tolstoi la 9 august 1864 despre ziua de duminică petrecută la Pirogovo : „Am mers pe drumul cel-vechi. La patru verste distanţă am intrat în băltoacă şi am lăsat să-mi scape o becaţă. După aceea, lîngă Pirogovo, lîngă cătunul Ikonski am ucis o dropie şi o becaţă. Tania şi o grămadă de băieţandri din sat au fost de faţă şi au chiuit".

Au înnoptat la Pirogovo. A doua zi, Lev Nikolaevici notează : „între Serioja şi Tania a fost ceva. O văd după diferite semne şi mi-e foarte neplăcut. Nu va aduce nimic decît durere,- pentru toţi numai durere. în nici un caz nu va ieşi nimic bun".

Întîlnirile continuau în grădina de la Iasnaia Poliana. în salon Tatiana cînta romanţele lui Fet.

Lev Nikolaevici asculta şi era neliniştit.

Tînără, frumoasă, amazoană desăvîrşită, Tatiana Andreevna ii plăcea lui Serghei Nikolaevici, îl îmbăta cu vinul farmecului său tineresc. Pînă atunci unica lui ocupaţie fusese vânătoarea. Din coastele lupilor împuşcaţi făcuse gărduleţe la straturile de flori ale moşiei sale ajunse în paragină. Cîndva îi plăcuseră cîntecele ţigăneşti, acum nu-i mai plăceau.

Tatiana Andreevna se interesa în dreapta şi în stînga dacă cineva se poate însura cu sora soţiei fratelui său. După legile bisericii, lucrul era interzis ; se îngăduia numai căsătoria concomitentă a ambelor perechi, dat fiind că în

acest fel, pînă la oficierea căsătoriei, ei nu erau rude. Se putea însă găsi un preot să fie convins să-i căsătorească fără să întrebe prea multe şi o căsătorie celebrată în acest fel nu era desfăcută.

Toate păreau să vorbească despre nuntă cînd, pe neaşteptate, în aprilie 1864, Serghei Nikolaevici a încetat să mai vină la Iasnaia Poliana.

Lev Nikolaevici scrisese înainte Tatianei Andreevna un fel de scrisoare avertisment. Dintr-o altă scrisoare datată spre sfîrşitul lui ianuarie şi adresată surorii sale,'Măria Nikolaevna, vedem că după părerea lui nu este cazul să se conteze pe o căsătorie, căci Serghei Nikolaevici îşi iubea soţia şi copiii. Totuşi Serghei Nikolaevici continua să fie peţit.

In aceeaşi scrisoare, Lev Nikolaevici îi comunica surorii sale că Serioja este gata să vină s-o vadă în străinătate, probabil pentru a scăpa din situaţia încurcată. Tolstoi scrie despre fratele său : „El şi Tania s-au îndrăgostit unul •de altul şi după cum se pare foarte serios“.

La sfîrşitul scrisorii anunţă în ce-1 priveşte : „Scriu un roman despre anul 1812“.

Lev Nikolaevici era convins că viaţa de familie trebuie să fie simplă, că soţii trebuie să fie' legaţi prin credinţă, să aibă aceleaşi păreri, că soţia trebuie să fie dintr-un cerc. social potrivit, iar în jurul lui'totul era atît de încurcat. Tolstoi vroia să-l despartă pe fratele său de soţia cu care nu era cununat, trimitea bani surorii din partea soţului de care ca divorţase, ştia că Marja Nikolaevna are un alt soţ şi, pe neaşteptate, în februarie, îi scria : „Să-ţi dea Dumnezeu cea mai mare fericire care ne poate fi dată nu de condiţiile exterioare, ci de condiţiile interioare, de starea sufletească : dragoste, severitate faţă de tine însuţi şi cinste în viaţă“.

Lev Nikolaevici este cinstit şi-şi verifică cinstea de o sută de ori în roman, reconsiderînd mereu relaţiile dintre oameni. în acelaşi timp el scrie surorii sale despre fratele lor : „-Ţi-am scris despre secretul lui (te rog să nu-i spui nimic în scrisorile tale). Se teme că se va afla la el acasă“. Şi continuă : „El o iubeşte pe Maşa, simte că are obligaţii faţă de ea şi de copii, îi iubeşte şi este iubit de ei“._ în acelaşi timp Tolstoi îi cere lui Serghei să se însoare cu Tania, pentru că de douăsprezece zile este considerat logodnicul ei.

Tatiana Bers nu se devotase unei iubiri unice.

D plăcea frumosul ei văr, Aleksandr Mihailovici Kuz- minski ; ei îi plăceau mulţi dintre cunoscuţii lui Lev Nikolaevici, îi plăcea chiar Lev Nikolaevici însuşi, ca un prieten mai mare ; Serghei Nikolaevici fusese ales ca soţ cu sinceritatea rătăcirii.

La 9 iunie Sofia Andreevna notează : „Acum două zile totul s-a hotărît între Tania şi Serioja. Se vor căsători. E o plăcere să-i priveşti ; eu una mă bucur de fericirea Taniei mai mult decît mă bucurasem odinioară de a mea. Se plimbau pe alei, prin grădină, iar eu aveam rol de protectoare, ceea ce mă înveselea, dar simţeam şi un fel de ciudă. Serioja mi-a devenit simpatic din pricina Taniei, de altfel totul este minunat. Nunta va avea loc peste douăzeci de zile sau maî tîrziu“.

Dar a venit vestea că Maşa Şişkina naşte. Serghei Nikolaevici a plecat acasă şi nu s-a mai întors. A trimis doar o scrisoare în care spunea că nu se va mai însura cu Tatiana,

Sofia Andreevna notează în jurnal :

„Nu s-a făcut nimic. Serioja a minţit-o pe Tania. S-a purtat ca cel mai josnic om...“ Mai departe, din nou însemnări : „Ea îl iubea foarte mult, iar el o minţea că o iubeşte... erau de douăsprezece zile logodiţi, se sărutau, el

căuta s-o convingă de dragostea lui, spunea tot felul de banalităţi, făcea planuri. Din toate punctele de vedere un ticălos. Voi spune tuturor acest lucru, să-l ştie şi copiii mei, să nu facă la fel“.

Au început să se pască bîrfele : se zvonea că mama- ţiganeă ar fi avut intenţia să se plîngă arhiereului că nunta ar fi ilegală.

Tania i-a scris lui Serghei Nikolaevici o scrisoare înduioşătoare de refuz. Copia â fost trimisă părinţilor.

Nu se poate descrie durerea familiei Bers după ce au primit la Kremlin scrisoarea Tatianei în care aceasta scria despre refuzul ei.

Serghei Nikolaevici a renunţat definitiv la însurătoare. La 25 iunie 1864 Lev Nikolaevici îi scrie fratelui său :

„Nu. pot să nu-ţi împărtăşesc măcar o părticică din iadul în care trăieşte, datorită ţie, nu numai Tania, dar întreaga familie, inclusiv eu“.

Tînăra s-a îmbolnăvit şi au trimis-o în străinătate, într-un timp cei din jurul ei aveau intenţia s-o căsătorească - cu Diakov, un om bogat, rămas de curînd văduv ; după aceea Tatiana s-a măritat cu vărul ei, Kuzminski.

Pe cînd se pregătea nunta a avut loc un eveniment care li s-a părut celor din familia Bers cu totul înduioşător.

„Sora mea a devenit logodnica lui A.M.Kuzminski pe care-1 iubea din copilărie, dar cum era vărul ei primar, ■ trebuia găsit un preot să-i cunune.

. Independent de aceasta, Serghei Nikolaevici a hotărît tot atunci să se însoare oficial cu Maria Mihailovna şi s-a dus şi el la preot să hotărască ziua nunţii. La 4—5 verste distanţă de oraşul Tuia, pe un drum de ţară, îngust şi singuratic, puţin bătut, se întîlnesc două trăsuri. într-una ^__din ele erau sora mea Tania cu logodnicul ei, Saşa Kuzminski, în cealaltă, Serghei Nikolaevici. Recunoscîndu-se, ■s-au mirat foarte mult şi au fost emoţionaţi, după cum

mi-au povestit mai tîrziu amîndoi. S-au salutat în tăcere şi în tăcere şi-au continuat drumul.

Era un rămas bun între doi oameni care se iubiseră foarte mult. Soarta le jucase un renghi, aranjînd această întîlnire neobişnuită, neaşteptată, de o clipă, în condiţiile cele mai neverosimile, ca într-un adevărat roman."

Relaţiile între Sofia Andreevna şi Lev Nikolaevici erau bune în această perioadă : ea îşi ajuta soţul, începuse parcă să-l înţeleagă, îi plăcea *Război şi pace,* e drept, îi plăcea versiunea simplificată, fără scenele de război.

Lev Nikolaevici s-a certat cu fratele său şi i-a scris cîteva scrisori tăioase. Apoi s-au împăcat. Relaţiile de familie s-au stricat totuşi. Lev Nikolaevici a rămas supărat.

CERTURI, RECUNOAŞTEREA MERITELOR, CUMPĂRĂTURI ŞI GROAZA DE LA ARZAMAS

Romanul *Război şi pace* a avut un mare succes de. public, deşi critica nu l-a apreciat deeît mai tîrziu.

Romanul nu satisfăcea gusturile criticii contemporane, pentru că Tolstoi pusese în el noi probleme, urmărise să realizeze o nouă structură, să exprime un nou punct de vedere.

Iar critica judeca un fenomen literar nou după criterii învechite. Iată cîteva citate din articolele apărute în, anii 1868—1870 :

„...Slăbiciunea principală a romanului scris de contele L.N. Tolstoi constă în aceea că în mod intenţionat sau neintenţionat el a uitat de principiile elementare ale artei şi a încălcat graniţele posibilului în

creaţia poetică. El nu s-a mulţumit numai să se străduiască să biruie şi să-şi su-

pună istoria, dar, fericit de victoria obţinută, a introdus în opera sa adevărate tratate teoretice, adică elemente inadmisibile într-o operă artistică, aşezînd lut şi cărămidă alături de marmură şi bronz".

„...Greşeala contelui Tolstoi constă în faptul că a acordat prea mult loc în cartea sa descrierii evenimentelor istorice reale şi caracterizării unor personalităţi istorice. Aceasta a dus la dezechilibru artistic în planul compoziţiei, la pierderea unităţii ansamblului."

Prinţul Viazemski polemiza cu Tolstoi în revista *Russkii arhiv,* vorbind şi în calitate de participant la războiul din 1812, şi în calitate de critic. Argumentele sale nu erau însă originale : „Să începem prin a arăta, Scria el, că în cartea amintită este greu să-ţi dai seama şi chiar să ghiceşti unde se termină istoria şi unde începe romanul şi invers".

Şi înainte de el *Sin otecestva* în nr. 13 pe 1868 scrie :

„In general trebuie spus că în acest volum (este vorba de volumul al IV-lea) partea istorică umbreşte partea ro- manescă propriu-zisă, astfel încît acţiunea romanului zugrăvind pasiunile, durerile personajelor' practic nu progresează cîtuşi de puţin".

în consecinţă nu e de mirare că unii recenzenţi ai ziarului *Golos* (nr. 11 din 1868) şi Vladimir Burenin în Pe- *tersburgsTde vedomosti* (nr. 24 din 1868) susţineau că opera lui Tolstoi nu este roman.

Asemenea opinii au căpătat circulaţie mai largă după apariţia volumelor al V-lea şi al Vl-lea, încît părea că nimeni nici nu-şi mai punea întrebarea dacă Tolstoi voise să scrie un roman sau nu.

Lev Nikolaevici căuta să îndrume arta pe făgaşuri încă nebătătorite. Marile peripluri ale lui Odiseu trecuseră **de** la o insulă la alta. în vremurile dinaintea lui Columb, corăbiile navigâu de-a lungul ţărmurilor. Hotărîrea lui C®* lumb a fost de a părăsi malurile şi de a naviga în largul oceanului.

Stelele şi busola au căpătat o nouă importanţă.

In vechile romane eroii se despărţeau pentru a se întîlni din nou. La Tolstoi unitatea operei nu este asigurată de personaje, ci de unitatea de scop urmărită de autor, care arătînd soarta, cînd a unora, cînd a altora, zugrăvind războaie, incendii, reconstrucţia oraşelor, este preocupat să înţeleagă relaţia dintre destinul individului şi istoria generală a popoarelor, sudând totul prin concepţia sa 'despre viaţă.

Turgheniev, care în această perioadă scria în altă manieră, nu a acceptat de la început drumul deschis de Tolstoi şi nici de cărţile lui.

In acelaşi timp nu trebuie să credem că aceşti dpi scriitori sânt numai contrapuşi unui altuia. *Povestirile din Savastopol* ale lui Tolstoi şi multe alte nuvele ale sale nu ar fi putut fi scrise fără experienţa" lui Turgheniev.

Mai târziu Turgheniev a ajuns să preţuiască romanul *Război şi pace* şi încă înainte de a se fi împăcat cu fostul său prieten a făcut mult pentru popularizarea operelor lui Tolsţoi în Occident.

Romanul era terminat. La Iasnaia Poliana părea să se fi instaurat liniştea. Autorul se mai frămîntă, i se mai pare uneori că nu este pe deplin recunoscut, îl supraapre- ciază pe Nikolai Strahov, pentru că acesta recunoscuse printre primii importanţa romanului. De fapt, nici Strahov şi nici criticii în genere, ci cititorii au decis soarta şi succesul romanului ; el era citit de toţi', se vorbea peste tot despre el, două ediţii s-au epuizat cu o viteză nemaiîntâlnită la vremea aceea şi peste patru ani, în 1873, a apărut ediţia a treia în multe privinţe revizuită.

Succesul se instaurase la Iasnaia Poliana.

Cînd se dă o bătălie epocală nu se află de îndată cine

a fost învingătorul. Pentru ca apoi să se aştearnă liniştea victoriei.

Tolstoi a devenit mai împăciuitor, mai blind, a căpătat încredere în sine, a devenit mai independent. S-a împăcat cu fratele său Serghei Nikolaevici şi l-a ajutat să-i înfieze pe cei trei copii ce-i avea cu Maria Sîşkina.

Mai trebuia'să se ocupe şi de fetiţele Măriei Nikolaevna care între timp se făcuseră mărişoare. Sora lui Tolstoi era o femeie drăguţă, cam dezordonată, altruistă şi care nu se prea împăca cu Sofia Andreevna. Maria Nikolaevna avea patru copii de la doi soţi diferiţi şi o mo- şioară. Deocamdată copiii trăiau precum păsările cerului. Tolstoi îşi poreclise nepoatele „Zefirote“. Cuvîntul avea ceva aerian, tulburător. Apăruse întîmplător şi nu fusese inventat de Tolstoi. Iată cum apăruse : stareţa mănăstirii din Tuia, naşa Măriei Nikolaevna venind odată la Iasnaia Poliana povestise că în ziare ar fi apărut o ştire după care în America coborîseră în zbor nişte arătări, nici păsări nici oameni, care cîntau şi cărora li s-a spus „Zefirote“. „Zefi- rotele“ fuseseră imaginate de prinţul V. Odoevski, scriitor romantic rus, care şi scrisese despre ele la 1 aprilie 1361, în ziarul *Severnaia pcela.*

Tatiana Bers aparţinea şi ea categoriei „Zefirotelor“. Lev Nikolaevici şi Sofia Andreevna le iubeau mult. „Ze- firotele“ au înviorat casa de la Iasnaia Poliana. Lev Nikolaevici a putut să-şi înzestreze fiecare nepoată cu cîte zece mii de ruble : pe vremea aceea erau bani foarte mulţi, daţi de un om cu suflet mare.

Pînă la această dată, Lev Nikolaevici putuse doar visa să-şi sporească domeniile. Moşia lui crescuse doar înglo- bînd părţi din moştenirea rămasă de la fraţii care muriseră. E drept că a cumpărat într-un rînd o fâşie de dumbravă de la stat şi se bucura că acum privighetorile care cîntau nu mai erau ale statului, ci ale lui.

în tinereţe, Tolstoi, pierzînd la cărţi, vînduse pădurea şi vecinul conac bun de demolat. Venise în sfîrşit timpul să facă achiziţii.

Mai tîrziu, în nuvela rămasă neterminată *Însemnările unui nebun,* Lev Nikolaevici a evocat aceste vremuri cu exactitate şi fără pic de milă faţă de sine însuşi : „Eram foarte preocupat, cum e şi firesc, de sporirea averii noastre, doream să o sporesc cu mijloace cît mai raţionale, să fac mai bine decît alţii... Voiam să procedez în aşa fel, încît venitul moşiei sau valoarea pădurii de pe moşie să acopere preţul de cumpărare şi pămîntul să nu mă coste nimic. Căutam un prost, un nepriceput şi într-un rînd mi s-a părut că am dat peste naivul căutat. în gubernia Penza era de vînzare o moşie cu pădure multă". Călătoria a avut loc în 1869 şi o aflăm atestată într-o scrisoare către Sofia Andreevna.

Scrisoarea începea cu întrebări despre cele întîmplate acasă, căci Lev Nikolaevici avea senzaţia că se petrecuse o nenorocire. „De două zile sînt chinuit de nelinişte. Acum trei zile, noaptea, am rămas la Arzamas şi mi s-a întîmplat ceva neobişnuit. Era ora două noaptea, eram foarte obosit, vroiam să dorm, nu mă durea nimic şi deodată m-au năpădit dorul, groaza, frica, cum nu mi-a fost dat să mai simt vreodată, ţi le voi povesti cînd ne vom vedea ; niciodată însă nu am mai încercat un sentiment atît de chinuitor, nu doresc nimănui să-l încerce."

Starea s-a repetat a doua zi.

Peste mulţi ani, Lev Nikolaevici, înţeiegîndu-şi mai bine starea sufletească, a povestit din nou întîmplarea. Au ajuns în oraş, cînd toată lumea dormea ; clopoţeii răsunau, tropotul cailor aducea ecouri ciudate în mijlocul caselor, iar casele erau mari, albe ; hanul era şi el alb şi totul părea trist. Lev Nikolaevici a fost găzduit într-o „odăiţă pătrată, îngrijit văruită. îmi aduc aminte că mă chinuia

tocmai forma ei pătrată. O singură fereastră cu perdeluţe roşii. O masă din mesteacăn de Karelia şi canapeaua EU capetele îndoite“.

Tolstoi nu putea să adoarmă. Simţea că vrea să fugă de cineva şi nu-şi putea da seama de cine anume : „Eram mereu cu mine însumi şi chinul meu era propria-mi persoană. Iată-mă, îmi ziceam, eu sînt acelaşi. Nici moşia Penza, nici vreo altă moşie nu, putea să adauge sau să scadă ceva din chinul meu. Eu eram cel care mă plictiseam şi mă chinuiam pe mine însumi, îmi ajunsesem mie. însumi nesuferit“.

S-a întrebat pe sine însuşi : „Ce-mi lipseşte ? De ce mă tem ?

_ — De mine, mi-a răspuns glasul mut al morţii. Sînt eu aici. — M-au trecut fiorii“.

Şi în continuare : „Am găsit un sfeşnic de aramă cu o luminare în el pe jumătate arsă şi am aprins-o. Lumina roşietică a luminării şi proporţiile ei — era ceva mai scurtă decît sfeşnicul — toate îmi spuneau acelaşi lucru ; viaţa nu are nici un conţinut real, moartea există şi n-ar trebui să fie“.

Era stăpînit de spaimă, aceeaşi „groază roşie, albă, pătrată“.

încercă să se roage.

în *însemnările unui nebun* aflăm că a început, să citească *Biblia,* care i-a fost de puţin folos * mai mult l-a ajutat *Evanghelia* şi mai mult *Vieţile Sfinţilor,,* adică povestiri despre existenţa aproape obişnuită şi în acelaşi timp motivată prin credinţă.

Viaţa lui Tolstoi îşi urma cursul; din nou a plecat să cumpere pămînt : „în vecinătatea noastră era de vînzare o moşie, în condiţii foarte avantajoase. Aş fi putut profita

mai ales de faptul că mujicii n-aveau alt pămînt decît grădinile lor de zarzavat. Se părea că sînt obligaţi să muncească pămîntul moşierului fără plată, în schimbul dreptului la păşune. Am apreciat situaţia şi obişnuinţa veche m-a făcut să mă bucur. La întoarcere am întîlnit însă o babă, am întrebat-o de drum şi am intrat în vorbă cu ea. Mi-a vorbit de sărăcia ei. Cînd am ajuns acasă m-am apucat să-i înfăţişez nevestei mele avantajele pe care le oferea moşia şi deodată m-am ruşinat. Mă simţeam ticălos. Simţeam un fel de scîrbă...“

în nuvelă totul se desfăşoară cu repeziciune, dar nuvela este scrisă în 1884, iar groaza a fost trăită în 1869. în decursul celor 15 ani s-au petrecut multe. Lev Nikolaevici a cumpărat pămînturi şi multe şi ieftine, între altele o moşie în gubernia Samara de la başkiri. Relatarea despre cum s-a petrecut aceasta urmează mai tîrziu.

Altă dată, certîndu-se cu soţia pe care, probabil, o iubea, Lev Nikolaevici căuta „să şteargă“ amărăciunea prin sărutări, deşi înţelegea că „reparaţia“ nu este trainică. Acum caută să şteargă groaza în faţa nedreptăţii lumii prin lectura *Vieţii sfinţilor* şi prin rugăciuni, dar rugina care-i mînca viaţa făcea fisura tot mai adîncă şi petele ei ieşeau la suprafaţă prin stratul de chit şi vopsea. Deocamdată putea spune că era aproape fericit : avea o casă mare, copiii creşteau voioşi, o livadă de meri, un crîng de mesteceni, o glorie incontestabilă şi în creştere, un număr infinit de scrieri în proiect : între altele, un roman despre Petru, o temă bine aleasă, căci se referea la vremurile de măreţie ale Rusiei. Mai era şi o altă lucrare, *Abecedarul,* la care începuse să gîndească în 1868 cu un an înainte de groaza din Arzamas. Acest *Abecedar* trebuia să cuprindă totul : aritmetică, fizică, istorie, geografie, literatură. Toate tratate în aşa fel, încît să le poată citi deopotrivă şi „copiii de ţărani şi cei de împărat“. Tolstoi vroia să reorganizeze întreaga Rusie şi-şi începea munca prin *Abecedar.*

Cartea urma să fie astfel alcătuită, încît să-i fie suficientă lui

Robinson ca lectură şi îndrumar de perfecţionare morală chiar dacă -pe insula nelocuită n-ar fi avut la îndemînă nici o altă scriere.

Era o carte necesară, elaborarea ei însemna o muncă liniştită.

Dar omul care-o scria era stăpînit de groază.

Groaza albă, roşie, pătrată, nu putea fi anihilată nici prin rugăciuni, nici lucrînd la *Abecedar,* nici făcînd corecturi şi căutînd litere frumoase pentru textele slave, nici citind copiilor romanele lui Jules Verne sau desenînd ilustraţii pentru ele.

Viaţa mergea înainte. Mătuşa Tatiana Alexandrovna imbătrînise mult ; din camera sa de la etajul I, alături de sala cea mare, devenită apoi salon, ea coborî la parter şi se instaîă într-o cămăruţă din construcţia anexă, spunîn- du-i lui Lev Nikolaevici :

„— M-am mutat aici ca să nu vă stric prin moartea mea camera frumoasă de sus“.

Casa era plină de copii : Serghei mergea pe zece ani, Tatiana avea opt ani, Ilia şase, mezinul Liova trei ani, Maria doi ani.

Şi în timp ce se tot discuta dacă se poate sau nu pleca în stepă, la Samara, cu cinci copii, aceştia deveniră şase. Părea că în casă domneşte fericirea.

La 22 iunie toată familia Tolstoi, însoţită de preceptorul neamţ, de Stiopa Bers, de doici, de Serghei Arbuzov, a plecat la noua moşie Buzuluk din gubernia Samara. Pînă la Nijni au mers cu trenul, de acolo cu vaporul.

Aveau de parcurs 120 de verste.

Volga rămăsese în urmă, începuse stepa.

ABECEDARUL

Tolstoi nu era de părere că cei mici trebuie să ştie numai ceea ce le spusese el, la început, în şcoala de la Ias- naia Poliana şi apoi în *Abecedar.* El vroia să-i înveţe pe copiii ruşi să vadă şi să generalizeze, considerînd că „ştiinţa este numai generalizarea particularului“.

„Sarcina pedagogiei este prin urmare de a îndrepta mintea spre generalizări...“

Sînt importante generalizările „care nu pot fi prevăzute. Asemenea generalizări neaşteptate îmbogăţesc ştiinţa“.

Pentru generalizări Tolstoi folosea fabule, din cînd în cînd însemnări cu caracter istoric şi însemnări despre viaţa cotidiană, strict realiste, uneori chiar naturaliste, care mirau şi supărau pe-recenzenţi.

în primele pagini ale *Noului abecedar,* în exerciţiile de citire pentru copii, găsim exemple ca acestea : „Puricii sînt mici. Sprîncenele sînt negre“.

La 26 iulie 1891 Sofia Andreevna notează : „Toată ziua am făcut corecturi la *Abecedar.* Comitetul ştiinţific nu şi-a dat avizul, întrucît existau cuvinte precum : purice, drac, ploşniţă, păduche, pentru că erau greşeli, şi a propus totodată să se scoată unele povestiri ca *Vulpea şi puricii, Despre ţăranul prost* şi altele, lucru cu care Liovo- cika nu a fost de acord“.

în cartea a treia a *Abecedarului* (1872) aflăm o povestire despre şoarecii care au ros la rădăcină două sute de meri -tineri sădiţi de Tolstoi. - Alături este povestirea *Ploşniţele ;* ambele încep cu cuvîntul „eu“.

Despre meri se vorbeşte ca despre oameni. Lui Tolstoi îi pare rău că merii au crescut timp de patru ani şi apoi au pierit cu toţii în afară de nouă bucăţi. Explicaţiile sînt detailate : „Scoarţa copacilor e asemenea vaselor omului :

prin vase circulă sîngele omului, tot aşa prin scoarţa copacului circulă seva şi ajunge în tulpină, la frunze, la flori“. Pe lingă aceasta, pe critici i-a supărat şi i-a mirat faptul că în *Abecedar* nu figurau scrieri ale altor autori, Gogol sau Turgheniev, de pildă. De asemenea se povestea puţin despre viaţa din alte ţări, doar o povestire vorbea despre eschimoşi, iar alta despre negri.

Tolstoi folosise fabulele lui E'sop, simplificîndu-Ie însă. Mai adăugase o poveste despre calea ferată şi una despre electricitate. Povestea despre calea ferată este foarte interesantă şi spiritul ei vine în opoziţie cu restul cărţii. Titlul ei este De *la viteză vine puterea.* Dedesubt un subtitlu : „povestire adevărată“.

Abia se construise calea ferată ce trecea pe lingă Ias- naia Poliana. Oamenii se minunau văzînd locomotivele, care erau mai puţin voluminoase decît cele de astăzi şi de aceea păreau mai înalte.

Povestirea începe astfel : „într-o zi, trecea o locomotivă cu mare iuţeală pe calea ferată. La trecerea peste calea ferată se oprise o căruţă trasă de un cal. Mujicul îndemna calul să treacă drumul, calul se opintea, dar nu putea porni căruţa pentru că îi sărise roata din spate. Conductorul i-a strigat mecanicului de locomotivă : «Opreşte», dar acesta nu l-a ascultat. Şi-a dat seama că ţăranul nu poate nici să tragă calul cu căruţa de pe calea ferată, nici s-o întoarcă, iar el nu poate opri locomotiva brusc. N-a mai frînat, ci dimpotrivă a dat drumul locomotivei cu viteza cea mai mare intrînd cu toată puterea în căruţă. Mujicul a fugit într-o parte, locomotiva a zvîrlit şi calul şi căruţa, continuîndu-şi fără oprire drumul. Mecanicul explică apoi că în felul acesta a fost omorît doar calul şi stricată căruţa, altminteri, dacă l-ar fi ascultat pe conductor, ar fi murit amîndoi şi s-ar fi accidentat şi toţi pasagerii“.

In *Abecedarul* **lui** Tolstoi **oamenii** trăiesc la ţară, nu au **unde să** se

ducă, locomotiva apare **pe** neaşteptate **în** existenţa **lor,**

Cartea împărtăşeşte cititorilor o morală simplă şi veşnică. Oraşul mai că nu există ; numai o povestire, poate puţin schimbată de Tolstoi, preluată dintr-o compoziţie de ia Iasnaia Poliana, se numeşte *Cum, nu m-au luat la oraş.*

Băiatul vroise să meargă la oraş, dar părinţii nu l-au luat ; de supărare a adormit şi a visat oraşul. A ieşit apoi să se joace pe uliţă şi între timp tatăl său s-a întors de la oraş.

în *Abecedar* se vorbeşte şi despre vapoare ; într-o povestire fiul unui căpitan de vapor, alergînd după o maimuţă, s-a căţărat într-un loc din care nu se mai putea da jos şi atunci tatăl său, ameninţîndu-1 cu puşca l-a obligat să sară în apă. în alta, un rechin se apropie de nişte copii care fac baie ; un bătrîn artilerist văzînd rechinul trage şi-l omoară.

Toate aceste povestiri vorbesc despre fapte surprinzătoare, dovedind curajul oamenilor, succesele lor.

Satul este ferecat de păduri, trupul pare a nu se mişca.

Istoria este inertă, ea se desfăşoară undeva dincolo de cîmpii şi nu se apropie de ele.

în aceste povestiri viteza nu joacă nici un rol.

Tolstoi descrie o viaţă patriarhală, inertă şi prin aceasta puternică. „De la nemişcare vine puterea“, iată un titlu de povestire pe care ar fi putut-o scrie Tolstoi. De altfel el avea intenţia să editeze o revistă, *Nesovre- mennik.*

Mai există o povestire despre Pugaciov : acesta ar fi venit într-un sat, iar boierii au fugit ; fetiţa lor îmbrăcată în ţărancă i-a plăcut lui Pugaciov, care i-a dat un ban . de aur.

Ce anume s-a petrecut cu Pugaciov, de ce a luptat el împotriva nobilimii, nu ni se spune : aflăm numai că nişte ţărani au ascuns o fetiţă de moşier, ca s-o scape de Pu- gaciov.

în *Abecedar* sînt multe povestiri despre vînătoare, din care şapte la rînd despre cîinele Bulka. Cînd stăpînul a plecat în Caucaz, l-a închis pe Bulka cu care mergea la vînătoarea de urşi. Cîinele a spart geamul şi l-a ajuns din urmă pe stăpîn.

Ni se povesteşte apoi cum a luptat Bulka cu un mistreţ, cu un lup, cum era gelos de prietenia altor cîini cu stăpînul său.

Un capitol întreg din *Abecedar,* format din trei povestiri, se ocupă cu descrierea tăierii copacilor. Moşierul are de gînd să-şi aranjeze o grădină şi fără să vrea strică ceea ce făcuse natura. Moşierul vrea să taie uscăturile şi plantele sălbatice. El vede un plop bătrîn, înalt de doi stînjeni, înconjurat de lăstare tinere. Moşierul ar vrea să deschidă locul, să-l facă însorit, i se pare că bătrînul plop este sufocat de cei tineri. Drept care taie copacii tineri, după care plopul cel bătrîn se usucă. Copacii tineri erau copiii lui, se ridicaseră din rădăcina lui, el urma să-i hrănească din seva lui pentru ca ei să poată creşte. Omul s-a amestecat fără pricepere şi bătrînul plop s-a veştejit.

O greşeală a fost şi tăierea mălinului. Au retezat copacul. „în acelaşi timp se auzi un trosnet în miezul trunchiului de parcă ar fi gemut cineva ; ne proptirăm mai tare — miezul pîrîi — ai fi zis că a început copacul să plîngă şi mălinul se prăbuşi. Se rupse în dreptul tăieturii şi clătinîndu-se îşi culcă ramurile şi florile pe iarbă. După cădere, crenguţele şi florile tremurară o vreme, apoi se liniştiră.

•«Frumos copac ! spuse mujicul. **Păcat de** el!» **Iar mie îmi păru atît**

de rău, încît m-am îndepărtat în grabă spre ceilalți lucrători“.

Cea de-a treia povestire se numeşte *Cum umblă copacii.* Şi de astă dată un moşier, curăţind lingă iaz locul pentru grădină, găseşte un mălin. Se miră, îşi aduce aminte că grădina fusese curăţată, cînd colo mălinul este înalt, gros. îşi dă seama apoi că mălinul pentru a nu fi înăbuşit se mutase de sub un tei, renunţase la vechea rădăcină şi „se prinsese de pămînt, făeînd o nouă rădăcină“.

Aşadar, omul amestecîndu-se în viaţa copacilor nu face decît să-i împiedice să trăiască.

Lev Nikolaevici îndrăgea stepele aromate, dealurile povîrnite, ierburile pe care le pasc caii, neamul başkirilor, liniştit şi sănătos, iubea satul. Pentru, a înţelege viaţa baş- kirilor s-a apucat să citească vechile cărţi, ajungînd la concluzia că başkirii seamănă cu sciţii despre care povestise odinioară istoricul şi geograful grec Herodot. Dorinţa de a scrie mai simplu despre lucrurile esenţiale şi simple, dorinţa de a cunoaşte viaţa străveche a başkirilor rămasă neschimbată, l-au îndemnat pe Tolstoi să înveţe limba greacă.

Literatura greacă, stilul simplu al povestirilor de altădată l-au ajutat pe Tolstoi să-şi scrie *Abecedarul.*

Tolstoi iubea viaţa patriarhală şi *Abecedarul* este o carte- despre viaţa de altădată de la ţară, o viaţă care era însă pe cale de dispariţie.

Povestirea cea mai amplă din *Abecedar* s-a dovedit a fi *Prizonierul din Caucaz.* Tolstoi însuşi în timpul asaltului cetăţii Groznaia fusese cât pe ce să fie făcut prizonier ; în vremea aceea mulţi ofiţeri ruşi erau luaţi prizonieri de ce- ceni. Familiile îi răscumpărau cu greu, cu mulţi bani. Tema „un rus printre ceceni“ este şi tema *Prizonierului din Caucaz* al lui Puşkin. Tolstoi recurge la acelaşi titlu, dar naraţiunea sa este cu totul alta. Prizonierul lui este un ofiţer dintr-o familie de nobili scăpătaţi,

un om dibaci în a meşteri totul. Cade prizonier pentru că un alt ofiţer, de
viţă

nobilă, a fugit cu arma şi l-a părăsit. Mai tîrziu şi acesta cade în captivitate.

Jilin — acesta este numele prizonierului — înţelege de ce muntenii nu-i iubesc pe ruşi. Cecenii nu nutresc sentimente duşmănoase faţă de el. ll respectă pentru că este viteaz, pentru că ştie să repare ceasurile. Prizonierul lui Tolstoi nu este eliberat de o femeie îndrăgostită, ci de o fetiţă, căreia i se face milă de el. Jilin încearcă să-şi salveze şi tovarăşul, dar acesta e lipsit de curaj, de energie, ll cară pe Kostîlin în spate, este prins şi pînă la urmă evadează singur.

Tolstoi se mândrea cu această povestire. într-adevăr e o proză minunată, calmă, fără nici un fel de pretenţie, nici măcar nu există ceea ce se numeşte analiză psihologică. în centru se află ciocnirea unor interese omeneşti. Ne pare rău de Jilin pe care-1 vedem că este un om bun şi puţinul pe care-1 aflăm despre el ne este de ajuns. De altfel nici el însuşi nu vrea să afle prea multe despre propria-i persoană.

în jurul *Abecedarului* s-au iscat polemici, Tolstoi însuşi a luat atitudine, publicând un articol în *Otecestvennîie zapiski.* Ideea de bază a articolului era că de obicei pedagogii presupun că la şcoală copiii vin fără să ştie să gîn- dească şi deci ei îi învaţă să gîndească şi să socotească. De fapt copiii ajung să ştie să socotească jucîndu-se unii cu alţii ; copiii au şi intrat în viaţă. De aceea înţelepciunea luată din cărţi şi limba livrescă învăţate de la pedagogi nu reprezintă un pas înainte pentru copii, ci unul înapoi.

Tolstoi socotea că lucrul cel mai important este cunoaşterea limbii, a limbii vii, vorbite, şi a slavonei bisericeşti, — limbă moartă care te duce la înţelegerea celei vii — şi cunoaşterea artimeticii ca bază a matematicii. în acest sens Tolstoi avea dreptate. ,

Nu avea însă dreptate cînd socotea că progresul în viaţă este un lucru fals şi vroia să-l oprească ; de fapt, însă, viaţa mergea înainte cu mare viteză.

Lev Nikolaevici considera nedrepte criticile aduse *Abecedarului* şi suferea cînd apăreau recenzii împotriva lui. Totuşi, numai în timpul vieţii lui Tolstoi, *Abecedarul* — care era scump, costa pe vremea aceea douăzeci de copeici, — a fost reeditat de douăzeci şi opt de ori.

Mi-a povestit bătrînul librar Mironov, care mai trăieşte, cum, băieţaş fiind, lucra la librăria de pe strada Ni- kolskaia, unde se vindeau cu precădere cărţi pentru popor. Băiatul a fost trimis acasă la Lev Nikolaevici în strada Hamovniki. în grădina întunecată erau hambare, de acolo se scoteau pachetele cu cărţi. Cărţile se vindeau după greutate şi nu după numărul de exemplare. Se ştia cîte exemplare cîntăreşte un pud. Băieţelul aducea cu el şi banii pentru un pud de *Abecedare.*

DIN NOU IN GUBERNIA SAMARA

în iunie 1871 Tolstoi a plecat în stepa başkiră pe care **o** îndrăgise mult.

Vizita lui Lev Nikolaevici nu se arăta a fi prea veselă : „îţi scriu numai cîteva cuvinte pentru că sînt obosit şi nu mă simt prea bine. Başkirii m-au recunoscut cu toţii şi m-au primit cu bucurie ; judecind însă după cele ce am văzut aseară, lucrurile nu mai stau atît de bine ca înainte. Pămîntul cel mai bun li s-a luat, ei s-au apucat de arat şi cea mai mare parte nu părăseşte locuinţele de iarnă'[1].

Ce se schimbase în Başkiria în ultimii zece ani ?

Nici înainte başkirii nu fuseseră numai nomazi ; aveau obiceiul să semene pămîntul, totuşi trăiau mai ales de pe urma vitelor.

Treptat, stepele başkire au început a fi locuite şi pă- mîntul lor cumpărat de moşierii ruşi.

Era de fapt un jaf nemaipomenit. O imagine oarecum atenuată a condiţiilor în care se făcea vînzarea aflăm în povestirea lui Tolstoi *Cît pămlnt îi trebuie unui om ?* Başkirii au pierdut într-un timp foarte scurt tot pămîntul.

Să trecem acum la viaţa lui Lev Nikolaevici : „De cînd am venit aici — îi scrie el soţiei — în fiecare zi, la şase seara, mă apucă o tristeţe de moarte, parcă ar fi o boală, o tristeţe fizică pe care nu o pot exprima mai bine decît spunînd că simt cum sufletul mi se desparte de trup“.

Tolstoi şi Stepan Bers locuiau într-o iurtă închiriată de la un mulla:

Toată ziua beau kumîs. Se spunea că în timpul curei de kumîs nu ai voie să mănînci făinoase şi legume. Puteai mînca doar carne şi mai bine fără sare. Hrana obişnuită a başkirilor era salama, o cocă fiartă bucăţele în apă şi un fel de fiertură din orz. Mai existau şi alte feluri de mîn- care : bişbarmak, cocă fiartă cu carne, caimak, lapte fiert cu smîntînă, pilaf etc. Dar acum pînă şi salama se întîlnea arareori în iurtele sărace.

Tolstoi se odihnea, nu mai citea, nu mai studia. La sfîr- şitul lui iunie scrie soţiei sale din Karalîk : „Aflu multe lucruri noi şi interesante : interesanţi sînt şi başkirii, care parcă au coborît din paginile lui Herodot şi mujicii ruşi ; satele sînt foarte frumoase, iar oamenii buni şi simpli. Am cumpărat cu 60 de ruble un cal şi călărim împreună cu Stiopa... împuşc raţe şi ne hrănim cu ele. Acum am plecat călare după dropii. Citesc în greacă, dar foarte puţin. Nu am

chef...

Mă scol la 6—7, beau kumîs, apoi... beau ceai cu Stiopa, citesc puţin, umblu prin stepă numai în cămaşă, beau tot timpul kumîs, mănînc o bucată de berbec fript sau mergem la vînătoare şi ne culcăm seara cînd se lasă întunericul...“

Stepele sînt verzi, stepe de luncă, ele se întind mai departe pînă la Kama, Belaia, apoi coboară ruginii spre sud, de-a lungul Uralilor şi se ridică din nou spre Irbit şi Işim, Omsk şi Kolîvani.

De jur împrejur stepa ; pînă la Odessa, apoi prin Cri- meea pînă la Sevastopol pînă în Caucaz, ca şi cum toată viaţa ar fi numai stepă, ca şi cum toată viaţa ţi-ai fi petrecut-o pe cal, sau în căruţă.

Ce tot discută oamenii despre revoluţii, despre nihi- lişti ? Ei pot fi doi sau trei, pe cînd stepa se întinde pe miliarde de deseatine. Stepa se întinde pînă la Gobi.

Bine ar fi să cumpere aici pămînt...

Pămîn-tul îl vinde fiul lui Nikolai Pa vio viei Tucikov, guvernatorul general al Moscovei. „E mult de povestit cum şi ce fel, este foarte avantajos să cumperi aici pămînt. Dacă ai o recoltă bună, în doi ani acoperi cheltuielile de la moşie. Preţul e şapte ruble pe deseatină, trebuie luate 2500 de deseatine şi după ce ai cumpărat trebuie să mai cheltuieşti pînă la zece mii de ruble pentru a aranja totul.“

într-o altă scrisoare Tolstoi spunea : „venitul este de zece ori mai mare aici decît la noi, iar muncă şi bătaie de cap de zece ori mai puţin... Mai ales simplitatea şi cinstea, naivitatea şi inteligenţa oamenilor te îndeamnă să-ţi cumperi aici o moşie“.

La 10 iulie Sofia Andreevna îi răspundea : „Ce să-ţi **spun despre cumpărarea unei moșii în regiunile de acolo ?** Dacă e şă cumperi numai 2500 de deseatine cu şapte ruble, nu merită, chiar tu nu voiai o moşie mică, ci una mare ;

dacă e avantajos, treaba ta, eu nu am nici o părere. Dar numai o situaţie extremă te poate obliga să trăieşti în stepă fără un copac in jur pe sute de verste distanţă, de bună voie nu pleci acolo, mai ales cînd ai cinci copii".

Veni şi toamna şi odată cu ea începură iarmaroacele.

Lui Lev Nikolaevici îi plăcea să se ducă la iarmaroc, negustorii îl pofteau să cumpere unele şi altele, desfăceau în faţa lui covoarele, tăiau pentru el berbecul.

Tolstoi bea şi mînca, împărţea cadouri, primea la rîndul său cadou cai. îşi punea pe ceafă o pernă, se aşeza pe pă- mînt în faţa unui başkir puternic care şi el avea o pernă, se prindeau după ceafă cu o sfoară, se sprijineau unul în picioarele celuilalt, se luau de mînă şi începeau să se ia la întrecere, care reuşeşte să-l tragă pe celălalt spre el.

începuseră să se răspîndească zvonuri că s-ar scumpi griul şi meiul. Cumpărăturile se făceau acum pe bani, nu pe capete de berbeci tineri.

Lev Nikolaevici s-a hotărît să cumpere pămînt : îi plăcea^ că aici în stepă toate se schimbă încet, în ce priveşte pîinea şi meiul el avea intenţia să le vîndă şi nu să le cumpere.

Trebuia să plece la Iasnaia Poliana să-şi convingă soţia să se mute şi totodată să termine de scris la *Abecedar.*

ÎNCOTRO PLUTIM ?

S-au păstrat mărturiile Sofiei Andreevna pline naivitate din caietul *însemnările mele diferite pentru referinţe.* Caietul este interesant pentru că aici aflăm notate „gîndurile" lui Lev Nikolaevici. Sofia Andreevna scrie : *„Război şi pace* a fost terminat şi altceva serios nu a fost început încă".

Tolstoi avea multe proiecte după *Război şi pace.* Deocamdată o preocupare permanentă era *Abecedarul.* Avea intenţia să scrie un roman istoric inspirat din epoca lui Petru I.

Acest roman istoric ar fi continuat experienţa din *Război şi pace*, o experienţă uriaşă care a dat naştere unui tip nou de roman.

Tolstoi îşi zice că trebuie să afle o nouă temă istorică, pentru a aplica experienţa acumulată.

Dar romanul istoric nu era unica preocupare a lui Tolstoi. Ar fi vrut să scrie un roman, folosind tipuri din folclor, transpuse în condiţiile vieţii contemporane.

Citind poveşti şi bîline pentru *Abecedar,* se gîndeşte la un roman avînd drept personaje centrale pe bogatîrii ruşi. .„îi plăcea mai ales Ilia Muromeţ. Vroia să-l înfăţişeze în romanul său ca un om inteligent şi cultivat, de origină ţărănească, dar cu studii universitare."

O însemnare din 15 februarie ne spune că Tolstoi a început să citească o carte de istorie despre Petru cel Mare : „îl interesează foarte mult Petru cel Mare şi Men- şikov. Despre Menşikov spune că este un caracter puternic şi tipic rusesc, un om ca el nu putea fi decît ţăran la origine".

Pentru scurt timp apare ca erou Mirovici. Mirovici fusese un ofiţer care încercase să-l scape din închisoare pe loan Antonovici, desemnat da copil drept moştenitor al Annei Ioannovna. El apucase a fi proclamat ţar, dar toată viaţa şi-a trăit-o în închisoare. A fost ucis în timp ce încerca să evadeze.

în continuare însemnarea Sofiei Andreevna este mai puţin clară :

„Acum de dimineaţă, a scris cu literele sale înghesuite o pagină de sus pînă jos. Acţiunea începe într-o mănăstire, se strînge o mulţime imensă de oameni printre care şi personajele ce vor deveni eroii pricipali“.

S-ar părea că însemnarea se referă la o scenă de la mănăstirea Troiţko-Serghievski, unde se refugiase Petru, plecat din satul Ismailo de teama unui atentat la viaţa sa. Petru şi Sofia — două personaje contrapuse. Sînt înfăţişaţi boierii. O metaforă amplă — o balanţă uriaşă ale- cărei talere stau în echilibru, pentru ca deodată să înceapă să se încline într-o parte. E o încercare de a arăta cama acumularea de hotărîri ale unor oameni diferiţi se transformă brusc într-o necesitate istorică. Sînt idei ce nu şi-au aflat deplina expresie în *Război şi pace.*

Fragmentul care ni-1 înfăţişează pe tînărul Petru la mănăstirea Troiţko-Serghievski a fost realizat cu o vigoare şi o imaginaţie neobişnuite.

Ni se descrie schingiuirea boierului Şaklovitîi, care are loc în curtea mănăstirii. Boii trag la poartă : nu li se dă voie să intre în staul şi răgetele lor puternice par călugărilor a fi plînsetele celor schingiuiţi.

Tolstoi nu descrie direct schingiuirea, dar sporeşte impresia pe care o produce scena introducînd amănunte şi punîndu-le în relaţii neobişnuite. El nu ne spune direct că Petru este înalt. Aflăm însă că faţa lui Petru se găsea Ia aceeaşi înălţime cu faţa boierului tras în ţeapă. Sînt contrapuse două emoţii, două sentimente : groaza şi durerea, groaza sporită de durere. Durerea absoarbe groaza, iar groaza e pe cale să devină demenţă.

Paralel se descrie viaţa cuvioasă a ţarinei Natalia şi a soţiei lui Petru, Evdokia ; imaginile nu trăiesc singure, independente, ci pe fundalul groazei pe care o produc schingiuirile, pe fundalul triumfului tînărului ţar.

Acest început va fi păstrat.

Este limpede un lucru : Tolstoi are multe proiecte, ele se încalecă unul pe altul. îl interesează un conflict ce-şi va afla cîţiva ani mai tîrziu realizarea artistică. O femeie

din înalta societate care decade în ochii acestei lumi. Conflictul promite gruparea unor personaje' mai de mult cunoscute de scriitor.

în continuare, la 9 decembrie, aflăm altă însemnare : „...un om călătoreşte prin Rusia, un om pornit din mijlocul ţăranilor şi apoi trecut prin şcoli.“ Şi tot aici apare o însemnare cu caracter aproape autobiografic : „...iarăşi planul de a scrie despre un om genial, inteligent, mîndru, care vrea să-i înveţe pe alţii, doreşte sincer să aducă folos şi apoi după cîtva timp călătorind prin Rusia întîlneşte oameni simpli care sînt cu adevărat folositori ; după fră- mîntări ajunge la concluzia că dorinţa lui de a face lucruri folositoare aşa cum înţelegea el este fără rezultat, trece apoi la liniştea spirituală, mîndră, la înţelegerea vieţii simple pline de miez şi atunci vine moartea“.

La începutul lui ianuarie 1873 Tolstoi revine la epoca lui Petru I ; deocamdată este o muncă de mozaic, de adunare a unor amănunte din viaţa cotidiană.

La 31 ianuarie 1873 Tolstoi notează : „Maşina este gata toată. Rămîne s-o pun în funcţiune“.

Ne aflăm în faţa unui nou proiect. Tolstoi începe cu descrierea campaniei de la Marea Azov. Toţi eroii sînt noi. Corăbiile ţarului merg pe Don, de la Voronej spre Cer- kaska. Urmează unul după altul portretele personajelor. In timp ce rîde, Petru îşi pierde pălăria, care cade în apă. Vîslaşul Şcepotev, un nobil scăpătat, sare în apă şi-i aduce lui Petru pălăria în dinţi. Nu i-o dă lui Mencikov, ci poartă o discuţie liniştită, aproape glumeaţă, cu ţarul Petru şi soarta acestui om, pe care-1 putem asemui cu Alioşa Popo- vici, se schimbă. El rămîne pe corabia ţarului.

De ce a renunţat Tolstoi la scena de la mănăstirea Troiţko-Serghievski şi a preferat să înceapă romanul cu campania de la Azov ?

Campania de la Marea Azov pune problema poporului într-o formă acută. La început poporul sînt ostaşii, vîs- laşii, pentru ca apoi să apară cazacii. Cetatea Azovului bine întărită a fost cucerită de cazacii de pe Don. Flota lui Petru nici nu a avut nevoie să ducă lupte

pe mare, căci flota turcă a fost distrusă de bărcile cazacilor de pe Don.

Romanul urma să prezinte înfruntarea dintre Petru şi popor. Izvoarele pe care le folosea Tolstoi, jurnalul lui Gordon, cartea lui Ustrialov, ofereau în acest sens un material bogat. Dar ceea ce este mai important, în însemnările lui Tolstoi din 1870 se abordează deschis problema statului şi a căzăcimii.

Problema căzăcimii se punea pe vremea aceea în chip acut. Kostomarov, care se ocupase de căzăcime şi de Stepau Razin, era de partea acestora. împotriva lor era Solo- viov care-i condamna-pe cazaci, considerîndu-i vinovaţi de aşa numitele „vremuri tulburi“, şi-i caracteriza ca „oameni care fugiseră de munca grea, de sub supravegherea statului şi a obştei şi se ocupau cu treburi reprobabile“, „je- fuindu-i pe ai lor şi pe străini“.

Soloviov ţinuse în 1872 cîteva conferinţe publice despre Petru, dar ideile esenţiale le expusese deja în istoria sa care apăruse. Tolstoi nu era de acord cu aceste idei:

La 4 aprilie 1870 Tolstoi notează: „Citesc istoria lui Soloviov. După el în Rusia pînă la Petru a fost numai nelegiuire : cruzime, furturi, încălcarea legilor, mitocănie, prostie, nimeni nu se pricepea la nimic. Guvernul a în- ceput să îndrepte lucrurile. Dar pînă în ziua de azi guvernul a rămas tot o nelegiuire. Citeşti această carte şi fără să vrei ajungi la concluzia că istoria Rusiei s-a înfăptuit numai prin nelegiuiri.

Cum se poate însă ca o înşiruire de nelegiuiri să creeze un stat mare şi unitar ?

E limpede, deci, ca na guvernul a făurit istoria“.

La 2 aprilie 1870 aflăm în caietul de însemnări al lui Tolstoi această scurtă nota : „Toată istoria Rusiei a fost făurită de cazaci. Nu întîmplător europenii ne zic «cazaci«-. Poporul vrea să fie cazac. ...Azovul a fost cucerit de patru mii de cazaci şi ţinut de ei, acelaşi Azov care fusese luat cu atîta trudă de Petru şi pierdut“.

In 1885 Tolstoi scrisese că poporul rus neagă proprietatea asupra

pămîntului şi că fraza „proprietatea este un furt“ (Proudhon) este un adevăr :

„«La propriété c’est le vol !» va rămîne un principiu mai adevărat decît adevărul constituţiei engleze, atît timp cît va exista seminţia omenească. Este un adevăr *absolut,* dar mai există şi adevăruri relative, care decurg din el. Primul dintre aceste adevăruri relative este punctul de vedere al poporului rus asupra proprietăţii. Poporul rus neagă proprietatea cea mai trainică, cea mai independentă de muncă, cea care mai mult decît oricare alta îngrădeşte dreptul altora de a deţine proprietăţi, proprietatea asupra pămîntului. Acest adevăr nu este un vis, este un fapt care şi-a aflat expresia în obştile ţărăneşti, în obştile *cazacilor.* E un adevăr înţeles deopotrivă de savant şi de mujic, care spune : «Să ne treacă în rîndul cazacilor şi pămîntul va fi liber». Această idee are viitor. Revoluţia rusă se poate baza numai pe ea...“

Omul care cunoştea la perfecţie căzăcimea, care scrisese *Cazacii* şi care era împotriva proprietăţii funciare, a cumpărat în două rînduri, întîi de la Tucikov, apoi de la Bistrom, peste şase mii de deseatine de pămînt în gubernia Samara. Iată în ce consta contradicţia lui Tolstoi cu sine însuşi.

Este greu să stabileşti procesul de elaborare a variantelor unei opere literare după ciorne refăcute de multe ori, deşi este unicul drum sigur de cercetare.

Variantele manuscrisului nu pot fi aşezate în ordinea dictată de opera finită. In acelaşi timp, biografia unei opere literare este un fenomen foarte complex, care nu se limitează numai la viaţă, la cunoştinţele despre viaţă şi chiar la intenţiile artistului.

Poeţii şi prozatorii folosesc deopotrivă cuvîntul „muză“, îl întîlnim şi în corespondenţa lui Lev Nikolaevici cu prietenul său Fet.

Fet era un om de afaceri, care cumpăra şi schimba mereu moşiile ; moşia lui, Stepanovka, era ca o farfurie încărcată cu tot felul de bunătăţi. în mijlocul farfuriei se' înălţa o clădire mică şi îndesată : aici locuia stăpînul, un om gras, militar în retragere, care umbla cu un pas scurt de cavalerist.

Fet era un moşier de tip nou, care şi-a întemeiat gospodăria cu banii negustorului Botkin şi după noile legi negustoreşti; era parcă mai burghez decît Botkin însuşi şi în acelaşi timp un mare poet. Viaţa lui de familie : o nevastă bogată şi urîtă, respectarea cuviinţelor din toate punctele de vedere.

Acest gospodar iscusit, autorul *Amintirilor mele,* în care cita inexact scrisorile lui Turgheniev şi Tolstoi, scria versuri minunate, pe care cu greu ni le putem imagina a fi fost opera unui ofiţer de husari în retragere, ce a cheltuit mult timp pentru a-şi demonstra cu viclenie obîrşia nobilă.

Am făcut aici o paranteză despre Fet, pentru că acest vecin cu mintea ascuţită, dar şi un linguşitor, a fost foarte apropiat ca personalitate literară de creatorul *Annei Ka-*

renina. în anii ’70 el şi N.N. Strahov au fost cei mai dragi prieteni ai lui Tolstoi. Dar privirea lui Lev Nikolaevici vedea mai mult şi mai departe decît ei.

Tolstoi a scris *Război şi pace* fără dificultate : era vprba de un trecut apropiat.

Elaborarea unui roman din vremea lui Petru s-a dovedit a fi un lucru cu mult mai dificil : era vorba de o perioadă veche de un secol şi jumătate. Lev Nikolaevici vroia tot timpul să-şi apropie istoria, să înceapă acţiunea la Iasnaia Poliana, aşa cum fusese aceasta cu 170 de ani în urmă.

Viaţa îşi urmează cursul, ea devine istorie ; pentru Tolstoi însă lucrul cel mai trainic este familia, casa, moralitatea. Cei care distrug familia sînt duşmani, ei trebuie criticaţi, satirizaţi.

Ei sînt nihilişti, trăiesc cu nevestele altora sau au amante, amantele lor sînt nefericite. In 1872 Lev Nikolaevici văzuse cum se aruncase sub roţile trenului, chinuită de gelozie, Anna Stepanovna Zîkova, fată de colonel. Amantul ei, A.N. Bibikov, o ceruse în căsătorie pe guvernanta fiului ei. Anna Stepanovna a luat cu ea o legăturică cu lenjerie de schimb şi o rochie — a plecat la Tuia, apoi s-a întors la Iasenki, staţia de cale ferată la cinci verste de Iasnaia Poliana. Aici s-a aruncat înaintea unui tren de marfă. Lev Nikolaevici a văzut-o goală, cu craniul scalpat, sfîrtecată, întinsă în cazarma din Iasenki. Amănunte aflăm într-o însemnare a Sofiei Andreevna, sub titlul *De ce Ka- renina este Anna şi cum s-a născut ideea de a scrie despre o atare sinucidere ?*

în februarie 1870 Iasnaia Poliana este troienită de zăpadă. Tolstoi lucrează la romanul închinat lui Petru. în casă nu vin nici ziare, nici reviste. Sofia Andreevna notează : „Liova spune că nu vrea să citească nici un fel de critică. Puşkin se simţea dezorientat de critică, mai bine să n-o citeşti“.

Altădată lui Tolstoi nu-i plăcuseră scrierile lui Puşkin în proză, le considera schematice, lipsite de amănunte, neactuale. Acum se gîndeşte mereu la Puşkin.

„Mi-a spus aseară — notează Sofia Andreevna — ca i-a venit în minte o idee, să înfăţişeze o femeie măritată, din înalta societate, care s-a pierdut pe sine însăşi. Spunea că-şi propune să facă această femeie numai demnă de miiă şi nu vinovată, şi de îndată ce i-a venit în cap această idee, toate celelalte tipuri şi personaje masculine pe care le imaginase înainte, şi-au găsit locul potrivit şi s-au grupat în jurul acestei femei. «Acum toate mi s-au limpezit spunea el».“

Cînd anume s-a născut ideea romanului *Anna Kare- nina ?* în 1870, cînd Tolstoi se gîndise la o femeie păcătoasă, care îşi pierduse locul în societate, sau atunci cînd văzuse femeia aceea sfîrtecată, întinsă pe o masă de cazarmă ?

Deocamdată încă nu se ştie, nu există puncte de unire, muzele nu şi-au făcut încă apariţia.

La 19 martie 1873 Sofia Andreevna notează : „Aseară Li ova mi-a spus pe neaşteptate «Am scris o pagină şi jumătate, şi pare-mi-se că am scris-o bine». Crezînd că este vorba de o nouă încercare de a scrie romanul din timpul lui Petru cel Mare, nu am acordat prea multă atenţie frazei. Dar apoi am aflat că a început să scrie un roman din viaţa particulară şi despre epoca contemporană. Ce ciudat a ajuns la acest subiect. Serioja mă tot ruga să-i dau să citească ceva cu voce tare bătrînei mătuşi. I-am dat *Povestirile lui Belkin* de Puşkin. Dar mătuşa a adormit, şi fiin- du-mi lene să duc cartea jos, în bibliotecă, am pus-o pe geam în salon. în dimineaţa următoare, pe cînd îşi bea cafeaua, Liova a luat cartea a început să citească şi s-a arătat entuziasmat... A spus : «învăţ multe de la Puşkin, el este părintele meu şi de la el trebuie să învăţ».

...Seara a citit cîteva fragmente şi sub influenţa lui Puşkin a început să scrie. Azi a continuat şi a spus că este mulţumit de munca lui“.

Munca a continuat cu asiduitate. La 4 octombrie 1873 Sofia Andreevna notează : „Romanul *Anna Karenina* a fost început primăvara şi tot atunci a fost schiţat în întregime. în timpul verii cînd am fost cu toţii în gubernia Samara n-a mai scris, iar acum cizelează, modifică şi continuă romanul“.

La 25 martie Tolstoi îi scria lui N.N. Strahov :

„Să vă povestesc acum despre mine, dar vă rog să păstraţi secretul pentru că s-ar putea să nu iasă nimic din ceea ce am să vă spun. Tot timpul meu de lucru din iarna aceasta l-am consacrat lui Petru, adică am încercat să chem spiritele vremii aceleia pentru ca brusc, acum o săptămînă, Se- rioja, băiatul cel mai mare, să înceapă a citi *Iuri Miloslavski* arătîndu-se entuziasmat. Socotind că e cam devreme pentru el, am citit împreună. Apoi soţia a adus de jos *Povestirile lui Belkin* crezînd că va găsi ceva pentru Serioja, dar bineînţeles a considerat şi ea că e prea devreme pentru el. Şi eu, într-o zi, după ce am terminat de scris, am luat în mînă volumul lui Puşkin şi ca întotdeauna (mi se pare a şaptea oară) l-am recitit în întregime ; nu puteam să las cartea din mînă, aveam impresia că-1 citesc pentru prima oară. Mai mult, mi se părea că Puşkin rezolvase toate îndoielile mele. Niciodată înainte nu mă entuziasmasem atît de mult nu numai de Puşkin, dar în genere de un scriitor. *Împuşcătura, Nopţile egiptene, Fata căpitanului !* Mai e acolo şi un fragment *Musafirii se adunau la vilă.* Fără să-mi dau seama, întîmplător, neştiind de ce şi cum, am imaginat nişte personaje, nişte întîmplări, ăm continuat acţiunea, apoi bineînţeles, **am mai făcut modificări şi deodată s-au** legat toate atît de frumos, încît a ieşit un roman pe care l-am terminat în ciornă, un roman foarte viu, pasionant, închegat, de care sînt foarte mulţumit, care va fi gata, dacă o să-mi dea Dumnezeu .sănătate, peste două săptămâni şi care nu are nimic comun cu tot ceea ce rn-a preocupat

de un an încoace. Dacă am să-l termin, am să-l public în volum, dar aş vrea tare mult să-l citiţi înainte.

Nu aţi fi bun să luaţi asupra dumneavoastră corectura lui şi să-l tipăriţi la Petersburg ?“

Scrisoarea este entuziastă, dar ea n-a fost expediată. La 30 martie Lev Nikolaevici scrie lui P.D. Golohvastov, care îi trimisese materialele pentru romanul de'spre Petru. Dar şi această scrisoare rămîne neexpediată : „N-o să mă credeţi că în ultima vreme am citit, cu un entuziasm pe care nu l-am simţit de mult, *Povestirile lui Belkin,* pentru a şaptea oai'ă în viaţa mea. Un scriitor trebuie să studieze tot timpul această comoară. Această nouă lectură a avut o înrîurire puternică asupra mea. Scriu, dar cu totul altceva decît plănuisem“.

Scrisorile n-au fost trimise cu bună ştiinţă. în aprilie Tolstoi îi comunică lui Strahov : „„...v-ara răspuns imediat, dar nu am expediat scrisoarea şi de atunci, uite că au trecut două săptămîni. Nu am expediat scrisoarea pentru că povesteam despre mine cîte ceva, lucru prematur, după cum s-a dovedit. Poate că într-o zi am să vă trimit această scrisoare sau am să v-o arăt...

Despre mine, adică, despre mine însumi cu adevărat, n-am să mai scriu ca nu cumva să se întîmple din nou să nu expediez scrisoarea : îndeplinesc o îndatorire ce mi-a fost impusă printr-o poruncă supremă, mă chinuiesc şi aflu în aceste chinuri, nu numai bucuria dar şi întregul scop al vieţii“, -j

Peste trei zile Tolstoi îi scrie aceluiaşi Golohvastov; „Aţi recitit recent proza lui Puşkin ? Dacă-mi sînteţi cu adevărat prieten, citiţi vă rog de la început toate *Povestirile lui Belkin.* Ele trebuie studiate, studiate de toţi seri-

itorii, Am făcut acest lucru mai zilele trecute şi nu vă pot spune ce

influenţă binefăcătoare a avut asupra mea această lectură".

Tolstoi, după propria sa mărturisire, a învăţat de la Puş- kin „ordinea armonioasă a distribuirii obiectelor".

Lev Nikolaevici avea sentimentul că va termina romanul foarte repede. La 11 mai 1873, într-o nouă scrisoare către Strahov, socoteşte că a venit momentul să dezvăluie secretul pe care-1 trecuse sub tăcere.

„Scriu un roman care nu are nimic de-a face cu Petru. Scriu de mai bine de o lună şi în ciornă l-am terminat. Acest roman, într-adevăr un roman, primul din viaţa mea, a pus stăpînire pe sufletul meu, m-a captivat total, deşi toată primăvara problemele filozofice mă preocupaseră foarte mult. în scrisoarea pe care nu v-am expediat-o fusese vorba tocmai despre acest roman ; vă povesteam cum mi-a venit pe neaşteptate o idee şi datorită divinului Puşkin pe care l-am luat întîmplător în mînă şi pe care L-am recitit în întregime cu un nou entuziasm."

Dar nu numai Puşkin era muza lui Tolstoi.

Se schimba viaţa ; se schimbau oraşele şi satele, mo- - ralitatea veche venea în contradicţie cu noul fel de viaţă.

în Franţa se scriau romane despre adulter, era un fapt tragic, dar părea inevitabil pentru femei. Se ascuţea înverşunarea faţă de lucrurile intrate în obişnuinţă. în Rusia, curtea cu juri dădea sentinţe neaşteptate de achitare ce dovedeau că moralitatea veche era şubrezită, iar alta nouă nu exista încă.

în Franţa, Alexandre Dumas-fiul, scriitor de incontestabil talent, dăduse după piesa *Dama cu camelii* (1852) în care arăta iubirea altruistă şi generoasă a unei femei decăzute, o nouă dramă *Soţia lui Claudiu* (1873), în care soţul îşi ucidea soţia necredincioasă. Drama

fusese tipărită cu o prefaţă amplă a autorului. Cu puţin înainte, în 1872, Du-

mas publicase cartea *L'Homme-femme,* în care se discuta problema cum să te porţi cu o soţie necredincioasă ? S-o ucizi sau s-o ierţi ?

La 1 martie 1073 Tolstoi scria Tatianei Kuzminskaia : „Ai citit *L'Homme-femme ?* Pe mine unul această carte m-a uimit. Nu mă aşteptam din partea unui francez la o înţelegere atît de profundă a căsătoriei şi în genere a relaţiilor dintre bărbat şi femeie".

La baza noului roman al lui Tolstoi se afla o nouă situaţie, ce nu putea afla soluţie.

Tolstoi caută o cale pentru a înlătura conflictul. Proza lui Puşkin, fragmentul neterminat *Musafirii se adunau la vilă,* îi oferă un prim exemplu de abordare a situaţiei şi indică maniera de tratare. Dar nuvela lui Puşkin a rămas neterminată. Conflictul nu a aflat rezolvare.

Dumas-fiul a rezolvat un conflict asemănător de unde şi interesul lui Tolstoi pentru dramaturgul francez.

în prima variantă a operei, care apoi a căpătat titlul *Anna Karenina,* bărbatul divorţează de nevasta care îl înşelase.

Tolstoi încearcă să folosească soluţia scriitorului francez.

„Odată, el (soţul care a divorţat — V.S.) s-a dus la Comitetul Misiunii. Se vorbea despre gelozie, despre uciderea soţiilor. Mihail Mihailovici (acesta este numele viitorului Karenin — V.S.) s-a sculat încet de pe scaun, a ieşit, s-a dus la un magazin de arme, a încărcat pistolul şi s-a dus la ea."

Cuvintele „la ea“ sînt scrise peste cele şterse „la el, acasă“.

Soţii divorţaţi nu se pot ajuta unul pe altul.

MLegătura noastră nu este ruptă, **spune mai departe** Mihail Mihailovici. Am făcut o prostie. Trebuia s-o iert şi s-o alung de-acasă, nu să-mi bat joc de faina sfîntă.“

împuşcătura n-a mai răsunat. încă din primele variante, deci, Tolstoi a ales sinuciderea femeii, ca unica soluţie posibilă.

Puşkin l-a ajutat pe Tolstoi să creeze o nouă structură romanescă, descriind o soartă în care vechiul apărea drept nou, înfăţişat în aşa fel, încît noul se dovedea a fi şi adevăr.

In monografia sa *Lev Tolstoi. Anii ’70,* B. Eihenbaum comentează astfel problema :

„Asemănarea dintre prima variantă a romanului *Anna Karenina* şi fragmentul lui Puşkin nu se limitează la cuvintele de început. Tot textul lui Tolstoi pare un fel de variaţie pe tema lui Puşkin. în fragmentul lui Puşkin (ca şi la Tolstoi), oaspeţii strînşi în jurul samovarului comentează comportarea ciudată a Zinaidei Volskaia, o femeie tînără : --Este îngrozitor de fiuşturatecă. — Fluşturatecă? Puţin spus. Are o atitudine inadmisibilă... — Are multe calităţi şi cu mult mai puţine defecte decît se crede. Dar pasiunile o vor duce la pierzanie». Ultima remarcă sună ca un epigraf la viitorul roman al lui Tolstoi, parcă ar fi o aluzie la el. Alături de acesta un alt fragment publicat în ediţia Annenkov (voi. V) se referă la aceeaşi temă şi începe eu cuvintele : «în colţul unei mici pieţe, în faţa unei căsuţe de lemn, trăsese un cupeu». E indiscutabil că Tolstoi citise şi acest fragment căci aflăm ecouri în *Anna Karenina.* în acest fragment ni se descrie o scenă de gelozie. Zinaida face imputări amantului său Valerian Vologodski, îl acuză de indiferenţă şi-i mărturiseşte unele bănuieli. Valerian enervat ii spune : «Iarăşi bănuieli ! Iarăşi scene de

gelozie ! Zău aşa, nu mai pot suporta». Fragmentul se încheie cu plecarea lui Valerian“.

Tolstoi îl descoperea din nou pe Puşkin. Puşkin era pentru el ca şi pentru contemporanii lui atît de puţin cunoscut, încît şi Tolstoi a făcut o greşeală ce nu a fost observată : a spus că fragmentul *Musafirii se adună la vilă*

a fost găsit în *Povestirile lui Belkin.* în volumul al 20-lea al ediţiei jubiliare N.K. Gudzi a precizat primul că un asemenea fragment nu există în *Povestirile lui Belkin.*

Cum arăta în prima sa formă romanul care s-a transformat apoi în *Anna Karenina ?*

A durat destul de mult pînă a găsit Tolstoi începutul, în ediţia jubiliară citim următoarele : „Prolog. Căsnicia începe sub auguri fericiţi. Ea merge să-şi consoleze cumnata şi îl întîlneşte pe Gaghin“.

Este o variantă apropiată de forma definitivă a romanului. După prolog citim o frază care se apropie de începutul fragmentului puşkinian : „Musafirii se adunau la sfîrşitul iernii, îi aşteptau pe Karenini şi vorbeau despre ei. Ea a sosit şi s-a purtat inadmisibil de familiar cu Gaghin“ (viitorul Vronski).

Acum, după ce a apărut lucrarea lui V. Jdanov *Din istoria elaborării romanului „Anna Karenina“,* publicată în *Culegerea de la Iasnaia Poliana* (Tuia, 1955), se consideră drept început (şi N. Gudzi este de acord) varianta nr. 3 (manuscrisul nr. 4).

în această variantă eroina se numeşte Tatiana Stavro- vici. „Conversaţia nu înceta.- Toţi vorbeau despre Sta- vrovic-i şi despre soţia lui şi bineînţeles îi bîrfeau, altfel nu s-ar fi putut naşte o conversaţie atît de veselă şi de răutăcioasă.“

Intră cei doi Stavrovici :

„Tatiana Sergheeva purta o rochie galbenă cu dantelă neagră, avea cunună pe cap şi era mai dezbrăcată decît toată lumea.

în îmbrăcămintea ei şi în mersul ei uşor şi iute era sfidare, în timp ce chipul îmbujorat, ochii mari negii, buzele şi surîsul ca al fratelui exprimau simplitate şi smerenie.

— în sfîrşit şi dumneavoastră ! a spus stăpîna casei. Unde aţi fost ?

— Am trecut pe acasă, trebuia să scriu un bilet lui Balaşev, vine şi el la dumneavoastră.

«Numai asta mai lipsea» s-a gîndit stăpîna casei.

— Mihai Mihailovici doriţi ceai ?

Faţa lui Mihai Mihailovici, albă, rasă, dolofană şi ridată, se

strîmbă intr-un zîmbet care ar fi fost respingător dacă nu ar fi foşt atît de plin de bunătate ; el bolborosi nişte cuvinte pe care gazda nu le înţelese şi pentru orice eventualitate îi servi un ceai. El întinse cu grijă şerveţelul, îşi aranjă cravata albă, scoase o mănuşă şi începu să soarbă cu zgomot".

Tatiana stă „aplecată, încît umărul îi ieşise din rochie", vorbeşte „tare, liber, vesel". Vine Balaşev, viitorul Vronski. Este aproape de aceeaşi înălţime cu Tatiana : „Ea este subţire şi gingaşă. El negru şi necioplit". Balaşev are 25 de ani, Tatiana 30. Stavrovici este un bătrîn cu sănătatea zdruncinată. Tatiana nu face parte din societatea înaltă. „Este primită în saloanele mondene pentru că ea este sarea lumii noastre anoste". Conversaţia dintre Tatiana şi Balaşev se prelungeşte şi apare ca o lipsă de cuviinţă : „Din această zi Tatiana Sergheevna n-a mai primit nici o invitaţie la balurile . şi seratele societăţii înalte".

Aşa a fost început romanul. In roman apăreau nişte nihilişti. Soţul Tatianei era un om ideal, care era de acord să divorţeze, pentru ca apoi să crească copilul altuia. îl primea în casă pe amantul soţiei sale. Despre Tatiana se spune într-un loc direct : „Este o femeie îngrozitoare".

Are maniere proaste, vorbeşte prea tare.

După cum ştim, pe parcurs se va schimba totul. Karenin îşi pierde aerul simpatic, el nu va mai fi un om de ştiinţă, ci un birocrat, Anna Karenina va deveni o femeie de viţa aleasă, o prinţesă din neamul Riurikovicilor, frumoasă şj bine educată, Vronski şi el un nobil.

De la Puşkin va rămîne doar severitatea şi elevaţia temei : întîmplările au loc după căsătorie, nu este vorba de un adulter, ci de o mare dragoste. Femeia nu este acuzată de trădare, ea singură mărturiseşte soţului totul, pentru a-1 părăsi apoi.

Soarta ei este hotărîtă dinainte. Urmează să moară. Dar drumul vieţii trasat şi hotărît rămăsese nerezolvat în aspectele sale principale. De ce ?

Romancierul cere eroinei sale credinţă. El îl analizează pe soţ şi sub privirea lui acesta se schimbă tot mai mult Soţul este un înalt funcţionar din Petersburg, care face carieră, un om străin de sufletul eroinei. '

Aleksei Aleksandrovici este în acelaşi timp foarte nefericit, căci este un om bun. Se propun mii de soluţii, de modalităţi, dar eroii nu sînt de acord cu soarta ce li se propune.

înainte, sau concomitent, Tolstoi citise multe cărţi despre gelozie. Cartea lui Dumas fiul îi plăcuse mult ; acolo, totul se rezolvă uşor : „omoar-o, omoară soţia necredincioasă — ea este o criminală“.

Este o soluţie veche. După cum prin tradiţie femeile sînt datoare să fie credincioase, bărbaţii — nu.

Există însă şi religia, care cere credinţă, există un Dumnezeu asupra căruia se poate trece răspunderea soluţiei, •există un citat din *Biblie* memorat nu tocmai exact : **„A** mea este răzbunarea, eu voi plăti“.

Normele religioase sînt de obicei contradictorii „Să învingi răul prin bunătate“, dar Dumnezeu te pedepseşte pentru că ai iertat, deci

iertarea însăşi este o răzbunare. Dar oare au nevoie Aleksei Karenin şi Aleksei Vronski de pedepsirea, răzbunarea şi moartea Arinei, au ei oare **nevoie** de ideea pe care o afirmă romanul, există ea oare această idee, există oare fericirea lui Kitty şi a lui Levin ?

Lev Nikolaevici este plin de contradicţii, pentru câ aparţine vremurilor de altădată şi idealurile sale se găsesc în trecut, şi pentru că este un umanist, iar idealurile umaniste se află în viitor.

El cere Annei să fie credincioasă faţă de Karenin şi în acelaşi timp o obligă să-şi aducă aminte, cu dezgust, despre relaţiile ei cu Karenin, despre ceea ce se numea dragoste între ei. Karenin nu este un om rău, dar el, omeneşte vorbind, nu este un soţ potrivit pentru Anna şi Tolstoi arată foarte bine acest lucru.

Annei îi este ruşine de situaţia ei de amantă, de soţie necredincioasă, dar este fericită aşa cum fericit este omul flămînd, care poate în sfîrşit mînca. Moralitatea adevărată, omenească, vine în contradicţie cu epigraful religios şi nu Dumnezeu, ci oamenii, oamenii aceia care-1 urau şi pe Tolstoi însuşi, o aruncă pe Anna sub roţile trenului.

PORTRETUL

în septembrie 1873, întors de la Samara la Iasnaia Po- liana, Tolstoi scrie lui A. A. Fet : „M-am apucat să lucrez, adică mai bine-zis, continui un roman început, copiii învaţă, nevasta cu treburile, şi mai e şi însărcinată şi din cauza aceasta se simte rău. De o săptămînă, în fiecare zi, pictorul Kramskoi îmi face portretul pentru galeria Tretiakov. In timp ce pozez, discut cu el şi încerc să-l convertesc de la credinţa petersburgheză la cea creştină. Am fost de acord să pozez, deoarece Kramskoi a venit el însuşi la noi, a propus să-mi facă un portret la un preţ convenabil pentru mine şi m-a convins şi soţia.

Pe mine omul mă interesează, pentru că este un tip caracteristic al. acelei orientări petersburgheze noi, aşa cum s-a putut ea reflecta într-o fire bună de artist. E pe ter-

minate cu ambele portrete, vine în fiecare zi şi mă cam împiedică să lucrez[1].

Kramskoi a sosit dis-de-dimineaţă la Iasnaia Poliana venind prin pădure.

L-a aşteptat destul de mult pe Tolstoi în cabinetul lui liniştit. O uşă a odăii dădea spre grădină. Pe pereţi erau coarne de cerb şi gravuri în rame de lemn foarte subţiri.

Un divan vechi, comod, tapiţat cu piele. O masă. Pe masă manuscrisul, cu multe ştersături, scris cu caractere mari, greu de descifrat. In faţa mesei un fotoliu cu picioarele tăiate, care-ţi dă impresia că stai pe podea în genunchi.

A intrat Tolstoi : era un om de vreo 45 de ani de o statură ceva mai înaltă decît cea mijlocie, bronzat, cu ochii cenuşii, îmbrăcat cu oarecare eleganţă şi pe care barba nu-1 îmbătrînea. Alături de fotoliul cu picioarele tăiate, părea uriaş.

Kramskoi a ghicit imediat : Lev Nikolaevici este miop şi nu poartă ochelari ; lucrează cu capul foarte aplecat deasupra manuscrisului.

Dar ochii nu îi erau tulburi, avea o privire sigură, cum nu au de obicei miopii.

La început LeV Nikolaevici l-a refuzat. A spus că este foarte ocupat, că scrie un roman şi are în pregătire încă unul despre ţăranii colonizaţi.

Lev Nikolaevici îi vorbea fără să se grăbească, liniştit, parcă se folosea de acest prilej ca să-şi spună lui însuşi ce urmează să facă, ce trebuie să scrie. în afară de aceasta, a adăugat el, icîeea de a poza îl îngrozea.

Kramskoi a răspuns :

— Respect prea mult motivele pentru care Excelenţa voastră refuză aceste şedinţe ca să mai insist. Bineînţeles, în felul acesta trebuie să-mi pierd pentru totdeauna speranţa de a vă face portretul. Dar, oricum, portretul dumneavoastră trebuie să existe în galeria Tretiakov.

23 — Lev Tolstoi

— Cum aşa ?

— Foarte simplu. Desigur nu-1 voi picta nici eu, nici vreunul dintre contemporanii mei, totuşi portretul va fi făcut. Acum, de pildă, eu fac portretele oamenilor de seamă ai Rusiei. Portretul lui Griboedov îl voi realiza după desenele rămase din epocă. Am să caut apoi oamenii care l-au văzut, l-au cunoscut, să-i întreb dacă îi seamănă. Aşa se va întîmpla şi cu portretul dumneavoastră. Oamenii* vor regreta-că nu a fost pictat de vreun contemporan.

în odaie a intrat cu pas grăbit o doamnă de vreo 26 de ani, drăguţă la chip, cu ochi mari, rumenă. Cînd surîdea buza de jos îi ieşea puţin în afară. Era îmbrăcată sobru, într-o bluză -albă, largă, şi o fustă neagră fără cordon : femeia era însărcinată.

Lev Nikolaevici l-a prezentat pe pictor soţiei sale.

Discuţia a fost reluată.

Tonul conversaţiei părea a spune că Lev Nikolaevici nu se pricepe la nimic şi greşeşte totdeauna. De hotărât poate să hotărască numai ea, Sofia Andreevna, dar nu dintr-o dată.

Ivan Nikolaevici Kramskoi a propus :

— Am să fac portretul şi dacă n-are să vă placă am să-l distrug.

— Vă cunoaştem lucrările, monsieur Kramskoi, a spus Sofia Andreevna. Portretul ne va place foarte mult fără doar şi poate. Dar ce se va întîmpla dacă ne va părea rău să renunţăm la el ?

— Haideţi să cădem de acord că portretul nu va ii predat galeriei decît cu învoirea contelui, a spus Kramskoi. N-am nimic împotrivă să aşezaţi portretul în casa dumneavoastră.

Lev Nicolaevici s-a opus.

— Nu. Aşa nu se poate. Portretul e doar plătit de domnul Tretiakov.

Sofia Andreevna a găsit o soluţie.

— Nu aţi putea face pentru domnul Tretiakov o copie după portretul nostru ?

— O copie exactă ? a răspuns Kramskoi, aşa ceva nu se poate-. Mă gîndese să pictez două portrete şi veţi alege pe cel care vă place.

— Bine, a spus Sofia Andreevna. Avem nevoie de portret pentru copiii noştri şi-l vom plăti : cred că 200—25Q de ruble sînt de ajuns ?

Kramskoi lua pe un portret cel puţin o mie de ruble, numai culorile şi pînza cu şasiul costau cincizeci de ruble. Era însă hotărît să facă portretul.

— Voi începe să lucrez de mîine, a spus pictorul.

— Bine, a rostit cu glas încet şi puternic Lev Niko-
laevici, aşezîndu-se în fotoliu şi aplecîndu-se asupra manuscrisului.

–

Şedinţa a început de dimineaţa.

Tolstoi şedea la masă, într-o bluză gri albăstrui cu un guler moale şi alb, răsfrînt. îl privea cu interes pe Kramskoi.

— în romanul la care lucrez, a spus el, figurează un pictor., îi, voi da numele, de; Pavlov sau Mihailov, el trăieşte la Roma, e sărac şi pictează de mult un tablou cu Christos... Nu este prea, cultivat, dar citeşte mult.

Ascultîndu-1 pe Lev Nikolaevici, Kramskoi făcu o schiţă rapidă pe pînză.

— Botkin Mihail Petrovici, continuă Tolstoi, mi-a povestit despre pictorul Ivanov şi mi-a şi arătat sute de schiţe făcute de el. Sînt pe înţelesul meu. Aş zice că Ivanov vroia să ridice acoperămîntul de pe obiecte. Acel acope- rămîht din cauza căruia obiectul nu poate fi văzut în întregime. Şi smulgînd acoperămîntul se străduia să nu dăuneze- obiectului însuşi.

— Probabil că aşa lucrează toţi pictorii, a răspuns Kramskoi, în tablou există totdeauna un obiect, modelul.

— Ce e un portret ? Noi nu urmărim să ne înfăţişăm în roman

sau în tablou pe noi înşine, sau pe cunoscuţii noştri. Numai Sonia, soţia mea, şi Tania, sora ei, pot să creadă că le descriu pe ele şi sînt gata-gata să se certe ca să ştie care din ele este Nataşa Rostova şi care Kitty. Cred că Ivanov nu copia modelul şi nu copia natura din împrejurimile Romei, ci înfăţişa esenţa, generalul. Nici eu însumi nu descriu iasnaia Poliana, deşi fără ea poate că aş fi cunoscut mai puţin Rusia. Cînd văd în depărtare o pădure, ştiu că acolo sînt copaci cu aceleaşi frunze ca cele pe care le văd aproape de mine, totuşi eu nu voi descrie aceste frunze,

Kramskoi răspunse :

— Alexsandr Andreevici Ivanov s-a abătut de la făgaşul general în arta universală. Avem acum un alt pictor foarte tînăr, Fiodor Aleksandrovici Vasiliev. De curînd am primit o scrisoare de la el. Ceea ce face este atît de original şi atît de diferit de tendinţele obişnuite, incit nici măcar nu pot să spun că este bine. Nu este întru totul bine, în schimb este genial.

Fără să fie mirat de cuvintul „genial“, Lev Nikolaevici se interesă.

— Şi care-i stilul lui de viaţă ? E multă agitaţie inutilă în jurul lui ?-

— Trăieşte într-o dezordine febrilă, se avîntă mereu spre un ţel necunoscut, vrea să facă ceva, să se elibereze de ceva. Are mulţi prieteni întîmplători, multe femei şi e totuşi singur, părăsit...

— Vedeţi, şi în casa mea sînt atît de multe femei, ele discută atît de mult despre problemele lor, încît uneori mă gîndesc la mine însumi la genul feminin : am fost trezită sau sînţ muncită, pentru că: tot timpul aud in jurul meu discuţii femeieşti. E uşor să te abaţi din drumul tău în viaţă.

După o clipă de tăcere a adăugat :

— în grădină e răcoare, doamnele umblă în rochii uşoare, la bucătărie se face îngheţată, iar ţăranii se ruinează. Pămîntul nu rodeşte şi nimeni nu vede, deşi pentru aceasta nu este nevoie de geniu. Oamenii nu văd că deasupra capului lor putrezeşte grinda unui tavan. Nu vor să vadă.

— Un scriitor spusese că omul vede totul corect din fire, că fiecare om e născut geniu. Şi totuşi, nu putem să nu ne mirăm cit de puţine genii sînt.

— Cine a spus-o ? se interesă Tolstoi.

în această- clipă a intrat Sofia Andreevna cu faţa îmbujorată. A spus :

— Am făcut dulceaţă de merişoare. Aţi aşternut deja culorile ?

S-a uitat la portret şi imediat a adăugat :

— Portretul ăsta, Liovuşka, îl păstrăm noi.

— Mîine încep altul, a spus Ivan Nikolaevici, de dimensiuni mai mari. Iar acesta îl las să se usuce. Atunci o să alegeţi.

Şedinţele continuau.

Toţi în casă se obişnuiseră cu Ivan Nikolaevici. Lev Nikolaevici discuta mult cu pictorul. Şi lui Kramskoi i se părea că Lev Nikolaevici nu se grăbeşte cu şedinţele. Părea că întîmpină greutăţi cu scrisul, că meditează, caută soluţii noi.

Cel de-al doilea portret, mai mare, era şi el, cum spunea Kramskoi, pus pe picioare. Contesa a declarat ferm :

— Unul mai bun ca ăsta nu se mai poate face.

într-o dimineaţă ploioasă, la sfîrşitul lui septembrie, Kramskoi a întîrziat.

S-a apucat să picteze portretul cel mare, apoi l-a lăsat.

— De ce sînteţi trist, nu vă ajunge lumina ?

— Mi-a murit un coleg, Lev Nikolaevici, i-a răspuns Kramskoi. A murit Fiodor Vasiliev. Deşi 11 cunosc numai de cinci ani şi era cu mult mai tînăr ca mine, am avut de învăţat de la el; picta nişte paravane pentru marele duce, sperând în bunăvoinţa unor oameni influenţi. Avea nevoie de ajutor ; era un om cu o situaţie cam neclară.

— Să mergem să ne plimbăm, Ivan Nikolaevici, a stat ploaia.

— A fost un pictor de o elevaţie neobişnuită, a continuat Kramskoi, un talent cum rar se întîlneşte.

Au ieşit în grădină.

— In romanul meu, a spus Lev Nikolaevici, va muri o femeie sub roţile trenului, lăsînd bărbatul să se căiască. Am văzut-o disecată ; aici, lîngă pădurea Kozlov...

Kramskoi tăcea, călcînd pe frunzele pestriţe ce aco- perau cărarea.

— Vreau să scriu despre un om care se simte vinovat faţă de aproapele său, se căieşte, dar nu poate face nimic, a continuat Tolstoi. De ce trăim aşa ? Iată, prietenul dumneavoastră...

— Mă consideraţi vinovat ?

— Nu vorbesc nici despre mine, nici despre dumneavoastră, Ivan Nikolaevici. Dar dacă ar fi să mă iau pe mine — sînt un scriitor cunoscut, moşier, şi ce ? am să mai cumpăr pămînt am să devin cunoscut ca Turgheniev...

Lev Nikolaevici privi stejarii pe care-i ştia. din copilărie şi repetă parcă pentru el însuşi :

— La ce bun ?

— Caut să nu gîndesc aşa, Lev Nikolaevici.

— Nu vorbesc despre mine. Uite, -există un moşier, Levin, îi educă pe copii, plantează meri, tînăra lui soţie umblă cu cheile în buzunar, fierbe dulceaţă.. Şi la ce bun ?

I se pare că există o singură soluţie ; să înţelegi absurditatea glumei care s-a făcut cu toţi oamenii şi care se cheamă viaţă, să-ţi aduci aminte că există apă, cuţit, puşcă şi un loc sub roţile trenului.

— Dumneavoastră sînteţi credincios Lev Nikolaevici, nu-i aşa ?

— Mimez că sînt credincios, spun cuvintele pe care le-am învăţat. Mă supun tradiţiei. Cînd tradiţia îmi cere ca o dată pe an să beau un vin, care se zice că e sîngele domnului, fac şi acest lucru şi în anumite zile mănînc varză.

— Vasiliev, spune Kramskoi, nu avea nici familie, nici acte, nici casă. Oamenilor de felul acesta le e mai greu. Nu au de ce să se agaţe.

— Şi totuşi Levin, înţelegînd tot răul vieţii şi tot absurdul ei, a răspuns Lev Nikolaevici, continuă să trăiască. Este soluţia celui slab. Iar în sufletul lui totul s-a răsturnat şi nu se poate în nici un chip aşeza la loc.

— Dar dumneavoastră, lucraţi, scrieţi !

— Scriu, dar nu prea merge.

— Vă împiedică ceva ?

— Cred că un om de artă, indiferent la ce apelează, la sunet, la linie, la culoare, la cuvînt, chiar gînd, se află într-o situaţie îngrozitoare cînd nu crede .în valoarea manierei sale de a-şi exprima ideea. Aceasta mă deranjează.

— Şi de ce depinde această manieră de a se exprima ?

— Dragostea sădeşte neliniştea, credinţa, liniştea. Eu sînt acum stăpînit de nelinişte.

— Vă gîndiţi la ceva trist Lev Nikolaevici.

— Iubesc deopotrivă cu Iasnaia Poîiana şi stepele Samarei, iar acolo e foamete acum.

— Am citit-o în ziare.

— Am scris, m-am sfătuit şi cu Sofia Andreevna, să nu se supere şefii, şi să ne dea voie să le venim în ajutor.

r— Şi la noi, lîngă Oskol e rău.

— Nu e recoltă, se vînd vitele, se micşorează terenul de semănat, bărbaţii şi~au luat lumea în cap, doar femeile au rămas acasă, se chinuiesc muncind şi primesc pentru o zi de muncă vreo 10 copeici. Au scăzut preţurile...

— Ce credeţi Lev Nikolaeviei ? a întrebat Kramskoi. Dumneavoastră înţelegeţi aceste lucruri. Ce va fi mai departe ?

— Vor veni ploi, va fi o recoltă bună... iar eu îmi voi termina romanul într-o bună zi.

— Il aşteptăm cu toţii,

— Şi eu aştept, cumpăr pămînt ; am două mii de hectare în gubernia Samara şi am mai cumpărat de la un pierde vară încă patru. Dar viaţa e tăiată de la rădăcină. Nu se mai cultivă grîu, stepa a fost arată, în jurul lasnaiei Poliana trenul a distrus pădurile, eu scriu, le întorc pe toate pe dos şi nu pot să le aşez. Dar dumneavoastră ce portrete frumoase şi cam triste mi-aţi făcut ! Am intrat în salon dis-de-dimineaţă, am pus cele două portrete alături, m-am uitat la ele, semăn în ambele. Ce frumos aţi pictat ! In schimb tabloul dumneavoastră ***Christos în deşert*** nu l-am înţeles şi m-am tot întrebat : oare acesta e Christos ?

— Nu sînt convins că e Christos. Dar altfel n-aş fi ştiut să-l pictez. Fac portrete. Vreau să pictez un tablou, *Rîsul :* chipul lui Christos şi în jurul lui oameni care rid. Oameni diferiţi. Dar nu sînt mulţumit.

— De ce nu sînteţi mulţumit ?

— Pentru că vor fi portrete independente, capete. Figura centrală, cea a lui Christos, nu reuşesc s-o realizez. Nici la Ivanov Christos nu e plasat în centru, din cauza aceasta pînza n-are unitate.

—■ Da, mi-aduc aminte de tabloul dumneavoastră. O dimineaţă rece, un deşert de piatră, un om care meditează. Dar de ce e neapărat Christos ? De ce e Dumnezeu ? Aşa trebuie ?

— Iată cum am început tabloul : odată, mă plimbam în timpul unei nopţi albe prin Petersburg. Nu erau umbre, totul era luminos, rotund, coloanele, monumentele, fiesele. Pe o bancă de piatră, pe chei, în faţa pieţei Senatului şedea un om cu plete şi o pătură pe umeri. N-a ridicat capul auzindu-mi paşii, era adîncit în gînduri. Eu hoinăream, copleşit de propriile-mi gînduri. Mă gîndeam la artă, mă gîndeam să fac un tablou şi în acelaşi timp îmi ziceam că am nevoie de mai multe mii de ruble, ca să-mi pot creşte copiii la fel cu ceilalţi. De aceea trebuie să lucrez la cupole, să desenez unghiile zeilor. Hoinăream şi mă gîndeam că arta va afla adevărul atunci cînd va fi gratuită : vedem pe gratis, pictăm pe gratis, dăm pe gratis.

—- Bine ar fi să fie aşa.

— Umblam, mă gîndeam. Am revenit pe chei. Bărbatul acela nu plecase. Soarele se ridica în spatele lui, cutele păturii nu se clintiseră. El părea să nu fi observat noaptea. N-aş putea spune că era nesimţitor la ceea ce se petrecea în jurul lui ; răcoarea dimineţii îi făcuse să-şi apropie mai mult'coatele de corp. Am trecut pe lîngă el. Buzele păreau să i se fi uscat, să i se fi lipit de tăcerea îndelungată,

Parcă îmbătrînise cu zece ani; privindu-1 mi-am dat seama că este unul dintre cei ce au puterea să înfrîngă orice barieră. Cînd am pictat tabloul, am căutat să-mi amintesc de acest om, şi după ce am desenat, m-am simţit liniştit...

— Dar astăzi nu există soluţii.

— Fără căutări nu există astăzi nici Rusia.

— Şi ce va fi mai departe ?

— Nu văd nici o continuare.

—• Nu cred în Cernîşevski, a răspuns Tolstoi şi mai ales în romanul lui. Nici în romanul pe care-1 scriu acum nu cred pe de-a-ntregul. Pentru mine el înseamnă doar o pauză înainte de a începe altă scriere. Voiam să scriu despre ţarul Petru, dar nu cred în el. Am renunţat să fac un

roman nu pentru eă nu-1 respect. Mă tem de istorie şi nu respeet credinţa petersburgheză.

— Ce respectaţi atunci 7

— Viaţa de Ia ţară, de pildă cea de la Samara, viaţa ţăranilor care cultivă pămîntul sau pe başkirii despre care nu ar fi putut scrie Herodot. îi respect pe ţăranii despre care ar fi trebuit să scrie Homer, şi despre care eu nu ştiu să scriu. Am învăţat limba greacă, numai ca să-l citesc pe Homer. El ştie şi să cînte şi să urle şi o face totdeauna în aşa fel încît îţi dă impresia adevărului.

— Şi cum merge romanul dumneavoastră, Lev Niko- laevici 7

— Nu ştiu. Un lucru e sigur : Anna va muri — va fi pedepsită. A vrut să orînduiască viaţa în felul ei.

— Şi cum trebuie să fie orînduită viaţa ?

— Trebuie să ne străduim să trăim cu credinţa pe care am supt-o cu laptele mamei, să nu ascultăm de mintea trufaşă.

— Să credem în biserică ?

— Vedeţi cerul s~a limpezit. E senin. Trebuie să credem că acest cer albastru este o boltă solidă. Astfel ar trebui să credem în revoluţie.

Lev Nikolaevîci mergea încet. Obosise. Lîngă o tufă ce mai purta ultimii trandafiri înfloriţi, stătea Sofia Andreevna. îşi prinsese un trandafir roşu de bluza largă.

Contesa surise cu sfială şi în acelaşi timp fericită şi soţului şi pictorului.

— Am văzut cele două portrete, a spus ea. Lev Nikola- eviei, desigur,, e şi el foarte mulţumit. Nici nu ştiu pe care să-l **alegem.** Poate sînteţi de părere să-l luăm pe cel mare, cred că o să găsim pentru el o ramă potrivită. Ei, dar ce v-aţi plimbat aşa de mult pe vremea asta umedă 7

— Păi, am vorbit cu Ivan Nikolaevici, am căutat să-l liniştesc şi-l converteam de la credinţa petersburgheză **la** credinţa mea.

ELABORAREA ROMANULUI

Treceau lunile. Un anotimp lua locul altuia.

A venit toamna lui 1875. Tolstoi e sumbru. A slăbit. Vede în jurul său numai fuste şi nici o ieşire din labirintul

vieţii.

S. A. Tolstaia a descris foarte viu în jurnalul său această epocă a vieţii de la Iasnaia Poliana. La 12 octombrie 1875 ea notează : „Viaţa de la ţară, prea retrasă, îmi devine, în sfîrşit, de nesuportat. Apatie, indiferenţă faţă de toate, şi astăzi şi mîine, luni, ani de-a rîndul, mereu acelaşi lucru... Cu trecerea anilor mă simt tot mai strîns şi mai strîns legată de Liovocika, şi — acesta-i lucrul cel mai important — el mă împinge spre această stare apatică, tristă. Mă doare, nu pot să-l văd aşa cum este acum. Posac, plictisit, şade şi nu face nimic, nu munceşte, n-are pic de energie, nu se bucură de nimic şi aşa zile şi săptămîni de-a rîndul. Pare să se fi împăcat cu această situaţie. E un fel de moarte morală, dar eu nu vreau să-l văd stăpînit de ea şi el însuşi nu poate trăi în felul acesta mult timp“.

în martie 1874 *Anna Karenina* a început a fi culeasă pentru a fi editată în volum ; prima parte a fost predată, cea de a doua parte eră în lucru, se rescria. In luna iunie a aceluiaşi an culegerea romanului a fost

oprită. Tolstoi îi scrie lui N. Strahov că a oprit tipărirea pentru că est 2 în întregime absorbit de activitatea sa pedagogică.

La sfirşitul lui iunie 1875 s-a stins T. Ergolskaia.

înainte de a muri, Tatiana Aleksandrovna nu mai recunoştea pe nimeni. Numai pe Lev Nikolaevici îl recunoştea totdeauna, se lumina la faţă cînd îl vedea, îşi mişfca buzele, străduindu-se să rostească numele lui Nikolai Ilici ; înainte de moarte, pentru ea se contopiseră într-o singură fiinţă Lev Nikolaevici şi cel pe care-1 iubise toată viaţa.

Cei din casă îşi vedeau de treburile lor ; Sofia Andreevna se plictisea. Cine să le facă la ţară educaţia copiilor ? Cine să poarte răspunderea pentru suferinţele şi eşecurile lor ?

Tolstoi părea indiferent, stins, nu-i mai împărtăşea nimic din proiectele sale literare.

e

Noua versiune a romanului a început să fie publicată în primele patru numere ale revistei *Russkii vestnik* pe 1875. Aici au apărut în întregime prima şi a doua parte şi primele zece capitole din cea de-a treia parte.

A urmat o lungă pauză.

în 1876 au fost publicate cîteva capitole din partea a IlI-a, în care se povestea cum îşi conducea gospodăria Levin, cum cosea singur iarba, cum mărturisise Anna soţului ei că-1 înşală şi cum suportase Karenin această încercare, cum continuase apoi să-şi vadă de slujbă, ripos- tînd la atacurile unui alt minister adversar, cum se desfăşurau relaţiile dintre Anna şi Vronski, pentru a reveni ia planurile gospodăreşti, la îndoielile şi insuccesele lui Levin.

O primăvară timpurie. Lev Nikolaevici scrie în biroul său ; uşile din încăperile învecinate sînt închise pentru a iu fi deranjat. în curte, o zăpadă albastră primăvăratecă. Umbrele copacilor aşternute pe zăpadă sînt şi ele albastre, primăvăratece.

Alexandrine Tolstoia, a cărei bunăvoinţă era reînnoită de succesele romancierului, i-a adresat o scrisoare liniştitoare. Doamna de onoare de la curte primise de curînd de la Tolstoi o scurtă comunicare privând decesele din familie şi încerca să-l readucă pe prietenul său la credinţa oficială.

Fusese o iarnă grea.

Veniseră adesea doctorii. Toţi din casă se străduiau acum să-i uite pe cei morţi.

Murise Pelagheia Ilinicina Iuşkova, sora tatălui lui Lev Nikolaevici. După moartea soţului “său, locuise mai întîi la schitul din Optina Pustîni, apcfi la o mănăstire de maici din Tuia. în 1874 se mutase la Iasnaia Poliana, păstrîndu-şi straiele de călugăriţă, plecăciunile cuvioase şi deprinderile de aristocrată.

Lev Nikolaevici, făcîndu-şi curaj, îi scrie Alexandrinei la 8 martie 1876 :

„Iată cum au murit copiii mei : după cinci copii care trăiesc şi acum (Dumnezeu să-i aibă în paza lui), s-a născut cel de-al şaselea, Petia, un băiat voinic, pe care soţia mea îl iubea foarte mult. într-o seară s-a îmbolnăvit ; tocmai împlinise un an, iar spre dimineaţă, imediat ce a plecat soţia de lîngă el, m-au chemat murise de anghină dif- terică. Un altul ce i-a urmat, un copil adorabil (de la vîrsta de cîteva luni se' vedea că are o fire minunată, duioasă), tot la un an s-a îmbolnăvit de hidropizie la cap. Şi acum îmi amintesc cu multă durere

de acea săptămână îngrozitoare cît a durat agonia lui. Iarna aceasta nevasta mi-a fost foarte bolnavă, la un pas de moarte. La început a avut c tuse convulsivă, şi era însărcinată. A fost pe moarte, a născut înainte de termen o fetiţă, care a trăit numai cîteva ceasuri şi pe care am regretat-o cu mult mai tîrziu, cînd mama a fost în afară de orice pericol. Nu a apucat nevasta să se scoale din pat (nu trecuseră nici şase săptămîni), mătuşa Pelagheia Ilinicina Iuşkova, o bătrînică sănătoasă, voinică, care abia anul acesta se mutase de la mănăstire la noi, a căzut la pat şi a murit în nişte chinuri îngrozitoare. E curios, dar moartea acestei bătrîne de 80 de ani

m-a impresionat aşa cum nu mă impresionase nici o altă moarte. Mi-a părut rău că o pierd, era părerea de rău după această ultimă amintire a generaţiei tatălui şi mamei mele, îmi părea rău s-o văd suferind, dar în această moarte mai era şi altceva, ceva ce nu pot să vă descriu ; am să v-o povestesc altă dată“.

Scrisoarea se încheie cu cîteva cuvinte despre eroina romanului : „M-am plictisit de Anna mea ca de mere pădureţe, mă tot muncesc cu ea de parcă ar fi un copil cu o fire imposibilă, pe care trebuie să-l educ ; să nu-mi spuneţi însă despre ea lucruri neplăcute, sau, dacă vreţi, s-o faceţi cu *menagement,* căci eu totuşi am înfiat-o“.

Numele Annei este pomenit alături de numele copilului mort ; numele eroinei pare să-i înlăture pe cei morţi. Dintr-o greşeală, scrisoarea către A. Tolstaia a fost pusă într-un plic trimis lui S.S. Urusov, iar Tolstaia a primit scrisoarea lui Urusov, care nu s-a păstrat'; toate se amestecaseră la Iasnaia Poliana.

Totuşi viaţa trebuia să continue ; veni primăvara, cîm- piile înverziră, stepa şi ea.

La cîteva zile după scrisoarea către A. Tolstaia, Lev Nikolaevici scria lui Fet :

„Nu aveţi cumva un armăsar bătrîn şi nu prea scump, cu sînge arab, şi nu cumva şi o iapă sau două, de vreo trei sau patru ani, nici ele nu prea scumpe ? De armăsar apa nevoie pentru împerechere cu iepele kirghize, iar de iepe sau de iapă pentru distracţie, pentru plimbări“.

Scrisoarea se încheie astfel : „La noi toate sînt ca şi înainte. Soţiei i-a fost la un moment dat mai rău. Dar acum merge. Visez să termin romanul pînă în vară, dar mă cam îndoiesc că voi reuşi“.

Urmează din nou o scrisoare către Alexandrine Tolstaia. O întreabă despre predicatorul Grenville Redstock. Probabil că avea nevoie de acest personaj pentru roman.

Alături de suferinţele lui Tolstoi, de încercările lui de a înţelege sensul vieţii, se desfăşoară jocul de-a religia.

„Cît de minunat mi l-aţi descris pe Redstock. Fără să fi văzut originalul simţi că portretul seamănă.“

Religia lui Tolstoi este o discuţie în contradictoriu şi nu un răspuns definitiv la întrebările puse de realitate. Pentru el religia este o pavăză, aşa cum oamenii ridică mîna pentru a se feri de lovitură ; gestul este inutil, dar cel ce se îneacă se bucură să se agaţe şi de un fir de pai.

„Mă gîndesc cu bucurie că m-am chinuit, am muncit foarte mult şi în adîncul sufletului ştiu că această muncă şi aceste chinuri sînt cele mai bune lucruri din cîte fac pe lume. Şi această activitate trebuie să primească o recompensă, dacă nu liniştea prin credinţă, atunci conştiinţa acestei munci este şi ea o recompensă. Iar teoria după care omul află împăcare la Clubul englez sau la vreo adunare de acţionari, mi s-a părut totdeauna nu numai prostească, dar şi imorală.“

în roman Tolstoi caută să afle o soluţie, acolo se găsesc toate chinurile lui, de aceea la întrebarea cu privire la moartea copiilor răspunde în aceeaşi scrisoare în care vorbeşte şi despre romanul său.

Romanul se contura dezminţindu-se primele soluţii, căutîndu-se cauzele nefericirii şi ale vinii. Drumul ducea inevitabil la încercarea lui Vronski de a se sinucide, codul de moralitate acceptat de Vronski şi de oamenii din cercul lui era dezminţit. Tolstoi îi scrie lui N. Strahov la 23 aprilie 1876, amintindu-şi de drumul străbătut în elaborarea romanului : „Capitolul despre felul în care Vronski reacţionează după întîlnirea cu soţul îl aveam scris de mult. Am început să-i fac unele îmbunătăţiri şi cu totul pe neaşteptate am înţeles că Vronski se va împuşca fără doar şi poate. Acum se dovedeşte că lucrul era organic

necesar pentru continuarea romanului“.

In primele schiţe ale romanului, Vronski, care nu purta încă acest nume, era prietenul celui ce se va numi Levin. Vronski şi Levin reprezentau două variante ale rezolvării problemelor vieţii, fiecare îşi avea principiile sale, amîndoi urmau să ajungă însă în cele din urmă la tentative de a se sinucide şi la gînduri de moarte.

Anna va muri sub roţile trenului.

Tolstoi caută un drum, o soluţie în viaţă, aşa cum un orb se loveşte de toţi pereţii, căutînd să afle o ieşire.

Nu întîmplător romanul a fost publicat cu întreruperi ; ele însemnau nu numai întreruperi în procesul de elaborare, dar căutări de noi soluţii care uneori îl făceau pe autor să se sufoce. Atunci şi inima romanului înceta sâ mai bată.

începuseră să circule tot felul de zvonuri cu privire la finalul romanului. Alexandrine Tolstaia întreabă : e adevărat că Anna va muri sub roţile trenului ? Acest final i se pare trivial.

Finalul romanului fusese hotărît chiar de la începui; ; se făceau precizări privind nu evenimentele, ci relaţiile dintre eroi sau semnificaţia evenimentelor.

Se lămureşte adevărata valoare a personajelor. Anna Karenina a făcut în viaţă un pas greşit şi a murit, aşa se afirma la început.

O femeie minunată moare pentru că s-a îndrăgostit de un om care nu este demn de jertfa ei — iată rezolvarea ce se întrevede spre sfîrşitul romanului.

Vronski a fost numit aghiotant pe lîngă un prinţ străin, un om sănătos, zdravăn, înstărit. Vronski, pe care dragostea îl schimbase, se întreabă dacă şi el seamănă cu această vită proastă ?

Vronski nu seamănă cu o vită proastă, totuşi dragostea lui are ceva din acea simplitate bovină de care rîdea Scedrin.

Ca şi Levin, Anna exprimă concepţiile de viaţă ale autorului. Lucrul iese cel mai pregnant în evidenţă în scena în care Anna se duce să moară.

Anna era îndrăgostită-, dar nu putea renunţa la societatea mondenă, pentru că fără această societate nu putea trăi Vronski. Răzbunarea constă în faptul că pentru a-şi putea păstra iubitul Anna are nevoie de un loc în loja de la operă, are nevoie ca Vronski să-şi ocupe locul în societate alături de ea.

Dacă ar fi plecat de la teatru, dacă l-ar fi părăsit pe Vronski, ar fi fost salvată : dar nici Lev Nikolaevici nu-şi poate părăsi locul de la Iasnaia Poliana, el însuşi este prizonierul familiei, al bunăstării, al gloriei.

Anna Karenina se înalţă deasupra tuturor celorlalţi eroi ai romanului pentru că iubeşte cu adevărat. Tolstoi ar vrea s-o condamne, dar nu reuşeşte s-o facă. S-ar părea că dragostea ei pentru Vronski este o nenorocire, o ruşine :

„Ea se simţea atît de vinovată şi de criminală, încît nu-i rămînea decît să se înjosească şi să ceară iertare ; iar acum în viaţă nu mai avea pe nimeni în afară de el, aşa că-şi îndrepta rugăciunea de iertare către el. Privindu-1, ea îşi simţea fizic înjosirea şi nu mai putea spune nimic... Ruşinea în faţa goliciunii ei sufleteşti o apăsa şi i se transmitea lui..“

Dar în acelaşi timp este dragostea.

„— Sînt nefericită ? — a zis ea apropiindu-se de el cu un surîs încîntător de dragoste privindu-1, — eu sînt ca un om fiămînd căruia i s-a dat de mîncare. Poate îi e frig, şi hainele îi sînt rupte, dar el nu e nefericit. Eu sînt nefericită ? Nu, iată fericirea mea.“

„A mea este răzbunarea, eu voi plăti“ — spune L, Tolştoi privind cerul. Dar pentru Tolstoi cerul e pustiu.

Levin nu are prototip, el nu este Tolstoi, pentru că îi lipseşte puterea de analiză, îi lipseşte geniul. în schimb

lui Levin îi este dat să vadă tot ce ţine de dragoste. El vedea lumea orbitoare a patinoarului şi pe Kitty, vede frumuseţea muncii de la ţară, vede splendoarea iernii, cînd, îndrăgostit de Kitty, află că şi ea îl iubeşte.

Ceea ce nu au reuşit să realizeze în viaţă Lev Nikolae-' viei Tolstoi şi Sofia Bers, reuşeşte Levin. Lev Nikolaevici scrisese nişte litere, pe care iubita trebuia să le ghicească, şi aceasta ar fi dovedit similitudinea gîndurilor lor. Dar a fost „zadarnic“.

Tolstoi a fost nevoit să trimită o scrisoare în care totul era spus pînă la capăt şi semnat.

In roman Kitty a înţeles totul şi autorul i-a dăruit lui Levin fericirea de a avea o viziune proprie asupra lumii, cum le este permis numai poeţilor Puşkin, Tiutcev, Fet.

Levin vede iarna ca un poet.

Numai la muncă, la vînătoare sau în momentele de extaz ale dragostei simte Levin că viaţa este minunată.

„Cum văzu el lucrurile atunci, n-avc-a să le mai vadă niciodată în viaţa. Il înduioşară în chip deosebit nişte copii care se duceau la şcoală, cîţiva hulubi porumbari care se lăsaseră de pe acoperiş pe trotuar şi nişte pîinişoare presărate cu făină, pe care le aşeza în vitrină o mînă nevăzută. Pîinişoarele, porumbeii şi copiii aveau ceva magic. Porumbelul fîlfîi din aripi şi se îndepărtă, sclipind în soare prin pulberea de zăpadă ce tremura în aer. Printr-o ferestruică veni o mireasmă de pîine caldă şi o mînă aşeză pîinişoarele. Toate acestea laolaltă erau at-ît de neobişnuit de frumoase, îneît Levin începu să rîdă şi să plîngă de bucurie.“ Levin a plătit pentru acest extaz cu o mare **decepție.**

Anna a plătit cu presimţirea morţii. Tolstoi va cunoaşte el însuşi aceeaşi inspiraţie plină de mînie şi de negare, cînd va scrie *învierea.* In acest roman va vedea limpede ruşinea lumii contemporane şi-şi va exprima speranţa în- tr-o altă lume.

In roman oamenii se împart în două categorii : unii care înţeleg viaţa societăţii şi alţii care nu o înţeleg. Adevărata realitate a lumii, cea care duce la descoperirea fericirii, o află Levin, dar numai în clipele cînd e îndrăgostit.

Plecînd să moară, Anna vede viaţa parcă despuiată, lipsită de relaţiile obişnuite, şi blestemă universul.

Karenin nu poate să înţeleagă universul, deşi este bun la suflet, dar bunătatea lui este oarbă. Numai nenorocirea îl scoate pentru un timp din viaţa lui artificială.

„Aleksei Aleksandrovici îşi trăise viaţa şi muncise în sferele birocratice, care aveau de-a face numai cu *oglindirea* vieţii ; şi ori de cîte ori se ciocnea cu viaţa însăşi, se dădea la o parte. Acum îl stăpînea acelaşi sentiment cu cel încercat de omul care, după ce a trecut liniştit un pod peste o prăpastie, vede deodată că podul nu mai există şi că sub el se cască abisul. Abisul era viaţa însăşi, iar podul — traiul artificial dus de el pînă acum.“

Podul s-a prăbuşit, Karenin face greşeală după greşeală, începe chiar să vorbească incorect. Spune „a su- felit“ în loc de „a suferit“ şi Anna, pentru o clipă, dă crezare durerii lui.

Această literă greşită a fost găsită de Tolstoi eu mult înainte ca romanul să fi cunoscut ultima sa variantă. Poate că era aici embrionul adevăratei firi a lui Karenin, aşa cum ar fi putut el fi în alte condiţii.

„De un minut tăcea şi privea copilul cu aceeaşi faţă melancolică ; şi deodată un surâs i se întipări pe faţă, mişcîndu-i părul şi descreţindu-i fruntea ; şi la fel de încet ieşi **din cameră.“**

Surîsul lui Karenin dărîmă o barieră.

Dar bariera se ridică din nou, foarte repede.

în acţiuni, în relaţiile sale cu lumea înconjurătoare, Karenin este un om mort.

Karenin nu o iubea pe Anna şi probabil nici nu o înţelegea, după cum nu-şi înţelegea nici fiul — el substituia oamenilor vii oameni închipuiţi şi vorbea cu fiul său ca şi cum ar fi vorbit cu un băieţel imaginar. Pentru el nu exista nici Rusia. El era birocrat, un tip aparte de om „în găoace“.

ARHITECTONICA ROMANULUI

Instabilitatea normelor morale a căror încălcare generează conflictele romanului cerea o compoziţie aparte. Eroina trebuia să fie aşezată în centru, să i se acorde un loc special şi totodată prezentată în relaţii obişnuite.

în prima variantă romanul avea un început „deschis“ : asistăm la discuţia dintre Karenina şi omul care e îndrăgostit *âe* ea şi aflăm că după acest lucru amîndoi au încetat să mai fie invitaţi în societate.

Acţiunea romanului se înnoda cu mare repeziciune, îndreptîndu-se spre un deznodămînt tragic.

Analizînd contextul social, Tolstoi a recurs la un alt tip de expoziţie în roman, realizînd un început pe care l-am putea numi închis.

Stepan Arkadievici se trezeşte după un vis plăcut ; visase că nişte clondire cu chipuri de femei cîntau ceva. Fusese o scenă foarte veselă. Trezindu-se de-a binelea şi coborînd din pat, Stepan Arkadievici nu-şi găseşte papucii ; înseamnă că nu a dormit în patul său, ci în birou ; deci s-a certat cu nevasta. Stepan Arkadievici revine la realitate, dar realitatea este meschină : el nu trăieşte o dramă, are doar neplăceri.

Romanul este format din capitole scurte, de cîte trei- patru pagini, fiecare. De regulă fiecare capitol îşi are tema sa proprie, încheiată, se desfăşoară într-un loc precis.

Cel de-al doilea capitol al romanului nu schimbă locul acţiunii, adaugă însă cîteva personaje noi şi modifică întrucâtva tema. In primul capitol aflasem părerea unui bărbat despre propriul său adulter, în următoarele capitole vedem opinia celor din casă faţă de tatăl şi stăpînul care şi-a înşelat soţia.

Toţi sînt de partea lui Stepan Arkadievici.

De la un capitol la altul, Tolstoi studiază viaţa trecînd prin labirintul asociaţiilor. El pare a defalca existenţa in momente izolate, separate.

în capitolul al IX-lea are loc întîlnirea dintre Levin şi Kitty la patinoarul din Grădina zoologică. Totul are un aer sărbătoresc, ca într-o lume de basm : „Lumea, frumos îmbrăcată, cu pălării care luceau în soarele scînteietor, mişuna la intrare, pe aleile măturate şi printre căsuţele în stil rusesc, cu streşini sculptate. Mestecenii bătrîni şi înfoiaţi ai grădinii îşi plecau crengile sub povara zăpezii, îmbrăcaţi parcă în odăjdii noi de sărbătoare“.

Mama lui Kitty îl întîmpină pe Levin cu răceală, Kitty din politeţe se străduieşte să atenueze răceala prinţesei. Surîsul lui Kitty îl îmbărbătează pe Levin şi el se duce cu Stepan Arkadievici la

restaurantul „Anglia“.

Capitolul al X~lea : discuţia dintre Levin şi Oblonski la restaurant ; în afară de tema iubirii lui Levin pentru Kitty, se pregăteşte şi cea de a doua linie a romanului : satul şi oraşul. Antiteza se profilează pornind de la meniul **restaurantului şi de la prețul prînzului.**

După masă, Levin nu mai încearcă să transfere partea lui din nota de plată în noţiuni, ţinînd de viaţa de la ţară.

Vronski este o partidă mult mai strălucită decât LeVin şi Kitty ca şi mama ei îl .preferă. Cererea în căsătorie nu are loc însă.

Apare Anna Arkadievna chemată de fratele ei : ea trebuie să le aranjeze pe toate, să-i împace pe toţi. în această versiune este o aristocrată frumoasă, cu o situaţie strălucită în societate, nu o femeie senzuală şi voinică.

Anna destramă ca în joacă iluziile lui Kitty.

Anna — o femeie cu personalitate puternică — stârneşte fără să vrea pasiunea lui Vronski şi fără să o dorească distruge fericirea posibilă a lui Kitty, o fată ştearsă.

în trenul cu care se înapoia la Petersburg, unde o aştepta soţul şi fiul, ea citeşte un roman .englezesc.

„Eroul romanului îşi împlinea în sfîrşit visul de fericire al oricărui englez — titlul de baronet şi un domeniu — iar Anna ar fi dorit să plece cu el la moşie... cînd ea simţi deodată că lui i-ar fi fost poate ruşine ca şi ei.“ Realitatea relaţiilor dintre oameni pătrunde în lumea convenţională a romanului englezesc.

Trenul înaintează prin vifornіţă.

Apare Vronski.

Pasiunea distruge viaţa Annei. Tema pasiunii este legată de imaginea căii ferate, de roţile sub care-şi va sfîrşi viaţa Anna. Calea ferată apare ca simbol al schimbărilor în viaţă, a'pasiunilor ascunse şi apoi dezlănţuite.

Anna nu este vinovată de dragostea ei. Vina ei constă în faptul că opunînd iubirea sa societăţii vrea în acelaşi timp ca această societate s-o accepte. Pedeapsa pe care o primeşte Anna este „afrontul“ de la teatru, cînd doamnele din societatea „cuviincioasă“ nu vor să stea alături de ea.

într-o societate neorînduită din punct de vedere moral, cu o viaţă familială instabilă, Tolstoi, invocînd numele lui Dumnezeu, cere pedeapsa cerească pentru o femeie care nu a vrut să trăiască în acelaşi timp cu doi oameni — cu soţul

şi cu amantul. O face în numele unei familii ideale, de dragul căreia îţi jertfeşti libertatea şi pe care el a vrut s-o creeze. Romanul afirmă năzuinţa de a avea o soţie care să-ţi înţeleagă orice gînd, să ghicească cuvîntul de dragoste după o singură literă. Kitty înţelege totul, şi astfel ea realizează şi afirmă acest ideal.

în ciorne vedem că în comparaţie cu Anna, Kitty pare o fiinţă anostă.

Chiar şi în varianta definitivă a romanului Levin se simte atras de Anna. Şi Tolstoi însuşi e pe jumătate îndrăgostit de eroina sa.

Căci Anna este intr-adevăr o femeie care înţelege totul.

în scena în care Anna este bolnavă de febră puerperală, Aleksei Karenin îl iartă pe Aleksei Vronski. Această scenă îl înalţă pe Karenin. Mai presus de amîndoi este însă Anna. Ea îşi înţelege într-un chip nou soţul, descoperă în el omul. Vronski încearcă să se sinucidă. Dar Karenin nu rezistă verificării prin demnitate omenească. El află o pavăză în religie.

Numai Anna plăteşte pentru vina amîndurora.

Tolstoi a scris istoria unei familii care se destramă pentru că femeia îşi încalcă îndatoririle. El luptă împotriva unui rău pe care-1 considera nihilism. Tolstoi a dezvăluit profunzimile dramei, validînd parcă în plan filozofic propriul său cămin de la Iasnaia Poliana.

De vină este Anna. Iniţial, Karenin nu era vinovat, el apărea ca un sfînt. Nici Vronski nu era vinovat. Problema vinovăţiei lui nu se punea pentru Tolstoi, fapta lui Vronski era obişnuită, o aventură cu o doamnă din înalta societate. Vronski era mai curînd vinovat pentru că îi făcuse curte Kittyei fără să aibă intenţii serioase. Pe parcurs romanul se amplifică şi se schimbă : Anna Karenina nu mai este vinovată şi soţul ei ar fi putut să nu fie vinovat, dat fiind că

pentru o clipă a fost în stare să renunţe la reprezentările obişnuite cu privire la moralitate în numele bunătăţii. Dar societatea mondenă e puternică, ea nu poate fi distrusă, cu toate atacurile lui Nikolai, fratele lui Levin. Nikolai moare. Celălalt frate, un liberal în felul său de a gîndi, nu înţelege nimic. Există, totuşi, o lume cu o morală de viaţă cotidiană reală, există Rusia răvăşită, economia ei, problema transformărilor ei sociale. Să ne amintim de discuţia purtată în căpiţa de fin despre care vorbea cu atîta emoţie Dosto- ievski în *Jurnalul unui scriitor* în 1877. Transformările sociale se dovedesc a fi mai importante decît viaţa personală.

Karenina moare, pleacă la moarte Vronski, Levin îl reconsideră pe Dumnezeul cel de totdeauna pentru a putea trăi mai departe în lumea veche.

în timp ce scria romanul, sau mai bine-zis cînd a început să-l scrie, Tolstoi socotea drept felul de a vedea al lui Levin ; el vroia să întărească familia şi planurile gospodăreşti ale eroului recurgînd la epigrafe din *Biblie.* Dar Levin nu crede în Dumnezeu. Vrea doar să-şi justifice, să-şi disimuleze hotărîrile, de compromis, prin soluţii religioase. El aşază la baza vieţii sale celei de toate zilele credinţele bisericeşti sau, cum notează în jurnalul său, nu mai vrea să-şi supună viaţa, ci i se supune el.

Levin priveşte cerul şi se gîndeşte : „Parcă eu nu ştiu că ăsta e un spaţiu infinit şi nu o boltă rotundă ? Dar oricît mi-aş încorda vederea, nu pot vedea cerul altfel decît rotund şi mărginit. Cu toate că am conştiinţa spaţiului infinit, am desigur dreptate cînd văd un firmament azuriu, bine definit. Am mai multă dreptate decît atunci cînd năzuiesc să privesc dincolo de el...

— Oare asta e credinţa ? — se gîndi el, neîndrăznind să creadă în fericirea lui“.

Pasiunea, ajunsă la disperare, i-a deschis Annei ochii. Necesitatea îl va obliga pe Levin să reconsidere lumea, care nu poate fi înnoită prin religie. Moartea Annei este descrisă în ultimele şase capitole ale părţii a şaptea. Este un monolog, întrerupt de întîlnirea Annei cu Kitty şi Dolly. Nimic nu o mai poate salva pe Anna în afară de întoarcerea lui Vronski. Dar el nu mai poate fi aşa cum îl iubea ea, chiar dacă s-ar întoarce. Nu mai vrea nimic altceva decît să-l pedepsească.

Vronski pleacă, fără să se teamă de ameninţări, el o minte pe Anna, aşa cum altădată ea îl minţea pe Karenin. El pleacă : ,,Anna auzi zgomotul paşilor lui prin birou şi prin sufragerie. Auzi cum el se opri lîngă uşa care dădea în salon : nu veni la dînsa, ci dădu numai dispoziţii ca, în lipsa lui, să i se dea lui Voitov armăsarul. Pe urmă, ea auzi trăsura trăgînd la scară, şi cum se deschide uşa şi Aleksei ieşi ; dar îndată se întoarse iarăşi în vestibul şi cineva urcă în fugă sus. Era feciorul, care alerga după mănuşile pe care le uitase Vronski".

Vronski se urcă în trăsură fără să privească spre fereastră. Anna îi trimite un bilet, dar totul este în zadar. Ea se duce la Kitty care aproape că refuză s-o primească. Biletul rămîne fără răspuns. Anna se întoarce acasă. Se apropie tot mai mult de moarte, îşi reconsideră viaţa de la început pînă la sfîrşit, o regîndeşte.

Lumea este îngrozitoare, haotică, Anna nu are nevoie de nimic ; dar mai fape o încercare de a-1 căuta pe Vronski. In monologul interior al Annei pătrund imagini disparate, aducînd impresii din lumea exterioară. Răsfoieşte cu repulsie ultimele pagini ale vieţii sale, relaţiile dintre oameni i se par murdare.

Gara.

Un mujic cu şapcă, figură cunoscută parcă, trece prin faţa ferestrei, aplecîndu-se spre roţile vagonului. Anna îşi aminteşte de

visul ei. Iese pe peron ; aici cineva îi aduce scrisoarea lui Vronski. „îmi pare foarte rău că biletul nu m-a găsit. Vin la ora zece“ — scrie acesta neglijent.

Trebuie să se grăbească, să fugă de înjosire.

Cu paşi uşori şi repezi Anna coboară către şinele de cale ferată. „Acolo ! îşi zise Anna, uitîndu-se la umbra vagonului, la zgura amestecată cu nisip care acoperă traversele. Acolo, drept la mijloc. Astfel am să-l pedepsesc şi pe dînsul şi am să scap de toată lumea şi de mine însămi.“

Tolstoi încetineşte acţiunea, caută să ne explice logica acestei soluţii nebuneşti, fixînd ultimele mişcări inutile, deşi raţionale. Anna se aruncă pe şine şi cu o mişcare uşoară, de parcă s-ar pregăti să se scoale de îndată, se lasă în genunchi.

Vine sfîrşitul.

„Mujicul cel mic scotocea nişte fiare, îndrugînd ceva în barbă, iar lumina la care Anna citise cartea vieţii, plină de zbucium şi înşelăciuni, de durere şi răutate, străluci ca o flacără mai vie decît oricînd, sfîşiind bezna, apoi flacăra şovăi şi se stinse pentru totdeauna.“

Să fie oare cumplita luminare din Arzamas care-şi arunca lumina peste pata albă pătrată, peste groaza banalului ?

Levin încearcă să înlăture această groază, muncind, dis- cutînd despre credinţă.

Romanul începea astfel : „Toate familiile fericite se aseamănă între ele. Fiecare familie nefericită însă este nenorocită în felul ei“.

Apoi ni se povesteşte de ce anume este nefericită familia Oblonski, pentru ca în curînd să aflăm că şi familia Karenin este nenorocită. încercarea Annei de a întemeia o familie cu Vronski eşuează.

Se pune întrebarea * dar familia lui Levin este ea fericită ? Sînt fericiţi Levin şi Kitty ?

Levin şi Kitty s-au cununat, au copii, dar Kitty este fericită numai pentru că este lipsită de personalitate, cum spune Tolstoi însuşi. în orice caz, e tînără şi nu-şi cunoaşte încă soarta. Familia lui Levin este şi ea nefericită în felul său. Nefericirea acestei familii ne ajută să înţelegem biografia lui Tolstoi însuşi.

Tolstoi scrie despre viaţa lui Levin : „Aceasta nu era însă numai un neadevăr, ci şi o cruntă bătaie de joc a unei puteri reale şi potrivnice, căreia nu te puteai supune.

Trebuia să scape de această putere şi scăparea era în mîinile fiecăruia. Acestei dependenţe faţă de rău trebuia să i se pună capăt, iar singurul mijloc era moartea.

Astfel, Levin — omul sănătos, soţul şi părintele fericit — fusese de cîteva ori atît de aproape de sinucidere, încît ascundea funia, ca să nu se spînzure, şi-i era frică să umble cu arma de teamă să nu se împuşte.

Dar el nu se împuşca şi nu se spînzura, ci trăia mai departe“.

CÎTEVA **CUVINTE DESPRE TOLSTOI ŞI DESPRE RELIGIE**

Dificultatea de a înţelege religia lui Tolstoi constă în faptul că el conferea cuvintelor „religie“, „Dumnezeu“ în diferite perioade, iar

uneori chiar în acelaşi timp, sensuri diferite.

Tolstoi scria în *Confesiune :* „Am fost botezat şi educat în credinţa creştină ortodoxă. Această credinţă mi-am însuşit-o şi în **copilărie şi în timpul adolescenței şi al tinere**ţii. Dar cînd la 19 ani am terminat anul doi de facultate, nu mai credeam în nimic din cele învăţate“.

în comentariile sale Scriitorul spune că şi înainte de vîrstâ de 18 ani nu mai credea, ci avea doar „încredere'[1] în ceea ce învăţa.

în acelaşi timp, renunţarea conştientă la religie nu a însemnat la Tolstoi negarea directă a deprinderilor religioase şi chiar a unui anumit sentimentalism religios. Cînd e -vorba de negare Tolstoi este atent şi precizează problemele asupra cărora nu ar vrea să se pronunţe.

în Caucaz, Lev Nikolaevici, cu obiceiul său de a pune totul în ordine, îşi clarifică problemea credinţei tradiţionale şi în acelaşi timp se roagă la Dumnezeu ca acesta să-i ierte ispitele.

în iunie 1853 Tolstoi spune, comentîndu-şi atitudinea : „îi mulţumesc lui Dumnezeu pentru această stare de spirit şi te rog, Doamne, să mi-o menţii“.

în luna iulie a aceluiaşi an scrie : „Nu pot să-mi demonstrez mie însumi existenţa lui Dumnezeu, nu găsesc nici o argumentare judicioasă, găsesc că noţiunea nici nu este necesară. E mai uşor şi mai simplu să înţelegi existenţa veşnică a lumii întregi, cu ordinea ei minunată, de neatins, decît să admiţi o fiinţă care s-o fi creat".

Tolstoi refuză să discute .dogmele, căci nu vrea să intre în controversă cu credinţa străbunilor.

Şi totuşi invocarea lui Dumnezeu, recunoştinţa faţă de el, se

învecinează cu negarea lui.

Tolstoi cunoaşte o altă credinţă, ce nu corespunde lumii reale, ci aceleia pe care el ar vrea s-o zidească. Putem stabili timpul şi locul unde a apărut această credinţă : la Sevastopol, în martie 1855. A murit Nikolai I, armata depune jurămînt noului ţar ; Tolstoi notează : „Sînt de aşteptat transformări în Rusia. Trebuie să muncim şi să fim bărbaţi pentru a putea lua parte la aceste clipe importante din viaţa Rusiei“.

Tolstoi se bucură că protectorul său, M. D. Gorciakov, a fost numit în locul lui Menşikov ; se gîndeşte la un plan de transformare a armatei ; apoi se împărtăşeşte şi notează :

„Discuţia de ieri despre cele dumnezeieşti şi despre credinţă mi-a dat o idee măreaţă, grozavă, mă simt în stare să-mi dedic întreaga viaţă pentru realizarea ei. Această idee trebuie să pună bazele unei noi religii, corespunzătoare dezvoltării omenirii, o religie a lui Christos, dar epurată de credinţă şi taine, o religie practică, care în loc să promită fericirea viitoare, o dăruieşte aici pe pămînt. îmi dau seama că atare idee ar putea fi pusă în aplicare numai de generaţiile care ar acţiona conştient în acest scop. O generaţie va lăsa moştenire această idee generaţiei ce urmează şi într-o bună zi fanatismul sau raţiunea o vor pune în aplicare. Să acţionez *conştient* pentru a asigura unirea oamenilor cu religia — iată fundamentele ideii care, sper, mă va pasiona“.

Era ideea unei noi reforme religioase ; ideea a murit pentru a învia într-o altă formă. Ea nu este legată pentru Tolstoi de schimbarea bruscă a rînduielilor vieţii, ci de o reformă a conştiinţei, ea poartă un caracter liberal.

Intuirea estetică a vieţii respingea interpretarea liberală.

Căderea Sevastopolului, colaborarea la *Sovremennil*c, deziluzia produsă de relaţiile cu Botkin, Cicerin, Drujinin, viaţa la ţară, munca la şcoală cu copiii de ţărani l-au schimbat pe Lev Nikolaevici şi i-au schimbat convingerile religioase.

La şcoală religia era predată de un preot. Tolstoi însă povestea copiilor fragmente din ***Biblie,*** care în interpretarea lui deveneau istorii înduioşătoare cu întîmplări interesante. Cel mai mult le plăcea istoria Preaminunatului losif, vîndut în robie de către fraţii lui.

Mătuşa de-a doua a scriitorului, Aleksandra Andreevna Tolstaia, era o fire profund religioasă.

, Intr-o scrisoare lungă, adresată contesei A. A. Tolstaia, la 1 mai 1858, Lev Nikolaevici îşi comentează nuvela *Trei morţi ;* cum interlocutoarea era o femeie credincioasă, discuţia porneşte de la analiza sentimentului de proprietate, problema eare-1 preocupa în mod deosebit pe Tolstoi la vremea aceea.

Tocmai cumpărase o fîşie de pădure destul de mare din domeniul public, ceea ce l-a făcut să amîne nişte plăţi urgente. Reamintesc că la sfîrşitul nuvelei *Trei morţi* se vorbeşte despre moartea unui copac.

„Ieri m-am dus să văd pădurea pe care am cumpărat-o şi unde am şi început să tai copacii ; mestecenii au înfrunzit, pe ramuri stau privighetori, cărora puţin le pasă că nu mai aparţin statului ci mie, copacilor puţin le pasă că în curînd vor fi tăiaţi. Vor fi tăiaţi, apoi vor creşte din nou, şi nu le va păsa."

După aceea trece la un fel de discuţie religioasă : „Nu ştiu cum să exprim acest sentiment — mi-e ruşine pentru demnitatea mea de om ca şi pentru arbitrarul, cu care ne lăudam atît, arbitrarul de a trasa nişte linii închipuite şi de a nu avea dreptul să schimbăm nici o iotă, nicăieri, chiar şi în propria noastră fiinţă. In toate legile pe care nu le înţelegi simţi peste tot acest frîu, peste tot, El".

S-ar putea crede că El este Dumnezeul creştinilor. Tolstoi însă continuă : „Tocmai într-acolo se îndreaptă dezacordul dintre mine şi dumneavoastră cu privire la nuvela mea. In zadar o analizaţi din punct de vedere creştin. Ideea mea a fost următoarea : au murit trei fiinţe — o doamnă, un ţăran, un copac". Doamna îţi inspiră milă şi repulsie pentru că minte şi creştinismul (aici Tolstoi pune în paranteză „aşa cum îl înţelege ea"), nu rezolvă în cazul ei problema vieţii şi a morţii.

„Mujicul moare liniştit tocmai pentru că nu este creştin“. El a văzut naşteri şi morţi, a semănat şi a secerat, a văzut cum mor bătrînii şi cum se nasc copiii, el priveşte moartea simplu, drept în faţă. „Copacul moare liniştit, cinstit şi frumos.“

Ce legătură au toate acestea cu creştinismul ? Tolstoi mărturiseşte că împărtăşeşte sentimentul creştin, dar în afară de acesta în sufletul lui mai sălăşluieşte şi ‘altceva : „Este sentimentul frumosului şi al adevărului... Cum se împletesc nu ştiu şi nu pot explica ; dar este pozitiv faptul că pisica şi cîinele stau in acelaşi coteţ“.

Pentru Tolstoi este caracteristică tocmai această coexistenţă intr-un singur suflet a două principii inconştiente şi incompatibile.

Iată ce scrie Tolstoi aceleiaşi doamne de onoare a împărătesei Maria Feodorovna, Aleksandrei Andreevna, „bunica“ sa de-a doua cum o poreclise (însemnarea pare făcută însă mai curînd pentru el însuşi) :

„In copilărie am crezut fierbinte, sentimental -şi spontan, apoi de pe la 14 ani, cînd am început să cuget în genere la viaţă, m-am lovit de religie şi cum ea nu se potrivea cu teoria mea, bineînţeles, am socotit un merit al meu să o distrug. Fără ea am trăit foarte liniştit vreo zece ani. Totul era în faţă-mi clar, logic, se încadra în clasificări în care religia nu-şi afla locul. A venit apoi vremea cînd totul îmi era limpede, cînd viaţa nu mai avea nici o taină, dar ea, viaţa, începuse să-şi piardă sensul. în această perioadă mă aflam singur şi nefericit în Caucaz. Am început să mă gîndesc, aşa cum numai o dată în viaţă le este dată oamenilor puterea să se gîndească. Păstrez însemnările mele de atunci şi recitindu-le acum nu-mi explic cum poate ajunge un om la exaltarea intelectuală la care ajunsesem eu .pe vremea aceea. Au fost ani frumoşi şi ani chinuitori în acelaşi timp. Niciodată, nici înainte, nici după aceea, nu

am urcat pe asemenea culmi ale gîndirii, nu am pătruns cu privirea *acolo,* ca în cei doi ani. Şi toate cele ce le-am descoperit atunci vor rămîne pentru totdeauna convingerile mele. Nu pot altfel. Această muncă intelectuală timp de doi ani m-a dus la descoperirea unui lucru vechi, simplu, dar pe care îl ştiu aşa cum nu-1 ştie nimeni, am descoperit că există nemurirea, că există dragostea şi că pentru a fi veşnic fericit trebuie să trăieşti pentru alţii. Aceste idei m-au uimit prin asemănarea lor cu religia creştină şi în loc de a merge singur mai departe am început să le caut în evanghelie, dar am găsit puţine. Nu l-am găsit nici pe Dumnezeu, nici pe ispititor, nici taine, nimic. Am căutat din toate puterile sufletului meu, am plîns, m-am chinuit ; nu voiam nimic altceva decît să aflu adevărul".

Pentru Tolstoi religia este felul său de a vedea lumea, care a înlocuit reprezentarea obişnuită despre ceea ce este al tău şi despre ceea ce este al altuia. In acest sens el este un spirit religios.

De aceea şi scrie acestei femei care nu-1 poate înţelege : „Pentru mine viaţa plămădeşte religia şi nu religia viaţa".

Levin, în *Anna Karenina,* se converteşte la credinţa religioasă, dar credinţa acestui moşier inteligent a trezit neîncrederea legitimă a unui om încercat de viaţă, cum era Fiodor Mihailovici Dostoievski.

Anna Karenina este un roman complex şi deşi Levin este aparent foarte apropiat de Tolstoi, ideea ce o exprimă romanul nu se identifică cu concluziile morale la care ajunge Levin. Levin se dă îndărăt în faţa problemelor vaste şi profunde ce i se pun. Văzînd pe cei din jur entuziasmaţi de războiul pentru eliberarea slavilor, Levin se gîndeşte în sinea lui, dar nu-şi mărturiseşte ideile cu voce tare : „Ar mai fi vrut să adauge că dacă opinia publică este un judecător infailibil, de ce nu ar fi şi revoluţia, şi co-

muna, tot atît de legitime ca mişcarea în folosul slavilor ?“

Deocamdată Levin tace gîndind astfel, dar ştim că a mai avut ocazia să vorbească despre socialism, stînd pe căpiţa de fin ; deocamdată Levin află în religie un scut în faţa viitorului.

Ulterior, Tolstoi însuşi, înţelegînd intr-un mod nou ceea ce se întîmplă în Rusia, va încerca să apere cu ajutorul religiei ideile sale de neîmpotrivire, de neparticipare la luptă. Deocamdată însă este vorba de a apăra religia.

Levin este obligat să se spovedească şi să se împărtăşească înainte de nuntă : el îndeplineşte această îndatorire, căutînd să nu-1 jignească pe preotul care-i dă poveţe. Din ambele părţi este un sentiment de politeţe şi de superioritate nemărturisită.

La sfîrşitul romanului Levin vrea să trăiască fără a schimba temeliile vieţii : să rămînă cu Kitty, cu copilul ce abia s-a născut pe moşia pe care o cumpărase încă bunicul; caută să afle un nou echilibru în religie, care ar trebui să-l apropie de ţărani.

Levin încearcă să renunţe la trufia ideii. Credinţa lui nu este rezultatul căutărilor unui gînditor, ci munca unui om, care înlocuieşte o noţiune cu alta, recurgînd la compromisuri.

Credinţa îl duce însă la deznădejde.

Deocamdată Levin cugeta : „Oare eu nu ştiu că stelele nu se mişcă ? se întreba el, uitîndu-se la o planetă strălucitoare care-şi schimbase între timp poziţia faţă de creanga din vîrful unui mesteacăn, Uitîndu-mă însă la mişcarea stelelor, nu-mi pot închipui rotaţia pămîntului. De aceea am dreptate spunînd că stelele se mişcă“.

Ca să spunem aşa, stelele se mişcă metaforic.

Aceste gînduri îl apără pe Levin de sinucidere, de groază ; el are

impresia că poate fugi de aceste gînduri, aşa cum fugi de albine, ca să nu te deranjeze. Crede în Dum-

nezeu ca şi în bolta cerească, deşi ea nu există ; dar Levin,' ca şi Tolstoi, ştie că oricît ar închide ochii cerul, ca imagine, ca tablou, ca impresie există. Deci îşi opreşte analiza.

în această credinţă sălăşluieşte multă neîncredere faţă de tine însuţi, dacă mai faci un pas, credinţa va dispare şi Copernic va triumfa.

Dumnezeu este acceptat ca un peisaj, ca o parte a lumii, care există în viziuni, în percepţii. „La fiecare străfulgerare, nu numai Calea Laptelui, dar şi stelele cele vii se mistuiau în admcuri. De îndată ce se stingea fulgerul, stelele răsăreau din nou în acelaşi loc, azvîrlite parcă de o mînă dibace.“

în cele din urmă Levin găseşte un echilibru, dar numai atunci cînd se comportă faţă de noile sale convingeri religioase ca faţă de nişte obiecte fragile. Nu este vorba atît de convingeri, cît de rătăciri păstrate cu grijă, care sînt susţinute nu de idei, ci de comparaţii.

DE CE ROMANUL *ANNA KARKNIN A* NU ESTE UN ROMAN DE FAMILIE

V. I. Lenin scrie : „Principala activitate a lui Tolstoi coincide cu perioada din istoria Rusiei cuprinsă între două puncte de cotitură : 1881 şi 1905. în cursul acestei perioade toată viaţa economică (îndeosebi la sate) şi toată viaţa po-< litică a ţării erau pătrunse pînă la temelii de urmele, de rămăşiţele directe ale iobăgiei“.

Ţăranii „aveau o gospodărie învechită, primitivă, pe vechile loturi iobăgeşti, ciuntite în 1861, în folosul moşierilor. Pe de altă parte, agricultura era în mlinile moşierilor, care în Rusia centrală cultivau pămînturile cu munca ţăranilor, cu plugul primitiv al ţăranului, cu calul ţăranului,

în schimbul «pâmînturilor tăiate» pentru cosit, adăpătoarelor etc. In realitate, acesta e vechiul sistem iobag de gospodărie“.

în această vreme Konstantin Levin se ocupa de gospodăria sa de la ţară, dădea ţăranilor îtn, împărţind u-1 astfel: două căpiţe lui, a treia celui ce muncise, tot în această vreme încerca el să-şi pună la punct şi gospodăria lui şi pe cea a ţăranilor, iar alături de el se lăuda cu gospodăria lui în stil european Vronski. In această vreme Stiva Obîonski îşi vindea pădurea unui negustor şi-şi căuta serviciu la bancă ; Karenin cu capul plecat într-o parte ţinea discursuri la comitet despre greşelile unui alt minister în problema organizării vieţii populaţiilor minoritare. .

Se simţea groaza în faţa viitorului, care se apropia cu o viteză nemaivăzută. Oamenii se temeau de lucruri diferite şi se temeau oameni care nu semănau unul cu celălalt.

în .4«na *Karenma* Vronski vede în vis un mujic fioros: „ ...mic, murdar, cu o 'barbă încîlcită, care lucra ceva aplecat, pentru ca dintr-o dată să înceapă să rostească în franţuzeşte nişte cuvinte fără noimă“.

Şi Anna Karenina a văzut in vis : „ ...un mujic cu o barbă încîlcită, mic, urît. Am vrut sâ fug, dar el s-a aplecat deasupra sacului şi a început să scormone în el“.

In vis mujicul vorbea franţuzeşte, graseind. „Trebuie să batem fierul, să-l fărâmiţăm, să-l înmuiem...“

„Viteza înseamnă forţa“, lucrul era limpede pentru Tblstoi.

Viteza fărimiţa şi înmuia nu numai fierul, dar şi. întreaga lume în care trăia Teistei.

în faţa mersului rapid al istoriei fierul se înmuia.

Erau vremuri racordate, oamemi erau preocupaţi de lucruri din cele mai importante.

Saltîkov-Şeedrin scria *în* 1869 :

„Romanul (cel puţin aşa cum s-a prezentat pînă acum) este cu precădere o operă descriind viaţa de familie. Conflictele lui dramatice iau naştere în sînul familiei,’nu ies din sfera ei şi tot acolo se sfîrşesc. în sens pozitiv (romanul englez) sau în sens negativ (romanul francez), dar oricum familia are totdeauna rolul cel mai important în roman.

Acest element îmbietor, comod, bine delimitat, care dădea conţinut romanului este pe cale de a dispare în faţa ochilor noştri. Drama începe să aibă nevoie de alte motive; ia naştere undeva în spaţiu şi tot acolo se termină. Atîta timp oît acest spaţiu nu este luminat totul este neprimitor, întunecat şi incomod. Nu se văd perspective, conflictul dramatic pare să fie sacrificat întîmplării. Unul a fost omorît, altul a murit de foame — oare asemenea rezolvare poate fi numită rezolvare ?... Asemenea drame au existat însă, fără îndoială, şi au oferit modele de conflicte mult mai interesante decît ale romanelor mai vechi. Lupta izvorîtă din vanitatea nesatisfăcută, lupta întru apărarea celor umili şi obidiţi sînt motive ce au drept deplin să fie rezolvate prin moarte. Au fost doar cazuri cînd oamenii mureau pentru că femeia pe care o iubeau se săruta cu cel pe care-1 îndrăgise şi nimeni nu considera un nonsens o atare rezolvare a dramei...' Cu atît mai mult putem deci crede că şi alte motive, întru nimic mai puţin complexe, pot genera drame foarte serioase. Dacă pînă acum ele au fost insuficient studiate şi privite cu neîncredere se datoreşte numai faptului că arena în care are loc lupta este prea puţin luminată. Această luptă există însă şi bate stăruitor la uşa literaturii. în acest sens, pot să mă refer la unul din cei mai mari scriitori ruşi, la Gogol, care a prezis de mult că romanul va ieşi din cadrul strict de familie“.

în romanul lui Tolstoi nu avem numai poveşti de dragoste ; el ne înfăţişează amănunţit greutăţile economice ale ţării. Acest roman îmbină, într-un chip ciudat la prima

vedere, nefericirile în dragoste cu insuccesele unui proprietar de pămînt. Dar încă Fourier legase problema familiei de cea a proprietăţii funciare.

V. I. Lenin scria în articolul L. *N. Tolstoi şi epoca sa :* „în *Anna Karenina* L. Tolstoi a pus în gura lui K. Le- vin cuvintele care caracterizează în modul cel mai strălucit esenţa cotiturii produse în istoria rusă în această jumătate de veac :

Discuţiile despre recoltă, despre tocmirea muncitorilor etc., discuţii care, Levin ştia acest lucru, erau socotite ca foarte meschine... acum lui Levin îi păreau singurele importante. -«Poate că nu aveau importanţă pe vremea io- băgiei sau n-are importanţă în Anglia. în ambele cazuri, înseşi condiţiile sînt statornicite ; dar acum, cînd la noi toate s-au răsturnat şi abia acum se rînduiesc, problema modului în care se vor rîndui aceste condiţii este singura problemă importantă în Rusia», gîndea Levin“.

Problemele tocmirii muncitorilor şi ale proprietăţii funciare se împletesc şi se intercondiţionează în romanul lui Tolstoi cu istoria familiilor Karenin şi Levin.

Levin îl vizitează pe fratele său Nikolai care e bolnav de moarte. Nikolai este tuberculos şi un om decăzut. Dar el visează să creeze arteluri.

„Şi aşa, urma Nikolai Levin, cu sforţare încruntîndu-şi fruntea şi făcînd o schimă. îi venea pesemne greu să hotărască : ce să spună şi ce să facă. — Şi aşa... — Nikolai arătă spre ungherul camerei nişte drugi de fier legaţi cu frîn- ghii. — îi vezi ? E începutul unei noi întreprinderi de care ne apucăm. E vorba de un artei de producţie...

Konstantin aproape nu-1 asculta... îşi dădea seama că artelul nu era decît o ancoră de salvare, ca să nu-1 îneca cu totul dispreţul de sine însuşi. Nikolai Levin urmă — Capitalul, după cum ştii, îl sugrumă pe lucrător. Lucrătorii noştri şi mujicii duc toată povara muncii şi trăiesc

sub astfel de orînduiri încît — orieît s-ar strădui — nu pot scăpa de traiul lor de vită. întregul beneficiu de pe urma muncii lor, cu care ei şi-ar putea îmbunătăţi situaţia asi- gurîndu-şi cîteva clipe de odihnă şi în consecinţă o oarecare învăţătură — tot acest prisos este luat de capitalişti. Societatea este astfel organizată, încît cu cît lucrătorii muncesc mai mult, cu atît negustorii şi proprietarii de pă- mînt se îmbogăţesc mai tare, iar lucrătorii rămîn vite de muncă. Ordinea asta trebuie schimbată, — încheie Nikolai şi-şi privi întrebător fratele."

Societatea în care trăia Nikolai Levin, femeia pe care o răscumpărase dintr-un bordel pentru a face din ea tovarăşa lui de viaţă, prietenii lui, toate ne amintesc de cercurile democrat-revoluţionare ale vremii. Konstantin Levin are impresia că nu ascultă spusele lui Nikolai, de fapt, el îl aude foarte bine, mai tîrziu gîndind în felul său, va avea intenţia să scrie o carte, care urma să rezolve toate deodată — „nu numai să reprezinte o cotitură în economia politică, ci să distrugă complet această ştiinţă şi să pună bazele unei noi ştiinţe a relaţiilor dintre popor şi pămînt..." Tocmai discuţiile purtate în camera lui Nikolai, pe care Konstantin părea să le asculte neatent, l-au ajutat pe Tolstoi să înţeleagă noile legi ale vieţii. în acest dialog Tolstoi pare să discute cu sine însuşi. După discuţia aceasta Levin călătoreşte cu trenul, şi, meditînd, rosteşte cuvîntul „comunism" pe care nu l-am auzit pronunţat pînă atunci.

„ ...convorbirea cu Nikolai despre comunism, privită atunci cu atîta uşurinţă, îl făcu acum să cadă pe gînduri. Socotea schimbarea condiţiilor economice ea ceva cu totul lipsit de temei, dar îşi dădea totodată seama de nedreptatea prisosului său în comparaţie cu sărăcia poporului. Se hotărî, spre a se simți cu adevărat om drept, să lucreze încă şi mai mult şi să-şi îngăduie şi mai puţin lux, deşi muncise şi înainte mult şi trăise modest Toate acestea i se păreau

atît de uşor de înfăptuit, incit Levin îşi petrecu vremea pe drum în cele mai plăcute visări.“

Dar lucrurile nu sini chiar atît de simple. Sosind după cîtăva vreme la moşia fratelui său, Nikolai îşi bate joc de noile pasiuni ale lui Levin :

„ ...Nikolai îşi îndemnă fratele să-şi expună din nea planul şi începu nu numai să-l condamne, dar şi să-l confunde intenţionat cu comunismul.

— N-ai făcut decîţ să iei ideile altora, le-ai denaturat şi vrei să le aplici acolo unde nu se potrivesc“.

Levin se justifică, dar în zadar, pentru că el nu neagă proprietatea, capitalul şi moştenirea.

„— Asta-i ! Ai luat ideea altuia, i-ai tăiat tot ceea ce~i făcea puterea şi vrei să mă convingi că-i ceva nou, —* adăugă Nikolai, trăgîndu-se mînios de cravată.“

Levin este un stăpîn aspru, socoteşte fiecare bucăţică de pîine ce o dă muncitorului, şi refuză să mărească porţia de mîncare în zilele grele de muncă.

„Ştia că lucrătorii trebuie tocmiţi cit mai ieftin, dar mai ştia că nu se cuvenea să-i robească, dîndu-le bani înainte, mult mai puţin decît făcea lucrul, cu toate că acesta i-ar fi fost foarte priincios. Putea să vîndă mujicilor paie eînd era lipsă de nutreţ pentru vite, deşi îi era milă de ei, dar hanul şi cârciuma —cu toate că-i aduceau venit bun —• trebuia să le desfiinţeze. Tăierile de copaci în pădure trebuiau pedepsite cît se putea mai aspru, dar pentru vitele prinse la păscut nu se putea lua

gloabă...“ Trebuia să-l împrumute pe Piotr, care plătea unui cămătar zece la sută pe lună, ca să-şi răscumpere datoria ; nu putea amîna sau şterge datoriile mujicilor care nu plăteau. „ ...Nu putea ierta pe un lucrător care plecase acasă în toiul muncilor pentru că-i murise părintele, cu toate că-i era milă de dîn- sul, şi trebuia să-i plătească mai puţin pentru lucrul din lunile de muncă încordată ; dar nici nu putea să nu piă-

tească leafa întreagă- pe lună slujitorilor bătrîni din ogradă, care nu mai erau buni de nimic.“

Urmează şi alte reguli de aeest fel, tot atît de riguroase şi de convenţionale.

Levin vrea să-şi facă ţăranii asociaţi la moşie şi chiar să scrie pe această temă o carte. Deocamdată îşi măreşte partea de fin, dînd ţăranilor o căpiţă din trei ; înainte ei primeau jumătate din toată cantitatea.

Tolstoi zugrăveşte cu multă poezie cum trec ţăranii prin faţa moşierului, după terminarea cositului. Levin trebuie să-şi simtă în faţa lor dreptatea pentru că ei îl mint aşezînd nereglementar fînul în stoguri. Dar Levin este cuprins de alt sentiment :

„Femeile se apropiau cîntînd, şi lui Levin îi părea că un nor de tunete de veselie se abătea peste el. Norul înainta învăluind nu numai pe Levin şi căpiţa pe care şedea, dar şi celelalte căpiţe, şi carele, şi toată fîneaţa cu eîmpul din depărtare — totul se însufleţi şi începu să se legene în rit- mult acestui cîntec sălbatic şi nespus de vesel, cu strigături, fluierături şi chiote. Levin jinduia după această veselie şi ar fi vrut să ia şi el parte la ea, dar el nu ştia să-şi exprime astfel bucuria de a trăi şi nu putea decît să stea întins, să privească şi să asculte. După ce toată ceata pieri din văzul şi din auzul lui, se simţi cuprins de sentimentul apăsător al singurătăţii sale, al lenei trupeşti şi al înverşunării sale faţă de această lume...“

Nou în romanul lui Tolstoi este nu numai sentimentul perimării proprietăţii funciare, dar şi starea de nesiguranţă pe care o trăieşte Levin.

Pentru a scăpa de această nesiguranţă Tolstoi voia să sfl întoarcă la credinţa din copilărie, la „credinţa bisericească“. Mai tîrziu el a creat o altă religie, căutînd „să pună în locul popilor din oficiu popi din convingere“ (V. I. Lenin).

Trebuia ori „să-şi lămurească viaţa, incit ea să nu-i apară ca o înfiorătoare bătaie de joc a vreunui diavol, ori să se împuşte“.

Levin, nu a făcut nici una, nici alta. Anna Karenina s-a sinucis, dar conflictul romanului nu s-a rezolvat.

Cerul este limpede. Universul este în floare, atrăgător şi senin, dar în lumea aceasta nu se poate trăi, pentru că a murit adevărul. Acest lucru l-a arătat pentru prima oară în literatura universală Tolstoï.

Societatea a respins-o pe Anna. Kitty, care odinioară l-a respins pe Levin, sperînd într-un pretendent mai bun, Vronski, (deşi, poate, îl iubea pe Levin), nu vrea s-o primească pe Anna, pentru că aceasta l-a părăsit pe Karenin pentru Vronski.

Noutatea romanului lui Tolstoi a fost remarcată de Dostoïevski ; el a înţeles cît de importante sînt pentru Tolstoi, pentru întreaga literatură rusă şi pentru toată lumea discuţiile despre dreptate şi despre rînduielile viitorului. pe care' le poartă între ei eroii lui Tolstoi în timpul cositului.

F. Dostoievski şi-a consemnat părerile despre roman în *Jurnalul unui scriitor* (1877, cap. II, februarie). La început el discută scena dintre Vronski şi Karenin la patul Annei, care zace bolnavă, apoi scrie : „După aceea romanul continuă şi iată, cu oarecare surprindere, descopăr în partea a şasea a romanului o scenă eu adevărat «la ordinea zilei» care, — lucrul cel mai important — nu este scrisă în mod tendenţios, ci decurge din însăşi structura artistică a romanului“.

Tolstoi, apăsat de viaţa satului în sărăcire, voia să se retragă într-o cameră luminată pentru a povesti cum trebuie să trăiască oamenii din cercul lui, voia să demaşte greşeala celora ce urmăresc să transforme viaţa. Şi el, ca pictorul Mihailov, eroul său, a căutat să scoată înveliş după înveliş

de pe obiectul pe care voia să-l înfăţişeze, străduindu-se să-i descopere astfel esenţa.

Karenin s-a dovedit a fi nu atît un soţ înşelat, eît un om mort care a sugrumat adevărata viaţă prin reguli şi circulare. Se trezeşte la viaţă numai cînd suferă, dar şi suferinţa îl face să se retragă într-o credinţă imaginară, a unui Dumnezeu imaginar.

Levin a plecat la ţară, a muncit, a evadat din lumea birocratului Karenin, dar a rămas în lumea nedreptăţii, fiind proprietarul pămîntului pe care alţii îl munceau pentru el.

El are clipe de răgaz, o iubeşte pe Kitty, îşi creşte copiii, dar nu află fericirea, şi atunci, mijind ochii, inventează un Dumnezeu al său, înlocuieşte vechile credinţe religioase cu noi noţiuni din care face un scut în faţa vieţii.

Viaţa continuă ; doi moşieri venind de la vînătoare discută într-un şopron despre nedreptatea socială. Stiva Ohlonski este de acord să se adapteze la această nedreptate, întrucât vine în folosul lui ; Levin respinge nedreptatea şi încearcă să se justifice.

în *Jurnalul unui scriitor* Dostoievski a atras primul atenţia asupra acestei discuţii, remarcînd că ea pune o problemă fundamentală, una din problemele actuale de cea mai mare importanţă : „Orice dobândire de bunuri care nu corespunde muncii este necinstită“, citează Dostoievski cuvintele lui Levin. Levin vrea să fie nevinovat. Dostoievski îşi aminteşte de viaţa lui, îşi aminteşte de Saint-Simon, de Fourier, de cei ce, primii, au spus odinioară acest lucru.

Mai tîrziu, în discursul său despre Puşkin, Dostoievski îşi va aminti de Aîeko din *Ţiganii*, de Evgheni Oneghin şi de toţi pribegii

ruşi.

Şi el merge pe drumul pe care l-a parcurs Toistoi, citind în Caucaz *Ţiganii.* Se vede că drumul acesta nu poate ii ocolit.

Dostoïevski va încerca să găsească pentru nedreptatea socială o nouă soluţie, religioasă şi rusească. Acelaşi lucru va încerca şi Tolstoi. Vom mai reveni la căutările lui.

FAMILIILE DIN JURUL ANNEI KARENINA
ŞI A CASEI AUTORULUI EJ

Problema măsurii în care este vinovată Anna Karenina este foarte complicată. In capitolul al XX-lea al părţii a şaptea, Ştepan Arkadievici vine la Moscova, căutîndu-şi o nouă slujbă. El se întîlneşte cu prinţesa Meahkaia, care caracterizează astfel situaţia, spunînd despre Anna : „A făcut ceea ce fac toate femeile — în afară de mine — dar pe ascuns. Ea însă n-a vrut să înşele pe nimeni şi foarte bine a făcut“.

Divorţul nu reuşeşte pentru că un străin cu talente me- diumatice, devenit prin înfiere conte Bezzubov, dă în visul său, adevărat sau închipuit, sfatul de a nu se accepta divorţul.

Este una din motivaţiile cotidiene, care nu există în primele variante ale romanului. Ea nu este cea mai importantă. Tolstoi neagă posibilitatea divorţului, justificarea lui chiar pentru Anna — oricum Serioja va şti că mama lui are doi soţi şi oricum Vronski va fi legat de Anna nu prin. dragoste, ci din obligaţie, doar altfel exprimată.

A fost încălcată o taină. „Taina căsătoriei“ este prezentată în roman cu amănunte şi în mod sărbătoresc. Slujba religioasă îl emoţionează pe 'Levin, Pe Kitty o cucereşte un alt aspect, cel cotidian.

„Din această privire, Levin îşi dădu seama că ea înţelegea totul ca şi el. Dar acest lucru nu era adevărat. Mireasa nu pricepea cuvintele slujbei şi nici nu. le asculta. Nu te putea asculta, nici înţelege, atît de puternic era sentimentul care-i umplea sufletul şi care sporea din ce in ce mai mult. Acest sentiment era bucuria împlinirii a celor ce se

plămădiseră de o lună şi jumătate în sufletul ei, o bucuraseră şi o chinuiseră în timpul acestor şase săptămâni. Din ziua în care Kitty, îmbrăcată într-o rochie cafenie, se apropiase în tăcere de el în salonul cel mare al casei din Arbat şi i se dăruise toată — din ziua şi din ceasul acela ea îşi smulsese din suflet tot trecutul, ca să facă loc unei. vieţi noi, necunoscute, deşi nu era nici o schimbare în viaţa ei exterioară.“

Kitty îşi aminteşte că atunci cînd şi-a dat ccnsimţă- mîntul purta o rochie cafenie, ea ţine minte amănuntele legate de această clipă, care pentru ea echivalează cu să- vîrşirea unei taine, dar în toate acestea nu există nimic tainic. „Această noutate nu putea să n-o sperie prin necu-noscutul ei. Dar, înspăimîntător ori nu, totul se săvîrşise în sufletul ei, acum şase săptămîni. Astăzi se consfinţea numai ceea ce se hotărîse mai demult în inima ei.“

Tolstoi descrie nunta emoţionat şi relaxat, aşa cum un om salvat din naufragiu ar descrie, cu înflăcărare, insula la care a ajuns după multe chinuri şi suferinţe.

Cu multă emoţie sînt descrise „buzele zîmbitoare“ pe care le sărută Levin în timpul cununiei.

Dar în jurul celor de la Iasnaia Poliana trăiau multe perechi cununate şi necununate.

Serghei Nikolaevici, fratele lui Tolstoi, a trăit cincisprezece ani cu ţiganca M. M. Şişkina, şi a avut cu ea copii fără să perfecteze căsătoria ; celălalt frate, Dmitri Nikolaevici, trăia cu o femeie luată din bordel ; sora, Maria Nikolaevna, despărţindu-se de V. P. Tolstoi, era cununată civil cu vicontele de Kleen. In familia Bers, pe lingă com-plicatele relaţii de familie ale bunicii Sofiei Andreevna, S.P. Kozlovskaia-Zavadovskaia, ale legăturilor extracon- jugale ale tatălui

ei, A. E. Bers (de care am vorbit mai înainte), s-au dovedit nefericite prima căsătorie a Lizei Bers, sora Sofiei Andreevna, şi a lui Aleksandr Andreevici, fratele ei, ambele terminîndu-se prin divorţuri.

O familie trainică a fost cea a lui Tolstoi însuşi. Iar în roman o familie de acelaşi fel este a lui Levin. Dolly are un soţ care o înşală, prietenele Annei din societatea înaltă îşi înşală bărbaţii, iar mama lui Vronski, după cum spune Levin, trăise în tinereţe cu cine vrei şi cu cine nu vrei. Ni se spune de altfel, la începutul romanului, că ea visa ca fiul ei să aibă o legătură cu o femeie strălucită din lumea mare, socotind că aceasta modelează firea unui tînăr.

Prietenele Annei Arkadievna îşi înşală soţii. în prima variantă a romanului, aceeaşi lume care este şocată de convorbirea îndelungată dintre Karenina şi Gaghin nu face tot timpul decît să povestească despre familii nefericite : „ ...despre aceste persoane se vorbea de rău, pentru că altfel nu ar fi fost nimic de spus, dat fiind că popoarele fericite nu au istorie“.

în varianta finală Tolstoi îşi începe romanul cu cuvintele : ..Toate familiile fericite se aseamănă între ele“, înainte spusese că popoarele fericite nu au istorie, deci familiile fericite ar fi în afara istoriei, s-ar putea spune că sînt legendare.

Pentru a putea vorbi despre încălcarea fidelităţii conjugale de către Anna Karenina, Tolstoi trebuia să prezinte ca fundal un exemplu de familie fericită. Se presupunea că o atare familie va fi cea a lui Levin. Dar Levin se gândeşte la sinucidere. Aşa încît se poate vorbi numai de fericirea lui Kitty.

DESENE PE' GEAMURI

O casă de nobili, mai ales conacul unei moşii, era o proprietate independentă în care puterea statului pătrundea arareori şi cu respect.

Angajînd pe cineva, de pildă un preceptor, nobilul nu-i cerea scrisori de recomandare, alegîndu-şi omul case-i convenea.

Educatorul tînărului conte Stroganov s-a dovedit apoi *a* fi membru al Convenţiei şi elevul său, ajuns în Franţa, a luat şi el parte activă la revoluţie. Evghemi Oneghin a fost educat de un emigrant francez.

Preceptorul Iui Herzen a fost un revoluţionar emigrant care i-a explicat elevului său că revoluţia a avut dreptate să-l condart]pg la moarte pe regele Ludovic, pentru că acesta şi-a trădat poporul.

Problemele de educaţie care se discută în paginile romanului *Anim Karenina* erau pentru Tolstoi şi probleme practice.

La conacul contelui Tolstoi copiii începuseră să se facă mari. La început Lev Nikolaevici se ocupa el însuşi de lecţiile lor, le citea din Jules Verne, şi afla din romanele lui fantastice eît de mult are de gînd să se schimbe lumea.

Citea din romanele lui Alexandre Dumas, sărind, peste pasajele care i se păreau dăunătoare pentru copii.

In societatea rusă se discuta mult şi într-un spirit polemic despre educaţie.

Problema femeiaseă şi problema educaţiei clasice se contopesc în roman într-o singură problemă şi într-o luptă unică, lupta împotriva nihiliştilor,

NihEiştii nu sînt înfăţişaţi direct în roman, dar viaţa îl pune pe Levin în situaţia de a nega, 0 duce la ideea dte a pleca sau de a se sinucide.

în *Anna Karenina* lumea veche este prezentată în stare de apărare. în afară de Karenin însă, puţini oameni în această lume cred în dreptatea lor.

Karenin are dreptate, — „are întotdeauna dreptate“, cum spune cu groază şi dezgust Anna.

Tolstoi se gîndea să-şi dea copiii la universitate.

Şi atunci, la Iasnaia Poliana au apărut preceptori şi guvernante, franţuzoaice, nemţi, englezi, profesori de rusă, de greacă şi de religie. Sistemul de predare, care se instaurase în casa de la Iasnaia Poliana avea prea puţine lucruri comune cu cel pe care-1 propovăduia Lev Nikolaevici în revista *Iasnaia Poliana.* Studiile copiilor se aflau sub conducerea Sofiei Andreevna. Ea dorea ca toţi copiii ei să nu fie mai prejos de ceilalţi copii din lumea aristocratică. Idealul ei era ca ei să înveţe la Moscova. Profesorii de acasă erau un compromis. Nutrea un sentiment de pietate în faţa examenelor şi era în stare să înveţe şi ea limba greacă, dacă în acest fel ar fi putut veni în ajutorul copiilor. Chiar şi Agaîia Mihailovna, menajera casei aprindea în ziua examenelor o luminare la icoană,

în 1877 Lev Nikolaevici se ocupa personal de fiul săa Serioja, cu care învăţa limba greacă, traducând împreună cu el *Anahasis* de Xenofon. Serghei nu avea însă aceleaşi aptitudini ca Lev Nikolaevici, el era un băiat obişnuit. îa afară de aceasta, Lev Nikolaevici nu cunoştea gramatica ca se cerea la şcoală, el învăţase limba greacă citind u-1 ps Homer.

La un moment dat, Lev Nikolaevici a avut nevoie de na profesor de limba rusă şi de un administrator pentru moşia din Samara,

Persoanele i-au fost recomandate de *o* moaşă din Tuia, care asistase pe Sofia Andreevna la naşterea copiilor mai mici. Şi aşa au sosit la Iasnaia Poliana

Vasili Ivanovici Alekseev şi Aleksei Alekseevici Bibikov, tineri din familii de moşieri scăpătaţi.

Tatăl lui Alekseev, fost ofiţer în timpul lui Nikcîai [, se căsătorise cu o ţărancă şi avusese cu ea opt copii ; îşi conducea familia în spiritul patriarhal al „domostroiului“ şi în conformitate cu disciplina militară.

Fiul lui, Vasili, urmase Facultatea de matematică a Universităţii din Petersburg. Trăise în sărăcie, dar învăţase bine, căci avea o minte ascuţită.

Intrase într-un cerc de revoluţionari narodnici, predase în şcoli pentru muncitori. Curînd şi-a dat seama că în Rusia nu se poate face nimic. între timp însă V. Alekseev reuşise să-şi termine facultatea.

După absolvirea studiilor universitare a căpătat un post de director la o şcoală tehnică, cu o leafă de două mii de ruble pe an. Elevii îl iubeau pe tînărul lor director,. situaţia lui materială era strălucită.

în această perioadă Vasili Alekseevici se împrietenise cu A. K. Malikov, revoluţionar narodnic care fusese prin închisori şi în surghiun şi devenise apoi propovăduitorul teoriei „Omul-Dumnezeu“. Această învăţătură mistică propunea îmbunătăţirea relaţiilor sociale şi internaţionale dintre oameni, -pornind de la etica creştină. Pentru a fundamenta societatea bazată pe această nouă etică, adepţii teoriei au hotărît să experimenteze o nouă modalitate de convieţuire socială.

O studentă a dat bani şi cîţiva tineri au plecat în America, unde au cumpărat o fermă în Kansas. Cincisprezece ruşi, printre care Malikov şi

Alekseev cu fratele său, au întemeiat aici o comună. Primul an a fost încununat de succes, dar în al doilea au avut o recoltă proastă, au început certurile şi comuna s-a **destrămat.**

Decepţionat de experienţa din America, Vasili Ivano- vici s-a întors în Rusia cu soţia, Elizaveta Aleksandrovna, care-l părăsise pe Malikov, luînd. şi copiii,, pe fiica Liza şi pe băiatul său. Kolea. Fără un certificat de loialitate politică Alekseev nu se putea angaja intr-un post de stat. O ducea foarte greu. Totuşi, la lasnaia Poiiana a venit fără tragere de inimă. Ea un bărbat nu prea înalt, îngust în umeri, blond, cu ochi albaştri, părea un om timid şi bine educat, dar ştia să nu se teamă să-şi spună părerea şi să o susţină. .

Vasili Ivanovici s-a aşezat în casa uneia dintre slugile de la conac. Venea să-şi ţină lecţiile, copiii l-au îndrăgit, s-a înţeles şi cu Lev Nikolaevici, care a început să-l lămurească, să-l convertească la religia ortodoxă. în perioada aceea Lev Nikolaevici însuşi era un ortodox fervent, stră- duindu-se să se elibereze de îndoieli şi să se apropie de popor prin religie.

într-o zi, Lev Nikolaevici şi Vasili Ivanovici stăteau în odaie, în faţa unei ferestre îngheţate. Prin florile de gheaţă străbăteau razele soarelui. Vasili Ivanovici văzuse multe la viaţa lui şi ştia să discute cu oameni din cei mai diferiţi. I-a spus lui Tolstoi că nu înţelege cum un om atît de sincer şi de învăţat ca el poate să meargă la biserică, să se în- chine, să ţină posturile. Tolstoi l-a ascultat pe Vasili Iva- novici şi i-a răspuns, arătîndu-i fereastra îngheţată :

„Aici. pe aceste arabescuri, vedem numai imaginea soarelui, dar în acelaşi timp ştim că în spatele acestor arabescuri se află undeva, departe, adevăratul soare, sursa aceea de lumină care reproduce imaginea pe care o vedem. Poporul vede în religie numai această imagine, iar eu privesc mai departe şi văd, sau cel puţin ştiu, că există adevărata sursă de lumină. Această diferenţă de păreri nu ne împiedică

să comunicăm, să privim amîndoi aceeaşi imagine a soarelui, numai că mintea noastră pătrunde la profunzimi diferite“.

Lev Nikolaevici discuta adesea cu Vasili Ivanovici şi se împrietenise cu el.

P. Biriukov în biografia dedicată lui Tolstoi (această carte a fost cercetată cu atenţie de Tolstoi) afirma că Alekseev a avut influenţă asupra lui Lev Nikolaevici, devenind pînă la urmă unul din cei mai înfocaţi tolstoişti.

La insistenţele Sofiei Andreevna, după cîţiva ani, Alekseev a fost concediat ; contesei nu-i plăcea influenţa pe care el o avea asupra lui Tolstoi (acesta îl sfătuise, între altele să-i trimită ţarului o scrisoare protestînd împotriva condamnării la moarte a participanţilor la complotul de la 1 martie) ; Alekseev a plecat la moşia lui Tolstoi de lingă Samara.

Aleksei Alekseevici Bibikov, prietenul lui V. I. Alekseev şi al lui A. K. Malikov, era considerat, ca şi aceştia, un nihilist. Era voinic, puternic, purta o haină strînsă pe talie, „podiovka“, şi nişte cizme moi şi înalte ; avea o barbă bogată şi semăna a ţăran. Provenea dintr-o familie de moşieri -destul de înstărită, terminase Facultatea de ştiinţe a Universităţii din Harkov, fusese membru într-o comisie de împăciuire ; după atentatul lui Karakozov fusese închis şase luni în fortăreaţa Petru şi Pavel, apoi surghiunit pentru opt ani. După aceasta căpătase permisiunea de a locui pe propria sa moşie din gubernia Tuia, denumită „Micul cal“ (care într-adevăr nu prea era mare) fără dreptul, însă, de a o părăsi. Bibikov îşi împărţise aproape tot pă- mîntul ţăranilor, se însurase cu o ţărancă, apoi se despărţise de ea, se căsătorise cu alta, de la care avusese cîţiva copii. Supravegherea poliţiei slăbise şi Aleksei Alekseevici avea dreptul să locuiască. în acel fund de ţară care era gubernia Samara. Aşa că acceptase să preia conducerea moşiei lui Tolstoi.

în curînd societăţii „nihiliste“ ce se adunase la Iasnaia Poliana i s-a adăugat încă un personaj.

Lev Nikolaevici căuta la Moscova un preceptor şi în ianuarie 1878 a adus cu el un francez, pe nume Nief.

Serghei Lvovici povesteşte că acesta se trăgea dintr-o familie franceză de vază, s-ar părea că era viconte. Nief participase la Comuna din Paris şi, ca să scape de închisoare, se ascundea în Rusia sub un nume fals.

Tolstoi ştia cine era în realitate acest francez, aşa cum o ştia şi Serghei Lvovici.

Odată elevul a pornit o discuţie cu profesorul său despre războiul franco-prusac. Adolescentul Serghei Lvovici a spus, tachinîndu-şi profesorul :

— Buni băieţi francezii ! Au pornit un război civil atunci cînd lingă Paris se aflau nemţii.

Comunardul a răspuns liniştit.

*— Vă interzic să vorbiţi despre acest moment din istoria Franţei.

Nief discuta cu plăcere cu Lev Nikolaevici, împrumuta de la el cărţi franţuzeşti, căutînd îndeosebi operele lui Proudhon, aduse de conte încă în 1860 şi printre ele cartea *Despre dreptate în revoluţie şi biserică.*

Nief era un om convins, bun la suflet şi impulsiv. In- tllnindu-1 la Iasnaia Poliana, I.S. Turgheniev l-a caracterizat drept un reprezentant tipic al comunarzilor de rînd.
Francezul a trăit la Iasnaia Poliana pînă'la amnistierea participanţilor la Comună şi apoi a plecat în Tunisia.

DRUMURILE DE LINGA IASNAIA POLIANA

Tolstoi călărea mult şi vara şi iarna.

Dimineaţa lucra, îşi bea cafeaua, apoi ieşea afară, cu un gest familiar apuca de coamă calul împreună cu hăţurile, sărea în şa eu uşurinţă.

Kramskoi spunea că Tolsloi călare era cel mai frumos bărbat din cîţi văzuse.

Tolstoi mergea călare cite zece-cincisprezece verste pe zi, trecea peste rîpe, punea calul să sară peste pîraie. Se apleca în mod firesc cînd pe cărarea nebătută din pădure întîlnea vreo creangă de copac lăsată, ce-1 împiedica să treacă.

Acum Tolstoi nu mai scria mătuşii sale Alexandrine Tolstaia, reprezentanta ortodoxismului din înalta societate, despre îndoielile sale religioase. în schimb se plîngea lui N.N. Strahov de lupta raţiunii împotriva tradiţiilor, a superstiţiilor, de faptul că tradiţiile distrug legile conştiinţei.

„în anumite zile mănînc varză, în altele carne. Dar cînd tradiţia (pocită de lupta raţiunii cu diferite răstălmăciri) spune : să ne rugăm cu toţii ca să învingem cît mai mulţi turci, sau că cel care nu crede că acesta este sîngele cel adevărat etc. atunci, confruntîndu-mă nu cu raţiunea, ci cu glasul inimii, fié el şi îndoielnic spun : această tradiţie este mincinoasă. Astfel încît plutesc în nonsensuri ca un peşte în apă şi mă supun numai atunci cînd tradiţia îmi oferă acţiuni tălmăcite de ea care nu corespund cu acele nonsensuri fundamentale ale unei conştiinţe confuze care sălăşluiesc în inima mea.“

Tolstoi va mai avea mult de. luptat nu numai cu tradiţia, dar şi cu inima.

în vremea aceea Vera Zasulici îl împuşcase pe generalul Trepov, pentru că poruncise să fie biciuit revoluţionarul Bogoliubov (Arhip Emelianov). Juraţii au achitat-o.

A. Tolstaia. doamna de onoare a majestăţii sale împărăteasa, îi scria lui Lev Nikolaevici : „Politica este neagră, precum cerneala dragului de Aksakov“.

Lev Nikolaevici i-a răspuns : „...iar după părerea mea este roşie, ca sîngele dezgustătorului Trepov“.

Multe erau pe cale de a se limpezi.

Se apropia Paştele. în această- perioadă în casa de la Iasnaia Poliana.se ţinea un post sever ; mai ales se respecta postul din prima săptămînă şi din Săptămîna Patimilor.

Contesa Sofia Andreevna ţinea posturile. îi obliga pe toţi să mănînce de post : slugi, copii şi oaspeţi. Ea a observat că în ultima vreme Lev Nikolaevici citeşte cărţi bisericeşti şi evanghelia. Ea una considera, şi-i scria surorii sale în acest sens, că „fără creştinism e mai multă linişte“. Era nemulţumită, zicîndu-şi că e vorba de o nouă carte, care, probabil, nu va fi prea mult citită.

Pe vremea aceea nu se prea.folosea uleiul de floarea soarelui, gătindu-se mai mult cu ulei de in, de cînepă sau de nuci. Toţi în casă mîncau de post în afară de V. Alekseev şi de preceptorul francez. Alekseev i-a explicat contesei că a avut în Kansas un prieten, Fray, pozitivist şi vegetarian, care l-a deprins cu uleiul de floarea soarelui. Francezul i-a explicat curtenitor contesei că lui îi place foarte mult uleiul de măsline. Cei doi şedeau la masă alături şi li se servea mîncare cu came.

în ajun de Paşti, se spălaseră ca de sărbătoare geamurile. Soarele lumina vechile portrete de familie, de multe ori grosolan restaurate şi noul portret al lui Lev Nikolaevici, opera lui Kramskoi.

Pianul, acoperit de o husă, se reflecta în oglinda tulbure adusă încă din casa cea veche. Prin ferestre se vedeau sclipind potecile de primăvară printre copacii încă golaşi, purtînd însă muguri verzi ce se profilau pe cerul albastru. Masa pe care stăteau cănile de sticlă cu cvas, farfuriile pline de castraveţi şi varză, strălucea luminată de soare.

Lui Alekseev şi Nief li s-au servit nişte pîrjoale din carne, după care lacheul a pus platoul pe fereastră.

Lev Nikolaevici ş-a adresat unuia din băieţi :

— Iliuşa, ia dă-mi şi mie o pîrjoală.
Fiul i-a dat. Lev Nikolaevici a mîncat-o cu poftă şi din clipa aceea a renunţat la post. Sofia Andreevna nu **s-a** împotrivit : ştia că soţul ei stă cam prost cu stomacul.

O TEMA CU RAMIFICAȚII

în toamna lui 1864, călărind pe un cal nărăvaş, Lev Nikolaevici a hăituit un iepure, a căzut, şi-a scrîntit braţul, care a fost pus greşit la loc ; a fost nevoie să se recurgă la cloroform.

Cînd un om este adormit cu cloroform, el aiurează, plînge, se ceartă, mărturiseşte cele mai intime gînduri, de cele mai multe ori ceea ce-1 frămîntă sau îl tulbură.

T.A. Kuzminskaia îşi aminteşte : „A durat mult. La un moment dat, a sărit din fotoliu, palid, cu ochii mari ca de nebun ; aruncînd săculeţul cu cloroform, aiurind, a strigat cit îl ţinea gura :

— Prieteni nu se mai poate trăi aşa... Eu cred... Eu m-am hotărît... dar n-a spus pînă la capăt“.

Adeseori o temă acoperă la Tolstoi altele, pentru a reapărea.

Poate tema de bază care l-a preocupat cel mai mult pe Tolstoi a foşt cum să plece în popor.

De unde să plece ?

Din casa lui aşezată şi vestită.

în casă şi în gospodărie toate erau chibzuite pentru mulţi ani înainte : se sădeau păduri, se ocroteau păduri.

Sofia Andreevna spunea că pădurile sînt zestrea fetelor.

Fetele creşteau, creşteau, pădurile şi fetele se îmbogăţeau în linişte, bogăţia lor trebuia doar ocrotită.

Se reconstruia casa.

A fost sădită o livadă întinsă de meri, lîngă ea s-a aşezat o prisacă mare cu sute de roiuri. Se cumpărau moşii pentru băieţi şi Lev Nikolaevici o făcea cu pasiune.

- Totuşi vroia să plece din această casă ; nu ştia încă de ce să plece, ce-1 împiedica să trăiască.

îl împiedicau lucrurile noi care aduceau sărăcie satului, îl împiedicau rîurile care secau, vitele care slăbeau, izbele care se prăbuşeau, poporul care era trist şi se înrăia.

Stepele cu cernoziom din Samara însemnau şi ele un fel de retragere a Rusiei Centrale în faţa sărăciei.

Acolo trăiau başkiri şi ţărani care nu fuseseră niciodată iobagi. Acolo Lev Nikolaevici nu era privit ca un stăpîn, ei ea un fermier bogat.

Era atît de mult spaţiu acolo şi atît de multă linişte, de parcă nu ar fi fost acasă. Lev Nikolaevici îşi chema soţia, dar nu insista ca ea să vină, iar Sofiei Andreevna nu-i prea plăcea în stepă. Nu erau nici magazine, nici prăvălioare, nici cunoştinţe, caii umblau fără hăţuri şi lalelele creşteau fără a fi aranjate în răzoare.

Descriind prizonieratul lui Pierre în *Război şi pace,* Lev Nikolaevici vorbea de fapt tot despre plecarea unui nobil dintr-o viaţă obişnuită, în mijlocul ţăranilor.

Numai că acolo plecarea fusese determinată de un act de violenţă. încă în 1876 el concepuse un nou roman, despre care ne vorbesc însemările Sofiei Andreevna. Tolstoi îi spunea : „Pentru ca o operă să-ţi reuşească trebuie să-i iubeşti ideea principală, de bază. Astfel, în *Anna Karenina* am iubit ideea de *familie,* în *Război şi pace* ideea de *popor,* ***ea*** urmare a războiului din 1812 ; iar acum îmi este clar că în noua mea operă voi iubi ideea poporului rus ca *forţă stăpînitoare“*. Această forţă Lev Nikolaevici o vedea sub

forma mutării ruşilor, a extinderii spre noi ţinuturi, în sudul Siberiei,.pe noile .pământuri din Rusia de sud-est, pe rîul Belaia, în Taşkent etc.

„Veneau tot felul de ştiri, din diferite părţi, în legătură cu aceste mutări. „De pildă, cînd am stat anul trecut la Samara, am plecat «în doi» la nişte cazaci, la vreo 20 de verste distanţă de cătunul nostru din Samara. Întîlnim un convoi întreg : câteva familii, copii, bătrîni, toţi veseli. Ne-am oprit şi am întrebat un bătrîn : «Unde mergeţi ?~ — «Pe meleaguri noi, fin tem din gubernia Voronej. Ai noştri au plecat de mult pe Amur, iar acum ne-au scris de acolo, şi uite mergem şi. noi acolo»“.

Asemenea lucruri îl interesau şi-l emoţionau puternic pe Lev Nikolaevici.

în anul 1875 în. stepa, din Samara a apărut o ternă nouă : plecarea, undeva departe, acolo unde oamenii sînt liberi şi nobilul nu mai este nobil.

Ani de-a rindul a meditat Lev Nikolaevici la noul său roman învăţând să vadă lumea într-un fel nou. A început să ţină un jurnal în eare-şi nota peisaje. Sînt însemnări despre cum arată natura văzută de un agricultor, de un om care lucrează ; această natură pune mereu probleme, vine cu imputări, cu avertismente.

La 8 mai 1877 Tolstoi face o însemnare cu o destinaţie precisă.

„Pentru *următorul* după *Arma Karenina :* Mujici. Pun la punct plugurile, cumpără grapele. îşi suflecă mînecile. Ară. Prima arătură, umezeală. Mînjii, cu picioarele lor subţiri, dînd din coadă, aleargă după plug.

A crescut iarba. Au plecat noaptea. Femeile după iarbă. Pui. *A murit cloşca, durere.* A lăsat în părăsire arătura, a crescut iarba. — Vitei. Miei.“.

însemnările urmează una după alta. Nu totdeauna se poate stabili locul lor în desfăşurarea subiectului, dar acesta începe să se contureze.

Lev Nikolaevici povesteşte cum pleacă mujicii să ia cu asalt o lume nouă, păstrîndu-şi deprinderile vechi, neschimbate, patriarhale ; noul capătă fundamentări diferite : ba e epoca lui Petru, ba a decembriştilor, ba o epocă apropiată cînd, în timpul marşului Iui Perovski spre Hiva, viforniţele din stepă au distrus armatele rhseşti. în schiţele la romanul despre Petru care s-au păstrat, Tolstoi apropie teritoriul acţiunilor de lasnaia Poliana. Toate se întîmplă aici, alături, deşi nu în contemporaneitate.

Naraţiunea urmează în două planuri, care se vor în- tîlni undeva la capătul pămîntului, cînd nobilul nu va mai fi nobil, aşa cum Pierre s-a eliberat de titlul său de conte în prizonierat.

Ca romanul .să-l fie mai aproape, ca să-l vadă mai bine, Tolstoi se documentează cu privire la istoria strămoşilor săi, mai ales cu privire la şiretul Piotr Andreevici Tolstoi, primul conte, care a fost apoi surghiunit la Solovki.

Caută pe cei surghiuniţi şi dispăruţi din neamul Gor- ciakovilor. Caută petele albe din genealogiile nobililor, caută însemnări despre oamenii care au dispărut fără urmă, crezîndu-i plecaţi undeva la capătul lumii ruseşti împreună cu ţăranii.

Cele mai multe cercetări se fac în jurul lui Perovski, e o epocă mai apropiată. Marşul pare să fi avut loc ieri. Lev Nikolaevici caută s-o descoase pe Alexandrina Tolstaia.

„E ciudat, dar şi plăcut să te gîndeşti că timpul de care îţi aminteşti, anii ’30 au trecut în domeniul istoriei. Vezi că oscilaţia figurilor din tablou încetează, totul capătă liniştea solemnă a adevărului şi frumuseţii.“.

Dar linişteâ era doar o iluzie.'

După cum iluzie era şi faptul că ar îi putut scrie fără resentiment despre Nikolai I. Acest ţar şi-a aflat în cele din urmă înfăţişarea realistă în ***Hagi-Murad.***

' „De mult îmi umblă prin cap planul unei opere al cărui loc de acţiune trebuie să fie regiunea Orenburgului, iar timpul în care se va petrece, cel al lui Perovski. Am adus acum de la Moscova un teanc de materiale. Nici eu nu ştiu dacă V. A. Perovski poate fi descris, şi dacă da, de mă voi apuca eu sau nu s-o fac ; tot ceea ce se referă la el mă interesează însă foarte mult şi trebuie să vă spun că mi-e foarte simpatic ca personalitate istorică şi ca fire. Ce spuneţi dvs. şi rudele lui ? Nu mi-aţi găsi dvs. şi rudele lui nişte hîrtii, scrisori ? cu obligaţia să nu le citească nimeni în afară de mine, să le dau înapoi, fără să copiez ceva din ele şi fără să public ceva din ele. Aş vrea să-i pătrund mai adînc în suflet“, scria el la începutul lui 1878 lui A. A. Tolstaia.

Vasili Alekseevici Perovski, general-adjutant, era o cunoştinţă apropiată a Alexandrei Tolstaia. în 1833 el a fost numit guvernator militar al Orenburgului şi comandantul corpului de armată special din Orenburg. După marşul nereuşit asupra Hivei din 1842 a fost trecut în rezervă. Din 1851 pînă în 1857 a fost din nou guvernator general al Orenburgului. Era unul din prietenii cei mai apropiaţi ai poetului V. A. Jukovski şi ai „Svetlanei“ lui, A. A. Voeikova. O încercare de a realiza acest plan, de care vorbeşte Tolstoi, aflăm în fragmentul ***Prinţul Fedor Şcetinin*** (vezi v.17 din ***Opere complete) ;*** prototipul lui Şcetinin a fost probabil V. A. Perovski.

Au început să sosească scrisori cu diferite relaţii. Alături de numele lui Perovski apare numele lui Gorciakov, o rudă îndepărtată.

„Am o rugăminte la dumneavoastră : nu aveţi cumva o biografie, cit de scurtă, a lui Lev Alekseevici Perovski ? Trebuie să aflu unde a fost în servici şi unde s-a aflat din 1816 pînă în 1830. Şi cel mai important, trebuie să ştiu cînd, cum şi unde s-a căsătorit cu Katerina Vasilievna Uvarova (văduva lui Dmitri Petrovici Uvarov), născută prinţesa Gorciakova ? Ştiu că a fost o căsnicie nereuşită, că ea a murit în 1833, dar mi-ar fi foarte preţioase orice amănunte despre căsătoria lor şi despre relaţiile dintre ei.“

Mărturiile cu privire la Gorciakovii căzuţi în dizgraţie sînt căutate pretutindeni.

Tolstoi îi scrie lui N. N. Strahov :

„Iată despre ce este vorba : prinţul Nikolai Ivanovici Gorciakov, străbunicul meu care a murit în 1881, a avut trei fii : Mihail, Vasili (general maior, căsătorit cu Stromi- lova. El a avut o fiică Katerina căsătorită cu Uvarov şi Perovski *) şi Aleksandr. Unul din aceşti Gorciakovi a fost judecat şi surghiunit în Siberia pentru nişte lucruri cam dubioase... Nu se poate găsi dosarul lui ?“,

Cercetările nu erau uşoare.

Iată scrisoarea adresată unchiului I. A. Tolstoi :

„în munca mea am avut nevoie de date în legătură cu bunicul meu de-al doilea, prinţul Gorciakov, fiul lui Nikolai Ivanovici Gorciakov,

* Vasili Nikolaevici Gorciakov (n. 1711) trebuia să devină figura centrală a unei povestiri pe care o concepea pe atunci Tolstoi *Truditori şi împovăraţi,* din care un fragment care s-a păstrat poartă data „1879, 15 ianuarie“.

care, după cîte ştiu, a fost judecat din anumite motive, degradat şi surghiunit în Siberia. Cum se numea acest bunic nu ştiu ; ştiu doar că era unul din cei trei fraţi ai bunicii mele pe care îi chema Mihail, Vasili şi Aleksandr“.

Şi alte persoane dispărute din cercul lui Tolstoi sînt căutate. în scrisoarea către P. N. Svistunov, Tolstoi se interesează de unul din aceştia, F. A. Uvarov şi de soţia sa *.

Tolstoi caută urme ale celor evadaţi şi amintiri despre ei.

Lumea lui Tolstoi se prăbuşeşte odată cu satul patriarhal, odată cu vechea orînduire, pînă nu demult puternică şi de înţeles, odată cu lumea scumpă, deşi cam dezorganizată, a conacului boieresc. Din această lume trebuia să evadezi, să pleci, să ţi se piardă urma —• iată temele lui Tolstoi, care se conturează din ce în ce mai precis.

In noile sale scrieri toţi eroii care vor să supravieţuiască pleacă, evadează.

* Fiodor Aleksandrovici Uvarov (n. 1780) — colonel, participant la războaiele napoleoniene, tovarăş de regiment de cavalerie al decembristului M. S. Lunin, căsătorit cu sora acestuia, Ekaterina Sergheevna. La 7 ianuarie 1827 a ieşit din casă, la Petersburg şi nu s-a mai întors. Toate cercetările au rămas fără rezultat. Oficial S-a declarat că Uvarov s-a sinucis, înecîndu-se în Neva; aşa credea şi soţia lui, dar unele zvonuri spuneau că s-ar fi ascuns în străinătate sau în Siberia.

Evadează ţarul Aleksandr, devenind stareţul Fiodor Kuzmici. Lev Nikolaevici începe să strîngă documente şi-l întreabă pe marele prinţ Nikolai Mihailovici dacă se poate da crezare legendei. Sau dacă stareţul Fiodor Kuzmici nu era ţarul, atunci cine ar fi putut fi ? Ar fi putut fi, de exemplu, Uvarov ?

în povestirea *Părintele Serghi* prinţul Kasatski pleacă mai întîi la mănăstire, apoi devine hoinar prin lume. Cea mai mare ispită prin care trece o cunoaşte cînd, bătrîn, stă la marginea drumului, aude vorbindu-se despre el în englezeşte într-o caleaşcă, iar el nu poate interveni în discuţie, pentru a le spune acestor oameni cît de departe a plecat.

Pleacă şi ţăranul Kornei Vasiliev, părăsindu-şi gospodăria chiaburească bine închegată.

Evadează, simulînd sinuciderea, şi se ascunde printre vagabonzii de la oraş, Fedia Protasov.

Nehliudov pleacă după Katiuşa Maslova.

Fostul ţăran Hagi-Murad, fiu de fierar, fuge de la tiranul Şamil la tiranul Nikolai. în întîmpinarea lui voia sâ fugă Avdeev, soldatul bătut, dar un glonte rătăcit l-a rănit şi l-a abătut de la păcat.

Tema principală este evadarea din lumea a cărei demenţă a fost scoasă la iveală, evadarea în mijlocul ţărănimii sau m.ăcar al sărăcimii de la oraş.

în *Hagi-Murad* eroul nu are unde să plece, el este prezentat ca un surghiunit, care nu cunoaşte adevărul, dar care piere mîndru în lupta pentru dreptate.

Avînd intenţia să descrie curtea lui Nikolai I, Tolstoi nu voia să

acuze pe nimeni în romanul închinat lui Pe- rovski, voia doar să înfăţişeze personalitatea luminoasă a lui Jukovski.

în *Hagi-Murad* locul central îl deţine ura faţă de violenţă, întruchipată în Nikolai.

Tolstoi a înţeles de mult greşeala *Istoriei* lui Soloviev, respectiv a oricărei istorii burgheze. Ni se descriu războaie, crime şi rămîne complet de neînţeles ce mănîncă oamenii, de unde au cei bogaţi zibelinele şi vulpile pe care şi le dăruiesc reciproc. Cine creează valorile materiale ? Cum se naşte prietenia dintre popoare şi de ce deodată Ucraina se uneşte cu Rusia ?

Tolstoi îşi dă seama că istoria unui popor este istoria celor ce trudesc. Pentru Tolstoi este istoria ţărănimii. El vrea să arate cum s-a întemeiat un stat mare, cum au ajuns ţăranii pînă la Oceanul Pacific, cum au arat ogoarele imense.

Tolstoi vrea să se includă pe el, să-şi includă soarta în această măreaţă istorie, încearcă mereu să arate cum

ajunge un nobil exilat să trăiască împreună cu ţăranii. Dar omul surghiunit este un om lipsit de dreptul la avere. Un nobil pentru a ajunge în mijlocul ţăranilor trebuie să nu mai fie nobil.

Tolstoi ia unul şi acelaşi conflict, trecîndu-l dintr-o epocă în alta, dar nu-l poate rezolva. Pare să nu se poată integra în acel tip de istorie a cărei necesitate şi sfinţenie le recunoaşte.

Ceea ce numim fuga lui Tolstoi a fost de fapt întoarcerea lui acasă, în acea lume pe care o considera unica legitimă.

Partea a ll’-a

1881 — AN DE COTITURĂ

I

Vara au petrecut-o cu toţii la Iasnaia Poliana.

La 6 iulie 1881, Lev Nikolaevici notează în jurnalul său : „Revoluţia economică nu este ceea ce ar putea fi. Şi totuşi nu poate să nu aibă loc. E de mirare că pînă acum nu există.

Kurnosenkova a născut, dar are febră puerperală. Nu e pîine. A venit Anisia Morozova.

A venit un ţăran tuberculos. Nu e pîine“.

Tolstoi socotea revoluţia ţărănească inevitabilă şi justificată din punct de vedere moral. Credea însă că această revoluţie va aduce reîntoarcerea la viaţa patriarhală. Simţea imposibilitatea întoarcerii şi căuta să biruie neputinţa recurgînd la religie.

La acea dată Tolstoi era un om puternic, care vroia să schimbe totul, era un luptător, care încă nu obosise.

' Cunoştea bine, în adîncime, Rusia ţărănească, îi cunoştea instabilitatea, vedea necesitatea schimbărilor şi în-

ţelegea în acelaşi timp imposibilitatea lor. Am putea să-i definim poziţia recurgînd la cuvintele lui Dostoievski care vorbea despre „imposibilitatea inevitabilului“ înţelegînd prin acest „inevitabil“ revoluţia socială.

Şi dacă Dostoievski se zbătea în contradicţiile inevitabilului şi a imposibilului, socotind că nu există soluţie (în afară de una îndoielnică, aceea a smereniei, a suferinţei;, Tolstoi credea că a găsit calea pentru a birui imposibilul. Aşa cum spune şi Karataev, el credea că dacă te supui nenorocirii aceasta la rîndul său ţi se va supune şi deci vroia să învingă răul prin neîmpotrivire.

Tolstoi cunoştea lumea, dar nu o cunoştea pe deplin.

Vorbind despre bogăţia de personaje pe care le întîl- neşti în romanele lui Tolstoi, Korolenko observa că „în această colecţie neobişnuit de bogată există o lacună esenţială : în zadar aţi căuta reprezentanţi ai «stării de mijloc», intelectuali, liber profesionişti, orăşeni — fie ei funcţionari, contabili, casieri la bancă particulară, meşteşugari, muncitori în uzină, gazetari, ingineri, arhitecţi...“

Tolstoi scrisese despre sărăcimea de la oraşe, dar de muncitori doar amintise. Pentru Korolenko, cu concepţiile sale narodniciste, muncitorul era un fenomen întîm- plător, preocupîndu-1 în mod deosebit ţăranul şi intelectualul.

De asemenea acorda un loc important orăşeanului, raz- nocineţ, în care vedea un revoluţionar potenţial ce ar fi putut elibera poporul.

Tolstoi nu credea în revoluţia pe care o propovăduia Korolenko.

Totuşi Lev Nikolaevici cunoştea foarte bine pe unul din reprezentanţii stării a treia.

Sofia Andreevna era fata unui medic, care căpătase titlul de nobleţe în urma serviciilor aduse. Idealurile Sofiei Andreevna erau tipice pentru viaţa orăşenească, pentru viaţa funcţionarilor deveniţi nobili.

De aceea ea nici nu era receptivă la ideile soţului său.

Sofia Andreevna dorea să rămînă ceea ce devenise prin căsătorie, adică moşieriţă şi contesă.

Tolstoi îşi împărţea viaţa cu această soţie, în vîrstă de 37 de ani, care născuse mulţi copii, o femeie flecară ce mai păstra încă urme de frumuseţe, o femeie energică, devotată soţului său, fără să-l înţeleagă însă, care căuta mereu să se afirme, sâ-şi demonstreze sieşi şi altora necesitatea prezenţei sale în viaţa contelui Tolstoi, importanţa sa pentru existenţa lui. Viaţa acestei femei era stăpînită de gînduri egoiste despre sine însuşi, despre familia contelui Tolstoi, despre importanţa lor, a tuturor. Copiii povesteau cu haz că mama lor, în timp ce cumpăra la Tuia un cupon de stambă, reuşea să-i povestească negustorului toată biografia sa. Femeia aceasta era acum mulţumită de succesele soţului său, de familia sa, de averea pe care o stăpîneau, de gloria care-i înconjura ; se temea însă pentru soţul ei, mai ales pentru ideile îndrăzneţe pe care el le nutrea, pentru înclinarea lui de a purta discuţii în contradictoriu şi pentru hotărîrile lui atît de inconsecvente.

Era şi o epocă grea. Revoluţionarii porniseră la-luptă împotriva ţarului : focul de armă tras de Karakozov, bomba aruncată de Jeleabov. Şi lupta aceasta era atît de anevoie de desluşit. Pe jumătate aristocrată, stăpînită de ideea nobleţei sale, Sofia Andreevna visa să revină la Moscova, de unde plecase ca fiică a unui medic modest, să se întoarcă soţie a unui om celebru şi mamă a unei „familii frumoase“ pentru a duce o viaţă de nobilă. Visul ei de existenţă luxoasă se încadra perfect în viaţa de altădată

pe care o socotea unica posibilă şi se mira în mod sincer cînd îşi vedea soţul nemulţumit.

Iar Lev Nikolaevici începuse să scrie în 1881 o carte intitulată *însemnările unui creştin.* în carte se fac referiri la *Confesiune,* pe care la data aceea o terminase. în manuscrise sînt şterse cuvintele „era cît pe-aci să mă spînzur“.

Era cît p-aci să se spînzure el, cel care publicase 11 cărţi, printre care un roman rezumat în cuvinte persiflante („O doamnă s-a îndrăgostit de un ofiţer“) şi un alt roman despre „măreţia Rusiei“.

Acum Tolstoi se străduia să fie creştin.

Creştinismul lui Tolstoi nu semăna cu al altora.

Multă vreme Lev Nikolaevici a vrut să creadă deopotrivă cu toţi ceilalţi, mult timp a căutat să fie credincios ortodoxismului.

în tinereţe citise Voltaire, Hume, care negau cu convingere creştinismul. Zeci de ani fusese şi el ateu. După propriile lui cuvinte, pe care le cităm dintr-o scrisoare către A. A. Tolstaia, în sufletul lui trăiseră credinţa şi necredinţa, precum pisica şi cîinele în acelaşi coteţ.

Marele scriitor intrase în literatură, păstrînd amintirea întregii sale experienţe de viaţă, mai ales a celei legate de lumea satului. Credea în pămînt, în pămîntul care era arat, la Iasnaia Poliana, credea în raţiunea simplă, obişnuită, raţiunea ţăranului, a omului care muncea şi privea lumea prin uşa deschisă a izbei, deşi el personal locuia într-un conac părăsit, pe care Sofia Andreevna căutase din răsputeri să-l transforme într-o casă cu iz orăşenesc.

încă în 1879, se dusese pe la unii dascăli clericali, pe ia episcopi, la mitropolitul Macarie, autorul cărţii *Teologia dogmatică.* Acum deschisese iarăşi cu lăcomie şi neîncredere această carte celebră la vremea respectivă. Tolstoi

vroia să creadă în acel Dumnezeu care ar fi asigurat oamenilor fericire, viaţă tihnită la ţară, muncă, recolte bune,

dragoste. Cartea *Teologia dogmatică* vorbea despre taine şi dogme 5n formule convenţionale şi cuvinte închistate, parcă anume confuze, iar Tolstoi vroia să descopere taina adevărului.

I se vorbea despre Sfinta Treime ; analizând acest eşafodaj complicat, bazat pe discuţii, pe compromisuri, pe folosirea inexactă a termenilor, pe falsuri conştiente şi inconştiente, scriitorul, obişnuit cu formulările exacte, ajungea să-l desfiinţeze. Repeta cuvinte cu care se deprinsese, le -asculta şi auzea minciuna. De aci, formulări tăioase, mai tăioase decît cele pe c-are le-ar fi auzit vreodată clerul de la cineva.

La început Tolstoi se mira : „N-am putut bănui că teoria era falsă. Mi-era teamă să presupun aşa ceva, *în-* trucît o singură minciună strecurată în această învăţătură distrugea totul“.

Cu mînie, amărăciune şi dispreţ faţă de textele dogmatice, a început să construiască el o nouă teologie. A folosit toată ascuţimea şi puterea spiritului său de analiză pentru a da o versiune a *Evangheliei* fără miracole, interpretând astfel lucrurile îneît reieşea că minunile sînt rezultatul unor tălmăciri inexacte.

Trebuie să amintim aici despre V, 3. Alekseev, omul decepţionat de socialismul utopic.. Il voi cita pe P. Biriufcov, dat fiind că textul a fost revizuit de Lev Nikolaevici însuşi : „Învăţătorul V. I. trăia în casa lui Lev Nikolaevici şi urmărea cu atenţie şi dragoste procesul religios caro se petrecea în sufletul scriitorului. Intr-o anumită măsură l-a înrîurit cu toată hlîndeţea pe Lev Nikolaevici pentru ca el însuşi să simtă înrîurirea puternică a lui Tolstoi“

Citind o lucrare despre *Evanghelie,* V. I. a fost profund impresionat de sensul nou al învăţăturii 'lui Christos pe care l-a descoperit. Dorinţa lui imediată a fost de a copia această operă

remarcabilă şi de a o arăta prietenilor săi

în vederea unei discuţii întrucît şederea sa în casa lui Lev Nikolaevici se apropia de sfîrşit. Calculînd însă amploarea acestei munci şi punînd-o în corelaţie cu timpul ce-i mai rămăsese, V. I. a ajuns la concluzia că nu va mai avea timp să copieze toată *Evanghelia* şi atunci a hotărît să copieze doar traducerea textelor evanghelice. După ce a terminat această muncă, V. I. a arătat-o lui Lev Nikolaevici, care a citit şi el încă o dată textele, le-a mai redactat şi apoi a scris o prefaţă nouă şi o concluzie. în felul acesta s-a născut o nouă lucrare a lui Lev Nikolaevici intitulată *Scurtă expunere a Evangheliei* care a căpătat poate cea mai largă răspîndire dintre toate scrierile sale religioase şi este cunoscută sub numele de *Evanghelia lui Tolstoi.*

Era o *Evanghelie* fără miracole şi fără prorociri, oglindind o mare decepţie. S-ar fi zis că Christos în această *Evanghelie* coborîse din binecunoscuta pînză a lui Kramskoi.

Tolstoi spunea că învierea este nu numai imposibilă, dar şi lipsită de orice sens ; nu merita să învii pentru a spune atît de puţine lucruri ca cele pe care Christos le-a spus ucenicilor săi, după aşa numita înviere. Cartea scrisă de Tolstoi este tristă şi lucidă.

In timpul exilului său în Iakuţia (1881—1882), Vla- dimir Galaktionovici Korolenko scrisese un fel de recenzie la această Evanghelie.

„Evanghelia lui Tolstoi — spunea el — este un roman strălucit din viaţa lui Christos, al cărui autor nu este numai un artist care contemplă lumea, el este totodată un creator exaltat şi paleta lui plină de însufleţire a creat un personaj din cele mai captivante. Aduceţi-vă aminte de **clipa critică în care păgînii credincioşi se adresează lui** Christos cu rugămintea de a le spune adevărul. Christos este intimidat. E om şl simte că în lupta ce se dă, victoria

pare să încline de partea lui... Momentul istoric şi condiţiile cer oportunism şi compromisuri. După cîteva clipe de îndoială, fireşti pentru un om, biruie ideea supremă a adevărului veşnic...

«— V-am predicat, spune în altă parte Christos ucenicilor săi, să nu luaţi merinde, să nu purtaţi arme (e vorba de noaptea după Cina cea de taină, cînd Iuda a plecat trădîndu-1 pe Christos), dar acum — sufletul mi-e îndurerat în faţa morţii şi vă spun altfel, luaţi merinde să fugim, să ne ascundem, luaţi arme să ne apărăm». Este strigătul disperat al omului, este răzvrătirea trupului împotriva sufletului, împotriva rezultatului inevitabil al luptei duse cu forţa atotdominantă în numele unei idei. Isus se închină în întunericul nopţii, face apel la puterea măreţei idei, adresează imputări discipolilor săi slabi de înger : «Am nevoie de sprijin, de îmbărbătare, le caut la voi, iar voi aveţi aerul că vi s-au înecat corăbiile». Rămîne singur cu toată măreţia durerii încercate, singur în întunericul nopţii pline de durere luptă şi învinge. învinge două tentaţii : tentaţia fricii şi tentaţia luptei..."

Tolstoi acceptă *Evanghelia,* dar nu *Biblia.* El repovesteşte *Evanghelia,* încercînd să se justifice faţă de sine însuşi, spunînd că ar fi o traducere. S-a bucurat cînd Ivakin, specialist în limba greacă, meditatorul fiului său, i-a spus că fraza de început din *Evanghelia după Ioan,* care se traduce de obicei „La început a fost Cuvîntul", s-ar putea traduce şi „La început a fost înţelegerea". Rezultă deci că acest Dumnezeu presupus — Cuvîntul — este important şi necesar pentru că reprezintă un efort al cunoaşterii, al înţelegerii, reprezintă o încercare de a pătrunde universul.

In jurul acestei probleme Tolstoi a purtat discuţii îndelungate în contradictoriu cu Fet.

' Dumnezeul lui Tolstoi este o încercare de a înţelege lumea, de a fundamenta normele de conduită raţională şi umană, de a le contrapune nebuniei cotidianului.

Nu erau prea multe lucruri noi în cele afirmate de Tolstoi, dar forţa lor de distrugere era infinit de mare.

în fond, critica lui Tolstoi nu era una religioasă, el pornea în căutările sale de înţelegere şi cunoaştere a lumii de la satul de altădată, luînd acesta drept temelie. Vroia să vadă cîmpiile acestui sat mai bogate, casele mai trainice, oamenii sătui. Idealul său era în trecut, şi situîndu-se pe temeliile trecutului el distrugea ceea ce era vremelnic, ceea ce, deşi exista, trebuia să fie supus distrugerii.

Korolenko i-a făcut imputări mai tîrziu lui Tolstoi că n-a văzut sacrificiul intelectualităţii, faptele ei de eroism. Tolstoi nu credea în teroare, nega valabilitatea ei întrucît această metodă era străină ţărănimii şi proprie mai ales intelectualităţii. Totuşi înţelegea şi împărtăşea mînia revoluţionarilor.

Tolstoi învinsese tentaţia fricii, dar nu reuşise să învingă tentaţia nonviolenţei. Răzmeriţele ţărăneşti de atîtea ori înfrînte, izbucnirile de revoltă ale oamenilor care după cîteva săptămîni deveneau iar slugi supuse, revenind la plugul lor, l-au dus la convingerea că împotrivirea este imposibilă. Tovarăşii săi de drum erau oameni înfrînţi în acţiunile lor de rezistenţă. Unii căutau să-l aducă pe Tolstoi în ispită, întrebîndu-1 ce ar face dacă l-ar „ataca“ un negru sălbatic sau dacă ar vedea că o mamă îşi ucide pruncul. Tolstoi spunea că şi în aceste cazuri nu trebuie să intervină căci pe sălbatic tot nu-1 poţi învinge, pe el trebuie să-l reeduci, în ce priveşte mama ce-şi ucide pruncul, de ea trebuie să-ţi fie milă.

Tolstoi îşi căuta un drum aparte, se rupsese de oamenii

apropiaţi lui, devenise de neînţeles pentru ei, şi chiar şi în cercul scriitorilor făcea figură ciudată.

In mai 1880, în timpul festivităţilor închinate lui Puşkin, F.M. Dostoievski scria soţiei sale : „Despre Lev Tolstoi se aude că şi-a pierdut cu desăvîrşire raţiunea şi Katkov a confirmat-o“.

II

Tolstoi lupta împotriva bunului simţ al vremii sale.

Ţărănimea patriarhală pe cale de a pieri cunoştea conflicte acute care duceau la dezvăluirea absurdului acelei lumi, ee-1 înconjura din toate părţile cu bunul său simţ, afirmat de legi, ziare şi poliţie..

Conştiinţa absurdului vieţii se cucerea în chipul cel mai dureros.

Toată lumea ştia că viaţa e plină de frămîntări, că revoluţionarii luptă cu ţarul, că ţăranii aşteaptă o nouă eliberare, adevărată, iar nobilimea aşteaptă ca noua putere economică pe care o deţineau asupra ţăranilor să fie întărită de lege. Inerţia şi bunul simţ continuau să domine : la Iasnaia Poliana se făceau pregătiri pentru mutarea la Moscova. Tolstoi nu se împotrivea : pentru el mutarea era o nenorocire pe care trebuie s-o înduri şi nu vedea altă soluţie decît răbdarea şi nonviolenţa.

Ţarul şi destinul lui nu interesau prea mult pe locatarii conacului de la Iasnaia Poliana care nu păreau preocupaţi de sănătatea familiei imperiale.

în ziua de 1 martie 1881, Aleksandr al II-lea a fost ucis. Vestea a fost adusă la 2 martie la Iasnaia Poliana de un copil, un cerşetor italian,

care nimerise din întîmplai'e la conac. Spre seară, au sosit şi primele ziare.

Scrisorile iui Tolstoi din martie 1881 nu ne dau posi bilitatea să-i cunoaştem viaţa lăuntrică! îl vedem doar

tăcînd. Tăcerea a fost întreruptă de scrisoarea pe care Tolstoi a ădresat-o noului împărat, Aleksandr al IlI-lea.

o scrisoare de cîteva pagini. Tolstoi vorbeşte despre ura revQluţionarilor faţă de Aleksandr al II-lea, ca de „un nonsens cumplit“ şi în acelaşi timp scrie următoarele :

„Cine sînt revoluţionarii ? Şînt oameni care urăsc ordinea existentă, socotind-o strîmbă şi urmăresc să aşeze temeliile unei noi orînduiri care ar fi mai bună. Nu puteţi lupta împotriva lor omorîndu-i, lichidîndu-i, căci nu importă numărul lor, importă ideile lor. Ca să puteţi lupta împotriva lor trebuie să duceţi lupta pe plan spiritual. Idealul pe care-1 urmăresc ei este bunăstarea generală, egalitatea, libertatea. Pentru a putea lupta împotriva lor, trebuie să le opuneţi un ideal care să fie mai presus de al lor, care să cuprindă şi idealul lor. Şi francezii şi englezii şi nemţii luptă astăzi împotriva revoluţionarilor, şi de asemenea fără nici un fel de succes“.

Probabil că iniţiatorul scrisorii a fost Vasili Ivanovici Alekseev. Tot lui trebuie să-i fi aparţinut şi ideea de a trimite scrisoarea prin Pobedonoşţev. Pobedonoşţev îl ajutase pe Malikov, ţăran de origine, absolvent al universităţii, care lucrase ca judecător de instrucţie şi fusese arestat în 1866, implicat fiind în procesul Karakozov. Surghiunit, fusese iarăşi judecat în 1874 pentru activităţi de propagandă („Procesul celor 193“). Arestat, emigrase şi înfiinţase în America împreună cu un grup de revoluţionari o colonie agrară. In cele din urmă, după eşecul coloniei, devenise întemeietorul unei noi teorii, a „Omului- Dumnezeu“.

în ziua de 18 mai 1881, Lev Tolstoi notează : „Malikov este mai de folos guvernului decît un regiment de jandarmi“ ,

înţelegînd acest lucru, Pobedonoşţev îl ajutase pe Malikov şi acesta fusese amnistiat.

Intre timp Lev Nikolaevici scria *însemnările unui creştin.* Cartea fusese concepută iniţial ca un fel de auto-

biografie. Ea se deschidea printr-o meditaţie asupra credinţei, pentru a se transforma pe neaşteptate într-o povestire despre viaţa ţăranilor de la lasnaia Poliana. Se citau cîteva cazuri concrete : Larion, om inteligent, la început plin de noroc, care ajunge în cele din urmă la închisoare şi mizerie. Alături de el moare vecinul lui, Konstantin, care îi înmînează lui Tolstoi o autobiografie ce începe astfel „Viaţa mujicului de la ţară, al lui Kostiuşa cel singur şi sărac“.

Iată ce ne povesteşte ţăranul despre viaţa sa f

„Ne-au rămas numai doi copii. Dar şi pe aceştia toată ziua îi căina nevasta că soarta flămîndă ne urmărea, că nu ne ajungea bucata de pîine tot timpul anului. Eu am cunoscut multă mizerie şi multă suferinţă la viaţa mea. Acuma sînt numai în zdrenţe. îmbrac opinci rupte; Noaptea toată tuşesc, iar picioarele nici nu mi le mai simt, mă dor aşa de tare că sînt răcite. Trăiesc aşa de bine cum nu doresc la nimeni. Hambarele mi-s pline de foame şi frig şi am să ţin minte anul ’80. N-am ce pune în gură, zi şi noapte stau nemîncat. Şi cum nu am pîine pe masă, mă culc noaptea flămînd“.

în jurul conacului satul sărăceşte din ce în ce mai rău. In însemnările lui Tolstoi pe anul 1881 întîlnim mereu fapte ca acestea : „Am fost la Konstantin ; de o săptămînă e bolnav, îl dor coastele, tuşeşte. Acum i s-a vărsat şi fierea. Kurnosenkov are gălbioare. Kondrati a murit, vărsînd fiere“... sau „o ţărancă e bolnavă de mastită, are trei fete şi nici un pic de pîine. Fetele s-au dus să culeagă ceva fructe şi au mai mîncat. Fac foc în vatră ca să nu plîngă sugarul...“

Şi alături altă însemnare ; „La noi masă mare. Cu şampanie. Cele două Tania gătite. Toţi copiii au cordoane care costă fiecare cinci ruble. Stăm încă la masă, iar căruța a şi

plecat la iarbă verde Irecînd prin mijlocul carelor ţărăneşti în care zac oamenii istoviţi de muncă“.

Ce e de făcut ? se întreabă Tolstoi. La început crede că filantropia poate salva situaţia, dar bineînţeles curfnd 31 aşteaptă deziluzia. Nu crede în posibilitatea revoluţiei, mai bine zis se teme de ea.

Ideea neîmpotrivirii la rău prin violenţă se întăreşte tot mai mult. Trebuie să renunţi ia arme, să nu te bizui, pe forţă, să te încrezi în adevăr, să-i convingi pe oameni să nu apere răul. Răul este puternic, pentru că oamenii nu-1 înţeleg. El se va destrăma de la sine, cînd oamenii îi vor înţelege neputinţa.

Lev Nikoîaevici avea talentul de a-i înţelege pe oameni uşor, parcă ar fi citit o carte subţirică. Ştia să-i farmece pe oameni, dar să şi sădească deziluzii în sufletul lor. Ştia să-i uite.

La Alekseev şi Bibikov, care-şi puseseră multe speranţe în el, a renunţat cu greu şi numai după îndelungi discuţii cu soţia.

Puţini scriitori pe lumea aceasta au avut ocazia să vadă atîţia oameni, să vorbească cu atîţia oameni. Pi'in sufletul lui Lev Nikoîaevici au trecut ca pe un drum mare, ca prin ocean, sute de mii de oameni cu destinele lor, mai ales dacă punem la socoteală şi corespondenţa. Nu trebuie să-l acuzăm pe acest om mare că nu a fost totdeauna un prieten credincios. Oamenii din jurul lui trebuiau să se schimbe. Numai pe tovarăşii săi de drum din anii de bătrîneţe nu i-a mai schimbat. Nu a mai avut timp, căci a venit moartea. ' Tolstoi şi-a lichidat moşia din Samara, a poruncit ca pămîntul să fie arendat, anunţînd-o'totodată pe Sofia Andreevna că jumătate din datoriile ţăranilor, aproximativ -5000 de ruble, sînt „băni pierduţi".

Tolstoi ar fi vrut ca **banii de arendă să fie acum folosiţi întru ajutorarea ţăranilor în mizerie, în iunie 1884**

rşcrie lui Alekseev şi Bibikov : „Vă rog pe amîndoi să supravegheaţi ca pămîntul să fie arat după regula stabilită şi banii plătiţi la termen. Nădăjduiesc că nici unul nici altul nu-mi veţi refuza acest serviciu. Pentru a vă înlesni isarcina am să vă spun că am hotărît de mult ca banii , aceştia, arenda pentru pămînt, să fie întrebuinţaţi spre folosul populaţiei din satele care arendează pămîntul, pentru ajutorarea celor în mizerie, pentru dotarea şcolilor, pentru înfiinţarea unui fond de venituri pe timpul iernii (idee care mă stăpîneşte din ce în ce măi mult). Acestea se vor face... din clipa în care voi înceta să mă lovesc de împotrivirea familiei. Sper să trăiesc pînă atunci... Dacă Dumnezeu va vrea, banii se vor duce pentru lucruri folositoare“.

Dar Lev Nikolaevici nu a reuşit să-şi apere punctul de vedere în faţa soţiei.

* Intr-o alţă scrisoare Tolstoi spune : „Ştiţi tot atît da bine ca şi mine că toate aceste pămînturi şi averi sînt păcatele mele şi ale altora, tentaţiile mele care şi acum încearcă să mă ţină înlănţuit“.

' Paralel veneau însă scrisorile Sofiei Andreevna care-i cerea lui Bibikov să strîngă banii la dată fixată şi să-i 'expedieze ei.

"* într-o scrisoare din decembrie Lev Nikolaevici spunea aceste cuvinte triste : „Nenorocirea constă în aceea că noi, cei ce nu recunoaştem proprietatea’, ne minţim pe noi înşine“.

Tolstoi a cedat.

In zadar a încercat să propună familiei sale acest plan de viaţă irealizabil : „Vom trăi Ia lasnaia. Venitul de pe moşia din Samara va merge pentru întreţinerea ţăranilor
săraci şi a unşi şcoli la Samara după voinţa şi sub supravegherea

platnicilor. Pămîntul din Nikolskoe va fi împărţit ţăranilor, iar venitul va avea aceeaşi destinaţie. Eu şi soţia,

precum şi copiii mici, ne vom rezerva numai venitul de la Iasnaia Poliana, adică două pînă la trei mii de ruble anual. Celor trei copii majori le vom propune să aleagă : ori să-şi revendice o parte din pămînturile din Samara de la cei săraci sau banii de la Nikolskoe, ori să locuiască acolo şi să caute ca banii să fie folosiţi în mod util ori să locuiaseă împreună cu noi şi să ne ajute. Pe cei mici să-i educăm aşa încîţ să se obişnuiască să ceară mai puţin de la viaţă. Să înveţe ce le place, dar nu numai ştiinţă, ci ştiinţă şi muncă. Să ţinem atîtea slugi cîte sînt necesare ca să ne ajute să ne schimbăm felul de viaţă şi să ne înveţe să muncim singuri, deprinzîndu-ne să renunţăm la serviciile lor. Să trăim toţi laolaltă. Bărbaţii într-o odaie, femeile şi fetele în altele. O odaie să fie bibliotecă pentru îndeletniciri intelectuale, cameră de lucru, comună pentru toţi. Ca un lux o cameră aparte pentru cei slabi fiziceşte. In afară de munca necesară pentru întreţinerea noastră şi a copiilor, învăţătură, gospodărie, ajutorarea celor săraci, cu pîine, medicamente, învăţătură. Duminica mese pentru cei săraci şi cerşetori, lecturi şi discuţii cu ei. Totul foarte simplu : viaţa, mîncarea. îmbrăcămintea. Tot ce este de prisos, pianul, mobila, trăsurile, să fie vîndut sau împărţit. Ne vom ocupa numai de acea ştiinţă şi artă pe care le pot înţelege ceilalţi. Acelaşi mod de a-i trata pe toţi. de la guvernator pînă la cerşetor. Unicul scop : fericirea noastră şi a familiei, ştiind că fericirea constă în a te mulţumi cu puţin şi a face bine altora“.

MEDIA

La începutul lui iunie 1881 Tolstoi pleacă la Optina Puştani, însoţit de sluga sa Arbuzov şi de Vinogradov, învăţător la şcoala din Iasnaia Poliana.

[1] încălţat cu opinci, el este asemenea pelerinilor şi priveşte lumea cu ochii acestora ; ascultă povestirile ţăranilor despre serviciul militar, despre crime, despre suferinţele lor. La mănăstire, pelerinii au fost primiţi prost; li s-a dat o odaie cu ploşniţe ; un vecin sforăise toată

noaptea şi nu-i lăsase să doarmă. Dar un călugăr care fusese cîndva iobag pe moşia familiei Tolstoi l-a recunoscut pe conte în ciuda opincilor. Totul s-a schimbat. Lev Nikolaevici a fost poftit la stareţul Juvenali, pe care altfel oamenii de rînd nici nu-1 vedeau. Acesta locuia în patru odăi toate pline de covoare. Călugărul era plin de tupeu, vorbea de supunerea faţă de autorităţi, iar împărăţia cerului în concepţia lui era o reflectare fidelă a Rusiei cu generali, guvernatori şi moşii. Altădată acest Juvenali învăţase la Academia Militară de artilerie. Poate că avea impresia că evadase din lume la mănăstire, dar, de fapt, la mănăstire el trăia tot ca un ofiţer. L-au vizitat apoi pe stareţul Ambrozie, pe care-1 aştepta o mulţime de oameni. Ambrozie discuta cu pelerinii ; unii îl întrebau dacă-şi pot deschide o circiumă, alţii dacă să meargă la Ierusalim şi aşa mai departe. Au stat timp de două ceasuri şi s-au plictisit cumplit. După vizita la Ambrozie, Tolstoi a fost mutat într-un hotel al mănăstirii, luxos, unde toate odăile erau tapisate cu catifea.

între timp, la Moscova, Sofia Andreevna se ocupa de casa cea nouă, de mobilă, de încălzire.

în felul său Sofia Andreevna avea dreptate, aranjînd acest cuib pentru uriaşa sa familie. Nu avea însă dreptate în esenţă ; ca urmare a dezinteresului tatălui şi a nepriceperii mamei, copiii crescuseră răi, egoişti. Sofia Andreevna se mira că Ilia nu vrea să înveţe şi bea vin cu lacheul. Se mira că Serghei e o fire rece şi spera că cei mai mici vor fi mai buni.

între timp Lev Nikolâevici'- ajunsese pe moşia- din Samara undé urma să facă o cură dé kumîs. Aici se întâ* neşte cu Vil. Aiekseevy face cunoştinţă cu AIS. Prugavin care studia viaţa sectanţilor şi a rascolnicilor;, împreună vizitează o colonie de molocani. Aceşti oameni nu recunoşteau vechile temelii ale satului, refuzau-să facă mili- tărie,- lucru-pentru care emu-persecutaţi, trebuiau să trăiască în stepele îndepărtate sau chiar erau surghiuniţi în Gâucaz. Totuşi moloeanii o duceau foarte bine, noi atm zice că erau chiaburi, întrucât aveau argaţi.

în ziua de 21 dulie, Lev Nikolaevici notează : „Duminică-. Slujbă-religioasă la molbeani. Arşiţă. îşi şterg chipurile transpirate, cîntă puternic, cu cefele bronzate, greoaie, fac mătăhiL Masa : li piftie, 2, ciorbă de urzică, 3. berbec fiert; 41 tăiţei; 5. nuci, 6. berbec fript; 7. castraveţi, 8; terţei fier ţi cu lapte, 9. miere“.

Oamenii aceştia trăiau bine, mîneau zdravăn. Toîâtoi nu pare să condamne masa lor abundentă.

Lev Nikolaevici nu ştie trierei ce să-i ceară familiei salé în ziua de 2 august el scrie Sofiei Andreevna următoarele : „Tu pleci astăzi la Moscova. Nici n-ai idee cît mă chinuie gîndul că munceşti peste puteri. Mă căiesc că te-am ajutat- puţin (uneori déloe); Cürá de kumîs- a avut drept urmare măcar faptul că am renunţat la punctul meu de vedere de altădată pe oare îl ¿adoptasem fără să-vreau ¿faţă de toţi şi de toate, preocupat de treburile mele. Acum toate le văd.altfel“.

Intr-o. scrisoare anterioară, de la slirşitul lui iulie,. Tolstoi promisese : „Cîndam să mă întorc, am să lucrez împreună cu tine şi nu numai pentru a-ţi uşura ţie viaţa, ci am s-o fac dé plăcere. îmi pare atît dé fáu pentru tine şi mire urît'fără tine“'.

Ba 6 august este dătată o scrisoare cu totul spăşită : '„Nimic nu poate dovedi mai limpede imposibilitatea de a

trăi conform unuiideal pe care ¡ţi l-ai-'făurit,-decîtviaţalui Bibikov, a lui Vasili Ivanovici şi a familiilor lor, Sînt amîn- doi oameni minunaţi, tind din răsputeri, cu toate forţele ■ şi entuziasmul Hor să-şi organizeze o viaţă bună, dreaptă, Har viaţa şi familiile lor îi trag în-partea opusă şi pînă la urmă se ajunge ¡ia o medie. Eu, venind de afară, îmi dau seama că această medie, deşi bună, este atît de departe de ■ţelul ¡pe care şi 1-au propus ! Cînd stai să te gîndeşti la tine însuţi, începi şi tu să te mulţumeşti cu media. Aceeaşi medie ¡reprezintă şi viaţa molocanilor, aceeaşi medie şi viaţa poporului, mai ales aici. Dar-ar domnul să ajunge cu bine la voi şi âi să vezi ce cuminte am să mă fac în sensul în care înţelegi tu“.

i

CAUTAREA UNEI-CASE DE- LOCUIT ŞI CĂUTAREA SENSULUI VIEŢII

Inerţia vieţii de altădată continua.'

Cînd copiii crescură, Tolstoi şi nevastă-sa hotărîră să se mute la Moscova. Serghei, băiatul cel mai mare, se pregătea acasă pentni examemil de admitere la facultate. Ilia şi Lev urmau să intre la liceu. Tatiana Lvovna împlinise 17 ani şi trebuia să fie scoasă în lume, s| meargă la baluri, la teatre, -pentru a face cunoştinţă cu acel om, ee-i va ‘fi logodnic, pe care deocamdată nimeni nu-1 ştia, dar care sigur făcea parte din societatea aleasă şi urma să fie un om destul de înstărit.

în adolescenţă, Tatiana Lvovna avusese o fractură de claviculă. Tolstoi în persoană o dusese la «Moscova la cel mal bun chirurg şi îl întrebase destul de îngrijorat de nu va rămîne vreun semn. O fată la bal ¡poartă toaJete'rdecol- tate, ¡deci nu trebuie să se vadă urme cînd va dansa la lumina puternică a luminărilor în sala Gasei nobililor din Moscova.

Tolstoi nu prea avea obiceiul să discute cu copiii. Era cufundat în scris şi acasă mai mult tăcea. Dar încă în 1877 se văitase lui N. Strahov într-o scrisoare că preoţii care predau catehismul îi învaţă pe copii nişte lucruri îngrozitoare.

în casă se simţea tot mai mult fisura dintre Tolstoi şi restul familiei. S-ar fi zis că în'casa liniştită de la Iasnaia Poliana mocnea un foc şi. începuse să miroasă a ars. Dar flăcările nu izbucniseră încă.

Şi de astă dată Lev Nikolaevici a cedat. S-a hotărît plecarea la Moscova.

De la Tuia la Moscova sînt mai puţin de 200 verste.,

Tuia părea a fi o periferie a Moscovei.

Lui Tolstoi nu-i plăcea Tuia, venea arareori în acest oraş şi fără tragere de inimă. Singurul lucru bun la Tuia erau ţiganii, care cîntau mai frumos, zicea el, decît cei de la Moscova.

Pe vremea aceea Moscova nu era capitală ca Peters- burg'ul, ci un oraş al nobililor, în fond o moşie mare. Negustorii închiriaseră multe din casele nobililor, construiseră fabrici, totuşi vechiul oraş continua să domine.

Sofia Andreevna, deşi iute de picior, ahtiată de schimbări, a trebuit să umble mult pînă să găsească o casă potrivită la Moscova.

în iulie 1881 ea scria : „Casele care se vînd sînt sau uriaşe, costă o sută de mii de ruble, sau prea mici, aproximativ 30 000. Apartamentele sînt şi scumpe şi incomode. Pe lîngă aceasta mi-e teamă că ar putea fi reci, iar de întrebat n-am pe cine întreba“. Lîngă Arbat se vindea o casă cu 26 000 şi Sofia Andreevna este îngrijorată : „...sînt convinsă că această casă are o hibă, prea se vinde ieftin, deşi e atît de confortabilă. Mîine am să mă duc să mă interesez despre ea prin prăvălii, pe la chiriaşi şi pe alte căi, iar de va zice lumea de bine am s-o cumpăr“.

Nu era uşor să umbli şi să descoşi prin băcănii, mai ales că Sofia Andreevna era din nou însărcinată.

în sfârşit a găsit o casă pe Precistenka : casa contesei Volkonskaia. Casa se vindea cu 36 000 de ruble. Precistenka era un cartier frumos cu multe case solide, în întregime de lemn, sau de lemn cu parterul de piatră, bine construite, vile împodobite cu coloane.

în casă era o încăpere mare cu ferestrele spre curte. Sofia Andreevna a hotărît ca aici să fie biroul lui Lev Nikolaevici. Lev Nikolaevici se văita apoi mereu că odaia era prea mare şi prea

luxoasă. Sofia Andreevna s-a apucat să cumpere mobilă, veselă, lămpi, să puie mochete pe jos, căutînd să facă totul pe placul soţului său.

Băieţii Ilia şi Lev trebuiau înscrişi la liceu. Una din condiţiile admiterii, intr-un liceu de stat, era ca părinţii să garanteze pentru „seriozitatea lor politică".

Tolstoi s-a indignat.

„Eu nu pot garanta nici pentru mine, cum pot să garantez pentru fiii mei ?"

Nu departe de casa contesei Volkonskaia se afla liceul particular al lui Lev Ivanovici Polivanov. După un examen uşor copii au fost admişi chiar peste numerar.

Iar fiica cea mare, Tania, s-a înscris la cursurile şcolii de pictură.

La 5 octombrie, Tolstoi notează în jurnalul său : „A trecut o lună. Cea mai chinuitoare din viaţa mea. Ne-am mutat la Moscova. Tot timpul sîntem în amenajare. Cînd vom începe să trăim de-a binelea ? Totul se face nu pentru ca să trăim bine, ci pentru ca oamenii să ne vadă. Vai de noi ! Asta nu-i viaţă !

Miroase urît. Pietre. Lux. Mizerie. Desfrîu. S-au adunat nişte ticăloşi care au jefuit poporul, au recrutat sol-

■daţi, au găsit magistraţi care să le apere orgiile şi se ţin - de chefuri. Poporului nu-i rămîne nimic altceva decît, folosindu-se de patimile acestor oameni, să încerce să obţină înapoi ceea ce le-a fost jefuit. Ţăranii sînt mai şmecheri,şi mai iscusiţi. Muierile rămîn acasă, bărbaţii freacă podele, freacă trupurile goale în băi publice sau sînt vizitii“.

Tolstoi vede în oraş numai stăpîni sau slugi ale acestora. Pe muncitori nu-i vede.

Lev Nikolaevici încearcă să-şi verifice din nou concepţiile despre viaţa de altădată. Se întîlneşte cu Fet, discută cu el despre creştinism, răspunde lui N. Strahov cu privire la *Scrisorile despre nihilism.*

Faţă de Strahov, vechi prieten, dar care acum propo- văduieşte triada oficială pe care se întemeia Rusia ţaristă — ortodoxism, autocraţie şi poporanitate —, Tolstoi are o atitudine ironică. Strahov spune că nişte ticăloşi în vîrstă de 20 de ani l-au urmărit pe ţarul cel bun şi în sfîrşit au reuşit să-l ucidă. Tolstoi scrie : „Nu există ticăloşi, ci a existat şi există lupta între două principii. Şi dacă analizezi această luptă din punct de vedere moral poţi doar să discuţi care din cele două părţi a renunţat mai mult la adevăr şi bine. Dar nu poţi să uiţi de existenţa luptei“.

i Tolstoi ştia că dacă va sta să cugete mai profund va ajunge la concluzii diametral opuse celor ale lui Strahov cu privire la nihilişti : „Ba erau nişte ticăloşi, ba aceeaşi ticăloşi au devenit singurii oameni credincioşi, ceea ce e o greşeală. Totuşi sînt singurii credincioşi care jertfesc viaţa trupească în numele împărăţiei cereşti, adică al infinitului“.

Tolstoi căuta adevărul, reşpingind ceea ce altădată i se păruse acceptabil sau ceea ce altădată nu observase.

TOLSTOI ŞI SIUTAEV

Tolstoi se socoteşte reprezentantul poporului, iar poporul priveşte viaţa de jos în sus, dar o vede aşa cum se cuvine. Poporul trebuie să né fie dascăl tuturor. Şi Tol- stoi însuşi vroia să înveţe de la popor. La data aceea unii socoteau că năzuinţele adevărate ale ţărănimii ruse îşi află întruparea în doctrinele sectante.

Despre Siutaev, Tolstoi auzise pentru prima oară de la A. S. Prugavin care se ocupa în mod special de problemele sectanţilor şi ale rascolnicilor.

Pe Tolstoi îl interesa nu atît religia cît mai ales inórala, pe care spera s-o găsească la ţăranii care nu se molipsiseră încă de interpretarea ad litteram a ***Bibliei*** şi a ***Evangheliei.***

Prugavin i-a povestit lui Tolstoi că Siutaev şi fiul acestuia refuzaseră să presteze serviciul militar, făcuseră închisoare şi reveniseră apoi la ţară pentru a lucra pă- mîntul.

în 1881, toamna tîrziu, Lev Nikolaevici vine la Torjok, orăşel situat nu departe de Tver, să-l vadă pe Siutaev. Scriitorul era în căutarea imui om drept. La Moscova întâlnise tmul de acest fel, pe Nikolai Fiodorovici Fiodorov •— un bibliotecar. Dar acesta era un singuratic şi idealul către care năzuia era fantasmagoric : învierea fizica a morţilor. Siutaev, în schimb, predica viaţa sfîntă aici pe pămînt.

Ce-a vâzut.Tolstoi în casa lui Siutaev ?

Siutaev trăia împreună cu întreaga sa familie în ***m-*** dîviziune de bunuri. Păştea turma satului, muncă pe care şi-o alesese de bună voie, spunînd că-i e milă de vi ie şi, în timp ce alţi păstori se poartă prost cu vitele, el are grijă de ele.

Probabil că această muncă îi aducea o sumă oarecare de bani, care îl ajută să-şi ducă gospodăria, o gospodărie naturală. Totul în familie era comun, chiar şi lăzile de zestre ale femeilor.

Siufaei^ nu recunoştea canoanele bisericii şi nu respecta ceea ce se cheamă în religia ortodoxă „taina“. Cînd şi-a măritat fata cununia a avut loc astfel : a strîns cîţiva oameni seara, le-a dat tinerilor indicaţii cum să trăiască în viaţă, le-a făcut patul, i-a culcat împreună, a stins lumina şi i-a lăsat singuri.

La întoarcere, Siutaev l-a dus pe Tolstoi cu căruţa sa pînă la moşia Bakuninilor, unde trăsese Lev Nikolaevici. Drumul ***a*** durat mult, pentru că Siutaev nu obişnuia să folosească biciul. Pe drum au tot discutat. Au discutat atît de mult şi cu atîta înflăcărare, încît au rătăcit drumul şi uitînd de hăţuri au răsturnat căruţa. Întîlnirea cu Siutaev a produs o impresie puternică asupra lui Tolstoi. Iată ce scrie Lev Nikolaevici lui Engelhardt : „E un ţăran analfabet, dar înrîurirea pe care o are asupra oamenilor, asupra intelectualităţii noastre, este mai mare şi mai importantă decît cea a oamenilor de ştiinţă şi a scriitorilor ruşi cu toţi Puşkinii şi Belinski luaţi laolaltă, de la Trediakovski şi pînă în zilele noastre“.

La sfîrşitul lui ianuarie 1882 Siutaev vine la Moscova şi trage în casa lui Tolstoi. Este privit de mulţi ca un pro- roc şi în orice caz ca o apariţie singulară.

Lev Tolstoi participase atunci la recensămîntul general al populaţiei din Rusia şi umbla cu servieta şi nişte agende prin casele oamenilor, nota cum îi chema, cîţi ani au, cu ce se ocupă. Dincolo de cerinţele statistice îl interesa să cunoască viaţa. Tolstoi îşi alesese cartierul de

lingă podul Dorogomilov ce dă spre Arbat. Aici se afla, în partea dinspre Hamovniki, un număr de case numite laolaltă „casa“ Rjanov, sau „fortăreaţa“ Rjanov, case mi-

zere unde locuiau oameni ce-şi pierduseră averile, se ruinaseră, fuseseră daţi afară din slujbe, şi printre ei destule femei dezmăţate. Pînă la această dată, Lev Niko- laevici cunoscuse îndeaproape viaţa ţăranilor săraci. Acum lua contact cu cea a sărăcimii de lă oraşe. Vroia să le vină în ajutor acestor oameni, să le dea hrană, să le găsească de lucru, dar îşi dădu seama că ceea ce vroia să facă el nu se putea reduce la „a îmbrăca şi a hrăni o mie de oameni, aşa cum ai vrea să hrăneşti şi să bagi într-un staul o mie de oi, ci trebuie să faci bine acestor oameni. Cînd am înţeles că fiecare din aceşti oameni este o fiinţă aidoma mie, cu aceleaşi pasiuni, tentaţii, erori, rătăciri, cu aceleaşi gînduri, cu aceleaşi probleme ca şi mine, mi-am dat seama că este greu să-mi realizez planul şi m-am simţit neputincios“. -

In faţa acestei situaţii Tolstoi a cerut sfatul lui Siu- taev care mai stătea încă în casalui.

Iată cum descrie Tolstoi însuşi discuţia :

„Mă aflam la sora mea şi tot acolo era şi Siutaev, iar sora mă întreba ce se mai aude cu treburile mele. I-am povestit şi aşa cum se întîmplă întotdeauna cînd nu crezi în ceva, am făcut-o cu multă înflăcărare ; i-am spus ce fac şi ce ar putea să iasă din asta ; i-am spus că vom urmări cum trăiesc toţi oamenii săraci din Moscova, că vom avea grijă de orfani, de bătrîni, că vom trimite acasă, la vatră, pe toţi ţăranii care au ajuns în mizerie. Că vom căuta să-i ajutăm pe cei căzuţi în desfrîu, să se îndrepte şi dacă planurile mele vor merge bine, nu va mai fi la Moscova om lăsat în plata Domnului. Sora se arăta interesată şi mă aproba. **In** timp ce discutam aruncam din cînd în cînd **cîte** o privire spre **Siutaev. Cunoscîndu-i** viaţă creştinească şi importanţa pe care o acorda actelor de filantropie, mă aşteptam să văd din partea lui semne de simpatie ; vor*

beam anume în aşa fel, încît să mă poată înţelege ; şi discutând cu sora mea, de fapt, mă adresam mai curînd Iui, El şedea nemişcat, în cojoeelul lui negru, pe care ca toţi ţăranii îl purta şi în curte şi în casă ,şi părea că nici na ne ascultă, cufundat în gîndurile sale. Ochii lui, lipsiţi de strălucirea lor obişnuită, părea să privească undeva înlăun- trul sufletului său. In sfîrşit, terminînd de discutat -cu soră-mea, l-am întrebat ce părere are,

— Toate asteu-s fleacuri, mi-a zis.

— De ce ?

■ — Păi toată treaba asta-i fără rost şi n-are să iasă nimic bun, repetă Siutaev cu convingere, i — Cum să nu iasă ? Şi de ce-i treabă fără rost ? Da vreme ce vrem să ajutăm mii sau chiar măcar ci te va sute de nenorociţi ? Nu spune şi *Evanghelia* că trebuie să-l îmbraci pe cel gol şi să-i dai de mîncare celui flămînd ?

> — Ştiu, ştiu, toate astea. Numai că dvs. faceţi alt ceva. E ăsta ajutor ? Mergi pe stradă şi cineva îţi cere 20 de kopeici. Ii dai. înseamnă asta oare milostenie ? Trebuie să-i dai milostenia sufletului, să-l înveţi ce să facă. Dar aşa ce i-ai dat ? Parcă i-ai fi spus -«ţine şi lasă-mă îh pace».

— Ce ştii tu, i-am spus eu. La Moscova.sînt vreo 29 de mii de oameni din ăştia flămînzi şi fără casă. Dar la Petersburg ? Dar prin alte oraşe ?

El zîmbi,

— Douăzeci de mii ? Dar cîte curţi ţărăneşti sîni prin Rusia noastră ? Vreun milion ?

:— Ei şi ce-are a face ?

— Cum ce are ? şi ochii îi străluciră, chipul i se la-

vioră. Să zicem că fiecare din noi ar lua oameni de-ăştia la el acasă. Eu nu sînt bogat, dar aş putea să iau Ia mine doi oameni. Uite, flăcăul ăla de lucrează aici la bucătărie,

l-am chemai la mine, dar n-a vrut să vină. Chiar de-ar fi de zeci de ori mai mulţi ţărani, i-am putea lua la noi acasă. Iei tu, iau şi eu. O să mergem să muncim împreună, omul o să vadă cum muncesc, o să înveţe să trăiască, o să ne aşezăm la masă împreună, o să audă un cuvînt bun de la mine şi de la tine. Asta-i milostenie, pe cînd obştea asta a voastră e un lucru fără rost.

Cuvintele lui simple m-au uluit, n-am putut să nu recunosc că avea dreptate“.

Nu era vorba numai de filantropia organizată în cadrul vieţii orăşeneşti.

Oraşul era în genere un rău, aşa cel puţin credea satul muribund. Pentru Siutaev oraşul era numai păcat şi tulburare.

Cuvintele simple ale lui Siutaev au sădit speranţe in sufletul Lui Tolstoi, deşi ţăranul acesta n-a fost şi, bineînţeles, nici n-a putut să fie un îndreptar în viaţa scriitorului. Prezenţa lui Siutaev în casa lui Tolstoi a atras însă atenţia autorităţilor moscovite. Din ordinul guvernatorului general, prinţul V.A. Dolgorukov, un căpitan de jandarmi, apoi un funcţionar al cancelariei guberniale, s-au prezentat la Tolstoi. Lev Nikolaevici a refuzat să discute şi cu unul şi cu celălalt. Totuşi Siutaev a părăsit în curînd Moscova.

După moartea lui Siutaev, fiii săi mai mari au plecat la oraş, erau muncitori, specialişti în lucrat marmură. Obştea creată de Siutaev s-a dovedit a fi o familie ţărănească patriarhală, care a trăit în comunitate datorită influenţei personale a lui Siutaev şi nu predicii sale religioase. Viaţa cum o vedea Siutaev era doar o idilă, făurită de un om tenace şi perseverent. Numai fiul Ivan, credincios teoriilor predicate de tatăl său şi de Tolstoi, a căutat să rămînă la ţară.

' Visul lui Siutaev era ca la ţară să existe gospodării comune. Măcar găinile să fie comune. El dorea ca gospodinele să nu se certe între ele şi să aibă timp liber să muncească. Iată cum concepea acest plan : „Va veni toamna şi o să întoarcem găinile proprietarilor lor. Găini tefere, pui crescuţi, ouă proaspete“.

Ca un ideal mai îndepărtat era şi cel de a realiza o viaţă în comun. Totodată însă Siutaev îşi punea toate speranţele în ţar. Iată ce ne povesteşte V. V. Rahmanov : „în vara anului 1888, Siutaev s-a gîndit să se ducă la ţarul Aleksandr al III-lea şi să-l roage ca «pentru binele poporului să se dea poruncă să se tălmăcească *Evanghelia* după înţelegerea lui Siutaev“. După sosirea la Petersburg, Siutaev l-a vizitat pe N. S. Leskov, care a încercat să-l convingă să renunţe la planul său. Dar Siutaev nu l-a ascultat şi s-a dus la palat. La intrarea în palat a fost arestat şi trimis la vatră. «Nu m-au lăsat să intru — zicea el mai tîrziu — iar de m-ar fi lăsat, alta ar fi fost viaţa acum»“.

Aceste visuri datează din anul 1888, totuşi speranţele de a afla înţelegere la ţar au dăinuit şi după moartea lui Siutaev. Şi Tolstoi se adresase din Gaspra către Nikolai al II-lea, căutînd să-l convingă să-i împroprietărească pe ţărani.

în articolul său *Lev Tolstoi, oglindă a revoluţiei ruse,* Lenin scria că în revoluţia de la 1905 : „o parte mai mică a ţărănimii a luptat în mod efectiv, organizîndu-se cît de cît în acest scop, iar o parte cu totul neînsemnată s-a ridicat cu arma în mînă pentru nimicirea duşmanilor săi, pentru a extermina pe slugoii ţarului şi pe apărătorii mo- şierimii. Cea mai mare parte a ţărănimii se văicărea şi se închina, vorbea despre rosturile lumii şi visa, scria jalbe şi trimitea «delegaţii» — cu totul în spiritul lui Lev Ni- kolaevici Tolstoi“.

SOŢII

E greu să ne imaginăm viaţa lui Tolstoi din anii aceia, după însemnările, cînd sumbre, cînd entuziaste, ale Sofiei Andreevna, Se spune că dacă în vis am vedea mereu unul şi acelaşi lucru, dacă visele ar fi continui, fără întreruperi, înţr-o succesiune logică, le-am putea considera drept realitate. Din nenorocire ciocnirile dintre Sofia Andreevna şi Lev Nikolaevici aveau şi consecvenţă şi logică, determinate nu atît de firea celor doi, cît de condiţiile lor de existenţă. Sofia Andreevna era în casă, într-un fel, reprezentanta lumii reale cu respectivele ei cerinţe. La început Sofia Andreevna avusese o fire împăciuitoare ; soţii se certau, Sofia Andreevna se şi vedea moartă, şi-şi imagina cum va fi plînsă, apoi pleca cu copiii la pădure după ciuperci şi se linişte complet.

Sofia Andreevna voise cu tot dinadinsul să se mute la Moscova pentru a duce aici acelaşi fel de viaţă cu cel pe care îl duceau iarna alte familii de nobili.

Îşi zicea că-1 va avea alături şi pe soţul ei. Dar Lev Nikolaevici se simţea apăsat, refuzase cabinetul luxos şi se mutase în două cămăruţe, într-un corp, anexă, în curte. Pleca dincolo de rîul Moscova, acolo tăia lemne, sau hoinărea, lua parte la recensămînt şi întorcîndu-se acasă povestea lucruri care o impresionau şi pe Sofia Andreevna. Ea nu era o femeie rea, şi se învoia să vină în ajutorul oamenilor sărmani, dar cîte puţin şi mai ales celor pe care îi cunoştea.

După ce vizita azilurile de noapte şi cartierele unde locuiau tot felul de rataţi, de oropsiţi ai vieţii, Lev Nikolaevici povestea că oamenii se tern de recensămînt, crezînd că vor fi arestaţi şi surghiuniţi.

Văzînd aceste făpturi asuprite, suferind de frig, de boli, privind pe

toţi aceşti locatari din azilurile de noapte,

al căror vis era să bea un pahar de vin fiert şi să adoarmă învelindu-se în nişte zdrenţe, Tolstoi începea să cugete la viaţa în genere, la temeiurile ei.

Impresionante erau povestirile lui despre prostituate, în vîrstă de, 16, de 14 şi chiar de 12 ani. Lucrul cel mai cumplit era că aceste femei care se vindeau vorbeau despre situaţia lor cu acelaşi calm cu care cei ce veneau în casa Sofiei Andreevna discutau despre salariile pe care le primeau sau despre moşiile pe care le aveau.

Sofia Andreevna se înfiora şi ea, dar pentru scurt timp. După aceea urma dispreţul faţă de aceste făpturi, pe care le socotea a fi plămădite din alt aluat decît ea, deci suferind altfel decît ea, de foame, de frig. Prin aceasta ea se înstrăina de Lev Nicolaevici, care îi considera pe toţi oameni şi se simţea răspunzător de faptul că unii trăiesc în condiţii cumplite.

Nu trebuie să credem că Sofia Andreevna era un om rău. Era ca oricare altul— o fire energică, muncitoare, capabilă. Dar atitudinea ei faţă de lume era la fel eu a celorlalţi. Accepta universul în întregimea lui, cu toată gramatica şi vocabularul lui, aducînd corective numai acolo unde i se părea că sînt greşeli întîmplătoare.

Şi Siutaev îi‘plăcea în măsura în care plăcea şi altora.

Iată ce scrie Sofia Andreevna surorii sale în ziua de 30 ianuarie 1382 : „Ieri am avut o seară mondenă : a fost prinţesa Goliţîna, cu fata şi ginerele ei, doamna Samarina, cu fiica, Mansurov junior, doamna Homiakova, soţii Sver- beev etc. etc. In genere asemenea reuniuni sînt foarte plicticoase, dar de astă dată ne-a venit în ajutor prezenţa unui ţăran rascolnic, Siutaev, despre care vorbeşte întreaga Moăcovă, e plimbat peste tot şi peste tot predică... E în- tr-adevăr un bătrîn extraordinar. Să-l fi văzut cum â început să predice în birou, încît i-a

făcut pe toţi să treacă din salon în birou şi cu asta s-a încheiat şi reuniunea noastră". în continuare Sofia Andreevna povesteşte că Repin şi împreună cu el şi Tatiana Lvovna pictează un portret al lui Siutaev. Că în jur s-au strîns mulţi oameni din societatea înaltă şi tot felul de nihilişti şi „dacă ai şti cîţi oameni vin şi ce fel de oameni sînt". Sofia Andreevna mai spune că seara casa lor este supravegheată de jandarmi, deci se profilează la orizont un conflict cu autorităţile. Ea nu ar vrea ca soţul ei să participe la această înfruntare.

Sofia Andreevna suferea de mania bunelor relaţii cu autorităţile.

Tolstoi nu se mulţumea să-i ajute pe oameni, el vroia ca destinele acestor mizeri să pătrundă în lumea lui şi a oamenilor apropiaţi lui. El nu scria numai despre nefericirile personale ale unora sau altora. Vorbea întotdeauna despre un sistem de relaţii existente între oameni, drept care ajungea să compare viaţa unei prostituate cu viaţa care-1 înconjura pe el. Era împotriva rînduielilor care-1 înconjurau, deşi nu putea face nimic pentru a le dărîma.

Asemenea unui bolnav care nu ştie pe ce parte să se culce ca să adoarmă în sfîrşit, el pleca de la Moscova la Iasnaia Poliana, din Iasnaia revenea la Moscova. La Iasnaia Poliana se simţea mai bine, dar de la Moscova veneau scrisori de acest fel : „Micuţul este bolnav şi mi-e tare milă şi drag de el. Tu şi cu Siutaev puteţi să nu *vă* iubiţi prea mult copiii, pe cînd noi muritorii de rînd nu putem şi poate nici nu vrem să justificăm lipsa noastră de dragoste *faţă de anume fiinţe* prin dragostea *faţă de lumea întreagă.* Am crezut că am să primesc azi o scrisoare de la tine, dar tu nu te-ai deranjat aseară să-mi scrii ca să nu fiu îngrijorată în ce te priveşte. Dealtfel cu cît sînt mai îngrijorată CU atît e mai bine, se va consuma mai repede luminarea vieţii mele, care arde acum din două părţi cu O flacără puternică".

Iar Tolstoi îi scria, explicîndu-i conflictul : „Răul principal pe care-i reprezintă oraşul pentru mine şi pentru toţi oamenii care gîndesc este

faptul că trebuie să discut încontinuu în contradictoriu, dezminţind idei false sau să le accept fără a discuta, ceea ce este şi mai rău. Dar a dis-cuta şi a dezminţi tot felul de fleacuri şi de minciuni este o îndeletnicire fără de sens şi fără de sfîrşit pentru că numărul minciunilor este şi poate fi infinit".

La această scrisoare Sofia Andreevna a răspuns cu o anumită emoţie şi paşnic :

„Nu înţeleg de ce viaţa de la oraş trezeşte în tine dorinţa de *a discuta în contradictoriu.* Nimeni n-are chef să predice sau să te convingă. A o face înseamnă a da dovadă de naivitate şi lipsă de experienţă în viaţă. De aceea asemenea lucruri trebuie lăsate în seama unor oameni naivi şi lipsiţi de experienţă, precum Siutaev".

Sofia Andreevna socotea că viaţa oamenilor din cercul ei este veşnică, iar cea din afara cercului ei se afla undeva departe şi n-o privea. Ideile lui Tolstoi i se păreau întîm- plătoare şi ciudate. Douăzeci şi nouă de ani aşteptase, e drept fără prea multă răbdare, ca în sfîrşit Lev Nikolaevici să devină asemănător ei.

Lev Nikolaevici locuia la Moscova lingă Sofia Andreevna şi totodată era departe de ea. Pentru el Moscova era cu totul alta decît pentru ea.

într-o scrisoare din 27 martie 1884, către V. Certkov spunea : „în dimineaţa aceasta a venit la mine locotenentul IVanov care mă ajută la copiat. E un om decăzut, şi în acelaşi timp un om minunat. Locuieşte într-up azil de noapte. A venit la mine distrus : «Azi dimineaţă s-a în-tîmplat un lucru îngrozitor. în încăperea noastră locuia o spălătoreasă. Avea 22 de ani. Nu mai putea lucra şi n-avea cu ce plăti pentru dormit. Stăpîna a alungat-o. Femeia era bolnavă şi demult nu mai mîncase cum trebuie. Nu voia să plece. Atunci stăpîna a chemat pe sergentul de la poliţie. Acesta a scos-o afară. Unde să mă duc ? a zis

femeia. Iar el i-a răspuns : Du-te de mori unde vrei, dar fără bani nu poţi trăi aici şi a aşezat-o pe pridvorul unei biserici. Seara n-avea unde să se ducă. A pornit-o iar spre azil, dar n-a mai ajuns. A căzut în dreptul porţii şi a murit»-. Am fost mai întîi la poliţie, iar după aceea m-am dus acolo, într-un subsol, un sicriu. în sicriu o femeie aproape goală cu piciorul înţepenit îndoit de la genunchi. Ardeau cîteva luminări, un diacon citea ceva ca o rugăciune. Mi-e ruşine să-ţi scriu acestea, mi-e ruşine că trăiesc. Acasă la noi s-a servit ca al cincilea fel de mîncare nişte morun...' care a fost aruncat, pentru că s-a zis că nu e proaspăt. Şi cînd am povestit oamenilor ce-mi sînt apropiaţi toate acestea, m-au privit cu uimire, ca şi cînd ar fi vrut să spună : de ce tot vorbeşti, de vreme ce nu poţi să schimbi nimic ?“

în eseul *Ce e de făcut ?,* unde sînt multe exemple de acest fel, tonul este mai puţin vehement, se vede că Tolstoi spera să poată ocoli barierele cenzurii.

în *Biblie* se spune că cei de-ai casei sînt duşmanii noştri. Nu-i adevărat. Omul transferă asupra celor ai casei timiditatea sa, nehotărîrea sa. Ei îi slujesc ca un fel de justificare şi sînt şi pierzania lui, dacă el nu reuşeşte să schimbe viaţa.

DRAGOSTEA DE MUNCA SAU VICTORIA PLUGARULUI

I

Ceea ce propusese Siutaev lui Tolstoi, şi anume transferarea săracilor de la oraş şi încadrarea ior în gospodăriile ţărăneşti înstărite, era un plan utopic. Gospodăriile înstărite erau gospodării de chiaburi, ceea ce i-a explicat în amănunt lui Tolstoi Engelhardt, fiul unui cunoscut publicist, el însuşi om bine informat asupra situaţiei satului rusesc.

Mihail Aleksandrovici Engelhardt (1861—1915) a fost surghiunit

la ţară pentru că a participat la nişte manifestaţii studenţeşti. Aceasta i-a dat prilejul să cunoască din plin procesul de dezagregare a obştei : „Precum se ştie, în momentul de faţă situaţia lucrurilor este următoarea. Masa ţărănească trăieşte în cele mai grele condiţii economice : pămînt puţin, biruri mari, iar alături suprafeţe imense rămase necultivate. Mizerie continuă, veşnica necesitate de a lupta pentru o bucată de pîine nu-i îngăduie ţăranului să se odihnească o clipă, să se gîndească la rostul vieţii, îl înrăieşte la culme. Ce să se mai gîndească la alţii, nu ştie el singur cum să trăiască. în sufletul omului se dezvoltă egoismul mai ales cînd vede terenurile acestea pustii. Fiecare îşi zice : dacă reuşesc să arendez sau să cumpăr o bucată de pămînt mă fac şi eu boier. Şi într-ade- văr, ţăranii mai inteligenţi, mai ageri, mai capabili, reuşesc să pună mîna pe cîte o bucată de pămînt subjugîn- du-şi astfel restul masei de ţărani, pe care îi folosesc ca argaţi, în felul acesta... oamenii, ca să zicem aşa, mai cu stea în frunte, se transformă în exploatatori ai obştei, iar obştea se destramă. Ţăranul nostru nu s-a transformat încă într-un burghez conştient, pentru care proprietatea este un fel de cetate de piatră inexpugnabilă. Totuşi nici obştea nu-i mai apare ca unica rînduială dreaptă şi raţională. Altfel de mult ar fi trecut la exploatarea obştească a pămîntului. Folosirea argatului în gospodărie nu i se pare condamnabilă : «de-aî să munceşti ca mine ai să devii şi tu bogat. Eu mi-am făcut averea prin muncă, n-am furat, n-am jefuit...»“

M. Engelhardt socotea că trebuie împiedicată destrămarea vechii obşti şi vedea o cale în propaganda ideilor sectante, De aceea s-a şi adresat lui Tolstoi ca unuia care ar fi putut să dea un sens nou mişcării sectanţilor.

Scrisoarea lui Engelhardt e desigur utopică.

Sectanţii nu puteau schimba satul rus, căci mişcarea lor se născuse tocmai în procesul de destrămare a satului şi avea dealtfel şi un caracter arhaic.

Răspunsul lui Tolstoi este cutremurător prin sentimentul de singurătate pe care-1 exprimă, pe care simţim că-1 încearcă scriitorul, în acea vreme. El se adresează unui om necunoscut de parcă i-ar fi cunoscut şi apropiat. Se vede că acasă Tolstoi nu găsea înţelegere. -

Probabil că acest sentiment de singurătate explică prietenia deosebită care s-a legat cu Certkov.

Răspunsul lui Tolstoi începe cu o mărturisire tragică : „Probabil că nici nu vă gîndiţi la acest lucru şi nici nu vă puteţi imagina cît sînt de singur, în ce măsură «eu»-l meu adevărat este dispreţuit de toţi cei ce mă înconjoară".

Scrisoarea numără 12 pagini şi e plină de constatări dureroase, dar calme.

tolstoi scrie că fiul său, probabil Ilia, în vîrstă de 18 ani, s-a dedat beţiei. Face apel la texte din *Evanghelie,* dar în subtextul acelor multe cuvinte simţim o adîncă şi reală durere şi mai ales neputinţa de a transforma viaţa.

în locul exploziilor, al focurilor de armă, al tipografiilor, ei propune credinţa întru Christos, refuzul de a presta jurămînt, refuzul de a presta serviciul militar şi vrea să creadă în toate acestea. Pentru Tolstoi creştinismul se reduce la cinci porunci.

Sînt cinci de „Nu". Dar ce e de făcut ?

„Da" este rostit la adresa casei, a satului, a plugări- tului, a muncii, şi a egalităţii. Egalitate : toţi muncesc deopotrivă, cară apă, fac curat în odăi, ară. Iată de ce pen-

tru Tolstoi a fost o adevărată revelaţie manuscrisul lui T.M .Bondarev, de care a aflat dintr-un articol al lui Gleb Uspenski, publicat în 1884 în revista *Russkaia misil* (nr. 11) cu titlul *Prin munca miinilor noastre.*

II

Articolul lui Gleb Uspenski povestea despre un ţăran din Siberia, Timofei Mihailovici Bondarev, care socotea că munca pămîntului, cea care rodeşte pîine, este temelia vieţii. în iulie 1885 Lev Nikolaevici s-a adresat în scris acestui aliat îndepărtat al său : „Am căpătat zilele acestea manuscrisul dvs., un rezumat al învăţăturii pe care o predicaţi ; mai citisem şi înainte unele fragmente şi am fost impresionat de adevărul pe care îl grăiţi şi cît de bine o spuneţi ; iar acum, după ce am parcurs manuscrisul, m-am bucurat şi mai tare. Ceea ce spuneţi este adevărul sfînt şi cuvintele dvs. nu se vor pierde în zadar. Ele vor demasca oamenilor neadevărul'[1].

Lev Nikolaevici i-a adresat lui Bondarev nouă scrisori, din care ultima nu l-a mai găsit în viaţă.

Tolstoi a vrut să dea publicităţii manuscrisul lui Bondarev, dar cenzura s-a opus. în cele din urmă eseul a apărut în străinătate, la Paris, în 1890 şi în limba engleză, în 1896.

învăţătura lui Bondarev cere ca toată omenirea să are pămîntul şi dacă fiecare dintre noi va ara măcar patruzeci de zile pe an, va dispare orice urmă de sărăcie, pentru că va dispare parazitismul.

în 1883 Bondarev îşi trimisese manuscrisul, însoţit de o petiţie, ministrului de interne. în petiţie el spunea : „am inventat şi formulat 250 de întrebări sula denumirea «Victoria plugarului». Este un tratament atît de puternic şi de folositor că dacă aceste întrebări ar fi aduse la cunoştinţa

fiecărui om, în mai puţin de patru ani, fără eforturi şi fără greutăţi, toţi ar scăpa de sărăcia cruntă şi de mizeria de neîndurat ; omul prost ar deveni inteligent, leneşul sîr- guincios, beţivul n-ar mai bea, săracul s-ar îmbogăţi, ticălosul ar fi om cinstit... şi fără nici un fel de împotrivire tot universul s-ar contopi într-o singură credinţă în Dumnezeu".

Ideile lui Bondarev erau arhaice, derivînd de undeva din Vechiul Testament şi arhaică era şi metoda de a face propagandă trimiţînd manuscrisul pe la autorităţi. Un exemplar a fost trimis şi ţarului însuşi.

_ Tolstoi înţelege că nu poţi ajunge la nici un rezultat apelînd la ministrul de interne şi la ţarul însuşi, dar propriile lui iluzii semănau pe undeva cu iluziile lui Bondarev.

Pe Tolstoi îl chinuiau aceleaşi probleme ca şi pe Bondarev, cu diferenţa că Bondarev credea că oamenii nu-şi dau seama cum trebuie să trăiască, dar dacă cineva le-ar explica-o bine şi i-ar convinge, ei şi-ar schimba felul de viaţă. Iar Tolstoi toată viaţa lui n-a făcut altceva decît să-i convingă pe oameni, să le explice, crezînd în forţa ideii de a-i înrîuri pe oameni şi. de a-i aduce pe calea cea bună.

In 1886, la 4 mai, Tolstoi scria soţiei sale că la ţară e foamete, iar copiii de ţărani se culcă fără să ia în gură o bucată de pîine : „Aş putea să-i ajut cu seminţe, cu pîine, iar ce ajutor e acesta ? E ca un ac într-un car cu fîn şi prin sine însăşi, acest fel de ajutor se autoneagâ".

Dar care ar fi forma de ajutor ?

„Una singură : viaţa dreaptă. Răul nu izvorăşte din faptul că cei bogaţi au luat celor săraci totul.. E o mică parte din cauză. Cauza adevărată este faptul că oamenii, şi cei -bogaţi şi cei mijlocii şi cei săraci, trăiesc ca nişte fiare. Fiecare se gîndeşte numai la el, fiecare caută să smulgă ceva de la celălalt. De aci durerea şi sărăcia." 29 — Lev Tolstoi

In treburile mărunte, cotidiene, Lev Nikolaevici nu ştia să fie independent. Avea dreptate Sofia Andreevna cînd îi spunea într-o scrisoare : „Tu singur eşti de vină. Mi-ai dat prea multă libertate“.

Uneori Tolstoi era bucuros ca cineva să hotărască în locul lui, să-şi asume răspunderea în locul lui. Totuşi cînd era vorba de probleme importante, capitale, de principiile de viaţă, hotăra el singur. In decembrie 1882, Tolstoi însemna în jurnalul său: „Sînt iar la Moscova. Din nou cumplite chinuri sufleteşti. De peste o lună. Dar nu fără roade“.' Şi mai departe : „De cauţi roadele binelui, vei înceta să-1 mai faci. Mai mult decît atît, prin faptul că urmăreşti aceste roade strici binele, devii trufaş, îţi pierzi elanul. Numai atunci ceea ce vei fi făcut se va transforma în bine cu adevărat, cînd tu nu vei mai fi ca să-l strici... Seamănă, seamănă, *omule,* dar să ştii" că nu tu vei culege roadele, unul seamănă, altul culege“.

Tolstoi venise la Moscova să caute o casă care să semene cu un conac de ţară, ceea ce însemna de fapt o cedare : căuta să păstreze felul de viaţă obişnuit.

La oraş el căuta satul.

1

în aprilie acelaşi an, LeV Nikolaevici găseşte o atare casă-conac ce aparţinuse altădată lui I.A. Arnautov, în Fundacul Dolgo-Hamovniki la nr. 15. In iulie casa e cumpărată. Fundacul se afla pe lîngă mănăstirea Novodevicie. Lui Lev Nikolaevici i-a plăcut aşezarea izolată a casei şi grădina cu o suprafaţă de aproximativ două hectare, deşi adusă în stare de paragină.

In grădina întinsă erau tei, plopi, arţari/mesteceni, liliac alb şi liliac mov. Era linişte, plăcut, copacii foşneau. Nimic nu semăna a oraş, era mai curînd un conac situat în apropierea oraşului.

Casa era prea mică pentru o familie atît de numeroasă. Erau opt copii : cei mai maţ-i Serghei, Tatiana, Ilia şi Lev, cei mai mici Maria, Andrei, Mihail şi Aleksei. Apoi cîte slugi, cîţi preceptori !

Tolstoi a hotărît să extindă spaţiul. Parterul a rămas în vechea lui formă, iar la etajul întîi s-au construit trei camere mari cu parchet. O scară frumoasă asigura accesul. Lev Nikolaevici şi-a ales două cămăruţe joase în partea veche a casei, care nu fusese modificată. Ajungeai aici, ca într-un subsol, coborînd trei trepte din odaia mare. Era o ambianţă de muncă, de creaţie şi de.compromis.

Tolstoi a intrat în această casă la vîrsta de 54 de ani, om în depline puteri. Ultima oară-a venit în această casă în septembrie 1909.

Aici a stat ani de-a rîndul şi a scris : *Recensămîntul la Moscova* (1882), *Ce-i de făcut ?* (1882—1885), *Moartea lui Ivan Ilici* (1882—1886), *Puterea întunericului* (1881—1886), *Roadele învăţăturii* (1886—1889), *Sonata Kreutzer* (1887— 1889), *Povestiri populare* (1882—1887), *Învierea* (1889-— 1899), *Stăpîn şi slugă* (1894—1895), Ce *este arta* (1897) *Cadavrul viu* (1900), *Hagi-Muraă* (1896—1904).

Tolstoi nu se prea simţea la îndemînă în casa de la Moscova, totuşi a stat aici ani de-a rîndul, aici a îmbă- trînit. în total a petrecut în această casă 18 ani, ani grei şi amari, cu reveniri temporare la Iasnaia Poliana.

Transformarea casei a început uşor. Lev Nikolaevici se ocupa singur de toate. Nevasta îi scria doar scrisori, ară- tîndu-i cum vrea să fie sobele, geamurile, rugind ca balustrada să aibă grătarul mai des, să nu cadă copiii, îl grăbea cu vopsitul podelelor ca să nu-i apuce toamna. Lev Nikolaevici stătea lâ Moscova cu fiul său Ilia şi eu bătrî- nul Konstantin Aleksandrovici Islavin, fratele mamei Sofiei Andreevna.

Mare amator şi cunoscător de muzică, mai ales de cîn- tece ţigăneşti, Islavin era acum, la sfîrşitul vieţii sale, un ratat, un om care ducea o existenţă mizeră şi trîndavă.

Aici în casă cînta la pian, povestea tot felul de anecdote din viaţa mondenă, dădea sfaturi sau explica lui Ilia Lvovici că parchetul şic trebuie'să fie galben cu dungi negre. In casă nu era nici o femeie, nici măcar bucătăreasa, bărbaţii duceau o viaţă liberă de adevăraţi Robinsoni, Sofia Andreevna îi invidia în scrisori, le dădea indicaţii şi chiar se arăta geloasă că soţul ei este atît de bun prieten cu unchiul. %

Din cînd în cînd mai venea un alt naufragiat al vieţii: Aleksandr Petrovici Ivanov. Altădată ofiţer, decăzuse din eauza băuturii, trăia prin aziluri de noapte, dar îşi mai păstrase scrierea caligrafică, singurul lucru care îl arăta a fi fost intelectual.

Tolstoi îl iubea pe Aleksandr Petrovici, care era pentru el un fel de „Virgiliu“ prin ipfernul Moscbvei.

Infernul medieval' descris de Dante se considera a fi fost creaţia diavolului. Infernul Moscovei, cercetat de Tolstoi, era făurit de oameni, în genul celor care erau primiţi în saloanele casei din Hamovniki.

Aleksandr Petrovici nu era acceptat în aceste saloane. El îşi făcea însă adesea apariţia în odăiţa lui Lev Ni- kolaevici. .

Tolstoi avea în această casă două odăiţe ale lui, o cameră de lucru şi un cabinet. In odaia de lucru se afla un spălător din tinichea vopsit şi o găleată. Tot aici se ocupa Lev Nikolaevici cu cizmăria. Avea la îndemînă un ciocan, an raşpel, cuie. Lingă fereastră, alături de masă, se afla an fotoliu vienez ; masa de lucru era din scîndură simplă. Tot aici era o sobiţă cu gaz la care Lev Nikolaevici îşi făcea din cînd în cînd fiertură de ovăz sau încălzea cleiul pentru ci; n e.

Biroul lui Lev Nikolaevici era aşezat în colţ, o cameră destul de spaţioasă de vreo 20 de metri. Aici puteai vedea o masă de lucru din nuc, după moda vremii cu o mică îngrăditură de jur împrejur ca să nu cadă cărţile sau numeroasele manuscrise. în jur două fotolii,, două scaune, un divan, toate tapiţate cu muşama de un verde închis, imitînd pielea.

Lev Nikolaevici trăia în propría-i casă oarecum izolat. O scară de serviciu ducea direct în cămăruţele lui, ocolind salonul. ' ■

Lev Nikolaevici nu reconstruise casa pentru el, dar o făcuse după voinţa lui. Urmărise cu atenţie cum se puneau scîndurile la podele, cum se aşezau sobele, se îngrijise să se facă şi o pivniţă, unde urmau să se păstreze merele aduse de la Iasnaia Poliana. A lui a fost ideea ca scara să fie căptuşită cu postav.

Era o casă a compromisului şi a împăcării în care oamenii trebuiau să locuiască „la două nivele“.

Lev Nikolaevici a mai cumpărat şi nişte mobilă pe lîngă cea luată de Sofia Andreevna, o mobilă simplă, nu prea scumpă, destul de amestecată. Odăile începuseră să semene cu cele din Iasnaia Poliana.

Lev Nikolaevici era mulţumit de grădină. A pus să se repare grajdurile, atenansele, în vestibul a aşezat nişte cuiere mari, cuiere din lemn de arţar,- pe uşa dulapului în perete a scris cu litere mari şi cam şchioape un cuvînt ameninţător : „gaz“. i

Gazul era pe atunci o noutate, oamenilor le era frică, nu ştiau cum să-l întrebuinţeze.

-Odăile erau mobilate amestecat. Găsim multă mobilă vieneză,

elegantă. Sus, în salon, era parchetaşi un pian de
marcă scumpă. Tatiana Lvovna se ocupa cu pictura. Apar

tablouri şi bustul de ghips al lui Antinous. Deşi la intrare te întîmpina un lacheu cu mănuşi albe, pentru Moscova

acelor ani casa din Hamovniki nu excela prin bogăţie.

Alături de odăiţele lui Tolstoi erau camerele servitorilor şi cămara.

Nici urmă din acel lux de care se învinuia mereu scriitorul. Aici, în aceste odăi, într-o casă din vechea Moscovă, Tolstoi a creat noi opere şi a făurit o nouă religie.

S-au păstrat multe amintiri despre modul de viaţă al lui Lev Nikolaevici în Fundacul Hamovniki. în anii aceia mulţi la număr Lev Nikolaevici a trăit intens. A scris, a lucrat şi fizic şi intelectual, s-a întîlnit cu mulţi oameni. Aducea apă pentru toată casa, spărgea lemne, făcea cizme. Fet l-a cam luat peste picior pentru aceasta şi cei doi buni prieteni de altădată s-au despărţit definitiv. Şi Korolenko a observat cu ironie că Tolstoi s-a apucat să coasă cizme şi să are pămîntul „atunci cînd alţii terminaseră de mult şi cu una-şi cu alta“.

„Alţii“ erau narodnici.

într-adevăr, Lev Nikolaevici s-a apucat să coasă cizme şi să are pămîntul cînd ei o terminaseră de mult. Dar angoasa lui exprima îngrijorarea generală : cum să trăieşti în această Rusie în care totul se răsturnase, cum să trăieşti ca să nu te simţi vinovat, ce să contrapuî violenţei ?

Lev Nikolaevici era de părere că în primul rînd trebuie să-ţi simplifici viaţa, să fii cît mai modest în cerinţele tale, să te serveşti singur, să-ţi faci totul singur. Nu îndrăznea să ceară familiei să-şi schimbe felul de viaţă... dealtfel e mai uşor să-ţi mături singur odaia decît să schimbi rîndu- ielile lumii.

Deocamdată Lev Nikolaevici făcea curat şi-şi schimba numai propria-i

cameră fără să se atingă de odăile copiilor,
dar descria cu atîta exactitate nedreptatea domnind în

lume şi cu atîta sinceritate lupta pentru propria sa schimbare, încît devenea un act de acuzare a întregii epoci.

In Rusia asuprită şi terorizată după 1881, Lev Nikolae- vici bătea la toate uşile spunînd„Treziţi-vă, arde casa, destinul dvs. este ameninţat, va veni răzbunarea. Alături de voi trăiesc atîţia nenorociţi şi voi sînteţi cei care le-aţi luat ultima bucată de pîine“.

Grădina din jurul casei nu putea fi loc de odihnă pentru Tolstoi. Casa era înconjurată de mici făbricuţe, una de ciorapi, alta de mătase, a treia de parfumuri, a patra de bere. Sirenele sunau insistent la cinci dimineaţa şi la opt, o pauză de o jumătate de oră. La ora 12 sirena suna pauza de prînz. La 8 seara — încheierea zilei de lucru.

Omul obişnuit de o viaţă să audă dimineaţa cîntatul cocoşilor asculta acum urletul sirenelor.

Sirena îl trezea dimineaţa. O auzea mai întîi alături, apoi veneau altele din depărtări. Dimineaţa pătrundea prin ferestruicile biroului, însoţită de cîntecul sirenelor ; soarele ocolea colţul casei şi lumina din partea cealaltă, stră- pungînd frunzişul .copacilor ; venea seara, cerul era roşu, sirenele urlau.

Nu-1 ajuta la nimic cusutul cizmelor şi căratul apei. Cărînd apa pe străzile Moscovei cotropită de iarnă, de la pompă sau chiar de la rîu, Tolstoi vedea în jur sărăcie, brutalitate, beţivi. Iar sirenele aminteau sorocul ispăşirii.

Ascultînd glasul sirenelor Lev Nikolaevici îşi zicea că orăşenii trebuie să se împrăştie, că trebuie să se pună capăt acestei producţii pe care el o socotea de lux. Admitea doar fabrica de bere pentru că berea ar fi putut elimina votca. Celelalte fabrici nu produceau, după părerea lui, decît obiecte de lux. El nu auzea sirenele uzinelor îndepărtate care turnau oţel, fabricau locomotive, şine.

Lev Nikolaevici ajunsese să se dezică chiar de *Arma* ***Karenina,*** de ***Război şi pace;*** renunţase să mai facă literatură. Scriitorul Boborîkin ne povesteşte : ,.Cinci mi-am exprimai: părerea de rău în ce priveşte această oprelişte, pe

care Lev Nikolaevici şi-a impus-o, el mi-a răspuns cam în felul următor:

— Ceea ce spui dumneata mi-aduce aminte de[1] următorul lueru. Nişte admiratori de altădată îi spun unei cuconiţe franţuzoaice ajunse,1a bătrîneţe : «Ce delicios cîntai dumneata şansonete, ridicîndu-ţi fustiţele»“.

Acum Lev Nikolaevici socotea că nu merită să-ţi pierzi vremea pentru a istorisi povestea de dragoste dintre Anna Karenina şi Vronski. Părea să fi uitat cu desăvîrşire că acest roman descria şi frămîntările sufleteşti ale lui Levin, discuţiile despre socialism, că el zugrăvea istoria Rusiei în care totul se schimbase şi nimic nu se putuse aşeza. '

Viaţa cotidiană a lui Tolstoi şi predica lui Tolstoi veneau în contradicţie una cu alta.

Jurnalele scriitorului vorbesc mereu de compromisuri. Calea de mijloc de care Tolstoi îi vorbea soţiei era calea compromisului.

în fiecare zi Lev Nikolaevici zugrăvea în scrierile sale neadevărul vieţii, pentru ca în fiecare zi el şi familia lui să aplice în practică acest neadevăr. Viaţa de moşier, ce-şi petrecea sezonul de iarnă la Moscova cu familia, venea în contradicţie cu predica lui Tolstoi.

'Ecoul conştiinţei lui Tolstoi proceda la o verificare a vieţii. Odăile erau mobilate nu numai cu obiecte modeste, ieftine, dar erau şi pline de remuşcări.

în casă erau nu numai odăi şi odăiţe, dar locuiau şi oameni mulţi şi diferiţi : un student, eleva unei şcoli de artă plastică, liceeni şi copii mici de tot.

Lui Tolstoi i-au murit în această casă doi băieţi : Alek- sei, în vîrstă

de cinci ani şi Ivan, în vîrstă de şapte ani.
Vanicika se născuse în această casă la 31 martie 1888. Jos,

într-o odaie se strînseseră copiii şi cîţiva prieteni ai familiei. Naşterea avea loc sus, în salon. Tolstoi coborî uşor

scara cu ochii plînşi, dar cu chipul iluminat de fericire şi spuse : „A fost cumplit“.

Apariţia acestui ultim copil a schimbat în multe privinţe viaţa lui Nikolaevici. Scriitorul avusese impresia că pe lume venise o fiinţă destinată să-i ducă la desăvîrşire opera, deşi pruncul nu dădea nici un fel de semne în acest sens. Casa a fost parcă întoarsă, s-a schimbat destinaţia odăilor. Tatiana Lvovna a trecut sus, iar în camera modestă, semănind a odaie de guvernantă, a trecut Maria Lvovna. Lev Nikolaevici şi-a păstrat biroul sus, dar de dormit, dormea acum jos.

Intr-o odaie de trecere, după un paravan, stăteau alături două paturi- acoperite cu cuverturi împletite de Sofia Andreevna. La fereastră o mobilă de strînsură, mai curînd modestă şi o foarte frumoasă măsuţă de lucru, cadoul vechi al Tatianei Ergolskaia făcut Sofiei Andreevna.

Alături, altă odaie destul de mare, dar sărăcăcios mobilată : un pat de copil şi patul dădacei. îmbrăcămintea acesteia atîrna pe perete. La fereastră o colivie de pasăre, o măsuţă destul de mizeră, cîteva scaune vieneze. în această odaie a trăit copilul care întrupa dragostea t'îrzie a Sofiei Andreevna şi a lui Lev Nikolaevici. Acest Ivan Lvovici Tolstoi urma să moştenească Iasnaia Poliana, căci în familia Tolstoi se păstra tradiţia ca moşia să aparţină mezinului. în virtutea acestei tradiţii ea trecuse şi în«stă- pînirea lui Lev Nikolaevici, fiul cel mai mic al lui Nikolai Ilici Tolstoi. Vania a fost un copil bolnăvicios. Era al 13-lea prunc pe care-1 născuse Sofia Andreevna. Părinţii erau bătrîni.

Moartea lui, la vîrsta de şapte ani, a fost o durere prea mare pentru Sofia Andreevna care a frînt-o pentru totdeauna. Cu greu şi-a dus ea viaţa în continuare, de fapt, nu a mai ştiut cum să trăiască.

Vania a murit de scarlatină în ziua de 25 februarie 1885, ta orele 11 seara. Moartea aceasta a legat din nou, pentru câtva timp, prin durere, pe cei doi soţi.

V. G. CERTKOV

în biografia lui Tolstoi, Pavel Biriukov ne povesteşte în amănunt cum a apărut V. G, Certkov în casa lui Lev Nikolaevici.

în cuvintele acestuia din urmă, pe care îe vom cita mai jos, ne atrage atenţia trufia calmă. Certkov insistă asupra dezvoltării sale spirituale independente. Cred că' are dreptate, cred că Tolstoi şi Certkov nu trebuie confundaţi între ei.

Pe cînd Biriukov a vrut să-l cunoască pe Lev Nikolaevici pentru că citise *Arma Karenina* şi *Război şi pace,* Certkov a venit în casa lui Tolstoi ca un reformator religios care intenţiona să încheie alianţă cu un alt reformator,

Iată ce ne spune Certkov însuşi

„Nu numai învierea mea spirituală, dar şi momentul principal al cotiturii din viaţa mea au avut loc înainte de a-1 fi cunoscut pe Lev Nikolaevici sau să fi citit vreuna din scrierile lui religioaşe. în 1879 mă hotărîsem să demisionez din grmată, dar cedînd rugăminţilor tatălui meu mi-am luat un concediu de 11 luni şi am plecat în Anglia. Anul 1880, iarăşi la insistenţele tatălui meu, l-am mai petrecut în armată şi, imediat după întîi martie, am plecat la moşia părintească în gubernia Voronej pentru a cunoaşte mai bine viaţa ţăranilor şi activitatea lor, a acestor ţărani care ne. hrănesc pe noi toţi. Am rămas la ţară cîţiva ani de-a rîndul,
făeînd rare vizite, părinţilor mei la Petersburg. în timpul acestor călătorii am auzit tot mai des că Tolstoi, autorul romanului *Război şi pace,* a început să predice idei întru

totul identice cu ale mele. Aceasta m-a determinat în mod firesc să încerc să-l cunosc personal, ceea ce am şi realizat la sfîrşitul anului 1885, cînd mă aflam în trecere prin Moscova...

Cînd i-am pus întrebarea mea obişnuită şi el drept răspuns a început să-mi citească din manuscrisul *în ce constă credinţa mea,* pasajele unde neagă categoric serviciul militar din punct de vedere creştinesc, am simţit o bucurie atît de mare, înţelegînd că în sfîrşit, s-a terminat cu singurătatea mea spirituală, încît cufundîndu-mă în propriile mele simţiri nu l-am mai putut urmări în lectura lui şi m-am dezmeticit numai atunci cînd, terminînd de citit ultimul rînd al cărţii, a rostit deosebit de clar cuvintele semnăturii : <<Lev Tolstoi».

După cîte 'ştiu, şi Tolstoi a găsit în mine primul său adept. E uşor de înţeles că în aceste condiţii comuniunea sufletească ce s-a stabilit între noi urma să aibă o deosebită semnificaţie pentru amîndoi. Pentru el în sensul că afla preţuire şi susţinere din partea altcuiva în ceea ce socotea a fi mai bun şi mai ales în viaţa sa, pentru mine, în- trucît aflasem în el un sprijin cum nu puteam găsi mai bun în dezvoltarea mea spirituală de mai tîrziu".

V. G. Certkov a devenit şeful acelei mişcări pe care o numim „tolstoism".

Părinţii lui Certkov făceau parte din înalta artistocră- ţie petersburgheză şi aveau relaţii cu palatul. Unul dintre membrii familiei, arheolog, istoric, colecţionase o bibliotecă remarcabilă care servise drept punct de plecare pentru apariţia revistei *Russkii arhiv.* Mama lui Certkov făcea parte din familia decembristului Cernîşev. Nefericită în viaţa .conjugală se pasionase pentru învăţătura evanghelistă şi devenise o adeptă înflăcărată a teoriilor lordului Redstock. în timpul vizitei acestuia la Petersbtirg ea îi făcuse cunoştinţă cu cumnatul său, V. A. Paşkov, colonel în- tr-un regiment de gardă, om cu o situaţie socială dintre cele mai strălucite, care a devenit întemeietorul organizaţiei ruseşti a evangheliştilor,

\

aşa numitei „paskovţî“.

Certkov crescuse într-o ambianţă cu interese religioase subliniate. Familia era bogată, aveau multe moşii, mulţi iobagi, între care se numărase cîndva şi bunicul lui A. P. Cehov. Ofiţer fiind, Vladimir Grigorievici Certkov a încercat să organizeze un fel de lecturi pentru ostaşii regimentului, dar superiorii s-au opus. Văzînd, între altele, tratamentul brutal la care erau supuşi bolnavii în spitalele militare, Certkov s-a hotărît să demisioneze din armată, ceea ce â şi făcut în 1379, după ce s-a terminat războiul cu turcii.

Certkov avea spirit organizatoric şi era un bun propagandist, deşi propaganda sa nu coincidea întru totul cu ideile lui TolstoL-

în doctrina sa. Lev Nikolaevici se referea mereu, ca ilustrare, la fapte din viaţa Rusiei. Spiritul său critic avea o rezonanţă propagandistică-foarte puternică. Tolstoi ataca toate rînduielile vieţii. Nu întîmplător în anii aceia se interesa mult de opera lui Herzen şi-l socotea cel mai talentat şi mai necesar scriitor din literatura rusă. Nu întîmplător îl sfătuia şi pe Certkov să folosească în timpul călătoriilor sale în străinătate experienţa de editor a lui Herzen. S-ar fi zis că forţa demascatoare'a lui Herzen reînviase în Tolstoi şi cuvîntul lui Tolstoi difuzat cu ajutorul manuscriselor sau al ediţiilor publicate în străinătate avea nu numai importanţa unei noi religii, dar şi o forţă profund demascatoare, susţinută de talentul literar al lui Lev Nikolaevici.

împreună cu Certkov a intrat în viaţa lui Tolstoi şi Pavel Biriukov, devenit unul din cei mai apropiaţi prieteni ai scriitorului şi primul lui biograf. Originar dintr-o faniilie de nobili din Kostroma, făcuse liceul militar de paji, apoi trecuse la Academia de marină. Decepţionat de

serviciul militar îşi dădu demisia din armată după exemplul lui Certkov ; îl găsim cîtva timp funcţionînd la Observatorul de fizică, pentru a deveni apoi, alături de Certkov, conducătorul editurii „Posrednik“. Exilat în 1897, a stat un timp în Anglia şi în Elveţia.

P. Biriukov era foarte iubit în familia lui Tolstoi, şi poreclit de toţi „Poşa“.

Certkov şi prietenul său, Biriukov, erau „tolstoişti“ de un tip nou, care au venit să înlocuiască pe cei mai bătrîni, provenind din organizaţiile narodniciste lichidate.

Ce l-a atras pe Tolstoi la Certkov ? De ce acorda el atîta importanţă prieteniei lui Vladimir Grigorievici şi colaborării cu acesta ?

Prin originea lor, Certkov şi Biriukov aparţineau aceleaşi lumi ca şi Tolstoi. La început, Certkov se bucurase şi el de simpatia familiei lui Tolstoi pentru că nu era dintre „cei de jos“. Siutaev şi Bondarev, pe care Tolştoi îi'socotea dascălii săi, erau oameni dintr-o lume străină.

Certkov lupta pentru'afirmarea-în viaţă a tolstoismu- lui. In anii de deznădejde prin care a trecut scriitorul, capacitatea de muncă aproape bolnăvicioasă a lui Certkov, simţul lui de rigoare, exactitatea europeană, obiectivitatea, produceau o impresie puternică asupra lui Lev Nikolae- vici, parcă îl subjugau chiar. Certkov a avut o deosebită importanţă pentru scriitor^ în ultimii cinci ani ai vieţii acestuia.

Dacă ar fi să discutăm relaţiile dintre Certkov şi Sofia Andreevna, trebuie să spunem că la început ele au fost pline de entuziasm din partea acesteia.

In iama anului 1885, Sofia Andreevna vine la Peters
burg pentru a se ocupa de publicarea volumului 12 din

Opere *complete.* Cenzura era cauza principală a îngrijorării. Graţie unei rude îndepărtate, Ekaterina Nikolaevna

Şostak, soţia lui-Tolstoi a avut prilejul s-o întîlnească pe împărăteasă : „Am fost foarte emoţionată, dar nu m-am pierdut cu firea“. Sofia Andreevna capătă tot mai mult prestigiu în proprii săi ochi.

Cu prilejul acestei vizite în capitală, soţia lui-Tolstoi l-a cunoscut şi pe Certkov : „Azi l-am întîlnit pe Certkov şi mîine seară va veni din nou. îmi place foarte mult, e atît de simplu, de deschis şi chiar vesel, cred“.

S-ar zice că e o idilă de familie.

în acelaşi an, în martie, Sofia Andreevna scria din Moscova soţului său plecat în Crimeea : „Am primit astăzi o scrisoare din cele mai amabile de la Certkov“.

Peste cîtva timp, toamna, Certkov face o vizită la Ias- naia Poliana şi produce aici o impresie plăcută asupra •tuturor, mai ales ca om de lume. Este primit cu braţele deschise. Certkov era însoţit de Biriukov. După plecarea lor, Tolstoi scrie : „Ieri au plecat numai Certkov şi Biriukov. Au fost aici trei zile... Vladimir Grigorievici mi-a fost de mare ajutor în relaţiile cu familia. A avut influenţă asupra grupului nostru feminin. Şi poate că această influenţă are să lase şi nişte urme. El m-a îndemnat să scriu pentru popor, teme sînt berechet. Nu ştiu pe care s-o aleg“.

La 19 august Tolstoi comunică soţiei sale : „Certkov şi Biriukov au rămas pînă seara tîrziu... L-am rugat să stea de vorbă cu tine în ce priveşte subscripţia şi să te ajute prin intermediul lui Sîtin, care se pricepe la toate acestea. Amîndoi sînt foarte drăguţi, am impresia că nu deranjează pe nimeni, sînt oameni atît de simpli“.

La 20 august Lev Nikolaevici revine vorbind despre succesul pe care Certkov l-a avut în familie : „Oaspeţii au

plecat. Certkov a avut succes şi influenţă asupra fetelor.

Ele au renunţat la rochiile cu turnură şi fac planuri frumoase".

Certkov avea obiceiul să dea şi lui Tolstoi unele sfaturi de ordin artistic. De pildă, el i-a sugerat să mai îm- blînzească finalul schiţei *Luminarea* eliminînd moartea vînzătorului. Cu tact, dar insistent, i-a recomandat să facă mai critică imaginea revoluţionarilor din *Învierea.* Lui îi aparţine iniţiativa postfeţei la *Sonata Kreutzer.*

Certkov a fost nu numai iniţiatorul editurii pentru popor „Posrednik", dar a vrut să creeze în jurul lui Tolstoi un fel de organizaţie, gîndindu-se la un moment dat chiar la un congres al tolstoiştilor : „Şi pe mine o să mă alegeţi general şi o să mai inventaţi şi nişte cocarde ?" a spus Tolstoi ironizînd iniţiativa.

Nu trebuie să trecem pe seama lui Certkov toate rătăcirile lui Tolstoi, totuşi el este vinovat de austeritatea *Povestirilor populare* şi de interdicţia pe care Tolstoi şi-a impus-o de a scrie opere literare propriu-zise.

în 1885, în perioada de intensă editare a „povestirilor populare" de către Certkov şi Sîtin, Lev Nikolaevici scria prietenului său L.D. Urusov că socoteşte talentul de a te exprima prin cuvinte „un talent închipuit". „Oamenii nu[11] au avut niciodată un atare talent. Aforismul diplomatului după care oamenilor li s-a dat cuvîntul pentru a-şi ascunde gîndurile nu este cîtuşi de puţin o glumă, ci un adevăr cumplit. Aş adăuga doar atît că oamenii recurg la cuvînt în acelaşi scop în care privighetoarea cîntă, pentru plăcerea de a îmbina sunete şi imagini formale, pentru plăcere proprie şi în nici un caz pentru a comunica nişte idei."

' în aceste păreri austeritatea lui Certkov luptă cu arta realistă a lui Tolstoi. Tolstoi năzuieşte să se exprime liniar, deschis, negînd arta ca

cercetare a vieţii, cu ajutorul relaţiilor reciproce dintre noţiuni.

Imaginea artistică realizată prin cuvinte creează un lanţ de asociaţii. Ea se foloseşte de-_experienţa general- umană şi prin aceasta într-o anumită măsură se autoveri-

fică. Poate aceasta explică parţial faptul că tragediile greceşti, poemele lui Dante, cîntecele populare ruseşti şi romanele lui Tolstoi nu şi-au pierdut din utilitatea lor pentru omenire.

Certkov avea nevoie însă numai de cuvinte directe, spuse fără ocol şi auster.

Aici aflăm poate într-o măsură explicaţia faptului că „povestirile pentru popor“ ale lui Tolstoi nu s-au bucurat în genere de succes la popor, lăsînd la o parte micile excepţii. în schimb, în romanul *Învierea,* în nuvela *'Hagi-Murad* scriitorul a revenit la „îmbinarea sunetelor şi a imaginilor formale“ şi a făcut-o nu numai pentru „plăcerea sa proprie“.

Trebuie respectată voinţa lui Tolstoi, care îl trata cu atîta deferenţă pe Certkov, dar lectura scrisorilor lui Certkov despre neîmpotrivirea la rău prin violenţă înseamnă un adevărat chin.

POVESTIRILE POPULARE

In timpul primei sale călătorii în străinătate Lev Niko- laevici a vizitat. în cîteva rînduri muzeul Luvru. La prima vizită a remarcat doar portretul lui Rembrandt şi nişte tablouri ale lui Murillo. A doua .zi, revenind în muzeu a notat : „Impresia e din ce în ce mai bună“. O altă vizită la Luvru a avut loc la sfîrşitul lunii martie.

Muzeul a rămas pentru totdeauna obiect de discuţie şi cercetare, a rămas pentru totdeauna în amintirea lui Lev Nikolaevici.

Vara la Lucerna, Tolstoi îşi descrie vecinii de masă, la hotel. între altele : „Nevasta artistului seamănă cu madona din Luvru, dar fără zîmbetul ei“.

Lev Nikolaevici neagă pe Rafael şi admite în schimb pictura populară.

B. N. Cicerin povesteşte că la Paris Tolstoi cumpărase nişte litografii ale unui oarecare Grenier, admirîndu-le cu mult entuziasm. La observaţia ironică a lui Cicerin, Tolstoi îi scrie : „Rafael cu formele lui ca nişte cartofi îmi repugnă, în timp ce desenele lui Grenier mă fac să simt o profundă emoţie. în consecinţă nu mă îndoiesc nici o clipă că Grenier e mai presus de Rafael“.

într-un articol din 1862—63 Lev Nikolaevici spune: „Şi în Europa şi la noi se scriu de mult cărţi în care poporul este învăţat cum să muncească şi cum să se comporte în chip smerit. Dar poporul citeşte ceea ce îi place şi. nu ceea ce vrem noi. El citeşte cărţile lui Dumas, *Vieţile sfinţilor, Paradisul pierdut,* călătoria lui Korobeinikov, povestea lui Eruslan, a Milordului Engle şi pe calea aceasta proprie îşi modelează idealurile morale“.

Lev Nikolaevici socotea că poporul este imobil şi în această stabilitate a sa afla un adevărat cod de moralitate şi norme de apreciere estetică.

Mult mai tîrziu, în 1883, îl vedem pe Lev Nikolaevici ţinînd un discurs despre ediţiile populare în casa lui Mitro- fan Pavlovici Şcepkin, publicist şi activist al zemstvelor. Mitrofan Pavlovici fusese organizatorul recensământului din 1882 la fcare participase şi Tolstoi, ceea ce-i dăduse prilejul să cunoască atît de multe lucruri din viaţă.

Cu Şcepkin era prieten şi Vladimir Nikolaevici Ma- kuiev, care înfiinţase în 1882 editura „Biblioteca populară“. în această societate mai aflăm şi pe profesorii N.I. Storojenko, A.N. Veselovski, I. Ianjul. în faţa lor a rostit Tolstoi un discurs interesant. Tolstoi a vorbit despre cărţile tipărite de biserică, lipsite de orice har şi interes, a afirmat că scriitorii sînt inculţi, că ştiu doar ceea ce. a inventat un grup restrîns de

oameni. Tolstoi socotea că

trebuie găsită hrana adevărată pentru popor : „Dacă o vom găsi, fiecare om flămînd o va cumpăra“. •

Planurile erau ample, urmau să se publice cărţi destinate unui public de milioane de oameni.

Ele trebuiau scrise special pentru popor, trebuiau să-i fie accesibile şi să aibă iz moralizator. Tolstoi nu se lămurise încă dacă e nevoie de un talent mare pentru a scrie simplu şi accesibil. Intr-o scrisoare către nişte domnişoare necunoscute din Tiflis, care-i ceruseră sfatul, el spunea că ar trebui să se adapteze cărţile utile pentru popor, să apară în noi redacţii literatura populară.

De pildă, Lev Nikolaevici ştia că fostul ţăran iobag Matvei Komarov scrisese pe timpul Ekaterinei : *Descrierea pe îndelete şi întocmai a vieţii, a faptelor şi a aventurilor ciudate ale hoţului şi tîlharului rus şi fostului agent de poliţie din Moscova Vanka Kain...* şi o carte *Povestire despre aventurile milorduhu englez Georg ;* autorul era larg cunoscut în masele populare, cărţile lui se bucurau de succes, deşi, după părerea lui Tolstoi, erau prost scrise şi imorale.

Lev Tolstoi a încercat să scoată din circulaţie asemenea cărţi, scriind povestiri originale, basme, întemeiate pe subiecte din *Vieţile sfinţilor.*

Certkov, care era un bun organizator, s-a gîndit să pună temeliile unei edituri şi prin aceasta şi-a cucerit pentru totdeauna simpatia lui Tolstoi.

Deşi editura lui Certkov „Posrednik“ a publicat şi ea o carte despre aventurile Milordului Georg, aceasta nu a reuşit să scoată din circulaţie povestirea lui Matvei Komarov. Cartea publicată de Certkov

era scrisă de un suflet plin de bune intenţii, dar nu avea atractivitatea celei a lui 'Komarov.

[1]‘ In total, Tolstoi a scris 22 de povestiri pentru popor, dintre care multe sînt prelucrări după *Vieţile sfinţilor.* Cea

mai interesantă dintre ele este *Povestep lui îvan prostul şi a celor doi fraţi ai săi Semion ostaşul şi Taras Burtă mare şi a surorii lor mute Malania, a bătrînului diavol şi a trei pui de diavol.*

Această poveste este pe de-a-ntregul inventată de Tolstoi. Ivan prostul este ţăranul, Semion ostaşul este ostaşul nobil, Taras Burtă mare este negustorul, iar bătrînul diavol foarte inteligent care încearcă să-l atragă pe Ivan în păcat, ar fi intelectualul.

Din folclor Tolstoi a preluat numai ideea celor trei fraţi şi simpatia faţă de mezin pe care toată lumea îl socoteşte un prost.

Tot lui Tolstoi îi aparţine şi povestirea *Luminarea',* care poartă următorul epigraf : „Aţi auzit că se spune ochi pentru ochi, dinte pentru dinte, iar eu vă zic vouă nu vă' împotriviţi la rău“.

După care urmează următorultexţ : „Cele ce vă povestesc s-au întîmplat pe vremea boierilor. Erau fel şi fel de boieri. Erau boieri care ţineau minte că vor muri, care se gîndeau la Dumnezeu şi aveau milă de oameni şi erau boieri mai răi decît cîinii. Dar nu existau stăpîni mai răi decît fostele slugi care din noroi s-au ridicat la boierie. Ei prigoneau cel mai rău poporul“.

Unul din aceştia a poruncit ţăranilor să are în ziua de Paşti. Ţăranii au încercat să se împotrivească. Printre ei era unul cu frica lui Dumnezeu, Piotr. Acesta a prins de coarnele plugului o luminare de 5 copeici şi s-a apucat să are. Şi oricît a sucit şi' a răsucit plugul, luminarea nu s-a stins. Ceilalţi ţărani îl blestemau mereu pe vătaf. Acesta nu s-a speriat de ameninţările lor, în schimb s-a minunat de întîmplareâ cu lumina tea. După *ce* a văzut, ou ochii lui cum ară Piotr cu luminarea aprinsă a plecat acasă întristat. Ajungînd acasă, a descălecat să deschidă poarta, a

încercat să încalece din nou, dar a căzut peste gard şi şi-a spintecat pîntecele după care a murit.

Tema povestirii este luată din folclor. Deşi în ansamblul ei i-a plăcut această povestire a trezit replica lui Cert- kov prin finalul său. într-o scrisoare către Tolstoi acesta a remarcat că acţiunea neagă epigraful, vătaful murind, se îndeplineşte blestemul ţăranilor răi. Certkov scria : „Această moarte îngrozitoare a vătafului exact după ce el şi-a dat seama de biruinţa binelui asupra răului şi s-ra recunoscut înfrînt... toate acestea mi-aduc aminte de istoria din Vechiul Testament despre prorocul care s-a răzbunat prin moarte asupra copiilor ce au rîs de el. Toţi cei care au citit această povestire dintre persoanele care ne împărtăşesc ideile sau numai ne simpatizează, toţi găsesc că este splendidă şi în formă şi în conţinut, dar că finalul strică totul... Nu ştiu ce atitudine o să aveţi faţă de propunerea mea... dar ar fi un semn de teamă şi lipsă de cinste din partea mea să nu Tac o încercare de a vă convinge să acceptaţi o mică modificare în final, care mie mi se pare foarte importantă în esenţă“.

Tolstoi îi răspunde la 11 noiembrie 1855 : „Am... început să scriu şi am scris alt sfîrşit. Dar nu se potriveşte şi nu poate să se potrivească. Toată povestioara este scrisă în ,Vederea unui final anume. Şi conţinutul şi forma sînt brutale, aşa am auzit-o în popor, aşa am înţeles-o şi altfel ea hu poate fi“.

Tolstoi n-a fost de acord cu Certkov, totuşi a ascultat de sfatul lui. A transformat povestirea şi în noul final vătaful se căieşte. De aci şi noua denumire „luminarea sau cum a reuşit un ţăran bun să schimbe un vătaf rău“.

Deşi povestirea a fost astfel publicată în 1886, peste cîţiva ani,‘ în volumul 12 al *Operelor,* Tolstoi reia vechiul titlu *Luminarea* şi revine la vechiul final.

Viziunea despre lume pe care o afirmă Tolstoi în *Povestirile populare,* **deşi organică pentru el, este greşită. Geniul şi sinceritatea nu reuşeau să-l salveze pe Tolstoi de compromisuri şi contradicţii.**

Tolstoi era un admirator al lui Homer, Herodot, Vol- taiye, Rousseau, Sterne, Puşkin, Tiutcev, Lermontov, Cehov şi al multor altor scriitori, cînd acceptîndu-i, cînd respin- gîndu-i. Iar el însuşi a încercat să creeze, într-un- timp record, o artă nouă. Respingea toată istoria artelor, căutînd să-i dea altă dezlegare bazată pe religie.

Greşe'ala lui Tolstoi consta în aceea că el socotea că poporul ar avea nevoie de un lucru deosebit de simplu,-primitiv, accesibil şi deci Homer nu e pentru popor ci numai pentru el, pentru Tolstoi şi Tolstoi însuşi nu e pentru popor cu'excepţia *Povestirilor populare,* **a** *Prizonierului din Cau-* **c***az* **şi** *Abecedarului.*

DESPRE IUBIRE ŞI MOARTEA IUBIRII

Mulţi cred că *Sonata Kreutzer* **descrie o întîmplare petrecută la Iasnaia Poliana şi'la Moscova, istoria relaţiilor dintre Sofia Andreevna şi un cunoscut muzician rus, compozitor şi muzicolog, Serghei Ivanovici Taneev, care ar fi trezit gelozia lui Tolstoi.**

Pentru a lămuri relaţia dintre biografia scriitorului şi opera sa ne vom opri asupra acestei întîmplărl din casa familiei Tolstoi.

După 1890 Serghei Ivanovici Taneev devine un vizitator asiduu în casă din Fundacul Hamovniki, dar un vizitator oarecare, între mulţi alţii. în **"primăvara lui** 1895, **intenţionind să-şi petreacă vacanţa undeva lingă Tuia, Taneev închiriază o căsuţă în incinta conacului de la Iasnaia Poliana. Aici locuieşte cu dădaca lui şi cu elevul său,**

Iuri Pomerantev, scrie lucrări de teoria muzicii, cântă la v pian, se scaldă, se plimbă cu tineretul, joacă tenis, joacă şah cu Lev Nikolaevici. Din însemnările lui zilnice vedem că nu era cîtuşi de puţin preocupat de femei.

La data aceea Sofia Andreevna încerca o mare durere, legată de moartea fiului său Vania. încerca să afle consolare în muzică, se-ducea la concerte, îl asculta pe Serghei Ivanovici cîntînd la Iasnaia Poliana şi pînă la urmă a transferat asupra compozitorului şi dragostea sa pentru muzică şi toată disperarea sa.

în 1904 Sofia Andreevna îi scrie lui Taneev o scrisoare în care îi mărturiseşte dragostea sa. Compozitorul, distruge scrisoarea.

Lev Nikolaevici nu-1 prea agrea pe Taneev, socotind că în casa lor el joacă rolul unui copil răsfăţat.

Sonata Kreutzer este legată de problema iubirii şi a căsătoriei, de problema locului ce revine artei în societatea vremii, dar nu se referă la vreun fapt anume din biografia lui Tolstoi.

Dealtfel, necredinţa soţiei, ideea că această necredinţă trebuie pedepsită prin moarte sînt mai vechi în opera lui Tolstoi, există printre altele şi în ciornele la *Anna Karenina.*

Conflictul din *Sonata Kreutzer* nu se bizuie de fapt pe gelozie. E vorba de neînţelegere şi de veşnică rivalitate. Bărbatul spune că la expoziţie un cîine a căpătat medalia de aur, nevasta îl corectează că a luat diplomă de merit.

Şi chiar dacă nu e cîinele1lor, pînă la urmă^ajung să se certe.

Certurile pornesc de la faptul că soţul socoteşte că ^oţia trebuie

să-l asculte, iar soţia se apără, ba făcîndu-i şicane, ba înşelîndu-1.

Sofia Andreevna începuse să îmbătrânească. Viața pe care o ducea era grea. Ziua întreagă **se** ocupa de gospodărie, **controla listele de bucate pe care** i le prezenta bătrînul

bucătar, meniu după meniu, supă după supă, socoteală după socoteală.

E adevărat, mai veneau şi alte foi de hîrtie : manuscrisele lui Tolstoi ; foi măreţe, inaccesibile, "care se repetau, care se schimbau şi care evadau undeva în necunoscut. Acum, aceste manuscrise nu-i mai făceau plăcere uneori chiar refuza să le copieze, pentru că ele criticau guvernul şi biserica ortodoxă.

Mai erau poeziile lui Fet, cinci-şase, şi mai era dragostea brutală, ţărănească, neobosită, neînţeleasă, profundă — dragostea lui Tolstoi.

Erau odăile din casa de la Moscova şi primăvara la Ias- naia Poliana. Sofiei Andreevna nu-i plăceau nici satul, nici primăvara. Mai erau şi bucuriile legate de copii. Copiii erau diferiţi, se năşteau, trebuia să-i alăpteze. Copiii creşteau, învăţau; se purtau uneori arogant..

Durerile sale; Lev Nikolaevici le vărsa în torentul scrisului şi durerea pleca undeva în lumea largă. Cînd suferea, Lev Nikolaevici‘umbla prin pădure, călărea calul, iute de picior.

Sofia Andreevna se frămînta de una singură.

După ce *Sonata Kreutzer a~* fost trasă la şapirograf, publicată şi scrisă şi postfaţa, la Iasnaia Poliana a apărut Taneev şi a stat aici doi ani (1895—1896).

Era acum rîndul lui Lev Nikolaevici să devină gelos. Sofia Andreevna nu se pricepea la muzică, dar muzica devenise pentru ea o pasiune care se identifica cu visul unei alte vieţi, unei vieţi independente, o viaţă numai a ei.

Astfel că *Sonata Kreutzer* riu poate fi reflectarea istoriei cu

Taneev, care s-a petrecut mai tîrziu. Iar alte motive de gelozie -Tolstoi nu avusese pe vremea cînd scria această nuvelă.

Sonata Kreutzer este un roman despre căsnicie, considerată ca o lipsă de libertate.

In septembrie 1889 Tolstoi notează această idee, care trece prin capul eroului său : „De douăzeci de ori i-am dorit moartea şi am visat să fiu liber".

Uciderea sofiei este realizarea năzuinţei de a te elibera, dezvăluind caracterul interior, criminal, al relaţiilor dintre soţ şi soţie.

Soţul şi soţia din nuvela *Moartea lui Ivan Ilici* **sînt doi oameni străini unul de altul. Pe patul de moarte, Ivan Ilici trezeşte compasiune numai în sufletul ţăranului Gherasim. După moartea lui Ivan Ilici, soţia lui discută calm despre pensie. Nu putem spune că e vinovată că l-ar fi trădat, dar este vinovată, dacă pot exista asemenea vinovăţii, de moartea iubirii.**

CUM S-A NĂSCUT O CARTE

In **afară de puterea capitalului, pe care Tolstoi şi-o reprezenta ca putere a banului, mâi era încă o putere pe care trebuia să o înfrîngă, puterea trupului, adică sentimentele de dragoste, de gelozie. Au trecut ani pînă să abordeze această temă.**

în 1888, Lev Nikolaevici ascultă în casa de la Moscova sonata închinata lui Kreutzer de Beethoven, în executarea violonistului I. Liassotta, acompaniat la pian de Serghei Lvovici Tolstoi.

Printre musafirii din seara aceea se afla pictorul Repiri şi actorul Andreev-Burlak. Au hotărît toţi trei să redea, fiecare cu mijloacele artistice de care dispuneau, impresia produsă de această sonată. Repin n-a făcut nimic. Andreev- Burlak a murit în mai 1888, iar Lev Nikolaevici s-a apucat să scrie *Sonata Kreutzer,*

în ediţia jubiliară de opere ciorna are 17 pagini, deci poate fi recitată de un actor fără să facă pauză.

Forma definitivă a scrierii este cea de monolog cu cî- teva replici insignifiante ale interlocutorilor. Eroul vorbeşte despre gelozie ; la început Pozdnîşev pare să povestească despre o terţă persoană, pentru, a recunoaşte apoi că el este cel care şi-a ucis soţia. La început romanul nu avea acea amplă perspectivă de generalizare pe care o întîlnim in redactările finale. Vinovat era bărbatul care se însura pentru ca acasă „în loc de praf şi plictiseală să fie graţie, eleganţă, frumuseţe, plăcere“.

Sejintîmplă însă altceva : „Se întîmplă aşa cum se în- tîmpla de obicei. Să zicem că v-aţi face rost de un fotoliu confortabil pe care l-aţi aşeza în faţa căminului ca să vă odihniţi şi deodată fotoliul s-ar răsturna cu picioarele în sus şi ar cere să se odihnească sau să se joace. V-aţi mira cum se pbate ca un fotoliu să ceară ceva pentru el. E doar foto liu ! L-aţi întoarce la loc, aţi vrea să vă aşezaţi pe el şi foto liul ar lua-o iar razna. Aşa se întîmplă şi în viaţă şi atunci încep certurile, neînţelegerile“.

Pînă la urmă femeia se îndrăgosteşte de un altul şi e plină de fericirea de a iubi : soţul o ucide cu un pumnal ; înainte de a muri, nevasta îi cere iertare. Şi monologul se încheie astfel : „Numai pe patul de moarte am înţeles cît o iubesc. Atunci am iubit-o, doamne, cît am mai iubit-o !“ Şi eroul se pomi să plîngă.

— „Nu e vinovată ea. De-ar fi fost în viaţă, nu i-aş fi iubit trupul şi chipul, ci pe ea, şi aş fi iertat totul. Dealtfel, dacă aş fi iubit-o, nici n-ar fi iost nevoie s-o iert.“

Căutînd să pătrundă în labirintul relaţiilor umane, Tolstoi vede de obicei ceea ce el socoteşte a fi păcat, interzis, viciu, şi în acelaşi timp ţine puternic de firea umană şi este justificat. Lucrul se vede clar în romanul *Învierea.*

Dintre toate cărţile pe care Tolstoi le-a scris despre dragoste sau despre ceea ce oamenii denumesc astfel, cea mai sumbră este *Sonata Kreutzer.* In această istorie, plină

de poezie este denumirea cărţii, ca şi ideea că muzica poate trezi în sufletul omului sentimente altădată înăbuşite. Dar pasiunea stîrnită de muzică este respingătoare, iar muzica devine criminală pentru că împinge omul să săvîrşească lucruri pe care nu are dreptul să le facă.

Aşadar, nu ne trebuie muzica. Marşul de care vorbeşte Pozdnîşev trezeşte dorinţa de a merge în sunetul lui pe cînd muzica lui Beethoven trezeşte dorinţi de altă natură, foarte complicate. Muzica dezlănţuie pasiuni, patimi şi de aceea trebuie eliminată. Pe de altă parte Lev Nikolaevici iubea profund muzica şi nu putea trăi fără ea.

Am spune că intr-un fel era gelos pe muzică, pe poezie, în comparaţie cu proza căsniciei.

Sonata Kreutzer **nu e numai istoria unei gelozii, dar şi istoria căsniciei burgheze. La un moment dat Lev Nikolaevici vroise să rescrie romanul. Varianta în care nu mai era vorba de gelozie nu s-a păstrat, dar a existat încercarea de a rezolva conflictul fără a recurge la crimă.**

Isţoria elaborării' acestei scrieri este binecunoscută datorită cercetărilor făcute de N.K. Gudzi, care ne indica şi izvorul : la Odessa s-a spînzurat învăţătorul Zauze, după care soţia şi-a înjunghiat cei trei -copii şi s-a aruncat pe geam de la etajul patru. Lev Tolstoi cunoştea întîmplarea din ziarul *Nedelia* **(17 septembrie 1889).**

în ziua de 4 iulie 1889 Lev Nikolaevici notase în jurnalul său : „Dimineaţa şi seara m-am gîndit mult la *Sonată Kreutzer.* **Sonia o transcrie, este foarte impresionată şi ieri noapte mi-a vorbit despre decepţia unei tinere femei, despre senzualitatea bărbaţilor, care la început nu poate fi decît respingătoare, despre absenţa dragostei faţă de copii“.**

Sofia Andreevna îi făcea adesea imputări lui Tolstoi că nu-şi iubeşte copiii, ceea ce. nu era adevărat.

In continuarea însemnării Tolstoi parcă se justifică în faţa tuturor soţiilor : „Sonia nu are dreptate, pentru că

vrea să se justifice, iar ca să poţi înţelege şi să spui adevărul trebuie să te căieşti. Acum îmi este foarte limpede drama romanului care mă stăpîneşte. El a educat în ea senzualitatea. Medicii i-au interzis să mai nască. Ea este bine hrănită, frumos îmbrăcată, de asemenea i se oferă toate tentaţiile artei. Cum să nu greşească ? Cum să nu cadă în păcat ? El trebuie să înţeleagă că el a adus-o aici, că a ucis-o încă înainte, cînd a început s-o urască, că el a căutat un prilej şi a fost bucuros să-l găsească.

Ieri nişte ţărani mi-au confirmat că *numai muierile* devin isterice, fetele nu. Aşadar, am dreptate, este un rezultat al exceselor sexuale".

Analizînd certurile dintre soţi, Tolstoi parcă reface însemnările din jurnalul său. La început femeia pare superioară bărbatului, pentru ca apoi el să treacă la atac. Fe- -meia este asuprită şi de aceea vrea să domine, ca să se răzbune de asuprire. Multă atenţie se acordă îmbracă-minţii. Tolstoi compară îmbrăcămintea doamnelor din înalta societate cu cea a prostituatelor.

A.A. Tolstaia, în amintirile sale,, vorbeşte despre popularitatea pe care au căpătat-o *Sonata Kreutzer* şi *Puterea întunericului* încă în manuscris, înainte de a fi fost tipărite. ,,Tlle erau copiate în sute şi mii de exemplare, treceau din mînă în mînă, se traduceau în toate limbile şi erau pretutindeni citite cu o mare pasiune, ai fi zis că oamenii, uitînd de toate grijile lor personale, trăiau numai cu literatura contelui Tolstoi..."

în timp' ce•'folstoî.lucra .la nuvela sa, Certkov care cunoştea reacţia publicului, venea tot timpul să dea sfaturi. Aceste sfaturi mergeau în profunzime j asuihîndu-şi parcă rolul de redactor, Certkov vroia să disjungă monologul de comentariu,, astfel ca sfaturile moralizatoare ale nuvelei să fie exprimate direct.

Discuţiile au cuprins şi sferele guvernamentale. Se spune că

Aleksandr al III-lea ar fi fost mulţumit de roman, împărăteasa dimpotrivă, şocată.

I. G. Oksman a descoperit într-o arhivă o scrisoare a Iui Pobodenostev din 26 februarie 1890 despre *Sonata Kreutzer :* „...am citit la început primele două caiete şi mi s-a făcut scîrbă, soţul mi s-a părut un cîine. Am mai ci- tit-o din nou şi ideile au început să se clarifice. Am citit-o în trei reprize şi am căzut pe gînduri...

Da, trebuie să recunosc că tot ce este scris aici e adevărat. Deşi scriitorul vorbeşte în numele unui om bolnav, enervat, plin de ură, toată lumea îşi dă seama că ideile aparţin autorului. Totul, de la început pînă la sfîrşit, e numai negaţie. Aproape că nu apare idealul pozitiv al autorului, deşi pe alocuri sînt unele sclipiri ale lui...

Este o operă viguroasă şi dacă stau să mă gîndesc de e cazul să o interzicem în numele *moralităţii,* nu mă simt în stare să răspund da, căci glasul tuturor oamenilor, cărora le este scump idealul, după ce vor fi citit în mod ilegal lucrarea vor rosti : «Dar acesta este adevărul...«-“

Scriitorul se îndoieşte, nu ştie dacă trădarea a avut loc cu adevărat. Ba e vinovată femeia, ba e de vină gelozia băr- ' băţului. Cartea este străbătută de toată deznădejdea. în ea îşi află expresia cele mai amare gînduri ale scriitorului, notate în jurnal : „Pe femeie o jigneşte senzualitatea. Ea ne plăteşte cu aceeaşi monedă şi de aici puterea ei.

Cînd era gravidă, îi chinuiam nervii, tentativele de gelozie ; cînd nu alăpta am încercat s-o ucid“.

Există opt variante ale acestui roman, el a fost citit de mulţi în manuscris, a fost discutat şi de fiicele lui Tolstoi.

Nu trebuie să ne mirăm că în anii cînd Lev Nikolaeviei Tolstoi scria *Sonata Kreutzer,* fiind stăpînit de convingeri religioase şi crezînd că omul trebuie să aibă o singură nevastă, prima femeie cu care avea relaţii urmând să devină soţia sa, el era totodată un soţ împărtăşind ideea de posesiune. Să ne adiicem aminte de' Tabla celor 10 legi a lui Moise care i se păreau lui Tolstoi atît de simple, mai ales în partea lor negativă, acolo unde ni se spune ce nu trebuie să facem. „Să nu doreşti casa aproapelui tău, să nu doreşti nevasta aproapelui tău, nici robul, nici roaba lui, nici boul, nici asinul, nimic din cele ce sînt ale aproapelui tău, să nu doreşti.“ Nevasta este citată între „casă“ şi „rob“, dar înaintea vitelor. Porunca ne spune că proprietatea nu trebuie încălcată. Pe vremea cînd scrisese *Cazacii* şi *Idila* Tolstoi se simţise mai liber şi trăise mai uşor.

TOLSTOI CAUTA SPRIJIN LA HERZEN

Tolstoi nu prea ştia cum trebuie să se comporte în anii aceia de reacţiune. Continua să scrie, continua să răspundă la scrisori, dar acestea erau din ce în ce mai neinteresante, după cum şi răspunsurile lui Tolstoi deveneau tot mai şablonarde.

Totuşi Lev Nikolaevici găsea adeseori puterea de a-1 continua şi întări pe Herzen, mergînd pe linia dărîmării autocraţiei, dezvăluind cu mînie şi aprigă ironie caracterul ilegal, întîmplător a ceea ce ne este impus prin jurămînt de către autorităţile de stat.

Tolstoi revine de multe ori la Herzen.

în ziua de 13 februarie 1888 LeV Nikolaevici scrie pictorului N, N. Ghe : „în vremea din urmă îl citesc mereu pe Herzen şi mi-aduc aminte adesea de dumneata. Ce scriitor extraordinar ! Viaţa Rusiei în

ultimii 20 de ani ar fi fost alta dacă acest scriitor nu ar fi rămas necunoscut tinerei

generaţii. Din păcate, din trupul societăţii ruseşti s-a smuls în mod samavolnic un organ foarte important".

Tolstoi îşi manifesta simpatia pentru Herzen, pornind de la propriile sale idei despre ţărănimea patriarhală.

După părerea lui Tolstoi importanţa lui Herzen consta în aceea că el a luptat „împotriva teoriilor revoluţionare apusene". E, bineînţeles, o interpretare specific tolstoiană. Lev Nikolaevici voia să facă din Herzen un tovarăş de drum. In această perioadă tîrzie, a creaţiei sale, Tolstoi împrumută de la Herzen unele procedee ale metodei sale artistice, face apel la publicistică şi-J. continuă pe Herzen prin ascuţişul critic al operelor sale.

Tolstoi învaţă de la Herzan cum să lupte împotriva autocraţiei, şi a violenţei.

Uneori îl urmează foarte clar pe Herzen.

Lui Lev Tolstoi îi aparţine articolul intitulat iniţial *Gingis-Han şi telegraful* **(ulterior apărut sub titlul** *E timpul să înţelegem).* **Prima denumire a fost luată dintr-o scrisoare a lui Herzen către împăratul Aleksandr al II-lea, tipărită în 1357 în revista** *Kolokol :* **„Dacă progresul nostru s-ar săvîrşi** *numai* **prin guvern, am oferi lumii un exemplu nemaivăzut de autocraţie înarmată cu toate armele, făurite de libertate... Este ca şi cînd ne-am imagina că Gingis-Han ar fi avut la dispoziţie telegrafe, vapoare, căi ferate, şi pe Carnot şi Monget în statul său major..."**

La ădînci bătrîneţe Lev Nikolaevici reia lecturile din Herzen. Citeşte *Kolokol* **şi admiră descrierea parăzii la care asistase Nikolai I.**

Herzen este nu numai recitit, dar înrîurirea sa se simte în articolele lui Tolstoi, în precizia amănuntului'artistic, în caracterul lui concret, în patosul publicistic şi în generalizările ample. ..-

în casa din Moscova, tăcută, cu un cat, şi în casa cu un cat de la Iasnaia Poliana, înconjurată de un parc liniştit, oamenii trăiau prost.

Articolul, devenit ulterior o carte întreagă, *Ce e de făcut ?* **poartă următorul epigraf : „Şi l-a întrebat poporul Ce e de făcut ? şi i-a răspuns Christos, cine are două haine să dea una celui sărac, cine are hrană să facă acelaşi lucru“.**

Aşa ceva nu se putea. Oamenii bogaţi pe care-i cunoştea Tolstoi păreau să aibă averi de neîmpărţit. Nu puteau da jumătate din uzină, jumătate din vapor, jumătate din cale ferată şi chiar hainele celor bogaţi erau în aşa fel cusute, încît nu se puteau împărţi în două.

în jurul lui Lev Nikolaevici se desfăşura o viaţă nouă despre care el ştia multe şi povestise multe, dar nu găsise posibilitatea de a publica aceste pagini.

Aleksandr Petrovici Ivanov l-a dus într-un azil de noapte, unde murise o spălătoreasă.

Cu ce forţă, neobişnuită pentru el, ă descris Tolstoi ceea ce a văzut :

„Plecînd am mai aruncat o privire către moartă. Morţii sînt întotdeauna frumoşi, dar această femeie era deosebit de frumoasă şi de emoţionantă în sicriu. Un chip alb, curat, cu ochii închişi, puţin bulbucaţi, cu pometţii traşi şi părul blond, moale, căzîndu-i peste fruntea înaltă. Chipul era obosit, dar blînd, nu trist, ci mai curînd mirat. Şi într-ade- văr, cum oamenii trăind nu ajung să vadă viaţa, după moarte ei se minunează de ea“.

Cît trăiesc oamenii nu ajung să vadă ce se petrece în **jurul lor. în camera lui Serghei, fiul mai mare al lui Lev Nikolaevici, lucrau două femei':**

„O femeie de vreo 30 de ani, slabă, galbenă, cu un aer îmbătrînit, făcea ceva repede, repede de tot, cu mîinile şi degetele deasupra mesei, tremurînd mereu nervos de parcă era cuprinsă de un acces. In faţa ei o fetiţă repeta aceleaşi gesturi cu acelaşi tremurat. Ai fi zis că ambele femei sînt bolnave de boala sfîntului Vitali. M-am apropiat să văd ce fac. Şi-au ridicat privirea spre mine, continuînd să lucreze tot atît de concentrat. în faţa lor era o grămadă de tutun. Ele făceau ţigări. Femeia terciuia tutunul în palme, umplea formele şi le zvîrlea fetiţei. Fetiţa rula hîrtia, punea tutunul, arunca o bucată şi lua alta. Totul se făcea cu o repeziciune şi o încordare care nu pot fj descrise".

• Cu banii tatălui său Serghei Lvovici le angajase pe aceste două fiinţe să-i facă ţigări, plăt'indu-le două ruble şi 50 de copeici pentru o mie de bucăţi. Băiatul trăia bine, cînta la pian, se scula la douăsprezece, fuma, în timp ce femeia şi fetiţa se transformaseră în nişte maşini de făcut ţigări.

Aşa îşi descria Lev Nikolaevici propria-i familie. Sofia Andreevna protesta că-i face de ruşine. Guvernul interzisese publicarea eseului care, poate, nu ar fi schimbat nimic, dar măcar i-ar fi învăţat pe cei în viaţă să se mire.

între timp Lev Nikolaevici lucra la nuvela *Moartea lui Ivan llici.*

Impulsul fusese dat de o întîmplare. Un magistrat-de la Tuia, cunoştinţă de a lui Tolstoi, murise de eancer.

De fapt, Lev Nikolaevici nu povesteşte moartea lui Ivan llici, el povesteşte viaţa lui Ivan llici. Nuvela începe cu vestea că a murit o cunoştinţă cu care ceilalţi eroi obişnuiau să joace cărţi. Ei merg să-l vadă pe mort acasă la el şi văd un chip frumos, plin de prestanţă, pe care citesc o imputare şi un fel de memento adresat celor în viaţă.

Ceea ce se poate numi atractivitate lipseşterin această nuvelă. Ştim dinainte că Ivan llici a murit. A murit înainte

ca noi să fi făcut cunoştinţă cu el. Şi nu atît spaima de moarte ni se relatează, cit mai ales spaima de viaţă. Ivan Iliei murise de fapt încă pe atunci, de cînd îşi aranja apartamentul, cumpăra mobilă şi se bucura că va avea o casă cum au toţi. Avea o fată pe care-voia s-o mărite, un fiu, elev de liceu, cu cearcăne la ochi a căror origine Ivan Iliei o cunoştea, o nevastă corpolentă, avea şi slugi. Dar viaţa acestui om era lipsită de sens şi prin lipsa ei de sens semăna cu viaţa din casa cu nr. 15 din Fundacul Hamovniki din Moscova.

Capitolul al II-lea al nuvelei începea aşa : „Istoria vieţii lui Ivan Iliei fusese din cele mai simple'şi mai obişnuite şi în acelaşi timp din cele,mai cumplite“. %.

Intr-adevăr, în acea vreme Lev Nikolaevici Tolstoi'scria despre lucruri simple, obişnuite şi cumplite. Şi în aceasta îşi vedea menirea principală.

In 1884 Sofia Andreevna povestea surorii sale într-o scrisoare > „Zilele acestea Liovocika ne-a citit un fragment dintr-o nuvelă pe care a scris-o. E puţin câni sumbru, dar e foarte bine... Titlul ei este *Moartea lui Ivan Iliei.“*

Nuvela a fost terminată în 1886.

Şi, bineînţeles, au început discuţiile, unde să publice noua scriere şi cum : gratis sau pe bani.

în familia lui: Tolstoi era un continuu război, o luptă surdă şi fără speranţă pentru ambele părţi.

Ceea ce în alte familii părea un lucru obişnuit, inevitabil, sau chiar de dorit; în casa lui Tolstoi era socotit de stăpînul ei fapt criminal. Intr-o lume de orbi acest stăpîn era singurul care vedea.

Lev Nikolaevici căuta să-şi înrîurească familia proce- dînd cu blîndeţe, căuta să-şi purifice inima, dar nu putea s-o facă. El credea

că poţi purifica viaţa unei singure familii sau a unei singure obşti ţărăneşti. Probabil că iluzia

31 — Lev Tolstoi era legată de imaginea vieţii la ţară, unde fiecare casă ţărănească putea trăi altădată' oarecum de una singură.

Mai tîrziu, tolstoiştii se adunau în obşti şi căutau să trăiască fără de păcat. Obştile acestea nu rezistau mai mult de doi-trei ani, pentru că nu puteau fi pilde de moralitate în mijlocul unei societăţi care nu-şi schimbase temeliile. Aceste comunităţi nu puteau ignora istoria şi Lev Niko- Jaevici o înţelegea uneori, de aceea scria discipolilor săi că nu trebuie să creeze „noi mănăstiri“. El spera că lumea se -va transforma, dan credea că această transformare va fi rezultatul faptului că el sau un alt dascăl vor reuşi să-i convingă pe toţi oamenii să facă bine.

Lev Nikoiaevici însuşi era conştient că victoria noului este o chestiune de ordin universal.

El vroia să transforme viaţa pe, calea convingerii şi în primul rînd voia să se schimbe el însuşi. D,upă ce se va fi schimbat pe el spera să-i schimbe şi pe alţii. Dar cum s-o facă ? Trebuia să-i înveţe pe oameni, să aibă discipoli, să publice cărţi. »

Lev Nikoiaevici a împrumutat de la A. N. Kalmîkova, o femeie inteligentă, cu relaţii, care lucra în sistemul de în- văţămînt public, manuscrisul *Dascălul grec Socrate*, care. era de fapt o biografie ’a lui Socrate. Kalmîkova era o femeie energică, vioaie care lucrase la Şcolile populare şi duminicale, la editura „Posrednik“, apoi, trecînd în tabăra marxiştilor, editase revistele *Nacialo* şi *Jîzni,* sprijinţşe publicarea în străinătate a ziarului *Islcra.* în 1900, exilată din Petersburg, plecase în străinătate, îl cunoscuse personal pe Vladimir Ilici Lenin şi apoi corespondase cu el.

Lev Nikoiaevici a apreciat cartea ei închinată lui Socrate şi a căutat s-o ajute să scrie. Aceasta l-a obligat să recitească o serie de lucrări de filozofie greacă, Multe pasaje

/

din manuscrisul Kalmîkovei au. fost rescrise de el complet, în primul rînd apare schimbată personalitatea lui Socrate.

'JEl devine mai democratic, e muncitor, cioplitor în piatră, (în realitate, Socrate fusese sculptor). La Tolstoi, Socrate luptă împotriva robiei, împotriva exploatării omului de către om.

In *Viaţa lui Socrate* Tolstoi introduce un capitol nou *Cum să trăieşti în familie.*

„Cînd Socrate a început să-şi mai lase munca de cioplitor în piatră şi să iasă în piaţă, să înveţe poporul, nevasta lui s-a supărat, zicîndu-i că va cîştiga puţin. Cînd a văzut însă că în jurul lui Socrate se strînge mult popor s«a consolat, spunîndu-şi : «Pentru învăţătură se plăteşte bine. Dascălii trăiesc în belşug. Aşa o să trăim şi noi». Dar Socrate îşi zicea altfel, el zicea : «Nu pot să iau bani pentru învăţătură. Eu îi învăţ pe oameni ceea ce-mi spune glasul divin, îi învăţ ■ce înseamnă dreptatea. Cum să iau bani pentru asta *?»* Şi cu toate că multă lume venea să-l asculte, Socrate nu lua bani de la nimeni. Iar pentru întreţinerea familiei cîştiga,' muncind, atît cît să ajungă pentru cele necesare. Nevestei lui Socrate i se părea însă şi greu şi ruşinos să trăiască în sărăcie. îi făcea dese imputări că nu ia bani pentru învăţătura pe care o predică. Ajungea să plîngă, să-l certe, să-l jignească. Nevasta lui Socrate, pe care o chema Xantipa, era o femeie impulsivă ; cînd se supăra rupea şi spărgea tot ce-i cădea sub mînă“.

Citim în aceste rînduri o mărturisire autobiografică. Lev Nikolaevici trăia din munca sa literară, operele beletristice, scrise înainte de 1881, aduceau bani, erau plătite, intrau în culegeri de *Opere complete ;* povestirile populare şi articolele publicate la „Posrednik“ -nu aduceau nici un fel de drepturi de autor.

Se contura cf'îisură în familie. Lupta se dădea mai ales în jurul noilor opere beletristice, întrucît povestirile populare erau mici ca întindere, iar publicistica nu aducea nici Un fel de venit. Oricît ar părea de ciudat, noile opere be-

/

tetristice -stîrheau cele mai puternice explozii de indignare y ţi duşmănie, mai precis faptul publicării lor.

Lev Nikolaevici nu era consecvent în exigenţele sale faţă de familie. Continuau să rămînă deschise probleme ca acestea : unde să trăiască familia ? din ce venituri ? ce să facă cu moşia ? unde să înveţe copiii ? Sofia Andreevna era eea care acţiona, Lev Nikolaevici doar o combătea, venea cu replici şi continua să stea la etaj. în jurnal însemnările sânt tot mai dese şi în ele îl vedem discutînd în contradictoriu cu soţia şi fiul mai mare, Senghei Lvovici, altfel un nobil instruit, bun, dar mediocru ca personalitate.
.

în ziua de 4/16 iunie, Tolstoi notează : „I-am spus lui Serioja ca toţi trebuie să purtăm povara vieţii, iar el, ca şi mulţi alţii, caută mereu să se eschiveze : «Am s-o port cînd ©r purta-o şi alţii». «Am s-o port cînd o fi nevoie». «Las’ că totul merge de la sine». Vrea să scape. El mi-a răspuns : «Nu văd pe cineva care să poarte această povară». Iar despre mine a spus că nici eu n-o port. Nu fac decît să vorbesc. Asta m-a jignit foarte tare. Am vrut să plec pe loc. Dar toate acestea sînt dovezi de slăbiciune. Nu pentru ©ameni, ci pentru Dumnezeu o fac. Fă cum ştii pentru tine şi nu pentru a dovedi. Dar mă doare cumplit şi dacă mă doare înseamnă qă eu şînt de vină. Teamă mi-e că sting un foc care s-a pornit, dar simt că balanţa s-a înclinat foarte tare. Şi într-adevăr, ce nevoie au de mine ? Ce nevoie au de toate chinurile mele ?“

Viaţa acasă nu mergea cum trebuie pentru că nu se luau nici un fel de hotărîri.-Lev Tolstoi încerca să-şi reeduce familia, îşi lua copiii să lucreze cu el, să vină în ajutorul ţăranilor. La început copiii o făceau fiindcă era o noutate, apoi se plictiseau şi *o* lăsau baltă,

Neînţelegerea reciprocă în familie creştea. Lev Nikolaevici îi dăduse Sofiei Andreevna o împuternicire totală în toate problemele gospodăreşti cu dreptul exclusiv de a-i

edita operele scrise pînă la 1881. Ea se socotea îndreptăţită să folosească aceste venituri pentru ea şi pentru familie. Moşiile dădeau un venit modest. Livada cu mere era arendată'şi nimeni n-avea dreptul să treacă'pe acolo, nu numai ţăranii, dar nici cei ai casei.

Banii trebuiau număraţi, ei erau socotiţi, împăturiţi, duşi la bancă şi depuşi să aducă dobîndă cît mai mare.

însträinarea de cei ai- casei creştea. Lev Nikolaevici nota : „Prea puţipă sare, drojdia nu fermentează. O simt mereu în ce o priveşte pe Maşa, care e de partea mea“.

Nici un fel de reţete, nici un fel de drojdie nu pot schimba omul de unul singur, fără să schimbe viaţa din jurul, lui. .

La 18 iunie 1884 Tolstoi scrie în jurnalul său că a fost la cosit apoi la scăldat : „Am revenit acasă vesel, bine dispus şi pe neaşteptate a început soţia să-mi facă imputări absurde cu privire la nişte cai de' care nu am nevoie, de care âş vrea să scap. Nu i-am răspuns nimic, dar am simţit o cumplită apăsare în suflet. "Am vrut să plec, să plec pentru totdeauna, dar gîndindu-mă că e gravidă m-am întors de la jumătatea drumului spre Tuia“.

Tolstoi s-a întors şi a găsit acasă în balcon doi bărbaţi bărboşi jucînd cărţi. Erau fiii maf mari, Serghei şi Ilia.

De ar fi fost ţărani la vîrsta aceasta ar fi avut familii şi de mult ar fi trebuit să se ocupe de treburile gospodăriei.

Disperat, Tolstoi a încercat să adoarmă, dar n-a putut. Pe la două şi ceva noaptea a venit nevasta şi l-a trezit': „Iartă-mă, simt durerile facerii, poate că am să mor“. S-a născut o fetiţă, Aleksandra, dar bucurie şi

fericire tot nu exista în familie.

Tolstoi scrie : ţ,De este vreo fiinţă care guvernează viaţa noastră, aş vrea să-i adresez o imputare : viaţa e mult prea grea şi fără de cruţare“.

Şi la 4 iulie Tolstoi se gîndeşte că suferă în zadar, că trebuie să plece de la conac şi totuşi nu pleacă. în noaptea de 11 spre 12 iulie notează „n-am dormit toată noaptea pînă la 5 dimineaţa de desperare“. Şi totuşi nici acum nu pleacă.

După această dată, Lev Nikolaevici a hotărît să-i dea soţiei sale împuternicirea de a conduce toate treburile gospodăreşti. Cu puţin înainte notase în jurnalul său : „Ruptura cu soţia este deplină“.

Sofia Andreevna nu ştia nimic din toate acestea, îşi închipuia că soţul ei se simte răii pentru că e deranjat la stomac din cauza regimului său alimentar vegetarian -şi- dădea dispoziţie bucătarului să bage pe ascuns în supa de legume un pic de zeamă de carne. îşi zicea că în felul acesta îi vine în ajutor.

Conflictele, scenele, aveau loc în faţa copiilor. Cei doi oameni încetaseră să se mai stăpînească.

Sofia Andreevna a plecat la Petersburg unde* a stat de vorbă cu Anna Grigorieva Dostoievskaia, văduva lui Fiodor Mihailovici. Aceasta i-a povesfit cît costă o ediţie, unde trebuie să cumpere hîptie, a învăţat-o cum să plătească mai puţin pentru locaţia la librărie şi i-a spus că în timp de doi ani a cîştigat 37 000 de ruble venit net. Pentru vremurile acelea erau bani foarte buni. Şi iată că în familia lui Tolstoi pătrunde dorinţa de a avea bani, puterea banului. Sofia Andreevna a organizat un birou, a dat anunţuri, a tipărit hîrtie cu „antetul“ editurii sale. Drept răspuns la anunţurile publicate în ziare au început .să vină bani prin poştă. Erau bani mulţi, bani care veneau mereu. Fiii au aflat acest lucru, au început

să ceară bani, să aibă tot felul de pretenţii noi.

Xantipa, de care Sofia Andreevna 'nu prea voia să-şi amintească, era o femeie rezervată care vedea de gospodărie, ţesea, împletea şi-şi hrănea soţul. Sofia Andreevna cosea şi ea pentru bărbat şi pentru, copii. în afară de aceasta se ocupa de treburile editoriale, făcea corecturi, calcula cheltuielile, alegea corpul de literă, coperta etc.

Conflictele dintre soţi continuau tot timpul;

în viaţă au loc uneori drame, parcă anume inventate. *Moartea lui Ivan llici* este povestea tristă a unui om care şi-a pierdut sufletul trăind ca toţi ceilalţi, prefăcîndu-se a fi fericit. în acelaşi timp e un manuscris, care poate fi pu blicat sau făcut cadou. Poate că în dorinţa de a atenua mesajul amar al nuvelei Lev Nikolaevici a făcut-o cadou Sofiei Andreevna de ziua ei de naştere. Ea avea obiceiul să spună că Se bucură foarte mult cînd Lev Nikolaevici scrie literatură. Şi de astă dată Sofia Andreevna s-a arătat a fi fericită. în. sfîrşit. Lev Nikolaevici se apucase iar de lucruri serioase ; manuscrisul avea o valoare apreciabilă în bani, el putea fi publicat ; dar dacă ar fi' apărut ,într-o revistă înainte de a fi inclus în culegerea de Opere, *complete* valoarea lui s-ar fi micşorat, Cînd altădată Lev Nikolaevici cedase nuvela *Stăpîn şi slugă* revistei *Severnîi vestnik,* Sofia Andreevna i-a făcut o scenă cumplită de gelozie. Acolo era redactor o femeie, Liubov Gurevici, dar Sofia Andreevna nu era geloasă pe această femeie, ci indignată de faptul că, zicea ea, sînt nedreptăţiţi copiii ei în favoarea altcuiva. Accesul de gelozie s-a manifestat prin aceea că a ieşit iarna, în frig, pe strada doar intr-un halat peste cămaşă, luînd nişte bani cu ea, a alergat cit a alergat pe stradă, s-a dus după aceea la gară şi în cele din urmă s-*> întors acasă, răcită.

Cînd se certa.cu Lev Nikolaevici, Sofia Andreevna avea obiceiul să iasă în grădină sau în stradă dezbrăcată ; străzile pe atunci erau liniştite, toată lumea o cunoştea pe contesă, se crea o impresie proastă. Aceste încercări de a influenţa conştiinţa lui Lev Nikolaevici, îl făceau să sufere

cumplit.

Sofia Ancfreevna era din acele femei isterice cărora în popor li se zice „strigătoare“ pentru că-şi „strigă“ în biserică, de faţă cu lumea întreagă, necazurile, supărările, ruşinea familiei, femei bolnave din cauza vieţii grele pe care au dus-o.

POSTFAȚA

în lumea în care trăia Tolstoi o căsnicie fericită era imposibilă, pentru că familia era legată de acel simţ de proprietate care, după părerea lui Tolstoi, distrugea puritatea tuturor relaţiilor omeneşti. Trebuie să spunem că scriitorul nici nu vedea în jurul său căsnicii fericite. Şi atunci Lev Nikolaevici, cu obişnuita şi incredibila lui consecvenţă, a scris o postfaţă la romanul *Sonata Kreutzer* în care declara că nu trebuie să mai existe căsnicie şi că celibatul este un ideal. Continuarea neamului omenesc se putea realiza numai încâlcind acest ideal.

în ziua de 9 noiembrie 1889 Lev Nikolaevici scrie în jurnalul său o însemnare în care stabileşte o legătură directă îptre căsnicie şi simţul de proprietate. Vinovat este bărbatul care domină economieeşte şi deci înrobeşte femeia. Ura şi condamnarea femeii este rezultatul faptului că ea îşi înşeală bărbatul.

Gelozia lui Pozdnîşev diferă din punct de vedere istoric de cea a lui Othello.

Pozdnîşev este un proprietar pentru care importantă nu este pierderea dragostei, ci furtul proprietăţii.

Postfaţa a fost scrisă cu greutate, cu efort, pe paragrafe „în primul rînd“, „în al doilea rînd“, „în al treilea rînd“ şi aşa pe cinci puncte.

Primul punct spune că relaţiile sexuale nu sînt necesare dimpotrivă, „abstinenţa este posibilă, ba chiar mai

puţin primejdioasă şi dăunătoare pentru sănătate, decît neabstinenţa“.

Punctul al doilea spune că dragostea trupească nu este „un lucru poetic care să înnobileze viaţa“.

Punctul al treilea spune că nu se pot folosi nici un fel de procedee anticoncepţionalei

Punctul al patrulea vorbeşte despre educarea copiilor, arătînd că o educaţie greşită trezeşte în ei senzualitatea.

Punctul al cincilea arată cît de greşit e să ridicăm 'tot ceea ce este legat de dragostea trupească „la rangul de scop poetic suprem al năzuinţelor umane, lucru dovedit de toată arta şi poezia societăţii noastre....“

în fond, toată postfaţa neagă poezia iubirii şi arta inspirată de acest sentiment.

în cele din urmă se afirmă că „nu este şi nu poate exista căsnicie în spirit creştin“,

Tolstoi spune că, în realitate, moralitatea este încălcată şi în afara căsniciei şi în căsnicie şi că aşa numita societate creştină este şi mai imorală decît cea necreştină.

Unica soluţie este castitatea. Nu trebuie să ne temem că în felul acesta se va termina speţa umană, întrucît idea-! Iul castităţii este de neatins.

Acest ideal trebuie dirijat, aşa cum dirijezi o busolă^

Oamenii căsătoriţi trebuie „să năzuiască împreună să se elibereze de tentaţie, să se purifice şi să pună capăt păcatului...“

Dacă N. Fiodorov spunea că idealul ştiinţei este să realizeze nu numai nemurirea omului, dar şi învierea strămoşilor, Lev Tolstoi socotea că idealul vieţii drepte este „o totală abstinenţă sexuală“. Această utopie, depăşind orice putere omenească, este înfăţişată în postfaţă în chip poetic : „Omului care înoată nu departe de ţărm puteai să-i spui orientează-te spre înălţimea aceea, spre turnul acela etc. Dar cînd înotătorii s-au depărtat de ţărm, le poţi servi drept îndrumar numai stelele îndepărtate de pe cer şi busola care arată direcţia. Şi una şi alta ne sînt date“.

Tolstoi nu accepta istoria. In faţa sărăciei şi a dezmăţului,

învirigînd lanţurile înrobitoare ale familiei, căutînd să fugă de el însuşi, el se îndrepta, îndrumat de stele, spre pustiul'desfiinţării totale.

Uneori ironia patronează destinul utopiilor. Postfaţa a fost publicată în volumul 13 al *Operelor complete,* împreună cu textul *Sonatei Kreutzer.* Sofia Andreevna a fost cea care s-a zbătut să capete aprobarea de a publica această postfaţă, Sofia Andreevna, cea atît de raţională, care apăra interesele pecuniare ale familiei Tolstoi.

POVESTEA DE DRAGOSTE A SOFIEI ANDREEVNA

Sofia Andreevna nu şi-a înşelat soţul. A fost doar setea romantică de dragoste îndreptată către un altul şi sentimentul de proprietate faţă de soţ.

Sofia Andreevna nu ştia că pe Taneev nu-1 interesau în genere femeile. Se vede că n-o ştia nici Tolstoi, care pe de o parte îl respecta pe Taneev, deşi nu-1 admira ca muzician, iar pe de altă parte îl dispreţuia, ca pe orice om de la oraş, fiind şi gelos pe soţia sa, pentru care-i era ruşine.

Sofia Andreevna nu înţelegea că Taneev n-o iubeşte. I se părea că lui Taneev îi e frică de Tolstoi sau că nu vrea s-o expună pe ea. Se ducea la toate concertele, căuta să şadă lingă Serghei Ivanovici, dar acesta o evita, fugea de lînga ea. Iar cînd Sofia Andreevna îi scria scrisori pline de indignare, Taneev îi răspundea că un muzician are dreptul să stea la concert în orice loc vrea.

Sofia Andreevna notează în jurnalul său că într-o zi o ţigancă i-a spus pe stradă : „Te iubeşte un blond, dar nu îndrăzneşte. Eşti cucoană cu nume, ai situaţie înaltă, eşti

cultă, inteligentă, iar el nu e din lumea ta... Dă-mi o rublă şi 60 de copeici să-ţi fac farmece... De-ţi fac farmece te va iubi ca bărbatul tău..."

Mare încîlceală şi multe contradicţii erau în visele Sofiei Andreevna. Visa o altă dragoste şi în acelaşi timp trăia din plin sentimentul de proprietate, socotind că fiecare păginuţă scrisă de Tolstoi aparţine familiei. Gelozia şi simţul de proprietate se aflau într-un permanent conflict.

Sofia Andreevna nu vroia să renunţe la visul său în legătură cu Taneev. S-a dus după el la Kiev, s-a întîlnit apoi cu sora sa Tania, au plecat ,1a conacul familiei Maslov, la Selişce. Regiunea era foarte frumoasă, păduri de molift şi stăjari, o apă prin apropiere. Aici îşi petrecea vacanţa Taneev, venit în vizită la familia Maslov. Intr-o seară, a cîntat Schubert, Haendel, a doua zi, au făcut o plimbare prin pădure şi au fotografiat-o pe Sofia Andreevna în. scorbura unui tei foarte bătrîn. Apoi Sofia Andreevna s-a întors la Moscova.

Lev Nikolaevici era furios la culme. A scris o scrisoare pe care a intitulat-o *Dialog*. Scrisoarea vroia s-o trimită Tatianei Andreevna, cumnatei sale : „Azi-noapte a avut loc o discuţie şi o scenă, care mi-au făcut mai mult rău decît ultima ei călătorie. Pentru a caracteriza.atmosfera am să-ţi spun că în noaptea respectivă mă întorsesem acasă după orele 11, fusesem să văd^N moşia Maşei la 18 kilometri depărtare. NU spun că mi-a fost greu, dimpotrivă, mi-a făcut plăcere, totuşi am obosit într-o oarecare măsură, călătorind aproape 40 de verste, fără^ă fi dormit toată ziua. Doar.am 70 de ani".

Lev Nikolaevici spera că totul are să se termine în coadă de peşte, aşa cum îl sfătuia Tatiana Andreevna, dar Sofia Andreevna a început ea discuţia.

„Ea : ...ai vorbit cu sora mea Tania ?

Eu : Da.

Ea : Ce ţi-a spus ?“

A urmat o lungă discuţie^pe care Lev Nikolaevici a notat-o în jurnalul său.- Sînt cinei pagini de dialog. Tolstoi îi cere socoteală, îi -face imputări pentru călătoria făcută, o . acuză ea e îndrăgostită. Sofia Andreevna se înfurie.

Discuţia s-a încheiat cu următoarea frază : „Eşti rău, eşti o fiară. *Am să iubesc oameni buni şi blinzi şi nu pe tine. Tu eşti o fiară“.*

Au urmat ameninţări : dacă Lev Nikolaevici dă 1# tipar *învierea,* Sofia Andreevna îşi va publica nuvelele.

După care a izbucnit un acces de isterie cu fraze pe care Tolstoi le. cunoştea foarte bine.

Trebuie să spunem că, de fapt, n-a fost nimic. Nici un fel de aventură extraconjugală. Â fost doar izbucnirea unei femei nemulţumite de viaţă, de relaţiile conjugale, a fost un vis amestecat cu ură.

„Dialogul“ de care am amintit mai înaintă- a nimerit în mîna Sofiei Andreevna. Ea s-a grăbit să dea **o** justificare în jurnalul său : „Nu mai mi-aduc aminte ce s-a în- tîmplat cu mine', dar totul s-a terminat printr-un fel de încremenire“. Apoi notează că a stat în pat o zi şi jumătate. Şi drept încheiere : „Mai adineaori am lovit măsuţa şi a căzut portretul lui Lev Nikolaevici. Tot aşa şi eu prin jurnalul meu de însemnări îl cobor de pe piedestalul pe care el toată viaţa a căutat cu mare trudă să şi-l ridice“.

Din păcate, Sofia Andreevna intenţiona să-şi publice jurnalul.

De fapt, Lev Nikolaevici îf era străin acestei femei care-1 putea iubirea să zicem aşa, în^reprize.

Intre, timp, **în** casă totul se năruia treptat. La ţară există case solide, dar fără ventilaţie la temelie. Apare o ciupercă specială care distruge lemnul şi zidurile se transformă în- **tr-un** fel de carapace plină de praf. Casa se poate prăbuşi **dintr-o** clipă **în** alta. Trebuie părăsită.

Lev Nikolaevici nu-şi putea părăsi viaţa de altădată, luînd nevasta cu el. El nu reuşise să schimbe nimic. Viaţa continua în vechiul ei făgaş. Sofia Andreevna edita cărţile, fiii cereau bani. Aveau nevoie tot mai mult şi mai mult de bani. Se simţeau independenţi şi voiau să ducă aceeaşi viaţă pe care o duceau cei din jurul lor. Băieţii jucau cărţi şi cumpărau cai de rasă.

LUPTĂ ÎMPOTRIVA BANULUI

Viaţa de la Iasnaia Poliana .se schimba. Satul sărăcea, se spulberau iluziile că şcoala sau predica ar putea crea o insuliţă de existenţă sătească patriarhală, măcar lingă Iasnaia Poliana pentru ca de aici să se extindă mai departe.

Viaţa părea să continue în vechiul ei făgaş, dar de fapt făgaşul era"altul.

Lev'Nikolaevici îşi editase şi înainte singur operele. Dar fără rezultate financiare importante. Cartea era predată editorilor în baza unor contracte oneroase, astfel că Lev Nikolaevici rămînea, într-un fel, mai curînd.. în¯ pierdere, între timp gloria lui Tolstoi crescuse, se schimbase piaţa cărţii, numărul de cititori sporise şi editarea operelor sale devenise o afacere rentabilă.

Sofia Andreevna credea că publicînd scrierile soţului său va reuşi să afle o posibilitate de a-şi manifesta energia, va spori bunăstarea familiei, şi-i va mulţumi pe toţi. Copiii se vor îmbogăţi, Lev Nikolaevici va putea să vină în ajutor săracilor, apoi, eliberat de o povară sufletească, se va apuca să scrie opere literare care vor fi editate fără de sfîrşit. Sofia Andreevna nu se prea pricepea la literatură. Cînd fiul ei, Lev Lvovici, şi-a publicat primele nuvele şi a căpătat drepturi de autor 20 de ruble şi 65 de copeici, ea s-a bucurat nu atît de succesul acestuia, cît mai ales-de

faptul că şi după moartea lui Lev Nikolaevici în familie vor rămîne inter-esele literare. Diferenţa de calitate dintre scrierile lui Lev Lvovici, mai mult decît mediocre, şi cele ale lui Lev Nikolaevici nu-i era prea clară. Dealtfel şi Sofia Andreevna însăşi ar fi dorit să scrie, să publice ; se socotea un talent, căruia nu i s-a dat posibilitatea de a se afirma. —

Acum era fericită dă-şi descoperise talentul de om de afaceri.

Dar Sofia Andreevna avea un concurent, editura „Posrednik“, unde iniţiativa aparţinea lui Certkov şi Bi- riukov. Operele lui Lev Nikolaevici, scrise după 1881, puteau fi tipărite de oricine, dar dreptul primei publicaţii îl avea editura „Posrednik“. Nu era o editură de tip co-mercial, totuşi Certkov îşi apăra dreptul la prima ediţie. Sofia Andreevna ar fi vrut să aibă acest privilegiu pentru *Opere complete.* La început conflictele nu erau acute, ulterior însă au devenit tragice. în jurul lui Tolstoi se porni lupta pentru bani.

între timp, el scrisese *Diavolul, Părintele Serghi, Bancnota falsă, Hagi-Murad* şi altele. Ele n-ar fi trebuit să vadă lumina soarelui, Lev Nikolaevici se temea de aceste scrieri. A hotărît să nu dea tiparului *Hagi-Murad* şi nu a terminat de scris *Nu există vinovat pe lume,* pentru că ar fi însemnat să dea dreptate revoluţionarilor şi să recunoască vina bogătaşilor şi mai ales pentru că paginile lui erau pagini de aur care stîrneau în sînul familiei lăcomie, eerturi cumplite, chinuri.

Toate acestea se vor isca însă mai tîrziu.

Deocamdată Sofia Andreevna era ocupată şi în casă era relativă linişte.

La început activitatea editorială a consolat-o pe Sofia Andreevna. E aproape de necrezut că o ediţie în 12 volume a avut ca unic redactor şi corector o femeie care în acelaşi timp conducea o imensă gospodărie,

era şi contabilul editurii şi centraliza şi abonamentele.

Sofia Andreevna lucra cu tragere de inimă. Mai tîrziu i-a scris uneia din fiicele sale că s-a cufundat în muncă cu aceeaşi desperare cu care ţăranii se scufundă în circiumă să uite de amar.

E greu şi parcă nici nu-ţi vine să povesteşti despre viaţa de familie a lui Tolstoi. Urmele durerilor încercate au rămas, Sofia Andreevna nota totul. Să nu credeţi însă că oamenii din jurul iui Lev Nikolaevici erau mai buni decît el ; nu, erau oameni fără conştiinţă, fără scrupule, în accepţiunea' directă a acestor cuvinte.

Nu e cazul să ne închipuim că editarea *Operelor contelui Lev Nikolaevici Tolstoi* a fost iniţiată fără voinţa lui. O ediţie cerea cheltuieli prealabile pentru hîrtie, zaţ etc. Lev Nikolaevici a ajutat-o pe Sofia Andreevna, a împrumutat bani de la Stahovici.

La început, Sofia Andreevna a publicat un tiraj de trei mii de exemplare ; imediat însă a trebuit să-l suplimenteze cu încă douăzeci de mii. Era limpede că în Rusia apăriise un cititor care manifesta un interes nou pentru Tolstoi.

Lev Tolstoi nu se amesteca în împărţirea banilor, rezultaţi din editarea cărţilor sale.

îi venea foarte greu, aproape imposibil, să se smulgă din făgaşul statornicit al vieţii.

Copiii creşteau, copii străini de părintele lor. Lev Nikolaevici socotea uneori, că vina o poartă Sofia Andreevna, pentru care schimbarea ce se petrecuse în sufletul lui era „nefirească, întâmplătoare, vremelnică, fantastică, unilaterală“.

într-o scrisoare de la sfîrşitul anului 1885, Sofia Andreevna povesteşte, surorii sale o scenă neaşteptată ce a avut loc la 18 decembrie. Lev Nikolaevici a plîns, a încercat să vorbească, s-o consoleze, nenorocirea părea venită pe neaşteptate şi o luase prin surprindere pe Sofia An- dreevna cufundată în muncă, mereu alergînd, foşnind din fustele, ei de mătase. „S-a petrecut o scenă cum au mai fost şi altele : Liovocika se afla într-o stare teribilă de nervi, într-o dispoziţie sumbră. Stăteam la masă, şi scriam, numai ce-1 văd că intră, îl privesc şi mă înspăimîntă expresia feţei sale. Pînă atunci totul fusese perfect, nu-mi spusese nici un cuvînt neplăcut, nimic absolut. Şi iată : «Am venit să-ţi spun că vreau să divorţez de tine, nu mai pot să trăiesc aşa, plec la Paris sau în America».“

Sofia Andreevna‘‘a început.să-şi facă bagajele, să plece' la soră-sa.

Lev Nikolaevici s-a pornit să plîngă.

Nu era nici prima nici ultima scenă de acest fel. Dar tocmai aici era grozăvia.

Lev Nikolaevici socotea că pentru rezolvarea problemelor -poarta se putea deschide „numai înăuntru“. Dar această poartă „înăuntru“ nu se putea deschide pentru că era închisă de raţionala Sofia Andreevna, care trăia ca toţi ceilalţi din jurul lui.

Tolstoi preţuia mult nuvela kii Cehov, *Draga de ea.* O femeie se căsătoreşte cu un impresar şi admiră operetele, apoi cu un vînzător de cherestea şi visează numai scînduri şi lemne, apoi devine amanta unui veterinar şi nu este preocupată decît de bolile animalelor ; în cele din urmă cînd s-a apucat să crească un copil nu mai făcea decît să se gîndească la lecţii şi raţiona ca un licean de clasa a treia.

Lev Nikolaevici socotea că Cehov, vrînd să înjosească femeia, de fapt a înălţât-o: Pentru Tolstoi „draga de ea“ este idealul de femeie.

Socotea că de vreme ce el începuse să se schimbe şi nevasta şi familia trebuiau să se schimbe odată cu el. în sufletul lui viaţa de altădată trăia ca un ecou. îi plăcea muzica, îi plăcea Iasnaia Poliana cu bătrînii săi copaci, îi plăcea- casa părintească. Toate acestea trăiau

în conştiinţa Iui, dar mai actuale,.mai apropiate îi erau altele : suferinţa şi distrugerea întregului fel de viaţă al ţărănimii patriarhale. Revoluţia rusă a schimbat conştiinţa lui Tolstoi, după cum a schimbat conştiinţa poporului. Ea a arătat scriitorului imposibilitatea compromisului.

Sofia Andreevna era un om obişnuit, dotat cu hun simţ, adică cu o sumă de prejudecăţi ale vremii sale. Viitorul nu exista pentru ea. Pentru ea conacul, titlurile nobiliare,' dreptul asupra pămîntului, asupra proprietăţii literare erau veşnice. De aceea condamna îndoielile în care se zbătea conştiinţa lui Tolstoi.

în aceeaşi casă locuiau alături oameni ale căror conştiinţe erau cu totul diferite. Sofia Andreevna împovărată de muncă se afla tot timpul în. situaţia unei vinovate. Era vinovată faţă de soţul ei, pentru că îi transforma ideile îife bani. Era vinovată faţă de copii, pentru că acestora tot timpul nu le ajungeaţi banii.

Faţă de căutările'soţului adoptase o atitudine calmă fără să le accepte însă. Iar el la rîndul lui îi nega munca, grijile în care se zbătea şi pe ea însăşi. Negarea era lipsită de consecvenţă.

Sofia Andreevna vedea în treburi importante mărunţişurile şi avea obiceiul să discute tocmai aceste flea_curi.

Lev Nikolaevici ar fi vrut ca întreaga familie să. muncească laolaltă cu ţăranii. Sofia Andreevna îi îngăduia să cosească,, iar fetelor să strîngă fîn, dar .le interzicea să care bălegarul.

în casă existau cîteva nivele de lipsă de înţelegere reciprocă. Fetele păreau să ţină partea tatălui, deşi o făceau îp chip diferit. Serghei Lvovici ducea o viaţă de funcţionar. Ilia Lvovici mergea zile de-a rîndul

la vînătoare sau se ţinea de chefuri. Andrei Lvovici chefuia şi se îndrăgostea mereu. Lev Lvovici era gelos pe gloria literară a tatălui său.

Lev Nikolaevici socotea că'mai îptîi trebuie‘schimbată conştiinţa şi apoi aceasta va schimba viaţa.

Cu ajutorul fiicelor sale se apucase să construiască izbe pentru ţărani.

Masa şi Tania frămîntau desculţe lutul. Izbele trebuiau să fie rezistente la foc, asemănătoare celor pe care le construia cu ajutorul iobagilor săi tânărul Nehliudov, eroul din *Dimineaţa unui moşier.* Pînă lş urmă însă, izba pe care a clădite-o Tolstoi personal a ars. Aşa cum spunea nebunul Blohin, care locuia la Iasnaia Poliana, munca aceasta, de fapt, era bună „ca să-ţi treacă vremea“.

ToÎstoi îşi-dădea seama că răul provine din faptul că un om asupreşte pe altul şi-l forţează să lucreze pentru el, ca să zicem aşa, îl „mănîncă“, dar nu reuşea să găsească o soluţie acestei-contradicţii.

Tragedia lui Tolstoi se'afirma chiar în casa lui. Putea să renunţe la avere, să împartă totul, să plece, să trăiască într-o izbă ţărănească, dar Tolstoi, oare -cunoştea bine nivelul de trai al satului, îşi dădea seama că renunţarea totală însemna să renunţe chiar şi la paie uscate pentru pat, căci sărăcia nu avea margini.

-Numai transformarea întregii vieţi putea fi o soluţie în această stare de totală nenorocire.

Deocamdată Tolstoi tfăia în compromisuri.

SOFIA ANDREEVNA ÎN AUDIENTA LA TARUL ALEKSANDR AL III-LEA

I

în martie 1891, Sofia Andreevna s-a dus la **Moscova** să intervină pentru editarea volumului 13 din *Opere complete,* care fusese interzis de cenzură. Mai întîi a trecut pe

Ia comitetul de cenzură ; Feoktistov a primit-o rece, şi din discuţie a rezultat că nici nu cunoştea sumarul volumului 13.

Apoi Sofia Andreevna s-a dus pe la Comitetul teatral să se ocupe le piesele lui Tolstoi. în'speţă, de *Roadele învăţăturii.* Cu insistenţa şi priceperea ei, Sofia Andreevna reuşi să obţină un rezultat pozitiv.

Lucrul principal care o interesa însă era audienţa la ţar. Aceasta întîrzia întrucît curtea se afla în doliu.

în ziua de 13 aprilie, Sofia Andreevna a aflat de la Stahovici că audienţa este fixată în palatul Anicikov la orele 11 şi jumătate.

Pe la 11 şi ceva contesa Tolstoi a sosit la palat într-o i rochie neagră, cu pălărie neagră de dantelă şi voal.

Pentru Sofia Andreevna această audienţă era punctul culminant al ascensiunii sale sociale. Iată portretul pe- care-1 face ţarului : „Foarte înalt de statură, mai curînd gras, dar voinic şi probabil puternic... Mi l-a amintit întru-[1] cîtva pe Vladimir Grigorievici Certkov, mai ales ca timbru al glasului 'şi manieră de a vorbi".

- Sofia Andreevna îşi pregătise dinainte discursul ce urma a-1 rosti. Un discurs' nu cine ştie ce filozofic, dar nu lipsit de vicleşug.

La data aceea Lev Nikolaevici se gîndea să scrie un nou roman, de amploare, în care să-şi afle întrupare vechile sale planuri : despre nişte ţărani mutaţi pe alte meleaguri, despre, un nobil surghiunit. Se apucase de *învierea.* în optimismul său naiv, Sofia Andreevna credea că această operă va satisface prin conţinutul ei pe împărat.

Sofia Andreevna avea o mentalitate de supusă devotată curţii imperiale. Să nu uităm că făcea parte din familia unui funcţionar ce-şi primise titlul de nobleţe datorită serviciilor aduse. în ultimii ani de

domnie ai ţarului Nikolai I, purtase împreună cu surorile sale o „haină patriotică“ cu-

sută dintr-un postav ordinar. Iar acum inima ei îmbrăcase o rochie patriotică.

Sofia Andreevna spuse ţarului : „Majestate, în ultima vreme am observat la soţul meu intenţia de a scrie în vechea lui manieră artistică. De curînd mi-a spus «m-am depărtat atît de mult de lucrările mele filozofico-religi- oase, încît pot scrie o operă beletristică şi în capul meu începe să se contureze ceva de genul lui ***Război şi pace*** ca formă şi dimensiune». Totuşi, prejudecăţile împotriva lui nu scad. Iată, volumul 13 a fost oprit de cenzură. Recent, e drept, s-a spus că poate fi publicat. Piesa ***Roadele învăţăturii*** a fost şi ea interzisă, pentru ca acum să fie jucată pe scena teatrelor imperiale. ***Sonata Kreutzer*** este interzisă...

La care ţarul mi-a replicat:

— Este scrisă în aşa fel încît dvs. nu aţi da-o copiilor dvs. s-o citească.

Eu i-am răspuns :

— Din păcate, forma acestei nuvele este exagerată, dar ideea de bază spune că idealul nu poate fi atins ; dacă idealul este castitatea absolută, atunci oamenii se vor mulţumi să fie puri în căsnicia lor".

Cei doi interlocutori căutau să se tragă pe sfoară unul pe celălalt.

Aleksandr al III-lea era ţar şi-şi cunoştea rolul ; nu uitase de asemenea că Tolstoi scrisese articolul *Nikolai Ciomagul,* care jignea memoria bunicului său şi-i submina tronul. Bineînţeles că Tolstoi era un adversar foarte puternic ; Aleksandr al III-lea ştia mai bine decît Sofia Andreevna ce reprezintă cu adevărat Lev Nikolaevici.

Contesa spuse : „Cît aş fi de fericită dacă s-ar putea ridica interdicţia privind publicarea ***Sonatei Kreutzer*** în ediţia de ***Opere complete.*** Ar fi o dovadă evidentă de ati-

tudine de simpatie faţă de Lev Nikolaevici, care l-ar putea stimula în munca lui“.

Ţarul răspunse mai blajin :

„— Da, în ediţia de *Opere complete* ar putea fi publicată. Ediţia n-o poate cumpăra oricine şi ea nu poate avea un tiraj mare.“

în continuare ţarul şi-a exprimat regretul că ,^Lev Ni- 'kolaevici s-a îndepărtat de biserică“. La care Sofia An- dreevna a răspuns^:

„Pot să vă asigur Majestate, că soţul meu nu predică niciodată nimic în public. Niciodată nu le-a vorbit ţăranilor şi nu numai că nu-şi răspândeşte manuscrisele, dar este adesea desperat cînd vede că o fac alţii.- Aşa, de pildă, un tî,năr a 'furat înti?-o zi un manuscris din servieta soţului meu, a copiat cîteva pagini din jurnalul lui şi după doi ani . a început să le litografieze şi să le difuzeze“.

„Ţarul s-a mirat şi şi-a exprimat indignarea.“ .

La întrebarea ţarului cară este atitudinea copiilor faţă de învăţătura lui Tolstoi, Sofia Andreevna a răspuns : „Faţă de regulile profund morale pe care le predică tatăl lor, copiii nu pot avea altă atitudine decît de respect. Eu însă socotesc necesar să le fac educaţia în spiritul religiei şi al bisericii ; aşa, de pildă, în august am fost la cuminecătură cu copiii, dar nu în sat, ci la Tuia, pentru că preoţii din-sat care ar fi trebuit să fie părinţii noştri spirituali au devenit nişte spioni, care au trimis o notă informativă mincinoasă împotriva noastră“.

/ Ţarul a răspuns : „Am auzit“.

„Apoi i-am povestit că fiul cel mare este funcţionar la zemstvă, cel de al doilea e căsătorit şi se ocupă de gospodărie, cel de-al treilea este student iar ceilalţi sînt încă acasă.“

II

Să vedem acum ce l-a putut determina pe ţar să acorde această audientă. Ţarul vedea în Sofia Andreevna un fel de reprezentant' al său în familia lui Tolstoi.

în ziua de 8 mai 1890, în ziarul *Novoe vremia* s-a publicat un extras din darea de seamă a oberprocurorului Sfîntului Sinod. Drept introducere era următorul text, care-i dădea un caracter de document oficial :

„în darea de seamă a oberprocurorului Sfîntului Sinod pe anul L887 întîlnim următoarele rînduri interesante cu privire la corîtele Lev Nikolaevici Tolstoi“.

Dăm documentul cu prescurtări :

„în anul 1887 contele Tolstoi a stat marea majoritate a timpului la Moscova şi nu la Iasnaia Poliana, ca în anii precedenţi, deci a avut mai puţin timp la dispoziţie decît altădată pentru -a-i înrîuri pejăranii din'Iasnaia Poliana. Dealtfel şi relaţiile .sale c.u aceşti ţărani s-au schimbat din multe puncte de vedere. E adevărat că a arat şi a cosit alături de ei, i-a ajutat pe cei săraci muncind pentru ei, de pildă, acoperindu-le casele cu paie, Teparîndu-le sobele. Făcea aceste munci cu preferinţă în zile de sărbătoare. Dar nu a mai avut posibilitatea să-i ajute pe ţărani cu bani, cu tot atâta' dărnicie ca altădată, întrucît fiii săi mai. mari au început a-i limita risipa, urmărindu-i şi pe ţăranii care atentau la averea lui, interzicîndu-le să jefuiască bunurile de la moşie...

în momentul de faţă, mijlocul principal de propagare a ideilor lui Tolstoi a rămas difuzarea gratuită către ţărani a broşurilor editate de binecunoscuta firmă «Posrednik».“

, Această ştire a trezit ripostă.

Serghei Lvovici Tolstoi ne povesteşte că Ilia şi Lev s-au gxndit să dea o dezminţire : „Eu însumi am alcătuit

atunci scrisoarea de mai jos şi m-am gîndit s-o public într-un ziar. Dar unde şi cum ? Zicîndu-mi că cel mai lesne mi-ar fi s-o public în *Novoe vremia* m-am dus la A. S. Suvorin. Acesta m-a, primit şi mi-a spus deschis ca ar publica-o cu plăcere, dacă nu i-ar fi frică pentru destinul ziarului său care avusese deja două avertismente.

— Dar, iată ce am să fac — mi-a spus Aleksei Serghe- evici. Am să-l întreb pe Konstantin Petrovici (Pobedonos- ţev) personal dacă are ceva împotriva dezminţirii Dvs.

Lăsînd lui Suvorin scrisoarea am plecat convins că nu va vedea lumina tiparului dar, spre marea mea mirare, a fost curînd după aceea publicată în *Novoe vremia.* Nu ştiu însă dacă A.S. Suvorin s-a adresat sau nu lui Pobedo- nosţeV."

Iată textul dezminţirii :

„Mult stimate d-le redactor ! In ziarul *Novoe vremia* din 8 mai. s-a dat un fragment din darea de seamă a ober- procurorului Sfîntului Sinod pe 1887... în care am citit, între altele, că Tolstoi «nu a mai avut posibilitatea să-i ajute pe ţărani cu bani cu tot atîta dărnicie ca altădată întrucît fiii săi mai mari au început a-i limita risipa, ur- mărindu-i şi pe ţăranii care atentau la averea lui, inter- zicîndu-le să jefuiască bunurile de pe moşie^.

Vom aminti că părintele nostru recunoaşte ca eficient doar ajutorul oferit prin muncă personală şi deci nu poate fi vorba de risipă... Fără să ne mai referim la alte acuzaţii, figprînd în. darea de seamă, noi, fiii cei mai mari ai con- i telui Lev Nikolaevici Tolstoi, socotim de datoria noastră să declarăm în presă că noi nu numai că nu ne-am permite niciodată să limităm risipa tatălui nostru, întrucît nu avem nici un drept s-o facem, dar am socoti lipsă de respect din partea noastră să ne amestecăm în faptele lui.

Nădăjduim că ziarele care au publicat extrase din raportul oberprocurorului nu vor refuza să tipărească scrisoarea de faţă. -

Primiţi asigurarea etc.

Fiii mai mari ai contelui L.N. Tolstoi
Serghei, Ilia şi Lev Tolstoi".

Darea de seamă avea un caracter de provocare. După legile existente în imperiul ţarist, un om risipitor putea fi luat de rude sub tutelă. Darea de seamă îndemna pe moştenitori la acţiune.

Ameninţarea era reală, atacul bine gîndit.

Guvernul vroia, probabil, să facă din familia lui Tolstoi un fel de paznic al scriitorului.

Fiii nu au răspuns la acest act-de provocare, -dar în dezminţirea lor se sublinia că filantropia lui Tolstoi se manifesta *prin muncă.* Prin aceasta ei limitau activitatea părintelui lor în ciuda declaraţiilor sincere de respect.

Dezminţirea venea ca un preambul la renunţarea lui Tolstoi la avere, j)oate chiar îl îndemna să treacă la fapte.

Darea de seamă a oberprocurorului mai conţine un fragment, pe care ziarul nu-1 publicase, dar pe care-1 cunoaştem din biografia scrisă de Pavel Biriukov.

„Răul pe care-1 face Lev Nikolaevici este paralizat de atmosfera loială din familie, pe care contesa o conduce în spiritul bisericii ortodoxe, împiedicîndu-1 pe Lev Nikolaevici' să-şi desfăşoare propaganda secretă." Aceste cuvinte nu au apărut în ziar, de aceea Sofia Andreevna nu a mai figurat în dezminţire.

Pentru guvern, Sofia Andreevna era nu numai o doamnă simpatică, dar şi un aliat posibil.

Sofia Andreevna nu dezminţea aceste speranţe.

III

Să ne întoarcem în sala de audienţă a împăratului. Discuţia se purta în termenii cei mai convenabili.

Ţarul a întrebat de sănătatea copiilor şi aflînd că cel mai mic are vărsat de vînt, a spus că nu e o boală periculoasă, cu condiţia să nu răcească.

La întrebarea ţarului despre *Sonata Kreutzer,* Sofia Andreevna a mai precizat că Tolstoi nu o rnai reface pentru că „s-a scîrbit de ea".

între altele, s-a mai pus problema înrîuririi puternice a lui Tolstoi asupra tineretului, la care Sofia Andreevna a răspuns :

„— E vorba mai ales de oameni care s-au aflat pe calea greşită a răului politic, iar Lev Nikolaevici i-a întors, la pămînt, la meîmpotrivirea la rău, la dragoste, deci, în ori'de caz, dacă au revenit la adevăr, cel puţin sînt de partea ordinii".   '

Sofia Andreevna l-a rugat chiar pe ţar să preia el cenzurarea scrierilor lui Tolstoi. Lipsa de precauţie a acestei femei putea să-l aducă pe Tolstoi în situaţia lui Puşkin, dar timpurile se schimbaseră şi lucrările lui Tolstoi nu-şi mai puteau afla locul în cancelaria personală a Majestăţii sale Imperiale. Totuşi Aleksandr al III-lea i-a spus cu bunăvoinţă :

Aş fi foarte bucuros ; trimiteţi-mi operele direct mie, am să le citesc.

După care a adăugat :

— Fiţi fără grijă, totul se va aranja."

După aceasta, ca o favoare deosebită, Sofia Andreevna a fost invitată să o vadă pe împărăteasă.

împărăteasa a fost descrisă de contesă cu evident talent literar : „împărăteasa mi-a

ieşit înainte, subţire, iute, cu pasul uşor. Are un ten foarte frumos, părul deosebit de bine aranjat, de parcă ar fi lipit cu clei, de o culoare castanie splendidă, o rochie neagră de stofă, talie foarte subţire, de' asemenea gîtul şi mîinile subţiri... Vorbeşte foarte tare şi are o voce guturală“. Discuţia a fost şi ea plină de simpatie. împărăteasa auzise deja că au fost cazuri cînd i s-au furat contelui Tolstoi manuscrise pentru a fi publicate fără voia lui.

Apoi au vorbit despre copii.

în ziua de 13 aprilie 1891 Tolstoi notează în jurnalul său : „Acum trei zile s-a întors Sonia. Mi-a fost lehamite să aud cum s-a gudurat pe lîjngă ţar şi i-a povestit că mi s-au furat manuscrisele. Nu m-am putut abţine, am vorbit brutal, însă pînă la urmă totul s-a aranjat“.

Sofia Andreevna a revenit încrezătoare în forţele sale, dar, probabil, audienţa a contribuit într-o bună măsură la ascuţirea conflictelor din familia Tolstoi.

ÎMPĂRŢIREA PĂMÎNTULUI. RENUNŢAREA LA PROPRIETATEA LITERARĂ

Situaţia lui Lev Nikolaevici era fără ieşire. Iasnaia Po- liana, moşia şi satul existau în conştiinţa lui şi în trecut şi în-prezent. Trecutul i se părea „uneori mai important, mai real — o- scria în însemnările sale ; amintirile purificau trecutul şi-i dădeau o aureolă poetică.

La sfîrşitul veacului satul însă nu mai era cel patriarhal. Satul se ruina. Ţăranii fuseseră eliberaţi din iobăgie în condiţii cumplite. Pămîntul ce le fusese împărţit fusese evaluat la un preţ mult superior celui real, mult superior celui pe care-1 puteau achita, lucrind ogorul. Pămîntul fusese împărţit în loturi astfel concepute, încît ţăranul să nu poată trăi fără boier.

Pămînturile unde s-ar fi putut refugia ţăranul erau inaccesibile pentru omul sărac,' fiind la distanţe de mii de verste, iar drumul ameninţa să fie drum de foame.

Lev Nikolaevici visa la trecut, credea în trecut, dar trăia în prezent. Refuza să accepte istoria, vedea lumea într-o stare imuabilă şi aceasta îl făcea nefericit. Vorbea la telefon, căpăta telegrame din lumea întreagă, la Moscova apăruse electricitatea, se cunoştea fotografia, se discuta despre aviaţie. Romanele ştiinţifico-fantastice deschideau perspective spre o lume pe care noi astăzi am lăsat-o în urmă. în' romanul lui Jules Verne cosmosul era străbătut de doi americani şi un francez.

Lev Nikolaevici mai citise şi altădată copiilor cărţile lui Jules Verne ca exerciţiu de limbă franceză şi făcuşe chiar ilustraţii la ele. . •

Viaţa lui Tolstoi se împărţea în ceea ce ar fi trebuit să fie şi în'ceea ce era de fapt.

Viaţa" se destrăma şi în acelaşi timp ea mergea înainte, în Rusia apăruse capitalismul, pe pare îl negau narodnicii, pe care îl nega şi Tolstoi, chiar dacă într-un alt mod, iar Lenin scria *Dezvoltarea capitalismului în Rusia,* pentru că îşi dădea seama că acest capitalism îşi făcuse apariţia, dar că el va trece.

Lumea gonea spre viitor, spre un viitor cosmic. Lev Nikolaevici vedea destrămarea vieţii, imoralitatea, mizeria şi, privind ziua de astăzi prin prisma trecutului, afirma că trecutul este viitorul. Spre deosebire de Anna Karenina, de Levin, de Aleksandra Andreevna Tolstaia, prietena veche a scriitorului şi doamnă de onoare a împăratului,'care priveau viaţa mijindu-şi ochii, Tolstoi o privea'Cu ochii deschişi : vedea clar, dureros de. clar. Vedea ticăloşia existenţei. ‘

Realismul lui era luciditatea ţăranului care venise la oraş, care vedea oraşul fără prejudecăţile denumite în mod obişnuit bun simţ.

Realismul lui Tolstoi însemna un pas nou în dezvoltarea universală a artei. Era necesar lumii, Rusiei, revoluţiei ruse.

Tolstoi îşi afirma realismul, luptînd deopotrivă şi împotriva lui Shakespeare şi împotriva decadenţilor.

Lev Nikolaevici rîdea de *Regele Lear* al lui Shakespeare, spunînd că este imposibil ca un rege' să împartă- regatul copiilor săi, să fie apoi izgonit de aceştia şi să rătăcească prin furtună, însoţit de sluga sa. Shakespeare este intuit de Tolstoi cu multă pătrundere, dar greşită este negarea lui Shakespeare, care se face din punctul de vedere al imuabilului în istorie, al veşniciei normelor- estetice.

Actorul sovietic Mihoels, pregătindu-se să; joace rolul regelui Lear citise articolul lui Tolstoi despre Shakespeare şi fusese entuziasmat. El spunea că negîndu-1 pe regele Lear Tolstoi de fapt jucase el însuşi acest rol, cînd împărţise pămîntul şi plecase de acasă.

Era imposibil să te smulgi din făgaşul vieţii. Tolstoiştii încercau să întemeieze colonii agrare, să muncească pămîntul, intelectualii arau, renunţau la ştiinţă, băteau doage la butoaie. Printre ei se afla şi Ivan Bunin, care căutase să deprindă meşteşugul acesta de la un dascăl tot atît de puţin priceput ca şi el, devenit ulterior ziarist sub numele de Teneromo. .

' Oamenii părăseau catedrele universitare, plecau să are pămîntul şi, bineînţeles, îl arau prost.

Lev Nikolaevici nu prea acorda credit acestor iniţiative:

„E păcat, e greşit să te retragi şi să trăieşti într-o obşte ; obştea însăşi, întreţinerea ei în puritate e tot păcat. Nu te poţi purifica de unul singur, nici cîţiva oameni nu se pot purifica. Dacă-i vorba de purificare, atunci trebuie

făcută de toţi laolaltă. A te izola de ceilalţi ca să nu te murdăreşti este cea mai mare murdărie, în genul curăţeniei doamnelor, care o fac punînd pe alţii să muncească. E ca şi cînd ai curăţi sau ai săpa dintr-o parte unde e deja curat".

Coloniile durau doi-trei ani şi se desfiinţau.

Qe să faci însă cînd te înconjoară oameni apropiaţi ţie _ şi totuşi străini, cînd ei discută mereu în contradictoriu cu tine, cînd te privesc cu ochii trecutului tău şi seamănă cu tine, pentru că sînt copiii tăi ?

In toamna anului 1890 cîţiva ţărani au fost prinşi tăind pădurea. După reformă, pădurile rămăseseră în stăpînirea moşierilor, drept care ţăranii nu le cruţau. Ţăranii prinşi s-au rugat de Sofia Andreevna, dar ea n-a vrut să-i ierte. Au fost deferiţi justiţiei şi condamnaţi la şase săptămîni închisoare.

Acest fapt l-a îndemnat pe Lev Nikolaevici să cedeze în mod oficial pămîntul familiei sale. Să nu mai vorbească Sofia Andreevna cu ţăranii în numele lui, să vorbească în numele ei propriu.

S-au adunat cu toţii şi au hotărît foarte repede să facă împărţirea, ca şi cînd Lev Tolstoi ar fi murit sau s-ar fi retras la mănăstire.

In ziua de 18 aprilie 1891 Lev Nikolaevici vorbeşte despre această împărţire în jurnalul său. Ne spune că a venit Sonia „este furtunoasă, dar bine dispusă în ce mă priveşte şi numai de aş ţine minte totdeauna că această piedică nu este ea ca om şi că nu pot să fiu supărat şi să

doresc să fie altfel“.

Piedica este situaţia generală. Toţi şi-au luat partea, au împărţit tot, numai Maşa a refuzat. I s-a spus că refuză doar în vorbe şi nu în faptă şi toţi au certat-o. La 17 aprf- »lie 1891-Tolstoi îi scrisese lui N.N. Ghe : . „S-au adunat toţi copiii. Ilia se ocupă mereu de gospodărie, duce o viaţă destrăbălată, se ceartă pentru bani cu maică-sa. Toţi au

hotărît să împartă moşia. Ilia se bucură, ceilalţi sînt liniştiţi şi indiferenţi. Maşa este preocupată cum să renunţe în aşa fel, încît pastea ei să nu fie a ei,-Eu va trebui să semnez o hîrtie, o donaţie, care mă va elibera de proprietate, dar semnarea ei va însemna renunţarea la principii. Totuşi am să semnez pentru că dacă n-am s-o fac, am să trezesc un văl de rău..."

Ca de obicei în asemenea cazuri în familiile nobile, la început se fixa valoarea diferitelor părţi, se trecea apoi la egalarea lor.şi la sfîrşit'se trăgeau la sorţi,

Au fost în total nouă părţi trase la sorţi. Pămîntul **a .** fost evaluat la 550 000 ruble şi împărţit în nouă loturi. Ceea ce nu se putea egala în valoare se făcea adăugîndu-se sume de bani. Iată,rezultatul împărţelii :

„1. Serghei Lvovici aproximativ 800 deseatine de pă- mînt în satul Nikolskoe-Viazemskoe, cu obligaţia de a plăti timp de un an Tatianei Lvovona 28 000 ruble, iar mamei sale în decurs de 15 ani 55 000 ruble cu 4% dobîndă anuală.

2. Ta ti ana Lvovna a căpătat Ovsianiko vo şi 3 800 de ruble. -' "

3. Ilia Lvovici, moşia Grinevska şi 368 deseatine din moşia de la Nikolskoe-Viazemskoe.

4. Lev Lvâvici, casa din Moscova, 394 deseatine pămînt la moşia din Samara, din satul Bobrovna şi 5 000 ruble timp de cinci ani.

5. Mihail, 2 105 deseatine la moşia din Samara şî 5 000 ruble către Lev.

6—7. Andrei şi Aleksandra, 4 022 deseatine de pămînt pe din două, în gubernia Samara cu obligaţia de a plăti | 000 ruble Tatianei Lvovna.

8. Ivan, **370 deseatine Iasnaia Poliana.**

9. Sofia Andreevna restul din Iasnaia Poliana şi 55 000 ruble partea Măriei Lvovna",

In 1889 Lev Nikolaevici spusese lui Goldenweiser „— îmi vine să rid cînd mă gîndesc gă am avut impresia că vreau să fac un bine copiilor mei. Le-am făcut cel mai mare rău. Uită-te la Andriuşa. Ce fel de om este ? E cu totul incapabil să facă ceva. Trăieşte pe seama poporului pe care eu l-am jefuit cîndva şi pe care el continuă să-l jefuiască. Ge cumplit pentru mine să.le-aud discuţiile, să văd toate acestea. Totul îmi contrazice gîndurile, dorinţele, tot ceea ce constituie scopul vieţii mele... Măcar de le-ar fi milă de mine“.\

Viaţa unui om este atît de puternic ancorată în viaţa întregii societăţi, încît este imposibil să-ţi smulgi destinul din ansamblu fără a face un efort. Situaţia lui Lev Nikolaevici era plină de contradicţii. Uniill acuzau* alţii rîdeau de el, el spunea că această-înjosire îi este folositoare ; treptat în jurnalul lui îşi face loc o expresie pe care mai tîrziu a aplicat-o Lenin, fără să fi cunoscut însemnările scriitorului (1908). Iată ce notase Lev Nikolaevici în ziua de 29 mai 1893 : „Adesea îmi venea în minte şi am şi scris-o că «bufoneria» întru Christos (iurodstvo), adică dorinţa voită de a te arăta a fi mai rău decît eşti, este capacitatea supremă a virtuţii“.

Cuvintele „bufoneria întru Christos“ (iurodstvo) se repetă în aceeaşi pagină : „Bufoneria înseamnă a te preface în mod intenţionat ticălos, depravat, deşi ea poate să-ţi aducă folos, cred însă că e un rău, e putregai. A nu desfiinţa însă părerea proastă stabilită despre tine, â te bucura de ea ca fiind eliberare de suprema tentaţie, şi participare la viaţa adevărată în care îndeplineşti voinţa domnului este lucru firesc şi necesar. E o temă pe care trebuie s-o abordez ' în *Serghi.* Merită“.

Părintele Serghi, la care scria în vremea aceea, **e** şi **el** un fel de jurnal al lui Tolstoi. Nuvela se elabora treptat şi deveiîea din -ce în ce tot mai tragică. Tolstoi încerca să

condamne lumea păcătoasă, blestema iubirea senzuală în *Sonata Kreutzer* **şi în** *Părintele Serghi,* **dar nu putea respinge tentația frumuseții. îşi amintea mereu de „diavol“, iubea viața, iubea pădurea în care se plimba şi alături îl vedea pe ultimul său copil, copilul cel mai drag, Vani'cika.**

După împăi-țirea pămîntului se ridică problema drepturilor de autor. ■

(

Se. apropia anul 1891, Lev Nikolaevici comunică soției că are de gînd să trimită o scrisoare presei prin care va anunța că renunță la drepturile de autor. •

Deocamdată era vorba de a renunța la aceste drepturi pentru ultimele scrieri. Cele 11- volume din *Qpere complete* **rămîneau în stăpînirea familiei, care era şi aşa bogată. Dar, de fapt, pentru Sofia Andreevna discuția care se purta privea felul de' viață greşit sau drept, dreptul de proprietate, iar pentru Xev Nikolaevici ridica problema „reducerii acelei înrîuriri pe care putea s-o aibă predica adevărului“.[1]**

încă în tinerețe, în timpul'certurilor, Sofia Andreevna se ■ gîndise uneori la sinucidere. Acum alergase spre pădurea Kozlov, ajunsese la podețul din dreapta rîpei — şi-ar fi vrut să se întoarcă, dâr îi eră ruşine. în momentul acela l-a văzut pe Aleksandr Mihailovici Kuzminski, care trecea din întîmplare, revenind spre conac pentru că fusese atacat de nişte furnici zburătoare. Sofia Andreevna şi-a zis că este un semn al lui Dumnezeu. Totuşi nu a renunțat la ideea de a se îneca, s-a dus mai departe prin pădure, dar acolo s-a speriat de o fiară, nici ea nu ştia ce fel de fiară pentru că era mioapă. Drept care s-a întors acasă. Toate acestea nį' le povesteşte ea însăşi într-o însemnare din 21 iulie, iar la 22 iulie citim în jurnalul lui Tolstoi : „Ieri am"avut o discuție cu nevastă-mea

despre publicarea scrisorii în ziare, despre renunțarea la drepturile de autor. îmi vine greu să-mi amintesc şi eu atît mai greu să **descriu ceea ce** s-a

petrecut aici“-. După care urmează 12 rînduri şterse. A rămas doar finalul însemnării.

„Dacă am început discuţia este pentru că într-o seară, înainte de a adormi, mi-a spus că ar fi de acord. Mi-e milă de ea.“

în august, Tolstoi a făcut o nouă încercare de a trimite scrisoarea. Părea că vrea să renunţe la toate drepturile asupra tuturor operelor sale. între timp au prins a se răs- pîndi veşti ciudate, devenite curînd realitate. Rusia era ameninţată de o foamete cumplită.

în iulie, Iasnaia Poliana fusese plină de musafiri. Venise Repin care pictase un portret al lui.Tolstoi. Venise Aleksandra Andreevna Tolstaia, acum foarte bătrînă, dar ca şi altădată o femeie inteligentă. Familia o primise cu mult respect. Ea observase starea de spirit posacă în care se afla cel pe care-1 iubise ani de-a rîndul. într-o zi l-a Întrebat : „Te-ai gîndit vreodată serios la răspunderea ce o ai faţă de copii ? Toţi îmi fac impresia unor oameni care rătăcesc cuprinşi de îndoieli. Ce poţi să le dai în schimbul credinţei pe care tot dumneata le-ai răpit-o ?“

Tolstoi s-a încruntat atît de tare,- încît Aleksandra Andreevna a preferat să iasă din odaie.

în sfîrşit, în ziua de 16 septembrie 1891 Rev Niko- laevici a trimis ziarelor renunţarea sa în această formă : „Mult stimate domn,

Ca urmare a cererilor frecvente care mi se adresează de a îngădui editarea, traducerea şi prezentarea pe scenă a operelor mele, vă rog să publicaţi în ziarul dvs. următoarea declaraţie :

Dau dreptul tuturor celor doritori de a publica, în mod gratuit, în Rusia şi în străinătate, în limba rusă şi în traducere, şi în aceeaşi măsură de a pune în scenă toate scrierile mele care sînt publicate în volumul 12 al ediţiei

33 — î.ev Tolstoi

Hin 1866 şi in volumul 13 apărut în 1891, ca şi scrierile mele nepublicate pînă acum în Rusia, dar care pot apărea ulteriorii s

FOAMETEA

I. îndoielile lui Tolstoi

Recoltele proaste, repetate, duseseră în 1891 la foamete. ,

Toți discutau despre aceasta. Foametea ridica în fața lui Tolstoi întrebarea ; Ce este de făcut acum ?

Regula lui de viață, autoeliberarea spirituală, nu putea veni în ajutor celor înfometați.

Tolstoi nu ştia ce să facă. El scria la 4 iulie lui N. S. Leskov în legătură cu foametea, care devenea tot mai puternică, următoarele cuvinte triste : „Cînd dai de mîncare găinilor şi puilor, dacă găinile şi cocoşii bătrîni îi asupresc pe ceilalți, apucă mai repede mînearea, dau la o parte pe cei slabi, e prea puțin probabil că vei reuşi să saturi pe cei flămînzi, aruncînd mai multe boabe. Trebuie să ştim că găinile şi cocoşii care se înfig la mîncare nu se vor sătura niciodată. Şi întrucât nu-i putem omori pe aceşti cocoşi şi găini trebuie să-i învățăm să împartă hrana cu cei slabi. Iar atît timp cît nu o putem face, va fi întotdeauna foamete“.

Dar cum să-i înveți pe cei puternici să nu-i asuprească pe cei slabi fără să recurgi la violență ?

Nu se cer remedii, se cere să distrugi ceea ce există. Dar regula de viață pe care ți-ai **impus-o te împiedică să** vorbești de distrugere.

La sfîrşitul lui iunie 1891, Lev Nikolaevici notează : ri5Astăzi sîntem în 25. M-am sculat la ora 8. Ploaie toren-

ţială. Am băut singur cafeaua. Mă simt slăbit, deşi acum mi-e ceva mai bine. Toată noaptea m-ara gîndit la prefaţa pentru cartea vegetarienilor, adică la abstinenţă şi toată dimineaţa am scris bine. Apoi m-am dus să mă plimb şi m-am scăldat... Mă simt slăbit, dorm prost şi mi-e o scârbă infinită de mine însumi“.

Urmează apoi aceste gînduri :

„1. Revin la aceeaşi idee că salvarea vieţii materiale, salvarea copiilor care pier, vindecarea bolnavilor, întreţinerea vieţii celor bătrîni şi slabi nu înseamnă bine, ci doar unul dintre indiciile binelui, tot aşa cum aşternînd culorile pe pînză nu ai făcut încă o pictură, deşi orice pictură presupune aşternerea culorilor pe pînză.

Salvarea materială, întreţinerea vieţii umane este con-: secinţa firească a binelui, fără a fi însă binele propriu- zis... Bine înseamnă slujire către Dumnezeu, de aceea rişte însoţit întotdeauna de sacrificiu, de sacrificarea vieţii tale biologice, aşa cum lumina cere întotdeauna cheltuire 'de combustibil“.

L. N. Tolstoi ar fi vrut să nu aibă îndoieli.

Este cazul să povestim aici despre un vechi prieten al lui L. N. Tolstoi, despre Ivan Ivanovici Raevski. Se cunoşteau de mult, frecventaseră amîndoi societatea de gimnastică din Moscova. Lev Nikolaevici era un om puternic din fire şi căutase toată viaţa să-şi dezvolte această calitate, călărind pînă la adînci bătrineţi şi făcînd gimnastică tot timpul. Preţuia şi la alţii puterea, agilitatea, bărbăţia.

Născut într-o familie nobiliară cu tradiţii liberale, Ivan Ivanovici, altfel un moşier cumsecade, era om de o mare forţă fizică, despre care se creaseră chiar legende. Deşi cu 12 ani mai tînăr decît Tolstoi,

cei doi erau „per tu“. In timpul foametei, Ivan Ivapîci a venit la Iasnaia Poliana

şi l-a convins pe Tolstoi să meargă cu el să vadă cum trăiesc ţăranii ca să scrie apoi un articol.

Tolstoi s-a dus pentru două zile şi a rămas doi ani or- ganizînd împreună cu prietenul său cantine pentru ţăranii înfometaţi.

Sofia Andreevna cu energia ei cam dezordonată îl împiedica însă. Ba era de acord, ba refuza să contribuie la ajutorarea înfometaţilor, iar banii îi ţinea ea.

într-o scrisoare către L. F. Annenkova, M. L. Tolstaia povesteşte despre planurile lui Tolstoi :

„Făcusem rezerve de provizii, de combustibil etc. Mama promisese să ne dea 2000 de ruble şi noi ne bucuram că vom putea să fim de folos acestor oameni, cînd, pe neaşteptate, mama (aşa cum i se întîmplă adesea) a schimbat cu totul macazul... S-a chinuit şi ea, l-a chinuit şi-pe tata şi pe noi toţi, încît pînă la urmă săraca a slăbit şi s-a îmbolnăvit... Tata a făcut toate concesiile pe care le putea face, a promis să stea la Moscova o parte din lunile de* iarnă şi pînă la urmă a lăsat-o pe ea să decidă“.

Sofia Andreevna a invocat iarăşi problema drepturilor de autor, spunînd că nu are bani.

Dar nu numai Sofia Andreevna era nemulţumită de faptul că Tolstoi ia parte la lupta împotriva foametei. Ta- tiana Lvovna scria la rîndu-i în jurnalul său : „Sîntem în ajunul plecării pe Don. Călătoria nu mă bucură şi nu simt nici un fel de energie în mine. Găsesc că tata nu este consecvent, cred că nu este cazul să mai dispună de bani, să-i ceară

mamei bani şi să accepte donaţii din partea ei, cînd foarte recent i-a încredinţat ei toţi banii“.

Tolstoi ştia că foametea e un fenomen de durată, care cu lasă nici un fel'de speranţă ; în articolele sale el mi mai vorbea despre grozăviile foametei, ci despre lucrul cel mai cumplit, despre decăderea totală a satului.

Căuta să se lămurească ce rezerve de grîu are Rusia, dacă ele vor ajunge pînă în primăvară, de unde s-ar mai putea cumpăra grîu. Totodată era preocupat de organizarea cantinelor care să asigure hrănirea celor înfometaţi.

Iată una din instrucţiunile date de Tolstoi :

„Alegeţi un loc în mijlocul celor mai înfometate sate, faceţi aici un depozit şi acolo transportaţi făină, tărîţe, cartofi, varză, sfeclă, mazăre, linte, făină de ovăz, sare sau măcar o parte din aceste alimente, apoi alegeţi într-unul din sate, care să nu depăşească 30—40 de curţi, cea mai săracă familie, eventual două, dacă satul e mai mare, şi le propuneţi ca din alimentele pe care le veţi furniza să facă pîine şi mîncare pentru 30 pînă Ia 40 de persoane dintre cei mai săraci, cei mai slabi, mai bătrîni, copii, sau chiar dacă n-ar fi bătrîni, pentru cei mai înfometaţi“.

Soseau ajutoare din toate părţile.

II. Hotărîrea Sofiei Andreevna.
Faptele şi munca lyi Tolstoi

Sofia Andreevna nu era obişnuită să stea. S-a alăturat şi.ea acţiunii de ajutorare a înfometaţilor cu multă energie şi în ziua de 2 noiembrie 1891 a trimis următoarea *Scrisoare către redacţie :*

„Acţiunile filantropice şi donaţiile în bani in folosul celor

înfometaţi sînt atît de mari, incit te simţi intimidat să abordezi această problemă. Dar şi nefericirea poporan lui este cu mult mai mare decît şi-ar fi închipuit-o cineva.' De aceea (trebuie să mai dăm şi să mai dăm şi trebuie să cerem întruna.

Toată familia mea a plecat să ajute **poporul** in **sufe**rinţă. Soţul meu, contele L. N. Tolstoi şi cele două fiice se află în momentul de faţă în judeţul Dankov".

Urma apoi enumerarea tuturor membrilor familiei şi apelul se încheia astfel:.

„Forţată să rămîn la Moscova cu patru copii mici pot să: sprijin activitatea familiei mele doar pe cale ma^ terială“.

Adăuga apoi: „îndrăznesc să mă adresez^ tuturor.„ cu rugămintea de a contribui cu bani la activitatea pe care o desfăşoară membrii familiei mele“.

In final, Sofia Andreevna spune : „Nu eu, păcătoasa,[1] trebuie să mulţumesc celor ce vor răspunde la cuvintele mele, recunoştinţa şi-o vor exprima nenorociţii pe care sufletele bune îi vor ajuta să supravieţuiască“..

Apelul era redactat cu inteligenţă şi temperament, **Sq** citau şi nişte cifre ca să hrăneşti un om de două ori pe zi, plus încălzitul, cheltuieşti de la 95 de copeici pînă la o rublă 30 de copeici pe lună. Aşadar, cu 13 ruble putem salva un om de la foamete pînă la apariţia noii recolte“.

Ca urmare a acestui apel de la 3 noiembrie pînă la 12 noiembrie s-au strîns 9000 de ruble. Printre cei ce' au răspuns la chemarea Sofiei Andreevna era şi protoiereul loan Sergheev, denumit „cel din Kronstadt“, care a trimis 200 de ruble.

Acţiunea întreprinsă de Tolstoi a uimit prin amploarea ei chiar guvernul. Fără nici un fel de administraţie şi fără nici un fel de ajutoare, Lev Nikolevici reuşea să-i hrănească pe cei înfometaţi. Acţiunea luase un mare avînt popular. în patru judeţe participa întreaga populaţie. Tolstoi organiza cantine în izbele celor măi săraci, socotind, pe bună dreptate, că aceste gospodine vor lucra din răsputeri pentru a-şi eîş.tiga stima consătenilor. Munca cerea deplasări tot timpul. Măria Lvovna povesteşte că „cei doi bătrînei“, Raevski şi Tolstoi, mergeau din sat: **în** sat, discutau prieteneşte, mai glumeau, şi între timp realizau un lucru de cea mai mare importanţă.

Intr-o zi de noiembrie, Raevski se întorcea acasă pe o vreme rece şi umedă. La tot pasul puteai întîlni pe drum ţărani săraci, copii, bătrîni, plecaţi în căutarea unei bucăţi de pîine, cerşind milostenie. Raevski lua cu el în trăsură pe oamenii aceştia şi, cum'îi era milă de cal, pe alocuri se dădea el jos din căruţă. Aşa şi-a udat picioarele şi a doua zi s-a îmbolnăvit.

După câteva zile de febră, Ivan Ivanovici Raevski a murit, dar Tolstoi a continuat să muncească fără preget.

Aducîndu-şi aminte de Llaevski şi de munca lui, Tolstoi scria prietenei sale Âleksandra Andreevna : „Am auzit că Ia Petresburg oamenii nu -sînt convinşi de seriozitatea situaţiei. Păcat ! în casa lui Raevski m-am întîlnit cu Pro- topopov, fost marinar, cu care am luptat împreună, acum 35 de ani la Sevastopol. E un om foarte plăcut, acum primar, depune şi el eforturi mari, caută să cumpere pîine. A observat foarte bine că lucrează cu acelaşi sentiment cu care luptase la Sevastopol'[1]... „Devii liniştit, adică încetezi să mai fii neliniştit, numai atunci cînd întreprinzi ceva pentru a lupta împotriva unei nenorociri“.

Tolstoi căuta nu numai să-i hrănească pe oameni, dar lupta şi împotriva falimentului definitiv al gospodăriilor ţărăneşti, îneercînd să salveze măcar caii. Guvernul, în schimb, se temea ca acţiunea aceasta să nu devină o organizaţie puternică şi mai ales să nu se afle în Apus despre mizeria din Rusia. împăratul a lansat următoarea lozincă : „în Rusia nu există foamete, numai unele regiuni suferă de pe urma recoltei proaste“.

Tolstoi muncea calm, organizat, fără preget. Primejdia era foarte mare. Făcea drumuri pe jos, pe viscol, pe ger, colind rad satele. Pe lingă toate se mai iscase şi o epidemie de tifos.

III.' îndoielile guvernului

Tolstoi şi-a scris primul articol despre foamete pentru o revistă cu profil oarecum academic, *Voprosî filosofii i psihologhii,* al cărui redactor era profesorul Grot. Articolul analiza situaţia gospodăriilor din cite va judeţe ale- guberniilor Tuia şi Riazan. Cercetînd bugetul ţăranului, Tolstoi arăta că situaţia este deosebit de încordată :

„Poporul suferă de foame pentru că noi sînteffi prea sătul, Dar cum poate să nu fie înfometat un popor care plătind biruri mari, avînd pămînt puţin, pămînt lăsat în paragină, trebuie să depună o muncă cumplit de grea, ale cărei roade sînt înfulecate de capitală, de oraşe, şi de centrele rurale cu oameni bogaţi ? Aceasta este situaţia în care trăieşte poporul tot timpul. Din caúza recoltei proaste, anul în care ne aflăm ne-a arătat că am întins prea tare coarda“,

Tolstoi vorbeşte în continuare despre degenerarea - populaţiei, despre mortalitatea infantilă şi cere celor din clasa privilegiată „să coboare în popor îndemnaţi de conştiinţa vinei ce o poartă în faţa lui“.

Articolul n-a fost publicat în revista pentru care era destinat ; un fragment a văzut lumina tiparului în revista *Knijki nedeli* unde a zăcut în prealabil destul de mult timp, întrucât cenzura cerea mereu modificări. Lev Niko- laevici a transmis traducătorului său Dillon şpalturile cu rugămintea de a publica articolul în străinătate şi în speranţa de a primi de acolo subvenţii. Articolul a apărut intr-adevăr într-o serie de ziare din Danemarca, Franţa şi **Anglia.**

Ziarul *MosJcovskie vedomosti a* publicat fragmente retraduse din limba engleză, citîndu-le în cadrul articolului de fond al ziarului din 22 ianuarie. Ziarul se arăta înspăi-

mîntat, deşi tonul lui Tolstoi era cel obişnuit. Panica se datora rezonanţei internaţionale a cuvintelor lui Lev Ni- kolaevici. „Articolul contelui' Tolstoi — scria ziarul retrograd — îşi pune «întrebarea capitală», dacă ţăranii sînt conştienţi de situaţia serioasă, de ***necesitatea de a se trezi la vreme şi de a acţiona în vreun fel oarecare,*** întrucît nimeni altul nu le poate veni în ajutor, iar dacă ***ei înşişi*** nu vor întreprinde nimic «spre primăvară se vor prăpădi cu toţii, precum albinele fără miere».

Articolul contelui Tolstoi nu mai are nevoie de nici un comantariu pentru că el face propagandă deschisă pentru distrugerea rînduielilor economice şi sociale existente în lumea întreagă, dar pe care, într-un scop uşor de înţeles, contele le atribuie numai Rusiei. Contele Tolstoi face propagandă în favoarea celui mai deşănţat socialism şi în comparaţie cu ea păleşte chiar propaganda ilegală... Agitaţia făcută de revoluţionarii-ilegalişti tinde să stîrnească răzmeriţă, aruncînd ca momeală «constituţia», ca mijloc de a produce acel haos la care ei visează, în timp ce contele Tolstoi predică în mod deschis programul revoluţiei sociale, repetînd pe urmele socialiştilor apuseni fraze bine-cunoscute, absurde, dar exercitînd totdeauna putere de atracţie asupra masei ignorante, fraze de genul acesteia «bogătaşii beau sudoarea poporului şi înfulecă tot ceea ce poporul are şi produce»“.

Infăţişînd cu exactitate situaţia satului, Tolstoi acţiona fără să vrea în mod consecvent revoluţionar, poate fără să-şi dea seama, că de fapt, în felul acesta se împotrivea la rău.

Ziarul moscovit îl acuza făţiş pe Tolstoi de agitaţie revoluţionară, de propagandă revoluţionară.

Primejdia era reală şi Sofia Andreevna s-a înspăimântat.

Trimitea scrisoare după scrisoare lui Lev Nikolaevici: «Ai 'de gînd să ne dud la pierzanie pe toţi cu" articolele tale insolente ? Unde este ***iubirea şi neîmpotrivirea la rău*** de care vorbeşti ? N-ni dreptul,. cînd ai nouă copii, să-i duci şi pe ei fi pe mine la pierzanie“.

Din Petresburg Sofia Andreevna scria surorii sale Ta- tiana Kuzmins'kaia : „S-a întrunit comitetul miniştrilor şi au hofărît să ne propună să plecăm în străinătate“.

Lev Nikolaevici i-a răspuns soţiei sale : „...după tonul lor s-ar zice că m-aş fi făcut vinovat de ceva şi că ar trebui să mă justific în faţa cuiva. Tonul lor este inadmisibil. Scriu ceea ce gîndesc, şi aceasta, desigur, nu poate plăcea •nici guvernului, nici claselor avute“.

Atunci Sofia Andreevna a adresat o serie de scrisori : ■către ministrul de interne, Durnovo, către prietena sa ■Şeremetieva, doamnă cu o situaţie socială foarte înaltă, ■care o ajutase să obţină audienţa la împărat, către ministrul adjunct Pleve, către Aleksandra Andreevna Tolstaia, a scris şi Tatianei Kuzmînskaia şi apoi s-a dus chiar în audienţă la marele prinţ Serghei Aleksandroviei. Acesta din urmă i-a propus o soluţie : Lev Nikolaevici să dea o dezminţire.

Sofia Andreevna a trimis o dezminţire la *Moslwvskie vedoinosti,* ziarul a luat contact prin Agenţia Reuter cu presa străină, declarînd că Lev Nikolaevici neagă autenticitatea textului publicat.

Traducătorul Di!Ion a plecat imediat să-l caute pe Teistei la Beghicevka. L-a găsit în plină organizare de noi cantine pentru cei înfometaţi. După cum relatează Dillon, contele i-a spus că „soţia sa. a scris într-adevăr această scrisoare în, prezenţa lui, dar împotriva voinţei lui“.

La Beghicevka, în ziua de **29** ianuarie **1892, Lev Ni**kolaevici i-a dat lui Dillon o declaraţie scrisă cu propria-î mină : „Niciodată n-am negat şi niciodată n-am însărei-

nat pe nimeni să nege autenticitatea articolelor apăruta sub semnătura mea“.

Ziarul moscovit a venit cu o precizare : „Confirmăm autenticitatea acelor idei socialiste ale contelui Tolstoi pe care le-am publicat-în nr. 22 al ziarului nostru“.

E adevărat, existau de astă dată unele rezerve : „Bineînţeles, contele Tolstoi însuşi e departe de ideea de a îndemna pe cineva prin propaganda sa la transformări sociale *prin violenţă.* Numai că el, probabil, nu înţelege că propaganda pe care o face, *ea însăşi,* chiar împotriva voinţei lui, poate pregăti tocmai o *atare* schimbare“.

Aceste rezerve sînt explicabile prin faptul că guvernul nu-1 putea aresta pe Lev Tolstoi, mai ales cînd era vorba de munca lui întru ajutorarea înfometaţilor.

De aceea ziarul căuta să-l înjosească pe marele scriitor : „în faţa noastră se află un alt Tolstoi — un bă- trîn nefericit, în stare de marasm moral şi intelectual, care a decăzut pînă la concepţiile unor fiţuici şi broşuri anarhiste agramate“.

La data aceea Tolstoi avea 64 de ani şi se afla într-o nouă înflorire a forţelor sale creatoare, ceea ce, probabil, înţelegea chiar şi ziarul reacţionai’.

Aleksandra Andreevna Tolstaia a povestit odată că ministrul Dmitri Tolstoi ar fi înaintat lui- Aleksandr al IlI-lea un raport pentru întemniţarea lui Lev Nikolae- vici ha închisoarea de la Suzdal, dar că ea l-ar fi prevenit pe ţar şi acesta nu ar fi semnat propunerea, x La mijloc este o neînţelegere. Aşa cum a arătat încă P. Biriukov, la data aceea contele Dmitri Tolstoi murise,, deci nu. mai putea face nici un fel de

raport. Probabil că guvernul intenţionase să-l aresteze pe Tolstoi, dar pînă la urmă nu se putuse hotărî căci nu se simţea destul de puternic s-o facă.

Partea a T-a

ÎNVIEREA

\ I. Flanul romanului

Copiii lui Tolstoi creşteau, îmbătrîneau, cumpărau moşii, jucau cărţi, duceau o viaţă de bună înţelegere cu nevestele lor sau, dimpotrivă, divorţau de ele.

Familiile lor erau nefericite. Sînt multe însemnări despre copii născuţi morţi.

Veneau mereu vizitatori să-l vadă pe Tolstoi, să-i vorbească, să-l privească, aşa cum unii privesc răsăritul soarelui în Alpi, de la fereastra hotelului.

Tolstoi nu reuşise să schimbe lumea, în schimb devenise un fel de monument viu. A murit între timp Aleksandr al IÎI-lea, un om gras, bărbos, plin de el, inteligent, care în orele de odihnă cînta la trombon, bea votcă, se temea de revoluţie şi de Tolstoi.

Pe tron s-a urcat un alt ţar, Nikolai al II-lea. In ziua încoronării, la Moscova, pe eîmpul de la Hodînka, în timpul distribuirii darurilor, s-a produs înghesuială, oamenii s-au călcat în picioare, au fost morţi.

O timidă declaraţie a zemstvelor, cerînd constituţia, a fost categorisită în răspunsul tînărului ţar drept „visuri absurde“.

Tolstoi nu-şi punea speranţe în ţar, nu credea în revoluţie, dar era convins de necesitatea unor schimbări.

„Cît pămînt îi trebuie unui om ?“ se întrebase cîndva Tolstoi, gîndindu-se la ogoarele din ţinutul Samarei, la setea omului de pămînt.

Lev Nikolaevici trăia în camerele însorite de la etajul casei, îmbătrînea, în jurul lui se înghesuiau tolstoiştii. Iată ce ne povesteşte despre ei prietenul lui Tolstoi, doctorul Şkarvan, un slovac, care fusese judecat, arestat, ţinut în- tr-o închisoare maghiară, apoi eliberat şi trimis în Rusia.

„în ce-i priveşte pe prietenii lui — o hoardă de bolnavi. Nici nu îndrăznesc să-mi exprim părerea despre ei. Oricine ar fi fost aceşti oameni, e limpede că în relaţiile lor cu Tolstoi erau lipsiţi de tact. Fiecare vroia să-l corecteze ! Sărmanii ! Aceşti prieteni erau pentru el o adevărată pedeapsă.“

Viaţa lui Lev Nikolaevici era grea. Un zid îl apăra de violenţele guvernului — gloria, un altul de grijile cotidiene, — nevasta, un al treilea de restul lumii — prietenii. Şkarvan, deşi om inteligent, nu înţelegea profunzimea disperării lui Tolstoi. El notează aceste impresii : „Cu toate că era serios, Lev Nikolaevici avea obiceiul să glumească şi-i făcea plăcere să se joace cu copiii. Odată .aşteptam la o barieră să treacă trenul. Era un tren rapid care se apropia turbat, înaintînd nestăvilit şi, cînd s-a aflat la o distanţă de cîteva sute de metri, Lev Nikolaevici a trecut în goană peste calea ferată. Eram convinşi că nu-1 mai vedem viu, dar după ce a dispărut trenul l-am văzut de partea cealaltă, rîzînd, şi făcîndu-ne semne. Lui Certkov această glumă ny i-a plăcut deloc“.

Aşa încearcă destinul oamenii ajunşi la disperare.

Poate că Lev Nikolaevici îşi încercase şi forţele, întinerind în lupta cu riscul.

Cînd Biriukov şe apucase să scrie biografia lui Tolstoi, Lev Nikolaevici Na sfştuit să se documenteze din operele sale, tratîndu-le ca material biografic. Bineînţeles nu în sensul că anumite episoade din *Dimineaţa unui moşier,* sau *Povestiri din Sevas'topol,* sau *Anna Karenina* ar reflecta episoade din viaţa lui. Ar fi mai aproape de adevăr s-o interpretăm în sensul că operele literare poartă amprenta gîndurilor şi a hotărîrilor scriitorului.

în scrisori, fără să vrea, omul se ascunde de cel căruia îi scrie. în jurnal, Tolstoi se autoeducă. Pe lingă aceasta, însemnările lui erau citite de Sofia Andreevna, transcrise de ea, citite de Certkov şi copiate de alţii de la acesta din urmă.

Intr-o operă beletristică omul se îndepărtează de ziua de astăzi, de elementele întîmplătoare, el compară faptele şi ajunge uneori să cunoască cu adevărat obiectul.

Romanul *învierea* a fost scris în trei. reprize : 1830— 1390, 1895 —1896, 1898—1899.

La început titlul sub care figurează este *Istoria lui Koni.* în iunie 1897, A. F. Koni i-a povestit lui Tolstoi că în timpul unui proces, unul din juraţi a recunoscut în prostituata acuzată de a fi săvîrşit un furt fata pe care a sedus-o cîndva. Numele de familie al femeii era Oni ; era o prostituată de cea mai joasă speţă, desfigurată de boală. Tînărul a cerut să aibă o întrevedere cu ea. Femeia a fost adusă din carceră. Era o fiinţă cu totul deeă2Ufă.

. Se vede că bărbatul'o iubise cîndva pe această femeie, căci hotărî

să se însoar-e cu ea şi începu chiar uneJe demersuri în acest sens. Dar actul lui de sacrificiu nu şi-a găsit împlinirea, căci femeia a murit în închisoare.

Situaţia tragică demască esenţa prostituţiei' şi, ne aminteşte întrucâtva de nuvela lui Maupassant, ***Portul,*** scriere mult iubită de Tolstoi, pe care a şi tradus-o sub titlul de ***Française,*** lin, marinar vine dintr-o cursă îndepărtată. în port intră îutr-un bordel, ia o femeie şi recunoaşte în ea pe soră-sa. numai cînd femeia îl întreabă dacă n-a întîlnit în cursă un marinar şi-i rosteşte propriul lui nume.

Tolstoi, l-a rugat pe Koni să descrie întîmplarea într-o broşură pentru editura „Posrednik", Koni a făgăduit, dar n-a făcut-o. Atunci peste cîtva timp, Lev Nikolaevici l-a rugat să-i cedeze lui subiectul.

La început Tolstoi a fost uimit de hotărîrea tînărului de a-şi răscumpăra vina. Eroul trebuia să devină un tolstoist. Certkov urma să slujească drept prototip pentru Nehliudov.

înlr-o scrisoare din 2*2* august 1895, criticul N. N. Stra- hov comentează astfel impresiile şale după lectura primelor crochiuri :

„Intr-un fel sau altul va fi istoria lui Certkov şi dacă, aţi putea reda viaţa lăuntrică a acestui personaj ar fi un lucru grozav. Deocamdată eroul este încă palid,, un personaj general. Cit de largă este cuprinderea nuvelei ! Idealurile nobile ale tinereţii, depravarea din casă, viaţa searbădă, desfrîul public, procesul, trezirea conştiinţei şi'cotitura radicală spre o viaţă nouă — toate aceste momente ale subiectului sînt, deosebit de importante".

II. Schimbarea planului iniţial

Tolstoi se îndepărtează treptat de la planul iniţial, nvatîndu-i centnd de greutate.

în ziua de 5 noiembrie 1895 citim în jurnal următoarea însemnare :

„în timp-ce mă plimbam am înţeles limpede de ce nu înaintează *învierea.* Am pornit-o greşit de la început... Am înţeles că' trebuie să încep cu viaţa ţăranilor, ei sînt obiectul, ei sînt elementul pozitiv, restul este umbră, este elementul negativ. Acelaşi lucru şi în ce priveşte *învierea“.*

în centrul romanului se situează acum viziunea despre lume a Katiuşei Maslova. într-o zi de primăvară, dintr-o închisoare murdară, rău mirositoare, iese o femeie însoţită de nişte soldaţi. îi ştim doar numele. „O dureau picioarele, dezobişnuite să umble şi încălţate cu scroambe gi'ele de puşcăriaşă — simţea fiecare piatră pe care călca. Trecea prin faţă unui depozit de făină şi era cît pe ce să calce pe unul din porumbeii ce se plimbau pe acolo. Porumbelul se ridică în zbor şi bătînd din aripi trecu pe lîngă urechea puşcăriaşei, lăsînd în urma lui o uşoară adiere des vînt- Puşcăriaşa zîmbi, deşi amintindu-şi de starea în care se afla oftă din adîncul sufletului.“

Femeia merge greoi, este chinuită, dusă sub strajă, pe cînd porumbeii nu sînt chinuiţi de nimeni, ei umblă doar „legănîndu-se“.

Urmează apoi descrierea destinului Katiuşei, care apare în primul rînd ca victimă a banilor.

Capitolul 3 este consacrat lui Nehliudov, pentru ca autorul să revină la istoria Katiuşei în capitolele 12, 13, 14, 15, 16, 17, şi 13. Nu este o continuare a istoriei, este discutarea ei din diferite unghiuri.

în 1893 Sofia Andreevna notează în jurnalul său : „Mă chinuie şi faptul că Lev Nikolaevici, om bătrîn de 70 de ani, descrie cu deosebită plăcere, ca şi cînd ar degusta cine ştie ce mîncare bună, dragostea dintre o servitoare şi un ofiţer“.

Sofia Andreevna nu avea dreptate. Dragostea dintre Nehliudov

şi Katiuşa este legată de primăvară şi de pă- mîntul în floare, de prima atracţie încă inconştientă a celor doi, de tufele de liliac şi de sărutul neaşteptat. „Că- dei'ea" Katiuşei apare pe fundalul primăverii timpurii, al apelor care se smulg din încătuşarea gheţurilor. -

Dacă în articole şi în jurnalul său Lev Nikolaevici contesta în genere existenţa iubirii, iar actul sexual ii socotea atît de respingător, încît nu-1 poţi comite cu omul pe care-1 iubeşti, dacă nega total orice poezie în iubire, în schimb dragostea.Katiuşei o cînta în două ipostaze : ca o primă pornire a sufletului şi ca o tragedie- a iubirii. Iar ca supremă înălţare a iubirii apărea faptul că „învia" nu Nehliudov, cel stăpînit de idei religioase/ ci Katiuşa care iubea pur şi simplu şi prin aceasta devenea fericită.

Nehliudov şi Tolstoi vor să pună în mîna Katiuşei *Evanghelia.* Ea refuză, spunînd că a mai citit-o. Sentimentul religios nu joacă nici un rol, nici tragic, nici liric, în relaţiile dintre Katiuşa şi Nehliudov. Religia rămîne un apanaj al lui Nehliudov, în prolog şi în epilog. Nehliudov,- tînăr, frumos, sătul, trezeşte în sufletul Katiuşei numai ură. Nehliudov se roagă lui Dumnezeu şi în ochi îi apar lacrimi. „Erau lacrimi şi bune şi păcătoase. Bune pentru că erau lacrimile bucuriei pe care o trezea învierea acelei fiinţe spirituale care atîţia ani dormise în el, păcătoase pentru că erau lacrimi ale admiraţiei faţă de sine însuşij faţă de virtutea sa."

în capitolul 48 o vedem pe Katiuşa, beată, discutînd cu Nehliudov. Nehliudov îi spune că are să facă totul pentru ea. La care Katiuşa îi răspunde :

„—• Pleacă. Eu sînt o ocnaşă, iar tu eşti un prinţ şi n-ai ce căuta aici, strigă ea, schimbată la faţă de mînie şi-şi trase mîna din mîna lui. Vrei să-ţi izbăveşti sufletul prin mine, urmă ea, grăbindu-şe să-i spună tot ce avea pe inimă. Ţi-ai făcut plăcerea cu mine o dată în viaţa asta şi acum ai vrea tot prin mine să-ţi izbăveşti sufletul pentru lumea

cealaltă ! Mi-e seîrbă de tine, de ochelarii tăi*

de toată muţiră ta grasă şi nesuferită. Pleacă, pleacă de aici, strigă ea, sărind în picioare“.

Eu unul nu cred în prototipuri, socot totuşi că Maslova strigă aceste cuvinte nu numai lui Certkov, aristocratul, dar şi tolstoiştilor, renunţînd la sacrificiul lor, bazat pe autoînălţare. >

Katiuşa l-a iubit şi a continuat să-l iubească pe Neh- liudov. Mi-a povestit cîndva un binecunoscut lingvist, Evgheni Dimitrievici Polivanov, care a stat în Japonia, că romanul *învierea* a fost transformat acolo în operă şi muzica a arătat poporului esenţa nouă a iubirii. Pe noi nu ne ■ interesează- faptul că Maslova a fost o prostituată, ne interesează faptul că ea a renunţat la omul pe care-1 iubea, tocmai pentru că îl iubea ; socotindu-se mai puternică decît el, a renunţat la sacrificiul de care nu avea nevoie.

III. Ce a văzut Tolstoi analizînd-o pe Katiuşa

Dragostea Katiuşei se află in centrul romanului ***învierea*** fără ca subiectul lui să se reducă la istoria unui om bogat şi puternic care a jignit o fiinţă slabă şi săracă. Intr-o însemnare a lui Tolstoi din 1857, găsim pentru prima oară notată contradicţia ce a fost rezolvată în roman „trufia şi dispreţul faţă de alţii a omului care este executantul funcţiunii ticăloase de monarh“ seamănă cu trufia şi independenţa-unei. prostituate.

Tema şi-a aflat dezvoltarea şi în eseul ***Ce e de făcut ?*** Anaflzînd concepţiile morale ale oamenilor trăind „la fund“, prin aziluri, Lev Nikolaevici este impresionat de asemănarea pe care starea lor morală o prezintă cu aşa-, numita societate înaltă. Oamenii trăiesc în condiţii cumplite, umilitoare, dar socotesc că această situaţie este nor-

mală, ba chiar merită respect. Tolstoi scrie despre una din prostituate... „Şi ea, şi alte colege ale ei socotesc situaţia unui om care munceşte josnică şi demnă de dispreţ. Ea a fost educată astfel incit să trăiască fără a munci, să ducă viaţa pe care cei care o înconjoară-o socotesc firească.“

Nehliudov vrea s-o salveze pe Katiuşa, dar Katiuşa îşi socoteşte situaţia normală.

Cehov spunea că în romanul *Învierea* lucrul cel mai lipsit de interes este istoria Katiuşei, iar cel mai vrednic de atenţia noastră este istoria lui Nehliudov, ceea ce vede eroul. Dar Nehliudov vede ceea ce vrea să-i arate Tolstoi, făcînd ca destinul lui să se întîlneaseă cu cel al Katiuşei. Universul lui Nehliudov este luminat de Katiuşa şi lumina aceasta este necruţătoare. în această lumină Nehliudov şi eei din jurul său apar ca nişte umbre.

Tot ce-1 înconjoară pe Nehliudov, completul de judecată, casa guvernatorului general, femeile din societatea înaltă cu care el discută, piesa pe care o vede la teatru, totul este legat de Maslova, dar nu de Katiuşa Maslova, ci de altă femeie, de prostituata care în casa de toleranţă era cunoscută sub numele de Liubov.

Certkov era nemulţumit .de faptul că Tolstoi descrisese eu atîta respect pe revoluţionarii care pleacă la ocnă, oamenii care contribuie la schimbarea sufletească a Katiuşei. *în* ziua de 24 februarie el scrie lui Tolstoi această scrisoare plină de diplomaţie, ca din partea sa şi a soţiei sale : „Există un punct despre care şi Galea şi eu am fi vrut să vă spunem părerea. Ne bucură foarte mult şi ne emoţionează faptul că vorbiţi cu atîta simpatie despre deţinuţii politici pentru că în felul acesta vă veţi cuceri adeziunea unui număr mare de oameni sinceri...“ După aceasta urmau sfaturi cum să facă să accentueze elementul

negativ în zugrăvirea acestor personaje.

Tolstoi a făcut unele modificări în text, mai ales cu privire la personajul Novodvorov, a condamnat relaţiile de dragoste dintre revoluţionari, dar, în genere, condamnaţii politici, muncitorii, care plecau ducînd la ocnă un volum din *Capitalul* lui Marx, rămîn în afara planului demascator. j

Katiuşa Maslova revenită la viaţă, recîştigîndu-şi sufletul plin de poezi'e, formează un tot cu aceşti oameni.

Katiuşa îl iartă pe Nehliudov, îi iartă viaţa grea pe care a dus-o, jignirile, închisoarea, procesul, deportarea. învierea ei înseamnă învierea iubirii şi prin aceasta este morală şi lipsită de orice iz religios.

Triumfă iubirea, viaţa triumfă asupra *Sonatei Kreutzer.*

Lev Nikolaevici n-a putut afla însă o înviere şi pentru Nehliudov.

La început se gîndise să-l însoare cu Katiuşa şi amîn- doi să plece în Anglia, unde Nehliudov urma a se ocupa cu predica religioasă, iar Katiuşa cu îngrijirea unei grădini de zarzavat.

Finalul acesta era însă nefiresc.

Cînd Tolstoi i-a comunicat Sofiei Andreevna că Nehliudov nu se mai însoară cu Maslova ea s-a bucurat, fără să înţeleagă că aceasta dovedeşte că Nehliudov e mai prejos de Katiuşa, care se înalţă deasupra lui, nemaiavînd nevoie de el.

Katiuşa nu părăseşte numai casa de toleranţă, ea părăseşte rânduielile obişnuite ale vieţii, pe care Tolstoi o asemăna cu o casă de toleranţă ; chiar dacă nu toţi îşi vindeau dragostea, toţi vindeaujjdevărul.

Lev Nikolaevici povesteşte despre această viaţă calm **Şi** atent, dar evită terminologia proprie ei sau o foloseşte cu valoare parodistică : aşa face, de pildă, cînd enumeră numeroasele articole de lege, prea puţin pe înţelesul oa-f

menilor, în virtutea cărora Katiuşa, deşi nevinovată, ajunge la ocnă.

Descrierea serviciului religios în capela închisorii a servit ca pretext, probabil, pentru excomunicarea lui Tolstoi. Acest fragment n-a putut ii publicat în Rusia şi a fost omis chiar în unele traduceri. Dar aceste pagini decurg în mod firesc din maniera lui artistică, din felul în care Tolstoi vede lumea, din biografia lui spirituală.

Felul său de a vedea lumea înconjurătoare l-a dus la negarea înţelegerii obişnuite a acesteia.

Lumea se dezagrega, se desfăcea în bucăţi, pentru că era o lume'moartă, iar bucăţile .ei erau lipite numai prin minciună.

Această lume ar fi putut învia numai dacă ar fi fost restabilită omenia, dacă ar fi fost restabilite în valoarea lor cuvinte precum : „iubire“, „muncă“, „egalitate“, dar nu în temeiul religiei, fie aceasta şi una nouă.

Vina principală a prietenilor lui Nehliudov, mai bine- zis a societăţii căreia îi aparţin prin naştere, constă în aceea că ei nu se mulţumesc să exploateze munca altora* se mai consideră pe deasupra şi nişte persoane morale. Este o lume moartă pe care nici căinţa n-o mai poate .învia. Iată de ce Tolstoi n-a mai putut scrie volumul al doilea al românului ***învierea.***

Dostoievski ne-a povestit despre răzvrătirea unuia singur, a lui Raskolnikov. Raskolnikov nu ,avea dreptul să ucidă, dar ce anume trebuia să facă nu ştim. De aceea Dostoievski îi întinde ***Evanghelia.***

Sonia Marmeladova' îi pune în mînă în tăcere această ***Evanghelie.*** Raskolnikov îşi zice că păreriі» Soniei trebuie să devină propriile lui convingeri :

„Dar **aici începe o nouă istorie, istoria înnoirii treptate** a omului, istoria trecerii lui treptate dintr-o lume în alta, a cunoaşterii unei noi realităţi pînă atunci cu desăvîrşire

necunoscute. Aceasta ar putea forma obiectul unei noi povestiri, iar povestirea de faţă ia sfîrşit“.

Tolstoi a terminat de scris romanul *învierea* 33 de ani mai tîrziu. Katiuşa Maslova pleacă împreună cu surghiuniţii politici într-o viaţă nouă, iertîndu-1 pe Nehliudov, dar respingînd sacrificiul lui. Nehliudov rămîne. singur şi citeşte *Evanghelia :* „Din acea noapte începu pentru

Nehliudov o viaţă cu totul nouă, nu- atît din pricina noilor condiţii de viaţă, cît pentru că tot ee i se întîmplă de atunci capătă pentru el cu totul alt înţeles decît înainte. Cum seva încheia această nouă perioadă a vieţii lui o va, dovedi viitorul".

Se repetă finalul, un final nu prea reuşit, şi ambii autori nu merg mâi departe. Autorii deschid uşa într-acolo, unde nu există drum.

DESPRE DUHOBORI ŞI **DESPRE** ROMANEE *ÎNVIEREA*

Învierea trebuia să fie- o operă riguros logică, care- să tragă concluzii la fiecare episod dat. -Un. om a comis o crimă, a sedus o fată şi nu s-a căsătorit cu. ea. Fata era prima femeie pe care o cunoscuse. Femeia a decăzut, dar omul s-a căit în mod conştient, a găsit religia, adevărată, şi-a reconsiderat Viaţa şi a înviat. Iată un subiect stabilit din punct de vedere logic.

Dar primăvara în care Nehliudov a iubit-o pe Katiuşa e mai frumoasă.decît duminica în: eare-1 vedem pe Nehliudov gras, mulţumit de sine, căindu-se şi emoţiomndu-se de propria lui căinţă.

Povestea de iubire s-a dovedit mai puternică decît povestea

căinţei.

Drepturile de autor la *învierea* au fost cedate de Tolstoi în isăaeul duhdborilor. Lev Nikolaevici a renunţat •nu numai la drepturile de autor în Rusia, dar şi la drepturile de autor pentru traduceri. Banii urmau să fie trimişi quackar-ilor din Anglia şi America a căror ideologie era apropiată de cea a lui Tolstoi. .Dar iată că s-a produs un mic incident. Quackerii, care îl simpatizau pe Lev Nikolaevici şi-l respectau foarte mult, erau puritani şi în 1901, unul dintre ei, ¿John Bellows, i-a trimis o scrisoare pe un ton de condamnare în care îi spunea că după ce a citit romanul nu mai poate să participe la .acţiunea de popularizare a acestuia. Totodată a refuzat să primească In fondul quacker-îlor banii rezultaţi din traducerea romanului *învierea.*

In răspunsul său Tolstoi spunea : „Aş putea să vă spun că am scris această carte -urînd din adâncul inimii desfrîul şi unul din scopurile principale a fost de a exprima acest lucru. Dacă au **am** reuşit **S-D** fac, îmi pare foarte rău **şi mă** recunosc vinovat...“

Dincolo de voinţa lui Lev Nikolaevici *învierea* s-a dovedit a fi un roman de dragoste.

A respinge iubirea, a uita iubirea — iată trăsături caracteristice pentru Nehliudov. Trădarea lui Nehliudov, uitarea, banii care domnesc în societatea din care el face parte o duc pe Katiuşa la pierzanie ; destinul ei devine un fel de ilustrare a nedreptăţii generale domnind în lume. Katiuşa se află în centrul romanului ; este vinovată şi ea, dar tot ea este singura care restabileşte dragostea adevărată şi prin aceasta demască minciuna lumii.

Capitolele cu care be încheie romanul nu mai au eficienţă, căci Intre timp Katiuşa şi-a hotărît ea singură destinul. A renunţat la căsătoria ca Nehliudov, a renunţat singură, fără să fi citit *Evanghelia,* iar destinul lui Nehliudov, care ne-ar fi putut explica ce anume a

însemnat pen-

tru el citirea capitolelor din ***Evanghelie,*** acest destin nu ne este povestit, el se întrerupe. Deşi Lev Nikolaevici a făgăduit să relateze destinul ulterior al lui Nehliudov, el nu a mai făcut-o.

Lev Nikolaevici renunţase la drepturile de autor pentru cărţile publicate după 1881.

Prin aceasta, îndrăznesc s-o declar, şi-a pus pe frunte cununa de spini.

Spinii creşteau cu fiecare nouă operă literară. Tolstoi a avut de suferit şi din cauza ***Morţii lui Ivan Ilici*** şi din cauza nuvelei ***Stăpîn*** şi ***slugă*** sau a eseului ***Ce este arta ?***

Mă veţi întreba : oare Tolstoi căută să scrie cît mai puţin opere literare ? Se temea de ele, căuta pretexte să nu le mai scrie. Voise însă să vină în ajutorul duhoborilor şi nevoia de bani l-a ajutat să termine romanul ***învierea*** şi să reziste în conflictele cu familia. Duhoborii şi molo- canii erau lăsaţi să trăiască paşnic prin ţinuturile îndepărtate ale Rusiei, ba lucrau prin regiuni pustii, ba erau supuşi represaliilor. Li se luau copiii, erau mutaţi dintr-un loc în altul, obligaţi să-şi vîndă vitele pe preţ de nimic, în cele din urmă duhoborii au hotărît să se mute în străinătate. Hotărîrea a fost luată de şapte mii de oameni şi mai bine. Transportul şi primele cheltuieli de stabilire cereau bani mulţi, iar fiecare familie dispunea de aprbximativ o sută de ruble,. Lev Nikolaevici s-a tîrguit mult cu editorul Adolf Marx, care cumpărase romanul pentru revista ***Niva,*** după cum a purtat multe discuţii şi cu editorii din străinătate.

De asemenea, a trimis douăzeci de scrisori oamenilor bogaţi cu rugămintea de a veni în ajutorul duhoborilor. Suma cea mai mare a donat-o chiar el. într-o scrisoare către Certkov el pare a se scuza de acest lucru. „-Ne-am lămurit acum că mai trebuie încă mulţi bani pentru mutarea duhoborilor. De aceea mă gîndesc să fac următo-

rul lucru : am trei romane : ***Irtenev, învierea*** şi ***Părintele Serghi*** (în ultima vreme am lucraţ la el şi am finalul în ciornă). Aş vrea să le vînd în condiţiile cele mai avantajoase unor ziare engleze sau americane, iar banii căpătaţi să-i dau duhoborilor, ca să se poată muta. Toate trei sînt scrise în maniera mea veche pe care acum nu o mai aprob. Dacă stau să le modific ca să fiu mulţumit de ele, n-am să le termin niciodată. Dacă am să-mi iau însă obligaţia faţă de editor să i le predau, le las ***tels quels.*** Aşa mi s-a întâmplat cîndva cu nuvela ***Cazafiii.*** Tot nu reuşeam s-o termin, dar cînd am pierdut nişte bani la cărţi, am trimis nuvela ziarului ***Russkii vestnik.*** Cazul de faţă este mult mai întemeiat. în ce priveşte nuvelele, chiar dacă ele nu satisfac exigenţele mele de astăzi faţă de artă în sensul că' nu sînt accesibile ca formă, în schimb nu sînt nocive în conţinut, ba pot fi chiar folositoare. De aceea cred că ar fi bine să fie vîndute cît mai scump şi publicate înainte ca eu să mor, iar banii trimişi comitetului care se ocupă de mutarea duhoborilor."

Lev Nikolaevici[1] vroia să scrie, să publice, să-şi exprime gîndurile, îl împiedicau însă mii de fleacuri. Sofia Andreevna avea impresia că Lev Nikolaevici face altceva decît ar trebui, de pildă „lucrează la ***Învierea***, un roman pe care eu îl detest".

în ziua de 12 septembrie, Sofia Andreevna notează diverse fleacuri : numele oaspeţilor veniţi în vizită, faptul că lacheul s-a îndrăgostit de croitoreasă, că bucăţăi'easa a fost internată în spital şi apoi scrie „Lev Nikolaevici a citit romanul la care lucrează acum, ***învierea.*** L-am mai auzit şi altă dată, mi-a spus că l-ar fi schimbat, dar văd că e tot acelaşi lucru".

Sofia Andreevna îl condamnă pe Lev Nikolaevici, îl acuză că ar fi făţarnic. Lev Nikolaevici îi face imputări că

\

\

nu se preocupă de afăcerea duhoborilor. Doi oameni apropiaţi $e*ceartă mereu..

Fără să vrea, Sofia Andreevpa minte, şi minte zdravăn : „Nu poate să-mi intre în cap şi în inimă că Lev Nikolaevici, după ce ,a renunţat "prin presă la drepturile de autor, acum vrea sa vindă la un preţ ridicat acest roman revistei *Niva* şi nu se gîndeşte să dea banii nepoţilor săi, care nu rnănîncă pline albă, şi nici copiilor de oameni săraci, ci unor duhobori care-mi silit cu totul străini şi pe care eu nici un caz nu-i pot iubi mai mult ca pe copiii mei. în schimb toată lumea va şti că • Tolstoi a participat la ajutorarea duhoborilor, ziarele şi istoria o vor consemna. Iar nepoţii şi copiii n-au decît să măriînce pline neagră“.

Nepoţii şi copiii dispuneau de o. avere care depăşea suma de o jumătate[7] de milion ; îşi păstraseră drepturile de autor pentrp 11 volume din *Opere complete*, iar pîinea albă costa patru copeici un funt, deci ar fi putut cumpăra un tren întreg de pline.

A doua zi după această însemnare Sofia Andreevna varsă lacrimi **şi** vrea să pară **prietendSsă.**

Doi oameni erau prinşi an capcana unei vieţi pe cale de a pieri. Lev Nikolaevici n.u putea să se smulgă din ea, dimpotrivă se încurca tot mai tare.

Dispăruse insula de utopie rurală, unde îi chema pe oameni învăţătura lui Tolstoi. Lev Nikolaevici este convins că fabricile şi uzinele produc numai obiecte de lux şi că remediul nu consta în ziua.de lucru de opt ore, ci în întoarcerea la pămînt. Dar pămîntul nu are nevoie de atîtea braţe de muncă. Viaţa are nevoie de alt adevăr. în genere e nevoie de altă viaţa ; Tolstoi încearcă s-o găsească, dar nu o poate afla.

Vrea să muncească, vrea să scrie. într-o scrisoare către Certkov spune :

„Uneori mi se para că: în *Învierea,* vor fi multe pagini frumoase, iar alteori mi se pare că mă las copleşit de patima mea...“ Şi în altă parte : „Nu pot să mă îndeletnicesc cu nimic, altceva decît cu romanul *învierea.* Aşa cum ghiuleaua, apropiindu-se de pămînt zboară tot mai repede şi mai, repede, aşa şi eu acum, cînd sînt. aproape de sfîrşit;, nu pot să mă gîndese la, nimic — de fapt, pot, şi mă şi gîndese — mai bine-zis- nu am chef să mă gîndese la nimic altceva decîfc la această.lucrare“.

Tolstoi se gîndea la viaţă, la Katiuşa M'aslova, la propria sa tinereţe, la. oraş, Ia revoluţionari, şi căuta să se justifice în faţa propriei sale conştiinţe, spunîndu-şi că donează bani.

în ziua de 12 octombrie 1898 a fost semnat contractul **cu** Adolf Marx, editorul revistei *Niva.* S-a primit un avans de 12 000 ruble.

Nu erau bani suficienţi ca duhoborii să poată părăsi Rusia; Pe lingă aceasta, mutarea, mai cerea alergătură multă. Era nevoie şi de ghizi. Drept ghizi au fost trimişi fiul lui Lev Nikolaevici, Serghei, şi Leopold Antonovici Sulerjiţki, pictor, cîntăreţ, viitor regizor, om plin de talent.

Sulerjiţki se afla în Caucaz ; el căuta să facă rost de vapoarele necesare pentru transportul duhoborilor. Pe neaşteptate Sulerjiţki apare la Iasnaia Poli ana. După ce i-a ascultat păsul, Tolstoi l-a rugat să se întoarcă în Caucaz luînd în tovărăşie şi pe fiul său Serghei, un om serios, cinstit, care cunoştea foarte bine cîteva limbi străine. Au scris şi o scrisoare prinţului Goliţîn. De fapt Sulerjiţki fusese surghiunit: din Tiflis. Autorităţile îl urau pentru că se ocupa de duhobori. în acelaşi timp însă se temeau şi de Tolstoi şi într-O măsură: îl respectau. Pînă la urmă doreau să-i yadă pe duhobori plecaţi. La mijlocul Iui noiembrie, Sulerjiţki şi Serghei Lvovici. au ajuns în tirguşorul- Skra, de lingă Batumi, unde locuiau duhoborii. Oamenii aceştia trăiau în

bordeie şi se adresau unul altuia cu diminutive : Alioşa, Vasia, chiar şi copiii mici le spuneau aşa părinţilor lor. Erau numai bătrîni, femei ; un bătrîn avea aproape 100 de ani, fusese ostaş şi luptase la Sevastopol. Oamenii tineri, apţi pentru serviciul militar nu erau lăsaţi să plece.

în ziua de 8 decembrie, zi caldă cu soare, sosi la Batumi împărăteasa-mamă Maria Fiodorovna. Prinţul Goli- ţin îi ieşi întru întîmpinare, ducînd cu el şi scrisoarea pe care i-o înmînase Serghei Lvovici. în sfîrşit, plecarea du- hoborilor a fost aprobată. Şuierjiţki s-a ocupat de încărcarea oamenilor pe vaporul „Gurov“. Călătoria urma să dureze aproape o lună. Au tras la sorţi care unde să stea pentru că jumătate din locuri'erau complet întunecoase. Au trasat cu o cretă un fel de dungi împărţind locurile între oameni. ■

Vaporul pleca spre depărtata „Canadie“ Unde oamenii vorbesc altă limbă, unde sînt ogoare multe, bune de cultivat, dar unde viaţa va fi grea. Vaporul pleca într-o călătorie îndepărtată peste ocean, în căutarea unei vieţi obişnuite.

Păşunile altădată locuite.de duhobori, în munţi, au rămas pustii.

ÎNCEPUT DE VEAC

I

începutul noului veac al XX-lea a fost sărbătorit cu mult fast.

începea un nou veac, ultimul veac cu care urma să se încheie cel de al doilea mileniu al erei europene.

în ziare apăreau tot felul de desene care înfăţişau viitoarele cuceriri ale tehnicii : baloane cu aripi, automo-

bile, avioane care nu semănau deloc cu cele ce vor apărea mai tîrziu. în Africa îndepărtată englezii îi împuşcau pe buri, iar burii trăgeau în englezi. Mările erau traversate de vapoare uriaşe, care se luau la întrecere.

Lumea cunoştea telegraful fără fir, diapozitivele colorate, fotografiile peliculei de cinema tremurau, ţopăiau şi alergau nu se ştie unde.

în oraşe se înmulţiseră felinarele, ceea ce făcea ca noaptea cerul să aibă o culoare trandafirie. Ceaţa trandafirie a nopţii estompa strălucirea stelelor.

Iarna, în oraşele Rusiei hornurile scoteau fum mult, din care cauză zăpada era şi ea neagră. Lumea se schimba în goană şi se schimba în mai rău.

S-ar fi zis că şi timpul gonea mai repede. O invenţie înlocuia pe alta, un eveniment se succeda altuia, o durere venea în locul alteia. Apăreau vaccinuri împotriva diferitelor boli, cărţile se publicau în tiraje mari, prin chioşcuri se vindeau ziare străine.

Pe lîngă Iasnaia Poliana copacii crescuseră foarte mari. Oaspeţii veneau tot mai des. Iar Lev Nikolaevici continua să creadă că oamenii trebuie să locuiască la ţară şi că 98% din populaţia Rusiei o formează sătenii.

Lev Nikolaevici nu vedea timpul în adevăratul său chip. Corabia imensă a utopiilor sale încerca să navigheze spre trecut cu prora în faţă, dar vîntul îndoia pînzele spre provă, spre viitor, spre un viitor neînţeles, străin şi ostil. Am spus intenţionat neînţeles.

în multe probleme însă Tolstoi înţelegea mâi bine şi vedea mai departe decît alţii. între altele, scrisese la un moment dat că vor izbucni războaie atît de puternice, încît vor putea provoca pieirea a 99% din locuitorii pămîntu- lui ; dar nici ele nu vor putea împiedica demenţa bogă-, iaşilor.

Şi în acelaşi. timp, scria zilnic în jurnalul său de însemnări aceleaşi fraze, îndemnînd la neîmpotrivire, aceleaşi apeluri, după care omul trebuia să trăiască pentru suflet. Tolstoi, care reuşise să înţeleagă şi să înfăţişeze sufletul omtilui şi sufletul popoarelor, care arătase cît de puternic modelează viaţa colectivă gîndirea individuală, cît de puţin înseamnă gîndirea aceasta, credea în acelaşi timp că ideea poate schimba existenţa şi vroia să. schimbe viaţa, îndrumînd-o din conacul său unde nici măcar femeile nu-i mai ascultau glasul şi părerea.

în ziua de 13 ianuarie 1900 Lev Nikolaevici a fost vizitat la casa .din Hamovniki de V. A. Posse, un publicist, redactor al revistei *Jizni dlia vseh.* Acesta venise însoţit de un tînăr scriitor, Aleksei Maksimovici' Peşkov, care se făcuse cunoscut de curînd sub numele de Maxim Gorki. La început oaspeţii au fost primiţi de Sofia Andreevna şi de fete pentru ca mai apoi să iasă din dormitor şi Lev Nikolaevici. Gîrbov, cu un şal mare de lînă aruncat pe umeri — fusese bolnav — Tolstoi părea să fi scăzut din înălţime.

— Cum vă simţiţi Lev Nikolaevici ? îl întrebă Posse.

— Bine, bine, a răspuns Tolstoi. Mă apropii de moarte şi asta e bine. E timpul...

Aleksei Maksimovici, înalt, lat în umeri, cu ochii albaştri şi mustaţa pe oală, era puţin intimidat. Tuşea din cînd în cînd şi-şi trecea mereu palma prin părul des, castaniu, tuns scurt, ca un arici.

La început au discutat despre politică, despre literatură. Lev Nikolaevici arunca ochiade spre Gorki. Acesta scosese o ţigară, dar, în momentul cînd era pe punctul de a aprinde chibritul, se opri văzînd *ecriteau-vil* atîrnat pe perete : „Vă rugăm să nu fumaţi aici“.
— N-are nimic, nu daţi atenţie la ce scrie ! Fumaţi dacă vă e poftă, zise Tolstoi.

\

Aleksei Maksimovici aprinse ţigara şi-l întrebă :

— Aţi citit cumva romanul meu *Foma Gordeev ?*

Tolstoi răspunse :

— Am început să-l citesc, dar nu l-am putut termina.?.’ E tare plicticos. Ceea ce povestiţi dvs. n-a existat şi nu poate exista.

— Eu cred că n-am inventat copilăria lui Foma, a replicat Gorki.

— Nu, nu, totul este inventat. Iertaţi-mă, dar nu-mi place. Uite, mai e o nuvelă, *larmaroqul la Goltva.* Asta mi-a plăcut foarte mult. E simplu, e sincer. Aşa ceva pot citi şi de două ori.

îrrcontinuare Tolstoi a spus că nuvela aceasta i-a adus aminte de Gogol şi l-a făcut să regrete încă o dată că în literatura rusă există atît de puţin umor.

- In continuare s-au discutat nuvelele lui Gorki, *Varenlta Olesova* şi *Douăzeci* şi *şase şi una.*

Varenka Olesova este o fată care ia la bătaie pe un tînăr pentru că îl surprinde privind-o în timpul scăldatului. Lev Nikolaevici se arătă nemulţumit' de subiect, spu- nînd că într-adevăr la ţară există fete care fac caz grozav de fecioria lor, scot ochii la toţi şi a zis : „Fecioria e fru-moasă cînd fata nu se gîndeşte la ea şi nici nu o ştie“.

Apoi a discutat despre fata din nuvela *Douăzeci şi şase şi una* şi a rostit intr-un chip cu totul firesc cîteva epitete de o vulgaritate ce friza cinismul.

Aleksei Maksimovici mi-a povestit în amănunt această întîlnire. Lev Nikolaevici l-a întrebat pe Gorki cît de mare era vatra cuptorului, în ce poziţie anume şedeau brutarii şi măsurînd pe masă dimensiunile

fîşiei de lumină a căutat să verifice dacă Gorki a redat bine jocul de lumini şi umbre pe chipul oamenilor pe care i-a înfăţişat. Era preocupat de exactitate pentru că exactitatea este totdeauna veridică. în acelaşi timp spunea că se poate inventa orice

în afară de psihologie. Psihologia trebuie să fie exactă, după cum exact trebuie să fie şi amănuntul. Amănuntul este un indiciu al adevărului.

A fost o discuţie interesantă.

Cu mult interes l-au privit pe Gorki şi femeile din casa lui Tolsthi.

La data de 16 ianuarie, aflăm următoarea însemnare în jurnalul lui Tolstoi : „A fost pe la mine Gorki. Discuţia a fost foarte plăcută.' Şi el mi-a plăcut. Un adevărat om din popor“.

n -

Aşa cum se exprimase Lenin, Lev Nikolaevici locuia la Moscova „la două etaje“. Pe de o parte trăia în mijlocul familiei şi al cunoştinţelor apropiate, pe de altă parte trăia singur.

Una din consecinţe era faptul că scrierile lui .Lev Nikolaevici păreau ciudate celor din jur. In orice caz ele veneau în contradicţie cu ceea ce trebuia să gîndeaseă şi să scrie Tolstoi, după părerea acestor oameni.

Ăr fi interesant de urmărit acest lucru pornind de la drama *Cadavrul viu.*

Lev Nikolaevici o menţionează la început în jurnalul său sub denumirea de *Cadavrul.* Astfel, la 29 decembrie 1897, el notează : „M-am gîndit la *Hagi-Murad.* Ieri toată ziua am meditat la drama-comedie *Cadavrul* şi văd că se conturează“.

în următorii doi ani Tolstoi scrie *Învierea.*

In ziua de 2 ianuarie 1900 citim următoarea însemnare :

„Am fost să văd la teatru *Unchiul Vania* şi m-am indignat. M-am gîndit să'scriu drama *Cadavrul,* am făcut chiar un conspect“.

Apoi urmează aproape zi de zi însemnări despre felul cum se desfăşoară munca la această piesă.

La 15 august, altă însemnare : „Am scris *Cadavrul,* l-am terminat, dar simt că mă pasionează din ce în ce mai mult“.

De fapt piesa nu era terminată, căutările continuau.

Apare o nouă rezolvare a temei : evadarea într-o viaţă adevărată se face părăsind viaţa mincinoasă, fie şi cu preţul morţii, cu preţul renunţării la fot şi la toate. De la început apare o nouă rezolvare artistică .dialogurile vor exprima gînduri nerostitd pînă la capăt, trunchiate, ele vor reda cursul viu al discuţiei cu întreruperile ei. Apare şi o construcţie dramaturgieă nouă, sîht multe episoade, fără acte.

Din jurnal ar rezulta că Tolstoi s-a apucat să scrie această piesă în dorinţa de a polemiza cu Cehov. Intr-adevăr, Tolstoi polemiza, dar şi mergea alături de Cehov cău- tînd căi noi în dramaturgie.

Din punct de vedere al formei *Cadavrul viu* reprezintă cea mai îndrăzneaţă creaţie dramaturgieă a lui Lev .Niko- laevici. Se vede că piesa este scrisă de un om care cunoaşte experienţa lui Cehov şi, fără a fi de acord, ţine cont de ea.

într-un articol consacrat piesei, A. F. Koni scria : „Unii văd în *Cadavrul viu* un cuvînt nou, pe căile noi ale artei dramatice, alţii compară scenele scurte, care se succed una după alta, cu un film“.

Există dealtfel unele ştiri după care Tolstoi în această perioadă s-ar fi interesat de problemele scenei turnante.

N. V. Davîdov, preşedintele tribunalului districtual din Moscova, în cartea sa *Amintiri din trecut,* sublinia asemănarea, pînă la amănunte, dintre istoria povestită de Tolstoi în piesa sa şi procesul unui om decăzut, care dorind să-şi elibereze soţia a recurs la o sinucidere simulată. Koni vor-

35 — nev Tolstoi

beşte cu un anumit scepticism despre bine-cunoscutul proces al lui Himer ca şi despre ideea că „în orice caz i-ar aparţine un rol în apariţia piesei *Cadavrul viu*“.

Tolstoi ni-1 înfăţişează pe Fedia Protasov ca un intelectual, un om fin, bogat, îndrăgostit de artă ; familia soţiei sale este şi ea înstărită ; Karenin, bărbatul care o iubeşte pe nevasta lui Protasov, este de origine nobilă. Ne aflăm deci într-o societate pe care o cunoaştem deja din romanul *Anna Karenina.*

' Himer de care povesteşte Davîdov era dimpotrivă un om decăzut, cu orizont intelectual redus, meschin, iar cel pe care l-a" îndrăgit soţia lui Himer, Ekaterina, era ţăran şi amîndoi se gîndiseră să plece să se aşeze într-o colonie undeva în Siberia.

i Cînd piesa a fost terminată, fiul lui Himer .şi apoi el însuşi au venit la Tolstoi cu rugămintea de a nu publica Scrierea. între timp procesul fusese scos de pe rol şi dat uitării. Ekaterina Himer acuzată de bigamie nu a mai fost - surghiunită, ci condamnată la un an închisoare, condamnare pe care o executa ca soră medicală.

Oamenii din jurul lui Tolstoi socoteau piesa nereuşită.

Koni scria : „Cred că nu este cazul să ne bucurăm prea mult de publicarea şi jucarea piesei *Cadavrul viu,* pe care autorul nu a cizelat-o definitiv".

i Unii se îndoiau chiar că a scris-o Tolstoi. K. I. Araba-
g i, apărînd autenticitatea piesei, aducea ca argument nu- eroasele însemnări şi intervenţii ale lui Tolstoi pe manuscris.

Aleksandra. Lvovna explica de ce scriitorul n-a vrut să publice

drama în timpul vieţii sale : „Făcînd cunoştinţă CU adevăraţii «eroi» ai procesului, el a constatat că «realitatea» este mai prejos de aşteptările sale". i Publicistul Teneromo era de părere că Tolstoi „a fost neplăcut Surprins de asemănarea piesei cu romanul *Ce-i* **de**

făcut ? **de care uitase cu desăvârşire. Tolstoi se compara pe sine cu un tigru, care renunţă la victimă dacă n-a reuşit .s-o doboare din prima muşcătură“.**

E greu de verificat ideea cu tigrul, dar dacă e vorba de Tolstoi trebuie să spunem că el avea obiceiul să revină de zeci de ori când vroia să descrie cu exactitate ceea ce-şi propusese. Pe de altă parte, nu-'l putea mira asemănarea cu romanul *Ce-i de făcut ?* **de vreme ce o referire la această carte figurează în dialogul dintre Maşa şi Fedia.**

Adevărul este că în piesa *Cadavrul viu* **nu contează faptul că Tolstoi descrie istoria tragică a unui om decăzut, care face o încercare nereuşită de a simula o sinucidere. Ne interesează această istorie în măsura în care vedem o nouă revenire la tema evadării din viaţă, tema preferată a scriitorului. In cazul de faţă, evadarea devine o renunţare la nume şi la biografie.**

In această perioadă necesitatea de a evada, de a pleca di« viaţă, de a se smulge din condiţiile mincinoase ale vieţii, de îndatoririle ei, îşi află expresia în multe scrieri ale lui Tolstoi în diferite ipostaze : *Părintele Serghi, Însemnările stareţului Fiodor Kuzmici, Kornei Vasiliev, Cadavrul viu.* **Motivarea evadării variază, dar în ultimă instanţă -argumentarea este aceeaşi : pleacă din viaţă un om bun, pleacă pentru că viaţa în care trăieşte este mincinoasă şi nedreaptă.**

Piesa n-a mai fost terminată de Tolstoi.

Probabil că piesa nu a fost încredinţată nici unui teatru pentru a fi jucată, căci în cazul de faţă practica artistică venea în

contradicţie cu teoriile lui Tolstoi, afirmate, de pildă, în eseul *Ce-i arta ?* **Prin ideile afirmate, prin dezvoltarea subiectului,** *Cadavrul viu* **vine în contradicţie cu** teoria lui **Tolstoi despre artă, cu morala Tolstoi şi coincide cu ceea ce propunea ca normă de viaţă romanul lui Cernî- şevski. Tolstoi nu ştia însă ce ar urma să facă eroul său după ce părăsea viaţa obişnuită, rînduită. Ce putea să facă de vreme ce nu ştia să are pămîntul ? Totul este neaşteptat în această piesă. Eroul pozitiv este un beţiv. Iar problema divorţului se rezolva cu totul altfel decît ne-am fi aşteptat din partea celui ce a** *scris Sonata Kreutzer.* **Tolstoi o socotea pe Anna Karenina vinovată pentru că a provocat dezmembrarea familiei, Fedia Protasov e un erou, el îşi eliberează soţia,**

III

Iarna anului 1901 Lev Nikolaevici o **petrecuse la Moscova. Avusese chiar intenţia să editeze o revistă literară, dar tolstoiştii, în frunte cu Certkov, au protestat, spunînd că aceasta ar presupune cheltuirea unor sume de bani, deci relaţii financiare cu cei din jur, în timp ce în Anglia existau deja oameni, chiar familii întregi, care reuşeau să trăiască fără bani.**

Lev Nikolaevici i-a ascultat şi s-a supus. într-o scrisoare către Certkov îi explica de ce voise să editeze această revistă : „Mă tenta faptul că aş fi fost îndemnat să scriu lucrări beletristice, pe care altminteri nu le voi scrie, şi că aş fi putut face cunoscute numeroase fapte etice despre care am ştire şi care ar fi putut fi folositoare oamenilor. Pină la urmă îmi pare bine că n-am făcut-o, căci am impresia că am cam terminat-o cu operele literare şi pentru că, desigur, s-ar fi ivit multe neplăceri şi, aşa cum scrii şi dumneata, am fi ‘fost obligaţi să facem compromisuri nedorite. M-am gîndit cu atenţie la ideea de a trăi fără bani...“

Bineînţeles, Lev Nikolaevici nu avea dreptate cînd spunea că a terminat cu activitatea literară. în însemnările din -jurnal

întîlnim continui referiri la *Hagi-Murad.* **Deci activitatea creatoare nu se oprise.**

Lev Nikolaevici nu putea renunţa la viaţa de care era legat prin toată concepţia sa de filozof şi scriitor. Abia terminase romanul *învierea* **în care îmbrăţişase şi existenţa, cotidiană şi viaţa veacului în întregimea lui.**

Apariţia romanului a determinat ascuţirea polemicii duse în jurul lui Tolstoi.

In ziua de 22 februarie 1901 Sinodul îl declară duş**man al bisericii şi îl excomunică.**

Această excomunicare a fost o surpriză pentru toţi.

La 24 martie Sofia Andreevna răspunde printr-o scrisoare deschisă, publicată în ziare, comentînd cu dispreţ, ameninţarea de a se refuza scriitorului slujba religioasă de înmormîntare : „Dacă e o ameninţare, atunci la adresa cui şi pentru ce ? Oare vă închipuiţi că nu voi găsi sau un preot cinstit care nu se va teme de oameni în faţa lui Dumnezeu cel atotiubitor, sau un preot necinstit pe care să-l cumpăr cu bani mulţi pentru a face o slujbă de prohodire şi înmormîntâre soţului meu într-o biserică ?"

în toată Rusia s-a ridicat un val de proteste.

Iată şi răspunsul Ivii Lev Nikolaevici, un răspuns calm, venit cu oarecare întârziere : „Am început prin a iubi credinţa ortodoxă mai mult decît liniştea mea proprie. Apoi am iubit creştinismul mai mult decît biserica, acum iubesc adevărul mai mult decît orice pe lume. Şi pînă astăzi pentru mine adevărul coincide cu creştinismul aşa cum îl înţeleg eu".

Lev Nikolaevici a primit mii de scrisori de simpatie.[1] **O telegramă din Kiev ă fost semnată fie peste o mie de studenţi de la**

Institutuă politehnic. Muncitorii unei fabrici de sticlă i-au trimis un monolit de sticlă în care turnaseră cu litere de aur următorul text:

„Aţi împărtăşit destinul' multor oameni de seamă care merg înaintea veacului, mult stimate Lev Nikolaevici. Şi altădată asemenea oameni au fost arşi pe rug, aruncaţi în

închisori sau surghiuniţi. N-au decît şă vă excomunice fariseii, oamenii ruşi se vor mîndri întotdeauna cu dvs., vă vor socoti un om mare, un om scump lor şi iubit de ei“.

La o expoziţie a peredvijnicilor portretul lui Tolstoi a fost împodobit tot timpul cu buchete de flori. Cînd portretul a fost ridicat, florile au continuat să fie aşezate în locul respectiv. Pe stradă Lev Nikolaevici era ovaţionat, înconjurat de tineret, oprit de trecători.

V. I. Lehin scria în 1910 :

„Sfîntul Sinod l-a excomunicat. Cu atît mai bine. Această ispravă i se va pune la socoteală cînd va suna ceasul răfuielii poporului cu birocraţii în rasă, cu jandarmii întru Christos, cu inchizitorii tenebroşi, care au sprijinit pogromurile contra evreilor şi celelalte isprăvi ale bandei ţariste ultrareacţionare“.

Anii treceau. Tolstoi îmbătrînea, muncea mai mult decît alţii şi decît altădată, dar muncea într-un chip nou.

Şi în casă erau schimbări. Treptat, casa devenea pustie. După moartea lui Vanecika, părinţii, bătrîni, au cunoscut o nouă durere. A plecat de acasă Tania. A îmbrăcat o rochie gri, o pălărie gri şi a plecat împreună cu soţul ei, un om în vîrstă şi un om mediocru. în jurnalul său Lev Tolstoi scrie că de douăzeci de ani nu face decît să-şi schimbe tot în mai rău părerea despre femei, iar acum, după căsătoria Taniei, şi-a schimbat în şi mai rău. Totuşi, cînd Tania revenea pentru eîteva zile acasă Lev Nikolaevici se bucura, era vesel şi repeta : „A venit, a venit“.

în ziua de 7 mai Lev Nikolaevici notează în jurnalul său : „Moartea care altădată mi se părea neverosimilă devine din ce în, ce mai verosimilă şi nu numai verosimilă dar şi neîndoielnică“. Şi imediat după aceea : „Am văzut **in** vis un **tip de bătrîn, pe care ă apucat să-l descria înain**tea mea Cehov. Bătrînul era aproape un sfînt şi în acelaşi timp bea şi înjura. Am înţeles limpede pentru prima oară forţa pe care o capătă personajele cînd aşezi cu îndrăzneală culori negre, umbre pe chip. Am s-o fac la Hagi-Murad şi la Mafia Dmitrievna“.

în iarna aceea Lev Nikolaevici fusese bolnav, avusese malarie, îi era lehamite de viaţa pe care nu reuşea deloc s-o smulgă din făgaşul unui drum desfundat şi apoi îngheţat.

La sfîrşitul lui ianuarie Sofia Andreevna făcuse nuntă mare pentru Mişa, fiul mezin. Nuntă elegantă, aristocratică ; printre doamnele în rochii somptuoase şi printre flori se zărea marele prinţ Serghei Aleksandrovici, venit

la nuntă special pentru a-1 vedea pe celebrul bătrîn.

Tinerii căsătoriţi au plecat la Iasnaia Poliana.

Primăvara s-a dus şi Lev Nikolaevici s-a îmbolnăvit de malarie.

Medicul P. S. Usov i-a recomandat lui Tolstoi să plece în sud, să ducă o viaţă adecvată vîrstei sale, fără emoţii şi fără muncă. Dar'Lev Nikolaevici, care împlinise deja 75 de ani, ştia că nu are de trăit decît o viaţă. Dimineaţa scria, apoi se plimba prin grădină, umbla călare, prin pădure, Seara şi-o petrecea în mijlocul familiei şi al prietenilor.

Sofia Andreevna, energică şi hotărîtă, nu ştia totuşi cum să găsească o vilă pentru soţul său bolnav. Cineva şi-a adus aminte de contesa Panina care avea o moşie lîngă Ialta şi atunci au hotărît să i se adreseze cu rugămintea de a le închiria casa. în curînd sosi răspunsul contesei, care îşi punea cu cea mai mare plăcere moşia la dispoziţia familiei lui Lev Nikolaevici, înştiinţînd în acest sens pe administrator. Ministrul căilor ferate a aprobat închirierea unui vagon care să fie ataşat la orice tren pînă la Sevastopol. în caz de necesitate, vagonul putea fi detaşat şi în el se putea **locui, trecîndu-1 pe o cale ferată de rezervă.**

Sănătatea lui Lev Nikolaevici se înrăutăţea văzînd cu cu ochii.

• Au hotărît totuşi să plece la 5 septembrie, Lev Niko- laevici îmbrăcat în şubă a urcat în trăsură şi au pornit spre Tuia, Aleea de mesteceni pînă la şosea a fost luminată de făclii. Pe la ora 10 seara au sosit la Tuia şi Lev Nikolaevici a fost îndată instalat în vagonul care-I aştepta. Tolstoi sufla greu, avea temperatură ; un consult medical a hotărît că e mai bine să continue călătoria spre sud, decît să facă drumul înapoi la Iasnaia Poliana,

A doua zi dimineaţa au ajuns la Kursk unde vremea era caldă şi uscată. S-a dat o telegramă la Harkov cu rugămintea de a' se pregăti trei sticle de lapte la bufetul gării.

Cînd au ajuns la Harkov au găsit peronul ticsit de lume. Telegrama cu laptele i-a făcut pe mulţi să înţeleagă că e vorba de Tolstoi, despre a cărui boală se scrisese deja prin ziare. In linişte deplină mulţimea a adresat o singură rugăminte, ca Lev Nikolaevici să apară la fereastra vagonului,. ceea ce el a şi făcut cu multă greutate.

A doua zi dimineaţa era cald de-a binelea, se vedea în depărtare Şivaşul albastru ; Lev Nikolaevici a deschis fereastra, a scos carnetul şi a început să lucreze.

La Sevastopol Lev Nikolaevici a fost întîmpinat de o mulţime nu prea mare, în schimb de multă, poliţie.

Oamenii îl aşteptau de mult şi nu credeau că va mai veni..

Au vizitat oraşul, au fost în port, Tolstoi aducîndu-şi aminte cum au debarcat în golf sub focul artileriei.

A doua zi au plecat devreme din Sevastopol. Era cald, mirosea a pelin, stepa se trezea la^viaţă. Urmele asediului de altădată dispăruseră aproape cu desăvîrşire acoperite

de iarbă, de tufişuri, Lev Nikolaevici era tot timpul emoţionat, a coborît de cîteva ori, vroia să descopere urmele redutelor.

Drumul mergea şerpuind uşor prin pădurile galbene. Cerul Crimeii era de un albastru intens. Au urcat pînă la Baidarî, de unde s-a deschis priveliştea largă asupra abruptului ţărm sudic a! Crimeii, cuprinzînd şi marea. Vulturii zburau liniştit deasupra stîncilor fără să-l bage în seamă pe poliţai.

Stepa Crimeii, galbenă, cedase locul pădurilor de .fag albastru-roşietice, jos iarba mai era încă verde.

Casa contesei Panina era situată la Gaspra pe,drumul de sus, la poalele muntelui Ai-Petri. în spatele casei se înălţau ca un zid munţii. Casa era construită în stilul castelelor scoţiene, din piatră brută, cu două turnuri. Un castel ca aceasta era înfăţişat pe coperta romanului *Copiii căpitanului Grant* de Jules Verne. Clădirea uriaşă era toată împodobită cu glicine care creşteau pe ziduri, ridicîndu-se pînă sus sub acoperiş.

Intr-d scrisoare către fiul său, Lev Nikolaevici descrie totul cu entuziasm, dar şi cu oarecare ironie : „Gaspra, moşia contesei Panina şi casa în care locuim este supremul confort şi lux, cum nu mi-a fost dat încă să cunosc în viaţă. Şi asta, în locul simplităţii în care vroiam să trăiesc. Se intră printr-un parc pe o alee împrejmuită de flori, de tufişuri de trandafiri şi alte plante, toate înflorite. Casa are două turnuri şi o biserică. în faţa casei o piaţetă rotundă, plină de trandafiri şi de tot felul de plante ciudate, dar foarte frumoase. în mijloc o fîntînă de marmură în care înoată peştişori şi o statuie din care ţîşneşte apă. Odăile sînt înalte, casa are două terase : cea de jos, acoperită de flori şi plante, are un glasvand şi dedesubt o fîntînă. Printre copaci se vede marea. Terasa de sus, lungă de vreo 40 de paşi, are coloane, este pavată cu ceramică, jos se văd ripe,

copaci, poteci, case, castele. De aici se deschide o superbă

priveliște spre mare. Totul în casă este luxos : clanțele,

toaletele, paturile, uşile, mobila, şi are şi instalaţie de apă...“

Lev Nikolaevici era mirat de faptul că gazonul era mereu stropit cu apă, îl uimeau scările de marmură, scria că în jur „locuiesc tot felul de bogătaşi şi diferiţi prinţi al căror lux e de zece ori mai mare“.

In casa lui Tolstoi la Iasnaia Poliana şi la Moscova erau podele de scînduri, uzate, vopsite.

Scriitorul se minuna de tot ce vedea în casă şi o ruga pe Sofia Andreevna şi pe Tania să nu cumva să lovească vasele atît de frumoase aşezate în colţurile odăilor.

La sfîrşitul lui septembrie 1901, înainte de a pleca la Moscova pentru nişte treburi, Cehov a trecut prin Gaspra să-l vadă pe Lev Nikolaevici. Intr-o scrisoare către Gorki spune : „înainte de a pleca din Ialta, m-am dus să-l văd pe Lev Nikolaevici. îi place teribil de mult Crimeea, care îi trezeşte în suflet o bucurie cu adevărat copilărească. Mie însă nu mi-a plăcut starea sănătăţii sale. A îmbătrînit foarte tare şi boala lui adevărată e bătrîneţea, care a pus deja stăpînire pe el“.

în noiembrie Cehov a revenit la Ialta.

între timp, Lev Nikolaevici se îmbolnăvise din nou. Se apucase să-i scrie ţarului, sfătuindu-1 să dea pămînt ţăranilor, să nu-i urmărească pe oameni pentru credinţa lor, spunîndu-i că un singur om nu poate conduce o ţară atît de mare, şi în consecinţă o conduc foarte prost oameni luaţi la întîmplare.

Mai tîrziu Tolstoi însuşi- a spus că adresase această scrisoare unui om care se ţinea cu mîinile de scaunul său şi-l sfătuise să ridice o bîrnă peste măsură de grea.

Zilele de toamnă însorite sînt minunate în Crimeea. Lev Nikolaevici locuia la primul etaj, într-o cameră **vecină cu salonul, ferestrele dădeau şi spre apus şi spre sud. Dinspre sud o verandă acoperită ferea odaia de prea mult soare.**

într-o zi, Lev Nikolaevici s-a dus să se plimbe spre castelul Voronţov, Clădirea aceasta superbă e un fel de centaur al arhitecturii. Partea îndreptată spre munţi este construită în stilul unui castel englezesc, partea îndreptată spre mare este o moschee musulmană şi pe portalul ei de marmură scrie cu litere de aur în arabă : „Bogăţia vine de la Dumnezeu“.

Străbătînd camerele întunecate, Lev Nikolaevici examina cu atenţie portretele familiei Voronţov, portretele unor oameni de care auzise în tinereţe, în timpuî acesta lucra la *Hagi-Murad.*

Starea sănătăţii lui Tolstoi îi îngrijora pe toţi.

Cehov. scria la 17 noiembrie 1901 : „Scumpă nevestică, ştirile despre Tolstoi ajunse pînă la voi, vorbind de boală şi chiar moarte, nu sînt întru nimic întemeiate. Nu se observă schimbări deosebite în starea sănătăţii sale şi probabil că pînă Ia moarte mai e încă mult. E adevărat că a slăbit, e tras, dar nu există nici un simptom îngrijorător, nici unul, în afară de bătrîneţe... Să nu dai crezare zvonurilor,' Dacă, doamne fereşte, se întîmplă ceva, te anunţ cu o telegramă. Am să-l denumesc «bunicul», altfel cred că nu ajunge“.

Scrisorile se deschideau şi se controlau. De aceea Cehov scrie puţin şi cu precauţie despre Tolstoi.

Iată o întîmplare povestită de Gorki :

„într-o zi caldă l-am întîlnit pe drumul de jos, mergea călare spre Livadia. Călărea pe un căluţ tătăresc liniştit,[1] îmbrăcat într-o haină cenuşie, ciufulit, cu o pălărie albă de pîslă, ca o ciupercă, semăna cu un pitic“. Au-pornit mai departe împreună, discutînd ca de obicei despre' Dumnezeu, despre familie.

„Cînd am ajuns la hotarul moşiei marelui prinţ A, Ml Romanov am văzut într-un grup stînd de vorbă trei membri ai familiei imperiale. Proprietarul moşiei Gheorghi, şi

încă unul, am impresia că era Piotr Nikolaevici, toţi oameni înalţi, voinici. Drumul era baricadat de trăsuri, îndt Lev Nikolaevici nu putea trece. El aruncă o privire severă, poruncitoare, către Romanovi, dar aceştia întorseseră capul, prefăcîndu-se a nu-1 vedea. în schimb unul dintre cai după bîteva clipe de îndoială se dădu la o parte şi-l lăsă pe Tolstoi să treacă.

Călărirăm mai departe în tăcere. După cîteva clipe Tolstoi zise :

•— M-au recunoscut proştii ăştia !

Şi peste o clipă.

— Calul a înţeles că trebuia să facă loc lui Tolstoi".'

Tolstoi îl iubea pe Cehov cu multă gingăşie, dar în acelaşi timp cu un fel de gelozie şi cu multă exigenţă. Anton Pavlovici nu se încadra în felul lui Tolstoi de a vedea arta.

într-o însemnare din 13 martie 1900 citim următoarele : „Artă, poezie, versuri ca «Malurile îndepărtate ale patriei» etc. pictura, îndeosebi muzica ne dau impresia că ar izvorî din ceva neobişnuit, bun, drept. De fapt nu există nimic. E numai o haină împărătească, care haină este bună numai dacă o îmbracă împăratul vieţii — binele". Lev Nikolaevici cere poeziei să exprime direct binele. în ciorna la această însemnare citim : „Arta [muzica] poezia Cehov ; pictura îndeosebi, [poezia], muzica [ţigănească] ne dau impresia câ ele decurg din ceva minunat, poetic, din bine. De fapt acolo nu există nimic. E numai o haină împărătească, ce-şi arată splendoarea cînd o îmbracă împăratul vieţii, adică binele".

La Gaspra Tolstoi a stat de vorbă în multe rînduri cu Cehov. Gorki notează : „Dumneata, zise Lev Nikolaevici adresîndu-se lui Cehov, dumneata eşti rus, da, foarte rus", şi

zîmbind cu dragoste îl cuprinse pe Anton Pavlovici de după umeri, ceea ce îl făcu pe âCăStâ Să SS emOţiOH620 Şi Să înceapă a povesti cu vocea lui de bas despre casa lui, despre tătari.

Cînd îl privea pe Cehov, Tolstoi părea să-i mingile chipul, în asemenea clipe avea ochii plini de gingăşie. într-o zi, văzîndu-1 pe Anton Pavlovici care se plimba prin parc cu Aleksandra Lvovna spuse :

— Ce om minunat, simpatic, modest, liniştit, ca o domnişoară ! Şi mersul îl are de domnişoară ! Pur şi simplu un om extraordinar !

Gorki ne-a păstrat însemnări interesante despre viaţa lui Lev Nikolaevici în Crimeea. Am să mai citez cîteva din ele.

„îi plăcea să pună întrebări grele, întrebări încuietoare.

— Ce părere ai despre dumneata însuţi ?

— îţi iubeşti nevasta ?

— Ce părere ai, fiul meu Lev e talentat ?

— îţi place Sofia Andreevna ?“

Gorki o stima pe Sofia Andreevna. Iată ce scrie : „Dacă nu mă înşel, la Gaspra se adunase toată familia Tolstoi, copii, gineri, nurori. Aveam impresia că se adunaseră laolaltă mulţi oameni neputincioşi şi bolnavi. Mi-a fost dat să văd foarte bine în ce vîrtej de mărunţişuri meschine ale vieţii se învîrtea Sofia 'Andreevna. Ea căuta să apere cît mai mult liniştea scriitorului bolnav, manuscrisele lui, să-i aranjeze cît mai confortabil pe copii, să îndepărteze vizitatorii, care veneau să-şi exprime -«sincera simpatie», dar erau zgomotoşi şi plicticoşi, ca şi pe gură-cască de profesie... Trebuia să aibă grijă de toţi şi de toate, de casă, de mîncare. De dimineaţă pînă seara, Sofia Andreevna trăia în acest vîrtej ; îşi făcuse un zîmbet nervos, ce semăna a rînjet, îşi mijea ochii inteligenţi, uluind pe toată lumea cu energia ei, cu iscusinţa de a fi la timp oriunde se cerea, de a linişti pe toată lumea, de a potoli văicăreala unor omuleţi meschini, nemulţumiţi unii de alţii“.

Suhotin, soţul Tatianei Lvovna, avea accese de sufocare, Serghei Tolstoi se plictisea şi căuta, fără succes, să găsească

parteneri de preferans. Lev Lvovici, care semăna teribil cu tatăl său în tinereţe doar că avea un cap ciudat de mic, scria tot timpul, polemizînd cu Tolstoi, căutînd să-l corecteze. Drept răspuns la *Sonata Kreutzer* **scrisese nuvela** *Nocturna lui Chopin*, **în care femeia rămîne în viaţă şi se retrage la mănăstire. Scria lucruri fantasmagorice şi întotdeauna anti-tolstoiene.**

Simţindu-se la un moment dat mai bine, Lev Nikolae- vici i-a scris fiului său o scrisoare în care mărturisea cît de mult îl doare firea lui măruntă, meschină ; în acelaşi timp exprima dorinţa unei împăcări cu el. Lev Lvovici ieşi în **odaia vecină, citi scrisoarea, clătină nemulţumit din căpşor, apoi o rupse în bucăţele mici şi o aruncă la gunoi.**

Soarta s-a răzbunat amarnic pe Lev Lvovici. După revoluţie a plecat în America şi acolo a jucat în cîteva rînduri rolul lui Lev Tolstoi în filme. Nu avea nevoie să se ma- chieze, iar capul i-1 măreau punîndu-i vată sub perucă.

La 22 noiembrie 1901 Cehov scria soţiei sale : „Tolstoi e sănătos, temperatura e normală şi deocamdată nu există nimic ce ar putea îngrijora în mod deosebit; bineînţeles, în afară de bătrîneţe“.

Anul Nou, 1902, a fost sărbătorit la Gaspra. Administratorul moşiei Panin, neamţul Klassen, i-a adus lui Lev Nikolaevici viorele şi acesta l-a poftit la o partidă de wist împreună cu Goldenweiser şi fiul său Serioja.

Curînd însă Tolstoi s-â îmbolnăvit grav.

Atmosfera din casă era apăsătoare. Soţia îl îngrijea cu pricepere şi atenţie. Veneau să-l vadă Gorki, Sulerjiţki. A fost invitat în mod special doctorul Bertenson. Tuturor le era teamă

ca Tolstoi va muri.
\ In februarie situaţia părea să fi devenit deznădăjduită.

Jn jurul lui Tolstoi se strînseseră o mulţime de medici.

Sofia Andreevna cerea ca bolnavul să mănînce peşte şi pasăre şi nu morcovi, convinsă fiind că toate nenorocirile decurg din regimul lui vegetarian.

în ziua de 26 ianuarie Sofia Andreevna scria : „Lev al meu moare... am înţeles că şi viaţa mea fără el nu poate dura... Cîtă dragoste, cîtă gingăşie i-am dăruit, dar şi cîte slăbiciuni de-ale mele l-au amărît. Iartă-mă doamne... Zilele acestea Tolstoi a citit o carte : «Se vaită bătrînelul, tuşeşte bătrînelul, timpul e ca bătrînelul să se întindă în sicriu». Apoi a început să plîngă şi a adăugat : «nu plîng pentru că trebuie să mor, ci plîng pentru că e scris frumos»".

Peste cîteva zile, pneumonia a început să cedeze şi temperatura să scadă.

în ziua de 10 februarie Sofia Andreevna notează că Lev Nikolaevici i-a trimis lui Lev Lvovici o scrisoare pro- punîndu-i împăcarea. în continuare adaugă : „Sufletul meu mărunt s-a simţit emoţionat citind nişte anunţuri de concerte, la care se cîntă bucăţi compuse de S. I. Aşa cum omul înfometat cere hrană, am simţit dintr-o dată o dorinţă puternică să aud muzică şi mai ales muzica lui Taneev, care întotdeauna a avut o înrîurire atît de puternică asupra mea".

în cele din urmă sănătatea lui Lev Nikolaevici a început să se îmbunătăţească.

Venea primăvara anului 1902, copacii înverzeau, piersicii erau în floare, copacul lui Iuda îşi scutura florile roşii, acoperind

pămîntul cu o zăpadă sîngerie.

Glicinele albastre împodobeau ca o spumă zidurile casei Panin.

La 2 aprilie 1902 Cehov scria academicianului N. P. Kondakov : „L. N. Tolstoi se simte mai bine, boala (pneumonia) a trecut, totuşi e încă slăbit, foarte slăbit. De-abia de cîteva zile a început să şadă în fotoliu, pînă atunci a zăcut în pat... Am fost la el acum două zile, mi s-a părut că a intrat în covalescenţă, dar l-am găsit îmbătrînit rău de tot. Citeşte mult, are mintea limpede, privirea ochilor neobişnuit de inteligentă“.

In aprilie Sofia Andreevna a plecat la Iasnaia Poliana să mai pună ordine în gospodărie. Cînd a revenit la Gaspra sănătatea lui Tolstoi se înrăutăţise iarăşi. Apăruse o nouă boală, febra tifoidă. Lev Nikolaevici era deprimat. într-o zi i-a spus sofiei: „Am obosit. Am obosit cumplit. Nu doresc decît să mor...“

La începutul lui iunie Lev Nikolaevici s-a făcut din nou mai bine, a început să iasă, plimbîndu-se prin parc sprijinit în baston. Era tăcut, supus şi se apucase de scris.

Familia se pregătea să se întoarcă la Iasnaia Eoliana.

Convalescenţa era grea şi înceată. Sofia Andreevna avea impresia că viaţa de altădată a lui Tolstoi se terminase. începea o altă viaţă, viaţa unui bătrîn. Cehov, care el însuşi era medic şi un medic bun, urmărea cu atenţie boala. lui Tolstoi şi nu credea nici el că Lev Nikolaevici se va însănătoşi complet.

Socotea că poate să mai trăiască un număr de ani, după cum poate să moară pe neaşteptate. Lev Nikolaevici a mai trăit opt ani, iar Cehov a murit înaintea lui.

în ziua de 25 iunie au hotărît să pornească spre Iasnaia Poliana. Pînă la Sevastopol au mers cu vaporul ca să evite sîcîiala trăsurii. Pe vapor l-au întîlnit pe Kuprin.

Tolstoi îl iubea pe Kuprin, ca scriitor, Kuprin s-a apropiat de Lev Nikolaevici, acesta i-a întins mina, o mină mare, rece, care nu se îndoia, o mînă de bătrîn şi a intrat
în vorbă, rostind cuvintele cu un glas obosit, bătrînesc,

Lîngă Tolstoi era Maxim Gorki, oamenii care îi vedeau îşi scoteau pălăriile.

La Sevastopol a fost dus cu o barcă direct la gară. în jurul vagonului unde era Tolstoi s-a adunat lume multă şi a început înghesuiala.

Toamna a venit la Iasnaia Poliana scriitorul S. I. Elpatievski, doctor de meserie, care îl îngrijise pe Tolstoi la Ialta. Pe Lev Nikolaevici nu l-a găsit acasă. Ieşise la plim-» bare. Cînd se lăsă seara şi se aprinseră luminile în casă, se auzi trîntindu-se uşa de jos.

Elpatievski şedea în salonul cel mare de la etaj. Cineva i-a spus lui Tolstoi că are musafiri. Scriitorul a urcat repede scara, sărind treptele şi strigînd încă înainte de a fi intrat pe uşă „bine ai venit“.

— Iar acum fă o genuflexiune, zise Tolstoi către Elpatievski după ce intră în salon.

Acesta nu înţelese ce anume vroia scriitorul.

— Uite aşa, zise Lev Nikolaevici şi făcu o mişcare, lă-

sîndu-se pe vine, pînă aproape de podea, după care se ridică uşor şi elastic. '

— Cine se poate lua la întrecere cu dumneavoastră Lev Nikolaevici ? răspunse doctorul.

HAGI-MURAD

în ziua de 26 iulie 1902 Sofia Andreevna notează : „Lev Nikolaevici este sănătos, deşi afară sînt numai 12 grade plus, plouă şi e vreme umedă. Toată seara a jucat wist şi a ascultat cu plăcere muzică. Dimineaţa lucrează la romanul *Hagi-Murad,* ceea ce mă bucură“.

Urmează alte însemnări care toate se referă la *Hagi- Murad.* **în ziua de 9 august citim : „Scrie nuvela** *Hagi- Murad ; se* **vede** însă că astăzi munca a mers mai prost, **pentru că a făcut pasienţă„ semn că mintea-i merge, dar lucrurile nu sînt limpezite“.**

Şi aşa sâptamina după săptămină Lev Nikolaevici este sănătos, călăreşte, scrie la *Hagi-Mumd,* S-ar părea că nimic pe lume nu-i poate schimba buna dispoziţie, deşi în casă sînt multe neplăceri, Şi în primul rînd eei ai casei nu uită de drepturile de autor. La Gaspra se adunaseră rude îndurerate, care în acelaşi timp erau şi moştenitori. La Gaspra, MăriaXvovna, fiica preferată a lui Tolstoi, Ia rugămintea lui a făcut un extras din jurnalul de însemnări. Iată ce scria :

„Testamentul meu. ar putea fi aproximativ următorul şi cît timp nu am scris un altul, să rămînă acesta :

1. Să fiu înmormântat acolo unde voi muri, de va fi la oraş la cimitirul cel mai ieftin şi în sicriul cel mai ieftin, aşa cum sînt înmormîntaţi săracii. Să nu puneţi nici flori, nici cununi, să nu se rostească nici discursuri. Dacă se poate şi fără preot şi slujbă. Dacă acest lucru va supăra pe cei ce mă vor înmormînta să o facă în mod obişnuit cu slujbă, dar cît se poate de ieftin şi simplu,

2. Să nu se dea anunţuri la ziare, să nu se scrie necrologuri.

3. Hîrtiile mele să fie examinate şi sortate de soţia mea, de V. G. Certkov, de Strahov şi de fiicele mele Tania şi Maşa (ceea ce este şters am şters eu, nu e cazul să-şi bată fetele mele capul), acele persoane dintre cele enumerate care vor fi în viaţă, Sînt excluşi fiii mei de la această operaţie, nu pentru că nu l-aş fi iubit (în ultima vreme, slavă domnului, i-am iubit tot mai mult şi mai mult), şi ştiu că şi ei mă iubesc, dar pentru că ei nu-mi cunosc pe deplin gîndurile, nu au urmărit desfăşurarea lor şi pot avea opi-niile lor aparte, datorită cărora ar putea păstra ceea ce trebuie aruncat şi' ar putea arunca ceea ce trebuie păstrat. **Rog să se distrugă însemnările mele din timpul burlăciei,** păstrindu-se numai ceea ce merită,,. Tot aşa din jurnalele mele din timpul căsătoriei rog să se distrugă tot ceea **ce,**

publicîndu-se, ar putea fi neplăcut pentru unii sau pentru alţii... Cer să se distrugă jurnalele din timpul vieţii mele de burlac, nu pentru că aş vrea să ascund oamenilor viaţa mea păcătoasă — viaţa mea a fost obişnuită, rea din punctul de vedere lumesc, viaţa unui tînăr lipsit de orice principii, — ci pentru că în aceste însemnări am notat numai ceea ce mă chinuia fiind socotit păcat şi deci ele pot produce o impresie greşită, unilaterală şi reprezintă...

Sau nu, mai bine să rămînă jurnalele mele aşa cum sînt. Cel puţin se va vedea că în ciuda tinereţii mele triviale şi păcătoase Dumnezeu nu m-a părăsit şi mi-a îngăduit ea cel puţin la bătrâneţe să-l pot înţelege şi iubi cit de cît.

Din celelalte hîrtii ale mele rog pe cei care se vor ocupa cu trierea lor să nu publice decît ceea ce poate fi folositor oamenilor.

Scriu toate acestea nu pentru că aş acorda o importanţă mare sau cît de cît hîrtiilor mele, ci pentru că ştiu dinainte că la început, după moartea mea, mi se vor publica operele, se vor discuta şi li şe va acorda importanţă. Şi de va fi aşa, cel puţin scrierile mele să nu fie dăunătoare oamenilor.

4. Rog pe moştenitorii mei ca dfeptul de a publica operele mele anterioare, adică cele zece volume şi *Abecedarul* să fie transmise“societăţii, adică să se renunţe la drepturile de autor. îi rog doar şi nu fac nici o precizare specială în testament. De-o veţi face va fi bine. Va fi bine şi pentru voi. De nu o veţi face — treaba voastră. în-seamnă că nu aţi putut-o face. Faptul că operele mele au fost vîndute în ultimii zece ani a fost cea mai mare povară a vieţii mele...“ '

Sofia Andreevna a privit cu mult calm acest testament al lui Lev Nikolaevici care ,nu avea nici o valoare formală. De fapt nici nu era

testament, erâ încă o discuţie purtată cu propria-i conştiinţă.

Totuşi testamentul acesta avea semnătura lui Tolstoi. Sofia Andreevna a aflat despre el probabil abia la Iasnaia Poliana şi a fost indignată. După părerea ei Maria Lvovna nu avea dreptul să se amestece în probleme de moştenire, întrucît la timpul său, cînd avusese loc împărţirea pămîn- tului, renunţase la partea ei pentru ca mai tîrziu, după căsătorie, să şi-o revendice.

A avut loc o ceartă. Maria Lvovna şi soţul ei cereau ca hîrtiă să devină publică după moartea lui Lev Nikolae- vici. Maria Lvovna a vrut chiar să părăsească Iasnaia Poliana. Dar la 23 octombrie citim în jurnalul Sofiei Andreevna : „M-am împăcat cu Maşa, rămîne să stea la Iasnaia Poliana. E iarăşi pace şi totul e bine“.

După care se vorbeşte din nou despre boala lui Lev Nikolaevici şi despre romanul *Hagi-Murad:* „Lev Nikolaevici a terminat *Hagi-Murad.* Astăzi l-am citit. Caracterul riguros etic dă lucrării strălucire. Este într-adevăr o creaţie artistică, dar te emoţionează prea puţin. Nu pot spune nimic precis, am citit numai jumătate, restul vom termina mîine“.

Lev Nikolaevici nu-1 cunoscuse personal pe Hagi-Murad, deşi fusese pe front, cînd armatele ţariste luptaseră cu Şamil şi se aflase la Tiflis, cînd venise acolo Hagi-Murad, care, după ruptura cu Şamil, trecuse de partea ruşilor.

Comentatorii scriu de obicei că tema din *Hagi-Murad* s-a născut pe neaşteptate, cînd Lev Nikolaevici a văzut pe un ogor, recent arat, un ciulin sfîrtecat, ce continua totuşi să înflorească. Acest ciulin, care-şi apăra viaţa, i-ar fi amintit de Hagi-Murad.

E mai probabil că Lev Nikolaevici a cugetat toată viaţa la această

temă. Pentru el a rămas o epocă luminoasă anul CÎnd predase la şcoala din Iasnaia Poliana. într-o seară, iarna, Tolstoi a plecat în pădufe însoţit de trei băieţi. Unul era Siomka, băieţandru de vreo 12 ani, voinic, înalt, „care striga mereu cu'un glas voios“, altul Pronka, „un băiat bolnăvicios, timid şi foarte talentat“ dintr-o familie săracă, a cărui boală, spune Tolstoi, se „datora mai ales faptului că nu mînca suficient“ şi apoi Fedka (adevăratul nume Vaska Morozov), un băiat excepţional de talentat, care ar fi putut să devină scriitor. Zăpada era mare, poteca abia se zărea, luminiţele satului dispăruseră. Jocul copiilor era de-a „spaima“, discutau despre lupi, despre tîlhari. Lev Nikolaevici a început să le povestească despre Hagi-Mu- rad,. despre cum a murit, cîntînd, înconjurat de duşmani. După ce a terminat să cînte, s-a aruncat peste pumnalul înfipt. „De ce mai cînta de vreme ce era înconjurat de duşmani ?“ a întrebat Siomka. „N-ai auzit, se pregătea să moară“, răspunse amărît Fedka, „Eu cred că el cînta o rugăciune“ adăugă Pronka, şi toţi se învoiră cu el.

Mergînd mai departe, Fedka l-a întrebat :

— Lev Nikolaevici de ce să înveţi să eînţi ? Stau şi mă întreb adesea, zău aşa, la ce bun să eînţi ?“

Din tăcerea celorlalţi băieţi Tolstoi a înţeles că întrebarea era legitimă. Iată Hagi-Murad a murit cîntînd. Cîn- tecul îi era scump lui Fedka, oare avea o voce extraordinară şi un mare talent muzical. Atunci a început să discute pentru ce există arta.

Se prea poate ca atunci să-i fi trecut prin minte lui Lev Nikolaevici să scrie nuvela *Hagi-Murad* şi în această discuţie am putea afla embrionul temei. Ciulinul care se înalţă pe ogorul arat, care înfloreşte singuratic în mijlocul pămîntului arat de argaţi, care singur a reuşit să-şj, păstreze fiinţa, este o amintire, a discuţiei din pădure şi poate şi a altora cu referire la popor. Fedka, Siomka, Pronka au fost şi aii rămas adevăraţii moştenitori ai drepr tyrilor literare ale lui L. N.

Tolstoi. Nu trăiau în aceeaşi casă, dar Tolstoi nu-i uita. La ei s-a gîndit probabil în

vremea cînd a scris *Hagi-Murad.* Ultimul an cînd se menţionează lucrarea este 1906.

P. I. Biriukov notează în perioada 1905—1906 : „Mi-amintesc că în ultimii ani ai vieţii lui Tolstoi, cînd strîngeam materialul pentru biografie şi-l rugam uneori să-mi dea explicaţii, l-am întrebat odată dacă-şi aminteşte de împrejurările în care a întreprins ultima călătorie la Optina Pustîni. Ştiam că fusese atunci în vizită şi lâ sora lui, la mănăstirea Şamordinski şi l-am întrebat cu ce se ocupase acolo.

Intimidat, şoptind, ca nimeni să nu-1 audă, s-a apropiat de mine şi cu ochi strălucitori mi-a spus : «Am scris *Hagi-Murad*». Tonul (iertaţi-mi vulgarismul) era al unui şcolar care povesteşte prietenului său că a mîncat' o prăjitură. îşi aminteşte de plăcerea încercată şi îi e ruşine s-o mărturisească".

Lev Nikolaevici scria nuvela *Hagi-Murad* în timp ce în ţară se apropia prima revoluţie rusă, în Anglia avea loc războiul anglo-bur şi erau inevitabile alte războaie pe care- le numim anti-imperialiste. în aceste condiţii Tolstoi a înţeles într-o lumină nouă motivul pentru oare a luptat Hagi-Murad. A scris o carte dreaptă despre ostaşii ruşi care nu aveau nici o vină în acest război, unii purtînd cicatrici vechi căpătate de pe urma biciurilor, alţii visînd să fugă în munţi, despre ostaşii care mergeau să cucerească o fortăreaţă, privind stelele ce ardeau sus, aceleaşi stele ce străluceau şi deasupra lui Hagi-Murad.

Nuvela a avut două denumiri: ***Ciulinul*** şi ***Hazavat***. '„Ciulinul" sugerează lupta aprigă a unui om pentru inde-, pendenţă, pînă la moarte ; „Hazavatul" vorbeşte despre lupta ţăranilor pentru drepturile lor, pentru dreptul de a nu plăti bir, pentru dreptul de a folosi ceea ce au cîşti- gat. „Hazavat" nu este pentru Tolstoi un război religios,' ci războiul ţăranilor pentru dreptatea lor,.

Iar Hagi-Murad nu este în povestire nici mahomedan, nici creştin, nici păgîn, este un luptător pentru libertatea ţăranilor.

Scriind această nuvelă Tolstoi revenea mereu, revizuia cele scrise, -reuşea să nu se încurce între manuscrise, între numeroasele variante şi poate că şi aceasta era un. indiciu al genialităţii sale.

In ziua de 22 iulie 1902 Lev Nikolaevici anunţă că începe să lucreze la *Hagi-Murad.* în ziua de 24 iulie citim : „Am revizuit tot *Hagi-Murad“.* A doua zi iarăşi: „Am început să scriu despre Hagi-Murad de la naşterea lui“. In aceeaşi zi altă însemnare : „Am revizuit tot ce am scris. Multe lucruri merg“.

Hagi-Murad se naşte ţăran, maică-sa se gîndeşte să-şi alăpteze pruncul, hanul o vrea doică la copilul şău, dar ea refuză să renunţe la fiul ei, chiar cînd este lovită cu pumnalul.

Cînd s-a făcut mare băiatul a înceţmt să lupte ; a cunoscut nefericirea, a fost rănit, arestat, dar nu s-a supus defel.

Descriind o scenă de luptă Tolstoi notează la 19 iulie 1898 : „Aşa şi trebuie, aşa şi trebuie“.

Nuvela a avut multe variante, păstrîndu-se însă mereu ideea că dreptatea aparţine celor care luptă. *Hagi- Murad* este, de fapt, nuvela ţărănească pe care Tolstoi a visat s-o scrie toată viaţa.

Arătînd conflictul dintre viaţa simplă şi viaţa claselor de sus, Tolstoi a învăţat în *Hagi-Murad* să-l condamne şi să-l demaşte pe Nikolai Pavlovici : răul pe care-1 aduce puterea, tirania a devenit una din temele principale ale nuvelei.

In *Hagi-Murad* există un duşman. Acesta este duşmanul ţăranilor, este duşmanul muntenilor pe care îi împiedică să-şi strîngă recolta de porumb, este duşmanul ţăranilor ruşi, pe care îi biciuie şi îi trimite în Caucaz.

Tolstoi înţelegea marea tragedie a tuturor revoluţiilor ţărăneşti ; în război ţăranul luptă alături de bei, de radja sau de alt boier cu nume simandicos pentru ca odată terminată campania să redevină sclavul acestuia.

Cu o mînă iscusită şi sigură a înfăţişat scriitorul iubirea în acest roman. Bătrînul comandant al fortăreţei, om de origine modestă, deşi ofiţer, are o nevastă poreclită de cei din fortăreaţă „Fata căpitanului". Maria Dmitrievna îl iubeşte pe. Ivan Matveevici, deşi acesta trăsneşte a tutun şi după ora douăsprezece miroase totdeauna a vin. Probabil că în tinereţe Maria Dmitrievna n-a fost uşă de biserică. Tolstoi o spune în mod delicat şi chiar cu o oarecare nuanţă de simpatie. Dar oricare i-ar fi fost trecutul, acum e o tovarăşă credincioasă a maiorului, de care are grijă ca o dădacă.

Maria Dmitrievna îl ocroteşte pe Butler, un ofiţer tî- năr, care şi-a pierdut toţi banii la joc de cărţi. Cei doi se plimbă pe lingă zidul fortăreţei. Maria Dmitrievna îl iubeşte pe Hagi-Murad cu duioşie, cu un sentiment pur.

Ca om, ea este plină de farmec şi-i place şi lui Butler şi lui Hagi-Mufad.

Sub clar de lună Maria Dmitrievna şi Butler întîlnesc doi călăraşi : ofiţerul Kamenev şi un cazac de pe Don.

Kamenev a luat din mîna cazacului un sac şi şi-a băgat înăuntru mîna.

Capul lui Hagi-Murad i-a fost arătat Măriei Dmitrievna : „Iată-1, zise Kamenev scoţînd un cap de om din sac şi pu- nîndu-1 în bătaia luni;. Il cunoaşteţi ?

Era un cap de om ras, cu fruntea înaltă deasupra ochilor, cu o barbă neagră, tunsă scurt, cu mustăcioară, un ochi , era deschis, iar celălalt aproape închis. Ţeasta era pe jumătate despicată, iar nările mînjite de sînge negru închegat.

Grumazul îi era înfăşurat într-un prosop murdar, însîngerat. Ca toate rănile de pe cap, buzele învineţite se strîngeau într-un zîmbet copilăresc şi bun".

Maria Dmitrievna pleacă speriată din faţa capului tăiat, această insignă a războiului.

Nuvela lui Tolstoi nu se întemeiază pe o întîmplare captivantă, ci pe analiza unor relaţii şi concepţii despre viaţă.

Ştim dinainte că Hagi-Murad va fi ucis. Cînd ni se povesteşte rezistenţa sa eroică ne amintim mereu de capul tăiat care a fost arătat Măriei Dmitrievna. Cu toate acestea, împreună cu el, ne opunem silniciei. în nuvelă nu se descrie lupta ruşilor cu muntenii, ci lupta adevărului cu neadevărul şi Lev Nikolaevici a reuşit să înfăţişeze frumuseţea măreaţă a adevărului şi să afirme acest adevăr prin arta sa.

Scriitorul pregăteşte treptat triumful poetic al lui Hagi-Murad :

„înainte de răsăritul zorilor, Hagi Murad ieşi din nou în tindă să-şi ia apă pentru spălatul ritual. Acum se auzeau şi mai bine privighetorile cîntînd în întîmpinarea zorilor. Din odaia iunkerilor răzbătea hîrşîitul uniform al pumnalelor ascuţite pe piatră. Hagi-Murad luă apa din cadă şi se îndreptă spre odaia sa, cînd îi răsună în urechi, dinspi’e odaia

miurizilor, în afară de zgomotul pe care-1 făcea piatra de ascuţit, vocea subţire a lui Hamzi, care cînta un cîntec binecunoscut lui Hagi-Murad. Se opri şi ascultă“.

Gamzat moare : „Dar, înainte de a-şi da sufletul, Gam- zat, zărind nişte păsări în înaltul cerului, le strigă : «O păsări călătoare, zburaţi acasă, departe şi spuneţi mumelor voastre, surorilor şi albelor fete, că noi aici am pierit apă- rînd hazavatul. Iar trupurile noastre n-or să zacă în mor- mînt, ci lupii flămînzi or să le sfîrtece şi corbii cei negri ne vor ciuguli ochii».

Aşa se sfîrşea cîntecul. Acestor ultime cuvinte, cîntate cu glas melancolic, li se adaugă vocea puternică a veselului Han-Magoma, care strigă la urmă cît putu de tare : «La illaha ilalla», chiuind asurzitor. Apoi totul amuţi iar şi nu se mai auziră decît trilurile privighetorilor din grădină, hîrşîitul uniform şi uneori şuieratul oţelului, lunecînd repede pe tocilă“.

Cîntecul şi viersul privighetorii prevestesc totul. Cîn- ' tecul privighetorii se confundă eu cîntecul armelor ascuţite ; înainte de luptă, cîntecul păsării însoţeşte -lupta. Va fi o luptă şi o luptă disperată.

Hagi Murad rămîne ultimul, se apără, se ridică, spriji- nindu-se de copac : „Deodată, însă, tresări, se desprinse de copac şi, ca un ciulin cosit, se prăbuşi cu faţa la pămînt şi rămase nemişcat“.

Tolstoi înconjoară pe eroul mort de aureolă poetică : „Privighetorile care amuţiseră în tjmpul împuşcăturilor prinseră iarăşi a cînta ; mai întîi una, în apropiere, apoi altele şi altele, din cele mai îndepărtate colţuri“.

Nuvela se încheie cu aceste cuvinte :

„Ciulinul strivit în mijlocul arăturii mi-a amintit de această moarte“.

REVOLUŢIA

I, începutul timpurilor noi

Cînd era pe terminate cu nuvela *Hagi-Murad,* Tolstoi începu săi şovăie dacă e cazul s-o publice sau nur Se temea de discuţiile cu privire la drepturile de autor. Se temea de mînia Sofiei Andreevna care socotea că banii proveniţi din drepturile de autor pentru' operele literare sînt un venit al familiei şi trebuie să servească la întreţinerea copiilor, pe

care continua să-i socotească mici. Toţi i se păreau a mai fi copii : şi Lev Lvoviei, care eră **un** ratat, şi Andriuşa cel fluşturatec, şi Serghei Lvoviei, t-u firea lui posacă.

Cunoscînd realitatea, primincl scrisori în 26 de limbi, citind ziarele, Lev Nikolaevici s°cotea că viaţa ori nu se schimbă ori se schimbă în alt SCIT-S decît trebuie şi'era convins că în curînd va începe o altă existenţă, mai bună şi mai dreaptă.

Vor dispare statele, nu vor mai fi războaie, oamenii nu se vor mai judeca, căci judecata în sine e o absurditate.

însemnările din jurnal devin tot mai categorice : „La început am crezut că e posibilă ins taurarea unei vieţi bune între oameni dacă vom renunţa la aparatele tehnice şi la acele forme de viaţă în care trăieşte acum omenirea. Dar acumm-am convins că lucrul este imposibil. O viaţă dreaptă este incompatibilă cu perfecţiunile tehnice şi cu formele actuale de existenţă. Nu numai teatrele noastre, cofetăriile, trăsurile, în genere obiectele de lu:Ş nu vor putea exista fără sclavi, dar e prea puţin probabil să poată exista căile ferate, telegrafele. Pe lîngă aceasta-oamenii s-au obişnuit de generaţii cu o viaţă artificială, Eistfel că locuitorii de la oraşe nu mai sînt în stare să ducă *0* viaţă dreaptă — nu o înţeleg şi nici nu o doresc“.

Probabil că nu vor mai fi oraşe, nu vor mai fi căi ferate, nu va mai fi tehnică modernă, căci totul este creat prin silnicii. Oraşele se vor destrăma, vc'r fi numai sate liniştite, fericite, care vor stăpîni **între-'gul** pămînt al Rusiei. Dar cum să realizezi acest lucru ? Cu ajutorul luptei politice nu se poate, pentru că lupta politică înseamnă violenţă. Lev Nikolaevici era convins că poporul rus este îndeajuns -de matur pentru a trăi fără guvern. Oricum, un " guvern nou nu este întru nimic rAâi bun decît Cfil CâN3 există, pentru că orice guvern nou va sluji de asemenea bogătaşilor.

Guvernul nu este necesar, totuşi eliberarea pămîntului pare că ar putea fi făcută mai uşor printr-un decret al ţarului.

Rezultă o greşeală logică : nu e nevoie de guvern, dar e nevoie de un act guvernamental. Revoluţia agrară va trezi rezistenţă, împotriva rezistenţei trebuie să lupţi, dar violenţa nu este un mijloc de a lupta. Convingerea, iată mijlocul de a lupta.

Ţarul, miniştrii, guvernatorii, călăii trezesc şi ei mila scriitorului, căci îi consideră şi pe ei victime ale rînduie- iilor sociale. Dar cum ar putea fi salvaţi ? Nu se ştie.

Lev Nikolaevici riu era chiar un om absurd.

V. I. Lenin scria după moartea lui Tolstoi :

,,în operele lui Tolstoi şi-au găsit expresia atît forţa cît şi slăbiciunea, atît vigoarea cît şi mărginirea mişcării ţărăneşti de masă. Protestul său ardent, pasionat, adeseori de o vehemenţă necruţătoare împotriva statului şi a bisericii oficial-poliţiste, redă starea de spirit a democraţiei ţă- rărăneşti primitive în care veacurile de iobăgie, de. samavolnicie şi de jaf din partea funcţionărimii, de iezuitism clerical, de înşelăciune şi şarlatanie au făcut să se acumuleze un noian de mînie şi de ură. Neînduplecata sa negare a proprietăţii private asupra pămîntului redă psihologia masei ţărăneşti într-un moment istoric cînd vechea proprietate funciară feudală, atît cea moşierească cît şi cea «atribuită în loturi» de către stat, devenise o piedică absolut insuportabilă în calea dezvoltării ţării şi cînd această veche proprietate funciară urma în mod inevitabil să fie lichidată în modul cel mai radical, cel mai necruţător. Demascarea capitalismului în operele sale, plină de o profundă **simţire şi** de **o** înflăcărată revoltă, redă toată groaza ţăranului patriarhal, de care a început să se apropie un nou duşman, un duşman nevăzut, neînţeles, care vine de undeva de la oraş

sau de undeva din străinătate, care dărîmă toate «temeliile» modului de viaţă de la ţară, care aduce cu sine o nemaipomenită ruihă şi mizerie, moarte prin înfometare, sălbăticire, prostituţia şi sifilisul — toate calamităţile «epocii acumulării primitive», calamităţi înăsprite de o sută de ori prin transplantarea pe pămînt rusesc a celor mai noi metode de jaf elaborate de d-1 Cupon.

Dar, totodată, protestatarul înflăcărat, acuzatorul vehement, marele critic a dat dovadă în operele sale de lipsă de înţelegere a cauzelor crizei şi a mijloacelor prin care se putea ieşi din această criză care ameninţa Rusia, lipsă de înţelegere firească la ţăranul patriarhal, naiv, dar nu la un scriitor de cultură europeană. Lupta împotriva statului iobăgist şi poliţist, împotriva monarhiei, s-a transformat la el într-o negare a politicii, l-a adus la doctrina «neîmpo- trivirii la rău», l-a adus la o totală îndepărtare de lupta revoluţionară a maselor din 1905—1907".

Lev Nikolaevici era un utopist. Utopia lui era orientată spre trecut.

Iar Rusia între timp îşi depăşise propriile sale iluzii.

Guvernul care părea o forţă devenise **o** iluzie, o reminiscenţă istorică, **o** iluzie era şi puterea militară a Rusiei. Iluzie, împărtăşită de o mică parte a intelectualităţii, era şi ideea că regenerarea Rusiei se putea face rămînînd o ţară pur agrară.

II. Lev Nikolaevici trăia în trecut

I

Lev **Nikolaevici ne povesteşte în romanul** *Război* **şl pace că bătrînul prinţ Bolkonski rămîne străin de evenimentele ce au loc în Rusia în timpul invaziei lui Napoleon, Prinţul** ajuns la **bătrineţe** afirmă **lucruri inexistente şi în acelaşi timp are numai o idee aproximativă despre ceea ca se petrece în realitate. Sîntem în 1812. Prinţul Andrei îşi** previne părintele să nu rămînă în

apropierea teatrului de război şi-l sfătuieşte să plece la Moscova.

Cei ai casei sînt îngrijoraţi, Bessalles îşi ia inima în dinţi şi se adresează bătrînului prinţ :

„—• Ce credeţi de toate astea, prinţe ?“

Bătrînul conte examinînd nişte planuri de clădire replică :

„— Eu, eu ?... — spuse el, nemulţumit parcă de faptul că-1 trezise, şi fără să-şi ridice ochii de pe planul construcţiei.

—• E foarte posibil ca teatrul de luptă să se apropie atît de mult de noi...

— Ha, ha, ha ! Teatrul de luptă ! — zise prinţul. — Am mai spus-o, şi o mai spun şi azi : teatrul de luptă este Polonia, şi inamicul nu se va putea strecursuniciodată dincoace de Niemen.

Dessalles se uită uluit la prinţul care vorbea de Niemen, cînd inamicul ajunsese la Nipru ; dar prinţesa Maria, care uitase poziţia geografică a Niemenului, credea că ceea ce spune tatăl ei e adevărat.

■—■ La topirea zăpezilor, se vor împotmoli în mlaştinile Poloniei. Numai ei pot să nu vadă asta, —- spuse prinţul, gîndindu-se, pesemne, la campania anului 1807 care, cum i se părea lui, nu era atît de îndepărtată în timp“.

Prinţul ştie că s-a primit o scrisoare de la fiul său, care încă nu i-a fost dată. El întreabă cu o înfăţişare posomorită :

...Da, scrie că francezii au fost bătuţi... lîngă ce rîu ?

Dessalles lăsă ochii în jos.

— Prinţul nu scrie nimic despre asta, — spuse el încet“,
Lev Nikolaevici cunoştea foarte bine psihologia bătrî-

nilor încă de pe cînd era un om în floarea vîrstei şi pro babil că nu s-ar fi lăsat copleşit de logica bătrîneţii daca

felul lui de a vedea nu ar fi fost determinat de conştiinţa a milioane de ţărani gospodari nemulţumiţi, ruinaţi, care credeau totuşi că viaţa mai continuă în vechile ei făgaşuri şi că această viaţă poate fi îndreptată.

Lev Nikolaevici nu înţelegea raportul de forţe din Rusia la acea dată, aşa cum şi mulţi alţii nu o înţelegeau. Muncitorii, incitaţi de provocatorul Gapon, au pornit la 9 ianuarie cu jalbe la ţar să ceară apărare împotriva patronilor, şi asupririi acestora.

¿-a tras în muncitori, Caldarîmul s-a acoperit de pete de sînge ; Rusia a protestat. Lev Nikolaevici era şi el indignat, deşi nu înţelegea ce rost ar fi avut ca ţarul să primească delegaţia muncitorilor. „Ce poate să însemne pentru statul rus glasul muncitorilor din Petersburg *V'* se întreba el. Şi argumenta : muncitorii beau în fiecare zi ceai, umblă îmbrăcaţi în cizme de piele,, trăiesc tot atît de bine ca primarii de la ţară, de ce să protesteze ei ? Ar trebui să protesteze ţăranii.

Dealtfel, sînt. puţini muncitori în Rusia, ei sînt mai curînd un fenomen întîmplător ; Rusia cea nouă pe care o prevedea el, Rusia ţăranilor, Rusia fără de guvern, nu va cunoaşte clasa muncitoare.

Muncitorii erau însă mulţi şi erau chiar vecini cu Ley Nikolaevici. Din ferestrele casei de la lasnaia Poliana se vedeau cuptoarele înalte ale uzinelor de Ia Tuia. Timpul nu ţinea seama de prorocirile scriitorului, cu atît mai mult cu cît aeeste prorociri erau greşite. Timpul îşi urma cursul său. Ceasul bătea, iar Lev Nikolaevici nu reuşea să ţină pasul cu bătăile ceasului.

IU. Războiul

In ziua de 27 ianuarie 1904 a izbucnit războiul ruso-japonez. La aceeaşi dată aflăm următoarea însemnare in

jurnal : „Am revenit din plimbare şi tot timpul m-am gîn- dit : războiul şi tot felul de argumente de ce a izbucnit, ce înseamnă, la ce rezultate se va ajunge şi altele asemănătoare... Şi în afară de faptul că trebuie să mă gîndesc la ce se va întîmpla după acest război pentru lumea întreagă m-am mai gîndit ce atitudine trebuie să iau *eu, eu, eu* faţă de război“.

Cuvîntul „eu“ se repetă de trei ori şi ultima oară este subliniat de trei ori.

Acest „eu“ se referă nu numai la Tolstoi, dar la fiecare om cu convingeri morale : pentru fiecare om e important : „Să nu te duci la război, să nu ajuţi pe alţii să facă război, dacă nu poţi să-i reţii de la a-1 face“.

Cum putea să-i reţină ? Numai convingîndu-i!

A doua zi îl aflăm pe Tolstoi corectînd nuvela *Bancnota falsă.* E de fapt o suită de nuvele despre crimele pe care le generează „bancnota“, adică banii. în final trebuie să urmeze atotiertarea.

Curînd după aceea Tolstoi scrie un articol amplu despre război, intitulat *Vehiţi-vă în fire !.*

Acest articol este împărţit în capitole dintre care primul are patru epigrafe, primele luate din *Evanghelie,* din *Biblie,* apoi din Molinari şi din Guy de Maupassant. Capitolul al II-lea are patru epigrafe din Voi taire, Anatole Frange, Swift. în total sînt 12 capitole şi fiecare din ele are cîteva epigrafe; capitolul 11 are şi el patru epigrafe ; capitolul 12 nu are nici unul.

Articolul cuprinde scrisori în care ni se relatează cum pleacă la război rezerviştii, chemaţi să ucidă.

Epigrafele, aceste aforisme ale unor oameni înţelepţi, par să

spună unul şi acelaşi lucru : războiul ar putea îi evitat dacă oamenii şi-ar da seama de răul pe care el îl reprezintă. Istoria îşi urma însă drumul înainte şi nu puteai

să te izolezi de ea apelînd la cărţile de altădată, fie ele chiar dintre cele mai înţelepte.

Teoria lui Tolstoi despre neîmpotrivirea la rău începea a fi pusă la îndoială chiar în proprii săi ochi. Scriitorul vedea că japonezii înaintează, distrugînd armata rusă. nepregătită pentru luptă.

In basmul său despre Ivan cel prost, soldaţii şi ţăranii se înţeleg între ei pentru că vorbesc aceeaşi limbă. Dar dacă nu te împotriveşti nu cumva Rusia poate fi cucerită de japonezi sau de germani ?

In sufletul lui Tolstoi se nasc amintiri patriotice. Un sentiment de dragoste de ţară plin de amărăciune îl cuprinde cînd aude că a căzut Port-Arthur.

în ziua de 30 ianuarie 1905 Tolstoi spune : „Maşa m-a criticat foarte tare pentru că am spus că ar fi fost mai bine să fi fost aruncat în aer Port-Arthur decît cedat japonezilor... Cei ce se bucură de înfrângerile armatei ruse trebuie să lupte direct împotriva guvernului şi nu indirect prin moartea oamenilor“.

In februarie Tatiana Kuzminskaia l-a întrebat : „Aşadar tu crezi că Port-Arthur nu trebuia cedat ?

— Şi eu am fost militar. Pe vremea noastră aşa ceva nu se putea întîmpla. Am fi murit cu toţii, dar nu ne-am fi predat“.

Rusia de altădată nu mai exista. Altădată Lev Nikola- evici plecase voluntar în Caucaz şi visase să fie decorat cu Crucea Sfîntul Gheorghe. Acum plecase voluntar la războiul împotriva Japoniei fiul său Andrei. Fiind fiul unui scriitor celebru, a călătorit în vagonul destinat Statului Major, împreună cu ofiţerii, a căpătat şi Crucea Sfîntul Gheorghe şi apoi a fost trimis la vatră, pentru că îl lovise un cal.

Nu de el era nevoie pe front. Era nevoie de numele lui.

37 — Lev Tolstoi

IV. Anul 190.5

Tolstoi socotea revoluţia făcută de masele de la oraş nu numai lipsită de sens, dar chiar imposibilă, aşa cum socotea imposibilă orice revoluţie.

In prefaţa la articolul lui V. G. Certkov *Despre revoluţie* Tolstoi scria următoarele despre „lichidarea rânduielilor bazate pe violenţă“ :

„Pentru a lichida aceste rînduieli, trebuie să dispui în primul rînd de mijloacele necesare. în consecinţă să existe măcar probabilitatea că această lichidare va fi încununată de succes. Dar asemenea probabilitate nu există cîtuşi de puţin“.

în continuare Tolstoi analiza problema şi scria : „Tentativa revoluţionară din 14 decembrie a avut loc în cele mai favorabile condiţii, un moment întîmplător de inter-regn şi apartenenţa majorităţii membrilor Ia categoria militarilor. Şi care au fost rezultatele ? Şi la Petersburg şi la Tulcin răscoala a fost înăbuşită şi a urmat domnia de trei decenii a lui Nikolai, domnie brutală, mărginită, care a depravat sufletele oamenilor“.

în continuare urmează şi analiza altor mişcări revoluţionare, arătîndu-se că şi acestea au fost înfrînte. în consecinţă Tolstoi propune lupta „prin convingere raţională“.

Lev Nikolaevici socotea că Petersburgul anului 1904 era acelaşi cu Petersburgul tinereţii sale, cel văzut cu o jumătate de veac în urmă.

El uita că şi la începutul veacului Petersburgul fusese împărţit în două nu numai de apele Nevei, dar şi de un şir neîntrerupt de fabrici. ■

La intrarea în mare era un port. Dincolo de podul Li- teinîi, pe distanţă de zeci de kilometri erau uzine. Delta Nevei era şi ea .plină de uzine. Suburbiile Petersburgului

erau muncitoreşti. Dar Tolstoi nu cunoştea această nouă putere.

Din însemnările făcute de Duşan Makoyiţki la lasnaia Poliana aflăm că în ziua de 12 ianuarie Tolstoi spusese ;• „Nu putem cere guvernului să cedeze din puterea sa pentru că nu o va face. Nu ne rămîne dec-ît una din două : ori să ucidem pe membrii guvernului, deci crime, teroare, în aşa fel încît guvernul să se împrăştie şi atunci va urma anarhia, ori perfecţionarea morală a fiecărui om luat în parte. Numai această a doua cale este eficientă“.

Tolstoi nu credea în revoluţie, pentru că nici nu o cunoştea.

Şi cu cît înainta revoluţia, cu cit era mai limpede că poporul nu accepta soluţia propusă de scriitor, cu atît insistenţele scriitorului erau mai mari. Căuta parcă să-şi înăbuşe îndoielile, repetînd acelaşi lucru în însemnările sale zilnice, vorbind despre ceea ce socotea el a fi veşnic, despre Dumnezeu, despre conştiinţă.

Anii revoluţiei coincid pentru Tolstoi cu relecturări din Herzen, cu insistente citări din decembrişti, cu reluarea intenţiei de a scrie un roman despre mişcarea decembristă:

Deşi vedea că revoluţia progresează Tolstoi continua să susţină că ea nu poate avea loc.

Un corespondent al ziarului parizian *Le Mat in* citează într-un interviu cuvintele lui Tolstoi :

„Poporul rus nici nu se gîndeşte la revoluţie. De altfel revoluţiile au fost posibile numai la sfîrşitul secolului al XVIII-lea şi în prima jumătate a secolului al XIX-lea: In epoca noastră guvernele au la dispoziţie mult prea multe mijloace de represiune ca să mai poată fi vorba de răsturnarea lor. Priviţi, în oraşele mari s-a turnat asfalt acolo unde altădată era caldarâm. Cum vă imaginaţi atunci că se mai pot ridica baricade ?“

Totuşi, revoluţia progresa, la Moscova s-au construit baricade.

Tolstoi a fost profund zguduit de răscoala de pe crucişătorul Potemkin.

Au urmat crunte dezamăgiri. Critica necruţătoare a vieţii, absenţa unor puncte de sprijin, care să îngăduie transformarea acestei vieţi, reflectau ca într-o oglindă caracterul naiv, ţărănesc al revoluţiei ruse.

In jurul lui Tolstoi erau oameni de rînd, temători şi de aceea cu idei liberale. Aleksandra Lvovna, admiratoarea lui Certkov, plimbîndu-se pe aleile din Iasnaia Poliana spusese într-o zi lui Makoviţki : „Vezi mestecenii ăştia ? ■ Aici o să fim spînzuraţi".

Certkov tăcea. Pentru el, probabil, revoluţia era un drum anevoios, care trebuie să apropie Rusia de soarta societăţii engleze.

Dar nu ceea ce spunea Tolstoi celor de acasă, nici ceea ce notau unii dintre tolstoişti, nici ceea ce spunea el unor corespondenţi străini doritori de lucruri senzaţionale, definea importanţa scriitorului pentru revoluţia rusă.

Ceea ce definea această importanţă era faptul că, de ani **de** zile, el îndemna poporul să vadă esenţa vieţii. El spunea **de** ani de zile, cu multă claritate, că poporul este stăpînul legal al pămîntului. Tolstoi indicase şi un ideal : reîntoarcerea pămîntului în mîinile celor ce muncesc.

V. Tolstoiştii

In urma amnistiei din 194)4, Pavel Biriukoy revenise din emigraţie.

Prin manifestul din 17 octombrie 1905 se acordase o oarecare libertate religioasă, în virtutea căreia erau permise

unele secte cu condiţia ca cererea de recunoaştere legală a funcţionării lor să poarte minimum cincizeci de semnături.

Cu acest prilej Biriukov a cerut recunoaşterea existenţei legale a obştei tolstoiştilor.

Cum nu reuşise însă să strîngă cincizeci de adeziuni, condiţia necesară de înregistrare, aceasta nu a mai avut loc. E limpede că odată cu izbucnirea revoluţiei tolstoismul nu numai ca fenomen de masă, dar chiar ca fenomen de oarecare importanţă luase sfîrşit.

Revenise din străinătate şi Certkov, care arăta mult îmbătrânit. Purta mereu mănuşi negre. Nu le scotea niciodată pentru că avea o eczemă la mîini. Dar mănuşile negre îi veneau bine lui Vladimir Grigorievici — semăna şi mai mult cu un pastor. Poate că interesul sporit pe care Tolstoi l-a manifestat faţă de Certkov şi legăturile lor foarte strînse după revoluţie se datorează tocmai faptului că Certkov era o rămăşiţă a tolstoismului, că el continua să afirme ceea ce nu mai exista.

Anii de reacţiune l-au învăţat pe Tolstoi să adopte o nouă atitudine faţă de ceea ce se petrecea în Rusia.

Tolstoi a pornit lupta împotriva reacţiunii şi rezultatul ultim al acestei lupte a fost plecarea din casa şi de pe moşia compromisurilor, din Iasnaia Poliana cea atît de mult iubită, iar acum detestată.

ŢĂRANII RUŞI ŞI
NU MAI POT TĂCEA !

Negînd revoluţia Tolstoi ajunge să se autonege. Lev Nikolaevici scrie celebrul său articol *Nu mai pot tăcea !,* îndreptat împotriva

execuţiilor în masă. Articolul începe astfel „Şapte condamnări la moarte. Două la Petersburg, una la Moscova, două la Penza, două la Riga. Patru execuţii. două la Herson, una la Viina, una la Odesa.

Şi aşa în fiecare număr de ziar, aceleaşi ştiri. Şi aşa durează nu de o săptămînă, nu de o lună, nu de un an, ci de ani de zile. Şi aceasta se întîniplă în Rusia, în Rusia în care poporul piînge de mila fiecărui criminal şi unde pînă de curînd nu exista o lege care să îngăduie pedeapsa cu moartea.

Mi-amintesc că altădată aceasta îmi dădea un sentiment de superioritate faţă de oamenii din Apus şi iată că de doi ani şi mai bine, execuţii, execuţii, execuţii care nu mai încetează“.

Articolul a fost publicat fragmentar într-o serie de ziare, deîndată amendate. La Sevastopol, un proprietar de ziar a afişat numărul respectiv în oraş, lipindu-1 pe ziduri. Articolul a apărut concomitent în traducere letonă şi în luna august a fost tipărit în întregime într-o tipografie ilegală din Tuia. El a fost retipărit în toate ziarele lumii ; în Germania, a apărut în acelaşi timp în 200 de ziare.

De ce a impresionat atît de tare acest articol ?

Tolstoi nu se mulţumeşte să vorbească despre execuţii. El ne înfăţişează scenele execuţiilor, în amănunt, ca un om care priveşte cu ochii mari, uimiţi şi vede prima oară totul. Iată, de pildă, cum au fost spînzuraţi doisprezece oameni :

„Doisprezece soţi, părinţi, fii, ai acelor oameni care ţin prin bunătatea, munca, simplitatea sufletului lor pămîn- tul rusesc, au fost prinşi, aruncaţi în închisoare, ţinuţi în lanţuri. Apoi li s-au legat mîinile la spate ca să nu se poată prinde cu mina de sfoara de care urma să fie spînzuraţi şi au fost duşi la spânzurătoare. Cîţiva ţărani ca şi ei, doar

înarmaţi, îmbrăcaţi în haine militare, curate, încălţaţi cu cizme de bună calitate, cu arma în mînă i-au însoţit pe cei condamnaţi. Alături mergea un om cugete lungi în odăjdii şi epîtrafir, ţinînd crucea în mînă. Procesiunea se opreşte. Şeful spune ceva, secretarul citeşte o hîrtie şi după ce o termină de citit, omul cu plete lungi, adresîndu-se celor pe care alţi oameni ca şi ei se pregătesc să-i spînzure, le spune ceva despre Dumnezeu şi despre Christos. îndată după aceasta, călăii sînt mai mulţi, pentru că unul singur nu poate face faţă unui lucru atît de complicat, dizolvă nişte săpun, freacă sfoara ca să strîngă mai bine, ii apucă pe cei încătuşaţi, le pun în cap nişte saci, îi urcă pe un podium, pe care stau spînzurătorile şi le bagă capul în laţ“.

Urmează apoi analiza consecinţelor psihologice păgubitoare pe care le are execuţia capitală. în 1880, în toată Rusia era un singur călău. în 1908 un comerciant care dăduse faliment se oferă să facă pe călăul şi încasînd o sută de ruble de execuţie reuşeşte să-şi refacă averea. Călăii încep să-şi facă concurenţă unul altuia. Preţul scade. De pildă, unul se oferă să spînzure numai cu 50 de ruble.

în articolul său Lev Nikolaevici nu mai spune că sînt deopotrivă vinovaţi toţi cei ce luptă, adică şi guvernul şi revoluţionarii. El spune guvernului că revoluţionarii riscă, el spune că oamenii aceştia cred în dreptatea cauzei ior. Infăţişînd execuţia capitală ca o meserie cu care se îndeletniceşte guvernul, Tolstoi îl demască, numindu-1 criminal.

El scrie : „Nu se poate trăi aşa. Eu cel puţin nu pot trăi aşa, nu pot şi n-am să trăiesc.,

De aceea m-am apucat să scriu acest articol şi am să caut să-l difuzez pe orice cale şi în Rusia şi în afara graniţelor ei, pentru că trebuie ori să se termine cu aceste acţiuni nelegiuite, ori să nu mai am eu nici o legătură cu ele, adică ori să fiu aruncat la închisoare, ca să-mi dau seama exact că toate aceste grozăvii nu se fac pentru mine, ori, ceea ce ar fi cel mai bine, (atît de bine incit nici nu îndrăznesc să

visez la această fericire) să mi se pună şi mie, ca celor douăzeci sau doisprezece ţărani, sacul în cap, să se

zvîrle scăunelul de sub picioarele mele, să se strîngă cu toată greutatea laţul uns cu săpun în jurul gîtului meu bătrîn“.

Apoi adresîndu-se guvernului ;

„Spuneţi că e singura cale pentru a potoli poporul şi a stinge focarul revoluţiei. Rostiţi un neadevăr evident. E limpede că atît timp cit nu veţi satisface cerinţele de minimă dreptate ale întregului popor rus, care munceşte pă- mîntul, adică nu veţi desfiinţa proprietatea agrară, ci, dimpotrivă, o veţi sprijini mereu şi veţi irita în fel şi chip poporul şi pe acei oameni uşurateci şi înrăiţi, care au pornit o luptă violentă împotriva dvs. nu veţi ajunge să calmaţi poporul, ci îl veţi chinui, prin exiluri, arestări, spînzurînd femei şi copii. Orîcît vă străduiţi să înăbuşiţi în dvs. raţiunea şi dragostea, proprii oricărui om, ele continuă să existe în sufletul'dvs. şi e de ajuns să vă veniţi în fire, să cugetaţi ca să vă daţi seama că acţionînd în felul în care acţionaţi, adică participînd la aceste crime îngrozitoare, nu numai că nu vindecaţi boala, ci dimpotrivă, în- cercînd s-o reprimaţi o faceţi să crească“,

Articolul acesta a uimit lumea întreagă şi a avut repercusiuni nebănuite. De pildă, revoluţionarul indian Ta- raknath Das i-a adresat lui Lev Nikolaevici o scrisoare (24 mai 1908) din America în care îi spunea : „Articolele dvs. au adus Rusiei un bine imens. Vă implor, de aveţi timp, să scrieţi un articol despre starea de suferinţă în care se află India“.

Un alt indian, învăţătorul Kumara, emigrat în Canada, scria şi el : „îmi pun toată speranţa în ajutorul pe care îl puteţi da popoarelor din India cu mult mai asuprite decît poporul rus şl mă alătur la felicitările ce v-au fost adresate de mulţi oameni cu prilejul aniversării a 80 de ani. Vă implor în numele compatrioţilor mei să le veniţi în ajutor pe cit vă stă în putinţă“ .

Lev Nikolaevici răspunde prin, celebra sa *Scrisoare* ***către un hindus,*** care, deşi afirmă că violenţa nu poate elibera un popor, este totuşi interzisă de autorităţile engleze.

Ea a slujit ca impuls pentru o epistolă venită din partea lui Gandhi : „îndrăznesc să vă atrag atenţia — scria Gandhi — asupra

evenimentelor care se desfăşoară de aproape trei ani în Transvaal. în această colonie locuiesc aproximativ treisprezece mii de indieni, supuşi ai Marii Britanii. Oamenii aceştia au suferit ani de zile de pe urma unor îngrădiri ale drepturilor lor civice. In Transvaal sînt foarte puternice prejudecăţile împotriva celor de culoare şi mai ales împotriva asiaticilor... Aceste prejudecăţi şi-au atins punctul culminant cu trei ani în urmă cînd a apărut o lege privind în mod special pe asiatici, cu scopul de a-i umili şi de a-i lipsi de demnitate omenească".

Au urmat şi alte scrisori din partea lui Gandhi, care i-a trimis lui Tolstoi şi cartea sa ***Autoguvernarea Indiei.*** Ghandi a publicat, de altfel, ***Scrisoarea către un hindus*** cu o prefaţă a sa.

Spre deosebire de alte articole datînd din aceeaşi perioadă. în ***Scrisoare către un hindus*** Lev Nikolaevici nu mai demonstrează că indienii sînt deopotrivă vinovaţi cu englezii care-i asupresc. El vorbeşte aici despre o altă vină, Un popor de două sute de milioane, înzestrat din fire, îngăduie să fie asuprit de un grup puţin numeros de oameni, inferiori lui ca dezvoltare fizică şi calităţi morale. Lev Nikolaevici recomandă indienilor să-şi elibereze conştiinţa „de acele numeroase prejudecăţi, care îi fac să nu vadă adevărul".

Scriitorul rus sfătuieşte pe indieni să renunţe la prejudecăţile religioase şi ştiinţifice şi să înţeleagă că nu englezii îi ţin în robie, ci ei înşişi acceptă jugul, îndeplinind poruncile englezilor. Tolstoi spune : „Nu vă împotriviţi, la rău, dar nici nu luaţi parte la rău, la violenţa autorităţilor,

a tribunalelor. Ia strângerea birurilor şi mai ales nu acceptaţi serviciul militar şi nimeni pe lume nu va putea să vă subjuge“.

Tolstoi desfăşura deci un program de neîmpotrivire la rău în plan civic. în India patriarhală, unde obştea nu se dezagregase încă definitiv, unde populaţia locală se ridica aidoma unui zid în faţa cotropitorilor, Tolstoi a ajutat poporul să cîştîge bătălia, să se elibereze.

LEV TOLSTOI, OGLINDA A REVOLUȚIEI RUSE

Jubileul de 80 de ani al scriitorului a fost sărbătorit în mod oficial în Rusia printr-o avalanşă de fraze făţarnice. Ele încercau să-l înfăţişeze pe scriitorul care suferise şi cunoscuse multe încercări în viaţă drept un om care nu cunoaşte îndoieli şi contradicţii lăuntrice. _ ,'i

Cu acest prilej V. I. Lenin scria în ziarul *Proletarul:* „Presa legală rusă în care apar nenumărate articole, scrisori şi note cu ocazia celei de-a 80-a aniversări a lui Tolstoi, se. interesează eel mai puţin de analiza operelor lui din punctul de vedere al caracterului revoluţiei;ruse şi aî forţelor ei motrice. Toată această presă este plină pînă la dezgust de două feluri de ipocrizie : cea oficială şi cea liberală. Cea dinţii este ipocrizia grosolană a unor scribi venali cărora ieri li s-a dat ordin să hărţuiască pe L. Tolstoi, iar astăzi să descopere la el patriotism şi să caute să salveze aparenţele faţă de Europa. Că acestor scribi li s-a plătit pentru mîzgăliturile lor e un lucru cunoscut de toată lumea ; ei nu pot înşela pe nimeni. Mult mai rafinată, şi de aceea mult mai dăunătoare şi mai primejdioasă, este **ipo**crizia liberală. Dacă ai sta să-i asculţi pe balalaikinii cădeţi de la Reci, ei au pentru Tolstoi cea mai deplină şi cea mai calda simpatie. în realitate însă declaraţia lor calculată şi frazeologia lor bombastică despre «marele căutător cfe Dumnezeu» sînt de la un capăt la celălalt false, căci liberalul rus nu crede nici în Dumnezeul lui Tolstoi şi nici nu împărtăşeşte critica acestuia la adresa actualului regim. El caută să folosească acest nume popular pentru a-şi spori capitalul politic, pentru a juca rolul de conducător al opoziţiei întregului popor ; debitînd fraze sforăitoare şi pompoase, el caută să se sustragă de la necesitatea de a da un răspuns direct şi limpede la întrebarea : ce anume determină flagrantele contradicţii ale «tolstoismului» şi ce lipsuri şi slăbiciuni ale revoluţiei noastre exprimă ele ?

Contradicţiile din operele, concepţiile, teoriile şi şcoala lui Tolstoi sînt, intr-adevăr, flagrante. Pe de o parte-avem în faţă un artist genial, care a dat nu numai tablouri neîntrecute ale vieţii ruseşti, dar şi opere de prim rang ale literaturii mondiale. Pe de altă parte, un moşier scrîntit întru Christos“.

Fără să cunoască jurnalele lui Tolstoi, Lenin văzuse contradicţiile din opera şi publicistica lui Tolstoi, înţelesese originea lor istorică, manifestările lor concrete şi le considerase ca oglindind specificul revoluţiei ruse, constituind o prevestire *a* victoriei acestei revoluţii. Lenin scria :

„Dar contradicţiile din concepţiile şi teoriile lui Tolstoi nu constituie ceva întîmplător, ci expresia condiţiilor contradictorii în care se afla viaţa rusă în ultima treime a secolului al XlX-lea, Satul patriarhal, eliberat abia ieri de iobăgie, a fost literalmente lăsat pradă capitalului şi fiscului. Vechile temelii ale gospodăriei şi ale vieţii ţărăneşti, care dăinuiseră intr-adevăr veacuri de-a rîndul, s-au prăbuşit cu o repeziciune extraordinară. Contradicţiile din concepţiile lui Tolstoi trebuie apreciate nu din punctul de vedere al mişcării muncitoreşti contemporane şi al socia- lismului contemporan (o astfel de apreciere este, bineînţeles, necesară, dar ea nu este suficientă), ci din punctul

de vedere al protestului care trebuia să ia naştere în satul patriarhal rus împotriva capitalismului î:n dezvoltare, împotriva ruinării şi a deposedării de pămînt a maselor. Tolstoi este ridicol ca profet care a descoperit noi reţete pentru izbăvirea omenirii, şi de aceea sînt cu totul jalnici «tolstoiştii» din Rusia şi din străinătate care vor să transforme într-o dogmă tocmai latura cea mai slabă a învăţăturii lui. Tolstoi este măreţ ca exponent al ideilor şi stărilor de spirit care s-au format la milioanele de ţărani ruşi în perioada de ofensivă a revoluţiei burgheze din Rusia. Tolstoi este original pentru că totalitatea concepţiilor lui exprimă particularităţile revoluţiei nostre ca revoluţie burgheză ţărănească. Din acest punct de vedere, contradicţiile din concepţiile lui Tolsţoi constituie intr-adevăr o oglindă a condiţiilor contradictorii în care s-a desfăşurat activitatea istorică a ţărănimii în revoluţia noastră. Pe de o parte, veacurile de asuprire iobăgistă şi deceniile de ruinare forţată de după reformă au acumulat oceane de ură, înverşunare şi hotărâre disperată. Năzuinţa de a distruge pînă la temelie şi biserica oficială, şi pe moşieri, şi guvernul moşie- resc, de a lichida toate vechile forme şi rinduieii de stăpî- nire a pămîntului, de â elibera pămînţul şi de a înfăptui în locul statului de clasă poliţist convieţuirea unor mici ţărani liberi şi egali în drepturi, această năzuinţă străbate ca un fir roşu fiecare pas istoric al ţăranilor în revoluţia noastră, şi conţinutul ideologic al scrierilor lui Tolstoi corespunde, fără îndoială, în mult mai mare măsură acestei năzuinţe a ţăranilor decît abstractului «anarhism creştinesc», aşa cum este caracterizat uneori «sistemul» lui de concepţii.

Pe de altă parte, ţărănimea, năzuind spre forme.noi de convieţuire, concepea în mod cu totul inconştient, patriarhal, naiv, felul cum trebuie să fie această convieţuire, lupta prin care trebuie cucerită libertatea, ce fel de conducători poate ea să aibă în această luptă, ce atitudine au burghezia

şi intelectualitatea burgheză faţă de interesele revoluţiei ţărăneşti, de ce este necesară o răsturnare prin violenţă a puterii ţariste pentru a lichida proprietatea funciară moşierească. Toată viaţa din trecut învăţase ţărănimea să urască pe boier şi pe funcţionarul statului, dar nu o învăţase şi nici nu putuse s-o înveţe unde să caute răspuns la toate aceste întrebări“.

Ura faţă de vechea orînduire se manifestase în toate scrierile lui Tolstoi dinainte de revoluţia din 1905. încă tînăr, în Caucaz, Lev Nikolaevici văzuse viaţa ţăranilor liberi, care nu cunoşteau asuprirea boierilor şi vroise chiar să împărtăşească acest fel de viaţă, să se căsătorească cu o fată dintr-o familie de cazaci. După cum, mai tîrziu, revenind la Iasnaia Poliana, vroise să se căsătorească cu o ţărancă şi să înfiinţeze o oază, în care să domnească vechile rînduieli de viaţă patriarhală, specifice ţărănimii. Dar nu putuse s-o facă.

Lenin scria :

„Doctrina lui Tolstoi este incontestabil utopică şi, prin conţinutul ei, reacţionară în cea mai precisă şi mai profundă accepţiune a acestui cuvînt. Dar de aici nu urmează în nici un caz că această doctrină n-ar fi socialistă, nici că ea n-ar conţine elemente critice, în stare să ofere un material preţios pentru luminarea claselor înaintate.

Există socialism şi socialism. în toate ţările cu mod de producţie capitalist există un socialism care exprimă ideologia clasei care vine să ia locul burgheziei, şi există un socialism corespunzător ideologiei claselor cărora le ia locul burghezia. Un asemenea socialism este, bunăoară, socialismul feudal, iar caracterul acestui socialism a fost definit de multă vreme de către Marx, acum mai bine de 60 de ani, odată cu caracterizarea altor forme de socialism.

Mai departe. Elementele critice sînt proprii doctrinei utopice a lui L. Tolstoi, după cum sînt proprii multor sis-

teme utopice. Dar nu trebuie să uităm observaţia profundă a lui Marx că însemnătatea elementelor critice în socialismul utopic *«se* află în raport invers cu dezvoltarea istorică». Cu cît se dezvoltă mai mult, cu cît capătă un caracter mai precis activitatea forţelor sociale care «rînduiesc» Rusia nouă şi aduc izbăvirea de calamităţile sociale ale vremii noastre, cu atît mai repede socialismul critic-utopic îşi «pierde orice sens practic şi orice justificare teoretică»".

T.olstoi vroia să meargă înainte, spre viitor, întorcîn- du-se înapoi, în trecut. Şi nu numai el vroia s-o facă. Ţărănimea se temea de viitor. Ţărănimea vedea cîte suferinţe şi cîtă distrugere îi aduceau banii, capitalul, oraşul. Oraşul însemna pentru ţăran sărăcie, lipsă de drepturi. în acelaşi timp ţărănimea se vedea asuprită, lipsită de drepturi. Ţăranul simţea cum creşte în sufetul lui ura şi protestul. Revoluţia arătase poporului rus că ţarul este „gol“ aşa cum o spunea basmul lui Andersen. Era un basm ia care Tolstoi se referea adesea.

DESPRE JURNALUL DE ÎNSEMNĂRI ŞI DESPRE SCRISORI.

UN FEL DE **PREAMBUL LA ULTIMELE CAPITOLE ALE CĂRȚII**

I

Revoluţia nu a fost o furtună care nu se ştie cînd se mai poate repeta. Ea a fost asemenea zilei care se ştie că va reveni obligatoriu.

Lev Nikolaevici aştepta izbucnirea unei noi revoluţii, care să rezolve problema agrară. Cea care trecuse nu fusese pentru el adevărata revoluţie.

. A murit Serghei Nicolaeviei Tolstoi, fratele lui Lev Nikolaevici ; a murit tăcut, fără să-şi manifeste disperarea. Avusese cancer la faţă.

A murit Maria Lvovna, care îngrijea nişte ţărani de la Iasnaia Poliana şi se îmbolnăvise şi ea. Pînă în ultima clipă a stat Lev Nikolaevici lîngă ea, ţinînd-o de mînă. Maşa fusese o femeie plină de farmec, pe care cîntecul o putea face chiar frumoasă, prieten adevărat al scriitorului. Nu cunoscuse nici ea fericirea în viaţă.

Părea că se apropie încheierea socotelilor în casă. în jurul lui Tolstoi erau mulţi oameni, dar mai ales cunoştinţe. Oameni apropiaţi nu erau. .

Să fi fost un om apropiat Certkov cel ce umbla totdeauna cu mănuşi negre ?

Certkov avea mintea rece şi mîna fermă.

Sofia Andreevna a fost operată. O operaţie grea. în timpul operaţiei Lev Nikolaevici a plecat în pădure, dînd dispoziţie să se tragă de două ori clopotul dacă totul va merge bine. Clopotul atîrna alături de balcon, prins de un arţar bătrîn. El vestea orele de masă.

Clopotul a sunat de două ori. Sofia Andreevna a suportat cu bine operaţia. Se vedea însă că îmbătrînise mult. Continua totuşi să se ocupe de gospodărie, să alcătuiască în fiecare zi meniul, să poarte grija copiilor, să se gîndească la nepoţi; îşi aducea aminte adesea de trecut şi nu se supăra dacă nimeni nu stătea s-o asculte.

Continua să apere averea copiilor şi sănătatea soţului său.

Uneori se trezea dimineaţa cu o energie neobişnuită, părea că bătrîneţea dispăruse. Era de fapt numai agonia unor istericale.

Certkov începuse să strîngă arhiva lui Tolstoi şi cerea ca toate

jurnalele de însemnări „caietele cu coperţi de muşama“ să-i fie predate. Caietele erau pline de îndoieli, de imputări, de scuze,

în timpul tinereţii lui Tolstoi existase obiceiul ca oamenii să ţină jurnale de însemnări, în care să se auto:

analizeze, sau să mărturisească prietenilor lucrurile cele mai intime. în cercul lui Stankevici, de pildă, oamenii tot timpul se autoverificau pregătindu-se parcă pentru o viaţă nouă.

La fel se spovedesc unul altuia eroii lui Tolstoi din povestirea *Tinereţea.* îşi fac imputări, se referă la mărturisiri reciproce.

Fiecare familie nefericită este nefericită în felul ei. Familia lui Lev Nikolaevici era plină de nefericiri, pe care le vedea toată lumea. Cei ce locuiau în casa lui Tolstoi ziceau că trăiesc ca într-o clădire de sticlă.

La 23 august 1908 urma să aibă loc aniversarea de 80 de ani a scriitorului. Lev Nikolaevici dădea importanţă zilei de naştere, o sărbătorea totdeauna şi se supăra cînd alţii uitau de ea.

De astă dată, înainte de jubileu Tolstoi adresă prin ziare rugămintea să nu i se facă nici un fel de sărbătorire.

Era vară. Lev Nikolaevici se trezea vesel ca un copil, muncea, bea ceai pe îndelete cu Sofia Andreevna, apoi îşi făcea plimbarea obişnuită călare pe Delir, calul cel mai iute de picior.

Ii

Povestind viaţa lui Tolstoi recurgem la jurnalele lui, la cele ale Sofiei Andreevna, la însemnările ei tîrzii, care au caracter de justificare, la însemnările copiilor şi la corespondenţa scriitorului.

In secolul al XVIII-lea scrisorile fuseseră uneori o specie literară. La data aceea se publicau nu numai „romane în scrisori“, în care apăreau eroi fictivi, dar uneori chiar scrisori adresate prietenilor.

Jurnalul intim şi genul epistolar aveau o viaţă oarecum asemănătoare.

1.

însemnările zilnice ale lui Tolstoi sînt în acelaşi timp şi documente biografice şi opere literare ; aflăm.aici fragmente de subiecte, descrieri de natură. Viaţa cotidiană convieţuieşte alături de punctaje pentru opere literare.

Noi teme, care-1 preocupă pe scriitor, stau alături de povestirea unor vise. Intr-o scrisoare către Certkov, începutul nuvelei *Părintele Serghii* ne apare ca relatarea unui vis.

Iasnaia Poliana era pentru Tolstoi casa lui în care se născuse şi crescuse şi în acelaşi timp era izvor de suferinţă. Casa aceasta venea din ce în ce mai mult în contradicţie cu ceea ce gîndea Tolstoi, cu problemele care-1 frămîntau. De pildă, în casă, trăiau într-o cămăruţă de lîngă antreu nişte paznici, Mirosea a moravuri de poliţie şi a tutun ieftin. Un paznic a bătut un ţăran, prinzîndu-1 la pescuit, şi a căutat să prezinte lucrurile ca şi cînd omul ar fi trecut în partea rezervată boierului. Ţăranul a fost bătut măr, arestat, apoi eliberat, după îndelungi tratative duse de scriitor cu Sofia Andreevna. Pe moşiile vecine nu existau însă paznici.

Tolstoi nici nu putea evita viaţa, nici nu avea unde să se ascundă de ea. într-o scrisoare mai veche, adresată bunei sale prietene Aleksandra Andreevna Tolstaia, Lev Nikolaevici scrisese că în .sufletul lui credinţa şi necredinţa trăiesc precum cîinele cu pisica în acelaşi coteţ. Conştiinţa lui trezită de revoluţie nu se mai simţea la îndemînă, nu mai putea trăi liniştită într-o casă cu vechi rînduieli.

III

însemnările zilnice ale lui Tolstoi au un caracter documentar, dar sînt în aşa măsură pătrunse[2] de analiză, încîi seamănă cu nişte pagini de roman.

i

Adesea, fără să vrea, Tolstoi se pîrăşte pe sine însuşi în jurnal şi-şi duce la ultima expresie intenţiile : la drept vorbind, imputările Sofiei Andreevna trebuiau adresate nu a£ît lui Lev Nikolaevici, cit eroilor operelor sale, ale căror gesturi şi fapte erau eliberate de orice element întîmplător.

însemnările zilnice ale Sofiei Andreevna sînt sincere, dar lipsite de valoare documentară ; amintirile şi interpretările ei sînt arbitrare.

Ea putea înlocui un sistem de relaţii prin altul; de pildă, putea folosi lexicul sentimental pentru a relata o dramă, generată de probleme economice.

Iată, de pildă, ce scrie Tolstoi în jurnalul său, la 13 mai 1909, comentînd cum a citit Sofia Andreevna nuvela *Diavolul:*

„în timpul dejunului, Sonia a fost cumplită. Citise nuvela *Diavolul* **şi în sufletul ei s-au ridicat ranchiunele de altădată* ceea ce m-a făcut să sufăr cumplit. Am plecat să mă plimb în livadă. Am început să-i scriu o scrisoare ce urma a-i fi înmînată după ce voi muri, dar n-am terminat-o, m-am lăsat păgubaş, mai ales pentru că mi-am pus întrebarea : la ce bun ?... Apoi la patru dimineaţa şi-a vărsat tot ce avea pe suflet, eu, slava domnului, am reuşit s-o îmbun, am plîns şi eu, şi amândoi ne-am simţit sufletul uşurat“.**

Ciorna acestei scrisori „de dincolo de mormînt“ ne-a fost păstrată într-o agendă. Iată fragmentul cel mai important : „Iartă-mă, te rog, şi pentru aceasta şi pentru tot de ce m-am făcut vinovat faţă de tine în timpul vieţii noastre în comun, şi mai ales la începutul ei. Nu am de ce să te iert, tu ai fost aşa cum te-a făcut mama, o soţie credincioasă, bună şi o mamă bună. Dar tocmai pentru că ai fost aşa cum te-a făcut mama, pentru că ai rămas aşa, şi nu ai vrut să te schimbi... ai făcut mult rău altor oameni

şi ai decăzut tu însuşi tot mai mult şi mai mult, pînă cînd ai ajuns în starea jalnică în care te afli acuma".

Ce înseamnă gelozia Sofiei Andreevna ?

Se zice că şi la bătrîneţe Sofia Andreevna era geloasă pe Lev Nikolaevici.

în ziua de 13 aprilie 1909 o vedem transcriind o „nouă operă literară a lui Lev Nikolaevici.

Subiectul este viaţa revoluţionarilor, executarea acestora şi originile fenomenului revoluţiei. Ar fi putut să fie interesant. Dar găsesc acelaşi lucru : descrierea vieţii ţărăneşti. îi place trupul femeiesc *puternic,* **picioarele bronzate ale unei fete de la ţară, ceea ce îl atrăsese atît de mult cîndva ; aceeaşi Aksinia cu ochi strălucitori care acum, la 80 de ani, a apărut aproape inconştient din adîncimea amintirilor şi a senzaţiilor de altădată. Toate acestea au produs o impresie apăsătoare asupra mea. Probabil va urma imaginea poetică a revoluţiei cu care, oricît ar vrea să se ascundă după idealurile creştineşti, Lev Nikolaevici simpatizează, urînd tot ceea ce ţine de putere şi se află în sfere superioare prin voinţa destinului."**

Am zice că în acest fragment vorbeşte o femeie geloasă. Referirile sînt la nuvela neterminată : *Cine a ucis. Pavel Kudriaş.* **Eroul ei este un flăcău bun, inteligent, care ajungînd la oraş devine revoluţionar şi expropriază nişte pământ. La oraş are o logodnică, care în ciornă poartă intr-adevăr numele de Aksinia. Dar nu este vorba de o femeie matură, ci de o fată, de logodnică. Deci, o simplă coincidenţă de nume.**

S-ar părea că Sofia Andreevna e stăpînită de gelozie, dar de fapt gîndurile ei sînt la revoluție și la ura lui Tolstoi **faţă de ceea ce „ţine de putere şi se află în sfere superioare prin voinţa destinului". Deci nu e vorba de gelozie, nu e o poveste de dragoste, ci o controversă cu revoluţia.**

In acelaşi timp la mijloc e şi o problemă de proprietate, iar numele Aksiniei nu este invocat întîmplător.

La data aceea, Fondul literar voise să publice o culegere cu ocazia împlinirii a 50 de ani de existenţă a acestei organizaţii. In culegere urma să fie inclusă nuvela *Diavolul.* Sofia Andreevna găsise manuscrisul în tapiţeria unui fotoliu.

Nuvela trezise gelozia Sofiei Andreevna ; dar totodată căuta să demonstereze că întrucît lucrarea fusese scrisă *înainte de 1881* (ceea ce nu era adevărat) însemna .că proprietatea literară asupra ei aparţine familiei şi deci putea fi publicată numai în culegerea de *Opere,* banii revenind membrilor acestei familii.

Certkov a anunţat acest fapt lui Tolstoi, într-o epistolă datată 19 iunie 1909. Scriitorul i-a trimis un răspuns neclar, pe un ton oarectim iritat, scriind parcă mai mult pentru el însuşi :

„M-a decepţionat şi chiar mi-a fost neplăcut să aflu că scrierile mele sînt împărţite "pînă la» şi «de la» un anumit an. Ducă-se «diavolului» toate scrierile astea numai să nu mă facă să încerc sentimente atît de rele“.

Diavolul a încetat de a mai fi izvor de gelozie pentru a deveni o parte din avere.

Sofia Andreevna a fost de cincisprezece ori însărcinată, ani de zile a fost geloasă pe o serie întreagă de femei, ştia pe de rost însemnările zilnice ale lui Tolstoi, le copiase de nenumărate ori, le păstrase, dar de abia în 1909, cînd Lev Nikolaevici împlinise 81 de ani, a început să manifeste semne de gelozie faţă de bărbaţii cu care avea legături.

Sentimentul ei de gelozie, față de bărbați şi de femei, era manifestarea unei îndelungi confruntări cu soţul, confruntări în concepţia despre viaţă, în modul de a păstra vechile rînduieli respinse hotărît de Tolstoi.

în această dispută Certkov este mult mai aproape de poziţiile Sofiei Andreevna decît am putea-o presupune. Şi pentru el este vorba tot de proprietate, de proprietatea firmei „Posrednik".

Intr-o scrisoare lungă, datată 11 august 1910, Certkov îi vorbeşte lui Lev Nikolaevici despre dreptul de a publica' el primul manuscrisele sale : „Mi-e greu să decid cui anume trebuie să i se acorde în asemenea cazuri preferinţă şi ştiind că asemenea rugăminţi vă adresează instituţii şi persoane care nu merită a fi sprijinite, dar care sînt foarte întreprinzătoare şi îndrăzneţe, aţi hotărît o dată pentru totdeauna să acordaţi toate drepturile primei publicări a scrierilor dvs. editurii populare «Posrednik», pe care de-abia am înfiinţat-o împreună şi care are nevoie de mijloace materiale pentru a putea progresa. De atunci tot ce aţi scris, tot ce se putea publica mi-aţi predat mie pentru a fi tipărit cu încuviinţarea mea în interesele editurii «Posrednik» şi pe toţi cei ce vă solicitau în vederea unei colaborări literare îi trimiteaţi la mine".

Publicarea broşurilor ieftine nu era rentabilă pentru editură. în schimb operele literare, pe care Certkov unul nu le preţuia, puteau să acopere pierderile.

Certkov personal era un om bogat, dar în cazul de faţă era vorba de interesele editurii.

Cînd Lev Nikolaevici a întrebat dacă merită să se asigure „difuzarea ideilor sale cu ajutorul unor măsuri de acest fel" — avînd în vedere că niciodată ideile celor ce sînt dascăli ai vieţii nu s-au pierdut, — F.A. Strahov, trimis de Certkov, i-a replicat că „într-adevăr Christos nu a avut nevoie să se îngrijească de răspîndirea neîngrădită a ideilor

sale. De ce ? Pentru că el nu scria şi în condiţiile de atunci nu primea drepturi de autor pentru ideile sale. Pe cînd dvs. scrieţi, aţi primit drepturi de autor pentru ceea ce aţi scris, iar acum le primeşte familia dvs...“

Vedem, deci, că atît adepţii iui Certkov cit şi Sofia Andreevna invocau deopotrivă temeiul normelor juridice existente în societatea acelei vremi. Disputa dintre Certkov şi Sofia Andreevna se purta de la egal la egal.

De altfel disputa avea un caracter public şi urmărea publicitatea.

Sofia Andreevna face tentative de sinucidere de faţă cu alţii, redactează chiar un plan de evadare de acasă într-o notiţă cu subtitlul *Faptele pot fi verificate la faţa locului.*

în noaptea de 24 spre 25 iulie 1910 Sofia Andreevna notează în jurnalul său următoarea însemnare concepută în stil de reportaj gazetăresc (faptul nu a avut loc) :

„în viaţa paşnică de la Iasnaia Poliana a intervenit un eveniment neobişnuit. Contesa Sofia Andreevna a părăsit casa unde timp de 48 de ani se devotase cu dragoste soţului său, consaerîndu-i toată viaţa sa. Cauza acestei plecări este faptul că Lev Nikolaevici, slăbit de ani, se află total sub influenţa păgubitoare a domnului C...v, a pierdut orice voinţă şi a permis d-lui C...v să se adreseze Sofiei Andreevna cu cuvinte brutale, purtînd totodată numeroase discuţii în secret cu acesta.

După ce o lună de zile a zăcut bolnavă de nervi, drept care, pentru tratament, au fost invitaţi doi doctori din Moscova, contesa nu a mai putut suporta prezenţa d-lui

C. ..v şi şi-a părăsit casa cu disperarea în suflet“.

Nici grupul lui Certkov nu se lăsa mai prejos : oamenii aceştia făceau copii după diferite documente, însemnări stenografiee ale discuţiilor, scriau cărţi, intentau procese, demascau, atacau.

Volumul al doilea al cărţii lui A.B. Goldenweiser *In preajma lui Tolstoi* este un adevărat **proces intentat Sofiei** Andreevna, sprijinit de numeroase documente şi mărturii

ale diferitelor persoane.

TOAMNA LUI 1909. MOSCOVA — KREKŞINO — MOSCOVA

De nouă ani nu mai fusese Tolstoi la Moscova. Intrucît poliţia interzisese lui Certkov intrarea în gubernia Tuia, pentru a-1 întîlni, Lev Nikolaevici a fost nevoit să plece din Iasnaia Poliana.

De astă dată Certkov se afla la moşia tatălui său vitreg, V.A. Paşkov, colonel de gardă în retragere, om de lume, care era totodată conducătorul unei secte religioase. Moşia se afla la Krekşino, judeţul Zvenigorod.

Pentru a ajunge aici trebuia să treci prin Moscova.

în casa din Hamovniki nimeni nu-1 aştepta pe Tolstoi. Serghei Lvovici, care trebuia să-l întîmpine, întîrziase.

Lev Nikolaevici s-a întins pe o canapea sus, în salon, să se odihnească. A venit Goldenweiser, a adus de mîncare şi a început s-o încălzească pe o lampă cu gaz. •

De îa el a aflat scriitorul că în prăvălia Zimmermann a apărut o noutate, o pianină mecanică Mignon. Pe banda pianinei mecanice se înregistrau concertele unor pianişti celebri, care puteau fi apoi ascultate. Scriitorul a hotărît să meargă a doua zi dimineaţa la magazin ; acesta se afla situat pe Kuzneţki Most.

în tot timpul drumului Lev Nikolaevici îşi exprima uimirea. îl mirau casele înalte, tramvaiele, circulaţia mare în oraş. Privea cu groază aspectul schimbat al oraşului şi, după cum ne spune Goldenweiser, „găsea la fiecare pas confirmarea urii sale vechi faţă de aşa-zisa civilizaţie“.

Firma Zimmermann l-a primit în mod solemn. Alek- sandrei Lvovna i s-a înmînat un buchet de flori, un fotograf apume invitat a făcut o poză. Firma era încîntată de această vizită, care ulterior i-a servit drept reclamă pentru pianina mecanică.

Pianina- cumpărată a fost expediată la Krekşino pentru a sta acolo in timpul cit urma să rămînă şi Tolstoi.

Străzile Moscovei erau desfundate, pentru eă se construiau liniile de tramvai. Tolstoi s-a dus să vadă noul monument al lui Gogol, aşezat lingă Arbat, opera sculptorului Andreev. Monumentul i-a plăcut, deşi auzise că mulţi îl criticau.

A doua zi au plecat la Krekşino, pe calea ferată spre Briansk. Krekşino se află foarte aproape de Moscova.

Casa lui Paşkov era mare, din cărămidă, cu parter şi etaj, în stilul vilelor englezeşti de la sfîrşitul veacului trecut. Parcul era şi el în stil englezesc şi de n-ar fi fost mestecenii prea puţine lucruri ar fi amintit de Rusia.

Lev Nikolaevici venise cu o treabă anume la Certkov. Avea intenţia să semneze testamentul prin care drepturile de autor pentru scrierile de după 1881 urmau a fi trecute în folosinţă publică în baza unui act juridic.

La început viaţa ia Krekşino a decurs paşnic. învăţătorii, muzicienii, veneau să-l vadă pe Tolstoi. Scriitorul se plimba prin împrejurimi, discută cu ţăranii. Certkov împreună cu un fotograf, un englez, îi făceau adesea poze.

în ziua de 13 septembrie au sosit la Krekşino Aleksan- dra Lvovna şi Sofia Andreevna, aceasta din urmă venise să-şi petreacă ziua onomastică, ce se sărbătorea la 17 septembrie stil vechi împreună cu soţul şi să discute cu el unele afaceri.

Lev Nikolaevici era nervos. Sofia Andreevna spera ca Tolstoi să nu-şi reconfirme vechiul testament şi atunci, în mod firesc, copiii rămîneau moştenitori cu drepturi depline.

Mai era şi o problemă urgentă : editura „Prosveşcenie“ oferea o sumă foarte importantă dacă i se ceda dreptul de editare. La început Sofia Andreevna crezuse ca va putea rezolva singură problema, pentru a afla curînd că delegaţia pe care i-o dăduse Lev Nikolaevici, valabilă în relaţiile cu 'tipografia şi librăriile, nu era suficientă pentru a ceda cuiva dreptul de editare al *Operelor complete.* Băieţii aveau mare nevoie de bani : în afară de Serghei Lvovici, nici unul dintre ei nu cîştiga nimic. Mişa era încă foarte tînăr. Ilia se ocupa numai cu vînătoarea. Andrei divorţase pentru nevasta guvernatorului din Tuia care avea şase copii, moşia sa o lăsase primei neveste şi trăia dintr-o leafă de funcţionar, permiţîndu-şi pe deasupra sâ joace cărţi. Lev Lvovici locuia în străinătate, se îndeletnicea cînd cu sculptura, cînd cu pictura, cheltuia mult şi nu cîştiga nimic.

Editura „Prosveşcenie“ oferea pentru operele lui Tol- stoi un milion de ruble, iar Sofia Andreevna nu putea semna contractul. Trecînd de la scene furioase la accese de tandreţe, ea spera să-l poată îndupleca pe Lev Nikolaevici. în nişte însemnări tîrzii din 1910 mărturiseşte deschis că arma ei este ameninţarea cu sinuciderea.

Atmosfera la Krekşino s-a schimbat, devenind plină de tensiune. Sofia Andreevna şedea în odaia ei, bolnavă — se lovise la picior — părea plină de tandreţe, dar nu mai puţin încordată de aşteptare.

Ziua onomastică a fost sărbătorită solemn. A fost invitat anume un cvartet de coarde, care a executat Mozart, Beethoven, Glazunov.

A trecut şi sărbătoarea, a venit 18 septembrie, a plecat cvartetul de muzicieni, apoi Certkov l-a fotografiat pe Lev Nikolaevici împreună cu nepoţii săi, Sonicica şi Iliuşa, copiii lui Andrei Lvovici.

După aceasta Lev Nikolaevici s-a dus să lucreze. Scria în fiecare dimineaţă şi nu a renunţat niciodată la această disciplină.

Prietenii erau nervoşi : Sofia Andreevna putea să se trezească din clipă în clipă şi să înţeleagă că se pregăteşte ceva.

Lev Nikoîaevici a ieşit din cameră, a trecut într-o încăpere mică. unde era aşteptat de toţi. S-a aşezat la masă, a parcurs în fugă textul, a luat tocul şi a semnat. Apoi au semnat martorii : A. N. Goldenweiser, A.B. Kalaciov şi Sergheenko-junior.

Sofia Andreevna a cohorît bine dispusă. Tolstoi a* vrut să mai asculte o dată pianina mecanică.

Apoi au ieşit în stradă, unde i-au întîmpinat fotografi şi operatori de cinema.

Lev Nikoîaevici s-a mai dus să facă o plimbare prin pădure.

De astă dată Sofia Andreevna n-a bănuit nimic.

Apoi au plecat: la Moscova, unde au rămas pînă a doua zi.

Şi iată că au venit din nou aceiaşi prieteni să-i comunice lui Tolstoi că testamentul redactat atît de solemn nu este legal. în conformitate cu legile de atunci nu puteai să laşi averea ta moştenire „nimănui“. Iar Tolstoi tocmai asia făcuse renunţînd în testamentul lui ia drepturile de autor pentru tot ceea ce scrisese după 1881. Avocatul Mura- viov le explicase că testamentul trebuie redactat altfel. Au hoiărît să facă testamentul pe numele Aleksandrei Lvovna urmînd ca aceasta, împreună cu Certkov, să transfere operele,în folosinţă,publică.

Cihd Lev Nikoîaevici împreună cu .Sofia Andreevna; Aleksandra Lvovna şi Certkov, suiţi într-un landou deschis, au ieşit pe poarta casei din. Fundacul Hamovniki, îh stradă îi aştepta un grup de oameni, care l-a aclamat pe Lev Nikoîaevici.

Au luat-o **la** dreapta, traversînd bulevardul Zubovski, **au mers prirt Precistenka ; casele erau fără etaj, cu grădini, case de piatră, vile locuite de nobili. Pretutindeni oamenii ieşeau Ia fereastră să-l vadă pe Tolstoi.**

Au trecut de finelui“ bulevardului, în dreapta se înălţa, deasupra caselor, catedrala Mîntuitorului cu cele cinci cupole aurite. Au intrat prin poarta Boroviţki în piaţa tăcută a Kremlinului, au trecut prin faţa catedralelor vechi.

Sofia Andreevna privea bisericile, casele, piaţa din Kremlin. Erau locuri legate de tinereţea ei. Au trecut prin faţa lui Ivan cel Mare, a „Clopotului Ţar“, masiv, întunecat, de bronz, şi au ieşit din Kremlin prin poarta Spasski. în dreapta se înălţa biserica lui Vasili Blajenîi, asemenea unei tufe pestriţe cu flori.

Cocoţaţi pe Lobnoe Mesto oamenii îi priveau pe Tolstoi.

în timpul cit Lev Nikolaevici a trecut pe străzile Moscovei, în landoul deschis, toţii vizitii l-au salutat. Pe trotuar se opreau şi-l salutau preoţii, din tramvaiele cu cai oamenii îşi scoteau capul pe fereastră să-l vadă. Pe trotuar erau din ce în ce mai mulţi oameni.

Cînd ari ajuns pe Sadcvaia i-a întâmpinat o adevărată mulţime. Pe tot parcursul drumului apăreau oameni la ferestre care îl salutau.

în sfîrşit, au ajuns la gara Kursk. Aici piaţa imensă era înţesată de oameni, în mare majoritate tineret studios.

Trăsura lui Tolstoi era urmată de altele în care se aflau doctorul Berkenheim, Sergheenko şi corespondenţii unor ziare şi reviste.

Se zice că mulţimea din piaţă număra cam 10—15 mii de oameni. Poate să fi fost chiar douăzeci de mii.

Cînd landoul a intrat în piaţă toată lumea s-a descoperit şi au început ovaţiile. Era imposibil să mai ajungi la gară. Lev Nikolaevici a

coborât din trăsură. Mulţimea striga :

— Glorie lui Tolstoi ! Trăiască marele luptător !

în 1008, cum am mai spus, Lev Nikolaevici îşi publicase articolul *Nu mai pot tăcea !* Omul care predica ne- împotrivirea la rău devenise, fără să-şi dea seama, un mare luptător, un apărător al poporului.

în piaţă se strînseseră mulţi studenţi : de la universitate, de la Academica agricolă. însoţit de Certkov, de Aleksandra Lvovna şi de Sofia Andreevna, Lev Nikolae- vici încerca să-şi facă loc prin mulţime. Certkov era înalt, voinic, Aleksandra Lvovna puternică şi ea, cu alură bărbătească, ceva mai înaltă decît Tolstoi. '

Lev Nikolaevici înainta printr-un coridor îngust, ţi- nînd la braţ pe Sofia Andreevna. Aleksandra Lvovna călca apăsat, liniştit, parcă apărîndu-şi tatăl. îi urmau Certkov, cu pălărie albă de panama, şi A.P. Sergheenko, adus din umeri, care purta geamantanul cu manuscrisele lui Tolstoi.

Clădirea uriaşă a gării era ca un stup de albine ce zum- zăiau. De jur împrejur oameni care strigau, zîmbeau, se agitau ; studenţi, muncitori, studente, militari şi chiar eîţiva preoţi. Oamenii trimiteau pe deasupra capetelor buchete de flori legate cu panglici albastre. Pentru a-.şi face loc oamenii săreau pe băncile tapiţate, se urcau pe pervazul ferestrelor.

Nici un funcţionar de la căile ferate, nici un jandarm.

în sfîrşit. Lev Nikolaevici a reuşit să se urce în vagon. De astă dată au început să se agite cei ce-1 însoţeau.

— Unde sînt lucrurile ? Unde este pledul ecossaise ? Unde este

geamantanul ? Sîntem toţi în acelaşi vagon ?

Lev Nikolaevici s-a aşezat la fereastră. Chipul lui nu exprima nici oboseală, nici nemulţumire. Poate doar tristeţe.

Sofia Andreevna repeta în extaz.

— Ca pe ţar... ne-au condus ca pe ţar !

Se auzea vuietul mulţimii entuziaste.

— Ura ! Ura ! Glorie !

— Ca pe ţar ? zise Lev Nikolaevici. Atunci înseamnă că sîntem nişte oameni răi...

Gertkov rosti cu glasul lui calm şi raţional :

— Lev Nikolaevici, eu cred că ar fi bine să vă duceţi la fereastră şi să vă luaţi rămas bun de la mulţime. ,

— Bine, răspunse Lev Nikolaevici. Se ridică uşor, ieşi în coridor şi se apropie de fereastră.

Vuietul mulţimii se înzeci. Mii de braţe se agitau flu- turind batiste, unii îşi aruncau în aer pălăriile, chipiurile.

Lev Nikolaevici îşi scoase pălăria şi spuse salutînd în dreapta şi în stînga :

— Mulţumesc ! Mulţumesc pentru aceste sentimente bune !

— Tăceţi, tăceţi, strigară cîţiva din mulţime. El vorbeşte !

Pe neaşteptate Lev Nikolaevici rosti cu o voce puternică.

— Vă mulţumesc ! Niciodată nu m-am aşteptat la această bucurie, la această manifestare de simpatie din partea oamenilor. Mulţumesc ! strigă el cu glasul puternic.

— Noi vă mulţumim ! urlă mulţimea.

Şi iarăşi strigăte :

— Ura, glorie !

Trenul porni.

Ca hipnotizată, mulţimea se mişcă şi ea, apoi începu să alerge Trenul îşi spori viteza. Marea majoritate a oamenilor rămăsese în urmă, continuîndu-şi ovaţiile : „Ura, glorie !“

Mai tîrziu, Lev Nikolaevici va mărturisi într-o scrisoare : „Am simţit cu acest prilej cum se trezeşte în mine vechiul **sentiment de ambiție“.**

După cîteva ceasuri, cînd au ajuns la Iasnaia Poliana, Lev Nikolaevici a leşinat şi această stare de leşin a durat două ceasuri.

IARNA, PRIMĂVARA ŞI VARA ANULUI 1910

Ca întotdeauna, la lasnaia Poliana se afla multă lume. Mai tîrziu, văietîndu-se de încurcăturile financiare, Sofia Andreevna spunea că zilnic mîncau la masă 38 de persoane. In această cifră nu intra personalul de serviciu. Era vorba de feciorii ei cu nevestele lor, de nevestele de care aceştia divorţaseră, de copiii feciorilor, de nepoţii lor, de rude pur şi simplu şi de persoane străine familiei, întreţinute de ea. Casa era plină de oameni, care se obişnuiseră să fie serviţi, să li se facă patul, să li se strîngă patul, să se strîngă vasele după ce mîncau. Era o viaţă simplă, dar dezordonată, în care nimeni nu muncea, de aceea ea cerea mulţi bani şi multă muncă. Viaţa urma în virtutea inerţiei şi nimeni nu o observa în afară de Tolstoi.

Scriitorul se simţea din ce în ce mai apăsat. La 17 februarie 1910 citim următoarea însemnare : „Am primit o scrisoare emoţionantă de la un student din Kiev, care caută să mă convingă să plec de acasă şi să trăiesc ca un om sărac“.

Prin lasnaia Poliana treceau hoinarii în drum spre Moscova.

Mergeau fără scop, fără speranţa de a găsi de lucru; Era obiceiul ca satul să le dea adăpost pentru noapte.

îi primeau ţăranii, care-şi ziceau că nu pot să nu aibă milă de un om hoinar. îi tratau cu o bucată de pîrne şi cu o ceaşcă de ceai scurs.

Dimineaţa hoinarul pleca mai departe.

Lev Nikolaevici îi întîlnea pe aceşti oameni şi stătea îndelung de vorbă cu ei.

între timp, în fața intrării de la conac trăgea o sanie

cu trei cai minaţi de un vizitiu, frumos, bine îmbrăcat, bine hrănit, din care cobora cîte un bărbat voinic, cu barbă, unul dintre fiii lui Lev Nikolaevici.

GO
I

Sărăcia şi bogăţia convieţuiau alături şi făţiş. Lev Niko- laevici era cel care crease bunăstarea copiilor săi şi tot el nu făcuse nimic pentru a scăpa satul din sărăcie. Altădată construise o şcoală, dar aceasta fusese demult. Intre timp, foştii lui elevi se făcuseră oameni în toată firea şi Lev Niko- laevici se simţea ca un ticălos în mijlocul lor, văzînd cum muncesc de dimineaţă pînă noaptea doar pentru a nu muri de frig şi foame.

Tolstoi nu ştia ce să facă. Nu era însă singurul care nu ştia.

într-o noapte de aprilie Lev Nikolaevici se trezeşte şi notează : „M-am sculat la cinci dimineaţa şi m-am tot gîn- dit cum să ies din situaţie, ce să fac ? Nu ştiu. Mi-am zis că trebuie să scriu. Dar şi de scris mi-e scîrbă atît timp cit trăiesc această viaţă. Să vorbesc cu ea ? Să plec ? S-p trag pe sfoară pe ascuns ?“

Şi iată altă însemnare : „Ce primăvară minunată. Parcă de fiecare dată nu-ţi vine să crezi că poate exista aşa ceva“.

Pentru Lev Nikolaevici primăvara era un miracol.

în ziua de 10 aprilie scriitorul notează : „Ce mare păcat am săvîrşit încredinţînd copiilor mei averea. Tuturor le-am făcut rău. Chiar şi fiicelor mele. O văd limpede“.

în aceeaşi zi şi Sofia Andreevna face o însemnare în jurnalul ei : „Sînt acasă. O zi minunată de primăvară însorită. Seara, furtună cu trăznete şi fulgere. Am alergat, m-am desfătat cu primăvara. Pe pajişte cresc flori albe şi galbene, flori de cîmp... Ziua a fost o ploaie scurtă. S-a semănat ovăz puţin, numai pe coastă. Am obosit“.

La 1 mai Lev Nikolaevici s-a dus pînă ia şosea să vadă o cursă de automobile. Drankov, operator-de cinema, foarte activ, pe care-1 întîlneai unde vroiai şi unde nu vroiai a reuşit să ajungă şi el, cu aparatul său uşor, sistem Patbe şi să filmeze o scenă : îl vedem pe Lev Nikolaevici mergînd pe drum, îmbrăcat într-o haină strinsă la mijloc cu

o curea,

GO
I

cu umărul sting puţin ridicat, aşa cum îl ştim din sute de portrete. Lev Tolstoi este ca şi viu. parcă îl vezi astăzi, iar prin faţa lui gonesc automobile mici, caraghioase, scurte, cu volane drepte.

Zilele treceau, aducînd noi amărăciuni. Merii se scuturaseră de floare, acum înfloreau teii. Un cerchez venit din Daghestan, angajat de Sofia Andreevna să păzească domeniul de la Iasnaia Poliana, l-a adus în ziua de 5 iunie pe bătrînul Prokofi Vlasov legat. Lev Nikolaevici îl cunoştea pe Prokofi. Ii fusese elev şi unul din elevii dragi. Lui îi povestise Tolstoi despre războiul din 1812, despre evadarea ofiţerului rus Jilin din captivitatea cerkezilor, despre Hagi-Murad. în casa lui Prokofi adusese Tolstoi pe ziaristul francez Deroulette, care făcea o anchetă în legătură cu alianţa ruso-franceză. Prokofi nu se arătase împotriva francezilor, dar era nedumerit la ce bun să existe războaie, cînd pe lume este atîta muncă, cînd el, Prokofi, nu şi-a cosit încă finul şi se apropie zilele de secerat.

Acum Prokofi stătea legat în faţa lui Tolstoi pentru că tăiase nişte copaci în pădure ; avusese nevoie de lemn să sprijine o şură, gata să se dărîme.

Citim în jurnalul lui Tolstoi : „Mi-a fost îngrozitor de greu. M-am gîndit să plec“.

în casă nu era linişte. Lev Nikolaevici îmbătrînea vă- zînd cu ochii. Sorocul vieţii părea şă se apropie. Moştenitorii erau îngrijoraţi de ce se va întîmpla mai departe, lucru pe care-1 arătau fără nici un menajament. Tolstoi era obosit între altele şi pentru că se simţea continuu supravegheat. Caietele cu însemnări zilnice erau înmînate lui Cert- kov. Dar Sofia Andreevna avea grijă să le controleze.

Şi atunci Tolstoi s-a apucat să scrie un jurnal numai pentru el, intr-un caiet mic pe care îl purta în carîmbii cizmelor. în casa aceea atît de spaţioasă nu afla un loc unde să-l poată ascunde.

TESTAMENTUL A FOST ÎNCHEIAT

Intr-o zi, Lev Nikolaevici a leşinat. Sofia Andre- evna l-a îngrijit, l-a dezbrăcat, l-a plîns şi scoţîndu-i cizmele a dat peste acest caiet. Bineînţeles că l-a citit şi aşa toată casa a aflat că există un testament.

între timp editorii continuau să facă oferte pentru *Operele complete,* ceea ce însemna un venit de aproape un milion, care ar fi putut aranja pentru moment lucrurile, ar fi putut îngădui ca viaţa să meargă mai departe, cum mersese pînă atunci. Şi iată că acest bătrîn care trăieşte atît de mult a pus la cale ceva nou...

Au început să-l descoase, să-l sîcîie. Băieţii îşi dădeau seama că dacă Lev Nikolaevici nu spune „nu", înseamnă „da", înseamnă că testamentul există. Tolstoi se gîndea să plece la fiica sa Tatiana, la Olsufiev sau la mănăstirea Şamordinski, unde se afla Maria Nikolaevna, să rămînă acolo cîtva timp, sau să se retragă undeva la ţară...

Tolstoi primea mereu scrisori, tot mai multe. Rusia se schimbase, poporul aflase că fusese tras pe sfoară.

Tot ceea ce camuflase altădată silniciile, — haina imperială, coroana, cupolele de aur ale bisericilor, actele de proprietate, zidurile îngrăditoare, poliţia — totul rămăsese la locul său, dar totul devenise parcă transparent.

Lev Nikolaevici îşi dădea seama că poporul era copt •pentru schimbări şi le saluta. Era conştient că lumea în care trăieşte el este o lume greşit alcătuită şi că nu mai e timp de aşteptat pînă cînd ea se va schimba de la sine. îşi dădea seama că nu se poate dezice de această lume transfe- rînd averea în mîna altcuiva, pentru că în afară de proprietate mai există dreptul de folosinţă. îşi dădea seama că, **de fapt, el nu diferă prea mult de oamenii** aceia, care, pur şi simplu, nu-şi fac nici **un** fel de probleme, continuă să trăiască după vechile deprinderi şi de aceea trăiesc liniştiţi.

39 — Lev Tolstoi

TESTAMENTUL A FOST ÎNCHEIAT

După ce Lev Nikolaevici a semnat la Krekşino testa-, mentul s-a discutat cu avocatul Muraviov şi s-a aflat că lucrurile fuseseră făcute altfel de cum se cerea. Drept care Certkov şi prietenii săi au hotărît să' redacteze un nou testament.

La sfîrşitul lui octombrie 1909 F.A. Strahov i-a făcut o vizită lui Lev Nikolaevici, punîndu-1 la curent cu toate greutăţile întîmpinate. I-a arătat totodată textul noului testament, alcătuit de avocat. ■'

Întrucît Certkov refuza să devină moştenitor juridic, moştenitoare a fost declarată Aleksandra Lvovna. Ea urma să decidă asupra proprietăţii literare după moartea scrii-torului.

Revenind de la Iasnaia Poliana, Strahov i-a povestit lui Certkov că Tolstoi şi-a manifestat pe neaşteptate dorinţa de a transfera în folosinţă publică toate scrierile sale şi nu numai cele datînd de după 1881. Era un lucru nou şi neaşteptat.

Lev Nikolaevici avea obiceiul să spună în glumă că scrierile lui din tinereţe sînt simple discuţii în faţa unui teatru de bilei şi servesc doar pentru a momi oamenii să intre undeva unde ar urma să li se arate cine ştie ce lucruri interesante. Oficial, Lev Nikolaevici declara că lucrul esenţial în activitatea sa sînt articolele şi broşurile de propagandă religioasă.

1881 fusese un an de cotitură, care marcase transformarea lui Tolstoi. Ceea ce fusese scris pînă la 1881 aparţinea familiei sale de viţă veche, ceea ce apăruse după această dată era al omenirii întregi pe care el vroia s-o reeduce în spirit **religios.**

Bineînţeles, lucrurile nu stăteau aşa. Viaţa şi creaţia lui Tolstoi reprezintă un lanţ neîntrerupt.

Manifestarea noii voinţe era rezultatul unei noi conştiinţe, conştiinţa întregului, deci recunoaşterea' creaţiei literare în întregul ei.

Trebuie spus că Ia data respectivă Tolstoi simţea din nou dorinţa să scrie *lucruri artistice* şi probabil că această dorinţă a făcut să reînvie vechea atitudine faţă de proprie-[4] creaţie.

Din iarna anului 1909 Tolstoi cugeta la noi forme în literatură. Sperînd să scrie ceva nou, el notează cu puţin înainte de a muri : „O, ce frumos ar putea fi ! Şi cît de puternic mă simt atras de această idee ! Ar putea fi o lucrare măreaţă ! Mă gîndesc la ea fără a avea în vedere cît de cît consecinţele, care trebuie să le aibă orice acţiune serioasă şi orice operă cu adevărat literară“.

Tolstoi scrie bruioane, proiectează opere noi şi o face cu o mare claritate, maturitate, am spune, chiar tinereţe.

Căutînd să se folosească de această nouă manifestare a voinţei lui Tolstoi, Certkov a rugat pe A.B. Goldenweiser şî F.A. Strahov să treacă pe la Lev Nikolaevici pe data de 1 noiembrie.

Lev Nikolaevici a închis uşile din camerele învecinate, a citit cu multă atenţie textul testamentului, s-a mirat de limbajul cazon al documentului. Apoi a transcris textul cu mîna lui. în calitate de martori au semnat Goldenweiser şi Strahov. Tot timpul au stat cu frică să nu apară Sofia Andreevna. în cele din urmă testamentul a’ fost semnat şi Goldenweiser l-a ascuns în servietă.

Lucrurile nu s-au terminat însă. Lev Nikolaevici şi-a exprimat dorinţa ca în testament să se prevadă că în cazul în **care** Aleksandra Lvovna ar muri, moştenitoare **să** fie Tatiana Lvovna Suhotina. în ziua de 17 iulie 1910 s-a mai făcut un nou testament.

In acest testament s-a strecurat însă o greşeală ; ultimele rînduri, privind martorii, n-au mai fost scrise de mîna lui Tolstoi.

Drept care s-a mai născut încă un testament.

Ni s-a păstrat descrierea condiţiilor în care s-a efectuat acest ultim testament şi ele sînt atît de dramatice, încît socotesc necesar să le redau, fie şi pe scurt.

Jn ziua de 22 iulie 1910, pianistul A.B. Goldenweiser a venit călare la Teliatino, conacul lui Certkov, şi a comunicat că Lev Nikolaevici a plecat să se plimbe, se află în pădure şi aşteaptă martorii pentru a semna noul .text al testamentului. Lev Nikolaevici a rugat să- vină Anatoli Radînski şi Alioşa Sergheenko, pe care îl cunoştea din copilărie. ■ ,

Toţi trei au încălecat şi au pornit în galop.

L-au găsit pe Lev Nikolaevici călare pe Delir cu pălărie albă pe cap, cămaşă albă, cu barba albă fluturînd în adierea uşoară a vîntului. Se urcase pe o colină şi se vedea de departe, pe fundalul cerului de vară, de un albastru siniliu.

După ce şi-au strîns mîinile, au pornit înşiraţi, cu Lev Nikolaevici în frunte, spre bătrîna pădure.

în adîncul pădurii Lev Nikolaevici a descălecat lîngă un butuc mare. Au descălecat şi martorii. Lev Nikolaevici s-a aşezat pe buturugă, a scos un stilou englezesc şi a rugat să i se dea hîrtie.

Picior peste picior, stînd pe buturugă, cu cartonul şi hîrtia pe genunchi, Lev Nikolaevici s-a apucat să scrie : „1910, 22 iulie...“

La început a scris mai înghesuit^ apoi văzînd că-i ră- mîne mult loc a scris mai lăbărţat. în afară de aceasta a mai completat şi o foaie de hîrtie cu unele dispoziţii suplimentare.

A S-a ridicat apoi de pe buturugă, s-a apropiat de cal şî a încălecat cu o uşurinţă neobişnuită pentru un bătrîn de 82 de ani.

— Ei, adio, a zis el, strîngînd mîna lui Sergheenko,

In aceeaşi zi, în jurnalul său Lev Nikolaevici nota laconic : „Am scris în pădure“.

Şi iată ce ne povesteşte despre seara aceleaşi zile, de 22#iulie, V. Bulgakov.

Din întîmplare în casă erau nişte musafiri, o finlandeză, Certkov : „Am coborît cu toţii să bem ceai pe-terasă, inclusiv Sofia Andreevna.

Aceasta din urmă era într-o dispoziţie groaznică. Nervoasă, agitată. Faţă de musafiri şi de toţi cei prezenţi se purta arogant, parcă le căuta pricină. Bineînţeles, toţi se simţeau stînjeniţi. Era o atmosferă încordată, apăsătoare. Certkov parcă înghiţise un băţ. Şedea ţeapăn, faţa-i era încremenită. Pe masă, sfîrîia plăcut samovarul, o tavă cu zmeură roşie făcea un contrast frumos cu faţa de masă albă, dar cei aşezaţi în jurul mesei de-abia duceau ceştile la gură, de parcă erau condamnaţi la muncă forţată“.

TOAMNA. IASNAIA POLIANA

I

Citind scrisorile Sofiei Andreevna către Lev Nikolaevici îţi dai seama că ea îl iubea şi în felul ei vroia să-l apere. Dar ceea ce se petrecea în casă era cu adevărat cumplit.

Citind scrisorile lui Certkov către Tolstoi îţi dai seama că el îl

respecta, unica lui mîndrie şi unicul lui scop în viaţă era să se considere discipolul lui Tolstoi. Dar şi el îl chinuia pe Tolstoi. Oamenii legaţi de Sofia Andreevna şi de Certkov contribuiau şi ei ia aceste chinuri.

Testamentul fusese semnat. Lucrul s-a aflat destul de repede. Familia s-a împărţit în două tabere vrăjmaşe.

Fiii îşi chinuiau părintele, fiecare în felul său.

Andrei Lvovici era un om brutal, nemilos, care nu cunoştea altă lege decît pasiunile sale.

în *Jurnal pentru mine însumi* Tolstoi nota la 28 iulie 1910 : „Andrei este unul din oamenii despi’e care e greu să-ţi imaginezi că ar avea suflet dăruit de Dumnezeu (dar acest suflet există, ţine minte)“.

Andrei avea suflet şi încă unul pasionat, dar din 1910 se apucase de băutură.

La 27 iulie Lev Nikolaevici notează :

„Andrei a venit să mă întrebe dacă există documentul. I-am răspuns că nu vreau să*-i dau nici un răspuns. Mi-e foarte greu. Nu vreau să cred că ei umblă numai după bani. E cumplit. Pentru mine însă e bine“.

„E bine.“ Aceste cuvinte ale lui Tolstoi ne arată că se simţea rupt de familie, eliberat de ea şi aceasta îi făcea „bine“.

Despre Sofia Andreevna în *Jurnal pentru mine însumi,* Lev Nikolaevici spunea ; „O pot iubi cu deplină sinceritate ceea ce nu pot cu Lev“.

Lev Lvovici era un caz aparte.

în însemnarea din 2 februarie 1907 Tolstoi se îngrozeşte vorbind despre fiul său : „Uimitor lucru şi demn de milă totodată. El mă invidiază şi invidia se transformă în ură“.

Lev Lvovici, care era un scriitor fără talent, un sculptor fără talent, îl invidia de moarte pe părintele său şi mărturisea în jurnalul său cît îl urăşte.

Sofia Andreevna trimitea scrisori lui Lev Nikolaevici rugîndu-1 să distrugă testamentul, îl ameninţa că se va sinucide. Editorii ofereau mereu sume mari de bani. Mai erau apoi şi prietenii, ca V. M. Feokritova, o stenografă, amică a Aleksandrei Lvovna şi omul lui Certkov, sau pianistul A. Goldenweiser, şi el persoană, de încredere. a lui Certkov. Toţi se amestecau în treburile familiei şi înveninau relaţiile dintre soţi. E cumplit să citeşti stenogramele certurilor familiare. Lui Lev Nikolaevici i se relatau cuvintele demente rostite de Sofia Andreevna. Din 4 septembrie începînd, Goldenweiser nota tot ce spunea Sofia Andreevna şi-i transmitea lui Tolstoi. Sofia Andreevna ameninţa că împreună cu fiii are să-l declare pe Lev Nikolaevici ieşit din minţi şi are să-l pună sub tutelă. Discuţia despre tutelă nu era chiar întru totul o nebunie, deşi conţinea şi destule accente isterice. Goldenweiser, cu conştiinciozitatea unui admirator mărunt al unui om măreţ, transmitea toate aceste scene de isterie lui Tolstoi.

Iasnaia Poliana se împărţise în două fracţiuni. Una, în fruntea căreia se afla Certkov, număra printre acoliţii săi pe Aleksandra Lvovna, pe Varvara Mihailovna Feokritova şi pe Goldenweiser. Cealaltă era formată din Sofia Andreevna şi fiii săi.

Cu totul de partea Sofiei Andreevna era Andrei Lvovici. Ilia şi Mihail veneau rar la Iasnaia Poliana. Ser- ghei Lvovici, om cinstit, căuta să aplaneze conflictul. De altfel nici nu era lacom din fire.

Tatiana Lvovna, care venea rar pe la Iasnaia Poliana şi era oarecum în afara problemelor, ar fi putut fi un mediator bun în acest conflict. Dar lucrul era imposibil. Părţile nu vroiau să se asculte reciproc. Şi toate aceste scene se petreceau sub ochii unui om foarte bătrîn.

82 de ani este aproape de limita vieţii omeneşti. Pînă la această vîrstă Lev Nikolaevici publicase atîtea cărţi, scrisese atîtea bruioane pentru ele, muncise atît de mult şi în fiecare zi, încît dacă cineva ar fi fost pus să copieze toate paginile scrise de Tolstoi s-ar fi îmbolnăvit cu siguranţă de stenocardie.

Tolstoi era muncitor, plin de însufleţire şi la cei 82 de ani ai săi mai era încă un om puternic, ceea ce îl inducea în eroare. Credea că n-a îmbătrînit încă. La 27 octombrie, deci toamna tîrziu, s-a dus la vînătoare cu Duşan Mako- viţki. Au făcut un drum de 16 verste. Au mers printr-o rîpă adîncă, cu malurile povîrnite. Tolstoi a trebuit să treacă peste un pîrîu îngheţat şi a urcat cu bine coasta abruptă. Era un om sănătos, plin de vigoare.

Era în acelaşi trup o mare personalitate, care nu se rupsese cîtuşi de puţin de lumea înconjurătoare, de univers, care continua să contribuie într-o măsură la modificarea rînduielilor societăţii. Şi totodată era un om bătrîn, care seara juca şah, sau cărţi, asculta muzică şi căuta să afle mîngîiere printre oameni străini, pentru că aceştia îl apărau în faţa certurilor din familie.

II

în ziua de 15 august 1910 Gandhi îi scrie lui Tolstoi : „Mult stimate domn, vă mulţumesc fparte mult pentru scrisoarea dvs. sinceră din 8 mai a.c. care m'-a îmbărbătat. Preţuiesc foarte mult părerea dvs. despre broşura mea *Indian home rule* şi am să aştept clipa cînd veţi avea timp să vă spuneţi mai în amănunt părerea despre activitatea mea, aşa cum mi-aţi făgăduit-o cu atîta bunătate în scrisoarea dvs...“

Scrisoarea a ajuns la Iasnaia Poliana în septembrie.

Intr-un răspuns amplu către Gandhi, Lev Nikolaevici conchidea :

„Guvernele ştiu în ce anume constă primejdia principală pentru ele şi-şi urmăresc cu atenţie nu numai interesele, dar însăşi problema «a fi sau a nu fi»“.

Acasă la el Tolstoi încerca să biruie, neîmpotrivindu-se la rău. Drept răspuns cei din jur căutau să-l sfîşie.

Sofia Andreevna făcea scene făţarnice, zgomotoase, fugea în grădină, se culca pe pămîntul umed, ameninţînd că se va îmbolnăvi şi-l făcea de ruşine pe bătrîn în faţa slugilor şi a satului întreg. îl chinuiau fiii, declarîndu-1 pe omul genial un bătrîn ieşit din minţi.

Trăind mereu ţn preajma unui om mare te obişnuieşti cu el şi pierzi din vedere dimensiunile reale ale personalităţii sale. Celor din casă Lev Nikolaevici le părea un bătrîn care-şi trăieşte ultimele zile. Şi el însuşi se considera bătrîn, deşi la cei 82 de ani călărea, făcea gimnastică. Era plin de noi proiecte literare şi citind imputările pe care i le făceau unii cititori le socotea justificate ; considera că trebuie să dea răspuns la ele prin noi scrieri.

Nu vreau să povestesc aici toate peripeţiile conflictelor familiale, şă descriu scene, ca aceea cînd Lev Lvovici ţipase la părintele său ca la un „băieţandru“, sau cînd Sofia Andreevna dusese sticluţa cu opium la gură în faţa lui Tolstoi sau trăsese noaptea de două ori cu pistolul, simu- lînd o sinucidere.

Lev Nikolaevici se simţea vinovat. Spunea că ar fi trebuit să-i strîngă laolaltă pe toţi moştenitorii să le declare limpede voinţa sa. I se părea că Certkov l-a indus în eroare cu conspiraţia lui, lucru ce a fost transmis acestuia din urmă.

III

[1] Certkov era prietenul cel mai apropiat al lui Tolstoi. Un discipol care vroia să stea alături de dascălul său.

Scrisorile lui Certkov către Tolstoi au un caracter de corespondenţă de afaceri. Una din scrisori, lungă, ocupă în cartea de amintiri a lui Goldenweiser 12 pagini tipărite.

Scrisoarea este împărţită în cîteva capitole, cuprinzînd dialogurile dintre Sofia Andreevna şi Lev Nikolaevici.

Certkov caută să confrunte mărturiile, afirmînd că Lev Nikolaevici ar fi acţionat tot timpul în mod independent.

Certkov îi cere lui Tolstoi chiar mai mult decît îi cerea Sofia Andreevna.

Certkov vroia ca scrierile lui Lev Nikolaevici, publicate după 1881, să nu intre în moştenirea familiei Tolstoi.

La-început lupta s-a dat numai în jurul acestei chestiuni.

La începutul scrisorii sale atît de ample Certkov îi aminteşte lui Tolstoi despre interesele editurii „Posrednik“ şi despre îndatoririle scriitorului faţă de aceasta.

Trece apoi la necesitatea materială ca această editură să aibă la dispoziţie toate operele lui Tolstoi din perioada tîrzie. Ele dau „venituri“.

„Ulterior acest venit a servit pentru a acoperi o parte, dealtfel neînsemnată, din acele cheltuieli foarte mari legate de difuzarea scrierilor dvs. interzise în Rusia, în broşuri accesibile pentru oamenii nevoiaşi.“

Cu acest prilej Certkov aminteşte că şi el „şi-a avut partea de cheltuieli“.

Trece apoi la manuscrise ; posesiunea manuscriselor garanta dreptul de primă editare.

Certkov se arată în mod deosebit interesat de jurnal, căci acesta cuprinde nu numai elemente autobiografice, dâr şi aprecierile lui Tolstpi la adresa celor din jur şi constituie şi o sursă pentru cunoaşterea concepţiilor de viaţă ale scriitorului.

Jurnalele fuseseră încredinţate lui Certkov. Sofia Andreevna cerea restituirea lor. Lev Nikolaevici le-ă luat şi le-a depus la Banca din Tuia, ca să nu le mai poată citi nimeni.

Pentru el încălcarea secretului acestor însemnări era o adevărată povară.

Trebuie spus că Lev Nikolaevici a cerut în cîteva rîn- duri să se şteargă din jurnal cuvintele nefavorabile la adresa Sofiei Andreevna şi a fiilor săi. A şi rupt cîteva pagini, dar ele au fost luate şi păstrate de Boulanger, de Certkov. Deci au rămas. De altfel şi pasajele tăiate sînt astăzi toate descifrate.

Unele însemnări din jurnal au fost dezminţite de scrisorile adresate Sofiei Andreevna. Lev Nikolaevici înţelegea mai mult decît ar fi putut să înţeleagă un om în asemenea conflicte, adică înţelegea logica nebuniei de care era cuprinsă Sofia Andreevna, şi aceasta îl dezarma. In această luptă el se situa deasupra luptei.

Sofia Andreevna probabil că-1 iubea pe Lev Nikolaevici. Fiii săi în orice caz se mîndreau că fac parte din familia Tolstoi. Nu erau nişte conţi oarecare, erau fiii contelui Lev Nikolaevici Tolstoi din Iasnaia Poliana. Dar mai presus de orice Sofia Andreevna vroia ca lumea să ştie că şi Lev Nikolaevici o iubeşte. La aniversarea a 48 de ani de la nuntă l-a obligat să se fotografieze cu ea. îl vedem pe Lev Nikolaevici încruntat, privind drept înainte, spre aparat. Alături de el stă Sofia Andreevna în profil cu chipul îndreptat spre Tolstoi. îl ţine de braţ. în jurnal Sofia Andreevna şi-a exprimat bucuria că toată lumea va vedea această , fotografie.

IV

Lev Nikolaevici vroia să plece de acasă. De 30 de ani vroia.

Nu ştia însă unde să se ducă ; să se ascundă la ţară sau să plece la Denisenko, care locuia undeva lîngă Novo- cerkassk, şi i-ar fi putut obţine un paşaport pentru străinătate. Ar fi putut să se ducă pe malul Mării Negre, unde era o colonie de tolstoişti. Nu ştim pînă la urmă unde vroia să plece. Se simţea supravegheat din toate părţile.

în ziua de 21 octombrie citim următoarea însemnare : „îmi suport foarte greu încercarea. Cuvintele lui Novikov «am bătut-o cu biciul şi s-a potolit» şi ale lui Ivan «Noi avem obiceiul să punem mîna pe hăţuri» mi s-au întipărit în minte. Sînt nemulţumit de mine. Noaptea m-am gîndit din nou la plecare. Saşa a stat mult de vorbă cu dînsa, eu cu greu mă abţin de la sentimente rele“.

Novikov, un ţăran deştept şi cu carte, prieten cu Tolstoi, avea o rudă căreia îi plăcea să bea mult. Novikov i-a povestit odată lui Lev Nikolaevici că soţul acestei femei o bătea cu biciul să se potolească.

într-o zi cînd Sofia Andreevna alerga prin livadă cuprinsă de istericale, bătrînul paznic Ivan i-a spus lui Tolstoi : „Noi avem obiceiul să punem mîna pe hăţuri“.

Lev Nikolaevici se făcea de rîs în ochii ţăranilor. Logica lor îi era clară şi el se simţea ruşinat, nu pentru că nu-şi bătea nevasta, ci pentru că, bărbat fiind, nu-i putea veni de hac unei muieri, despre care el singur mărturisea că a „luat-o razna“.

în ziua de 25 octombrie altă însemnare : „Acelaşi sentiment apăsător. Mă suspectează, mă spionează şi simt dorinţa păcătoasă să-mi ofere pretext să plec. Sînt un om rău. Iar cînd mă gîndesc să plec mă gîndesc şi la situaţia ei şi-mi pare rău de ea şi nu pot să plec“.

După ce a plecat de acasă Lev Nikolaevici a notat : „M-am culcat la orele 11 şi jumătate seara. Am dormit pînă la două şi ceva. M-am trezit şi din nou, ca şi în nopţile trecute, am auzit deschizîndu-se uşile, apoi zgomot de paşi. în nopţile anterioare nu mă uitasem spre uşă, da astă dată am privit şi am văzut prin crăpătură lumină în birou şi foşnet de rochie. E Sofia Andreevna, probabil' citeşte. în ajun m-a rugat şi apoi a cerut CU insistenţă să nu închid uşa. Cele două uşi care dau în

camera ei sînt deschise, aşa că simte cea mai mică mişcare pe care o fac.

Zi şi noapte vrea să-mi ştie toate mişcările, vrea să-mi controleze toate cuvintele. Din nou paşi, cineva deschide uşurel uşa, o aud cum umblă. Nu ştiu de ce m-am simţit cuprins de o scîrbă nemărginită şi de indignare. Am vrut să aţipesc, n-am putut, m-am foit vreo oră, am aprins luminarea şi m-am aşezat pe marginea patului. Se des chide uşa şi apare Sofia Andreevna întrebîndu-mă de sănătate. Se miră că vede lumină. Scîrba şi indignarea cresc. Simt că mă sufoc. îmi iau pulsul : 97. Simt că nu mai pot sta în pat, iau hotărîrea definitivă să plec. îi scriu o scrisoare, încep să-mi strîng lucrurile cele mai necesare cu singurul gînd să plec. îl scol din somn pe Duşan, apoi pe Saşa, care mă ajută să-mi fac bagajele. Tremur la gîn- dul că mă va auz-i, că va veni, va fi o scenă de isterie, deci nu voi putea pleca fără scandal. Pe la cinci şi ceva am împachetat totul, cit de cit. Plec spre grajd ca să poruncesc să se înhame caii. Duşan, Saşa, Varia rămîn să ter mine de strîns lucrurile. E o noapte neagră, să-ţi scoţi ochii, pierd drumul, intru în dumbravă,-mă lovesc de copaci, cad, îmi pierd căciula şi o lanternă, mă întorc la grajd şi poruncesc să se înhame caii. Vin Saşa, Duşan, Varia. Tremur, aşteptînd să fiu urmărit. Dar iată-ne plecaţi. La Şciekino trebuie să aşteptăm trenul preţ de-o oră şi în fiece clipă aştept s-o văd apărînd. Dar iată-ne în vagon. Trenul porneşte. Teama îmi trece, simt milă în ce-o priveşte, dar nu îndoială, am făcut ceea ce trebuia să fac. Poate că greşesc căutînd să mă justific, dar cred că m-am salvat pe mine, nu pe mine ca Lev Nikolaevici, am salvat ceea ce, uneori şi măcar cît de cît, există în mine".

V

Lev Nikolaevici a plecat de acasă în noaptea de 28 octombrie la orele cinci dimineaţa.

Tolstoi avea în buzunar 39 de ruble, iar Makoviţki 300 pe care i le dăduse în grabă Saşa.

Lucrurile s-au petrecut întocmai cum le povesteşte Tolstoi. Sofia Andreevna i-a scris după aceea pentru a se dezvinovăţi, spunînd că nu căutase testamentul, ci doar umblase în servietă, unde credea că se află jurnalul lui Tolstoi, iar în odaie intrase pentru că vroise să dea afară o căţeluşă nouă, care se furişase în birou. Văzînd servieta, pusese mîna

pe ea.

Cum a plecat Tolstoi ?

în ziua de 28 octombrie la orele trei dimineaţa, Lev Nikolaevici, doar în halat şi papuci, în picioarele goale, a venit la Makoviţki l-a trezit şi i-a spus :

— M-am hotărît să plec. Pleci cu mine. Mă duc sus, vino şi dumneata, numai să n-o trezeşti pe Sofia Andreevna. Luăm cu noi doar cîteva lucruri.

Makoviţki a urcat la etaj şi l-a găsit pe Lev Nikolaevici îmbrăcat, iar pe masă o scrisoare către Sofia Andreevna :

„Plecarea mea te va amărî. îmi pare rău, dar înţe- lege-mă şi crede-mă că nu puteam face altfel. Situaţia mea în casă devine şi a devenit insuportabilă. în afară de tot răul care există nu mai pot trăi în aceste condiţii de lux în care am trăit, de aceea procedez aşa cum fac de obicei bătrânii la vîrsta mea. Ei se retrag din viaţa lumească, pentru a-şi trăi ultimele zile în singurătate **şi** linişte.

Te rog, înţelege-mă şi nu veni după mine, chiar dacă ai să afli unde sînt. Venirea ta nu va face decît să înrăutăţească atît situaţia ta cît şi a mea, fără să-mi poată schimba hotărârea. îţi mulţumesc pentru cei 48 de ani de viaţă cinstită trăită alături de mine şi te rog să mă ierţi pentru toate vinile ce le am faţă de tine după cum şi **eu** te iert din tot sufletul pentru tot cu ce te-ai făcut vinovată

faţă de mine. Te sfătuiesc, să te împaci cu noua situaţie în care te pune plecarea mea şi să nu-mi porţi resentimente. Dacă vrei să-mi transmiţi ceva spune-i Saşei, care va şti unde mă aflu şi îmi va trimite ce am nevoie ; ea nu poate să-ţi spună unde mă aflu, pentru că am pus-o să-mi tăgăduiască că nu o va mărturisi nimănui.

Lev Tolstoi

28 octombrie
Am însărcinat-o pe Saşa să-mi strîngă şi să-mi trimită lucrurile şi manuscrisele"

Iar pe plic : „Către Sofia Andreevna".

PLECAREA LUI TOLSTOI

Pînă la plecarea trenului spre Tuia rămăseseră douăzeci de minute, iar trenul spre Gorbaciovo urma să sosească de-abia după două ceasuri. Lev Nikolaevici s-a interesat la funcţionarul de la mişcare dacă există vreo legătură de la Gorbaciovo la Kozelsk.

Vladimir Korolenko spune că Lev Nikolaevici se comportase ca un copil naiv. Nici el, nici Duşan Makoviţki nu s-au gîndit să spună o minciună şi anume să ia bilet pe un traseu mai lung decît locul unde aveau de gînd să coboare. De aceea tot timpul au lăsat o urmă foarte clară. La un moment dat, Lev Nikolaevici se gîndise să se ducă la Tuia, întrucît trenul într-acolo pleca repede şi în felul acesta ar fi putut să i se piardă urma. Dar din Tuia ar fi trebuit să revină pe acelaşi drum. Tolstoi se gîndea probabil să meargă la mănăstirea Samordinski, unde se afla sora lui, Maria Nikolaevna.

> Au stat în gară la Şciekino o oră şi jumătate. Tolstoi se aştepta mereu s-o vadă apărînd pe Sofia Andreevna.

La orele 7,55 dimineaţa, Lev Nikolaevici a urcat în tren împreună cu Makoviţki. Acesta nu ştia încotro se îndreaptă şi nici nu-1 întreba pe Tolstoi.

Tolstoi era tăcut, obosit, vorbea puţin. Makoviţki a ieşit pe coridor şi cînd a revenit peste o oră şi jumătate în compartiment Tolstoi aţipise. Doctorul i-a făcut o cafea la spir- ti'eră, au băut împreună şi Tolstoi a spus :

— Ce-o fi făcînd acum Sofia Andreevna ? Mi-e milă de ea.

Au ajuns în gara Gorbaciovo.

Lev Nikolaevici a hotărît ca de la Gorbaciovo să călătorească cu clasa a treia. Era un tren mixt de marfă şi de pasageri cu un singur vagon de clasa treia, arhiplin. Mai mult de jumătate din pasageri fumau. Iată cum ne descrie Makoviţki vagonul :

„Vagonul nostru era cel mai prost şi cel mai înghesuit din cîte mi-a fost dat vreodată să văd în Rusia. Intrarea aşezată nesimetric faţă de coridorul vagonului. Cel ce intra în compartiment în timpul mersului risca să se lovească de spătarul băncii, care venea chiar pînă la mijlocul uşii. Despărţiturile în vagon erau înguste, între bănci loc puţin, bagajul nu încăpea. Aer închis şi miros îngrozitor de tutun“.

Probatul că Tolstoi a nimerit într'-un vagon din cele care în vremea aceea era socotit de „clasa a patra“.

în vagon zăpuşeală. Tolstoi şi-a scos haina şi a rămas într-o cămaşă neagră, lungă pînă la genunchi. Era încălţat cu cizme înalte.

După cîtva timp şi-a pus haina de blană, o căciulă de iarnă şi a trecut pe platforma din spate unde erau cinci oameni care fumau. S-a dus atunci pe platforma din faţă. Vîntul sufla mai tare acolo, dar Lev Nikolaevici şi-a ridicat gulerul de la haină şi a luat loc pe un scăunel

pliant.

Afară era un ger uşor, bătea vîntul, platforma era deschisă.

Tolstoi a rămas acolo trei sferturi de oră, după care s-a întors în vagon şi s-a întins pe bancă.

Cînd trenul s-a oprit, au urcat o mulţime de pasageri noi. în faţa lui Lev Nikolaevici s-a oprit o femeie cu nişte copii. Lev Nikolaevici le-a făcut loc şi nu s-a mai culcat. Restul celor patru ore ba a stat jos, ba a ieşit pe platformă.

în vagon era lume multă, se discuta despre represalii, despre pămînt.

Unul povestea despre nişte ţărani care au fost bătuţi pentru că au tăiat copaci dintr-o pădure hotarnică cu pă- mîntul lor. Au fost bătuţi pentru ca la tribunal să se vadă că nu erau vinovaţi.

Lev Nikolaevici s-a amestecat şi el în vorbă. Treptat, în jurul lui s-a strîns o mulţime de oameni : negustori, muncitori, intelectuali, o elevă de liceu.

Au ajuns în gara Belevo. Aici Lev Nikolaevici a fost recunoscut, cînd a ieşit să bea ceai.

Revenind în vagon, Tolstoi a reluat discuţia cu ţăranii. O elevă de liceu, Tamanskaia, la început îşi nota spusele lui, pentru ca după un timp să înceapă a polemiza apăi’înd importanţa ştiinţei. în vagon unii cîntau la armonică, alţii din gură. Trenul mergga încet. O sută cinci verste în şase ore şi douăzeci şi cinci de minute.

La ora patru după-amiază au ajuns la Kozelsk. Tolstoi a ieşit primul. Makoviţki şi un hamal au scos bagajele.

Apoi Lev Nikolaevici a revenit anunţînd că a găsit o trăsură care să-i ducă la Optina Pustîni.

De la Kozelsk la Optina Pustîni sînt cinci kilometri.

De ce s-a dus Lev Nikolaevici la Optina Pustîni ? Vroia să treacă timpul, să-şi schimbe reşedinţele, pentru ca Sofia Andreevna să nu-l găsească, Pe deasupra, Lev Nikolaevici nu avea asupra lui acte de identitate. La hotelul mănăstirii, după cîte ştia, puteai să tragi fără să-ţi ceară nimeni nici o legitimaţie.

40 — Lev Tolstoi

De la Optina Pustîni pînă la mănăstirea Samordinski sînt 18 km. La această mănăstire era călugăriţă sora luij la care ţinea mult.

'Au intrat în curtea mănăstirii Optina Pustîni.

Vizitiul a tras în faţa hotelului mănăstirii. Părintele Mihail, roşcovan, bărbos, ospitalier le-a oferit o cameră spaţioasă cu două paturi şi canapele mari. Lev Nikolaevici a spus doar atît:

— Ce bine !

Şi s-a apucat deîndată de scris.

A scris o scrisoare lungă şi o telegramă, semnată Nikolaev, pe care le-a predat vizitiului Fiodor să le ducă la poştă şi s-a înţeles cu el să-l ducă a doua zi singur la sora sa.

Au băut ceai cu miere. Tolsfoi a luat un măr să-l aibă pentru dimineaţă. A întrebat unde să pună stiloul, ce dată e şi a făcut următoarea însemnare în jurnal : „în noaptea de 27 spre 28 a avut loc acel impuls care m-a hotărît să intru în acţiune. Şi iată-mă în seara de 28 la Optina. I-am trimis Saşei o scrisoare şi o telegramă“.

După aceasta Tolstoi s-a culcat.

Ce se petrecea între timp la Iasnaia Poliana ?

SCRISORI DIN IASNAIA POLIANA

Dimineaţa Sofia Andreevna s-a sculat, s-a îmbrăcat, a intrat în odaia lui Lev Nikolaevici — şi nu i-a găsit.

A urcat la etaj, în camera denumită Remington (era încăperea în care se aflau maşinile de scris, la care se copiau manuscrilele lui Lev Nicolaevici şi unde el avea obiceiul să-şi dicteze scrisorile). Dar nici acolo nu l-a găsit.

Sofia Andreevna s-a dus la bibliotecă. Aici a aflat de plecarea lui Lev Nikolaevici şi a primit scrisoarea.

A rupt plicul, a citit primele cuvinte : „Plecarea mea te va amărî“... a zvîrlit scrisoarea pe masă şi a luat-o la fugă bolborosind :

— Ce să fac ?

— Citiţi mai întîi scrisoarea, strigau din urmă Alek> sandra Lvovna şi Varvara Mihailova.

Sofia Andreevna alerga ; în urma ei alerga Valentin Bulgakov tînărul secretar al lui Tolstoi.

Rochia cenuşie a Sofiei Andreevna se zărea printre copaci, pe aleea de tei care cobora în jos spre iaz. Bulgakov alerga după ea. Sofia Andreevna a luat-o mai tare la fugă.

în urma lor veneau bucătarul Semion Nikolaevici şi un lacheu.

Sofia Andreevna coborî în vale şi dispăru după tufişuri.

Bulgakov o. văzu pe Aleksandra Lvovna trecînd în goană şi luîndu-i-o înainte. între timp Sofia Andreevna ajunsese pe malul iazului. Aici era un podeţ de lemn pe care femeile aveau obiceiul să spele rufele. Iazul era adine, cîţiva oameni se înecaseră în el. Alergând pe podeţ, Sofia Andreevna lunecă, se prăbuşi pe spate, se răsturnă şi nimeri în apă. Aleksandra Lvovna îşi scoase din mers jacheta de lină şi se aruncă după ea.

Bulgakov o văzu pe Sofia Andreevna înghiţind apă şi mişeîndu-şi neputincioasă braţele.

Bulgakov era înalt, apa îi ajungea pînă la gît. îl ajuta şi Aleksandra Lvovna. între timp sosi şi lacheul. Cu greu au **reușit** s-o scoată pe-Sofia Andreevna. Era udă, grea; au aşezat-o pe mal. Lăsîndu-se fără putere la pămînt, ea repeta întruna :

— Lăsaţi-mă să mă odihnesc... Vreau să stau puţin jos.

De cum au intrat în casă, Sofia Andreevna a poruncit lacheului Vania Suraev să se ducă la gară şi să afle spre ce direcţie a cumpărat biletele Lev Nikolaevici,

Toată viaţa mare maestră în a face încurcături, Sofia Andreevna a expediat de îndată o telegramă : „întoarce-te repede, Saşa“, adică a semnat-o cu numele fiicei sale. Vania a arătat această telegramă Aleksandrei Lvovna nu din slugărnicie, ci pentru că toţi ai casei îl iubeau pe Lev Nikolaevici şi n-o iubeau pe Sofia Andreevna. Intre timp Aleksandra Lvovna primise telegrama expediată de tatăl său şi-i răspunsese, spunîndu-i să dea crezare numai telegramelor semnate cu numele „Aleksandra“.

Telegraful gării funcţiona febril. Pe toate drumurile familia îl căuta pe Tolstoi. Revenind de la gară Vania anunţă că s-au dat patru

bilete : două pînă la gara Blago- datnaia şi două pînă la gara Gorbacievo.

Aleksandra Lvovna a convocat telegrafic pe Andrei Lvovici, pe Serghei Lvocici şi pe Tatiana Lvovna.

Sofia Andreevna ameninţa întruna că se otrăveşte, că se sinucide.

în cursul zilei sosi Andrei Lvovici, care telegrafie guvernatorului din Tuia şi făgădui Sofiei Andreevna că pînă a doua zi dimineaţa va afla unde se aflǎ Tolstoi.

Copiii se sfătuiau ce să facă. Se strînseseră toţi în afară de Lev Lvovcici.

Scrisoarea cea mai lungă adresată părintelui lor a scris-o Andrei Lvovici. Ea trebuia să-l convingă pe Lev Nikolaevici să revină acasă sub ameninţarea sinuciderii Sofiei Andreevna. Scrisoarea începea astfel :

„Dragă tată, numai sentimentele cele mai bune despre care ţi-am vorbit la ultima noastră întîlnire mă determină să-ţi spun părerea mea despre situaţia în care se aflǎ

mama. Ne-am sţrîns aid, Tania, Serioja, Ilia, Mişa şi eu şi oricît am chibzuit am ajuns la concluzia că nu există decît o singură cale, anume de a o apăra pe mama de sinuciderea la care sînt convins că se va hotărî definitiv în cele din urmă. Unica posibilitate este de a o supraveghea permanent, recurgînd la persoane anume angajate pentru aceasta. Ea, bineînţeles, se împotriveşte din răsputeri şi sînt convins că nu va accepta niciodată. Noi fraţii nu putem face nimic în cazul de faţă, întrucît nu ne putem părăsi familiile şi serviciile pentru a ne aflä permanent alături de mama".

în continuare i se propune lui Lev Nikolaevici să se întoarcă acasă pentru ca Sofia Andreevna să se liniştească.

Scrisoarea se termina astfel :

„în ce priveşte spusele tale cu privire la luxul şi condiţiile materiale de care eşti înconjurat îmi zic că de vreme ce te-ai împăcat cu ele pînă astăzi, poţi să-ţi sacrifici ultimii ani de viaţă familiei, împăcîndu-te cu situaţia creată".

Urmau iar cîteva cuvinte despre situaţia Sofiei Andreevna, care trezea o profundă compătimire.

Scrisoarea lui Ilia Lvovici era mai caldă. Dar şi el îi propunea lui Tolstoi să mai rabde pînă la moarte şi încerca să facă presiuni asupra lui, povestindu-i cît suferă mama, care, după plecarea lui, „nu mai mănîncă nimic de două zile şi numai aseară a băut un pic de apă. Ca întotdeauna e o doză bună de artificialitate, în parte sentimentalisme, dar este şi multă sinceritate, încît nu încape îndoială că viaţa ei se aflä într-o mare primejdie. Ne e teamă, şi de sinucidere şi de o moarte lentă în durere şi tristeţe. Eu aşa cred şi noi ne simţim datori să ţi-o spunem ca să fim sinceri. Ştiu cît ţi-a fost de grea viaţa aici. Grea din toate

punctele de vedere, dar tu considerai această viaţă ca o cruce şi aşa o considerau şi oamenii care te cunoşteau şi te iubeau.

îmi pare rău că nu ai vrut să duci această cruce pînă ia capăt. Tu ai 82 de ani şi mama 67. Viaţa voastră a amîn- durora a trecut. Dar se cuvine să muriţi cum trebuie“.

Scrisoarea Tatianei Lvovna "era scurtă. Ea scria că Sofia Andreevna „îi provoacă milă şi în acelaşi timp îi pare rău de ea“.

„Ea nu ştie să trăiască altfel deeît trăieşte. Şi probabil că niciodată nu se va putea schimba în mod radical. Ea trebuie să cunoască sau teamă sau autoritate. Noi vom căuta s-o ţinem în supunere şi cred că are să-i fie spre folos. Iartă-.mă. Adio,“dragul meu, a ta Tania.“ • -

Pe Lev Nikolaevici l-a emoţionat cel mai mult scrisoarea lui Serghei Lvovici.

Acesta era un om oarecare, avea idei vag liberale, era convins că darwinismul este legea fundamentală a vieţii, era mîndru de puţinul său talent muzical, de studiile sale universitare. Dar într-un moment greu în familia lui Tolstoi acest om mediocru s-a dovedit a fi cel mai bun. Iată scrisoarea lui Serghei :

„29 octombrie 1910. Dragă Papa, îţi scriu pentru că ştiu că-ţi face plăcere să afli părerea noastră, a copiilor. Gred că mama este bolnavă de nervi şi în multe privinţe iresponsabilă şi că trebuia să vă despărţiţi (de mult) oriclt ar fi fost de greu acest lucru pentru amîndoi. Cred de asemenea că de se va întîmpla ceva cu mama, ceea ce nu sînt sigur, tu în nici un caz nu trebuie să-ţi faci nici un fel de imputări. Situaţia era fără ieşire şi cred că ai ales soluţia adevărată. Iartă-mă că-ţi scriu atît de deschis, Serioja".

Lev Nikolaevici a fost profund mişcat de această scrisoare şi în răspunsul său i-a mulţumit lui Serghei Lvovici.

Poate că aceeastă scrisoare a însemnat pentru Tolstoi ultima clipă senină în zilele triste ce au urmat plecării sale.

TOLSTOI ÎŞI CONTINUĂ DRUMUL

Lev Nikolaevici a primit la Optina Pustîni scrisori de la Certkov şi de la Aleksandra Lvovna, care aduceau veşti de la Iasnaia Poliana. La mănăstire a continuat să lucreze. I-a dictat lui Sergheenko cîteva modificări la scrisoarea adresată lui K. Ciukovski, privind pedeapsa cu moartea.

La ora şase seara a plecat împreună cu Makoviţki şi cu Sergheenko să-şi vadă sora la mănăstirea Samordinski. Despre această vizită ne-aii rămas amintirile Elisavetei Valerianova Obolenskaia, fiica Măriei Nikolaevna, care se afla în vizită la mama ei. ,

„în ziua de 29 octombrie o călugăriţă venită de la Optina Pustîni ne-a spus că l-a văzut acolo pe Lev Nikolaevici, care se îndreaptă acum spre noi. Această ştire ne-a emoţionat profund. Ni se părea foarte ciudat că s-a gîndit să vină toamna, pe o vreme atît de rea, pe un drum atît de greu,“

Ploua şi era frig. Era o vreme de toamnă rea, aspră, fără nici o speranţă de îndreptare. Pe la şase seara Lev Nikolaevici a apărut ; capul îi era înfăşurat într-un fel de glugă maro, din care i se vedea barba, părea foarte slăbit Maria Nikolaevna i-a spus :

— Liovocika mă bucur foarte mult să te văd, dar mi-e teamă că venirea ta înseamnă că acasă nu e bine.

Tolstoi i-a răspuns

— Acasă e cumplit,

I-a povestit cum s-a aruncat Sofia Andreevna în 'iaz, eum a trăit în ultima vreme la Iasnaia Poliana. Aseultîtt-

du-l, sora şi nepoata plîngeau.

— Sînt bolnav, a adăugat Lev Nikolaevici.

Le-a povestit despre ultima sa criză şi a adăugat:

— încă o criză ca aceasta şi probabil va veni moartea. O să fie o moarte plăcută, pentru că e o stare de totală inconştienţă, deşi eu aş fi vrut să mor conştient.

Le-a povestit apoi cum venea noaptea Sofia Andreevna şi scotocea prin birou, căutînd testamentul, iar dacă se trezea, ea îl întreba cum o mai duce cu sănătatea.

Lev Nikolaevici începu să plîngă.

— Se prefăcea. Trebuia să mă prefac şi eu că îi dau crezare, iată lucrul cel mai cumplit.

— E o femeie bolnavă, a spus Maria Nikolaevna.

După o clipă de gîndire, Lev Nikolaevici i-a răspuns :

— Da, bineînţeles, da ; dar eu ce era să fac ? Ar fi trebuit să folosesc violenţa şi eu nu pot. De aceea am şi plecat. Şi vreau să mă folosesc acum de această plecare ca să-mi schimb complet viaţa.

A doua zi dimineaţa Elisabeta Valerianova l-a găsit pe Tolstoi întins pe divan, citind. Nu se plîngea că-1 doare ceva, dar a fnărturisit că e slăbit şi nu poate'să lucreze. Povestea că fusese prin sat şi căutase o izbă de închiriat, deocamdată însă nu găsise nimic convenabil.

Apoi Elisaveta Valerianova i-a relatat ce scriau ziarele despre plecarea lui. Intre altele spuneau că Sofia Andreevna îl rugase pe Andriuşa să-l găsească şi să-l aducă înapoi cu orice preţ, deci Andrei Lvovici putea să apară la orizont.

Profund tulburat Lev Nikolaevici a spus :

— Pentru mine întoarcerea înseamnă moarte. încă o scenă şi cu mine s-a zis.

La ora două Elisaveta Valerianova a revenit, au mai stat de vorbă şi Lev Nikolaevici nu avea temperatură. A luat masa. Se gîndea să viziteze mănăstirea, azilul de bătrîni, tipografia. \

între timp sosiră Aleksandra Lvovna şi Varvara Mihai- lovna aducînd noi veşti proaste.

I-au povestit ce se petrece la Iasnaia Poliana.

Au început să facă planuri, unde să plece.

Lev Nikolaevici ascultă în tăcere,, şi apoi rosti :

— Mie unuia toate astea nu-mi plac.

S-au aşezat să bea ceai. Aleksandra Lvovna căuta să-l consoleze :

— Nu fii îngrijorat tăticule, totul merge bine.

— Nu, răspunse Tolstoi, nu e bine. Şi repetă : nu e bine.

Apoi se retrase cu Duşan.

Cînd s-au dus să-l caute la hotelul mănăstirii l-au găsit scriind o scrisoare Sofiei Andreevna. Iat-o :

„Acum este cu totul imposibilă întîlnirea noastră şi cu * atît mai mult întoarcerea mea. Pentru tine ar fi, cum spun toţi, un lucru în cel mai înalt grad dăunător, iar pentru mine ar fi cumplit, întrucît acum situaţia mea în

urma iritării, a enervării, a stării tale bolnăvicioare ar fi şi mai proastă, dacă lucrul este posibil. Te sfătuiesc să te împaci cu ceea ce s-a întîmplat, să te acomodezi cu situaţia ta nouă pentru un timp şi mai ales să-ţi vezi de sănătate.

Dacă tu nu mă urăşti, căci nu-ţi cer să mă iubeşti, tre buie să mă înţelegi cît de cît. Şi dacă ai s-o faci nu numai că nu ai să mă condamni, dar ai să cauţi să mă ajuţi să-mi găsesc liniştea, posibilitatea unei vieţi omeneşti, ai să mă ajuţi stăpînindu-te şi ai să ajungi să nu mai doreşti întoarcerea mea acum. Dispoziţia ţa actuală, dorinţa şi încercări- rile tale de sinucidere, demonstrează mai mult decît orice altceva că ţi-ai pierdut stăpînirea de sine şi fac pentru mine de neconceput întoarcerea. Nimeni în afară de tine însuţi nu poate elibera pe oamenii apropiaţi de tine, pe mine şi mai ales pe tine însăţi, de suferinţele pe care le îndură. Caută şi-ţi îndreaptă energia ca să-ţi împaci sufletul, şi nu ca să realizezi ceea ce doreşti, întoarcerea mea. Dacă vei face aşa vei obţine ceea ce doreşti.

Am petrecut două zile la mănăstirea Samordinski şi la Optina Pustîni, acum plec. Scrisoarea ţi-o voi trimite de pe drum. Nu-ţi spun unde plec, pentru că socotesc că şi pentru tine şi pentru mine este necesară despărţirea. Să nu crezi că am plecat pentru că nu te iubesc. Te iubesc şi mi-e milă de tine din tot sufletul, dar nu pot proceda altfel decît am făcut-o. Ştiu că scrisoarea ta este sinceră, dar tu nu eşti în stare, nu ai puterea să realizezi ceea ce ai dori. Şi nu e vorba de îndeplinirea unor dorinţe şi cerinţe ale mele, e vorba numai de echilibrul tău, de o atitudine calmă, raţională în faţa vieţii. Şi cît timp acestea nu există eu nu pot concepe viaţa alături de tine. Să mă întorc la tine în - situaţia în care. te afli înseamnă să renunţ la viaţă. Nu mă socotesc îndreptăţit s-o fac. Adio, scumpă Sonia, Dumnezeu să te ajute. Viaţa nu este o glumă şi nu avem dreptul să renunţăm la ea din proprie voinţă, după cum nu «ste chibzuit s-o măsurăm prin lungimea timpului. Poate că lunţle ce ne-au mai rămas să le trăim sînt mai importante decît toţi anii trăiţi şi se cuvine să le trăim cum trebuie.

L. T.“

Obolenskaia şi Aleksandra Lvovna s-au dus în odaia lui Duşan, pe care l-au găsit studiind o hartă.

Curînd după aceea a venit şi Lev Nikolaevici şi văzînd harta a spus : '

— Nu mă duc în nici o colonie, la nici un fel de cunoştinţe, vreau o izbă, la nişte ţărani.

La ora cinci dimineaţa Elisaveta Valerianovna a auzit soneria. A alergat să deschidă, speriat că Lev Nikolaevici ar putea fi bolnav. L-a găsit pe Duşan cu un felinar, care i-a spus :

— Plecăm chiar acum.

•— Ce ? De ce ? Unde ?

— Lev Nikolaevici s-a trezit la ora trei, m-a trezit şi pe mine şi mi-a «pus să mă grăbesc să prindem trenul de la ora opt dimineaţa care pleacă spre sud. A-m venit să vă întreb unde pot afla un vizitiu.

Elisaveta Valerianova a trimis pe cineva să poruncească vizitiului mănăstirii să înhame trăsura.

Cînd Maria Nikolaevna şi Elisaveta Valerianova au venit să-l caute pe Tolstoi la hotel, acesta plecase deja. Luase trăsura cu care venise Saşa.

Tolstoi a lăsat surorii şi nepoatei sale un bilet emoţionant, plin de dragoste : „Dragele mele prietene, Maşenka şi Lizanka, nu vă miraţi şi nu mă condamnaţi că am plecat fără să-mi iau rămas bun cum se cuvenea de la voi. Nu aş putea să vă exprim şi îndeosebi ţie, scumpa mea Maşenka, toată recunoştinţa pentru dragostea şi participarea ce ai arătat-o în

încercările mele. Deşi te-am iubit întotdeauna, nu ţin minte să fi simţit faţă de tine acea gingăşie pe care am simţit-o în aceste zile şi cu care plec“.

DIN NOU PE DRUM

Ce s-a întîmplat înainte de a pleca de la mănăstirea Samordinski ?

Au hotărît să meargă pînă la Novocerkassk, cu un popas la fiica Măriei Nikolaevna din a doua căsătorie, pentru a obţine cu ajutorul soţului ei, Ivan Vasilievici Denisenko, un paşaport pentru străinătate. Dacă planul ar fi reuşit, ar fi plecat în Bulgaria, dacă nu ar fi reuşit, în Caucaz.

Dis-de-dimineaţă, mai bine-zis de cu noapte, Tolstoi i-a trezit pe toţi :

— Să plecăm I Să plecăm mai repede !

Se temea să nu vină Sofia Andreevna sau Andrei Lvovici.

Intre timp în gări lucrau de zor aparatele telegrafice transmiţînd telegrame simple şi cifrate. Drumurile erau împînzite de jandarmi, de detectivi, de agenţi şi corespondenţi ai diferitelor ziare.

Corespondenţii ziarului *Russkoe Slovo* luau interviuri Sofiei Andreevna, adăugind chinurilor ei un alt chin. îm- bătrînită, trasă la faţă, ea totuşi discuta bucuros cu corespondenţii pentru că ziarul publicase un foileton al lui Vlas Doroşevici foarte respectuos la adresa Sofiei Andreevna. Femeia aceasta bătrînă încerca acum să se justifice în faţa lumii întregi.

Intre timp Tolstoi călătorea cu trenul.

Din ziare aflase cu/amărăciune că este căutat.

Intre orele patru şi cinci după-amiază Lev Nikolaevici simţi un frison. Temperatura se urcase la 38,1.

La orele cinci şi treizeci de minute, serviciul de jandarmerie primea raportul plutonierului major Dîkin de la gara Dankov. anunţînd că Tolstoi călătoreşte cu trenul nr. 12.

La orele 6,35 seara, trenul nr. 12 se'oprise într-o gară : Astapovo. Duşan Makoviţki dispăru pentru cîteva clipe, trenul se opri mai mult decît era necesar, aşteptînd parcă ceva. Peste un timp Makoviţki apăru însoţit de şeful gării. Tolstdi fu îmbrăcat şi, sprijinit de Makoviţki şi de şeful gării, coborî din tren. Varvara Mihailovna Feokritova strînse bagajul. ^

Trenul plecă. Cînd Aleksandra Lvovna intră în gară îl găsi pe Lev Nikolaevici în sala de aşteptare destinată doamnelor. Şedea într-un colţ pe o canapea şi tremura din tot corpul.

Duşan Makoviţki, Varvara Mihailovna şi şeful gării plecară să pregătească o odaie pentru Tolstoi.

Reveniră curînd şi, luîndu-1 de braţ, trecură prin sala mare a gării, înţesată de lume. Toţi îşi scoaseră pălăriile,

salutîndu-1. Lev Nikolaevici răspunse la salut, ducînd mîna la căciulă.

în salonul din apartamentul şefului gării era aşezat un pat cu arcuri şi geamantanele rînduite lingă perete. Varvara Mihailovna făcea patul. Lev Nicolaevici şedea pe scaun şi tremura deşi îmbrăcat în haina de blană.

Tolstoi spuse :

— Puneţi măsuţa de noapte lîngă pat, un scaun şi pe măsuţă o

luminare, chibrituri, o lanternă.

Apăru şi medicul gării care-i prescrise să bea vin. Spre nouă seara Tolstoi se simţi mai bine. Respiraţia îi era regulată şi liniştită.

I-au luat temperatura : febra scăzuse.

în timpul nopţii Tolstoi o strigă pe Aleksandra Lvovria.

— Crezi că putem pleca mîine ?

Aceasta îi răspunse că mai trebuie zăbovit o zi.,

Tolstoi oftă din greu şi nu răspunse nimic.

A doua zi i-au luat iarăşi temperatura, nu avea decît **36,2.**

Lev Nikolaevici se temea că ziarele vor publica ştiri despre boala lui. Trimise o telegramă lui Certkov : „Ieri bolnav, pasageri văzut slăbiciunea, coborît din tren, frică de publicitate. Astăzi mai bine, mergem mai departe. Luaţi măsuri, anunţaţi Nikolaev“. Semnătura Nikolaev era o măsură de conspiraţie naivă. O telegramă în acelaşi sens trimise şi Aleksandra Lvovna lui Certkov : „Imposibilă călătoria mai departe. Doreşte să vă vadă“.

La 1 noiembrie Lev Nikolaevici trimite o scrisoare din Astapovo la Iasnaia Poliana :

„Dragii mei copii, Serioja şi Tania.

Sper şi sînt convins că n-o să-mi luați în niime de rău că nu v-am chemat aici. Dacă v-aş fi chemat numai pe voi fără mama ar fi

însemnat să-i provoc o puternică amărăciune şi ei şi celorlalţi fraţi ai voştri. Veţi înţelege amîndoi oă Certkov, pe care l-am chemat, se -află într-o situaţie excepţională faţă de mine. El şi-a închinat toată viaţa cauzei căreia şi eu i-am slujit în ultimii patruzeci ele ani. Trebuie să spun că această cauză nu-mi este atît de scumpă pe eît socotesc — nu ştiu dacă greşesc sau nu — că este importantă pentru toţi oamenii, pentru voi inclusiv".

Frisoanele au început din nou. Lev Nikolaevici gemea, se agita. La patru dimineaţa termometrul arăta 39,8.

A doua zi sosi V.G. Certkov.

La ora 8 sosi Serghei Lvovici. Spuse că a aflat întîm- plător la Gorbaeiovo de la un conductor de tren că Lev Nikolaevici se află la Astapovo. Zicea că vine de la Moscova, că mama este la Iasnaia Poliană sub supravegherea unui doctor, a unei surori medicale şi că acolo sînt şi fraţii mai mici. Apoi sărută mîna tatălui său.

După ce Serghei Lvovici plecă, Tolstoi zise Saşei ;

— Cum de ne-a putut găsi ? îmi pare bine că a venit. Mi-a făcut plăcere să-l văd. Mi-a sărutat mîna !

Şi Tolstoi începu să plîngă.

Viaţa fusese grea în relaţiile cu lumea înconjurătoare şi grea în relaţiile de acasă, cu soţia a cărei iubire era plină de angoasă, iar neînţelegerea calmă. Grea fusese viaţa în familie şi faptul că fiul sărutase mîna lui Tolstoi, faptul că în ultimele clipe ale vieţii nu se apucase să-i facă morală era o bucurie pentru omul care se ştia în multe privinţe îndrumătorul spiritual al omenirii. Viaţa se apropia de sfîrşit... -

Se apropiau de sfîrşit chinurile şi îndoielile. Lui Lev Nikolaevici i se

părea că o femeie îl privea de după uşa închisă, bătută în seînduri.

In ziua de două noiembrie 1910 la orele cinci şi jumătate dimineaţa, Sofia Andreevna nota :

„înainte de a ne despărţi, poate pentru totdeauna, aş vrea nu să mă justific, ci numai *să-ţi explic* atitudinea

mea, de care m-ai învinuit în scrisoarea către Saşa[!î]. Scrisoarea se încheia cu aceste cuvinte : „Presimţeam că oricuni vei pleca de acasă şi mă temeam foarte tare de acest lucru“.

La Astapovo sosiră mulţi mediei. Şeful gării, Ozolin, se mută cu familia într-o singură încăpere. Lumea întreagă discuta despre plecarea lui Tolstoi de acasă, despre boala lui. Corespondenţii ziarelor beau la bufetul gării, discutau, trimiteau telegrame, temîndu-se ca nu cumva să întîrzie cu ştirea morţii. Inventau cuvinte frumoase, pentru a anunţa moartea uneia din cele mai mari personalităţi din cîte a cunoscut omenirea... Lumea întreagă privea spre Astapovo, trenurile încetineau mersul în această gară şi potoleau şuieratul locomotivelor.

Veni şi Tatiana Lvovna.

în ziua de 3 noiembrie, Lev Nikolaevici face ultima însemnare în jurnalul său : „Uite aşa a rămas planul meu. Fais ce que doit adv... Totul e spre binele şi al altora şi, mai ales al meu“.

Medicii constatară că Lev Nikolaevici are pneumonie.

Cu un tren special sosi la Astapovo Sofia Andreevna. N-a fost lăsată să-şi vadă soţul. Locuia într-un vagon.

în ziua de 3 noiembrie, ziarul *Utro Rossii* scria : „Telegraful funcţionează fără încetare. Se adresează telegrame Ministerului comunicaţiilor, direcţiei căilor ferate, guvernatorilor din Kaluga,. Riazan, Tambov, din Tuia. Familia Tolstoi este bombardată de telegrame din toate colţurile Rusiei şi din toate colţurile lumii“.

Starea sănătăţii se înrăutăţea. Tolstoi nu dormea, în schimb avea momente de inconştienţă, de leşin, aiura. în majoritatea timpului era însă pe deplin conştient.

în noaptea de 4 noiembrie Tolstoi se ridică din pat şi strigă cu voce tare.

; — Maşa, Maşa !

Era fata lui preferată, care murise în 1906.

In ziua de 4 noiembrie plutonierul de jandarmi Filipov **trimise o telegramă** superiorilor săi : „Dimineaţa sosit la **Astapovo cu armé** şi gloanţe“.

Guvernatorul din Tambov, N. T. Muratov, telegrafie **celui din** Riazan : „Dacă aveţi nevoie de ajutor pentru **menţinerea ordinii** pot trimite sergenţi **şi** poliţai din Lebe- dian, **Kozlov“.**

La Astapovo sosi într-o misiune secretă N. P. Harlamov, **vicedirector ad** intérim la departamentul poliţiei.

Se aşteptau tulburări.

Serghei Lvovici îşi aminteşte de seara zilei de 6 noiembrie :

„Tata se zbuciuma, gemea profund şi zgomotos, încerca să se ridice în pat... Nu-mi amintesc exact în ce moment a rostit cuvintele : «am să plec undeva, unde să ni^ mă deranjeze nimeni. Lăsati-mă în pace». O impresie apăsătoare, ba chiar cumplită aş spune mi-au produs cuvintele rostite, tare, cu o voce fermă, ridicîndu-se puţin din pat : «Să fug ! Trebuie să fug»“.

Sofia Andreevna a fost lăsată să intre să-şi vadă soţul foarte tîrziu. Lev Nikolaevici se sufoca. 1 sГЗа dat un balon de oxigen. Au vrut să-i facă injecţii cu morfină, dar el a spus : r

— Nu trebuie.

I s-a făcut o injecţie cu camfor.

L-a chemat apoi pe Serghei şi i-a şoptit ceva. S-au putut desluşi numai cuvintele :

— Adevăr... iubesc mult... toţi ei...

Respiraţia se schimbase, semăna mai curînd cu zgomotul unui ferestrău.

Pe punctul de a adormi Lev Tolstoi mäi Spuse !

— Am să plec undeva unde să nu mă deranjeze nimeni. Lăsaţi-mă-n pace I

I s-a dat de băut. A luat paharul singur, cu mîna lui, şi a băut din el.

Pulsul a încetat. Respiraţia s-a întrerupt. Doctorul Usov a spus :

— Prima oprire.

Apoi :

— A doua oprire.

Agonie n-a fost.

Lev Nikolaevici a murit în ziua de 7 noiembrie (20 noiembrie stil nou) la orele şase şi 5 minute dimineaţa.

ÎNAPOI LA IASNAIA POLIANA

Duşan Petrovici Makoviţki a închis .ochii lui Tolstoi. între timp apăruse la Astapovo arhiereul Parfenie de la Tuia. Anunţă pe căpitanul de jandarmi Saviţki că a venit din dorinţa personală a Majestăţii sale Imperiale şi la ho- tărîrea Sfîntului Sinod ca să afle dacă în timpul petrecut la Astapovo Tolstoi nu ar fi manifestat dorinţa de a se căi de erorile sale sau dacă nu au fost măcar aluzii la faptul că ar fi fost de acord cu înmormîntarea sa după obiceiul ortodox. /

în aceeaşi zi de 7 noiembrie se trimise un raport către ministrul adjunct de la interne, arătîndu-se că misiunea preasfinţiei sale Parfenie nu a avut succes. Nici unul din membrii familiei nu a putut confirma că defunctul ar fi exprimat dorinţa împăcării cu biserica.

Drumul lung al vieţii lui Lev Nikolaevici Tolstoi se sfîrşise.

Telegrame, una mai elocventă decît alta, luîndu-se la întrecere una cu alta, alergau pe firele de telegraf anun- ţîndu-i moartea. Ziarele din lumea întreagă publicau ştirea tristă.

Aflîndu-se la Poltava, Korolenko ieşi în dimineaţa aceea pe stradă şi vînzătorul de la chioşcul din colţ îi întinse un ziar, rostind doar atît :

— A murit !

Doi trecători se opriră şi ei. Toţi îşi dădeau seama cine a murit.

Autorităţile se grăbeau să-l înmorminteze pe Tolstoi ' Tolstoi era întins în sicriu, străjuit de funcţionarii de la căile ferate. Unul din ei schiţă pe perete profilul defunctului după umbra lăsată de lampă. Au venit cîţiva sculptori de la Moscova şi au făcut masca mortuară

A venit pictorul Pasternak.

Dimineaţa, uşile casei lui Ozolin au fost deschise şi o mulţime imensă a venit să-şi ia rămas bun de la scriitor.

Apoi sicriul de stejar a fost transportat înt-un vagon de marfă, împodobit cu ramuri de brad.

In ziua de 8 noiembrie la orele unu şi cincisprezece minute, vagonul cu sicriul şi un al doilea vagon cu 25 de corespondenţi de ziare au-fost ataşate la un tren expres..

La Moscova s-a interzis afişarea doliului, s-a dat dispoziţie să fie supravegheate florăriile, eontrolîndu-se textul panglicilor destinate coroanelor mortuare. Gările erau şi ele sub supraveghere. **Se** interzisese plecarea expre- suriior. Mii de oameni doritori să participe la înmormîntare au rămas prin gări. Cu toate acestea nu mai puţin de cinci mii de oameni, studenţi, ţărani, intelectuali au ajuns la lasnaia Poliana.

Lev Lvovici a venit de la Paris la lasnaia Poliana direct la

înmormîntare. ‘ ^ "

Corespondentul ziarului *Birjevîe vedomosti* scria lâ 11 noiembrie 1910 : „E întuneric. Mai e mult pînă să se lumineze de ziuă. în toate părţile puncte negre. Unele izolate, altele grupate. Unii păstrează tăcere, alţii discută,

toţi se îndreaptă spre pădure. Mii şi mii de puncte de acestea sînt răspîndite peste cîmp.

Am depăşit colina şi am lăsat în urmă luminiţele gării ■'..Ara focuri, multe focuri. în jurul focurilor ţărani în cojoace, studenţi, studente. Unele femei poartă pe umăr plase cu mîncare...

în gară o îmbulzeează cumplită. Nu poţi ajunge la te-, legraf... Tineret cu duiumul. Mai tot timpul vezi chipie albastre studenţeşti. Din Moscova au venit cinci mii de tineri, dintre care 906 studenţi.

Drumul spre Iasnaia Poliana este pitoresc. Coline, dumbrăvi, podeţe. Fundalul este de un cenuşiu deschis şi pe acest fundal apare ca o pată neagră mulţimea. Este o înmormîntare lipsită de orice strălucire exterioară. închi- puiţi-vă o înmormîntare ţărănească, amplificată la dimensiuni uriaşe... Ziua apune, dar şirul celor ce aşteaptă să le vină rîndul creşte, creşte mereu şi pare să nu mai aibă sfîrşit. Poporul vine, vine mereu cu trenurile" suplimentare“.

Autorităţile au vrut să cheme la Iasnaia Poliana un detaşament de poliţie, dar Serghei Lvovici a insistat să nu o facă. în casă a rămas un singur funcţionar de la poliţie. S-a hotărît să nu se rostească discursuri. Oamenii intrau, rîndul trecea prin faţa sicriului apoi ieşeau pe uşa din partea opusă, care dădea în grădină.

La orele două şi 30 de minute sicriul a fost ridicat pe umeri de fiii şi prietenii scriitorului. Apoi l-au preluat ţăranii. Un grup de ţărani purta pe nişte beţe de mesteacăn o pancartă albă pe care stătea scris : „Lev Nikolaevici amintirea ta nu va muri printre ţăranii de la Iasnaia Poliana, rămaşi **orfani“,**

Mormîntul lui, Lev Nikolaevici se află în locul unde el ceruse întotdeauna să fie îngropat, în pădurea pe care

interzisese să o taie, în apropiere de ripa unde în copilărie

credea că ar fi fost îngropat beţişorul verde, beţişorul fermecat, cum spunea o legendă. Fokanîci, fost elev al şcolii din Iasnaia Poliana, săpă o groapă adîncă. cu pereţii abrupţi.

în jur era o mulţime imensă. Cînd au început să coboare sicriul în mormînt mulţimea a îngenuncheat.

Era o zi cu ninsoare, o zi tristă pentru lumea întreagă.

Fabricile şi universităţile au hotărît să declare grevă. Partidul cadet a lansat însă un apel, îndemnînd oamenii să se abţină de la orice excese.

în ziua de 11 noiembrie primarul oraşului Moscova a publicat o ordonanţă, interzicînd populaţiei să circule în grupuri şi să se împotrivească acţiunilor poliţiei.

Aceleaşi ordonanţe au fost publicate la Petersburg, şi la Varşovia şi în cîteva oraşe mai puţin importante.

Aveam pe atunci 17 ani. Am ieşit pe Nevski Prospekt. Ştiam că muncitorii vin de la periferie spre Nevski cu steaguri, dar că poliţia îi împiedică. După cît îmi amintesc, la Petersburg nu căzuse încă zăpada. Lume pe Nevski Prospekt cu duiumul. Nu mai văzusem atîta aglomeraţie din 1905—1906. Nevski Prospekt era ca un stup de albine. Şi' poliţie de tot felul : pe jos, călare, jandarmi, cazaci.

Era o zi însorită. Manifestanţii purtau pancartă cerînd abolirea pedepsei cu moartea. Mulţi muncitori printre manifestanţi. Jandarmii călare alergau de colo pînă colo în- cercînd să împingă mulţimea. Caii poliţiştilor înghesuiau oamenii spre trotuar. Nevski Prospekt era negru de oameni care strigau : „Jos pedeapsa cu moartea, jos autocraţia“. Urcînd piedestalul de fontă al monumentului Ekaterinei a Il-a, fugind

parcă de mulţime, jandarmii se înghesuiau
în jurul trenei imperiale,..

Peste cîţiva ani am aflat că Lenin comentase această manifestaţie în articolul intitulat *Nu este oare începutul cotiturii ?*

Un om mare este un om ca oricare altul, dar care exprimă contradicţiile epocii sale, care caută să le rezolve cum crede el de cuviinţă. Un om care nu caută să împace, ci dimpotrivă, să accentueze aceste contradicţii.

Omenirea se recunoaşte pe sine însăşi într-o mare personalitate, dar într-o imagine înnobilată şi cristalizată. Omenirea creează o mare personalitate prin suferinţele sale.

In Rusia viaţa veche părea să ia sfîrşit, contradicţiile se accentuau ; protestul era pregătit de. mult şi totuşi nu se putea manifesta.
Tolstoi scria în 1910 :

„Revoluţia l-a făcut pe poporul rus să vadă pe neaşteptate cît este de nedreaptă situaţia în care se află. E întocmai ca în basmul cu împăratul gol. Copilul care a spus primul că împăratul este gol â fost revoluţia. Poporul a căpătat conştiinţa nedreptăţii pe care o suferă poporul şi a început să aibă o atitudine variată faţă de această nedreptate (în majoritatea cazurilor din păcate o atitudine de ură). Poporul întreg înţelege nedreptatea. Şi această conştiinţă nu mai poate fi lichidată“.

La bătrîneţe Tolstoi se temea uneori de contradicţiile pe care le dezvăluia şi atunci în cugetul său se adresa divinităţii, căuta să ia drept scut de apărare divinitatea.

Dar Tolstoi însuşi dezminţea adesea propria sa credinţă în acest Dumnezeu.

PRIVIRE RETROSPECTIVA

In ziua de 2 septembrie 1909 Tolstoi notează : „Noaptea şi dimineaţa m-am simţit acaparat de o stare pe care n-am mai cunoscut-o de indiferenţă, de îndoială faţă de toţi şi de toate, mai ales faţă de Dumnezeu, faţă de justeţea modului în care înţeleg viaţa. Nu am încredere în

mine-însumi şi nu pot să mai trezesc acea conştiinţă cu care am trăit şi trăiesc“. ' , -

în ziua de 18 septembrie Tolstoi notează : „Tot mai mult şi mai mult refuz să înţeleg demenţa vieţii şi tot mai mult mă simt neputincios să exprim cum înţeleg eu această demenţă“.

La 24 decembrie acelaşi an scrie : „Am văzut în vis că îl neg pe Dumnezeu şi am visat de asemenea că replic la concepţia mea despre o rînduială mai bună a vieţii în urma renunţării la luptă“.

Gorki ne povesteşte : „Mi-a dat să citesc jurnalul său şi am rămas uimit de un aforism ciudat «Dumnezeu este dorinţa mea».

Astăzi, restituindu-i caietul l-am întrebat ce înseamnă aceste cuvinte.

— O idee neterminată... Probabil că am vrut să spun : Dumezeu este dorinţa mea de a-1 cunoaşte. Sau poate că nu... rîse şi băgă caietul în buzunarul mare al bluzei sale.

Relaţiile lui Lev Nikolaevici cu Dumnezeu sînt neclare. Uneori ele îmi amintesc de relaţiile «dintre doi urşi care stau în acelaşi bîrlog».

Renunţarea la trecut, năzuinţa limpezimii, a limpezimii depline, ruptura totală cu trecutul, căutarea unui drum nou care să fie clar pentru întregul popor, iată izvoarele măreţiei lui Tolstoi, care l-au ridicat deasupra tuturor celorlalţi ca un munte de zăpadă.

El ne-a făcut să înţelegem sufletul omului, a găsit izvoare noi în vechi izvoare care erau nu numai adevăr, dar şi frumuseţe. -

A părăsit casa părinţilor săi, a prietenilor, şi-a părăsit familia, a renunţat la credinţele lor şi a aflat o noua înţelegere a lumii, deşi nu a

reuşit să ajungă la transformarea acestei lumi, deoarece aceasta ar fi însemnat o luptă nouă.

Tolstoi s-a aflat la marginea unui teritoriu nou pe eare-1 descoperise, dar în care n-a putut intra.

Plecarea lui Tolstoi din Iasnaia Poliana nu a fost evadarea unui om bătrîn, într-o lume străină, rece şi neprimitoare.

Era hotărîrea unui artist al cuvîntului care a vrut să rupă cu trecutul, înfrîngînd sentimentul de milă faţă de cei apropiaţi.

DUFÂ MOARTEA LUI TOLSTOI

A venit iarna. Rusia s-a acoperit de zăpadă, zăpada s-a aşternut şi peste mormântul lui Tolstoi. La Paris Jaurès a ţinut o cuvântare despre Tolstoi.

De la ecuator a venit o scrisoare întârziată a lui Gandhi, care se adresa lui Tolstoi de parcă acesta ar fi fost în viaţă.

Casa de la Iasnaia Poliana era pustie.

Sofia Andreevna, într-o rochie neagră, cu broboadă neagră, îmbătrânită, trecea dintr-o" cameră în alta, examinând cu lorgnetă încăperile pustii. Cînd veneau rudele, Sofia Andreevna plîngea şi întreba : „Ce-a fost ? Cum s-a putut întîmpla una ca asta ?“

Se ducea des la mormînt, fotografia moviliţa de pamînt sau o desena. Soţia lui Tolstoi era acum o femeie bătrînă a cărei unică grijă erau nepoţii. îşi scria amintirile fără încetare, căuta să se justifice sau să acuze, dar nu reuşea să se elibereze de miopia bunului său simţ. A adresat şi o -cerere împăratului : „Sfîrşitul soţului meu, contele Lev Nikolaevici Tolstoi şi testamentul său au lăsat fără mijloace de întreţinere numeroasa lui familie formată din şapte copii şi 25 de nepoţi. Astfel că, unii dintre copiii mei nu sînt în stare nici măcar să-şi întreţină copiii fără

să mai vorbim de educaţia lor“. De aceea ea ruga statul să cumpere Iasnaia Poliana .leagănul şi mormîntul marelui scriitor.

Fiii lui Tolstoi au vrut să vîndă statului moşia de la Iasnaia Poliana. Consiliul de Miniştri a discutat problema în două şedinţe, din 26 mai şi 14 octombrie 1911.

Moştenitorii au cerut la început două milioane,, apoi numai cinci sute de mii. O expertiză oficială a evaluat moşia la suma de 150 000, dar la prima şedinţă a Consiliului s-a hotărît să se ofere pentru Iasnaia Poliana suma de 500 000.

La cea de-a doua şedinţă a triumfat punctul de vedere al procurorului şef al Sinodului, V.K. Sabler, şi al ministrului Instrucţiunii publice care au socotit inadmisibil ca guvernul să-şi proslăvească adversarii şi să-i îmbogăţească pe copiii acestora cu banii statului.

în ziua de 20 decembrie 1911 ţarul Nikolai al II-lea a pus următoarea rezoluţie pe cerere : „Socotesc inadmisibilă cumpărarea de către guvern a moşiei contelui Tolstoi. Consiliul de Miniştri să discute numai problema pensiei ce poate fi atribuită văduvei“.

Atunci, bizuindu-se pe testamentul lui Lev Nikolaevici care fusese confirmat juridic, Alexandra Lvovna a vîndut lui’ Sîtin dreptul de a edita operele complete în schimbul sumei de 280 000 ; 120 000 de ruble s-au încasat din vînza- rea a trei volume de opere literare postume ale lui Lev Nikolaevici, Alexandra Lvovna a cumpărat 475 de desea- tine din Iâsnaia Poliana contra 400 000 de ruble. Două sute de deseatine cu livada de meri şi parcul au rămas în proprietatea Sofiei Andreevna. In afară de aceasta casa din Hamovniki a fost vîndută primăriei cu 125 000.

Iată ce scrie în această privinţă Sofia Andreevna : „Trăiesc la Iasnaia Poliana, conservînd casa aşa cum a fost ea pe timpul lui Lev Nikolaevici şi îngrijindu-i mormîntul. Mi-am păstrat două sute de

deseatine, inclusiv livada de

meri şi o parte din plantaţiile cu care am împodobit amîn- doi cu atîta dragoste proprietatea noastră. Marea majoritate a pămîntului, 475 deseatine cu păduri excelente, bine conservate le-am vîndut fiicei mele Aleksandra Lvovna care le-a împărţit ţăranilor.

Casa de la Moscova am vîndut-o primăriei. De asemenea am vîndut şi ultima ediţie din *Operele* contelui Lev Nikolaevici Tolstoi şi toţi banii i-am dat copiilor. Dar ei sînt mulţi şi mai ales nepoţii sînt mulţi. Dacă ar fi să mă socotesc pe mine şi nurorile, toată familia numără 38 de persoane, de aceea tot ajutorul meu s-a dovedit departe de a fi satisfăcător.

Port în suflet pentru totdeauna o adîncă recunoştinţă majestăţii sale imperiale pentru pensia ce mi-a fost stabilită, cu ajutorul căreia pot trăi fără grijă şi pot întreţine conacul de la Iasnaia Poliana“.

Aşa scria contesa Andreevna Tolstaia la 28 octombrie 1913.^Avea impresia că deşi copiii nu căpătaseră decît jumătate din ceea ce ar fi putut obţine dacă Tolstoi ar fi fost om cu judecată, ea, cea plină de judecată cum se considera, păstrase buna stare a familiei.

După patru ani a avut loc revoluţia din octombrie. In amintirea lui Tolstoi ţăranii au hotărît ca Sofia Andreevna să continue să stăpînească moşia şi conacul. Un decret 6emnat de Lenin a întărit acest lucru.

Sofia Andreevna a mai trăit nouă ani după moartea soţului său.

Andrei Lvovici a murit înaintea ei. Lev Lvovici a plecat în emigraţie şi mai apoi a emigrat şi Alexandra Lvovona.

în articolul său *Tolstoi $i lupta proletară* Lenin scrisese la 18 decembrie 1910 :

„Tolstoi a biciuit cu nespusă vigoare şi sinceritate clasele

stăpînitoare, a demascat cît se poate de concret falsi

tatea intrinsecă tuturor instituţiilor cu ajutorul cărora se menţine societatea actuală : biserica, justiţia, militarismul, căsătoria, «legitimă», ştiinţa burgheză. Dar 'doctrina lui s-a dovedit a fi în totală contradicţie cu viaţa, cu munca şi cu lupta proletariatului, groparul actualei orînduiri. Al cui punct de vedere l-a oglindit deci învăţătura lui Lev Tolstoi ? Prin glasul lui a vorbit toată acea masă de multe milioane a poporului rus care urăşte deja pe stăpînii vieţii de azi, dar care nu a ajuns încă la o luptă conştientă, consecventă, intransigentă, care să meargă pînă la capăt, împotriva lor.

Istoria şi deznodămîntul marii revoluţii ruse au arătat că tocmai aşa se prezenta această masă care se afla între proletariatul conştient, socialist şi apărătorii hotărîţi ai vechiului regim. Această masă — şi în primul rînd ţărănimea — a arătat în timpul revoluţiei cît de mare este ura ei faţă de vechile rînduieli, cît de viu simte ea toată povara regimului actual, cît de puternică e năzuinţa ei spontană de a se elibera de această povară şi de a-şi găsi o viaţă mai bună.

Şi în acelaşi timp, această masă a ârătat în cursul revoluţiei că nu e de ajuns de conştientă în ura ei, că e inconsecventă în lupta ei, că în căutarea unei vieţi mai bune se limitează la un cadru strîmt.

Marele ocean popular răscolit pînă în adîncuri s-a reflectat, cu toate slăbiciunile şi laturile lui pozitive, în doctrina lui Tolstoi“.

Viguroasele creaţii ale lui Tolstoi au exprimat marea indignare şi trezirea la o viaţă nouă a poporului rus. Oamenii îl îndemnau să fie precaut, dar el făcea parte dintre cei puşi să dărîme templul trecutului.

V

(.PRINS